بەمەت دۆگايلى

هايات ئاماللىرى

هايات ئاماللىرى

ISBN 7 — 228 — 03891 — 6
I·1439（民文） 定价：10.80 元

سەمەت دۇگايلى

هايات شامالسرى

(رومان)

(1)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى : مەمتىمىن شىپە
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى : لىيۇپىيچىن

ھايات شامالىرى
(رومان) (1)

سەمەت دۇگايلى

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشىر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى
شىخۇ ناھىيىلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 1168×850 مىللىمېتر 1/32
باسما تاۋىقى : 15.75 قىستۇرما ۋاراقى : 3
1996 ـ يىل 4 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
1996 ـ يىل 4 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 3000 ـــــ 1
ISBN [illegible] 6/I • 1439
باھاسى 16.00

مۇھەررىردىن

يازغۇچى سەمەت دۇگايلى 1947 - يىل 7 - ئايدا قەشقەر يېگە-شەھەر ناھىيىسىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1953 - يىلىدىن 1961 - يىللىرىنىڭ ئاخىرىغىچە باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇغان. 1961 - يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە كىرگەن. 1967 - يىل 2 - ئايدا ھەربىي سەپتىن قايتقاندىن كېيىن قەشقەر شەھەرلىك ئۆي، يەر - مۈلۈك باشقۇرۇش ئىدارىسىدە، شەھەر خەلق گۇڭشېسى ۋە شەھەرلىك ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش - رېمونت قىلىش زاۋۇتىدا تەرجىمان بولغان. 1980 - يىلىدىن كېيىن قەشقەر سەفەن شۆيۈەنىدە ئوقۇتقۇچى، مىللەتلەر نەشرىياتىدا مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن. ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىدا ئىشلىمەكتە.

يازغۇچىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلاردا باشلانغان. دەسلەپكى شېئىرى 1958 - يىلى «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن كۆپلىگەن شېئىر، ھېكايە، نەسر، دراما، ئوپېرا ۋە باشقا ئىجادىي ئەسەرلەرنى ئېلان قىلغان. ھازىرغىچە «رابىيە - سەئىدىن» ۋە «ئامانىنساخان»، «شائىر ئۆلمەيدۇ»، «غايىلىك ئايال» قاتارلىق سەھنە ئەسەرلىرى، «جۇشقۇن ئېقىم»، «روزى ھېيتىنىڭ بىرىنچى كۈنى» ناملىق ھېكايىلەر توپلاملىرى، «غۇنچىمەن» ناملىق شېئىرلار توپلىمى، «قاچقۇن كارۋان» ناملىق پوۋېستلار توپلىمى، «نۇرلۇق قەلبلەر»، «گۈلئايىم» ناملىق رومانلىرى ئېلان قىلىندى.

سەمەت دۇگايلى ھازىر جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ، جۇڭگو تۈركىي تىللار ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ، جۇڭگو ئوتتۇرا شەرق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

بىرىنچى كىتاب

قەشقەر ، ئىشقىمدا قالدىڭ

هایاتمدن رازی ئدنم . ئۇ دائىم ماڭا يېقىملىق تەبەسسۇم بىلەن ئىلتىپاتىنى سوۋغا قىلىپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى . توپا - چاڭ ۋە تەر پۇرىقىغا تولغان رەستىلەردىكى قاتار - قاتار كەتكەن دۇكانلار پۈكىنىڭ كەينىدە خۇددى ماڭا ئوخشاشلا ئۆز هاياتىدىن رازى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرغان سودىگەرلەر ، سېتىقچىلار گۈل كەشتىلەنگەن ئاپئاق دوپپىلارنى كىيىپ ، ئاپئاق يەكتەكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋېتىپ ، كېچىككىنە پارقىرىتىلغان مىس ساماۋارلىرىدىن پىيالىلىرىگە گويا بىراۋ زورلىغاندەك ئېرىنىپكىنە چاي قۇيۇشۇپ ، تىقىپ ، ساقلاپ قويغان ئەنجانىنىڭ كاللەك قەنتلىرىدىن چوقۇپ سېلىپ ، ئىچىشىپ ئولتۇراتتى .

لېكىن ، كوچا - رەستىلەردىكى ئادەملەرنىڭ كۆپى باشقىچىرەك ياشىشاتتى : قايسى دوقمۇشقا ۋە قايسى تەرەپكە قارىما ، كىرلىشىپ قارىيىپ كەتكەن ، تولىراق قۇرۇپ قالغان بادرىغا ئوخشاپ كېتىدىغان قوللار ساڭا سوزۇلغىنى سوزۇلغاندى . بۇنداق قوللار سېسىق ۋە ئاچچىق ياغ بۇسى بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئۆزىنىڭ ئالاھىدە پۇرىقىنى ساقلاپ تۇرغان تەرنىڭ ھىدى گۇپۇلدەپ ئۇرۇلۇپ ، دىماغنى ئېچىشتۇرىدىغان ئاشپۇزۇللارنىڭ ئىچى - تېشىدا تېخىمۇ جىق ئىدى . باققاللار ، ناۋايلار جايلاشقان دۇكانلارنىڭ ئەتراپى بىلەن پەس - پاكار يېپىلغان ، چەللىسى هازىرلا ئۆرۈلۈپ چۈشەي دەپ قالغان چايخانىلارنىڭ ئالدىدىكى توپىدىن كۆتۈرۈلۈپ ياسالغان سۇپىلارنىڭ ئۈستى هېلىقىدەك قوللارنىڭ ئىگىسى ـــ جۇل - جۇل چاپانلىق كىشىلەرنىڭ دۆۋىلىشىدىغان جايلىرى ئىدى .

ئاشۇنداق كوچا ـــ رەستىلەردىن ، ئاشپۇزۇللار ، چايخانىلار ئالدىدىن ، باققال ـــ ناۋايلارنىڭ دۇكىنىنىڭ يېنىدىن هەممىگە بىر خىل نەزەر سېلىپ ئالدىرىماي ، ئارتۇقچە قىزىقىپمۇ كەتمەي مېڭىپ ئۆتۈپ

تۇراتتىم . مېنىڭ ناله - زار قىلىپ ياشايدىغان ھېچكىمنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى ، ھېچكىمنىڭ ھېچكىمگە قول سوزمايتتى . ھايات مېنى ئەركىلىتىدۇ ، مەن ھاياتتىن مەمنۇن ، دەپ ئويلاشقا ئادەتلەنگەنىدىم .

دادام قەنىت - گېزەكچى سودىگەر دەپ نام چىقارغان باي كىشى ئىدى . ئەمەلىيەتتە ، بىلىشىمچە ئۇ قەنىت - گېزەك ، ناۋات سودىسى بىلەنلا چەكلەنمەيتتى . قەنىت - ناۋاتنى ئۇلگۇجە ۋە پارچە سېتىش ئۇنىڭ سودىسى ئىچىدىكى بىر تۈر ئىدى . ئۆيدە بولىدىغان سودىگەرلەر ئارىسىدىكى سۆھبەتلەردە دادامنىڭ قۇرۇق مېۋە - يېمىش ، گەزلىمە ، دورا - دەرمان ۋە تېرە - كۆن دەيدىغان مالالار ھەققىدە بېرىلىپ سۆزلىگەنلىرىنى نەچچە قېتىم ئاڭلىغانىدىم . سودىگەرلەر ھەمىشە دېگۈدەك دادامنىڭ ئېيتقانلىرىنى « خوش ، شۇنداق تەقسىر » دېيىشىپ ماقۇللىشاتتى .

ئانامنى بىلمەيتتىم ، دادامۇ بۇ توغرىدا ماڭا ھېچنېمە ئېيتمايتتى . سەل كىچىك چاغلىرىمدا ئانام توغرىسىدا گەپ قىلساملا دادام تىللايتتى ، ھەتتا ئۇرغان چاغلىرىمۇ بولغان . شۇڭا كېيىن بۇ ئىشنى تىلغا ئېلىشتىن ۋاز كەچكەنىدىم . يېشىم چوڭايغانسېرى ئۇمىدسىزلىكتىنمۇ ، ياكى يىغەم بولۇپ قالدىممۇ ، ئىشقىلىپ ، ئانام كىم بولغىيدى ۋە نېمە بوپتىكى ، دېگەندەك گەپ سۆزلەر بىلەن دادامنى خاپا قىلمايدىغان ، ئۆزۈممۇ بارا - بارا بۇلارنى ئۇنچە ئويلاپ كەتمەيدىغان بولۇپ قالغانىدىم .

دادامدىن كەمبەغەللىك ۋە بايلىق ھەققىدە سوربغان چاغلىرىمدىلا ئۇ خاپا بولۇپ كەتمەيتتى . بويىغان ، چىرايلىق تاربغان ساقلىنى ئالتۇن ئۆزۈكلەر تۇپەيلىدىن تەستە ئېگىلەيدىغان بارماقلىرى بىلەن ئاستا - ئاستا كالپۇكى ئاستىدىن باشلاپ سېرىپ سىلاپ ، قەيەرگىدۇر بىر بوشلۇققا تىكىلىپ ئولتۇرۇپ بىر ھازا جىمجىت كېتەتتى - دە ، ئاندىن مەن چۈشەنمەيدىغان ئىبارىلەر بىلەن پىچىرلاپ تۇرۇپ دېگۈدەك سۆزلەپ شۇنداق دەيتتى :

— سەنمۇ بىلىشىڭ كېرەك ئوغلۇم ، ھاياتنى لايقىدا ئۆتكۈزۈشنىڭ ئۆزى بىر چوڭ ئىلىم . ئاللاتائالا بىزگە « يارىتىشنى مەن ياراتتىم ، يارالمىشىڭ ئۆزۈڭدىن » دېگەن . يارالمىشنى بىلگەن ئىنسان ئۆچۈن بۇ

دۇنيا ناھايىتى ياخشى بىر جاي . جەننەت بىز ئۈچۈن قىش ، ياز بولمايدىغان بەنايەت چىرايلىق باغلارنى ۋەدە قىلىپ تۇرسىمۇ ، ئاشۇ باغلاردا ئادەمنىڭ خىيالىمۇ يەتمەيدىغان تۈرلۈك تۈمەن يەل - يېمىشلەر ئۆزلىرى ئۈزۈلۈپ چۈشۈپ ، يېيىشىڭ ئۈچۈن راسلىنىپ تۇرىدىغان شارائىت بار بولسىمۇ ۋە ئەقىللەرنى بەھۇش قىلىدىغان ھۇر - غۇلمانلار ... ھەئە شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ، ھېچقايسى بىر موللا - ئاخۇنۇم ئۇ يەرگە بىرەر سائەت بالدۇر بېرىش ئىستىكىدە بولمايدۇ . ھەممىسى مۇشۇ پىتنە - پاسات ، گۇناھى كېبىر ۋە جىنايەتلەر بىلەن تولغان دۇنيانى ياخشى كۆرىدۇ . بۇ دۇنيا مانا مۇشۇنداق مېھرى ئىسسىق دۇنيا . ئۇنىڭدا ياشاشنى بىلىش كېرەك . ياشاشنى بىلگەندىلا ياخشى ياشىغىلى بولىدۇ . ياشاشنى بىلمىسەڭ خارلىنىسەن ... سەن ئاۋۋال ئوقۇ ، پارس ۋە ئەرەبلەرنىڭ بولسىمۇ تىلى بىلەن خېتىنى بىلىدىغان بول ، بۇ بىزلەر ئۈچۈن ناھايىتى زۆرۈر . يېشىڭ سەل چوڭىيىپ ، بىر - ئىككى يات تىلنى بىلۋالغىنىڭدىن كېيىن سېنى ياشاشقا باشقىدىن ئۆگىتىمەن ...

مەنمۇ ئاشۇنداق ئويلاشقا ئادەتلەنگەنىدىم . دادامنى ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش ئادەملەرنى ياشاشنى ، ئۆمۈر ئۆتكۈزۈشنى بىلىدۇ ، مۇھتاجلىقتىن بەللىرى بالدۇرلا مۇكچەيگەن ، چاچ — ساقاللىرىغا مەزگىلسىز ئاق چۈشكەن ، تىرىكچىلىك يولىدا مېڭىپ مەنزىلگە يېتەلمەي تىرناقلاپ ئۆمىلەپ يۈرگەن ناھايىتى نۇرغۇن كىشىلەرنى ياشاشنىڭ يولىنى بىلمەيدىغانلار ، ئۆز ئۈۋالىنى ئۆزى تارتىۋاتقانلار ، دەپ تونۇيتتىم . ئۇي - مۇلاھىزىلىرىم ئۇنىڭدىن ئېشىپ كېتەلمەيتتى . شۇڭا دادام دېگەندەك ئاۋۋال ئوقۇپ پارس ، ئەرەپ تىللىرى بولسىمۇ ئۆگىنىۋېلىشنى كۆزلەيتتىم . دادامنىڭ مېنى ئوقۇتۇشىدا ، بولۇپمۇ پارس ، ئەرەب تىللىرىنى ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرۇشىدا مېنى سودىگەرچىلىككە سېلىش مۇددىئاسى بارلىقىنى بىلەتتىم . دادام ئۆزى پات - پات تەكرارلاپ قويىدىغان « مەكتەپكە كىچىك بەرسە مېڭىسى كېرەكتىن چىقىدۇ » دېگەن سەۋەبتىن بولسا كېرەك ، مېنى مەكتەپكە خېلىلا كېيىن تۇتۇپ بەرگەندى . شۇڭا « تۆگە تالىپ » لەقىمى بىلەن ئۆزۈمدىن تۆت —

بەش ياش كىچىك بالىلارنىڭ تارىسىدا « خەلپەت » دەرىجىلىك ئۇنۇاندا « ناۋائي » نى يادقا ئالاتتىم .

يىللار شۇنداق ئۆتكەنسىرى . مەن بولسام « ناۋائي » بىلەن ھەپىلىشىپ يۈرگىنىمنى ئىزا تارتقۇدەك ئىش دەپ قارىمايتتىم . مەن ئۇ- چۇن يەنە بىر مەكتەپمۇ بار ئىدىكى ، ئۇ يەرگە بولغان قىزىقىشىم مەدرىس مەكتىپىگە بولغان قىزىقىشىمدىن كەم ئۇرمايتتى : ھاياتىنىڭ ماڭا بەرگەن ئۆسمۇرلۇك دەرسىنى ئۆگەتكەنلىكىم ئۈچۈن ئىنئام قىلغان مۇكاپاتى — خەت تارتىپ قالغان بۇرۇتۇمنى بەزى تاتلاپ ، بەزى سىلاپ قويۇپ ، چۇس چۆچۈرە بادام دوپپامدىكى سەللەمنى تالىپلارچە تىكتۇرۇلگەن شايى يەكتەكمىنىڭ ئاستىدىن ئىككى قاتلاپ يۆگىگەن بەلبىغمىنىڭ ئۇستىگە قوشۇپ يۆگەپ ، ئانچە ئاشكارا بولمىسمۇ بەك خۇپيانە ئەمەس تونۇش ئىشكىلەرنىڭ ئىچىدە بولىدىغان بەزمە - باراۋەتلەرگە كېتەتتىم . بۇ سورۇنلاردا ناۋائىينىڭ بىز ئۇچراتمىغان غەزەللىرىگە ، فۇزۇلى ، شەيخ سەئدى ، ھافىز ۋە مەشرەپ ، نازارىلارنىڭ شېئىرلىرىنىڭ پارچىلىرىگە ئىشلەنگەن كىشىنىڭ يۈرەك تارلىرىنى تەتىرىتىش قۇربىغا ئىگە ناخشىلارنى ئاڭلايتتىم .

بۇ سورۇنلاردا تاماق ئالدىدىن ياكى كېيىن تۇرمۇش ھەققىدىمۇ قىزىق - قىزىق سۆھبەتلەر بولۇپ تۇراتتى . بۇنداق سورۇندىكى ئۇلپەتلىرىم ئىچىدە ھەر ساھەنىڭ كىشىلىرى بار ئىدى . لېكىن ئۇلار ئۆز ھاياتىدىن نالە قىلىدىغان ، تۇرمۇشىدىن زارلىنىدىغان گەپ - سۆزلەرنى قىلمايتتى . بۇ سورۇنلاردا دۇنيادا بار ئىشلارنىڭ ھەممىسى ، ئادەملەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ جىمى تەرىپى توغرۇلۇق سۆزلەر دېيىلەتتىيۇ ، خاپىلىقلار ۋە كۆڭۈلنى ئېزىدىغان گەپلەر ئارىلاشتۇرۇلمايتتى . بەزى چاغلاردا قىزىق سۆھبەتلەر بىلەن ناخشا ، مۇزىكىلارنىڭ بېرىدىغان لەززىتىگە قانائەت قىلمايتتۇق - دە ، خۇشاللىقنى چېكىدىن ئاشۇرۇش ئۈ- چۈن پۇل چىقرىشىپ ، مۇسەللەس ، بوزا دېگەندەك ئىختىيارسىز خۇش قىلىدىغان ئىچىملىكلەرگە ئۆزىمىزنى ئۇراتتۇق .

— سەن دۇنياغا تۆرەلدىڭمۇ ؟ — دەيتتى ئاشۇنداق چاغلاردا دۆڭ

مەسچىتلىك ئاغىنەم نىغمەتۇللا قارى ئىچىشنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ، — سەن بىلەن بىرگە ئۆزۈگدىن ئىككى - ئۈچ باراۋەر ئارتۇق غەم بىللە تۆرىلىدۇ ، غەم سېنىڭ يۈرىكىڭگە قاچىلاغلىق بولىدۇ . مەيلى سەن بايلىق ئىچىدە راھەت — پاراغەت سۈرۈپ ، مەنمۇن بولۇپ ياشا ياكى كەمبەغەللىك ئىچىدە غۇربەتچىلىك رىيازىتىنى چېكىپ ، غەم — دەرد بىلەن ياشا ، بەرىبىر غەمسىز ياشىيالمايسەن . ئەمما ، ئالەمنىڭ ساڭا قارشى قويغان غەملىرىنى يوق قىلىپ تاشلايدىغان بىر نەرسە بار . ئۇ مانا مۇشۇ پىيالە ئىچىدە . — ئۇ مۇسەللەس توشقۇزۇلغان پىيالىگە ھەۋەس بىلەن تىكىلىپ تۇرۇپ داۋام قىلاتتى ، — مانا مۇشۇ جانانى مەيلا غەمنى يوقىتىش كارامىتىگە ئىگە . شۇڭا ھەممىمىزگە ھۆرمەتلىك زات ئەلىشىر ناۋائىيمۇ :

نۇھ ئۆمرىگە باقا يوقتۇر ، سۇلايمان مۇلكىگە ،
ئېي ناۋائي بادە ئىچ ، ئالەم غېمى بىھۇدەدۇر .

دېگەنىكەن . شۇڭا ئىچەيلى يارانلار ...

ئۇنىڭ بۇ سۆزى كۆپ تەكرارلىناتتى . ئۇ باشتا سورۇندىكى بەزىلەرنىڭ ئىچمەيمەن دەپ تۇرۇۋالغىنىغا قاراپ بۇ سۆزلەرنى دەيدىغان ، كېيىنچە ئادەتلىنىپ قالدىمۇ نېمە ، دەسلەپكى پىيالىسىنى ئاشۇ سۆزلەرنى دېۋېتىپ ئىچىشنى باشلايدىغان بولغانىدى .

مۇشۇنداق بەزمىلەرنىڭ ئاخىرىدا ، بولۇپمۇ كۆپرەك ئىچىلگەن چاغلاردا سۆھبەت قىز - چوكانلار توغرىسىدا بولاتتى . ئۇلپەتداشلىرىم ئىچىشنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسىنى ھافىز ، ناۋائي ، مەشرەپلەردىن تاپقىنى- دەك ، ئىشقى مۇھەببەت پەيزىنى سۈرۈشنىڭ نورمال ئىش ئىكەنلىكى توغرىسىدىمۇ پەيغەمبەرلەردىن تارتىپ شائىر ، غەزەلخانلارغىچە دەلىل تې- پىشاتتى ۋە ئۇنلىغان شېئىر ، ناخشىلارنى ئوقۇشاتتى . مەنمۇ ئىچمەسلىكتىن ئىچىشكە كىرىشىشتە ئاشۇنداق سۆھبەتلەردىن ئىلھام ئالغان ۋە ئىچىشنىڭ ئىشقى مۇھەببەتكە بېرىلىشنىڭ تەرغىبات قىلىنغىنىدەك ئۇنچىۋالا چوڭ گۇناھ ئەمەسلىگىگە ئىشىنىپ قالغانىدىم . چۈنكى ، نۇرغۇنلىغان دەللەر تەرغىباتچى موللىلارنى موللا قىلىپ يېتىشتۇرگەن

مۇقەددەس كىتابلاردىن ، غەزەللەردىن ئېلىنغان بولاتتى .

ئىچىشكە ئەمەك ، زېرىكمەسلىك ئۈچۈن دەپلا كىرىشكەنىدىم . ئىشقى مۇھەببەت توغرىسىدا بولسا ئاڭلىغان ۋە ئوقۇغانلىرىمدىن تاشقىرى بىلىمىم يوق ئىدى .

شۇنداق بىر كۈن كەلدىكى ، مەن غەمنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى تولۇق مەنىسى بىلەن چۈشەندىم ۋە كېيىن ئۇنىڭ بىلەن بىرىكىپلا كەتتىم .

ئۇ جۈمە كۈنى ئىدى . جۈمە كۈنلىرى بىز تالىپلار « ئازاد » ئىدۇق . شۇڭا ، جۈمە كۈنى بولسىلا مەن ئۈچۈن كەچ بولمايدىغانلىقىنى تۈيۈلاتتى . كۈننى كەچ قىلىش ئۈچۈن ئەمەك تېپىش كېرەك ئىدى . ئۇ كۈنى جۈمە نامىزىنى نېمىشقىدۇر كەسكەنيارىدىكى مەسچىتتە ئادا قىلدىم ، پېشىنىمۇ ئوقۇپ بولۇپ سىرتقا چىقىشىمغىلا ئوردا ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان موللا بەشىرىگە ئۈچراپ قالدىم . موللا بەشرى مەن ساقىيە مەدرىسە مەكتىپىگە كىرىپ بىر يىلدىن كېيىن ئوقۇشنى تۈگىتىپ ، مەدرىستىن ئايرىلغان كونا تالىپ ئىدى . كېيىن ئۇ قايسىدۇر بىر كوچىدىكى كىچىكرەك مەسچىتنىڭ ئىمامىلىقىنى قىلدى . بىزنىڭ بەزمىداشلىقىمىز تونۇششىمىزدىن كېيىنرەك ، دەل ئۇ ئىمامىلىق قىلىۋاتقان چاغلاردا باشلانغانىدى . ھازىر بۇ كۈنلەردە موللا بەشرى بىكارچى ئىدى .

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ئىلتىپات قىلغايلا ، ــ دېدى ئۇ سالام - سائەتلەردىن كېيىن بوش ئاۋازدا ، ــ ئولتۇرۇشمىزنىڭ ۋاقتى ئۇزۇنراق بولىدۇ ، سەمىلىرىدە بولسۇن ، ــ دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ يەنە سىرلىق كۈلۈمسىرەپ .

بۇ « خېلى كۆپ ئىچىملىك بار » دېگەن گەپ ئىدى . مەن چوڭ كوچىدا بۇنداق گەپ - سۆزلەرنى قىلىشقىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشەنگەچكە ، ئۇنىڭ تەكلىپىگە باش ئىشارىتى ئارقىلىقلا ماقۇللۇقۇمنى بىلدۈرۈپ ، ئاۋۋال ئۆيگە بېرىپ كەلمەكچى بولدۇم . چۈنكى مۇشۇ كۈنلەردە دادام ئۆيدە يوق ، قايسىدۇر بىر شەھەرگە سودا ئىشى بىلەن كەتكەنىدى . ئۆيدە ئۆگەي ئانام ــ يېشىنى سۈرۈشتە قىلسا مەندىن

كىچىك كېلىدىغان ئاينۇر ئىسىملىك بىر ئايال قالغانىدى . دادام ئۇنىڭغا ئۆتكەن يىلى كۈزدە ئۆيلەنگەن بولۇپ ، ئېسىمنى بىلگىنىمدىن باشلاپ ھېسابلىغاندا بۇ ئۈچىنچىمۇ ، تۆتىنچىمۇ ئۆگەي ئانام ئىدى . ئاۋۋالقىلىرىنىڭ مەندە ھېچ قانداق تەسىراتى يوق . مۇنۇ ئاينۇرغا بولسا ناھايىتى ئېچىنىاتتىم . ئۆيگە بېرىپ كېلىشكە تەرەددۇتلىنىشىمۇ ئۇنىڭغا كەچ كېلىدىغانلىقىم توغرىسىدا خەۋەر بېرىپ قويۇش ئۈچۈن ئىدى . ئۇنداق بولمىسا ، ئۇ دەرۋازىنى ئېتەلمەي دەككە - دۈككىدە قالاتتى .

بىزنىڭ ئۆي ئىككى ھويلىلىق ئىدى . تاشقىرقى ھويلىدا تۆت - بەش ھۈجرا ، ئۇستى يېپىق بىر ئاتخانا ، تېگى - تۆپى قوشۇلۇپ تۆت ئامبار ئىدى . ئامبارلاردا مال ساقلىناتتى . ھۈجرىلاردا ئات باقار ۋە خىزمەتچىلەر تۇراتتى . دادام ئاتباقار بىلەن خىزمەتچىلەرنى بىللە ئېلىپ كەتكەنلىكتىن شۇ كۈنلەردە تاشقىرقى ھويلا ئادەمسىز جىمجىت قالغانىدى . ئىچكىرى ھويلىمۇ ئىككىگە بۆلۈنگەن بولۇپ دادام بىلەن ئاينۇرلار چوڭراقىدا تۇراتتى . ئىشكى ئايرىم ئۈچ ئېغىزلىق ئۆي بار يەنە بىر تەرەپتە مەن يالغۇز ئىدىم . دادام بولمىغان مۇشۇنداق چاغلاردا ياكى كەچكىچە تالادىلا يۈرەتتىم ، ياكى ھۈجرامدىن چىقمايتتىم ، ھۈجرامدا تۇرغان ۋاقىتتىن تالادا يۈرىدىغان ۋاقىتلىرىم كۆپ ئىدى . ئاينۇر مەندىن كىچىكرەك بولغىنى بىلەن ئۇ ئايال ، ئۇنىڭ ئۇستىگە مەن ئۈچۈن ئۆگەي ئانا ئىدى . شۇڭا ، ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئەڭ كىچىك سالام - سەھەتچىلىك مۇناسىۋەتتىنمۇ ئۆزۈمنى قاچۇراتتىم .

ــ كەچتە مېنى ساقلىماي يېتىۋېرسىلە ، ــ دېدىم ئۇنىڭغا كىيىم ئالماشتۇرۇپ بولۇپ چىقىپ كېتىش ئالدىدا ، ــ تاشقىرقى ھويلىنى تېشىدىن قۇلۇپلاپ چىقىپ كېتىمەن . بىزنىڭ ئىككى ــ ئۈچ تالىپلار بۇگۈن كىتاب بەھىس قىلىشىدىغان سورۇنغا ئېيتىپتۇ ...

ئۇ يالغان سۆزلىگىنىمنى بىلىۋالغانىدەك مۇلايىم ئالايدىيۇ ، ئادەتتىگە ئاساسەن شۇنداق دېدى :

ــ دادىلىرى ئۆيدە بولمىغاندىن كېيىن بالىدۇرراق كەلسىلە بولاتتى . ھەر جۈمە كۈنى تاڭغا يېقىن كېلىلا ، بۇ تازا ...

كۆلۈپ قويۇپ ، گەپ قىلمىدىم ، گەپ قىلساممۇ نېمە دەيمەن ؟ كىتاب ئوقۇش ، بەھىس — مۇنازىرە دېگەنلەرنىڭ باھانەم ئىكەنلىكىنى ، ئەمەلىيەتتە بەزمە قىلىپ ئولتۇرۇشقا باردىغانلىقىمنى ئۇ بىلەتتى . بۇرۇنمۇ دادام سىرتلارغا چىقىپ كەتكەندە « كىتاب ئوقۇش » قا بېرىپ مەست يانغان چاغلىرىمدا ئۇ دەرۋازا ئېچىپ بەرگەن . كېيىن بۇ ئىشىمنى دادامغا ئېيتىپ قويمىغىيدى دەپ ئەنسىرىگەن بولساممۇ ، ئىچەرمەنلىكىم توغرىسىدا دادامغا تىنمىغانىدى . ئۇنىڭ نېمىشقا شۇنداق قىلغىنىنى ئويلاپ كۆرمىدىم ، شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭغا ھۆرمىتىم كۈچلۈك ئىدى .

— ئىلاجى بار بالدۇر كېلىمەن ، — دېدىم چىقىپ كېتىۋېتىپ .

ئالدىراپ چىقىپ كېتىشىم ئۈيدە ئولتۇرۇپ زېرىكىشتىن قېچىش ئۈچۈنلا ئىدى . موللا بەشرىنىڭكىگە بېرىش ئۈچۈن ۋاقىت تېخى ئەتىگەن ئىدى ، ئۇ ئەسىردىن كېيىن دېگەن بولسىمۇ بىزنىڭ ئۆلىپەتلەر ئادەتتە گۈگۈم چۈشكەندىلا يىغىلىپ بولالايتتى . شۇڭا كوچىلاردىن ئالدىرىماي مېڭىپ ئۆستەڭبويىغا ، ئۇ يەردىن ھېيتگاھقا كەلدىم . كوچىلار ۋە رەستىلەر شۇ پېتى ،ئادەملەرمۇ شۇ پېتى ئىدى . مەن مېڭىشنى ئۆگىنىپ تالاغا چىققاندىن تارتىپ بۇ كوچا - رەستىلەردە ھېچنېمە ئۆزگەرمەيلا كېلىۋاتاتتى . بېيى باي ، گادىيى گاداي ، سامسىپەز ، مانتاپەز ،پەرموداپەز ، كاللاپەز ، ئاشپەز ... لەر ياغراق ئاۋاز بىلەن خېرىدارلارنى جەلپ قىلىپ ، يىمەكلىكلەرنى ماختايتتى . سودىگەرلەر دۇكانلىرىدا كۆزلىرىنى قىسىپ ئولتۇرۇپ ، ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە خۇش ياقماي قارايتتى . زەرگەرلەر بوتىلىرىغا بېشى ئېسىلىپ ، كۆزلىرىدىن ياش چىققۇچە ئېڭىشىپ قاراپ ، نازۇك سىملارنى تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن ئوت پۈۋلەيتتى . مىسكەرلەر ، تۆنكىسازلار ، ساندۇقسازلارنىڭ بولغا ئاۋازى بىردەممۇ تىنمايتتى ۋە ئاشۇ ھەممە ئاۋازلار ئارىسىدا تىلەمچىلەرنىڭ ساپايىسىنىڭ ئۆزىگىلا مەنسۇپ بولغان ئاۋازى ئالاھىدە ئاڭلىنىپ ، ئۇلارنىڭ مۇناجاتىغا رېتىملىق تەڭكەش بولاتتى .

ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئالدىدىكى پەشتاقنىڭ ئىككى تەرىپىدە كەتابېپۇرۇشلار قاتارلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى . ئۇلارنىڭ ئالدىدا قېلىن ،

ۋاراقلىرى سارغىيىپ كەتكەن چەم ۋە كۆندە مۇقاۋىلانغان پارسچە ، ئەرەبچە ، چاغاتايچە كىتابلار دەستىلەكلىك تۇراتتى . ھەر خىل چوڭلۇقتىكى خىلمۇ خىل چاپىلىق « قۇرئان » ۋە « ھەپتىيەك » لەر بولسا كۆزگە تاشلىنىدىغان جايلارنى ئېگىلىگەنىدى . بەزىدە بۇ كىتابېپۇرۇشلار قاتارىنى ئارىلاپ تۇراتتىم . بۇگۈن ئۇ يەردە يېڭىلىق سەزمىگەنلىكىمدىن توختىمايلا ئۆتۈپ كەتتىم .

سەيىنانىڭ ئوك تەرىپىگە جايلاشقان كەڭ مەيدانىدا ، نەچچە يەردە غۇژمەك بولۇپ توپلىشىۋالغان ئادەملەرنى كۆردۈم . شۇ تەرەپكە كېتىۋېتىپ ئۇلارنىڭ مەددادھالارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاشقا يىغىلغانلىقىنى بىلدىم . ئادەملەر كۆپەرەك ئولاشقان بىر توپنىڭ ئوتتۇرىدا ھەممىگە تونۇش ، مەددادھالارنىڭ ساھىب تەگبىرى دەپ ئاتالغان ھاجىنۇرھاجى كەربالاغا قىلغان سەپىرى توغرىسىدا سۆزلەۋاتاتتى . ئۇنىڭ بۇ تەسىرلىك سۆزلىرىنى ئۆتكەن جۈمە كۈنى ئاڭلاپ بولغانلىقىمدىن يەنە بىر توپقا باردىم .

بۇ توپ ئىچىدە يەنە بىر مەددادھا ئاۋازى بىلەنلا ئەمەس ، پۈتۈن بەدىنى ھەر سىلكىنگەندە چاچراپ - چاچراپ كېتىدىغان يۇز - كۆزلىرىنىڭ تەرلىرى بىلەنمۇ سۆزلىنىۋاتقان ھادىسە - ۋەقەنىڭ گۈۋاھچىسىدەك بىر خىل تەسىراتنى سېزدۇرۇپ ئىشەنچ بىلەن سۆزلىمەكتە ئىدى . مەددادھانىڭ ئۆسۈپ مۇرىسىگە چۈشكەن چاچلىرى تارالمىغانلىقتىن چىگىشلىشىپ كەتكەن ، چاچلىرىنىڭ ئۇچىغا ۋە قاپقارا ئۆسكىلەڭ ساقاللىرىغا پاختا توزۇندىلىرى ، خەشەك پارچىلىرى چاپلىشىپ قالغانىدى . ئۇ شۇنداق ئىسسىق بولۇۋاتقىنىغا قارىماي بېشىنىڭ چوققىسىغا قوندۇرۇپ ، بىر ئىلىكتەك ياغ باسقان قاپقارا تېرە تۇماق كىيىۋالغان ، پۈتى بولسا تاپىنىدىن چوڭ يوتىسىغىچە يالىڭاچ ئىدى ، پەشلىرى تىلىم - تىلىم يىرىتىق ، كىر چاپىنى ئۇنىڭ قورساق ۋە بەللىرىنىمۇ ياپالمىغانىدى .

بۇ مەددادھا شۇ تاپتا يەنە بىر مەددادھانىڭ يالغانچىلىقى ئۈستىدىن شىكايەت قىلماقتا ئىدى . ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ، قەشقەردىكى مەددادھالار ئىچىدە تېخى ھېچكىم بىلمەيدىغان « تاباره » قىسسىسىنى ئۇ ئاپاق غوجام ئالدىدىكى سەينادا بىر قېتىم سۆزلىگەنىكەن ، ئەمما ئۇاھىز

ئەزىزاخۇنوم چالا - پۇچۇق ئاڭلىۋالغانلىرى بويىچىلا ئەتىسى بۇ سورۇنغا كېلىپ ، ئۆز بىساتىدىن بىر مۇنچە گەپلەرنى قوشۇپ سۆزلەپ ، يېڭىلىق ياراتقۇچى بولۇۋاپتۇ . قىسسىنىڭ ئەسلىنى بىلمەيدىغان ئەزىزانە قەشقەر ئەھلى بۇ يېڭى قىسسىدىن ، شۇنداقلا ئۇنى « بىرىنچى » بولۇپ تارقاتقان ئەزىزاخۇنۇمدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ كېتىپتۇ . ئەزىزاخۇنوم گۇناھكار بولۇشتىن قورقماي نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ ، تەسىرلەنگۈدەك پۇل تېپىۋاپتۇ . ئەكسى ھالدا ، بۇ قىسسىنى بىرىنچى قېتىم تارتىش ھوقۇقى بار مۇشۇ ۋاھىز ، يەنى ئەرەبستان چۆللىرىدىن پىيادە كەلگەن بۇ ئەرەب دەرۋىشى ئەزىزاخۇنۇمدىن قاتتىق غەزەپلىنىپتۇ . ئۇنىڭ غەزەپلىنىشى قەشقەر ئەھلىنىڭ تەسىرلىنىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئەمەس ئىكەن (مەددىاھ سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە يىرتىق ياقىسىنى تۈتۈپ ، سەكرەپ قويىدى ، تۇمىقىنى بېشىدىن يۇلۇپ ئېلىپ يەرگە ئاتتى . بۇ ھەربىكەتلىرى ئارقىلىق قەشقەر رەنجىشىنىڭ جىنايەت بولىدىغانلىقىنى ئىپادىلىدى) ، ئەزىزاخۇنۇمنىڭ پۇلنى كۆپ تېپىۋالغانلىقىدىنمۇ ئەمەس ئىكەن . چۈنكى ئۇنىڭغا دەرۋىشلىك تۇرمۇش ـــ ھەر كۈنلۈك روزانىسى ئۈچۈن بىر پىيالە سوغۇق سۇ بىلەن بىر ئارپا ياكى قونافنىڭ زاغرىسى بولسىلا يېتەرلىك ھىسابلىنىدىغان تۇرمۇش كېرەك ئىكەن . ئۇنىڭ غەزەپلىنىشىگە سەۋەبچى بولغان بىردىنبىر نۇقتا ئەزىزاخۇنۇمنىڭ « تاباركە » تەك ئاشۇنداق ئۇلۇغ ، مۇقەددەس ۋە ئەينى ۋاقىتتا يەنە شۇ قەدەر نازۇك قىسسىنى شەرمەندىلىك بىلەن بۇزۇپ ، چالا - بۇلا سۆزلىگەنلىكىدىن ئىكەن ...

ئۇنىڭ گەپلىرى يەنە شۇ مەزمۇننى تەكرارلاش بىلەن ئۆزىراپ بارماقتا ئىدى . ئارىلىقتا ئۇ ھەمىشە ئۇخلىماي چىكىۋەرگەن نەشتىنىڭ تەسىرىدىن قان قۇيۇلغاندەك قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، خۇدا يولىدا بىرەر مۇسۇلمانى مۆمىنىنىڭ بىر قاچا دوغ ئەكىلىپ بېرىشىنى ئىلتىجا قىلدى . ئۇنىڭ ئالدىغا ھايال ئۆتمەي ئىككى قاچا دوغ ۋە ئىككى قاچا جۇلاپ ئەكىلىپ قويۇلدى . بىر مىنۇت ئالدىن بىر كۈنلۈكىگە بىر پىيالە سوغۇق سۇلا كېرەك قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقان مەددىاھ دوغ ۋە

جۇلاپلارغا قاراپ كۈلۈپ قويىدى .

بۇ توپتىنمۇ نېرى كەتتىم . سەل نېرىدا يەنە ئىككى يەردە غۇژمەك ئادەملەر تۇراتتى . ئۇ يەردىكى مەددىاھلارنىڭ يېنىغا بارغۇم كەلمەي ، ئۇرۇمچىدىكى بازار ئىچىگە كىرىپ كەتتىم . بۇ يەرمۇ يەنە شۇنداق تار ۋە قىستاڭچىلىق ئىدى . بۇ بازاردا ئالەمدە بار ھەممە نەرسىلەر تېپىلاتتى . سېتىقچىلار بىر - بىرىنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ چۇشۇشكە تىرىشىپ توۋلىشاتتى . دورا - دەرمانچىلار قاتارىدىن سىلجىغان ئادەملەر قارشى تەرەپتىن كېلىۋاتقانلارنى جەينەكلەيتتى ، قىستايتتى ، ئىتتىرەتتى ، ھەتتا تىللىشاتتى . بىرىنىڭ تىلىنى ئاڭلىغىنى ئۇنىڭغا تىل يانداۋرغۇچىلىك ئارىلىقتا كەينىدىكىلەر ئۇنى قىستاپ - ئىتتىرىپ ، خېلى بىر يەرگە ئاپىرىپ قويىاتتى . نەتىجىدە پۇتۇنلەي باشقا بىر ئادەم تىللىغۇچىنىڭ ئاغزىدىن چاچرىغان تۆكۈرۈككە دۇچ كېلەتتى ...

كەسكەنياردىن دۆڭگە بۇرالغاندىلا ئازادىلىككە ئېرىشتىم . ئەمما ئۇ يەردىكى جامەدىن ئۆتۈشۈمگە يولۇمنى سېمىزلىكىدىن ياغلىشاڭغۇ قوللار ئارىسىدىن سىيرىلىپ چىقىپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنىدىغان بىر پۇت گۆش توسۇۋالدى .

ـــ قارى يىگىت ، شۇنداقلا ئالغاچ كېتىدىغان بولسىلا ئاتا - ئانىلىرى « كۆكلەپ كەتسىلا بالام » دەپ دۇئا قىلاتتى - دە ! - دېدى سېمىز ، پاكار قاسساپ سېرىق چىشلىرىنى تۆگەل كۆرسىتىپ كۈلۈپ .

گۆش ئېلىش نىيىتىم بولمىسىمۇ قورۇق بارغۇچە ، دەپ ئېلىشقا ماقۇل بولدۇم . ھارامزادە قاسساپ ئۆزىنىڭ ئالدىغا بىر سېخى ، گىرى خېرىدار كېلىپ قالغىنىغا گۇمان قىلماي ، پۇرسەتتىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلاندى . ئۇ جىڭنىڭ پەللىسى كۆتۈرۈلەي دېگەندە قولىدىكى يوغان ئۆتكۈر پىچقى بىلەن گۆش پەللىسىنىڭ تەگلىكىگە شاققىدە ئۇردى - دە ، خۇددى ماگا بەكمۇ ئېغىر تارتىپ بېرىپ تۇرۇقلۇق يەنە ھېممەت قىلىۋاتقاندەك بىر چىشلەم جىگەر قوشۇپ قويىدى . مۇشۇ ھەربىكەتلەرنى قىلغۇچە ئۆزىنىڭ ياخشى خېرىدار دېسە پۇلنىڭ كۆزىگە قارىمايدىغان

مەجەزى بارلىقىدىن ماختىنىپ تۇرۇپ ، شۇ كۈنلەردىكى بازارنىڭ پەش گۆش باھاسىدىن ئاشۇرۇپراق ھەق سورىدى . مەن بۇلاردىن ئەجەبلىنەرلىكرەك بىرەر ئالامەت سەزمەيتتىم . ياشاشنى بىلمىدىغان بۇ قاساپ تېخى ياشاش يولىغا رەسمىي قەدەم باسمىغان بىر خېرىدارغا ئۇچراپ قالغىنىغا ئىشىنەتتى .

ئۇ سودىلاشمايلا پۇل تۆلىگىنىمدىن مەمنۇن بولۇپ كېتىپ ، گۆش ئورايدىغان نەرسەم بار — يوقلىقىنى سورىدى . يوقلىقىنى ئۇققاندىن كېيىن ئۆزىنى تېخىمۇ مەرد كۆرسىتىپ ، ھەرىلەرنى قوغلاشقىمۇ ئېرىنىپ ئولتۇرغان ، بىكار چىلىقتىن ئەزمە بولۇپ كەتكەن شاگىرتىنى گۆشنى ئاپىرىپ بېرىشكە بۇيرۇدى . ئالدىنىپ قالماسلىقىم ئۈچۈن قاسساپنىڭ شاگىرتىنى كۆزۈمدىن نېرى قىلماي ، ۋاپورۇش رەستىسىدىن ئۆتۈپ چارسۇغا كەلدىم . موللا بەشىرىنىڭ ئۆيى چارسۇدا — دوقمۇشقا ئاز قالغاندا بۇرۇلدىغان بىر خالتا كوچىنىڭ ئاغزىدا ئىدى .

— ئاۋارە بولۇپ نېمانچە كايىپ كەتتىلە قارىم ؟ - دەپ قارشى ئالدى موللا بەشرى ۋە شاگىرتىنىڭ قولىدىكى گۆشنى ئاپىرىپ تەڭنىگە قويدى - دە ، داستىخاننى شاگىرتقا بەردى ، - قېنى ، ئىچكىرى ئۆتسىلە ، شۇنداقلا كېلىۋەرمەمدىغان ...

— ئۇچراپ قالدى ، - دەپ قويدۇم .

تەمە بىلەن قاراپ تۇرغان شاگىرتقا « تاپان ھەققى » بېرىپ يولغا سالغاندىن كېيىن ئۆيگە كىرىپ سۇپا ئۈستىدىكى كونا گىلەمنىڭ تام تەرىپىگە ياقلىتىپ سېلىنغان يېكەندازغا بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇردۇم .

تېخى ھېچكىم كەلمىگەنىدى . دۇئادىن كېيىن تىنچلىق سورىشىپ بولۇپ :

— بالدۇر كېلىۋېلىپ ، مالالىق يەتكۈزۈپ قويماسمەن ... ھە ؟ - دېدىم .

— نېمە مالالىچىلىق ئۇ ؟ - كۈلۈپ قويدى موللا بەشرى ، — ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرۇپ بەرسىلە تېخى ياخشى ئەمەسمۇ ؟ - ئۇنىڭ نېرىقى ئۆيگە چىقىپ ئاپتوۋا ، چىلاپچىلارنى تاراقشتىۋاتقىنىنى ئاڭلاپ ئورنۇمدىن

تۇرۇشقا تەمشىلىۋىدىم ، ئۇ كىرىپ قالدى ۋە ، - قېنى ، بىرەر پىيالىدىن چاي ئىچكەچ ئولتۇرايلى دەپ سۇ ئەكەلدىم ، - دېدى .

قول چايقاپ ، داستىخان سالغاندىن كېيىن ئۇمۇ قارىشىمغا كېلىپ ئولتۇرۇپ كىچىككىنە چۆگۈندىن پىيالىگە چاي قۇيۇۋېتىپ :

— نان - پان ئۇشتىمتىمىغۇ ؟ - دېدى .

— ھە كېرىكى يوق ، مېھمانلار يىغىلغاندا يەرمىز ، - دېدىم .

— مەنمۇ ھازىرلا كېلىشىم ، - دېدى موللا بەشرى بۇلۇڭنى — ئۆينىڭ قاراڭغۇراق تەرىپىنى ئىشارەت قىلىپ ، - تەمبىر ، دۇتارلارنى ئەكىلىپ قويدۇم . ئۇلپەتلەر يىغىلىپ بولغۇچە نېمە قىلسام بولىدىكىن دەپ ئولتۇراتتىم . ئۆزلىرىنىڭ كەلگىنى ناھايىتى ياخشى بولدى - دە ، قارىم !

— ئۆيدە ئولتۇرغۇم كەلمىدى ، بازار تىقما - تىقماق ، ئادەم كۆپ ، - دېدىم موللا بەشرىنىڭ سۆلكەتچىلىك ئۇچۇن ئەمەس ، چىن دىلىدىن چىقىرىپ ئېيتقان سۆزلىرى ئۇچۇن خۇشال بولۇپ ، - بىرەر چايىخانىدا ئولتۇراي دېسەم تونۇشلار يوق ، شۇڭا بالدۇر بولسمۇ كېلىۋېرەي دېدىم ...

— نېمە دېگەنلىرى ئۇ ؟ كۆڭۈللىرى تارتسا كېچە يۇ كۈندۈز سىلى ئۇچۇن ئىشكىم ئوچۇق ، قارىم .

موللا بەشرى ئوتتۇرا بوي ، ئورۇق كىشى ئىدى . ئۇ ئەمدىلەتىن ئوتتۇز ياشلارغا كىرگىنىگە قارىماي قاتاڭغۇر يۈزلىرىدىكى شالاڭ ساقاللىرىنى قىردۇرماي قويۇۋەتكەن ، مۇنداقلا بىر قارىماققا يېشى چوڭدەك كۆرۈنەتتى . ئۇ بىرىنچى تونۇشۇشتا كىشىگە يېقىمسىز تەسىرات قالدۇرىدىغان كۆرۈمسىز كىشى ئىدى . ئەمما سىرتىدىن شۇنداق بولۇپ تۇيۇلاتتى ، يېقىنراقتىن ئارىلاشقان ، كۆپرەك ئۇلپەتلەشكەنلەر ئىچىدە ئۇنى ماختىمايدىغىنى يوق ئىدى . مەن تونۇشۇپ ئولپەتلەشكەندىن بېرىمۇ ئەڭ ياقتۇرىدىغان ئادىمىمنىڭ بىرى مۇشۇ كىشى دەپ ئويلايدىغان بولۇپ قالغانىدىم . ئۇ كۆڭلى تۇز ، سەمىمي ، كىشىلەرگە قىلىدىغان مۇئامىلىدە ھارامدىن خالي ، راستچىل ئادەم ئىدى .

— داستىخانىنى ئېلىۋەتسىلە موللام ، - دېدىم ئىككىنچى پىيالە

چاينى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن .

ـــ شۇنداق قىلامدىمەن ؟ ـ دېدى ئۇ تەكەللۇپسىزلا ، چاي ھۆر-مىتىگە قىلىنغان دۇئادىن كېيىن داستىخاننى ئېلىۋېتىپ بولۇپ شۇنداق دېدى ، ـ ئەمدى سىلى كايىپ ئېلىپ كەلگەن گۆش بىلەن ئاۋارە بولۇشۇم كېرەك ، پارچىلاپ قازانغا سېلىپ قويساق بالدۇرلۇق قىلماس . پولۇنى مېھمانلار كەلگەندە دەملىسەكمۇ بولۇۋېرىدۇ . لېكىن ، مانا سىلە زېرىكىپ قالدىغان بوللى ـ دە ؟

ـــ ھېچقىسى يوق موللام ، گۆش ماڭا توغرا كېلىپ قالغانلىقتىن ئالغانىدىم ، بۇنى كايىش دېگەنلىرى ئوشۇق كەتتى . مېنىڭ زېرىكىشىمگە كەلسەك ، سىلىگە گۆش پارچىلىشىپ بېرەي ...

ـــ سىلى مېھمان تۇرسىلا ...

ـــ ئۆز ئارا ئولتۇرىشىدىغان ئىش تۇرسا ، مېھمان ، ساھىبخان دەپ يۈرەمدۇق موللام ؟

موللا بەشىرى كۈلۈپ كەتتى ، بايىاتىن بېرى ياققا ئېلىپ قويغان داستىخاننى ماڭا تۇتقۇزدى . ئۆزى تەڭنىدىكى گۆش ئۈستىگە بىر پىچاق ، بىر قېتىراق ھەم ئەپچىلگىنە بىر دۆشىنى قويۇپ ، « يۈرسىلە » ئىشارىتىگە باش سىلكىدى .

موللا بەشرىنىڭ كەينىدىن ماڭدىم . بىز بۇ ئۆينىڭ ئىككىنچى بىر تەرىپىدىكى ئىشىكتىن ئانچە چوڭ بولمىغان بىر ئايۋانغا ، ئۇ يەردىن غەچىرلاپ تۇرىدىغان تاختا شوتا ئارقىلىق ئۆگزىگە چىقتۇق .

ـــ ئۆينىڭ ئىچى ئىسسىق ، دىمىق ، ـ چۈشەندۈردى موللا بەشرى تەڭنىنى يەردە قويۇپ ، ـ ئاندىن تۈگىلۈكىنىڭ يورۇقىمۇ ياخشى چۈشمەيدۇ ...

ـــ ھە ، بۇ مەنزىر ياخشى ئىكەن ، ـ دېدىم قولۇمدىكى داستىخاننى موللا بەشرىنىڭ ئۇزاتقان قولىغا بېرىپ .

مەنزىر ئۇنچە كاتتا ، ياسداق بولمىسىمۇ خېلى ئازادە ئىدى . موللا بەشرىنىڭ ئۆيىگە مۇشۇ قېتىملىقى بىلەن ئىككىنچى قېتىم كېلىشىم ئىدى . بەش ئايدىن ئىلگىرى ئۇ ئۆيدە ئولتۇرۇش قىلالمايتتى . چۈنكى

ئۇنىڭ ئايالى كېسەل ئىدى . ئايالى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن بىر كەلگەن بولساممۇ ئۆگزىگە چىقىپ باقمىغانىدىم .

ـــ ئۆي ـــ جايلار سىلى ئۇچۇن تارلىق قىلمايدىكەن مولام ، ـــ دېدىم سېلىقلىق كىگىز ئۈستىگە ئولتۇرۇپ .

ـــ شۇنداق قارىم ، تار ـ كۈتىلەك بولسىمۇ ئىككى ئېغىز ئۆي ، بىر ئايۇئان بىلەن مانا مۇشۇ مەنزىردە يايلاپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزىمەن ...

ئىككىمىز كۈلۈشتۇق . موللا بەشرى گۆشنىڭ سۆگەكلىك يېرىنى دۆشە ئۈستىدە چاناپ بۆلەكتە ئىدى ، مەن ئۇنى پارچىلىماقتا ئىدىم .

ئەسلىدە خۇپيانە ئىچىپ قويىدىغان موللا بەشرى خوتۇنىنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن ھېچكىمدىن تەپ تارتماي ئىچىۋېرىدىغان بولۇپ كەتكەنىدى . بۇرۇن ئۇنىڭ بىلەن قېرىنىشىدىغان مەزمۇن ۋە مەھەللىنىڭ ئاقساقىلى جامائەت ئىچىدە ئۇنى مەيخور دەپ گەپ تارقاتقان بولسىمۇ ، ئىمامىلىقتىن ئېلىۋېتەلمىگەنىدى . چۈنكى ئۇ نەپسى ئىسسىق ، بىلىملىك ئىمام بولغانلىقتىنلا ئەمەس ، تەمەسى يوق ، ھالال بولغىنى ئۈچۈنمۇ نامازخانلارغا ياقاتتى ۋە ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىگە ئىگە ئىدى . مەسچىت كېچىك بولسىمۇ نامازخانلىرى كۆپ ئىدى . موللا بەشرى ھەر قانچە ئۆزىنى تارتقىنى بىلەن جامائەت يەنىلا ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى ، ئۆشرە ـــ زاكات كەم بولمايتتى .

خوتۇنىنىڭ ئۆلۈمى ئەسەر قىلىپ كەتتىمۇ ، يالغۇزلىقى جېنىغا تەگكەنمۇ ، ياكى ئۇنىڭدىن باشقا سەۋەبلەر بارمۇ ، بىلمىدىم ، كېيىن ئۇ ئىچىشكە بېرىلىپ كەتتى . نېغىمەتۇللا قارى دېگەن ئۇلپەتدىشىمدىن ئاگاھلاشمىغا قارىغاندا ، موللا بەشرى ئۇچ كۈنگىچە مەسچىتتىكى ئىمامەتچىلىكىنى يادىغىمۇ ئالماي ئىچىپلا يۈرگەن ، مەزمۇن بىلەن مەھەللە ئاقساقىلى ئىمامسىز قالغان جامائەتكە باشقا ئىمام سايلاش ، موللا بەشرىنى ئۇنتۇش تۇغرىسىدا پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ نەسىھەت قىلغان ، لېكىن جامائەت ئۇنىمىغان . « ئاغرىپ ـ تارتىپ قالغاندۇر ـ دە ، ئەمدى ، ـ دېيىشكەن ئۇلار ، ـ بىز ئۇچۇن ئۇنىڭدىن ياخشى ئىمام يوق . نەپسى يامان ، داخىر-كالۋا ئىمامغا ئۇچراپ قېلىپ قۇتۇلالمىساق نەگە بېرىپ داد دەيمىز ؟

مەيلى ، ئۇچ كۈندە كەلمسە ئوتتۇز كۈندە كېلەر ... » ئۇنىڭ مەيخور ئۇ-
كەنلىكىنى قەتئىي ئاڭلاشنى خالىمغان جامائەت ئۇچۇن مەزىن بىلەن
ئاقساقالغا نەق پاكىت كەلتۈرۈشتىن باشقا چارە قالمغان . ئۇلار تۆتىنچى
كۈنىمۇ ئىچىپ مەست يانغان موللا بەشرىنى يېرىم يولدا توتۇۋېلىپ ،
يېرىمى ئىچىلگەن مۇسەللەس قاپقىنى بويىنغا ئېسىپ ، تەڭنە قازان قىل-
غان پېتى مەسچىت ئالدىغا ئاپىرىپ تاشلىغان .

— ئىمامئىلارنى ئەمدى تونۇۋېلىڭلار ! - دەپ بىر چەتكە چىقىپ
تەنتەنە قىلغان ئاقساقال .

ئۇنىڭ شۇ ھالدا كۆرگەن جامائەت ھەيران قالغان . موللا بە-
شىرى « شەيتانغا شېرىك » بولۇپ قوپالمىغۇدەك ئىچكىنىنى ئاز دەپ ،
ئاللاھنىڭ ئىشقىدا ئىچكەنلىكىنى ، مەست بولغاندىن كېيىن پەرىشتىلەر
ھوزۇرىدا بولغانلىقىنى ، پەرىشتىلەر ئۇنى قىيامەتكىچە ساقلاپ تۇرمايلا
ئىچىۋېرىشكە بۇيرۇغىنىنى ... جۆيلۇگەندەك سۆزلەپ ، كۇفرلىق ئۇستىگە
كۇفرلىق قوشقان ، گۇناھى ئۇستىگە گۇناھ ئۆتكۈزگەن .

نەق پاكىت ئالدىدا جامائەت ھېچ نەرسە قىلالمىغان . موللا بەشرى
ئۇچ كۈنگىچە قازنىخانا سولاقخانىسىغا قامىلىپ ، كېيىن ھەيدەۋېتىلگەن .
موللا بەشرى ئەنە شۇنداق ئەھۋالدا ئىمامىلىقتىن قوغلانغان . ئىمامىلىقتىن
ھەيدەلگەندىن بېرى ئۇنىڭ كىرىم مەنبەسى توسۇلغان . لېكىن ، ئۇنىڭ
نەپسىنىڭ ئىسسىقلىقى ، قۇرئاننى خەتمە قىلىشتىكى جاراڭلىق ۋە توغرا
ئاۋازى ئۇنىڭغا رىسقىدىن قېنىنالماي ياشاش يولىنى قالدۇرغان . ئۇ ئۆزىنى
تونۇمايدىغان ، « ھېكايەت » لىرىدىن خەۋىرى يوق جايلاردا ، مەسىلەن ،
ئاپاق خوجام مازارى ، يۈسۈپ قادىرخان مەقبەرىسى ئەتراپىدىكى مۇساپىر
زىيارەتچىلەر ئىچىدە قۇرئان ئوقۇپ ، خېلى تاپاۋەت قىلىپ يۈرگەن .

موللا بەشرى تۇرمۇشىدىن ۋايسىمايتتى . ئۇنىڭ بىلەن خېلى
يىللاردىن بۇيان تونۇشاتتىم . ئۇ چاغلاردىغۇ ئۇنىڭ ھال - كۈنى
تۇغرىسىدا بىر نېمە دېگىنىنى بىلمەيمەن ، ئىمامەتچىلىكتىن قالغاندىن كې-
يىنمۇ ئۇ ماڭا تىرىكچىلىكى ئۈستىدە زادىلا ئېغىز ئاچمىغانىدى .

— نېمە ئىش ، نېمە كويلاردا يۈرىلا موللام ؟ — دەپ ئەگىتىپرەك

سورىدىم ئۇنىڭ ئېغىزىنى كولاش ئۈچۈن .

— بىز ئۇچۇن ئىش نەدىيۇ ، كوي نەدە ؟ - دېدى ئۇ بېشىنىمۇ
كۆتۈرمەي ، - بىكار چىلىق قارىم . ئادەم گۆردىمۇ مۇنكىر - نەكىر
ئاملىق پەرىشتىلەر تۆپەيلىدىن ئارامخۇدا ياتالماسمىش . ماڭا بولسا خۇدا-
ۋەندە كېرىم ئارام ئالدىغان بىكار چىلىقنى ھېلىتىنلا ئاتا قىپتۇ . شۇكرى ،
ئەلھەمدۇلىللاھ ، دەپ يۈرۈپتىمەن ... - ئۇ نېمىشقا شۇنداق سورىغىنىڭنى
تېگىگە ئەمدى يەتكەندەك كۆلۈپ قويدى - دە ، داۋام قىلدى ، - بىر
تارىخچىنى بىلەتتىم ، خۇدا ئۇنى ئۇ دۇنيادىمۇ ئەزىز قىلغاي ، - ئۇ قىزغىنى
قويۇپ دۇئا قىلدى ، مەنمۇ كېچىكىپ بولسىمۇ ئالدىراپ ئەگەشتىم . ئۇ يەنە
قىزغىنى قولغا ئالدى ، - ئۇ زادىقا ھاياتلىقىدا تولىمۇ ئىخلاسمەن بار ئىدى .
بۇنى ئۇنىڭ ئوغلىمۇ بىلەتتى . ئون كۈنلەرچە ئىلگىرى شۇنىڭ بىلەن
ئۇچرىشىپ قالغانىدىم . ئۇ دادىسىدىن بەرەر خۇرجۇنغا پاتقۇدەك خېتى بار
قەغەزلەر قالغانلىقىنى ، شۇلارنى پەتلىك قەغەزگە كۆچۈرۈپ بېرىشىمنى ،
ئۇلارنى تۆپلىتىپ قويغۇسى بارلىقىنى ئېيتتى . ئالدىراش ئىشىم بولمىغا-
نىقتىن ماقۇل بولدۇم . بەت بويىچە پۇل بېرىدىغان بولدى . ھەپتىنىڭ
ياغلى شۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ، ھەر كۈنى بەش - ئون بەتتىن كۆچۈرۈۋا-
تىمەن . تامىقىم شۇ ئۆيدىن ، كۆچۈرۈش ھەققىمۇ يۇقىرى . ھازىرقى
سۈرئىتىم بويىچە ئۇچ - تۆت ئاي كېتىدىغاندەك تۇرىدۇ . تاپاۋىتىمۇ
ئوبدان بولىدىغاندەك . باي نېمىلەر ئىدى زادىدىن ...

— نېمە تارىخ ئىكەن ؟

— دېيەرلىك يېڭىلىقلار يوق ، - ئېتىبارسىزلىق بىلەن دېدى موللا
بەشرى ، - بىز بىلىدىغان مازايى ماشايىقلارنىڭ تەزكىرىلىرىنى رەتلەپ
چىققانىكەن ، تەڭدىن تولىسى رىۋايەت ، خۇراپات ... نېمىلا دېگەن بىلەن
ئۇمۇ مىللىتىمىزنىڭ بىر بايلىقى ، مەنىۋى خەزىنىسى ئىچىدىكى بىر كوزا
ۋەج . ئاشۇنداق رەتلەپ قويىدىغانلاردىن بەرەرى چىقمىسا ، تۆت — بەش
كۈندىن كېيىن تولىسى ئۇنتۇلۇپ ، يوقىلىدۇ دېسىلە !

شېئىرىدىن باشقىغا قىزىقمايتتىم . شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ كەيپىنى قا-
چۇرماسلىق ئۈچۈن قىلىۋاتقان گېپىگە قۇلاق سالدىم .

بىز گۆشلەرنى پارچلاپ بولغاندىن كېيىن :

ـــ ئەمدى مەن چۈشۈپ گۆشنى يۇيۇپ ، قازانغا سالغاچ تۇراي ، ـ دېدى مولا بەشىرى ، ـ سىلى كۆگۈلدىرى تارتسا بىر دەم كوچا ـ كويلارنى كۆرمرلا .

ماقۇل بولدۇم . مولا بەشىرى چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ قوۋلىشىپ قالغان پۇتلىرىمغا ئارام بېرىش ئۈچۈن ئۆگزىدە ئۇيان ـ بۇيان ماڭدىم .

كۈن ئەمدىلا ئولتۇرغان بولۇپ ، ئۇيۇقتا شەپەقنىڭ قىزغۇچ شولىسى يېيىلىپ تۇراتتى . سىرەچ تېمىدىن كوچا تەرەپكە نەزەر تاشلىدىم . كۈنلۈك بازىرى ۋە سودىلىقلىرىنى تۈگەتكەن كىشىلەر ئالدىراپ قايتىشماقتا ئىدى . غۇژمەك ـ غۇژمەك ئادەملەر ، سوكۇلداپ كېتىۋاتقان ئېشەكلەر ئۆز ئورنىغا ئياغ ۋە تۇياق تېگىدىن توزۇتقان چاڭلارنى قالدۇرۇپ كېتىشەتتى . ئاشۇ قېلىن چاڭلار ئارىسىدىن تۆتۈق بولۇپ كۆرۈنۈۋاتقان نېرىقى قاسىقتىكى دۇكانلارغا قارىدىم . دۇكاندارلار سودىسىنى توختاتقان ، دۇكانلىرى ئالدىدا ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى . لېكىن ، ئۇلار شۇ كۈنلۈك سودىسىنى ـــ قانچىلىك تاپاۋەت قىلغانلىقى ۋە قانچىلىك ئولجا ئالغانلىقىنى ھېسابلىشىپ ، غەلىسى بىلەن سۆھبەتلەشمەكتە ئىدى .

ماڭا تونۇش بولغان بۇ مەنزىرىدىن تېزلا زېرىكتىم . ھەر كۈنى دېگۈدەك ئاشۇنداق كۆرۈنۈشلەرنى كۆرۈپ تۇراتتىم . ئەمدى يەنە بىر تەرەپكە بېرىپ ، قوۋلىشىپ قالغان غول ـ تاغاقلىرىمغىمۇ ئارام ئىزدەپ ، مۇشتۇملىرىمنى تۈگۈپ ، كۆكرىگىمنى كېرىپ ، تازا بولىشىغا بىر كېرىلىۋالاي دەپ ئويلاپ ، ئىككى بىلىكىمنى سارىنىڭ قانىتىدەك كەردىم . بىراق بىلەكلىرىم كۆتۈرۈلگەن پېتى قالدى .

چۈنكى . كۆزۈم مەن ئالدىمىنى قىلىپ تۇرغان پەس سىرەچ تېمىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ ، قوشنا ھويلىنىڭ سۇپىسىدا تۇرغان بىر گەۋدىگە تىكىلىپ قالغانىدى . بۇ گەۋدە چاڭ ـ توزانلار بولمىغانلىقتىن ۋە يورۇق ياخشى چۈشكەنلىكتىن ، ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولىدىغان بىر قىز ئىدى .

ئۇنىڭ ئۇچىسىدا سېرىقى كۆيرەك ئەتلەس كۆڭلەك بولۇپ ، بۇنى ئۆي ئىچىدە كىيسە كېرەك ، ياقىسى كەڭ ۋە پەس ئىدى . شۇڭا ئۇنىڭ بويۇن بىلەن ئوقرەك سۆڭەكلىرىمۇ ئوچۇق كۆرۈنەتتى . ئاشۇ بويۇن ئۇستىدە پەقەت ئاللاتائالا ئۆز قۇدرىتى بىلەن يارىتالىشى مۇمكىن بولغان ئاجايىپ نەپس ، نۇرلۇق ، لەتاپەتلىك ، گۈلدىنمۇ ئۆز بىر يۈز كېپتىسى جايلاشقان ئىدىكى ، بۇ يۈزدە مەن دائىم شېئىر ۋە ناخشىلاردىلا ئاڭلايدىغان ، ئەمما بۇنچىلىك ئىكەنلىكىنى زادىلا خىيال قىلىپ باقمىغان يادەك قارا قاشلار ، بىر جۈپ بەكمۇ چوڭقۇرلۇقتىكى چىراغدەك ، كۆز قۇۋۇتتىم ھەرگىز يېتىپ بارالمايدىغاندەك بىلىنىدىغان قاپقارا ، ئەمما نۇرلۇق شەپەقنى ئەسلىتىدىغان ، بىباھا ئۇچقۇنلارنى چاقنىتىپ تۇرغان ، ئىنسانلار تىلى « كۆز » دەپ نام بەرگەن گۆھەرلەر يالتىراپ تۇراتتى .

ئېسەنكىرەپ ، نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي قېلىۋاتقىنىمدا توساتتىنلا ئاشۇ گۆھەرلەر ماڭا تىكىلىپ قالدى . مەن ئۇچۇن ئامەت كەلگەن ، مەن ئۇ گۆھەرلەرگە تويغۇدەك قارايدىغان بىباھا پۇرسەت ئالدىنى قىلغانىدى . بىراق ، ئۇنىڭ قارىشى بىلەن تەڭلا ئىچىمگە ئوت كەتكەندەك بولۇپ ، بەرداشلىق بېرەلمەي كۆزۈمنى يۇمۇۋالدىم . بۇ بىر خاتالىق ئىدى . بۇنىڭ شۇنداقلىقىنى كۆزۈم يۇمۇلغان شۇ دەقىقىنىڭ ئۆزىدە بىلىپ يەتتىم ـ دە ، كۆزۈمنى دەررۇ ئاچتىم .

كۆزۈمگە كۆرۈنگىنى ئادەمسىز بوشلۇق ، بايىقى قىز تۇرغان سۇپىدا ھېچكىم يوق ئىدى . ماڭا بىر دەقىقىنىڭ ئالدىدا تىلسىم يولۇققاندەك تۇيۇلدى . شۇنداقتىمۇ ، ئۆزۈمنى قولۇمغا ئېلىپ سەل ـ پەل بويۇنداپ ، سۇپىنىڭ ئوستىنى ، نېرىراقتىكى ئوچۇق تۇرغان دېرىزىنىڭ ئىچ تەرىپىنى سىنچىلاپ كۆزىتىپ چىقتىم ، ئۇ كۆرۈنمەيتتى . سۇپىنىڭ لېۋىدە گىلەم ئوستىگە سېلىنغان كۆرپىدە قوش ئالقان چوڭلۇقتىكى بىر پارچە مەخمەل بىلەن بىر كاللەك يېپ تۇراتتى . مەخمەل ئوستىگە سانچىلغان يېڭىنى مۇشۇ يەردە تۇرۇپمۇ كۆرگىلى بولاتتى . قىسمەت ماڭا كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك قىسقا ۋاقىتقا روبرو قىلىپ قويغان ئاشۇ قىز بەلكى بىز گۆش پارچلاپ ئولتۇرغان شۇنچىۋالا ئۇزاق ۋاقىتتا ئاشۇ يەردە

ئولتۇرۇپ ، دوپپىمۇ ياكى باشقا بىر نەرسىمۇ تىكىۋەتمەي - دە ؟ نېمىشقا بالدۇرراق مۇشۇ تەرەپكە قارىمىغان بولغىيدىم ... ؟ مەن ئۇنىڭغا قانىغۇچە بولمىسىمۇ خېلى ئۇزاق قارىۋالىدىكەنمەن ئەمەسمۇ ؟ ھەتتىگىنەي ...

پۇشايمان قىلىۋېتىپ ، توساتتىن كاللامغا بىر پىكىر كەلدى . « ئۇ قىزمۇ مېنى كۆرۈپ ئاندىن ئۆزىنى دالىدىغا ئالدى ، - دەپ ئويۇمنى داۋام قىلدىم ، - ئۇ ئالدىراشچىلىقتا تاشلاپ كەتكەن نەرسىلىرىنى ئېلىش ئۈچۈن جەزمەن يەنە نەزەرىم دائىرىسىگە كىرىدۇ . شۇ چاغدا بايىاتىن يېڭىلىشىپ يۈمۇۋالغان كۆزلىرىم كەتكۈزۈپ قويغان پۇرسەتنى باشقىدىن قولغا كەلتۈرۈۋالالايمەن ... »

ھويلا ئىچىنى نازارەت قىلىشنى داۋام قىلدىم . لېكىن قىز چىقمايتتى . گۈمانىمچە ، ئۇ ئۆگزىدە مېنىڭ بارلىقىمنى ، يەنى ، بىر جۈپ نامەھرەم كۆزنىڭ ئۆزىنى پايلاۋاتقىنىنى بىلمەپ قالغانىدى . « چىقمىغىنىنى بىر كۆرەي ... » دەيتتىم ئىچىمدە . كەينى تەرىپىمدىن مېنى چاقىرغان مولا بەشىرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدىم . ھويلىدىن كۆزۈمنى ئۈزمەي تۇرۇپلا كەينى تەرەپكە قول سىلكىدىم ۋە بۇ ھەرىكىتىم ئارقىلىق مولا بەشىرىنىڭ ماڭا كاشىلا قىلماسلىقىنى ئىشارەت قىلدىم . مولا بەشىرى بىر نېمىنى چۈشەندى بولغاي ، چاقىرىشىنى توختاتتى . تاختا شوتىنىڭ غىچىرلىشى ئىشتىلدى ، ئۇنىڭ چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدىم .

مەن قارىغان ھويلا يەنىلا جىمجىت ئىدى . ئەگەر ئۇ چىقمىسا قانچىلىك تۇرار ئىدىم ، بۇنىسى نامەلۇم . لېكىن ، بىر چاغدا غىچىرلاپ ئېچىلغان ئىشىكنىڭ ئاۋازى ۋە يۆتەلگەن قېرى ئادەمنىڭ خىرقىرغان بوغۇق ئۈنى ئاڭلانغاندا ئېسىمگە كەلدىم . ئاۋازلار مەن كۆزىتىپ تۇرغان ھويلا ئىچىدىن چىقماقتا ئىدى . قېرى بىر ئەر كىشى ھويلىغا كىرگەنىدى . دەسلەپ ئۇنىڭ سەللىسى بار بېشى ، كېيىن شاھى يەكتەك كىيگەن ئېگىز بويى كۆرۈنىدى . ئۇ مەن تەرەپكە ئارقىسىنى قىلىپ مېڭىۋاتقانلىقتىن ، چىرايىنى كۆرەلمەيتتىم . قېرى كىشى بولسا بارغانسېرى سۇپا تەرەپكە يې-

قىنلىشىپ بارماقتا ئىدى . قېرى ئەر كىشى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قالسا مېنى كۆرۈپ قېلىشى مۇمكىنلىكىنى يادىمغا ئالدىم ۋە سىرەج تامغا سۇركۇلۇپ دېگۈدەك لەسسىدە ئولتۇرۇۋالدىم .

تامدا داچەن پاتقۇدەك كىچىككىنە يېرىق بار ئىدى . بۇ يېرىقتىن نېرىقى ھويلىنىڭ ناھايىتى ئاز بىر قىسمى كۆرۈنەتتى . لېكىن ، ئاشۇ بىر قىسمى دەل شاھى كۆرپىنىڭ مەخمەل بىلەن يېپ تۇرغان جاي ئىدى .

ھويلا ئىچىدىكى قېرى ئادەمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدىم . بۇ يەردىن ئۇنىڭ ئۆزى كۆرۈنمەيتتى .

— قىزىم ، مەن شامنى ئوقۇپلا ياناي ، تاماققا تۇرسام نامازغا ئۇلگۈرەلمەيدىغاندەك قىلىمەن .

— ماقۇل دادا !

بۇ قىزنىڭ ئاۋازى ئىدى . ئۇنىڭ ئۆزىنى كۆرەلمىگەن بولساممۇ بايىاتىن كۆرگەن ھالىتىدە تەسەۋۋۇر قىلىپ باقتىم . مېنى سۆيۈندۈرۈپ ، ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ ناھايىتى يېقىملىق ئاڭلىناتتى .

— ئىشكىنى ئېتىۋالغىن قىزىم !

قېرى كىشى يۆتەلدى ، خىرقىرىدى . قەدەملەرنىڭ سۆرۈلۈپ بېسىلغان تۇنۇشى ئاڭلىنىپ ، مەن قاراپ تۇرغان يېرىقتىن پەقەت بىر سەللىلا لىپ قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى . كۆتكۈنۈمدەكلا ئىشكىنى ئېتىۋېلىش ئۈچۈن چىققان قىزنىڭ يېنىك باسقان قەدەم ئاۋازى ئاڭلاندى . نەپەس ئېلىشقىمۇ يۈرەكئالدى بولۇپ ، يېرىقتا كۆزۈمنى يېقىپ ئىشتىياق بىلەن سىكىلدىم ، يېرىقتىن قىزنىڭ باش قىسمى يېرىم كۆرۈندى . ماڭا مۇشۇمۇ يېتەرلىك بولدى . قەلبىمنى تېخىمۇ سۆيۈندۈرگىنى شۇ بولدىكى ، قىز دەل ئاشۇ يېرىقتىن كۆرۈنىدىغان يەرگە كەلگەندە قەدىمىنى بىلىنگۈدەك ئاستىلىتىپ ، مەن تۇرغان جايغا تەلمۈرۈپ قارىدى . ناھايىتى تېز سۈرئەت بىلەن ئۆزى كۆرەلەيدىغان دائىرىنى كۆزىتىپ چىقتى - دە ، ئاندىن دادىسى چىقىپ كەتكەن تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى .

ئەمدى ئورنۇمدىن تۇرۇشنى قارار قىلدىم . قىز ئىشكىنى ئېتىۋېلىپ ، كەينىگە يېنىشى كېرەك ئىدى . بۇ چاغدا ئۇ مەن تولۇق

كۆرەلەيدىغان هويلا ئىچىدىن يىگىرمە قەدەمچە كېلىدىغان مۇساپىنى بېسىپ ئۆتەتتى . بۇ ئۇنىڭ ئۆچۈنمۇ - مەن ئۇ چۈنمۇ ئۆزاق ۋاقىت ئىدى . ئۇنىڭ ئۆچۈن ئۆزىنى يوشۇرۇش ۋاقتى ئۆزىراتتى ، مەن ئۆچۈن بولسا ئۇنىڭ هۆسنىنى تاماشا قىلىش ۋاقتى كۆپىيەتتى .

ئەمەلىيەتتە باشقىچە بولدى . قىز دەرۋازا تەرەپتىن هويلىغا كىرگەن چېغىدىلا كۆزى مەن تۇرغان ئۆگزىدە ئىدى ، ئورنۇمدىن تۇرۇشۇمغىلا مېنى كۆرۈپ توختاپ قالدى . بۇ قورقۇشتىن ، چۆچۈشتىن كېيىنكى توختاپ قېلىش ئەمەس ، ئۆزى خالاپ توختاش ، ئۇنىڭمۇ مېنى كۆرۈشكە بولغان ئىنتىلىشىدىن پەيدا بولغان توختاش ئىدى . شۇنداق ئىكەنلىكىنى ئۇنىڭ مەن ئەمدى بەهوزۇر تىكىلىپ كۆرۈۋاتقان كۆزلىرى تەستىقلايتتى .

بايىقى سەھۋەنلىكىم تەكرارلانمىسۇن دېگەندەك قىلىپ ، كۆزۈمنى چىڭىلدىتىشتىن ئەنسىرەيتتىم . قىز بولسا بۇ قېتىم سېخىيلىق قىلدى . ئۇ ماڭا دىدارىنى تولۇق كۆرسەتتى - دە ، نېپىز كەشمىر ياغلىقى بىلەن يۈز ، بويۇنلىرىنى ئوراپ ، بۇنى پېتەرلىك ئەمەس دېگەندەك يۈزىنىڭ مەن كۆرەلەيدىغان تەرىپىنى ئوڭ قولى بىلەن توسۇپ ، سۈپىنىڭ شايى كۆرپە سېلىنغان تەرىپىگە ئىتتىك يۇرۇپ كەتتى . مەخمەل بىلەن يېپىنى ئېگىشىپ ئېلىپ ، نازۇك ، زىلۋا بەستىنى ئەپچىل كۆتۈردى . ئېگىشكەن چاغدا دولىسىدىن ئارتىلىپ ئالدىغا چۈشۈۋالغان بىر ئۆرۈم چېچىنى ئەپچىل هەرىكىتى بىلەن ئارقىغا تاشلىدى - دە ، مەن تەرەپكە يېرىم بۇرۇلدى . ئۇ ئەمدى نەزەرىم چۈشەلەيدىغان دائىرىگە كىرىشى كېرەك ئىدى . يۇرىكىم ئەنسىزلىشىپ ، بىرى پەسكە تارتقاندەك تۇيۇلۇۋاتقان شۇ سېكۇنتىنىڭ ئۆزىدە مۆجىزىگە ئوخشاش بىر ئىش سادىر بولدى : قىز ماڭا قاراپ روملىنى چۈشۈرۈپ ، سەدەپتەك ئاق چىشلىرىغچە تۇگەل كۆرسىتىپ ، تولۇق كۇلۇمسىرىدى . ئۇنىڭ كۇلۇمسىرىگەن چاغدىكى چىرايى تېخىمۇ گۈزەل ۋە يېقىملىق ئىدى .

پۈت - قولۇمدا جان قالمايۋاتقانلىقىنى تۇيۇپ تۇراتتىم . قىزنىڭ كۇلۇمسىرىشى مەن ئۈچۈن يېتىپ ئاشقۇدەك هوزۇر ۋە لەززەت بېغىشلى-

خانىدى . بېشىمدا ، يۈرىكىمدە ، پۈت - قوللىرىمدا تىل بىلەن ئىپادە قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىدىكى شېرىنلىكنى ۋە خاراموشلۇقنى سەزمەكتە ئىدىم .

شۇ هالەتتە قانچىلىك تۇردۇم ، بىلمەيمەن . ماڭا بىرەر كۈن ئۆتۈپ كەتكەندەك بىلىنىدى . هويلىغا يەنە كۆز تىككىنىمدە ، قىز كۆرۈنمەيتتى ، لېكىن ماڭا ئۇ باردەك ۋە تېخىچە كۇلۇمسىرەپ قاراۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى ...

ئەتراپنى گۈگۈم ئۆز قوينىغا ئالماقتا ئىدى . ماڭا بولسا تاك ئېتىپ كېلىۋاتقاندەك سېزىلەتتى . ئىچ - ئىچىمدىن خۇشلۇق ئۇرغۇپ ، جاهان تاردەك كۆرۈنۈۋاتاتتى . بۇلارنىڭ هەممىسى بايا تىنىقى قىزدىن ، ئۇ قىزنىڭ يېقىملىق كۇلۇمسىرىشى تۈپەيلىدىن بولۇۋاتقىنىنى بىلىپ تۇراتتىم .

رېئاللىققا قايتىپ كېلىشىم ئۈچۈن قانچىلىك ۋاقىت كەتتى ، بۇمۇ يادىمدا يوق . شۇ تاپتا ئالدىمدىكى قىزنىڭ هويلىسى تامامەن قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالغاندى . تۆت تەرىپىمدىمۇ قاراڭغۇلۇق ، ئالتە - يەتتە قەدەم نېرىدىكى سىرەچ تامنىمۇ ئوچۇق كۆرگىلى بولمايتتى . مەن بۇ يەردە قاراڭغۇ هويلىغا قاراپ يەنە نېمىشقا تۇرۇۋاتقىنىمنى چۈشەنمەيتتىم . ئەمما ماڭا شۇ نەرسە ئېنىق ئىدىكى ، ئاشۇ هويلىغا ، بايا تىنىقى قىزغا باغلىنىپ قالغانىدىم . ئۇنىڭ قاراشلىرى ۋە ئاخىرىدا ئېچىلىۋاتقان غۇنچىدەك يېقىملىق كۇلۇمسىرىشى يۈرىكىمگە ئوت تۇتاشتۇرۇۋەتكەنىدى .

كەينىمدىنلا ئاڭلانغان يۆتەل ئاۋازىدىن ئېسىمگە كەلدىم . غايىبانە خىيالىي ئالەمدە ئەمەس ، موللا بەشىرىنىڭ ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىدە تۇرغانلىقىمنى يادىمغا ئالدىم - دە ، بۇرۇلۇپ قاراپ ، موللا بەشىرىنى ، ئۇنىڭ يېنىندا تۇرغان نېمەتۇللا قارىنىڭ ئېگىز بەستىنى تونۇدۇم ، تاختا شوتا بار تەرەپتىن پەستىن چىقىۋاتقان يورۇقتا هەر ئىككىيلەنىنىڭ چىرايى جىددىي كۆرۈنەتتى .

— بۇرادەر ئەزىز ، ساڭا نېمە بولدى ؟ - دەپ سورىدى نېمەتۇللا قارى ئالدىمغا كېلىپ .

— هېچنېمە بولمىدىم ، - دېدىم چاندۇرماسلىققا تىرىشىپ ، -

قاچان كەلدىڭ ؟

ــ بىز كەلگىلى نەۋاخ ، ناماز شامنىمۇ ئوتتەپ بولدۇق . موللىكام سېنى كەلدىلا دەيدۇ . نەدىلىكىنى ئېيتمايدۇ . بايىزە ...

ــ مېھمانلار سىلىگە قاراشلىق قالدى ، ــ موللا بەشرى نېرىدىن ئۇن سالدى ، ــ پەرسكە چۈشەيلىمىكىن ؟

گەپ ــ سۆز قىلمايلا تاختا شوتا ئېغىزىغا قەدەم تاشلىدىم . موللا بەشرى ئالدىمدا چۈشۈپ ، بايا تىندىن بېرى يوروق چۈشۈرۈپ تۇرغان شامنى ئېلىپ ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇردى ، مەن ۋە كەينىمدىن نېغمەتوللا قا-رىمۇ چۈشكەندىن كېيىن ، موللا بەشرى پىچىرلاپ :

ــ مېھمانلارغا شۇ تاپتا كەلگەندەك بولۇپ كۆرۈنسىلە ، بولمىسا ئۇلار سوئال قويۇپ ، چاقچاق قىلىپ كۆڭۈللىرىنى پاراكەندە قىلىدۇ ، ــ دېدى .

ئۇنچىقمىدىم ۋە موللا بەشرى بىلەن نېغمەتوللا قارىنى ئويگە كىرگۈزۈۋېتىپ ، سەل ئوتكەندىن كېيىن كىردىم .

چوڭ ــ چوڭ شاملار بىلەن يوروتۇلغان مېھمانخانا ئىسسىپ كەتكەنىدى . كېلىپ جەم بولۇشۇپ بولغان مېھمانلار يېكەندازلار ئۈستىدە يېنى بولۇشۇپ ، بەزىسى جەينىكىگە تەكىيە قويۇپ يانپاشلاپ يېتىپ ، چايخورلۇق قىلىشماقتا ئىدى .مېنىڭ كىرىشىم بىلەن ئۇلارنىڭ ياتقىنى قوپۇپ ، يېنى بولغانلىرى قەددىنى تىكلەپ ئۇرنىتوپە بولۇشتى . ھەممەيلەن بىلەن بىر ــ بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ، ئۇلارنى ئەسلىدىكىدەك ئولتۇرۇۋېرىشكە ئۇندىدىم ۋە تەكلىپ ــ تەكەللۇپلاردىن كېيىن تۆرمۇ ئە-مەس ، پەگامۇ ئەمەس بىر بۇلۇڭغا بېرىپ ئولتۇردۇم . ھەر قانداق بەزمە ئولتۇرۇشىدا مەن ئاشۇنداق جايدا ئولتۇرۇۋالاتتىم .

ــ كېچىكىپ قالدىلا ...

ــ موللىكام كېلىدۇ ، جەزمەن كېلىدۇ دەۋەردى ...

ــ يوللىرىغا كۆپ قارىدۇق ...

دېيىشىپ ھال سورىغانىنى ئىپادىلىدى ئۇلار تىنچلىق ــ سالامەتلىك سورىشىپ بولغاندىن كېيىن .

ــ ھەر بىرلىرىنى كۆپ ساقلىتىپ قويدۇم ، ــ دەپ قويدۇم كېچىكىپ كېلىشىڭ سەۋەبلىرىنى ئويدۇرۇپ چىقىرىمەن دەپ ئاۋارە بولـ مايلا .

ئۇلارمۇ سۆلكەتلىك ، تۇزۇتە گەپلەرنى قىلىشقان بولدى .

ئاغزىمىڭ ئۇچىدا ئۇنى ــ بۇنى دەپ قويغىنىم بىلەن كۆڭلۈم يارا كەندە ، ئۇ تېخىچە بايىقى قىزدا ئىدى . خىيالىم ئەشۇ ھويلا ئىچىدە ئايلىناتتى ، قىزنىڭ يېقىملىق تەبەسسۇمىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرگەندە قەلبىم ئىچىدە لەززەتلىك بىر ئېقىم فونتاندەك ئېتىلىپ قاينايتتى ۋە يەنە شۇ چاغدا ئۇنى قايتا كۆرۈش مۇمكىنچىلىكىنىڭ بار ــ يوقلۇقىنى غەم قىلىپ ئازاپلىناتتى . ئەھۋالىم شۇنداق بولغانلىقتىن ئىككى يېقىمدىكى ئۇل-پەتلەرنىڭ چاقچاقلىرى ، كۈلكىلىرى قۇلىقىمغا زادىلا كىرمەيتتى . مەيلىم ئۆگزىنى ، سىرەج تامنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى ھويلىنى تارتىپ تۇراتتى . بىراق شۇ تاپتا قاراڭغۇ ئىكەنلىكى ، ئۆگزىگە چىققان ۋە سىرەج تامنىڭ نېرىقى تەرىپىگە قارىغىنىمنىڭمۇ پايدىسى يوقلۇقى ئېسىمگە كەلسە ، يۈرە-كىم سىقىلىپ ، نەپەس ئېلىشىممۇ تەسلىشىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى .

ئالدىمغا ئاپتۇۋا ، چىلاپچا كەلتۈرگەندىلا دېققىتىمنى يېغدىم . موللا بەشرى قولۇمنى چىلاپچىغا تەڭلىگىنىمدىن كېيىن ، سۇ بېرىۋېتىپ چاقچاق قىلغاندەك قىلىپ :

ــ ئەمدى ئەس ــ خىياللىرىنى بەزمىمىزگە بەرسىلە ، ــ دېدى .

مەن قولۇمنى سۈرتۈۋاتقىچە بېشىمنى ماقۇل ئىشارىتىگە لەڭشىتتىم . كۆڭلۈمنى راستىنلا ئەمدى داستىخانغا ، ئۇلپەتداشلىققا بەرگۈم بار ئىدى . لېكىن ...

ــ ئىنىم بىرىگە ئاشىق بولغان چېغى ، ــ دېدى شۇ تاپتا قول چايقاۋاتقان تەمبۇرچى ئىمىن خورەك . ئۇ بۇ يەردە ئولتۇرغانلار ئىچىدە يېشى ھەممەيلەندىن چوڭ ، كەسپى سازەندە ئىدى .

ــ ئاشىق بولۇش ياخشى ئىش ، خۇدا ھەممەيلەنگە نېسىپ قىلمايدۇ ، ــ دېدى دۇتتارچى زەيدىن ، ــ ئاشىقلارنىڭ جايى جەننەت ، دەيدۇ دانىشمەنلەر .

— ئۇنداقتا، ماڭا جەننەت يېتىشمىگۈدەك، — دېدى ۋاسل ئىسمىلىك بىر ئۇلپەت، — جەننەت سەككىز، مەن بولسام ئونبىر قېتىم ئاشىق بولغانمەن. تېخى كېيىن نەچچە قېتىم ئاشىق بولىمەن، خۇدا ئۆزى بىلىدۇ ...

ئۇنىڭ گېپى ھەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى. ئۇلپەتلەر مېنى تاشلاپ ۋاسلغا يېپىشتى ۋە ھەقىقىي ئىشق بىر قېتىم بولىدىغانلىقىنى، ھەپتىدە بىر قېتىم مەشۇق يەڭگۈشلىگەنلەرنىڭ جايى جەننەت ئەمەس، بەلكى دوزاخ بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاشقا كىرىشتى. ۋاسلمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئۆزىنىڭ دەلىللىرىنى كۆرسىتىپ، ئۆزىنىڭ ئاشىقلىق دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن بەھس قىلاتتى.

« مەن ئاشىق ؟ — دەپ ئويلايتتىم ئىچىمدە، — راستىنلا ئاشۇ نامەلۇم قىزنى بىر كۆرۈپلا ئىشق سەۋداسىغا گىرىپتار بولدۇممۇ ؟ خۇدا ھەممىگە نېسىپ قىلىۋەرمەيدىغان بۇ ئاشىقلىق كىشىنى مۇشۇنداق پاراكەندە قىلامدۇ ... ؟ »

— قېنى داستىخانغا قارايلى، — دەپ ھەممىگە ئېيتقان بولۇپ مېنى كۈچەپ جەينەكلىدى نېغەتۇللا قارى، — ئاۋۋال تائام، ئاندىن كالام دېيىلگەن. مەيلى بىر قېتىم، مەيلى ئوتتۇز قېتىم ئاشىق بولغانلارمۇ قورسىقى توق بولسا ئاندىن ئىشق پەيزىنى سۈرەلەيدۇ. قانداق دېدىم ۋاسل خەلپەت ؟

— لىللا گەپ، — سول تەرىپىمدىن ئۇچىنچى ئورۇندا ئولتۇرغان ۋاسل سول قولىغا چاي پىيالىسىنى، ئوڭ قولىغا بىر پارچە نانىنى ئېلىپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى، — پەقەت يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامغا ئاشىق بولغانلارلا بۇ قائىدىدىن تاشقىرىدا تۇرىدۇ ...

— داستىخانغا قارايلى ئەزىزلەر، — دېدى موللا بەشىرى تاۋاقلاردا گۆش كۆتۈرۈپ كىرىپ، — ئۆز ئۆيۈمىزدەك كۆرۈپ، بەھوزۇر ئالايلى.

ئۇ ئىككى قېتىم چىقىپ كىرىپ، داستىخاننى گۆش تاۋاقلىرىغا تولۇقلۇۋەتتى. گۆش ئېزىلىپ ئوبدان پىشقاندى. ئۇنىڭغا سېلىنغان دورا — دەرمانلارنىڭ پۇرىقى ئىشتىھانى ئاچاتتى.

— شورپىسىغا نان چىلايدىغانلار بولسا « ھايت » دەيلى، شورپا كەگىرى، — دەپ ئېلان قىلدى موللا بەشىرى، — بەك ياغلىق شورپا بولغانلىقتىن، ئەكىرىۋەرسەم زورلىغانلىق بولمىسۇن دەپ، ئەسكەرتىپ قويۇپ ئەكىرەي دېدىم ...

— ئۆزلىرىمۇ ئولتۇرسىلا موللىكا، — دېدى دۇتتارچى زەيدىن، — شورپا كېرەك بولسا ئۆزىمىز چىقىپ ئەكىرىۋېرىمىز ...

گۆش چاقچاق گەپلەر بىلەن يېيىلدى. جۈمە نامىزىدىن ئىلگىرى ئۆيدە چاي ئىچكەن پېتى ئىدىم. شۇ تاپتا قورسىقىمنىڭ ئاچلىقى چېكىگە يەتكەنىدى. ئەمما گېلىمنى بىرى سىقىۋالغاندەك بىر پارچە قارا گۆش، ئۈيان چاينىسام بۇيانغا ئۆتۈپ، بوغۇزۇمدىن نېرى بارمايتتى.

— ئۇ ياقىنى ئويلاۋەرمەي ئەقلىڭنى داستىخانغا يىغ، — دېدى ئوك نەرىپىدە ئولتۇرغان نېغەمەتۇللا قارى كەيپىمدىن بىر نېمىنى چۈشەنگەندەك. ئۇ گۆش چايناۋېتىپ تۇرۇپ پىچىرلىغانلىقتىن، قۇلقىمنىڭ تۈۋىدە بىر نەرسە شاپىلدىغاندەك ئاڭلىناتتى، — ئۇنى ئويلىغانسېرى ئويلىغۇك كېلىدۇ، ئويلىساڭ كۆرگۈڭ كېلىدۇ، كۆرەلمىسەڭ ئىچىڭ سىقىلىپ، تۇڭشىپ كېتىسەن. چوڭ - چوڭ ئال، ھېلى پىيالىلەرگە ئاشىق بولمىز — دە، باشقىسىنى ئۇنتۇيمىز ...

ھېلىقى قىزنى ئۇنتۇشنى خالىمايتتىم، لېكىن ھەر ھالدا زورلىنىپ تۇرۇپ بىر نەچچە پارچە گۆش يېدىم.

سىرتتىكى ئۆيدىن موللا بەشىرىنىڭ پولۇ ئۇچۇن سەۋزە قورۇۋاتقانلىقى ئاڭلىناتتى. ئىككى تەرىپىمدىكى بەزمىداش ئۇلپەتلەر كۈلكە - چاقچاقلار بىلەن يەپ — ئىچىشمەكتە ئىدى. باشقا سورۇنلاردا بۇرۇندىن نارتىپ پۇتۇن گەپنى دېگۈدەك كۆتۈرە ئالدىغان نېغەمەتۇللا قارى بۇگۈن خاراموشلىقىم تۇپەيلىدىن بولسا كېرەك، جەمجىت ئولتۇراتتى ۋە پات - پات ماڭا قاراپ قويۇاتتى. ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرىدا ھېسداشلىقمۇ، ئىچىنىشمۇ باكى ئەيىبلەش نەزەرىمۇ، ئەيتاۋۇر مەن دېققەت قىلمىغانلىقتىن، پەرقىنى ھەدۇرەلمەيدىغانلىقىم كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان چىگىش مەنە بار ئىدى. « بېشىمغا كەلگەن بۇ سەۋدانىڭ كۆچىنى كۆرمەكلار -

ده ؟ ـ دەپ پىكىر قىلاتتىم ئەتراپىمدىكىلەر توغرىسىدا ، ـ بېشىمغا بايا تىن ـ ئەسىر بىلەن شام ئارىلىقىدا بىرىنچى قېتىم دەرد كەلگىنىنى قانداقمۇ چۈشەندۈرەلەيمەن ؟ ... »

شۇنداق ، بېشىمغا دەرد ـ ئەلەم كەلگەندى . بۇ دەرد ـ ئەلەم ئىشق ئىقابى بىلەن كەلگەندى . بەزىلەردە ، مەدرىس مەكتىپىدە ئىشقى مۇھەببەت توغرىسىدىكى غەزەللەرنىڭ دەرد ـ ئەلەم توغرىسىدىكى يارقىن مىسرالىرىنى ئاڭلىسام « بۇ شائىرلارنىڭ تەسەۋۋۇرى ، ئەمەلىيەتتە بىر قىزنىڭ بىر يىگىتنىڭ ۋە بىر يىگىتنىڭ قانداقتۇر بىر قىز ئۈچۈن دەرد چەكمىگە سەۋدايى بولۇش دەرىجىسىگە چۈشۈپ قېلىشى ناتايىن ... » دەپ ئويلىنىپمىدىم ؟ قارىغاندا راستىنلا شۇنداق بولامدۇ ، نېمە ؟

ـ ئىچەيلى ئەمدى بەشىراخۇن ، ـ دەپ توۋلىدى تەمبۇرچى ئىمىن خوراك ئاشنى دەملەپ بولۇپ كىرگەن موللا بەشىرنىگە ، ـ چاي بىلەن نان ، ئارقىدىن كەلگەن گۆش بىلەن تىنالماي قالدۇق . پولۇلىرى قارىغاندا ئامانەت قالىدىغان بولدى .

ـ خۇپتەننى ئوقۇۋېلىپ باشلامدۇق ، يا ؟ ـ سورىدى موللا بەشىرى .

ـ خۇپتەننى شىركەيپچىلىكتە ئوقۇسا پەيزى بولىدۇ ، ـ دەپ كۈلدى ۋاسىل .

باشقىلار كۈلۈشۈپ كەتتى . خۇپتەننى ئوقۇشقا ئاۋاز قوشۇدىغانلار چىقمىغانلىقتىن موللا بەشىرنىمۇ تەكلىپتىن يېنىپ ، نېغمەتۇللا قارىنى ئىشارەت قىلدى ۋە ئىككىسى ھايالسىز بىر يېرىم گەز ئېگىزلىكتىكى خېلى ۋەزنى بار بىر كوزىنى تەستە كۆتۈرۈپ كىرىشتى .

ـ ئۆزۈم قول بالىسى قىلىپ تەيىارلىغان ، ـ ئىزاھلىدى موللا بەشىرى كوزا ئاغزىدىكى كاكىل لاينى چۈشۈرۈۋېتىپ ، ـ خۇدا خالىسا قىشقا كۆرسىتىلگەندەك تەيىارلىدىم .

ـ كىتاب ھۆكمىگە ئويغۇن بولسىلا ھالال مەي ئىكەن موللىكا ، ـ دېدى زەيدىن دۇتتار .

ـ مەي دېگەننىڭ ھالال ـ ھارىمى بولمايدۇ ، ـ دېدى ۋاسىل ئۇ ـ

نىنى سالاپەتلىك چىقىرىپ ، ـ ئۇنى ھالال قىلىدىغانمۇ ، ھارامغا چىقىرىدىغانمۇ موللىلارنىڭ پەتىۋاسى . قېنى ، ئۆزلىرى تەيىارلىغان مەي گىلا ئەمەس ، ئومۇمەن مەي ئاتلىق ئىچىملىكنىڭ ھەممىتىۋاسىغا بىر نەرسە دېسىلە موللام ...

ـ ھەممىسگە بىر نەرسە دەپ بولالماسمەنۇ ، ئەمما مەينى ھالاللىق بىلەن تەيىار قىلىپ ، ھارامنى ئارىلاشتۇرماي ئىچسە ھالال بولىدۇ ، ـ دېدى موللا بەشرى مۇجمەل قىلىپ .

ئۇنىڭ گېپى مەيخورلار ئۈچۈن يېتەرلىك ئاساس بولدى . موللا ـ بەشرى ئۆزى قويۇق ، قانداق قىزىل مۇسەللەستىن توشقۇزۇپ بىر پىيالە ئىچىۋېتىپ بولۇپ :

ـ كۆڭلۈمدىكىدەك چىقىپتۇ ، ـ دەپ كالپۇكىنى شاپىلدىتىپ قويىدى ۋە « ساقى سەن بول » دېگەن ئىشارەتنى قىلىپ ، تىك ساپلىق چۆمۈچنى نېغمەتۇللا قارىغا ئۇزاتتى .

نېغمەتۇللا قارى يېنىمدىن قوپۇپ سۇپىنىڭ قىرىغا ـ كوزىنىڭ يېنىغىراق ئولتۇرۇپ ، ئۆزى بىر پىيالە ئىچىۋەتكەندىن كېيىن ، ئاندىن سازەندىلەرگە قۇيىدى . شۇنىڭ بىلەن ئىچىش باشلاندى .

ئىچكىلا ئۈلپەتداشلارنىڭ ماختىغىنىدەك مۇسەللەس ياخشى تەيىارلانغانىدى . ئۇ شەھەردىكى خەنزۇلار ئاچقان شوپاڭخانىنىڭ مۇسەللەسلىرىدەك ۋە ئۆزىمىزنىڭكىلەر خۇپيانە ئاچقان مۇسەللەسخانىلارنىڭ مۇسەللەسلىرىدەك كۆڭۈلنى ئايىنىتىدىغان ، ئادەمنىڭ تىل ۋە كىكىرەكلىرىنى ئېچىشتۇرىدىغان ئۇنداق بەتتام ، قاڭسىق ئەمەس ئىدى . ھېلىقىدەك مۇسەللەسلەرگە تېز كەيپ قىلىشى ۋە كەيپى ئۇزاق تۇرۇشى ئۈچۈن ئېچىتقۇ ئارىلاشتۇرۇلۇپ ، نەشە سېلىناتتى . موللا بەشرى بۇنى « قول بالىسى » قىلىپ ياسىغىنى راست ، مەن ئۆزۈمگە نۆۋەت كەلسىلا نېزىقماي ـ تارتىماي ئىچىۋەردىم . يادىمدىن چىققىلى ئۇنمايۋاتقان ھېلىقى نامەلۇم قىزنى مەي كەيپىنى ئاشۇرۇپ ، ئۇنتۇپ قېلىشقا ئۇرۇناتتىم .

بۇنداق ئۇرۇنىشىم بوشقا كېتىۋاتاتتى . كەيپىم كۆتۈرۈلگەنسېرى

قوشنا هويلا ، ئۇنىڭدىكى قىز ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ دەرد ئاۋۇتىدىغان يېقىملىق كۈلۈمسىرىشى كۆز ئالدىمدىن كەتمەيتتى . سازەندىلەرمۇ ئەھۋالىمغا ماسلاشماقچى بولغاندەك ئەينەن كۈيلەيتتى .

بەغۇبار غەمسىز يۈرەككە ئىشق ئوقىنى ئاتتىڭىز ،
ئاتتىڭىز - دە ، ئۇندا زور گۈلخان ئوتىنى ياقتىڭىز .
ئۆچۈرۈشكە مەندە بارمۇ نە قۇۋۋەت ، نە ئىختىيار ،
دەرد - ئەلەمنى ئاۋۇتۇپ گۈلدەك بېقىشنى قاتتىڭىز .

بۇ ناخشىنى بۇرۇن ئاڭلىمىغانمۇ ياكى ئاڭلىسامۇ ھازىرقىدەك ئەھۋالدا بولمىغانلىقىمدىن زەن قويمىغانمۇ ، شۇ تاپتا بۇ ناخشا ماڭا بەكمۇ تەسىر قىلىپ كەتتى . ھېلىقى مەن تونۇمايدىغان قىز ماڭا دەل ناخشىدا كۈيلەنگىنىدەك قىلغانىدى .

شۇنىڭدىن كېيىن ئىچىشنى ئۆزۈم سورىغىلى تۇردۇم . نېغەمتۇللا قارى ناخشا توختىغان بىر ئازلىقتا ماڭا دارىتمىلاپ :

— قىز بەك ئىچۈرەمدۇ ، ناخشىمۇ ؟ - دەپ ھەممەيلەنگە قاراپ ۋارقىرىدى .

— ئىككىلىسى ، - دېدى ئىمىن خورەك باشقا بىر كۈينى چېلىپ تۇرۇپ .

— ئەگەر ناخشىنى سازەندە قىزدىن ئاڭلىساڭ بىر كۇپ مەينى كۆرمىدىم دېمەي ئىچىۋېتسەن ، - دېدى ۋاسىل نۆۋىتىنى ئىچىۋېتىپ ، - ھەتتا كۈينىڭ ئىچىگە چۆكۈپ كەتكۈڭ كېلىپ كېتىدۇ ...

زەيدىن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى :

— ماڭا ئۇنداق سورۇن ئۈچراپ باقمىدى . ئەگەر شۇنداق سورۇندا بولۇپ قالىدىغان بولسام ، كۈينىڭ ئىچىگە چۆكمەي ، قىزنىڭ قۇچىقىغا چۆكەتتىم ...

ھەممەيلەن پاراققىدە كۈلۈپ كېتىشتى . بۇرۇنقى چاغلار بولسا ماڭا بۇ گەپلەر ئادەتتىكىدەك چاقچاق گەپ بولۇپ كۆرۈنەتتى . ئەمدى تۇساتتىن بۇ ئادەملەر ماڭا بىھايا ، ئەدەبسىزدەك ، قىلغان پارىڭى لاۋزا -

تېتىقسىز بولۇپ تۇيۇلدى .

— قېنى ئىمىناخۇن ، تەمبۇر توختاپ ، خورەك باشلىنىپ قالمىسۇن يەنە ؟ — دېدى نېنىمەتۇللا قارى .

ئىمىن خورەك ناخشا باشلىدى :

بىر كۆرۈپ ھەسرەتتە قالدىم ئول پەرى رۇخسارىنى ،
ئىككى كۆرسەم دەپ تىلەيمەن كۆزلىرى خۇمارىنى ...

ناۋائىينىڭ بۇ مەشھۇر غەزىلى ھەم ئۇنىڭغا ئىشلەنگەن ئاھاڭ ماڭا ئۇزۇندىن بۇيان نوقۇش ئىدى . شۇ تاپتا ئىمىن خورەك غەزەلنىڭ ئاۋازىنى ئېيتماقتا ئىدى . مەن بولسام ئۇنىڭ ئىككىنچى مىسراسى بولغان « ئىككى كۆرسەم دەپ تىلەيمەن كۆزلىرى خۇمارىنى » نى ئىچىمدە تەكرارلايتتىم .

كۈي ئۆزگەردى . سازەندىلەر ئۇلاپلا ھۆۋەيدانىڭ غەزىلىگە ئىشلەنگەن ناخشىنى بىرلىشىپ ئېيتىشقا باشلىدى :

كۆيدۈرمەك ئوچۇن دىلبەر ئۆزىنى ئايان ئەتتى ،
قايتىپ يەنە نار ئەيلەپ يۈزىنى ناھان ئەتتى .
ئول كۆزلىرى چەنلادىم كىرپىك قىلىچى بىرلە ،
ھەر كوشىدا قانىمنى چۇن ئابى راۋان ئەتتى .
... ...

ناخشىغا سورۇندىكى ھەممەيلەن ، ھەتتا چاي قۇيۇش ، بىكار بولماي تاۋاقلارنى ئاچىقىپ ، باشقا يېمەكلىكلەرنى ئەكىرىش بىلەن بولۇۋاتقان موللا بەشىرنىمۇ قوشۇلغانىدى . كەيپىمنىڭ كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ ، ئەھۋالىمغا شۇ قەدەر ماس كېلىدىغان مىسرالارغا مەنمۇ جۆر بولدۇم .

ناخشىغا جۆر بولۇپ ئولتۇرۇپ ، بىر نەچچە پىيالە مۇسەللەسنى كۆپ ئىچىۋەتسەم كېرەك ، بىر چاغدا ئۆي پىرقىراۋاتقاندەك ، مەن ئۆزۈم ئاۋۇالقىدەك ، مەندىن باشقىلار بولسا بېشى تۆۋەن ، پۈتى تورۇسقا بولۇپ ئايلىنىۋاتقاندەك تۇيۇلۇشقا باشلىدى . قۇلىقىمغا پەقەت موللا بەشىرنىڭ « قېنى ئەزىزلەر ، پولۇغا قارايلى » دېگەن ئاۋازلا غۇۋا - تۇ-

تۇق ، گويا يەرنىڭ تېگىدىن كېلىۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى .

ئېسىمگە كەلسەم ، چېكىلىرىمدە نازۇك ، يۇمشاق بارماقلار سۈس مىدىرلاۋاتاتتى . كۆزۈمنى ئېچىپ ئۆز ھوجرامدا ياتقانلىقىمنى بىلدىم . كۆزۈم مۆڭگا تولغان بۇلاقتەك كۆزلەر بىلەن ئۇچراشتى . ماڭا ئۆتكەن يىل كۈزدىن باشلاپ تونۇش بۇ كۆزلەر ئاينۇرغا تەئەللۇق ئىدى . لېكىن بۇ كۆزلەر بۇرۇندىن تارتىپ ماڭا قادىلىپ ، تىكىلىپ قارىمايتتى . ئۇ پەقەت يىراقتىن تىكىلەتتى ، ياكى نەزەرىمدىن چەتلىشىپ يەرگە قارايتتى . مەنمۇ بۇ كۆزلەرگە ھازىرقىدەك يېقىن ئارىلىقتىن قاراش تۇگۈل ، نېرىدىنمۇ نېرى - بېرىلا قارايتتىم . قاراشلىرىمدا ھېچقانداق ئالاھىدە بىر مەنە يوق ئىدى .

ئاينۇر ئېيتماققا دادامنىڭ خوتۇنى بولسىمۇ ، نەزەرىمدە ئائىلىمىزگە يات ، بەلكى تېخى دادامنىڭ بۇرۇنقى ياش خوتۇنلىرىدەك ۋاقىتلىق ، ئۆتكۈنچى ئايال ، دادام ئۇچۇن پەقەت دېدەكىنىڭ ئورنىدىكى بىر ئادەم ئىدى . ئۇ دادام سىرتقا چىقارمەن بولسا مەسسىنى تازىلاپ ، مايلاپ پارقىرىتىشى ، يەكتىكى ئۈستىدىن بەلبېغىنى ئوراپ ، تونىنى تەييارلاپ تۇرۇشى ، بوسۇغىدىن چىقىش ۋاقتىدا سەللىسىنى ئېككى قوللاپ ئۆزىتىپ تۇرۇپ ، « خۇدايىمغا ئامانەت » دەپ ئاڭلانغۇدەكلا ئاۋازدا پىچىرلىشى كېرەك ئىدى . دادام تالادىن يانغاندا نۆۋەت - تەرتىپ بويىچە سەللىسىنى ئېلىپ قوزۇقتا ئېلىشى ، تونىنى يەشتۇرۇپ ئىلغۇغا ئېسىشى ، بەلبېغىنى يېشىپ ، ئورۇن — كۆرپە تىزىدىغان ساندۇقنىڭ ئۈستىگە قاتلاپ قويۇشى ، ئاندىن مەسسىنى تارتىپ دالانغا ئاچقىپ قويۇشى شەرت ئىدى . بۇ ھەربىرىگە ھەر كۈنى كېمىدە بىر نەچچە قېتىم ، مۇبادا دادام ئۆيدە بولۇپ قېلىپ ، مەھەللە مەسچىتىگە نامازغا چىقسا تېخىمۇ كۆپ تەكرارلىناتتى . ئۇ يەنە ئىچكىرى ھويلىنى تازىلىشى (سىرتتىكى ھويلىنى ئەر خىزمەتچىلەر تازىلايتتى . ئۇلار نامەھرەم ھېسابلىنىپ ، ئىچكىرىكى ھويلىغا كىرگۈزۈلمەيتتى) ، ئۆيلەرنى بىسقتۇرۇشى ، كىر - قات يۇيۇپ ، دادام ۋە ماڭا تاماق ئېتىشمۇ لازىم ئىدى . شۇنچىۋالا نۇرغۇن خىزمەتلىرى ھېسابىغا ئۇنىڭ بىرمۇ قېتىمۇ دادامدىن « رەھمەت » چاغلىق

مىنىمەتدارلىق گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلىغىنىنى بىلمەيتتىم . تەتۇرىسچە ، ئۇلارنىڭ ھوجرىسى تەرەپتىن دادامنىڭ تىل — ئاھانەتلىرى ، ئۇرغان چاغدىكى گالاب - گۈلۈپلار ۋە بەزىدە ئاينۇرنىڭ ئېچىنىشلىق يىغا - ناله ئاۋازى ئاڭلىناتتى .

بۇلاردىن ئەجەبلىنىش ھېس قىلمايتتىم ، ھەيران بولمايتتىم . چۈنكى « ئايال ئېرىنىڭ قۇلى ، ئەر ئايال ئۈچۈن يېرىم خۇدا » دېگەن مىڭلارچە يىللاردىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئەقىدىگە ئۇيغۇن بولمىغان يېڭىچە بىرمۇ كۆز قاراش ياكى قائىدىلەرنىڭ بارلىقىنى بىلمەيتىم .

بىر — ئىككى قېتىم ئاينۇرنىڭ ئادەم ھەيران قالىدىغان ئاۋاز بىلەن دەھشەتلىك چىرقىراپ ناله - زار قىلغان ئاۋازىنى ئاڭلىغىنىمدا : « ھەي ، دادامۇ ئۇنى بۇنچىۋالا ئازابلاپ قېنىمىسا بولاتتى . بۇ ئايال ئاشۇنداق كۈن كەچۈرۈشتىن تويۇپ ئۆلۈۋالسا ياكى دادام ئۇخلاپ كەتكەندە ئۇنى بىر نېمە قىلىپ قويسا قانداق قىلغۇلۇق ؟ » دەپ ئويلىغانىدىم . كېيىن كۆرگەن كىتابلىرىمغا ئاساسەن ، ئۇنىڭ مەن ئويلىغانىدەك قارامىلقىلارنى قىلىشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشەندىم . كىتابتا ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋە ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشلەر ئوخشاشلا ئەڭ ئېغىر گۇناھ ، ئۇنداق ئادەملەر ئىككىلا دۇنيادا ئاللانىڭ غەزىپىگە دۇچار بولىدۇ ۋە شەكسىز دوزاخقا كىرىدۇ ... دېگەندەك كىشىنىڭ تېنى ئەيمىنىدىغان ئىبارىلەر يېزىلغانىدى . ئاينۇر ئۇنداق قارامىلىق قىلمايدۇ ، دېيىشىمدە شۇنداق ئاساسىم بار ئىدىكى ، ئۇ تەقۋادار مۇسۇلمان ئايال ئىدى ، بەش ۋاق نامازنى ھېچقانداق ۋاقىتتا تەرك قىلمايتتى . ھەممىدىن مۇھىمى ، ئۇ ساۋادلىق ئىدى « قۇرئان » ئەمەس ، پارسچە كىتابلارنىمۇ بىمالال ئوقۇيتتى . دادام يوق چاغلاردا ئۇلار ئۇرىدىغان ھويلىغا زادى ئۆتمەيتتىم . ئەمما ، بەزىدە كېچىنىڭ جىملىقىدا ئاينۇرنىڭ « قۇرئان » تىلاۋەت قىلىۋاتقان جاراڭلىق ئاۋازىنى ، بەزىدە مەن تېخى ئوقۇشقا كىرىشمىگەن پارسچە كىتابلارنى ئوقۇغان چاغدىكى رېتىملىق ، ياڭراق ئۇنىنى ئاڭلاپ قالاتتىم . ئۇنىڭ دە لىسى ، ئەدەبىي مەلۇماتى مەندىن يۇقىرى ئىدى . چۈشەنچەم بويىچە بۇ

تېپتىكى ئاياللار كىتاب « ھۆكمى » نى ئېتىقادىغا باراۋەر كۆرەتتى . ياكى بەلكىم بۇ مېنىڭ شۇ چاغدىكى كىتاب « ھۆكمى » گە چوقۇنىشىمدىن پەيدا بولغان چۈشەنچەمدۇر . شۇ چاغلاردا مەن بىلمىدىغان گۇناھلىق ئىشلارنىڭ مەمىسى دېگۈدەك كىتابتىن خەۋەردار كىشىلەرنىڭ دائىملىق شۇغۇللىنىدىغان ئىشلىرىنىڭ تەركىبى ئىچىدە مۇھىم ئورۇن تۇتاتتى . مانا ، ئۆزۈمنىڭ كىتاب « ھۆكمى » گە چوقۇنىدىغان بىر تالىپ تۇرۇقلۇق ئىچىدىغان گۇناھىنى سادىر قىلىمەن ، ئىچىش تۆپەيلىدىن نامازنى قازا قىلىمەن ئەمەسمۇ ؟ ئاينۇر ھەققىدىمۇ شۇنى ئېيتىشقا بولار بەلكىم ؟ئاينۇرنىڭ دادام سالىغان زۇلۇملارغا سۈكۈت قىلىشى كىتاب « ھۆكمى » تۆپەيلىدىن بولماي ، مەن تېخى پەرەز قىلىپ ئولگۈرمىگەن ئۆزگىچە سەۋەبلەردىنمۇ ، بۇ ماڭا قاراڭمۇ ...

مانا شۇ تاپتا ئاينۇر ماڭا قاراپ يېنىمدا ئولتۇرۇپتۇ . ئېيتمىشقا « ئۆگەي ئانا بىلەن ئۆگەي ئوغۇل » دېمەك ھەر تانچە ئايان بولسىمۇ ، ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدا ھارىرغەنچە يۈز بېرىپ باقمىغان بۇنداق خالىي قېلىش مۇھىتىنى قانداق ئىزاھلاش توغرىسىدا باش قاتۇرۇپمۇ يۈرمەپتۇ . بۇلار نېمە ئۈچۈن - ھە ؟

مەن دەرھال كۆزۈمنى يۇمۇۋالدىم . لېكىن ، كۆز ئالدىمغا مولا بەشىرىنىڭ ئۆگرىسى ، سوغۇق تېمىنىڭ نېرىقى يېقىدىكى ھويلا ۋە ماڭا تەبەسسۇم ئىلتىپات قىلغان نامەلۇم قىزنىڭ چىرايلىق ھۆسنى كېلىۋالدى . يۈرىكىمنى بىرى تاتىلاۋاتقاندەك ، ئالقىنى ئارىسىغا ئېلىپ سىقىۋاتقاندەك ، پەسكە تارتىۋاتقاندەك بىر خىل سېزىم ئىچىدە قېلىپ ، بەزمە سوروڭنى ۋە مۇبەللەغ ئىچكەنلىرىم ئېسىمگە كەلدى . شۇئان مولا بەشىرىنىڭ ئۆيىدىن بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىمنى يادىمغا ئېلىشقا تىرىشتىم . بىراق ، ماڭا ھېچ نەرسە مەلۇم ئەمەس ئىدى . ئۆزۈم كەلگەنلىكىمنى باكى بىرلىرى ئەكېلىپ قويغانلىقىنى ، ئىچىپ ئەقلىمنى يوقاتقاندىن كېيىن مولا بەشىرىلەرگە ، ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن ئاينۇرغا نېمىلەرنى دېگەنلىكىمنى زادىلا بىلمەيتتىم . ئاينۇرنىڭ بېشىمدا قاراپ ئولتۇرغىنىنى مەستلىكتە ئۇنىڭغا ئېيتقان سۆزلىرىم بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك ، دەپ پەرەز

قىلدىم . ئەكىس ھالدا ، ئۇ ھېچقاچان قىلمىغان ھازىرقىدەك ئىشنى توساتتىن قىلماس ئىدى .

ئاشۇ گۇمانلارنى چىرايىدىن بىلمەكچى بولۇپ ، كۆزۈمنى سەل - يەل ئېچىپ ئۇنىڭغا قارىدىم . ئۇ بۇ قېتىم بايانچىلىقىنى مۇلايىملىق بىلەن قاراپ ئولتۇراتتى . بۇ مېنى ناھايىتى ئىزا تارتقۇزۇۋەتتى .

ـــ سەل ئۆزلىرىگە كەلگەندەك تۇرامىلا ؟ - سورىدى ئاينۇر كېچىك بالىلارنى ئەركىلەتكەندەك تەلەپپۇز بىلەن .

ـــ نېمە بوپتىكەنمەن ؟ - دېدىم ۋە تەتۇر قارىۋالدىم .

بۇ بىر خاتالىق ئىدى . ئۇنىڭ شۇنداقلىقىنى ئاينۇرنىڭ ئېغىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىشىمۇ ئىسپاتلىدى . ئۇنى رەنجىپ چىقىپ كېتىدۇ ، دەپ يەرەز قىلىپ يەنە ئۇ تەرەپكە قارىدىم . ئۇ يەنىلا ئۆز پېتى ئولتۇراتتى . ئەپتىدىن رەنجىگەنلىكىمۇ بىلىنمەيتتى ۋە بايىقى سوئالىنى مۇلايىم كۆزلىرى بىلەن تەكرارلاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىشنىمۇ ياكى قوپالىق بىلەن ئېيتقان سۆزۈم ئۈچۈن كەچۈرىم سورىشىمنىمۇ بىلمەيمەن قالدىم . ئاخىر ھەجالەتچىلىكتىنمۇ ، مېنى ئەسىرتىۋاتقان گۇماندىنمۇ قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئىلتىجا ئاھاڭدا سورىدىم :

ـــ قاچانراق قايتىپ كەلدىم ؟

ـــ ئۈچىنچى توخۇ چىللاۋاتقاندا ئېگىز بىر كىشى بىلەن ئوتتۇرا بويلۇق بىر كىشى يۆلەپ ئەكەلدى . تاشقارقى ھويلىنى سىلى ئېتىپ چىقىپ كەتكەچكە ئېچكىرىكى ھويلىنى تاقىمايلا « قورئان » ئوقۇپ ئولتۇرغاندىم . تاشقىرى ئىشكىنى ئۇلار سىلىدىكى ئاچقۇچ بىلەن ئېچىپ كىرىپتۇ . ئېچكىرىكى ھويلىغا كىرگەندىكى تاراق - تۇرۇقتىن ئەنسىرەپ تالاغا چىقسام ، « بىز مىربىلال قارىنىڭ ئەدەبسىز دوستلىرى ، ناشايانلىقىمىزنى ئەيىبكە بۇيرۇمايلا ، كۆكسىگە جۇلاپ پۇركۈپ بەرسىلە، ئويغانغاندا ئاچچىق - چۈچۈك، سۇيۇق - سەلەڭ ئاش قىلىپ بېرەلا ... » دەپلا چىقىپ كېتىشتى ...

تېخىمۇ ئىزا تارتىپ كۆزۈمنى يۇمۇۋالدىم . كۆڭلۈمنىڭ بىر يېرىدە ئاينۇر ئۈچۈن مىنەتدارلىق قەرزدارلىقىنى سېزىۋاتقىنىمدا مولا بەشىرى

بىلەن نېغمەتۇللا قاريدىن (مېنى ئېلىپ كەلگەنلەر ئاشۇ ئىككىيلەن ئىدى) رەنجىيىتتىم : « مېنى ئاشۇنداق ياريماس كۆرۈنۈشتە ئەكىلىپ قويغۇچە ئۇنىمسامۇ ئۆيدە تۇنىتۇالمغىنى نېمىسى ؟ شەرمەندە بولسۇن دەپتۇ - دە ؟ ... دەپ ئويلايتتىم ئىچىمدە ، - ئەمدى مەن ئاينۇرنىڭ نەزەرىدە مۇسۇلمانلار ئىچىدىكى ئەڭ ئەسكى ، پەس كەيپ بىلەن شۇغۇللانغۇچى ، ناچار تەبىئەتلىك ئادەم . بۇرۇن ئۇ ئىچىدىغىنىنى بىلسەمۇ بۇنچىلىك ئوساللىقىنى بىلمەيتتى ... »

— ھەممە نەرسىنى تەييار قىلىپ قويغانىدىم ، سىلە قويۇپ يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇپ بولغۇچە ئۇگرىمۇ تەييار بولىدۇ ، - دېدى ئاينۇر ۋە نېمە دېيىشىنىم بىلەن ھېسابلاشماي ئورۇندىن لىككىدە تۇرۇپ ، ئاۋازسىز مېڭىپ چىقىپ كەتتى .

بېشىم ئاغرىيتتى ، مەيدەم چىڭقىلىپ كۆڭلۈم ئاينىيتتى . گېلىم قىرتاق ، تىلىم قۇرۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئاش تۆگۈل ، چاي ئىچكۈمۇ كەلمەيتتى .

شۇ ئارىدا يەرنىڭ تېگىدىن كېلىۋاتقاندەك تاشقىرىقى ھويلا ئىشىكىنىڭ قېقىلىۋاتقان ئاۋازى كەلدى . ئارقىدىن ئاينۇرنىڭ قولدا تەكىلگەن كۆن كەشنىڭ شىپىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە بارا - بارا يىراقلاشتى . گەرچە دادام بولمىسا بىزنىڭ ھويلىغا قەدەم تەشرىپ قىلىدىغان كىشى يوقلۇقىغا قارىماي ، تاسادىپ بىرلىرىنىڭ كېلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ، تۇرۇپ كەتمەكچى بولدۇم . پېرىنجەمدىن باشقا پۇتۇن كىيىملىرىم بىلەنلا ياتقۇزۇلغان بولغاچقا ، كىيىنىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى . خالىتا كۆڭلەكمىنىڭ ئالدى ھۆل ئىدى ، بۇ مولا بەشىرىنىڭ ئاينۇرغا ئۆگەتكەن داۋالاش چارىسى - جۇلاپ پۈركىگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى بىلدىم . ئاينۇر ئالماشتۇرىدىغانغا كۆڭلەكمۇ تەييارلاپ قويغانلىقىنى كۆردۈم .

ئورنۇمدىن تۇرۇشۇمغا ئاينۇر كىردى - دە :

— مولا بەشىرىمەن ، دەيدۇ ، تاۋىلىرىنى سورايتتىم ، دەيدۇ ، نېمە دەيمەن ؟ - دېدى .

— ئاخشام مېنى ئەكەلگەنلەرنىڭ بىرسى شۇ ، باشلاپ كىرسىلە ، - دېگەچ تاشقىرى چىقتىم ، - دادامنىڭ مېھمانخانىسىغا باشلىسىلا ، مەن يۇزۇمنى يۇيۇۋېلىپلا كىرىمەن ...

ئاينۇر تەييارلاپ قويغان ئاپتوۋىدىكى سۇ بىلەن يۈز - كۆزۈمنى يۇيۇپ ، دادامنىڭ مېھمانخانىسىغا كىرگۈچە بولغان ئارىلىقتا ناھايىتى ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەندەك بىلىندى . مۇشۇ ۋاقىتلار ئىچىدە ھامان ھېلىقى نامەلۇم قىزنى كۆزۈمدىن نېرى قىلالمىدىم . مولا بەشىرىنىڭ كېلىشى بىردە شۇ قىزدىن خۇش خەۋەر ئېيتىدىغاندەك ، بىردە ئۇنىڭ نوغۇرىسىدا ئېغىز ئاچماي تەن - سالقىلىقىنى سورايلا تۇگىتىدىغان تەرزىمەس ئىش ئۈچۈن كەلگەندەك بىلىنەتتى .

ئاللىقاچان ئولتۇرۇپ بولغان مولا بەشىرى كىرىشىم بىلەن تەڭ ئورنىدىن تۇردى . خىجالەت بولۇپراق كۆرۈشتۇم ۋە ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكىلىپ قىلىپ ، ئۆزۈم كۆرپە سېلىقلىق تۇرغان تەرەپكە ئەمەس ، سۇپىنىڭ يېگا تەرىپىدىكى گىلەم ئۈستىگىلا ئولتۇردۇم . مولا بەشىرىنىڭ چىرايىي ۋە تۇرقىدىن ھېچ نەرسە ئىپادىلەنمەيتتى .

— كېچە ھەر بىرلىرىنى بەك بىزاۋىتە قىلىۋەتكەن ئوخشايمەن ، - دېدىم دۇئادىن كېيىن مولا بەشىرىنىڭ ھال سوريىغىنىغا جاۋابەن .

— ھېچقىسى يوق ، بەزىدە شۇنداقمۇ بولۇپ تۇرىدۇ . قونۇپ قالسىلا دەپ شۇنچە نۇتۇق ، كۆنىسلە ، - ئۇ ئۇنىنى پەسەيتىپ داۋام قىلدى ، - ياكى ئۆيگە كېتىمەن ، ياكى مەنزىرگە چىقىپ ئۆزۈمنى قوشنا ھويلىدا كۆرسەمەن ، دەپ تۇرۇۋېلىۋاللا . ئامال بولمىدى ...

ئىزا تارتقىنىمدىن بېشىمنى كۆتۈرەلمەي قالدىم . ئۇ قوشنا ھويلىدىكى قىزنى دەپ ئىچكىنىمنى ، مېھمانلار كەتكەندىن كېيىنمۇ توپىلاڭ قىلغىنىمنى ، ئىچمىشنى بولدى قىلىشقا ماقۇل بولغاندىن كېيىن شۇ قىزنى كۆرۈش ، ئۇنىڭ بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشنا قاتتىق تۇرۇۋالغىنىمنى ئېيتىپ بەردى .

— ئەجەب سەت ئىش بوپتۇ ، - دېدىم ئۆزۈمنى قويالماي يىغلىۋەتكەك بولۇپ ، - شۇنداقمۇ رەسۋا بولارمەنمۇ ؟

ـــ هېچقىسى يوق ، ـ دېدى موللا بەشرى يەنە شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىكتەك ، ـ ئۇنىڭ نېمىسى سەت دەيلا ؟

ئاينۇرنىڭ بوسۇغىدا پەيدا بولغانلىقىنى كۆرۈپ سىرتقا چىقتىم . ئۇ ئاپىتۇۋا ، چىلاپچا تۇتۇپ تۇراتتى . پەردىنى جەينىكىم بىلەنلا ئېچىپ كىرىپ ، موللا بەشرىنىڭ قولىغا سۇ بەردىم . داستىخان سالدىم ۋە قەنت ـ گېزەك ، نان ـ توقاچلارنى تىزدىم . بۇ نەرسىلەرنى ئاينۇر سىرتتا تۇرۇپ ماڭا ئۇرىتىپ بېرىپ تۇردى .

چاي ئىچىلىۋىدىم . ھالۋىتىمۇ يېيىلمەيدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ پىيالىنى نېرى قويغىنىمدا موللا بەشرى ئۇنىمدى :

ـــ ھالۋىتىنى يېسىلە ، ئۆتمىشىمۇ زورلاپ يېسىلە ، ئىچكەنلىرىدىن كېيىن ئاشقازان يېلىگىداپ كېتىدۇ ...

بىر پارچە ھەمەكنى يېغى قويۇقراق ھالۋىغا پاتۇرۇپ بىر ـ ئىككى چىشلىدىم . شۇ ئارىلىقتا ئۇ بىر پىيالە ھالۋىنى يېرىم ھەمەك بىلەن پاك ـ پاكىز سىيرىپ يەپ تۇگەتتى ـ دە ، بۇرۇتىنى سىلاپ تۇرۇپ :

ـــ قارىغاندا ، ناشتىلىقلىرى شۇ ئوخشىمامدۇ ؟ ـ دەپ سورىدى ، ـ ھازىر ئىمازدىگەر ۋاقتى بولاي دەپ قالدى . بۇنداق قىلسىلا ئۆزلىرىنى ئالدۇرۇپ قويىلا ...

بېشىمنى چايقاپ قويدۇم . شۇ چاغدا يەنە موللا بەشرى تۇنۇگۈنكى ئىشلىرىم توغرىسىدىلا ، مەيلى مەن ھەر قانچە رەسۋاچىلىق ۋە بولمىغۇرلۇقلارنى قىلغان بولاي ، ھەر قانچە ئەسكى گەپلەرنى دېگەن بولاي پەقەت شۇ توغرىسىدىلا سۆزلىسەكەن دېگۈم كېلىپ قالدى . ئەمما موللا بەشرى قەستەن قېرىنىشۋاتقاندەك سۆز تېمىسىنى توساتتىن ئۆزگىشىغا بۇراپ ، ئەتىگەندىن بۇيان ھېلىقى تارىخچىنىڭ قولىيازمىسىدىن ئون بەش بەت كۆچۈرگەنلىكىنى ، يولدا كېلىۋاتقىچە توساتتىن يىراقراق بىر تونۇشنىڭ ئۆلۈمىنى ئاڭلاپ قېلىپ ، ھېيتكاھتىكى جامەدە چۈشۈرمەكچى بولغان نامىزىغا ئۇلگۈرۈپ قالغانلىقىنى ، ئۇنداق بولمىسا بۇ يەرگە دېگەرگە يېقىن ئەمەس ، پىشىندىن ئىلگىرى كېلىدىغانلىقىنى سۆزلەشكە باشلىدى . بۇ گەپلەر مەن بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى . ئۇ بۇلارنى ئېيتىش ئارقىلىق

ئۆزرىسىنى ، مەندىن بالدۇرراق ھال سورىيالمىغانلىقىنى بىلدۈرمەكتە ئىدى . لېكىن ، بۇلارنىڭ ماڭا ياقمايۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى . ئۇ ئۆستەڭبويىغا كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ ، قۇرئان لەۋلىرىگە چاي پىيالىسىنى تەڭلىشىگىلا مەن بولالماي ئىچمىدىكىنى چاندۇرۇپ قويدۇم :

ـــ ئاخشامقى ئېگىز ـ پەس توۋلاشلاردىن قوشنىلار رەنجىپ ، سىلىگە مالالىق يەتكۈزمىگەندۇر ؟

ـــ ئاۋازىمىز ئاڭلانغۇدەك قوشنىلار يوق ، بىزمۇ پولۇدەك دۈملەنىپ ، ئىشىك ـ تۆڭلۈكلەرنى تاقاپ ئولتۇرۇش قىلمىز ئەمەسمۇ ؟ ـ دېدى ئۇ پىيالىسىنى قويۇپ كۈلۈپ . لېكىن ، بۇ ئىشنى نېمىشقا سورىغىنىنى ئەمدى چۈشەنگەندەك قاشلىرىنى كۆتۈرۈپ كۆزۈمگە چوڭقۇر تىكىلدى ـ دە . مۇنداق دېدى ، ـ قوشنىلىرىمىزنىڭ ئوك تەرىپىدىكىسىنىڭ ئىشىكى باشقا ، كۈنچىقىشتىكىسىنىڭ ھويلىسى ئۈچ ، باي خەلقەر ، شەھىرىمىز قازىخانىسىنىڭ باش مۇھىرداری . يېتىپ قوپىدىغان ھويلىسى ئەڭ ئىچكىرىدە . يەنە ئىككى تەرەپتىكى قوشنىمىز سىلە بىلىلا ، چوڭ كوچا ...

چۈشەندىم ، دېمەك ھېلىقى قىز ئىچكىرى ـ تاشقىرى ئۈچ ھويلىنىڭ ئىگىسى ، شەھەر قازىخانىسىنىڭ مۇھۇردارىنىڭ قىزى ئىدى . بۇ مۇھۇردار مەن كەيىندىن ، دولىسىنىڭ يۇقىرىدىن كۆرگەن ھېلىقى سەلىلىنىڭ كىشىمىدۇر ؟ ئۇنىڭدىن چوڭقۇراق سورىيالمىدىم . موللا بەشرىمۇ نېمىشقىدۇر ھالىمنى ، ئىنتىلىشىمنى بىلىپ تۇرۇپ ، بۇ ھويلا ، مۇھۇردار ۋە بۇ قىز توغرىسىدا كۆپرەك سۆزلەپ بەرمىدى . بۇنىڭدا قانداق سىر بولۇشى مۇمكىن ؟

ئاينۇرنىڭ ئىشارىتى بىلەن دالاغا چىقىپ ئۇنىڭ قولىدىن لىگەننى ئالدىم . ئاينۇر پولۇ تەييار قىلغانىدى . ئۇنىڭغا پولۇ قىلىش توغرىسىدا ھېچ نەرسە دېمىگەن بولساممۇ ، ئۇ مېھمانىنى قانداق كۈتۈۋېلىش توغرىسىدا تولۇق بىلىمىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقتا ئىدى . بۇرۇندىن تارتىپ ئۆيگە دادامنىڭ مېھمانلىرى كېلەتتى . بەزىلىرى تاماققا تۇراتتى ، بەزىلىرى چاي بىلەن ئۇزايتتى . مەن ھېچقاچان ئۆيگە مېھمان باشلىمايتتىم . ئاينۇر شۇ تاپتا كىمنى كۈتۈۋاتقانلىقىنى بىلگەنىدى . ئەمما ئۇ مېنىڭ ئەڭ

ئادەتتىكى « رەھمەت » دېگەن مەندىكى كۆز قارىشىم بىلەنمۇ كارى بولـ
ماي ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى . موللا بەشىرى پولۇنى كۆرۈپ خىلىلا
تۇرۇت قىلدى .

ــ ئۆزلىرى كۆرۈپ ئولتۇرۇپلا ، مەن بۇيرۇغىنىم يوق . ئۆي ئـ
گىسىنىڭ كۆڭلى ، ــ دېدىم . ئاينۇرنى نېمە دەپ ئاتىشىمغا ئەقلىم
يەتمىگەنلىكتىن پەقەت « ئۆي ئىگىسى » دېگەنىدىم ، ــ ئەمدى باشقا ئىشـ
لىرى بولمىغاندىكىن ئاستا ــ ئاستا ، ئالدىرماي يەپ ئولتۇرسىلا ...

موللا بەشىرى ئائىلاجلىقىنى بىلدۈرۈپ ، بېشىنى چايقىدى ،
بەربىر ئاشقا قول سوزدى ۋە « قېنى ، ئۆزلىرىمۇ ... » دەپ تەكلىپ قىلىپ
تۇردى ئۇ سۇسلىق قىلىۋاتقىنىمغا قارىتا پىچىرلاپ دېگۈدەك :

ــ ئەسلىدە سۈزۈك ، ئاچچىق ، كونىسىدىن بىر پىيالە بولغان
بولسا كۆڭۈللىرى ئېچىلىپ كېتەتتى ، ــ دەپ قويدى .

ــ مۇشۇ ئەھۋالىم بىلەنمۇ موللىكا ؟ ئەمدى ئۇ ئوقەتنى زادى
ئاغزىمغا ئالماسمىنا ! ــ دېدىم باش چايقاپ .

ــ ھەر قانداق مەيخۇمار شۇنداق بولىدۇ ، ــ دېدى ئۇ كۈلۈپ ، ــ
قاتتىق كەيپلىكتىن يېشىلىپلا « بولدى ئەمدى ، ئەبەدىي ... » دېيىشىدۇ .
كۆپ بولسا بىر ھەپتە ئۆتكەنىدە يەنە « خۇدانىڭ ئىشقى ... » ...

ئۇ « ئىشق » دېگەنىدە « لاپپىدە » ماڭا قاراپ ، دېمەسلىككە تې
گىشلىك گەپنى دەپ تاشلىغاندەك لەۋلىرىنى چىشلىدى ــ دە ، لېگەنگە
ئېگىشىۋالدى . ئۇنىڭ ئۆزىنى نېمىدىن قاچۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلدىم ، ئەمما
نېمىشقا قاچۇرۇۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەيتتىم . ئۇ زورلىنىپ تۇرۇپ ئىككى
كاۋاپ ئاش يېدى . ئوتتۇرا پىيالىچە چاي ئىچتى . شۇنىڭىچە بولغان جىم
لىقنى بەربىر بۇزۇپ مۇنداق دېدى :

ــ مۇنداق قارىسام ، كۆڭلۈمگە كەچكەن بەزى گەپلەرنى سىلىگە
دېۋەتمىسەم بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ . سىلىنىڭ كۆڭۈللىرىنىڭ بېسىرەمـ
جانلىقى پۈتۈنلەي ئىچىشتىن كېيىنكى خارامۇشلۇقتىن ئەمەس ، سۆزۈم
جايىدىمۇ ؟

ــ سۆزلەۋېرىسلە .

ــ ئاخشام ئاغزىلىرىدىن چىققان سۆزلەرگە قارىسام قىزىنىڭمۇ سـ
لىگە مەيلى بارەدەك ، ــ داۋام قىلدى ئۇ . مەستلىكتە نېمىلەرنى دەپ
كەتكەنلىكىم يادىمدا بولمىغانلىقتىن خىجىل بولۇپ يەرگە قارىدىم ، ــ بۇ
ئاي ــ بۇ كۈنلەردە كوچا ــ كويلاردا يۈزى ئوچۇق ئايالالارمۇ ئانچە ــ مۇنچە
كۆزگە چېلىققىنى بىلەن بۇلار ياكى سەھرادىن كەلگەنلەرگە ، ياكى نارـ
سىدە ، ياكى يېشى ئۆتكەن مەزلۇملارغا مەنسۇپ . بۇلارنى ئېيتىشىم شۇ
سەۋەبتىنكى ، سىلىنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالغان قىز بىلەن سىلىنىڭ
ئۇچرىشىشلىرىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ . قىزنىڭ ئائىلىسىنىڭ
شارائىتى ھەر قانداق تەرەپتىن ئېيتقاندىمۇ بۇنداق قىلىشقا يول قويمايدۇ ...

ــ بۇ ئىشق ئوخشايدۇ موللىكا ... ، ــ دەۋەتكىنىمنىمۇ تۈيماي قالـ
دىم .

موللا بەشىرى ماڭا بىر نەچچە تىنىق ئۆتكۈچە قارىۋالغاندىن
كېيىن ئۇلۇغ ــ كىچىك بىر تىنىپ ، ئىككى يۇتۇم چاي ئوتلاپ بولۇپ :

ــ ئۇنداقتا بىز سىلىنى ناتوغرا مۆلچەرلەپتۇق قارىم ، ــ دېدى ، ــ
ئاشقىلىق ئىنىم ، تېگى ــ تەكتىدىن ئېيتقاندا ئەيىپلىك ئىش ئەمەس ،
ئۇلۇغلىنىشقا تېگىشلىك ئىش ئىدى . بىراق ، بىزدە ھەممەيلەن ئۇنداق قا
رىمايدۇ . بۇنى ئەخلاقسىزلىققا چىقىرىدىغانلار مۇتلەق ئۇستۇنلۇكتە . شۇ
سەۋەبتىن ، بۇ كېچىككە كىرگەنلەرنىڭ كەمدىن كەم قىسمى نەتىجىگە
ئېرىشمىسە ، كۆپچىلىكىنىڭ ئاقۇنىتى خەيرلىك بولمايدۇ ...

ــ ھەر ئىككىلىسى خالىسىمۇ شۇنداق بولامدۇ ؟ ــ ھايا جانلىنىپ
كېتىپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتكىنىمنى يەنە بىر قېتىم تۈيماي قالدىم .

ــ ئېيتىۋاتقانلىرىم ھۆكۈم ئەمەس ، ئىنىم ، ئۇ بىر مۇلاھىزە ، ئا
دەتتىكىدەك مۇلاھىزە ... ، ــ موللا بەشىرى ھەقىقەتەن مۇلاھىزە
قىلىۋاتقاندەك سۆزلەيتتى ، ــ ھەممىگە باب كېلىدىغان قانۇن ، ھۆكۈم
يوق . خەيرلىك بولىدىغىنىمۇ بار . بۇنداق ئىشق ئىككى كىشىگىلا
چېتىلمايدۇ ... ئاتا ــ ئانىلار تەرەپنىكىمۇ ئاكتىپلىقى كېرەك بولىدۇ ...
ئۇنىڭ مۇلاھىزىسىنىڭ ئاساسى بارلىقىغا قايىل بولدۇم . توغرا ،

ھەممە تەرەپنى ھېسابقا ئالماي بولمايتتى . ھەمىشە ئېگىز قورۇق تام ئىچىدە ئەركەك زاتىدىن مەھرۇم ياشىغان رېسىدە قىزنىڭ بىر يىگىتكە تاسادىپىي كۆزى چۈشكەندە كۈلۈپ قارىغىنىنى كۆگلىنىڭ مايىللىقى دېگەندىمۇ ، ماڭا ئوخشاشلا تەڭمۇ تەك دەرىجىدە ئاشىق ئىكەن دەپ ھۆكۈم قىلغىلى تېخى ئىسپات يوق ئىدى . ئەگەر شۇنداق ئىسپات بولغاندىمۇ ، بۇنىڭغا دادام قوشۇلامدۇ ، يوق ؟ بۇ سوئالغا ئېنىق جاۋاب بېرەلمەيتتىم . دادام سودا ئەھلى بولۇپ ، قۇدا بولغۇچى تەرەپنىڭ مال - دۇنياسىنى ، جەددى - جەمەتىنى سۈرۈشتۈرمەي قويمايتتى . ئۇ كىشىلەر مۇناسىۋىتىنى خۇددى ئۆز ئامبىرىدىكى مالىلىرىنى بىر تەرەپ قىلغاندەك چۈشەنچە بىلەن چۈشىنەتتى ۋە بىر تەرەپ قىلاتتى . ئۇنىڭ ئۇستىگە دادام بۇرۇندىن « ساڭا ئۆزىمزگە خىل كېلىدىغان ئىنساپلىق سودىگەرنىڭ قىزىنى ئېلىپ بېرىمەن ... » دەپ يۈرەتتى . شۇنداق ئىكەن ، قىز توغرىسىدا مەن نېمە لەرگە ، قايسى تەرەپلەرگە ھۆددە قىلالىشىم مۇمكىن ؟ تېخى ئۇنىڭ ئىسمىنىمۇ بىلمەيمەن ، شۇنداق تۇرۇپ ، ئۇنىڭ ئائىلىسى توغرىسىدا نېمە لەرنى دېيەلىشىم مۇمكىن ؟ قازىخانا ئادەملىرىنىڭ باي ئىكەنلىكى گۇمانلىنىشقا بولمايدىغان ئاساس بولسىمۇ ، ئۇلار ئەزەلدىن سودا — سېتىق ئەھلىنىڭ ئەشەددى رەقىبلىرى ئىكەنلىكىنى ، ھۆكۈم قىلغاندا سودا — سېتىق ئەھلىنىڭ باج بەرمىگەنلىكى ، ئاز بەرگەنلىكى ياكى مالىلىرىنى « ئالداپ » ساتقانلىقى ئۈچۈن ئېغىر جەرىمانە قويۇپ خەزىنىنى شۇ قاتاردا ئۆز بەلباغلىرىنى چىڭدايدىغانلىقىنى دادام كەسپداشلىرىغا دائىم دېگۈدەك سۆزلەپ بېرىۋاتقىنىنى ئاڭلايتتىم . مۇنداق ئىكەن ، ھېلىقى قىز خالىدى دېگەندىمۇ دادىسى بىزنىڭ ئائىلىنى ، دادام ئۇلارنىڭ ئائىلىسىنى خالامدۇ ؟ بۇ جاۋاب بېرىش مۇشكۈل سوئال ئىدى .

مۇشكۈللىكىغۇ مۇشكۈل . لېكىن ، مەن ھازىر ھېچقانداق ھەرىكەتسىز ھالەتتە ھېسسىياتسىزلىكنىڭ تاشلاپ بېرەلمەيتتىم . ئۆز ئىشقىمنى جۇرئەتسىزلىكنىڭ تاپىنى ئاستىغا تاشلاپ بېرەلمەيتتىم . ئۆز ئىشقىمنى تەسادىپ ئۇچرىتىقان بولسامۇ ، مەندە ئۇنى يەكلىلىك بىلەن يانداپ ئۆتۈپ كېتىش خاھىشى يوق ، بەلكى ئۇنى قەدىرلىگۈچى كۆچمۇ ، ئىرادىمۇ

پەۋەس ئىدى . بۇ يولغا كىرىپ قالغان ئىكەنمەن ، ئۇنىڭ بىر بېشىدىن چىقىشىم لازىم بولاتتى . ئاھ - ۋاھ دەپ يېتىپ قالغان يولاۋچىنى ھارغىنلىقمۇ ، ئۇسسۇزلۇقمۇ ، ئاچلىقمۇ تەڭ قىينايدۇ ، ئۇمىد چىرىغىنى ئۆچۈرىدۇ ئەمەسمۇ ؟

بۇ خىياللىرىمنى موللا بەشىرىگە بىر - بىرلەپ ئېيتتىم . سۆزۈمنىڭ ئاخىرىدا بۇ دېگەنلىرىمنىڭ راستلىقىنى تەستىقلىغاندەك يۈرىكىمدىن ئۇتۇپ قېلىشقا زادىلا كۈچۈم يەتمەيدىغان ئېغىر ھەم ئۇزاققا سوزۇلغان « ئۇھ » ئېتىلىپ چىقتى . بۇ « ئۇھ » موللا بەشىرىنىمۇ تەسىرلەندۈردى بولغاي ، ماڭا ئېچ ئاغرىتىش نەزىرى بىلەن ئۇزاق قارىدى .

— كېچە سىلىنى ئەكىلىپ قويۇپ قايتقۇچىلىك نېغىمەتۇللا قارى بىلەن سىلە ھەققىدە گەپلىشىپ ماڭغاندۇق . - دېدى ئۇ ئاق شاپاق دوپپىسى ئاستىدىكى پىشانىسىدە پەيدا بولغان ئۇششاق تەر تامچىلىرىنى ئالقىنىنىڭ دۈمبىسى بىلەن ئېرتقاچ . - سىلىنىڭ قىزغا بولغان مەھلىيالىقىلىرىنى ئۆتۈپ كېتىدىغان ھېسسىيات ، تېخى مەرلۇم زاتنىغا يېقىنلاشمىغان باش يىگىتنىڭ ئۇشتۇمتۇت قىزغىنلىقى ، ئۇ ئاشۇ ئوتنىڭ قىزىقىدا جىقراق ئىچىۋەتكەن بولسىمۇ ، ئەتىسى يادىدىن چىقىپ كېتەر ، يادىدىن چىقمىسىمۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگۈدەك دەرىجىگە يەتمەس ، دەپ يەرەز قىلغانىدۇق . بايا ئېيتقىنىمدەك ، ئىككىمزنىڭ دۆلچەرى تۆۋەن بولۇپ چىقتى . نېغىمەتۇللا قارى بىلەن بىز ئىككىنچى خىل ئېھتىماللىقنىمۇ ئويلاشقانىدۇق ، يەنى ، سىلىنىڭ نىيەتلىرى ھازىرقىدەك بولۇپ چىقسا ، بۇنىڭغا كۆمسەم پىشارمۇ ، ياپسام پىشارمۇ ، دەپ ئىككىلىنىپ يۈرمەي ، جىددى تەدبىر قوللىنىشىمىز لازىم بولىدۇ . ئۇنداق بولمىسا ، بىز سىلىنىڭ ئۆز گۆشلىرىنى ئۆزلىرى يەپ خاراب بولۇپ كېتىشلىرىگە سۈكۈت قىلغان بولۇپ قالىمىز ...

— قانداق چارە ئويلاشلىكىن ؟

— ھازىرچە پىشىپ تەييار بولغان چارە — تەدبىرغۇ يوق . ئۇنداق بولسىمۇ ، قىزنىڭ سىلە ھەققىدىكى ھېسسىياتىنى بىلمەك زۆرۈر .

سىلە ئۇنىڭ تەبەسسۇمى توغرىلىق جىق سۆزلىگەن بولسىلىرىمۇ ، ئۇنىڭ يۈرىكىنى بىلىپ بېقىشىمىز لازىم . ئىشق ئوتىدىن زەرمەرلەنگەن كۆزلەر تەبەسسۇم يوشۇرۇپ تۇرغان خەزىنىدە نېمە بارلىقىنى دەماللىققا بايقىماي قالىدىغانمۇ ئىش بولىدۇ ...

مۇللا بەشىرىنىڭ نېمە دېمەكچى بولغىنىنى دېگەنلىرىدىنمۇ چوڭقۇرراق چۈشىنىپ يەتتىم . ئۇ قىزنى « كۈلگۈنچەك ، يەڭگىل ... لەردىن بولمىسۇن يەنە ؟ » دەپ گۇمان قىلىۋاتاتتى . ئۇنىڭ تەبەسسۇمىنى مەن شەخسەن كۆرگەن ، ئۇ ھېچقاچان ، ھېچكىم كۆرەلمەيدىغان ، مەندىن باشقا ھەر قانداق باشقا بىر كىشىگە زادىلا نېسىپ بولمايدىغان بەباھا تەبەسسۇم ئىدى . ئەمما ، ھازىر بۇ توغرىدا مۇللا بەشىرى بىلەن بەھىس قىلىپ ئولتۇرۇشنى لايىق كۆرمىدىم . مەندىن باشقا كىشى ئۇنى پەقەت « تەبەسسۇم » دەپلا چۈشىنەتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇللا بەشىرى بىلەن نېغىمە تۇللا قارىلار باشقا بىرەر « چارە - تەدبىر » بىلەن قىزنىڭ ماڭا بولغان يۈرىكىنى « سىناپ » باقسا باقمامدۇ ؟ بۇنىڭ ماڭا پايدىدىن باشقا نېمە زىيىنى بار ؟

— ... مەن نېغىمەتۇللا قارى بىلەن مەسلىھەت قىلاي ، قىزنىڭ ئا-ئىلىسىگە كىرىپ چىقالايدىغان ئېسىلزادە ئايال تونۇشلار بار - يوقلۇقىنى ئېنىقلاپ باقايلى ، - دەيتتى مۇللا بەشىرى ، - قىز بىلەن ياخشىسى ، تەڭ دېمەتلىك قىزلار سۆزلىشىپ باقىدىغان يول تاپارمىز . شۇ ھالدا ئۇ يۈرەك ئىشكىنى ئېچىپ كۆرسەتسە ئەجەب ئەمەس .

مۇللا بەشىرى قوزغالدى . دۇئا قىلىشتۇق ، داستىخاننى يىغىشتۇر-مايلا ئۇنىڭ قول چايقىشى ئۈچۈن سۇ بېرىپ ئۈزىتىپ قويدۇم .

ھۇجرامغا كىردىم . بۇ ئۆي دېرىزىسىز بولغانلىقتىن تۈگىلۈكتىن چۈشكەن يورۇقلۇق ئۆينى تولۇق يورۇتالمايتتى . شۇڭا تېخى شامغا ئەزەن چىقىدىغان ۋاقىت بولمىغان بولسىمۇ ، ئۆينىڭ ئىچى ئادەمنى تونۇغىلى بولمىغۇدەك قاراڭغۇ ئىدى . ئىچىم سىقىلغاندەك بولۇپ ، ئۈستىگە گىلەم سېلىنغان پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىغا چىقىپ ئولتۇردۇم . شۇئان قولىدا شام ۋە سەرەڭگە كۆتۈرگەن ئاينۇر ھۇجرام بار كەچلىك ھويلىغا كىرىپ

كەلدى .

— تالادا ئولتۇرامىلا ؟ - سورىدى ئۇ .

— مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇۋېرەي ، - دېدىم يورۇقى ئاستا - ئاستا سۇ-نۇۋاتقان ئاسمانغا قاراپ .

ئۇ شام بىلەن سەرەڭگىنى پېشايۋان تۈۋرۈكىنىڭ ئىچى تەرىپىگە نەقىش ئورنىدا چىقىرىلغان شامدان ئۈستىگە قويۇپ ، ھۇجرامغا كىرىپ كەتتى - دە ، ھايالسىز كۆرپە كۆتۈرۈپ چىقتى .

— نېمانداق قىلىپ يۈرىدىغانلا ؟ — مېھرىبانلىق بىلەن كايىدىم ، - مەن مېھمان بولمىسام يا ...

— كۆرپىدە مېھمانلا ئولنۇرىدۇ دەيدىغان قائىدە يوق ، - دېدى ئۇ . شۇنىڭدىن كېيىن شامنى يېقىپ قويدى . چىقىپ كېتىپ ، بىر دەمدە ئاپتۇۋا - چىلاپچا كۆتۈرۈپ كىردى .

— قول چايقىسىلا ...

ئۇنىڭ ماڭا يەنە تاماق ئەكىلىدىغانلىقىنى سەزدىم . باياتىنقى گەپ سۆزلەردىن رەت قىلىشىم ئاقمايدىغانلىقى بىلىنىپ قالغانلىقتىن ، تارتىشمامۇ پايدىسى يوقلۇقىنى سېزىپ ، ئاپتۇۋىنى ئالدىم . ياخشى ئۇ « سۇ بېرىمەن » دەپ تۇرۇۋالماي ، چىلاپچىنى يەرگە قويۇپ ، لۆڭگىنى مۇرەمگە تاشلاپ قويۇپ چىقىپ كەتتى . ئىككىنچى كىرىشىدە لىگەن ئۈس-تىدە چىنە ، بىلىكىدە داستىخان كۆتۈرۈپ كىردى .

— باياتىن ئاش يېمىگەندەك تۇرىلا ، - دېدى ئۇ مەن سالغان داستىخان ئۈستىگە لىگەننى قويۇۋېتىپ ، - ئىچىملە ، چاينىك ئورنىدا ...

ئۇ چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ بۇرۇلۇپ مېڭىپ ، تام ئەگمىگە بار-غاندا مۇلايىم ئاۋازدا چاقىردىم .

— ئاينۇر !

ئۇ كەينىگە بۇرۇلدى - دە ، « نېمە ئىش ؟ » دېگەن مەنىدە قاراپ تۇردى .

ئۇنىڭغا ماڭا قىلىۋاتقان غەمخورلۇقى ئۈچۈن رەھمەت ئېيتىپ ، مىنەتدارلىقىمنى بىلدۈرۈپ قويۇشۇم كېرەكتەك تۇيۇلاتتى . مۇنداق تۇيغۇ

مەندە شۇ ھازىرنىڭ ئۆزىدە پەيدا بولغانىدى . ھالبۇكى ، ئۇنىڭ ماڭا قىلغان غەمخورلۇقى تۇنۇگۈن ، بۈگۈننىڭ ئىچىدىلا باشلانغان ئەمەس ، دادام بار چاغلاردىمۇ ھەمىشە ئۆز ۋاقتىدا تاماق يەيتتىم ، ئىككى كۈندە بىر قېتىم يېگى كەيىم ئالماشتۇراتتىم ، يۇيۇلۇپ دەزمالالانغان كىيىملەر ئۆز قە- رىلىدە ھۇجرامغا كىرىپ ، زىننەت ئورنىدا تامغا تاقاپ قويۇلغان كات ئۇستىدىن جاي ئالاتتى . دادام سودىگەرچىلىك بىلەن سەرتقا چىقىپ كەتكەندىمۇ بۇنداق غەمخورلۇقتا ئۆزگىرىش بولمايتتى . بۇنداق چاغلاردا ۋاقتىم قالايمقان ، ئۆزۈم تەرتىپسىزدەك بولۇپ قالسامۇ ، ماڭا نېمىنىڭ قانداق ۋاقىتتا كېرەك بولىدىغانلىقىنى بىلىدىغان غەمخورچىم مېنى تۆت تەرەپكە قاراتقۇزمايتتى ، « ئۇ كېرەك » ، « بۇ لازىم » دېگۈز- مەيتتى .مەن بۇ غەمخورلۇقلارنىڭ ھەممىسىنى ئاينۇر قىلىدىغانلىقىنى ، مەن بۇ ئۆي ئىچىدە بۇرۇتى خەت تارتقان بوۋاق ئىكەنلىكىمنى بىلەتتىم .ئەمما ، ھېچقاچان بۇ مەسىلە ئۈستىدە ھازىرقىدەك ئويلاپ باققان ئەمەس ئىدىم . بۇ بەلكىم « بۇلارنىڭ ھەممىسى شۇنداق بولۇشقا ، ئاشۇنداق قىلىنىشقا تې- گىشلىك ! » دەپ تونۇغانلىقىمدىندۇر . چۈنكى ، ئاينۇردىن ئىلگىرىكى « ئۆگەي ئانىلىرىم » مۇ گەرچە ئاينۇردەك بىلىپ تۇرۇپ ، مېنى بۇنداق تەسىرلەندۈرۈپ قىلمىسىمۇ ، ئىشقىلىپ غەمخورلۇق قىلىشاتتى . بۇ ھاياتنى ، ياشاشنى ، ئادەملەرنى ئەمدىلەتتىن بىلىپ قېلىۋاتقان ياشقا يەتكەنلىكىمنىڭ نەتىجىسىمۇ ؟

ئاينۇر ئەگىمدە تېخىچىلا بىر نېمە دېيىشمىنى كۈتۈپ قاراپ تۇراتتى . ئۇنى نېمىشقا تووۇلغىنىمغا ئۆزۈمۇ ئەمدى سەل خىجالەت بول- غاندەك :

ــ سىلىمۇ داستىخانغا كەلسىلە ، ــ دەپ تەكلىپ قىلدىم .

ــ ماقۇل ھازىرلا كىرىمەن ، ــ دېدى ئۇ ۋە تەڭلا ئەگىمدىن ئۆتۈپ غايىب بولدى .

ئۇ كىرگەندىن كېيىن نېمىلەرنى دېيىشىم كېرەكلىكىنى ئويلاپ ئولتۇردۇم . ئويلاپ ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭغا يەنە ئىچىم ئاغرىپ كەتتى . بۇ دۇنيا بىرلىرى ئۈچۈن خۇشال ــ خۇرام ، ئۆزىنى ئادەم ھېس قىلىپ ياشاش

ئۈچۈن يارىتىلغان ، ئىككىنچىلىرى ئۈچۈن ئاشۇ ئالدىنقىلارنىڭ خۇشال ــ خۇرام ياشىشىنى كاپالەتلەندۈرۈش ۋاستىسى بولۇشتىن باشقا يول يوقمۇ ؟ ...

ئاينۇرنىڭ ئەگىمدە پەيدا بولۇشى خىيالىمنى ئۈزدى . ئۇ قولىدا پەتنۇس كۆتۈرگەنىدى . ئۇ كېلىپ پەتنۇستىكى كۆيدۈرۈلگەن قىزىلمۇچ پىيالىسى بىلەن ئاچچىقسۇ قاپقىنى مەن تەرەپكىرەك سۈرۈپ قويۇپ ، يېـ رىمرەك ئاش ئۈسۈلغان چىنىسىنى داستىخانىنىڭ بىر تەرىپىگە قويدى .

ئۇ شام ياندۇرۇپ بولۇپ ئۇدۇلۇمدا ئولتۇردى . شۇنىڭغىچە كىچىك قوشۇق بىلەن چىنەمگە قىزىلمۇچ سېلىپ ، ئەچىلگىنە قاپاقتىن ئاچچىقسۇ ئۈيۈۋالغاچقا « ئاشنى ئالسىلا » دەپلا چىنەمنى كۆتۈردۈم . ئۇ يات ئادەملەر ئارىسىغا كىرىپ قالغاندەك قورۇنۇپ ، تارتىنىپ تۇرۇپ ، ئېشىغا قىزىلمۇچ سېلىپ ، ئاچچىقسۇ قۇيدى . ئاندىن ئىچەيمۇ ، ئىچمەيمۇ دېگەندەك يەرگە قاراپ ، ئاز ــ ئازدىن ئىچىشكە باشلىدى .

ئۇگرە ئاش ماڭا ھەقىقەتەن ياقتى ، بەدىنىم يېنىكلەشكەندەك بو- لۇپ ، پېشانەمدىن مۇزدەك تەر چىقتى . ئاينۇر بولسا خۇشياقمىغاندەك ، يەقەت مەن ئۇچۈن ، مېنى يالغۇز قالدۇرماسلىق ئۈچۈنلا ھەمراھ بولۇۋاتـ قاندەك ئىچەتتى . شام ئۇنىڭ چىرايىنى ، بېقىن بولغانلىقتىن ناھايىتى ئوبدان يورۇتۇپ تۇراتتى . ھېلىغىچە ئۇنىڭغا بۇنچىلىك يېقىن ئارىلىقتىن ئارىمىغانىدىم . شۇ تاپتا ئۇنىڭ چىرايلىق ئىكەنلىكىگە تۇنجى قېتىم دىققەت قىلدىم . ئۇنىڭ ئۇنچە كەڭ بولمىغان ماڭلىيى ئاستىغا سىزىپ قويغاندەك ئۇچى ئېگىلىپ چۈشكەن قاشلىرى ، ئۇ قاشلار تېگىدە بۇتۇن كۆزەللىكىنى نامايىش قىلىپ تۇرغۇچى خىيالچان ، مۇڭلۇق قارا كۆزلە- رى ، ئىككى كۆزىنىڭ ئارىسىدا تۇپتۇز ، قاڭشارلىق ابۇرنى شۇنچە بارىشىملىق ، نۇقسانسىز جايلاشقانىدى . نېپىز لەۋلىرى ئارىسىدىن زۆرۈ- رىيەت ئۈچۈن كۆرۈنۈش قىلىپ نۇرىدىغان چىشلىرى تەكشى ، ئۇششاق ۋە ئاپئاق ئىدى . زىناقلىرى تۇرۇپ ــ تۇرۇپلا پەيدا بولاتتى . ئۇ پەيدا بول- ماندا ئاينۇر تولىمۇ ئوماق ۋە يېشىدىن كۆپ كىچىك كۆرۈنەتتى . ئاينۇرنىڭ چىرايى بۇغداي ئۆڭ ئىدى . ئەمما ، ھازىر ئۇنىڭ چىرايىنى

كۆرەلمىگەندەك سۇلغۇن مەگزىگە سېرىقلىق يېپىشقاندى . بۇ ھال مۇنداقلا قارىماققا گۈزەللىكنىڭ نۇقسانى بولماي ، گۈزەللىككە قوشۇلغان نازۇكلۇقتەك تەسرات قالدۇراتتى . تەبئىي گىمەك چاچلىرى بولۇق ۋە ئۇزۇن بولۇپ ، شۇ تاپتا بىر ئۆرۈمى مۇرىسىدىن ئارتىلىپ ، ئەتلەس كۆڭلەكنىڭ بەل پۈرمىسىگىچە ساڭگىلاپ تۇراتتى .

ئۇ مېھمانلىق ئاش ئىچىۋېتىپ ئۆزىگە دېققەت بىلەن قاراۋاتقىنىمنى سېزىپ قالدى بولغاي ، سۇلغۇن يۈزىدە بىر دەقىقە ئوتتەك قىزىللىق ۋىلىلىدە ئەكس ئېتىپ ، يۈزىنى چىنىسى ئىچىگە تىقىۋالىدىغاندەك ئېگىشتى . جاندۇرماسلىق ئۈچۈن چىنەمنى يەرگە قويۇپ :

ـــ ناھايىتى بەلەن ئاش بوپتۇ ، ئەجەپمۇ تېتىپ كەتتى ، ـ دېدىم كۈلۈپ .

ئۇ ئەتكەن ئېشىنى ماختىغىنىمدىن خۇشال بولۇپ :

ـــ يەنە بار ، ـ دەپ چىنىسىنى قويۇپ قوپتى ـ دە ، چىنەمگە قول ئۇزاتتى .

ـــ رەھمەت ، ئىچەلمەيمەن ، ـ دەپ چىنەمنى ئالدىمغا تارتىۋالدىم ، ـ تويۇپ كەتتىم . بۇگۈن ناھايىتى ئەلۋەكچىلىك بولدى ، ھالۋا ، پولۇ ، چاچتەك ئۈگرە ... تويۇپ تۇرۇقلۇق يەنە ئىچىمەلەزرىتى كېتىپ قالدۇ .

ـــ مېھمان كەلمىگەن بولسا ، ناشىلىقلىرى ئۈچۈن ئېتەتتىم ئۈگرىنى ... ، ـ دەپ قويدى ئۇ ۋە ئۆز جايىدا ئولتۇرۇپ ئىككى ـ ئۈچ قوشۇقچە سۇيى قالغان چىنىسىنى چىنەمنىڭ ئىچىگە سېلىپ ، بىر چەتتىرەك قويۇپ قويۇپ ، ماڭا قارىدى . ئۇنىڭ بۇ قارىشى « دۇئا قىلىپ بەرسىلە » دېگەن مەنىدە ئىدى .

« ئىلاھا ئامىن ! » دېيىشىم بىلەن تەڭ ، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ دۇئا ھەمدىلەشتى . دۇئادىن كېيىن چىنىلەرنى دەستىلەنگەن پېتى پەتنۇسقا قويۇپ ، قىزىلموچ پىيالىسى بىلەن ئاچچىقسۇ قاپقىنى چىنىلەرنىڭ يېنىغا تىزىپ ، بۇلارنىڭ ئۈستىگە داستىخانىنى ئوراپ چىقىپ كەتتى .

يالغۇز قالدىم . پېشايۋانىنىڭ نېرىسىغا قاراڭغۇلۇق پەردە

تارتقاندى . قاياقتىدۇر ئوينىۋاتقان كىچىك باللارنىڭ « ئورغاق ـ مەرەم » دەپ ۋارقىراشلىرى ئاڭلىناتتى . باللىق چاغلىرىم ئېسىمگە چۈشۈپ قالدى ، مەنمۇ تەڭتۈشلىرىم بىلەن خۇپتەندىن يانغاندىن تارتىپ ئېغىر ئەل يالقۇغىچە « ئورغاق ـ مەرەم » ئوينايتتىم . بۇ ئويۇن مۆكۈ ـ مۆكۈلەك ئويۇنىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ ، ۋاقتى ئۇزۇن ، مۆكۈش دائىرىسى كەڭ بولاتتى .

شۇنى ئويلاش بىلەن تەڭلا يادىمغا سەرەج تېمى كېلىپ قالدى . بىز تۇتۇلماسلىق ئۈچۈن سەرەج تاملار دالدىسىغىمۇ مۆكەتتۇق ۋە زۆرۈر تېپىلغاندا پەسرەك سەرەج تاملاردىن ئارتىلىپ ، ئۆگرىدىن ئۆگزىگە ئۆتۈپ كېتەتتۇق . تۇنۇگۈنكى سەرەج تام ماڭا بالا چاغلىرىمدىمۇ ئونچە ئېگىز تۇيۇلمىغان بولار ئىدى . ئەمما ئۇ چاغلاردا تامنىڭ نېرىسىدا ئۇنداق گۈزەل ، يۈرەكنى يارا قىلىدىغان جانان تۇرىدىغانلىقى ئېسىمگە كەلمەيتتى . بۇ ئەسلەش ئادەتتىكىدەك يۈرىكىمنىڭ چىداپ بولمايدىغان دەرىجىدىكى سىقىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى . يەنە ئۆزۈمنى قويالماي قالدىم . ئورنۇمدىن شاققىدە تۇرۇپ ، موللا بەشىرىنىڭ ئۆيىگە بارغۇم ، تاختا شوتىدىن مەزمۇرنى چىقىپ ، سەرەج تامدىن نېرىغا قارىغۇم ۋە ئۇ گۈزەلنى ، ئۇنىڭ كۈلۈمسىرەشلىرىنى كۆرگۈم كېلىپ كەتتى . بۇنىڭ ھازىر مۇمكىن ئەمەسلىكىنى سېزىپ ، ئىچ ـ ئىچىمنى ئۆرتەپ « ئوھ » ئېتىلىپ چىقتى .

ئايىنۇرنىڭ كىرىشى بىلەن سەل ئۆزۈمگە كەلدىم . ئۇنىڭ يەنە كىرىشىنى كۈتمىگەنلىكىم ئۈچۈن سەل ـ پەل ھەيران بولۇپ ، بىر ئاز تەمتىرەپ قالدىم .

ـــ كەلسىلە ، بىر دەم ئولتۇرسىلا ، ـ دېدىم ئۆزۈمنى تەمكىنلىككە سېلىپ .

ـــ ئورۇنلىرىنى سېلىپ بېرەي ، دەپ كىرگەندىم ، ـ دېدى ئۇ ئورۇنۇپ تۇرۇپ .

ـــ تېخى بالدۇرغۇ ، خۇپتەنگە ئەزانمۇ چىقمىغاندۇ ؟

ـــ ئەزانغۇ چىقمىدى ، ـ ئۇ قولىدىكى شامنى يېنىغا قويۇپ ئولـ

تۇردى ، ـ مىجەزلىرى بولمىغاندىكىن بالدۇرراق ياتىدۇ ، دەپ ئويلاپتىمەن .

ئۇنىڭ سۆز ئورامىدىن ئولتۇرغۇسى بارلىقىنى پەملىدىم . دېمىسمۇ ، ئاينۇرمۇ بەربىر يالغۇز ، ھازىرلا چىقىپ كەتسە قىلغۇدەك ئىشى يوق ئىدى . ماڭا بۇگۈن نېمىشقىدۇر بىر سۆھبەتداش كېرەكتەكلا تۇيۇلاتتى .

ـــ پېشىنگىچە ئۇخلاپتىمەن ، بېشىم ئېسىلىپ تۇرغان بولسىمۇ ئۇيقۇم كەلمەيدىغاندەكلا بىلىنىۋاتىدۇ ، ـ دېدىم ئۇنىڭدىن سوئال تەمە قىلىپ .

كۆڭلۈمدە بولسا ، ئۇ سەۋەبىنى سورىسا ، ئاخشام كۆپرەك ئىچىپ قويغانلىقىمنى دەيمەن ، ئەمدى يوشۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى ، بەربىر ئۇ بىلىدى ، دەپ ئويلايتتىم . كۆپرەك ئىچىپ قويغىنىمنى ئاڭلىسا ، بۇندىن كېيىن ئىچىش ـ ئىچمەسلىك توغرىسىدا گەپ ـ سۆز قىلىدۇ ، ياكى مېنى گەپكە سېلىش ئۈچۈن باشقا ماۋزۇ تېپىدۇ ، نېمە بولسا بولسۇن ، ئىشقىلىپ ، پاراڭ سېلىپ ئولتۇرسام يۇرىكىمنى يارا قىلىدىغان ھېلىقى جانان بىر دەم بولسىمۇ ماڭا ئارام بېرىدۇ ... دەپ ھېس قىلاتتىم . ئەمما ، ئاينۇر ھېچ نېمە دېمەي ، گىلەمنىڭ تىزىنىڭ ئۇدۇلىغا توغرا كېلىدىغان ئانار گۈلىنى بوش سىلاپ ئولتۇرىۋەردى . ئۇنىڭ ماڭا بىرەر نېمە دېمەيدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتتى ، باشلاپ ئېغىز ئاچتىم :

ـــ گەپ ـ سۆز قىلغاچ ئولتۇرسىلا ...

ـــ مەندە قىلغۇدەك نېمە گەپ بار دەيلا ؟ ـ دېدى ئۇ بېشىنى كۆتۈرمەيلا .

ـــ ئوقۇغان كىتابلىرى جىق ، كىتاب گېپى بولسىمۇ قىلىپ بەرسىلە ...

ـــ مەن ئوقۇغان كىتابلارنى سىلىمۇ بىلىلا ، ئۇنىڭ ئۈستىگە « قۇرئان » دىن باشقىسىنىڭ كۆپرەكى شېئىر ... ـ دەپلا جىمىدى ئۇ .

ئۇنىڭ ئاۋازى پەس ، سۆز ئاھاڭى مۇلايىم ئىدى . ئۇنداق بولمىغىنىدا ، ئۇنى تەئەددى گەپ قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ قېلىش مۇمكىن ئىدى .

ـــ ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆتكىلى بولمايدىغان بىر تاغ بارەك سېزىمەن .

شۇنداق دېيىشىم ئۇ ناھايىتى تېز ئىنكاس بىلدۈردى : ئورنىدىن قوپۇشقا ئۇرۇنغاندەك مىدىرلاپ قويدىيۇ ، قەددىنى تۇزەپ ئولتۇرۇپ :

ـــ شۇنداق ، بەكمۇ ئېگىز ، تېك تاغ بار ، ـ دېدى ، ـ بۇنى ئەمدىلەتىن سېزىۋاتامىلا ؟

بېشىنى كۆتۈرمەي ئولتۇرغان بۇ ئايالغا قاراپ ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىشنىڭ نەقەدەر قىيىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم . بۇنى بۇرۇندىن تارتىپ پاراڭلىشىپ ئادەتلەنمىگەنگە جوراپ چۈشىنىشكىمۇ بولاتتى . ئەمما ، نەزەرىمدە ئۇ باشقا ئادەملەردىن ئۆزىنى پەس كۆرۈپ ئادەتلىنىپ قالغاندەك تەسىرات قالدۇراتتى . مەن خۇرسىنىش بىلەن :

ـــ سىلىگە بەكمۇ ئېچىنىمەن ، ـ دېدىم .

ئۇ ماڭا لەپپىدە بىر قاراپ قويۇپ ، نەزەرىنى شامغا يۆتكىدى . شۇ ئاپتا ئۇنىڭ كۆزلىرىدە مۇڭ ، خىيالچانلىق ۋە مۇلايىملىق ئۆچكەن ، ئۇنىڭ ئورنىدا كىملەرنىدۇر ۋەھىمىلەرنىدۇر مەنىستەيدىغان ئاللىقانداق بىر خىل نەكەبىبۇرلۇق گۈلخانلىرى لاۋىلداشقا باشلىغاندى . لەۋلىرى ئېچىلغاندا رىناقلىرىنمۇ ھېچنېمىنى مەنىستەسلىكنىڭ بەلگىلىرى چېچەك ئاچتى .

ـــ باشقىلارغا ئېچىنغۇچىلارنىڭ ئۆزى ئېچىنىشلىق تەقدىرگە قالدۇ خوجام ! ...

ئۇ ماڭا گەپ قىلغاندا ئىسمىمنى ئاتىماي « خوجام » دەپ چاقىراتتى . شۇڭا ھازىرقى « خوجام » سۆزى مېنى ئەجەبلەندۇرمەيتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ باشقا سۆزلىرى ماڭا ئاجايىپلا تەسىر قىلدى . ئۇنىڭ قەلبىدە ناھايىتى نۇرغۇن پىكىرلەر تاشقىنلاپ تۇرىدىغان فونتان بارلىقىنى ، ئۇرۇن بۇ فونتان ئۇنىڭ ئۆزى خالىمىغانلىقتىن ياكى باشقىلار ئۈستىگە ئېغىر تاش باسۇرۇپ ئېتىپ قويغانلىقتىن ئاشكارا بولالماي قالغىنىنى ھېس قىلدىم . ئەمدى ئاينۇرغا بولغان ئىچ ئاغرىتىش ، ئېچىنىش ھېسسىياتىم بولىپ ، ئۇنىڭ ئورنىغا قىزىقىش ھەۋىسى ئالماشتى .

ـــ ئاينۇر ، ئاۋۋال ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ھېلىقى تاغنى ،

سىلىمۇ ۋە مەنمۇ ئوخشاشلا ئۆتكىلى بولمايدۇ ، دەپ تونۇيدىغان تاغنى پۈتۈنلەي يوق قىلۋېتەلمىسەكمۇ ، ئۆتكىلى بولمىدىغانراق دەرىجىگە چۈشۈرسەك ، - دېدىم ۋە بۇ سۆزۈم ئۈنىڭغا قانداق تەسىر قىلۋاتقىنىنى ، دەپ ، ئۈنسى كۆزەتتىم . ئۇ ئەجەبلەنمەي ، قىزىققاندەكمۇ قىلماي ئولتۇراتتى . مەن گېپىمنى ئوچۇقراق ئېيتماقچى بولدۇم ، - دېمەكچىمەنكى ، ئىككىمىز ئوخشاش تەبىقىدىكى ئوخشاش ھوقۇقلۇق ئادەم تەرىقىسىدە مۇئامىلە قىلىشساق ، بۇ ئىلتىماسىم ، قوشۇلامليكىن ؟

ئۇ لەيلىدە كۆتۈرۈلۈپ قارىدى - دە :

— مەنمۇ شۇنداق بولۇشنى مىڭ مەرتەم خالايتتىم ، بىراق ... دەپ نوختاپ قېلىپ تېزلا خىتاب قىلدى ، - سىلى كۆكۈلىدىكىنى ماڭا دېيىشنى خالىغان گەپلىرى بولسا دەۋېرسىلە ...

ئۇنىڭغا دەيدىغان قانچىلىك گېپىم بار ئىدى ؟ يەقەت ئۇنى سۆزلەتكۈزمەكچى ئىدىم خالاس . شۇڭا گەپنى ئۇنىڭ بايانىدىن دېگىنىگە ئودۇللاپلا قويدۇم :

— سىلى نېمىشقا باشقىلارغا ئوچىنىۋچىلارنىڭ ئۆزى ئوچىنىشلىق تەقدىرگە قالدىڭ ، دەيلا ؟ بۇنى قانداق چۈشەنسەم بولىدۇ ؟

— باشقىچە بولمايدۇ خوجام . دۇنيانىڭ ئۆزى شۇنداق قۇرۇلغان ...

— قېنى ، ئىنىقراق دېسىلە !

ئاينۇرنىڭ كۆزى ۋە زىناقلىرىدا بايانىدىن بىر قېتىم پەيدا بولغان ھېچنېمىنى مەنىسىمەيدىغان گۇلخان يېڭباشتىن لاۋلىدىغىلى تۇردى . ئۇ بىر دەم شۇكلەپ كېتىپ ، كېيىن مۇنداق دېدى :

— ئادەم ھامان باشقىلارنىڭ ھېسداشلىقىغا ، رەھىتىگە ، تۇرتكىسىگە مۇھتاج . بۇ ناھايىتى ئاددىي ساۋات بولۇپ ، ھېسداشلىق قىلغۇچى ھېسداشلىققا بىلەن ، رەھبەتلەندۈرگۈچى ، تۇرتكىلىگۈچى رەھبەتلەندۈرگىنى ۋە تۇرتكىنى بىلەن ھېچنېمىنى يوقاتمايدۇ ، ھېچقانداق خاپلىققا قالمايدۇ . ئەمما ، ھېسداشلىق قىلىنغۇچى — رەھبەتكە ، تۇرتكىگە مۇھتاج كىشى بۇنى بىلىشى ، ئۇ باشقىلارنىڭ ئۆزىگە

ھېسداشلىق قىلۇاتقىنىنى ، رەھبەتلەندۈرۈۋاتقىنىنى ، تۇرتكىلەۋاتقىنىنى سېزىشى لازىم . بۇنى بىلگەندە ۋە سەزگىنىدە بولسا ، ھېلىقى كىشىگە ئەڭ ئاجىزانە كۆز قارىشى بىلەن بولسىمۇ ئىنكاس قايتۇرۇشى كېرەك . بۇ ھېلىقى كىشىنىڭ ھېسداشلىق قىلىشىمۇ پايدىلىق ئۇرۇنۇش ئىكەن ، دەپ ئازراق بولسىمۇ قانائەتلىنىشىگە بېرىلگەن جاۋاب بولىدۇ . لېكىن بىلىشىمچە ، باشقىلارنىڭ ھېسداشلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۆز ھۆرمىتىنى ئۆزگەرتمىگەن ، ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنۇپ كۆرمىگەن كىشىگە ھېسداشلىق قىلىشنىڭ نېمە كېرىكى بار ؟

— بىر مۇنچە كىشىلەر باشقىلارنىڭ ھېسداشلىقىنى قولغا كەلتۈرەي ئۆتۈپ كېتىدىغۇ ؟

— قەلەندەرلەرلا باشقىلارنىڭ ھېسداشلىق قىلىشىنى قولغا كەلتۈرىمەن دەپ ئارتۇقچە كۈچىنىدۇ ، - ئاينۇر مۇلاھىزىسىنى داۋام قىلاتتى ، - ئۇلار باشقىلار ھېسداشلىق قىلسۇن ، ئېچىنسۇن دەپ ، بار ئورۇنمۇ ناچار كېيىنىدۇ ، توق تۇرۇپمۇ خۇرجۇن توشقۇزۇشنىڭ كويىدا يۇرىدۇ . ئۇلار باشقىلاردىن نانلا ئەمەس ، ھېسسىياتمۇ تىلەيدۇ . بېرىپ - بېرىپ ئادەتلىنىپ كېتىدۇ . باشتا يوقلۇقتىن تىلگەن بولسا ، كېيىنچە بۇنى ئاسان كەسىپ ، جاپا تارتماي ياشاشنىڭ يولى دەپ تونۇپ تىلەيدۇ - دە ، ئاچكۆزلۈك پاتقىقىغا پېتىپ قالىدۇ . قورسىقى تويسا كۆزى تويماسلىق ئۇنىڭدىن كەلگەن . ئۇلارنىڭ ماھىيىتى باي ، ھېسسىياتى ئەڭ نامرات بولغانلىقىنىڭ ئاساسى شۇ . ئاددىي ئېيتقاندا ، ئۇلارنىڭ خۇرجىنى ئاش - نانغا تويىدۇ ، قەلبى بولسا باشقىلارنىڭ ھېسداشلىقىغا ئېھتىياج تويماي ئۆتۈپ كېتىدۇ ...

— قەلەندەرلەرگە ئەمدى سەدىقە بەرمەسەم بولغۇدەك ، - دېدىم ئۇنىڭ مۇلاھىزىسىدىن تەسىرلىنىپ .

— تىلەمچىلەرنىلا كۆزدە تۇتۇۋاتمايمەن ، - ئۇ ئۆزىگە مۇناسىپ بولمىغان دېدىللىك بىلەن ئالدىراپ ئىزاھات بەردى . - گەرچە ئۇلارنىڭ ئوندىن توققۇزى ساختىپەز - مەككارلاردىن بولسىمۇ ، ھەقىقىي نامرات بىچارىلەر بەرىبىر تېپىلىدۇ . كۆزدە تۇتۇۋاتقىنىم ھايات قەلەندەرلىرى ،

هايات قەلەندەرلىرى ناھايىتى ، ناھايىتى كۆپ . شۇڭا ئىچ ئاغرىتىپ ، ھېسداشلىق قىلىپ يۈرەك توشۇمايدۇ . ئۆز قەلبىدىكىنى بېرىپ تۇگەتكەن ئېچىنغۇچى ئاخىردا ئۆزى ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتكە قالىدۇ . بايا تىنىقى سۆزلەرىمىنىڭ مەنىسى شۇ ئىدى .

ھالۋ ـ تالۋ بولۇپ ئولتۇرۇپ قالدىم . ئۇنىڭ سۆزلىرى قەلبىمنى ، جەسەت قىلارلىق ، مەنتىقلىرى ئاساسلىقتەكمۇ تۇراتتى . لېكىن ئۇنىڭ مۇلاھىزىسىنى يوللۇق دەپ قارىغاندا ، ھېچكىمگە ھېسداشلىق قىلماسلىق ، ھېچكىمنىڭ ھەر قانداق بەختسىزلىكىگە ئېچىنماسلىق كېرەك ، دېگەن خۇلاسە كېلىپ چىقاتتى . بۇ قانداق مۇمكىن ؟

ـــ بايا تىن « سىلىگە ئېچىنمەن » دېگەنىدىم ، ـ دېدىم مۇنازىرىگە ئۇنىڭ ئۆزىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىپ ، ـ ھېلىقى گەپلىرىڭە سىلىگە ئېچىنىشىڭمۇ كېرىكى يوقمۇ ؟

ئۇنى نېمە دەپ جاۋاب بېرىدىكىن ، دېگەندەك چرايىغا تىكىلىپ قارىدىم . « بۇ سوئالىغا جاۋاب بېرىش ئۇنىڭغا قىيىن كېلىدۇ » دېگەن مۆلچەرىمنىڭ تەتۇرىسىچە ، ئۇ ناھايىتى تېز ، مەن كۈتمىگەن جاۋابنى بەردى :

ـــ كېرىكى يوق . مېنىڭ ئېچىنغۇدەك نەرسەم بار ئىكەن ؟

ـــ ئۇنداقتا ، سىلە ھازىرقى تۇرمۇشلىرىنى خالاپ ۋە رازى بولۇپ ئولتۇرىدىكەنلا ـ دە ؟

بۇ سوئالىغا جاۋاب بېرىشكە ئۇ ئالدىرىمىدى . باش تەرىپىنىڭ ئۇستىدىكى ئاللىقانداق بىر نۇقتىغا تىكىلگىنىچە ئۆزاق ئولتۇردى . بۇ جىملىقنىڭ ئۆزاقلىقىدىن ئىككى قېتىم يۆتىلىپمۇ قويدۇم . ئۇ بۇنى ئاڭلىماسمۇ كارى بولماسلىققا سالدى . ئاخىر مەن كەچۈرۈم سوراشقا تەمشىلىۋاتقاندىلا ئۇنىڭدىن سادا چىقتى :

ـــ مەنمۇ ؟ ـ دېدى ئۇ كۆزلىرىنى قادىلىپ قاراۋاتقان نۇقتىدىن يۆتكىمەي ، ـ بۇنىڭغا نېمە دەيمەن ؟ خەير ، سىلە سورىغانكەنلا ، خاپا بولمىسىلا ، جاۋاب بېرەي ، ـ ئۇ ئەمدى ماڭا بىر قاراپ قويۇپ ئېغىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى ، ـ سىلىنىڭ

كۆزەتكەنلىرى بويىچە چىقارغان يەكۈنلىرى خاتا ئەمەس . مېنىڭ تۇرمۇشۇم ياخشى تۈگۈل ، بايا تىسىن تەرىپىنى قىلغان ئەڭ نامراتلىمەچىنىڭكىدىنمۇ ئوسال ئۆتىدۇ . مەن بولسام ھەر ئىككىلا تەرەپتىن نامرات . تىلەمچى تىلەپ تاپقان بىر بۇردا نېنىنى خالىسا يەيدۇ ، خالىسا قوي ـ كالا بوردايدىغانلارغا سالىدۇ . خالىسا تاشلاۋېتىدۇ . ئەگەر ئۇ شۇلارنىمۇ قىلالمىغۇدەك ئەھۋالدا قالغاندىمۇ نەگە بېرىپ ، نەدە تۇرۇشىدا چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ . سىلىگە مەلۇم بولغىنىدەك مەندە بۇنداق ھوقۇق يوق ، ئۆز ئىختىيارىم بويىچە تىلەپ كەلگەن دېۋانىغا بىر بۇردا نان بېرىشكىمۇ ھەققىم يوق . « توق ياشاۋاتسەنغۇ ؟ ئېيەك تاۋارلارنى كىيىۋالىسەنغۇ ؟ گىلەملەر ئۆستىگە دەسسەپ ، ماۋۇ چۈشەكلەردە يېتىپ ـ ئويىسەنغۇ ؟ » دېيىلەر ، بۇ شۇنداق قىلالمىسىمۇ ئەمەس ، شۇنداق قىلىشىم زۆرۈرلۈكىنى كۆرسىتىدۇ . نامراتلىق بالىسى لاي قورچاق ، ياغلىق بالىسى كۆڭلەكلى بار لاتا قورچاق ئويناىدۇ . مەن پەقەت لاتا قورچاق . سىلىنىڭ دادىلىرىدەك كاتتا باينىڭ مەندەك دىدەكى تاش ـ نان بېسىسە بىر مەپتىدىلا بارىماس مۆردىغا ئايلىنىدۇ . ئېيەك ـ تاۋار كېيىمسە ئۇنىڭ كۆڭلى تارتامدۇ ؟ ...

ئۇنىڭ ئۇنى تەتۈر چەتتى . ئۇنى يېغلاۋاتامدىكىن دەپ پەرەز قىلاتتىم . ئۇنىڭ سۆزى باشلىنىشى بىلەنلا يەرگە قارىۋالغانىدىم ، ئۇنىڭغا سەپسېلىشتىن ئىزا تارتاتتىم ، ئۆزىنى شۇنچە قاچۇرسىمۇ كولاپ گەپ سوراۋېرىپ ، كۆڭلىدىكى زېدىلەرنى تاتلاپ ئېچىشتۇرغىنىم ئۈچۈن ئۆكۈنەتتىم . ئۇنىڭ تارتقان كۈلپەتلىرىنى ماڭا ئايان ، ئەمما ئۇنىڭ ھەسرىتىنىڭ بۇ قەدەر چوڭقۇر ، دەرد ـ ئەلەمنىڭ بۇ قەدەر كۆپلۈكىنى نەزەردە تۇتمىغانىم ئۈچۈن ئۆزۈمنىڭ گۆشىنى ئۆزۈم قاسىغۇدەك بولۇپ ئازابلاندىم . چۈنكى مەن بۇ ئۇنىڭ بايۇەتچىسى . ئۇ چەككەن زۇلۇم ئۈچۈن دادام ئاساسىي جاۋابكار بولغانىدىمۇ ، مېنىڭ پەقەت داخىلەتچىلىكىم يوق ، دېيەلمەيتتىم . ئۇ ماڭىمۇ تاماق ئېتەتتى ، كىر ـ قاتلىرىمنى يۇياتتى ، ھەتتا مەن خودىدى كىچىك بالىدەك ئاخشىمى ئورنۇمنى سېلىپ ، ئەتىگىنى يىغاتتى . بۇلار ماڭا مەلۇملۇق ئىدىغۇ ؟ ... مەن كېچىككەنىدىم . ئەمدى

ئۇنى سۆزدىن توختىتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

ـــ مەن بۇ تۇرمۇشۇمغا رازى ئەمەس ، خالاش دېگەن ئەسلا يوق گەپ ، ـ ئۇ سۆزىنى داۋام قىلاتتى . سۆز ئۇرغۇسى بوش بولغىنى بىلەن جاراڭلىق ئىدى . ئۇ يىغلىمىغانىدى ، ـ لېكىن مەن كۈنلەرنى بىر ئۇمىد بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتىمەن . بۇ ئۇمىد ئارزۇيۇمسز ، سىرتقى ئامىل تۈپەيلىدىن تۇغۇلغانىدى . باشتا ئۇنىڭغا مۇنداقلا بىر قاراپتىكەنمەن ، كېيىنچە ئۇ ھاياتىمنىڭ مەزمۇنىغا ئايلىنىپ قالدى . ئۇ گويا توكۈپ كەتكەن كىشىگە يىللىقىنى تەقدىم قىلىپ ، بۇلۇتسىز ئوچۇق ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈۋاتقان قۇياشتەك قەلبىم تۆرىگە مۇستەھكەم جايلاشتى . شۇنىڭدىن بېرى رازى بولماسلىق ۋە خالىماسلىق ئورنىغا باشقىچە بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى . ئوخشاتقىنىمدەك ، بۇ ئۇمىد بىر قۇياش ، مەن بۇ قۇياشنى كۆرەلىشىم ، ئۇنىڭ نۇرىدىن بەھىر ، ئىسسىقىدىن ھارارەت ئالالىشىم مۇمكىنكى ، ئۇنى ئەبەدىلئەبەت تۇتالمايمەن . تۇتقىنىمدەمۇ ئۇ كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ . ئۇنىڭغا پەقەت مەلۇم ئارىلىق ساقلىغان ھالدا يېقىنلىشالايمەن . شۇمۇ ماڭا ھېسابسىز بەخت بولۇپ تۇيۇلدۇ . بۇ بەخت قانچىلىك داۋاملىشار ؟ بۇنىڭغا بىر نېمە دېيىش تەس . قۇياش ھامان غەربكە ئولتۇرىدۇ ئەمەسمۇ ؟ مەنمۇ ئۇ ئولتۇرۇپ كەتكۈچە مۇشۇ بەخت تۇيغۇسى ئىچىدە ياشىسام بەس . ئەگەر ئۇ ئولتۇرۇپ بولغۇچە كۈتۈلمىگەن ھادىسە يۈز بەرسە ـــ ئوچۇق ھاۋامۇ بەزىدە تۇيۇقسىز ئۆزگىرىپ ، بۇلۇتلار قۇياشنى توسۇۋالىدىغان ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ ـــ ئۇنىڭدىنمۇ مەھرۇم بولمەن . لېكىن ، بۇ بەختكە قانچىلىك ئېرىشىشىم شۇنچىلىكى غەنىمەت دەپ قارىغىنىم ئۈچۈن ، كۈتۈلمىگەن ھادىسىلەرگىمۇ ئاھ ، ۋاھ دەپ پىغان چېكىپ يۈرمەسلىككە تەييارلىنىپ قويدۇم ...

ئاينۇرنىڭ سۆزلىرى ، مۇلاھىزىلىرى مەن ئۈچۈن پۈتۈنلەي يېڭى ئىدى . مەدرىسەلمۇلاھىزە ، بەھس ـ مۇنازىرە قىلىشقا ئامراق تالىپلارمۇ بار بولۇپ ، ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىگە ئانچە كۆپ ئارىلاشمىسامۇ ، سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇراتتىم . سىرتتىكى ئۇلپەتلەر بىر بەرگە جەم بولۇپ بەزمە ـ باراۋەت قىلىشقاندىمۇ ھەر خىل ماۋزۇلاردا سۆھبەتلەر بولۇپ تۇراتتى .

بۇلارنىڭ ئىچىدە ھايات ، كىشىلىك تۇرمۇش ۋە ئادەملەر مۇناسىۋىتى توغرىسىدىكى گەپ ـــ سۆزلەر ئاز ئەمەس ئىدى . ئەمما بۇگۈن ئاينۇرنىڭ سۆزلىگەنلىرى گەرچە ئاشۇ ماۋزۇدا بولسىمۇ ئۆزگىچە ، تارتىملىق ، مەن ئۈچۈن يېڭى ئىدى . ئادەم ئۆزى كۆرگەن ياكى بېشىدىن كەچۈرگەنلىرىگە ئاساسەن پىكىر قىلىشىدۇ ، بۇ يېڭىلىق ئەمەس . كىشىنى ئۆزىگە جەلب قىلىدىغان پىكرەن خۇلاسە بولسا بىرەر بىر كۆرگەن ياكى ئاڭلىغانلىرىغا ئاساسەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولماي ، ھايات ئۇنىڭغا مەلۇم ۋاقىت ، ئۇزاقراق مەزگىل كۆچلۈك تەسىر كۆرسەتكەندىلا پىشىپ چىققان . بەزىبىر خۇلاسەن پىكرلەر ياكى پىكرەن خۇلاسىلەر شۇ قەدەر مۇستەھكەم ۋە شۇ قەدەر ئۆزگەرمەس بولىدۇكى ، ھاياتنىڭ كېيىنكى قەدەملىرى بۇ خۇلاسە ۋە پىكرلەرنى ئۆزگەرتىشكە كۈچى يەتمەي قالىدۇ . ئاينۇرنىڭ « باشقىلارغا ئېچىنغۇچىلارنىڭ ئۆزى ئېچىنىشلىق تەقدىرگە قالدى » دېگەن خۇلاسىسى ، « ھايات قەلەندەرلىرى » بىلەن « تىلەمچىلەر » نىڭ پەرقى ۋە ئوخشاشلىقى توغرىسىدىكى پىكرلىرى ، ئۇمىد قۇياشى ھەققىدە بايان قىلغان مۇلاھىزىلىرىنى نېمە دېيىش مۇمكىن ؟ ھايات تەرىپىدىن چەتكە قېقىلغان ، خورلانغان بۇ ياش ئايالنىڭ ياش قۇرامىغا ئاساسلانغاندا ، ئۇنىڭ پىكىر ۋە مۇلاھىزىلىرىنى « ئەڭ ئاخىرقى » دەپ ھۆكۈم قىلىشقا بولمايدۇ ، ئۇنىڭ پىكرلىرىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى ھاياتتىن ، ئادەملەردىن بىزار بولۇش بولسىمۇ ، ئۇنى ئەيىبلىگىلى بولمايدۇ . لېكىن ، ئۇ ئاشۇ پىكرلىرىگە ۋە خۇلاسىسىگە سادىق بولۇپ بولغانلىقىنى ، سادىق پېتى قالغانلىقىنىمۇ نامايىش قىلىۋاتقىنىدا ، ئۇنىڭ پىكرلىرىنىڭ باشلىنىشىدىن ۋايىغا يەتكۈچە بولغان جەريان بىزنىڭ قورۇغا كېلىن بولۇپ كەلگەندىن بۇيانقى ۋاقىت بىلەنلا چەكلىنەمدۇ ؟ بۇ ـ نىڭغا ئىشەنگۈم كەلمەيتتى . ئۇ گەرچە بۇ ھويلىغا كەلگەندىن تارتىپ خورۇلۇق كۆرمەي ئۆتكەن بولسىمۇ ، بۇ يەرگە كېلىشتە جەزمەن مەلۇم ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە ئىدى . چۈنكى ئاينۇرەمنىڭ مەلۇماتلىق ، ئۇنىڭ ئۇستىگە بېجىرىم ، نۇقسانسىز گۈزەل قىزنىڭ ئۆتمۈشى مۇھتاجلىقتىن خالىي ئۆتمۈش بولۇشى ۋە ئۇنىڭ ياشانغان بىر كىشىگە خوتۇن بولۇشىنى خا ـ

لشدا هالقىپ ئۆتكىلى بولمايدىغان قانداقتۇر سىرلىق زۆرۈرىيەت بولۇشى مۇمكىن ئىدى، ئەكسى هالدا ئۇ بۇ يولنى باسمىغان بولاتتى. مۇهىمى، ئۆز ئېگىدا بايانتىن ئۆزى سۆزلىگەندەك «بىزارلىق» پەلسەپىسىنىڭ ئۇرۇقلىرىغا زېمىن تەييارلاپ بەرمەپتتى. شۇڭا ئۇنىڭ ئۆتمۇشىگە قىزىقىپ قالدىم. «براق، گەپنى كۆكۈل زېدىسىنى كولايدىغان تەرەپتىن ئەمەس، ئومۇمىي تۈس ئالغانراق تەرەپتىن باشلاش ئۆچۈن:

— بايانتىن «تاغ» ئۇستىدە گەپ ئاچسام، سىلى دەرهال: «بۇ تاغ بەك ئېگىز هەم تىك» دەۋەتتىله، — دېدىم ئاستا ئاۋازدا، — بۇ تاغنى ئۆتكىلى بولغۇدەك قىلىشقا بولماسمۇ. دېگەن ئىلتىجايىمغا تازا ئېنىق بىر نېمە دېمىدىله. بۇ «تاغ» راستىنلا «تىك» ۋە «ئۆتكىلى بولمايدىغان» هالەتتىمۇ؟

ئاينۇر گەپكە سېلىۋاتقىنىمنى بىلەلمىگۈچى بارلىقىنى ئايان قىلىپ، مىڭىقىدا كۈلۈپ قويدى. ئەمما، بۇ كۈلكىسى ئاچچىق ياكى ئىستىهزالىق كۈلكە ئەمەس ئىدى. بۇ ئۇنىڭ يامان نىيەتلىمنىڭ يوقلۇقىنى، سەممىيەتلىمنى چۈشىنىپ ئولتۇرۇۋاتقانلىقىنمۇ بىلدۈرەتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، كۆيۈپ بىر يەرگە كەلگەن شامنىڭ ئېگىلىپ قالغان پىلىكىنى تىرىرىقىدا چېكىپ، چېكىپ تۈزلەپ قويۇپ، جايىدا ئولتۇردى. ئاندىن شامغا قاراپ تۇرۇپ دېدى:

— بۇ تاغ ئادەم بىنا بولغاندىن تارتىپ بار ئىدى. كېيىن كىشىلەر نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان ئۇنىڭ «تىك» لىكىنى ۋە «ئېگىز» لىكىنى ئوگىناي كۆرۈش ئۈچۈن چۆرىسىدىكى ئېگىزرەك دۆڭ-يوتىلارنى تۈزلەپ ئويمانلىققا ئايلاندۇرۇشتى. بىرەتە بىر ئادەملەر ئۆتۈپ بېقىشقا ئۇرۇنمىسۇن دەپ، قولدا تۈتقىلى، پۈتنا دەسمىگىلى بولمىدىغان چاك ياكى دۆڭلەرنى چاناپ — يونۇپ ئېلىۋېتىپ، هاك-قىيالارغا ئايلاندۇرۇۋېتىشتى، كىملەرگىدۇر چوگايسا شوتا بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئۇنۇپ قالغان گىياهلارنى مايسا ۋاقتىدىلا يۇلۇپ تاشلىۋەتتى. نەتىجىدە تاغنىڭ بىر تەرىپىدىكى ئايالار يەنە بىر تەرىپىدىكى ئەرلەرنى ۋە بىر تەرەپتىكى ئەرلەر

يەنە بىر تەرەپتىكى ئايالارنى كۆرەلمەيدىغان هالەت شەكىللەندى. ئايالار ئۇچۇن بولسا تېخىمۇ دەهشەتلىك قورۇق تام چۆرۈلۈپ، ئەرلەرنىڭ قولى بولۇشىنىلا قوبۇل قىلىدىغان زەنجىرلەرگە بەند قىلىندى. كىشىلەر بۇ ئىشلارنى بۇيۇك ئاللانىڭ نامىدا قىلىپ كەلدى. ئاللانىڭ ئايالارنى يارىتىغاندا ئۇلارغىمۇ قەلب، خاهىش، ئارزۇ-ئارمانلارنى قوشۇپ يارىتقانلىقىنى يادىغىمۇ ئېلىشمىدى...

— ئايالارمۇ بىزگە ئوخشاش دېگەن كۆز قارىشتىكى ئەرلەرنى ئاشۇنداق كۆز قارىشى ئۈچۈن ئەيىبلىشىدۇ، — دېدىم هاياجانلىنىپ كەتكەنلىكىمدىن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — ئەر خەقلەر ئارىسىدا ئايالارنى ئەرلەرگە تەڭ قىلىپ سۆزلەش چوڭ گۇناه، سەل-پەل ياخشى گەپنى قىلىپ قويۇشمۇ شۇنداق سۆزلەرنى دېگۈچىنىڭ ئاجىزلىقى، كەمچىلىكى دەپ خۇلاسىلىنىدۇ...

— توغرا! — دەپ خىتاب قىلدى ئاينۇر ۋە چىن دىلىدىن چىقىرىپ كۈلۈۋەتتى، — مەنمۇ كىچىك ۋاقتىمدىن تارتىپ سىلى دېگەندەك مىساللارغا كۆپ ئۇچرىغان.

— بولمىسا هەممە ئەرلەرنىڭ ئانىسى ئايال، — دېدىم.

ئاينۇر يەنە بىر قېتىم قېتىرقىنىپ، ئۇزاق كۈلدى. ئۇنىڭ كۈلكىسىگە مەنمۇ قوشۇلدۇم.

— هاياتىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك مۇساپىسى ئايالار ئۈچۈن مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش يولى قالدۇرمىغانلىقىمۇ مۇهىم سەۋەب، — ئاينۇر مۇهاكىمىسىنى داۋام قىلدى. كۈلكە ئاللىقاچان ئۆچكەن چىرايىدا جىددىيلىك ئەكسلىنەتتى، — ئايالار تۇرمۇش داستىخىنىنى تەييارلاشقا قاتنىشالمىغانلىقتىن، بۇ داستىخان ئەتراپىدا ئولتۇرغۇزۇلماي كەلدى، ئۇ ئولتۇرغانلارنىڭ، يەنى ئەرلەرنىڭ كەينىدە مۇكچىيىپ تۇرۇشقا مەجبۇر قىلىندى. ئايالار ئەرلەرى تويۇپ كەينىگە تاشلىغانلىرىنلا تېرىۋېلىشقا مۇقۇملۇق، قول ئۇزىتىشقا هەققى يوق، دەپ قاراشنىڭ مەنبەسى شۇ يەردە.

— ئايالارمۇ سىغدىلىپ ئولتۇرۇپ بېقىشقا ئۇرۇنسا بولمامدۇ؟

ـــ قانداق سىغدىلىدۇ ؟ پاتمايدۇ . سىغدالغۇدەك ئورۇنمۇ يوق . بۇنىڭغا مسال ، بىر ياندىكى ئەر يول قويغىنى بىلەن ئىككىنچى ياندىكى ئەر يول قويمايدۇ . ئەگەر قانداقتۇر بىر ئايال جىنس تاسادىپىيمۇ ياكى جۈرئەت قىلىپمۇ ، توغرا كېلىپ قېلىپمۇ ، ئىشقىلىپ ، سىغدىلىپ كىرىپ ئالالىغان ۋاقىتتىمۇ ، ئۇنداق ئايالغا ئاسان - زېمىن ، ئۇچار - قانات ، دەل - دەرەخكە ئوخشاش بارلىق مەۋجۇداتلارنىڭ ئالىيسى ھېسابلانغان ئادەملەر ، ئەڭ ئاۋۋال ئاشۇ ئايال جىنسىتىكى ئادەملەرنىڭ ئۆزى قارشى چىقىدۇ . بۇنىڭ نېمە ئۈچۈنلىكىنى « تاغ » ۋە ئۇنىڭ « تىك » لىكى توغرىسىدىكى مۇھاكىمىمىزدىن بىلىۋالغىلى بولىدۇ . ھازىرقى ماۋزۇغا كەلسەك ، سىغدىلىپ ئالالىغان ھېلىقى بىردىنبىر ئايال جىنسىنى ھەممەيلەنگە تونۇش ، ھەممەيلەن مۇقەررەر دۇچ كېلىدىغان ، لېكىن يەنە ھەممەيلەن بەك قورقىدىغان قىسمەت كۈتۈۋالىدۇ .

ـــ قايسى قىسمەت ؟ - مۇھەككەب كىتابى مۇھاكىمىلەرنى ئاڭلاپ كۆنىمىگەنلىكتىن ئاينۇرنىڭ سۆزىنى دەماللىققا ئاڭقىرالماي سوريغانىدىم . لېكىن ئۇ ئويلانمايلا جاۋاب بەردى :

ـــ ئۆلۈم !

چۆچۈپ كەتتىم . ئاينۇر شۇنداق ۋەزمىن ، چىرايىنمۇ تۇرمەي ئولتۇراتتى . بۇ ئۆلۈمنى كۆزگە ئىلمايدىغان ، ئۆلۈمگە پىسەنت قىلمايدىغان ئالىپىتە ئولتۇرۇش ئىدى . ئاينۇر ئاشۇ تۇرقى بىلەن « ئۆلۈم » دېگىنىدە تەقۋادار مۇسۇلمانغا ئوخشىماي قالغانىدى . چۈنكى ، كىتاب ھۆكمى بويىچە ئېيتقاندا بەندىلەر ئۆلۈمدىن ، ئاخىرەتنىڭ ئازابىدىن قورقۇشى لازىم ئىدى . بۇرۇنقى ئاينۇر يۈزدە - يۈز تەقۋادار مۇسۇلمان ئايال ، ئۇنىڭ ھەر بىر سۆزى ، ھەر بىر ھەرىكەتلىرى « كىتاب ھۆكمى » نى مىزان قىلىدۇ ، دېگەن خىياللىرىم بۇگۈن بىر - بىرلەپ ، ئاستا - ئاستا يوقالماقتا ئىدى . ئۇنىڭ مۇلاھىزىسىگە ئاساسلانغاندا ، ئۇ ھەتتا مىڭ يىللاردىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئېتىقاد ، ئەقىدە ، ئادەتلەرنىڭ ھەممىسىگە « شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن » دەپ ئەمەس ، ياكى زۆرۈرىيەتتىن ، ياكى مەجبۇرىيەتتىن ماسلىشاتتى . بۇ ئۇنىڭ ئۆتمۈشىگە بولغان قىزىقىشىمنى

ھەپسىلەپ ئاشۇرماقتا ئىدى .

ـــ ئاينۇر ، - دېدىم ئۇنىڭغا بولغان كۆچلۈك ھەۋەس ئىچىدە ـ ئالتىماس قىلىپ ، - بۇگۈن سىلىنى بىرىنچى قېتىم كۆرگەندەك بولدۇم . سىلىدەك ئۆتكۈر پىكىرلىك سۆھبەتداشنى يېگىت دوستلىرىم بىلەن ئەر ئولىپەتلىرىم ئارىسىدىمۇ ئۇچرىتىپ باقمىغانىدىم . بىر ئىلتىماسىم بار ، رەت قىلمايلا ...

ـــ كەچ بولۇپ كەتكەندە نېمە ئىلتىماس ئۇ ؟ - ئاينۇر كۈلۈپ قويدى ، - مېنى ئارتۇقچە ماختىمىسلا خوجام .

ـــ ئارتۇقچە ماختىغىنىم ئەمەس ، سىلىنى ماختىغىم بولسىمۇ رەت قىلمىسۇن دەپ ماختىمايۋاتىمەن تېخى ، ئىلتىماسىمنى رەت قىلمىسلا ...

ئاينۇر سەل تۇرۇۋالدى - دە ، ماڭا ئەمدى بىمالال قاراپ :

ـــ ماقۇل ، دېسىلە ، لېكىن سىلىمۇ ئىلتىماسىمنى رەت قىلمىسلا ، - دېدى .

ـــ نېمە دېسىلە ماقۇل دەي !

ـــ ئەمىسە مېنى ماختىمايلا ، بايا تىن دېيىشكەندەك تۇز ، ئاددىي سۆزلىشىمىز ، بولامدۇ ؟

ـــ ماقۇل ، - دېدىم رازى بولۇپ .

ـــ نېمە دەيتتىلە ؟ دېسىلە ، - دېدى ئۇ .

ـــ سىلىنىڭ مۇلاھىزە ، مۇھاكىمە پىكىرلىرىنىڭ ھەممىسى كىتاب ئوقۇشتىنلا كەلگەن ئەمەس ؛ ھېس قىلىشىمچە ، سىلىنىڭ نۇرغۇن پىكىرلىرى تۇرمۇشتىن كەلگەن . بۇ تۇرمۇشنىڭ خاسلا ئۆزلىرىگە تەئەللۇق قىسمى بەلگىلىك سالماققا ئىگە ، دەپ چۈشەنسەم بولامدۇ ؟

ـــ بولىدۇ ، - دېدى ئۇ سالماقلىق بىلەن ئويلىنىپ ئولتۇرماي .

ـــ ئاشۇ تۇرمۇشلىرىنىڭ ژاراقلىرىدىن بىر نەچچىنى كۆرسەتسىلە لېكىن ، - دېدىم ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىۋاتقان چىرايىغا قاراپ رەت قىلماسلىقى ئۈچۈن ئەسكەرتىپ قويدۇم ، - سىلىنى ماقۇلغا كەلتۈرگەن ئىلتىماسىم شۇ ئىدى ...

شۇ گەپلەرنى دەۋالمىغان بولسام ئۇنىڭ رەت قىلىشى كۆڑۈنۈپلا تۇراتتى. دېگەندەك ئۇ رەت قىلىدىغانغا يول قالمىغانلىقىنى بىلدى. شۇنداقتىمۇ قىيپاشراق بىر باھانە تاپتى:

— كەچ بولۇپ كەتتى، سىلى ئارام ئالسىلا بولاتتى. ھېلىمۇ كۆپ سۆزلەپ بىر ئاجىز تەنلىرىنى تۆپىلەپ ھاردۇرۇۋېتىدىغان بولدۇم.

— ياق، ياق ... سىلىنىڭ سۆھبەتلىرىدىن كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالغاندەك دېمىزتۇاتىمەن. بەربىر ئۇيقۇم كەلمەيدۇ ... سىلىمۇ ھەقىچان بۇنداق ۋاقىتتا ئۇخلاپ ئادەتلەنمىگەن ...

— بوپتۇ، - رازى بولدى ئۇ، - كىشىگە ئەڭ ئېغىر جازا ئۇنى يالغۇز قويۇش. سۆزلىسەم سۆزلەي ...

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، تۇۋۇق كۆرۈنۈپ قالغان شام ئەتراپىدا ئۇچۇپ يۈرگەن سانسىز كۈمۈتىلار ۋە ھاشاراتلار ئارىسىدا يېڭى شام يورۇتتى. ئۇنى شامدانغا قويمايلا:

— ئۆيگە كىرىپ كېتەيلى، تالادا ھاشارات، پاشىلار كۆپىيىپ كەتتى، ماقۇلمۇ؟ - دەپ سورىدى.

— مەيلى، گەپ بىلەن مەغىل بولۇپ ئولتۇرۇپ كېتىپتۇق ...

ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۆزۈم ئولتۇرغان كۆرپىمنى كۆتۈردۈم. ئۇ مەندىكى بۇ يېڭى «ئۆزگىرىش» كە دىققەت قىلدىيۇ، كۆرپىنى مەن ئالاي، دەپ تالاشمىدى. شامداندىكى قالدۇق شامنى ئۆچۈرۈپ، قولىدىكى شام بىلەن يولنى يورۇتۇپ، مېنى باشلاپ ھۇجرامغا كىردى. مەن ئارقىسىدىن كىرىپ، ئۇ شامدانغا شامنى قويغۇچە ئارىلىقتا كۆرپىنى سۇپىغا تاشلانغان گىلەم ئۈستىگە سالدىم. ئەمدى ئۇنىڭغىمۇ كۆرپە سېلىش كېرەك ئىدى. لېكىن ... شۇ ئەسنادا ئۇ:

— چاي ئىچەرلا، چاي ئىچكەچ سۆزلەشمەيلىمۇ؟ - دەپ قالدى.

— ماقۇل، ئۇيقا قاچۇرۇش ئۈچۈن قېنىقراق دەملەرلا، - دەپ ئالدىراپ رازى بولدۇم.

ئۇ تولا مېڭىپ كۆنگەنلىكتىن شام ئالمايلا چىقىپ كەتتى. ئىشكىنىڭ يېنىك، نېپىز پەردىسى چۇشۇشى بىلەنلا كات ئۈستىدىن ئوبدان

ياۋار تاشلىق كۆرپە ئېلىپ، ئىككىنچى تەرەپكە سالدىم. «ئەمدى ئولتۇرماي چارىسى يوق. ئولتۇرمايدىكەن، مەنمۇ كۆرپىنى ئېلىۋېتىپ داق گىلەم ئۈستىدە ئولتۇرىمەن ... - دېدىم ئىچىمدە، - < تىك تاغ > لارنى بىز ئىككىمىز بولسىمۇ پەسلەتكەچ تۇرايلى. كېيىن مەن ھېلىقى تەبەسسۇمنى سالغىنى ئالدىغان قىز بىلەن ئۆي تۇتقاندا تاغ بولمايدىغان يول تۇتىمەن. ئۇنىڭغا ھازىردىن باشلاپ كۆنۈپ قويغان ياخشى ...»

بايىدىن بېرى سۆھبەت بىلەن بولۇپ، بىر پەس كۆز ئالدىمدىن يىراق بولغان قىزنىڭ دەردى يالغۇز قېلىشىم بىلەنلا يۈرىكىمنى قاماپ قىسىشقا باشلىدى. نەپەس ئېلىشىمۇ ئېغىر كېلىۋاتقاندەك بولۇپ دەرھال ئولتۇرۇۋالدىم. بۇنىڭ ھېچقانچە ئۇنۇمى بولمىدى.

شۇ ئەسنادا ئاينۇر كىرىپ كەلدى. ھېسسىياتىمدا روي بەرگەن ئۆزگىرىشنى چاندۇرماسلىق ئۈچۈن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك قويۇپ ئاينۇرنىڭ ئالدىدىكى داستىخانىنى ئېلىپ سالدىم. ئۇنىڭ قولىدا پەتنۇس، ئۈستىدە چەينەك ۋە ئىككى پىيالە بار ئىدى. ئاينۇر ئۇلارنى مەنسىزلا جايلاشتۇرۇدى. چەينەك مەخسۇس چەينەك قويۇدىغان تەگلىككە قويۇلدى، پىيالىنىڭ بىرى مەن تەرەپكە، ئىككىنچىسى ئاينۇر ئولتۇرۇشى كېرەك بولغان تەرەپكە قويۇلدى.

ئاينۇر ئولتۇرغاندىلا ئاستىدا كۆرپە بارلىقىنى تۇيدى. ئۇ ئىككى تەرەپكە قاراپ قويۇپ، ماڭا جىددىي تىكىلدى - دە، كۆزىنى مىت قىلماي بىر پەس قاراپ تۇرۇپ كۈلۈۋەتتى:

— مۇمكىن ئەمەس، مۇمكىن ئەمەس خوجام، - دېدى ئۇ مەن كۈتكەندەك سۆزنى ئېيتىپ، - سىلى مەن ئۈچۈن كۆرپە سېلىپ قويۇپلا، ئۇنىڭغا كۆپ رەھمەت، ئەمما بۇ ھازىرلا بولغىنى بىلەن ئەتە، ئۆگۈن مۇمكىن ئەمەس. ئادەم يوق چاغدا مۇمكىن بولغان بىلەن ئادەم بار چاغدا مۇمكىن ئەمەس ...

— «مۇمكىن ئەمەس»، «مۇمكىن ئەمەس» دەۋېرىدىكەنلا، - دېدىم كۈلۈلەمگەنلىكتىن ھېجىيىشقا تىرىشىپ، - مۇمكىن بولدىغۇ مانا! باشلارغا مۇمكىن بولمىسا كارىم يوق، ماڭا مۇمكىن ...

— شۇنىڭ ئۈچۈن « مۇمكىن ئەمەس » كى ، - دېدى ئۇ كۈلكىسىنى يىغىشتۇرۇپ قويۇپ ، - ئەر كىشى تالانىڭ ئادىمى ، ئۇ تالادىن كىرىپ ھارغىنىدا كۆرپىدە ئولتۇرىدۇكى ، ھەرگىز ئۆيدە ئولتۇرىدىغان ئايالغا كۆرپە سېلىپ ، ئاندىن ئۆزىگە كۆرپە سالمايدۇ . ئايال ئەر كىشىنىڭ تالادىن كىرىۋاتقىنىنى كۆرۈپلا كۆرپە سېلىپ تەييار قىلىپ قويىدۇ ...

« راست مۇمكىن ئەمەس ئىكەن ، - دەپ ئويلىدىم ئۇ ئېيتقان بىر مۇنچە يوسۇن - ئادەتلەرنى ئورۇنلۇق دەپ بىلىپ ، - بۇ ئىشنى < مۇمكىن > قىلىش ئۈچۈن پۈتۈن مىللەتنىڭ قائىدە ، ئادەت - يوسۇنلىرىنى ئۆزگەرتىشكە توغرا كەلگۈدەك . بۇنداق قىلىش زادىلا مۇمكىن ئەمەس ... »

— چۈشەنگەندەك بولدۇم ، - دېدىم كۈلۈپ .

— بىر مىللەتتە ئەر بىلەن ئايالنىڭ تاپىدىغان كىرىمىدە تەڭپۇڭلۇق بولغان تەقدىردىمۇ ئائىلە ئىچىدىكى خىزمەت تەڭپۇڭلۇقىدا پەرق بولىدۇ ، - دېدى ئۇ چەينەكتىكى چاينى پىيالىگە ، پىيالىگە قۇيۇلغان چاينى چەينەككە قۇيۇپ سورۇپ تۇرۇپ ، - مۇھىم مەسىلە بۇ يەردە ئەمەس . ئىككىيلەن بىر - بىرىگە چىندىن كۆيۈنۈپ ، ئۆز ئارا ھۆرمەت قىلىسلا ، بىرىنىڭ يەنە بىرى ئۈچۈن جىقراق خىزمەت قىلىپ كېتىشىنىڭ ئېغىرى بىلىنمەيلا قالماستىن ، شۇنداق قىلالىغىنى ئۈچۈن ئۆزىنى خۇشال - خۇرام ، بەختىيار ئىچىدە تۇرغاندەك سېزىدۇ ...

ئۇنىڭ چىرايىغا يەنە خىيالچان مۇڭ ياماشتى . بەلكى ئۇ ئاشۇنداق ياشاشنى ئارزۇ قىلىپ چوڭ بولغان بولغىيدى . ئەمەلىيەتتە ھاياتنىڭ ئۇنىڭغا ئېلىپ كەلگىنى ئارزۇسىنىڭ پۈتۈنلەي تەتۇرى !

« ھېلىقى قىز بىلەن خۇدا نېسىپ قىلىپ قوشۇلساقلا ، ئاينۇر تەرىپلىگەندەك ياشايمىز . بۇنىڭغا مەن كېپىل ... » دېگەنلەر يادىمغا كەلدى .

— چاي ئىچسىلە .

ئۇ سىل چاي قۇيۇلغان پىيالىنى ئىككى قوللاپ ئۇزاتتى . شۇنىڭ بىلەن خىيالىم ئۈزۈلدى . چاي پىيالىسىنى قولۇمغا ئېلىپ ، ناۋات سېلىپ دەملەنگەن چاينى ئاز - ئازدىن ئىچىشكە باشلىدىم . ئاينۇرمۇ چاي

پىيالىسىنى قولىغا ئالدى . ئەمما ، ئىچمەي پىيالىگە قاراپ ئولتۇردى . ئۇ ئاندا-ساندا ياشاش توغرىسىدا ئويلىنىۋاتامدۇ ، بىلگىلى بولمايتتى . ئۇنىڭ گۈزەل قەلبىدىكى پىكىر فونتانلىرىنىڭ ئېتىلىپ چىقىشىنى كۈتمەكتە ئىدىم . ئۇنىڭ بايانلىرىنى ئېيتقان چوڭقۇر پىكىرلىرى ھاياتنىڭ قايسى رەھىمسىز ئۇستىسى تەرىپىدىن قېزىلغانلىقىنى بىلەي دەپ تەقەززا بولاتتىم . ئەڭ گۈزەل پىكىر ئەڭ مۇشەققەتلىك ئەمەلىيەتنى بېشىدىن كەچۈرگەن كىشىدىلا پەيدا بولىدۇ . مۇشەققەت بازغىنى ئۇ پىكىرلەرنى ھەر تەرىزدە سوقىدۇ ، يانچىيدۇ ، ئېگىدۇ ، تۈزلەيدۇ . شۇنىسىمۇ بارىكى ، ئانا مۇشۇنداق ساپ ئالتۇندەك ھېسسىيات ۋە گۈھەردەك پىكىرلەر ئەتىۋارلىنىش ئورنىغا چىرىندىلەر ئاستىدا بېسىلىپ ياتىدۇ . ھاياتنىڭ رەھىمسىز ، ۋاپاسىز ، ھېيلىگەرلىكى ئۇستىدە سۆزلىمەيدىغان باي ياكى گادای يوق . بۇ چىرىندىلەر ئالتۇن بىلەن گۈھەر ئۇستىدىن تەنتەنە قىلىپ ئۆتىدىغانلىقى ئۈچۈن شۇنداقمىدۇ ... ؟

ئاينۇر تېخىچە جىمجىت ئولتۇراتتى . مەن ئۇنىڭ « سۆزلىسىلە » ، « سۆزلەپ بەرسىلە » دەپ خېلى ئاۋارە قىلغاچقا ، يەنە سۈيلەشكە جۈرئىتىم يەتمەيۋاتاتتى . ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىۋەرسىمۇ ئىچى سىقىلاتتى كىشىنىڭ .

— سىلى چىقىپ كېتىپ ھايال بولمايلا كىرىدىلىيۇ ، چاي شۇنداق قىزىق تۇرىدىغۇ ؟ - گەپ تەشتىم . بۇنداق سورىشىم گەپ تېشىش ئۈچۈنلا ئەمەس ئىدى . چاينىڭ شۇنداق تېز دەملىنىپ كىرىشىگە قىزىقىپ قالغانىدىم .

— ئوچاقتىكى ئوتنى ئۆچۈرمىگەنىدىم ، - ئادەتتىكىدەك جاۋاب بەردى ئۇ ، - چاي كىرەك بولۇپ قالار دەپ ، چۆگۈننى قوقاسقا قويۇپ قويغان .

« ئۆي تۇتۇش ، تۆشۈك ئىشنى قىلىشتا ئاينۇرنى ئۇستاز تۇتسا بولغۇدەك ، - دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، - كېيىن خۇدا نېسىپ قىلىپ ، ھېلىقى جانان قاراڭغۇ ھۇجرامنىڭ قۇياشىغا ئايلانغاندا ئۇنىڭغا ئاينۇر ھەققىدە سۆزلەپ بېرىمەن . ئاينۇرنىڭ ئۇنىڭغا تۆشۈك باشقۇرۇشنى

ئۆگىتىپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلىمەن ... »

ئۇنىڭ ھەققىدە خىيال سۈرۈش يەنە يۈرىكىمنى سىقتى . يۈرەك ئاغرىقىغا گىرىپتار بولۇپ قالمىغىيدىم ، دەپ قورقۇشقا باشلىدىم . يۈرەك سىرقىرىغانسېرى كۈلۈپ بېقىشلار كۆز ئالدىمغا كېلىۋالاتتى . بۇ بېقىش شۇ تاپتىمۇ قايتا ئايان بولدى ۋە گويا بۇلۇتلار ئارىسىدىن تولۇن ئاي كۆرۈنۈپ ، يەنە شۇڭغۇپ كىرىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى . ئۇ كۈلۈپ بېقىشلارنى ھازىرقىدەك ئازابلانماي ، يۈرىكىم سىرقىرىماي ھەمىشە كۆرۈپ تۇرىدىغان مىنۇتلارمۇ بولارمۇ دەپ ئويلىدىم . ماڭا بۇ مۇمكىن بولمىدىغان ئىشتەك بىلىنەتتى . گەرچە بۇگۈن مولا بەشىرى بىر تالاي مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ كەتكەن ، بۇ مەسىلىلەرنىڭ جىددىي ئىكەنلىكىگە ئۆزۈمنىڭمۇ كۆزۈم يەتكەن بولسىمۇ ھازىر ئاينۇر بىلەن چاي ئىچىپ مۇڭدىشىپ ئولتۇرغان مۇشۇ پەيتته قىزلا ماڭا ئوخشاش ھېسسىياتتا بولسا ئالەمچە مەسىلە بولسىمۇ ھەل قىلغىلى بولىدىغاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى . بارلىق ئادەملەرنىڭ ئۈمىدىگە ئوخشاش ، مېنىڭ ئۈمىدىمۇ مۇۋەپپەقىيەتسىزلىكنى ناھايىتى غۇۋا ، ھەتتا يوق دەرىجىدە كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتى . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، يۈرەكنىڭ ئۇنىڭ كۈلۈپ قارىشى ئەسكە چۈشۈشى بىلەنلا سىرقىراپ ئاغرىپ كېتىشلىرىنىڭ سەۋەبى نېمە ؟

— پىيالىلىرىنى بەرسىلە ...

ئاينۇرنىڭ ئاۋازى مېنى خىيال قاينىمىدىن تارتىپ چىقاردى . ئۇ ماڭا قولىنى تەڭلەپ تۇراتتى . ئۇ چاي لىقلاپ ماڭا ئۇزىتىپ بولۇپ :

— ئارام ئالامىلا يا ؟ - دەپ سورىدى .

— ياق ، ياقەي ، - دېدىم ئالدىراپ ، - سىلىنى « گەپ قىلسىلا » دەپ سۆيلەۋەرمەي دەپ ، باشقا بىر نېمىلەرنى خىيال قىلىپ كېتىپتىمەن .

سۆزۈم ئاينۇرغا تەسىر قىلدى . ئۇ چوڭقۇر بىر تىنىۋېلىپ :

— بوپتۇ ، گەپ قىلىپ بېرەي ، ھېچكىمگە تىنمىغان ئۆتمۈشۈمنى سىلى بىلىپ قالسىلا ، - دېدى .

ئۇ سۆزىنى بىر خىل ئاۋازدا باشلىدى ، باشلىغاندىنمۇ يەنە ھاۋا يېتىشمىگەندەك كەين - كەينىدىن بىر نەچچە قېتىم « ئۇھ » تارتىۋېلىپ

ئاندىن باشلىدى :

— كىچىكلىكىمدە ناھايىتى كۆپ يىغلايدىكەنمىشىمەن ، بۆشۈكىكى قولۇمنى ھەر قانچە چىڭ تاڭغىنى بىلەنمۇ چىقىرىۋالىدىكەنمىشىمەن . بۇۋاقلىقىمدا بۇندىن ئارتۇق ئالاھىدىلىكىم بولمىسا كېرەك ، - ئۇ زۇرۇرىيتى يوق بولسىمۇ كۈلۈپ قويدى ، - مەندىن بۇرۇن بىر ئوغۇل ۋە ئىككى قىز تۇغۇلغانكەن ، ئۇلار ماڭا ئاكا ۋە ئاچا بولۇشتىن ئىلگىرىلا ئۆلۈپ كېتىپتىكەن يەنى مەن تۇغۇلغاندا ئۇلار يوق ئىكەن . شۇڭا دادام بىلەن ئانام مېنى بەكمۇ ئەتىۋارلاپ ، كۆزىنىڭ قارىچۇقىدەك ئاسراپ چوڭ قىلغانىكەن . بۇلار تۇغرىسىدا خېلى كېيىن ، مەن توققۇز - ئون ياشلارغا كىرگەندە ئاڭلىغانىدىم . توققۇز - ئون ياشتىن بۇرۇنقى ھاياتىمدىن ئەسلىيەلەيدىغىنىم ئانچە كۆپ ئەمەس . مەن توققۇز يېشىمدا « ھەپتىيەك » نى ئۆگىتىپ « قۇرئان » غا ئۆتكەن ، كۆپىنچە « سوپى ئاللايار » نى ئوقۇيتتىم . ئەسلىسەم ، « ھەپتىيەك » بىلەن « قۇرئان » نىغۇ ئەسلا بىلمەيمەن ، « سوپى ئاللا يار » نىمۇ قارىسىغا يادا ئېلىپ ئوقۇيتتىم ، مەنسىنى چۈشەنمەيتتىم . ماڭا ئانام ئۇستاز ئىدى . ئۇ « ئاۋۋال ئوقۇشنى ئۆگىنىۋال ، مەنسىنى ئاستا - ئاستا ، كېيىنچە چۈشىنىۋالالايسەن ... » دەيتتى . شۇنداق ئوقۇسامۇ تالاغا چىقىپ ، تەڭتۈش ئاداشلىرىم بىلەن ئويناشقا يەتكۈدەك ۋاقتىم بار ئىدى .

— خۇدا سىلىگە بېرىپتىكەن - دە ، ئەقلىنى ، - دېدىم ئۇنىڭدىن زوقلانغىنىمنى يوشۇرماي ، - مەن ئون ئىككى يېشىمدا ساۋات چىقارغان .

ئۇ ماختىشىمنى ۋە ئۆزۈم بىلەن سېلىشتۇرۇشۇمنى ئېتىبارسىز قالدۇرۇپ ئەسلىمسىنى داۋام قىلدى :

— مەن ئون ئىككى ياشقا كىرگەن يىلى ئانام ئالەمدىن ئۆتتى . ئۇ جان ئۈزۈشتىن ئىككى ئاش پىشمىچە ئىلگىرى يېتىپ تۇرغان ھالدا « ھافىز » دىن ئالغان ساۋىقىمنىڭ نەتىجىسىنى بىلمەكچى بولۇپ ، مېنى ياد ئوقۇشقا مەجبۇر قىلغان ، ئوقۇغىنىمنى ئاڭلاپ كۈلۈپ ، باش لىڭشىتىپ رازىمەنلىكىنى بىلدۈرگەنىدى . شۇڭا ئۇنى ئۆلۈپ كەتتى دېگەنلىرىگە زادىلا ئىشەنگۈم كەلمىگەنىدى . ماڭا ئۇنىڭ سۆزۈپ كەتكەن جەسەتكە

ئايلىنىپ بولغان هالتى گويا ئۇيقۇغا كەتكەندەك تۇيۇلغانىدى . ئون ئىككى ياشلىق بالا ئۇچۇن ئانچە - مۇنچە نەرسىلەر مەلۇملۇق بولۇپ قالىدىغۇ ؟ لېكىن ئانامنىڭ ئالدىدا ئۆزۈمنى هامان بوۋاق سېزىپ كۆنگەنىدىم ... ئىشەنمەي بولمىدى : ئۇنىڭ جەستى كېپەنلىنىپ ، جىنازىغا سېلىنىپ ، نامىزىنى چۈشۈرۈشكە ئېلىپ مېڭىش ئالدىدا يۇز بەرگەن ئىشنىڭ ماهىيىتىنى ، قايتا - قايتا چاقىرغانلىرىمغا ئۇنىڭ نېمىشقا ئىنكاس قايتۇرمىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتتىم . ئەمدى ئۆزۈمنى ئۇنىڭ مۇزلىغان تېنىگە ئېتىپ قۇچاقلىۋالىدىغانلىقىمۇ ئىمكانىيەت يوقلۇقىنى بىلدىم . ئۇ كەتكەن ، مەڭگۈلۈك كەتكەن ، قارا يەر باغرىغا كىرىپ كەتكەنىدى . ماڭا ئەمدى ئۇ تۇرغان - ياتقان يەرلەر ، ئۇ تۇتقان - قويغان نەرسىلەر ۋە يەنە ئۇنىڭ ماڭا بەرگەن مېهىر - مۇهەببىتى ، دىلىمغا قۇيغان هېكمەت بىلىملىرى يادىكار قالغانىدى ...

ئۇنىڭ ئانىسىغا ئاجايىپ ئامراقلىقىنى ، ئانىسىنىڭ ۋاپاتى ئۇنىڭغا قاتتىق تەسىر قىلغانلىقىنى چۈشەندىم . ئۇ بىر خىل ، ئاۋۋالقىدەكلا سۆزلەيتتى . لېكىن ، ئىككى مەڭگۈ توختىماي ئېقىۋاتقان ياشلىرىدىن هۆل بولۇپ كەتكەنىدى . مېنىڭمۇ كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ يەرگە قارىۋالدىم .

— نېمە ئىلاج ؟ ئالتە ئايغىچە هەر كۈنى ئەتىگەندە ئانامنىڭ ئاپاق خوجا زاراتكارلىقىنىڭ خىلۋەت بىر بۇرجىكىدە ، بىزگە تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى مەن شۇ چاغدىلا بىلگەن سۇيا كەڭلىكدىكى يەرلىكنىڭ ئوك تەرىپىدە ، غېرىبانە سۇپەتتە مۇكچىيىپ ئولتۇرغان مومايىنى ئەسلىتىدۇ . غان قەبرىسىگە چىقىپ « قۇرئان » ئوقۇپ تۇردۇم . بۇ يەرلىكتە قەبرە ئاز ئەمەس ئىدى . مېنى يالغۇز چىقىرىشتىن ئەنسىرەپ ، ئالتە ئايغىچە مەن بىلەن بىللە چىققان دادام بۇ قەبرىلەرنىڭ دادا تەرەپ هەم ئانا تەرەپ بوۋام ، مومىلىرىمغا تەۋە ئىكەنلىكىنى ، ئىككى تاغام ، بىر هامام ۋە ئاكام بىلەن ئاچىلىرىنىڭمۇ قەبرىسى بارلىقىنى ئېيتىپ بەرگەنىدى . ئۇلارنىڭ هېچقايسىسىنى كۆرمىگەنلىكىمدىن ، مەندە هېچقانداق تەسىرىمۇ يوق ئىدى . شۇڭا ، كېسەك بىلەن شۇ چاغدىكى بويۇم ئېگىزلىكىدە كۆڭگۈرا چىقىرىپ قويۇرۇلغان « بىزنىڭ يەرلىك » ئىشىكىدىن كىرىشىم

بىلەنلا كۆزۈم چۈشىدىغىنى ۋە ئۆزۈمنى ئاتىدىغىنىم ئانامنىڭ قەبرىسى ئىدى ...

« مانا ، مېنى تۇغقانلىقىنى ماڭا بىلدۈرمەيلا كۆزۈمدىن غايىب بولغان ئانامنىڭ قەبرىسىنىمۇ بىلمەيمەن ، - دېدىم ئىچىمدە ، — ئەگەر بىلگىنىمدە مەنمۇ ئاينۇردەك قىلالارمىدىم ؟ ... »

— هايات كىشىنى نېمىگە كۆندۈرمەيدىكەن ؟ - داۋام قىلاتتى ئاينۇر ، - مەنمۇ كۆندۈم . يىغلاشلىرىم ، ناله - پەريادلىرىمۇ بارا - بارا ئازىيىپ ، كېيىن توختىدى . مەن بىر يىلدىن كېيىن ئۇنى ئەسلىسەم يىغلىمايدىغان ، ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويمايدىغان بولدۇم ... كۈنلىرىم سەھەر تۇرۇپ « قۇرئان » ئوقۇش ، بامدات نامىزىنى ئۆتەش ، دادام مەسچىتتىن كىرگۈچە ئەتىگەنلىك ناشتا تەييارلاش ، چۈشكىچە ئۆي ۋە ھويلا - ئارام‌لارنى يىغىشتۇرۇش ، چۈشتىن كېيىن « ناۋائىي » ، « مەشرەپ » ، « فۇزۇلي » ، « هافىز » ياكى شەيخ سەئىدىنىڭ « گۈلىستان » ، « بوستان » لىرىنى ئوقۇش ، ئاندىن كەچلىك تاماق تەييارلاش بىلەن ئۆتەتتى . دادام چۈشتە ئۆيگە كەلمەي بازاردا ئۆز دۇكىنىدىلا تاماق يەيتتى . ئەتىگەنلىك ناشتا بىلەن كەچلىك غىزامۇ ئىككى ئادەملىك بولغانلىقتىن بىر دەمدىلا تەييار بولاتتى . شۇڭا ۋاقتىم كەڭ - كۈشادە ئىدى . بىراق مەن ئەمدى ئاللىقاچان « رەسىدە » بولغان ، نامەھرەمدىن قېچىش پىشىدىكى قىزغا ئايلىنىپ قالغانلىقىمدىن ، تالا - تۈزگە چىقالمايتتىم . ئۆينىڭ سودىلىقىنى دادام قىلغاچ كېلەتتى . شۇنداق قىلىپ ، ئىككى يىل ئۆتتى .

مېنى ئەڭ زېرىكتۇرىدىغىنى كەچلىك ۋاقىت ئىدى . دادام نامازشامدىن كېيىنلا ئۆيگە كېلەتتى . تاماقتىن كېيىن مەن تۆشۈكنى بىسقتۇراتتىم . خۇپتەننى هەر ئىككىمىز هوجرىمىزدا ئوقۇپ تۇگەتكەندىن كېيىن ، مەن قىلىدىغان ئىش قالمايتتى . دادام بولسا كىچىكرەك ، كۈندۈزى ياخشى يورۇق چۈشمەيدىغان تار تۆگلۈكلۈك كۇتۇپخانىسىغا كىرىپ كېتىپ ، نېمىلەرنىدۇر يازاتتى .دادامنىڭ كۇتۇپخانىسىدىكى كىتابلارنىڭ هەممىسىنى ئوقۇپ تۇگەتكەنىدىم. ئۇ يەردە « سوپى ئالالا

يار » ، « هېكمەت يەسەۋبي » ، « ناۋائي » ، « مەشرەپ » قاتارلىق تۇركي ئەسەرلەر ، « گۈلستان » ، « بوستان » ، « هافىز » ، « فۇزۇلى » قاتارلىق فارىسى ئەدەبىي ئەسەرلەردىن تاشقىرى ، جۇڭگونىڭ « تارىخي جاهان كۇشاي » ۋە « رەۋزە تۇسسەفا » ، « تارىخي رەشىدى » ، « تارىخي رەشىدى زەيلى » ، « جامىئۇتتاۋارىخ » قاتارلىق ئۇيغۇر ، ئەرەب ، پارىس تىلىدىكى تارىخي ئەسەرلەرمۇ بار ئىدى . ھەر خىل تىلدىكى جەگنامىلەر ، كارامەتنامىلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى . مېنى قىزىقتۇرىدىغىنى ئۇلار ئەمەس ، دادامنىڭ يېزىۋاتقانلىرى ئىدى . « ئۇ تارىخ يازامدىغاندۇ ، ئەدەبىيات يازامدىغاندۇر ؟ » دەپ ئويلىناتتىم . چۈنكى ئۇ ئۆز يازمىلىرىنى كۆرمەسلىكىمنى تەلەپ قىلاتتى . بەزىدە : « مەن تۇگىتەي ، ئاندىن سەن بىرىنچى بولۇپ ئوقۇغان كىتابخان بولۇپ قالسەن قىزىم ... » دەيتتى . مەنمۇ ۋەدەمدە تۇرۇپ ، زادىلا ئوقۇپ باقاي دېمىگەنىدىم . پەقەت بىر قېتىم كۇتۇپخانا ئىچىدىن تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ قالغان بىر ۋاراق قەغەزنى ئۇچراتتىم . بۇنى دادام تاشلۇەتكەندىمۇ دەي دېسەم ، ئۇ قەغەزنى پەسكە ، يەنە كېلىپ ، تاشقىرىقى ئۆيگە تاشلۇەتمەيتتى . ئۇنىڭغا كۆز يۇگۇرتۇپ باقتىم . ئۇ شېئىر ئىدى . غەزەلنىڭ ئاخىرقى مىسرالىرىدىن كىم يازغانلىقىنى تەكشۈرۈپ باقاي ، دادامنىڭ ئىمزاسى بولسىلا ئەكىرىپ قويماي دەپ ئويلاپ ، ئاخىرقى مىسراغا قارىشىمغىلا كۆزۈمگە چېلىقىنى « فۇرقەت » دېگەن تەخەللۇس بولدى . بۇرۇن ئوقۇغان كىتابلار ئىچىدە فۇرقەت ئىسىملىك شائىرنىڭ دىۋانىنى ئۇچراتمىغان ، شۇنداق شائىر بارلىقىنىمۇ ئاڭلىمىغانىدىم . شۇڭا ، بۇ « فۇرقەت دادامنىڭ تەخەللۇسمىدۇر ؟ » دەپ ئويلىدىم . « ئايرىلىش » ، « جۇدا بولۇش » مەنىسىنى بېرىدىغان بۇ سۆز مەنىدە گۇمان تۇغدۇردى . دادامنىڭ ئانامدىن ئايرىلىپ قېلىپ قوللانغان تەخەللۇسى ئىكەنلىكىنمۇ ، ياكى باشقا بىر مەھبۇبى ئۈچۈن خاتىرە سۈپىتىدە قوللانغان تەخەللۇس ئىكەنلىكىنمۇ دەمالىلىقتا بىلەلمەي ، بۇنى ئۇنىڭ يازغانلىرىنى ماڭا كۆرسەتمەسلىكىگە باغلاپ چۈشەنگەنىدە قانداق نەتىجە چىقىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپ باقتىم . مەيلى ئەرەب ، پارىس ياكى ئۆز شائىرلىرىمىز بولسۇن ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى

ۋاستىلىك ياكى بىۋاستە ئىشق توغرىسىدا يازاتتى . ئۇلار كىمنى ۋە نېمىنى كۆزدە تۇتقانلىقى ، كىمگە ۋە نېمىگە ئېرىشىدىغانلىقىدىن قەتئىينەزەر ، « ئىشق » كۆڭۈلۈكىدىن ئۆتمەي قالمايتتى . مەن بۇنداق مىسرالار بىلەن ئاللىقاچان تونۇش بولغاچقا بۇنى نوقۇللا « ئاشىق - مەشۇق » لۇق دەپ چۈشەنمەيتتىم . بايىزە ، بۇلار - دىن خەۋەرسىز دادام مېنى قىز بالا كۆرۈپ ، يازغانلىرىنى كۆرسەتمەيدىكەن - دە !

« فۇرقەت سىزنىڭ دادىگىزنىڭ تەخەللۇسى ئەمەس ، — دەۋەتكۈم كەلدى ، — فۇرقەت باشقا شائىر ، ئۇ يەكەندە ۋاپات بولغان ... » ئەمما ، ئۇنىڭ گېپىنى بۆلمەسلىك ئۈچۈن ئۇنچىقمىدىم . ياخشى ، گەپ قىلماپتىكەنمەن ، ئۇ دەل مۇشۇ تەخەللۇس ئۈستىدە سۆزلىدى :

— كەچتە دادام كەلگەندە ئۇنى سىناق ئۈچۈن « بابا بىرى فۇرقەت كەلدىمۇ ؟ » دەپ سوراپ كەتتى ، دېدىم . دادامۇ كۇلۇپ كەتتى - دە ، « قۇۋلۇق قىلما قىزىم ، سەن فۇرقەتنىڭ شېئىرلىرىنى ئوغۇرلۇقچە كۆرۈپسەن - دە ؟ » دېدى . مەن : « قانداق دەيلا ؟ ھېچقاچان سىلدىن رۇخسەتسىز بىر نەرسىلىرىنى كۆرمەيمەن ... » دەپ چېچىلدىم . ئۇ بىر نېمىدىن گۇمان قىلغانىدەك : « فۇرقەت ئۆلۈپ كەتكەن ، مايات چېغىدا قەشقەرگە كەلسىلا بىزنىڭ ئۆيگە كەلمەي قويمايتتى . ئۇنىڭ قەشقەردە يازغان ، ئۆيىمىزگە كەلگەندە ئوقۇغان غەزەللىرىنىڭ يادىمدا بارلىرىنى يېزىپ قويماي دېگەنىدىم . ئۇ كەلگەن يىللاردا ئاكاڭ تېخى ئىمكىتكى بوۋاق ئىدى قىزىم ، ئاندىن شۇنچە يىللار ئۆتكەندە ئۇنى ئىز - دەپ بىرى كەلمەيدۇ . سەن ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى مېنىڭ بىساتىمدىن كۆرمىسەڭ نەدىن بىلسەن ؟ » دېدى . مەن چۈشەندىم ۋە قانداق كۆرگەنلىكىنمۇ چۈشەندۈردۇم . ئۇ بۇ قەغەزنىڭ قانداق بولۇپ تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ قالغانلىقىنى پەرەز قىلالمىسىمۇ ماڭا ئىشەندى . ئۇ كېچىكمەدىن تارتىپ ماڭا ئىشىنەتتى . ئاندىن گۇمانىمنى ئاقلاپ شۇنداق دېدى : « فۇرقەتنىڭ شېئىرلىرىنى كۆرگۈڭ بولسا مەن ئېلىپ بېرەي . فۇرقەت ۋاستىسى بىلەن قەشقەر ئەدەبىيات ئىشقىۋازلىرى ئارىسىغا يېتىپ

كەلگەن مۇقىمى ، شەرقىي ... لەرنىڭ شېئىرلىرىمۇ بار . خالىساڭ ئوقۇ ... مەن يېزىۋاتقان نەرسە نەزم ئەمەس ، نەسىر . ئۇنى سەندىن سىر تۇتقىنىم ئەمەس قىزىم ، يېزىلىپ پۈتكەندە ئوقۇساڭ باش ئايىقى باغلىشامدىكى دېگەن گەپ ... » دادامدىن كەچۈرۈم سورىدىم . رەنجىشتىن ، باتناشتىن ئەمەس ، چىن دىلىمدىن چىقىرىپ « ئوقۇ » دەپ بەرمىگۈچە قايتا بۇ ھەقتە ئويلانمايدىغانلىقىمنى ئېيتتىم . دادامۇ مەندىن كەچۈرۈم سورىدى . ئۇ مەن بىلەن كۆپ ۋاقىت بىللە بولالمىغىنىغا ، مېنى يالغۇز تاشلاپ قويغىنىغا ئۆكۈنۈپ ئەپۇ سورىدى ۋە : « سەن بىلەن تەڭ دېمەتلىك ياكى سەندىن كىچىكرەك بىر خىزمەتچى تاپايلى ، ئۇ ساڭا ھەمراھ بولسۇن ، ياكى سەن كىچىك بولغاندىكىن دۇكانغا بېرىپ ئولتۇرۇپ ، ئۇنى — بۇنى كۆر . خەقلەردىن ئەيمەنسەڭ يۈزۈڭنى يېپىۋال ... » دېدى .

« ئۇنىڭ ئەقىللىك ، زېرەك ، بىلىملىك ئىكەنلىكىنىڭ سىرى بۇ يەردىكەن - دە ؟ بۇنداق بىلىملىك ئائىلىنىڭ تۇرغان - پۈتكىنى ئەقىل ، بىلىم خەزىنىسى ئەمەسمۇ ؟ ئۇلار - ئانا بىلەن قىز ، دادا بىلەن قىز بىرەر — يېرىم ئېغىز سۆز بىلەنلا بىر - بىرىنى چۈشىنىدىكەن . بىر - بىرىدىن كەچۈرۈم سوراشلىرىچۇ تېخى ... » دەپ ئويلايتتىم .

— مەن ھەمراھ كېرەك ئەمەسلىكىنى ئېيتتىم ، — ئاينۇر سۆزىنى داۋام قىلاتتى ، — پەرەنجە ئارتىپ دۇكانغا بېرىشقا رازى بولدۇم . دادامنىڭ دۇكىنى ئامبارچىدىكى گۈزەرنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدە ، خانلىق مەدرىسىنىڭ ئۈدۈلىدا ئىدى . دۇكاندا ئاساسەن شاتۇار بىلەن سەگەز سېتىلاتتى . بۇ مالالار سىرتتىن ئېلىنماي ، دادامنىڭ ئىلكىدىكى ئىشخانىدا توقۇلغان ماللاردىن ئۇلگۈچە سېتىشتا ئېشىپ قالغانلىرى ئىدى . دۇكان خېلى كەڭ . پۇكەي يوق . بىر تەرىپىدە مەن ئولتۇرۇپ سىرتتى كۆزەتكۈدەك جاي بار ئىدى . مەنمۇ ھەمىشە ھەر كۈنى ئەتىدىن كەچكىچە بىرئۇالمايتتىم . ئۆيدە ئولتۇرۇپ بەك زېرىكسە كەتسەملا باراتتىم . ئەمما دۇكاندىن تاشقىرىدىمۇ ماڭا ئەمەك بولىدىغان ، مېنى زېرىكتۈرمەيدىغان ئالاھىدە ئىشلار يۈز بەرمەيتتى ...

مەن مەدرىسىنىڭ ئۈدۈلىدىكى ، ئامبارچىنىڭ گۈزەر رەستىسىنىڭ

كۈن چىقىش تەرىپىدىكى بىر مۇنچە دۇكانلار ئىچىدىن ئاينۇرنىڭ دادىسى شاتۇار بىلەن سەگەز ساتىدىغان دۇكانىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈشكە ئۇرۇندۇم . ئۇ رەستە ماڭا ناھايىتى تونۇشلۇق بولۇپ ، ئۇ يەردە دادامنىڭمۇ ياشلىرىغا ئىجارىگە بەرگەن بىر دۇكىنى بار ئىدى .

— دۇكانىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقان ئادەملەرنى ، خانلىق مەدرىسىنىڭ خانىقاسىغا نامازغا كىرگەن - چىققان نامازخانلارنى ، مەدرىستىن يېڭان تالىپلارنى ، دۇكانلارغا مال ئالغىلى كىرگەن - چىققان خېرىدارلارنى كۆرەتتىم . دۇكان ئالدىدىكى يولدىن ئامبال ، قازى ، باقساقاللاردىن تارتىپ كەمبەغەل ، نامراتلارغىچە ھەممە ئادەم ئۆتەتتى . بەزىرگە چاقىرىشنى ياكى ئەكىلىپ بەزىر قىلىشنى كۈتۈپ ، تام ئۈستىدە يېرىم يالىڭاچ بەدەنلىرىنى قاشلاپ ياتقان تىلەمچىلەر بىرەر ئونمۇ ، بىرەر دەقىقىمۇ كەم بولمايتتى . كاتتا زاتلار بۇ يەردىن ئۆتسە دوغلار ئالدىن كېلىپ ، ئۇنداق كىشىلەرنى قوغلاپ تېزىتىۋېتەتتى . ئۇلار كۆزىنى ئېچىپ يۇمغۇچە نەلەرگە يوشۇرۇنىدىكىن ، تېزلا غايىب بولاتتى . قوغلايدىغانلار كۆزدىن يوقىلىشى بىلەنلا ھېلىقى كىشىلەر يەنە خۇددى يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەك پەيدا بولۇشاتتى . نەزىر ئازراق بولۇپ قالغاندا ئۇلار ئاربىسىدا قاتتىق ئۇر - يىقىت باشلىنىپ كېتەتتى . بۇنداق چاغلاردا مەن ئۇلارنىڭ كۈچلۈكلىكىدىن ھەيران بولاتتىم ۋە ئۇلار ئاشۇ كۈچلىرىنى نېمىشقا ئۆزىنى قاشلاشقىلا سەرپ قىلىپ ، ئۆمرىنى زايە قىلىدىغاندۇ ؟ دەپ ئويلايتتىم ...

ھازىرغىچە كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدىغان بىر ئىش يۈز بەرگەن بولۇپ ، بۇنى شۇ تاپتا سۆزلەۋېتىپمۇ بەدىنىم غەلىتە تىترەپ كېتىدۇ . بىر كۈنى تازا ئىسسىق چۈش پەيتىدە ، مەن ئولتۇرغان دۇكاننىڭ سول تەرىپىدىكى كىگىز ئورنىچىلىك بوشلۇقتا ، ئەپتىدىن سەھرادىن كەلگەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان ، سايىداپ ئولتۇرغان ئۈچ ئايال بىلەن يەتتە - سەككىز ياشلاردىكى ئىككى قىزنىڭ ئۇستىگە تۆپە تەرەپتىن يۇندا تۆكۈلدى ، ئۇلار ئولتۇرغان بوشلۇق ئىككى دۇكاننىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ، بۇ يەر سايە ، سالقىن ئىدى . تۈيۇقسىز باش ئۇستىلىرىگە تۆكۈلگەن يۇندىدىن قورقۇپ

كەتكەن ئايالار بالىلار بارلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ قاچىمىز ، دەپ قوپۇشىغىلا بىرى بىر نەرسىگە پۇتلىشىپ دۈملا يىقىلدى . ئىككىسى ئۆمۈلەپ يولىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىۋالدى . بالىلار بولسا تامغا چاپلىشىپ ، چىرقىراپ يىغلاپ كېتىشتى . ماڭا چوپچوق ئايالارنىڭ قاتارلىشىپ ئۆمۈلىگەنلىكىنى كۆرۈشكە تۇغرا كەلمىگەنىدى . ئۇلار ئۆمۈلىگەندە بىر ئايالنىڭ پەرەنجە ئورنىدا يۇزىنى يېپىپ ئارتىۋالغان تور روملى يەردە سۆرۈلۈپ ، تىزىغا باسۇرۇلۇپ قېلىپ ئۆمۈلىيەلمىدى . ئۇ ئالدىغا ئېتىلسىمۇ بىرى كەينىگە تارتىۋاتقاندەك بولاتتى . ئۇنىڭ ئاشۇ تۇرقىغا قاراپ كۈلۈپ كەتتىم ۋە : « قارىسىلا دادا ، ئاۋۇ ئايالنىڭ ئۆز رومىلىنى ئۆزى تىزىدا بېسىپ ئۆمۈلەپ تۇرۇپ ئالغا ماڭالمايۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى بىلمەيۋاتقىنىنى ... » دېدىم دادامغا قارىمايلا . ئۇ : « ئۇلارغا ئېچىنىش كېرەك ، سەن بولساڭ كۈلۈۋاتىسەن ! » دەپ ۋارقىرىۋېدى ، خىجىل بولدۇم . شۇ ئارىلىقتا دادام تالاغا چىقتى - دە ، تېخىچە يىغلاۋاتقان يېرىم يالىڭاچ ئىككى قىزنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ ، ئاللىنېمىلەرنى دەپ بەزلەپ ، دۇكانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى . ئاڭغۇچە ئۆزلىرىنى ئوڭشىۋالغان ئايالار توپا ، لايلارنى قېقىشتۇرۇپ ، دادامغا رەھمەت ئېيتىپ : « خۇدايىتائالا دۆلەتلىرىنى تېخىمۇ زىيادە قىلسۇن ... » دەپ دۇئا قىلىشىپ كەتتى . دادام بىلەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولغان پاراڭلاردىن ئۇلارنىڭ بۇچى دېگەن يېزىدىن كەلگەن ئايالار ئىكەنلىكىنى بىلدىم . ئەرلىرى ئۇلارنى مۇشۇ يەردە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ ، ئوتۇن ۋە سامانلىرىنى ساتقان كىشىلەرنىڭ قورۇسىغا چۈشۈرگىلى كەتكەنىدى . تۇنجى قېتىم دادامنىڭ ئاغزىدىن « باشقىلارغا ئېچىنىش كېرەك » دېگەن سۆزنى ئاڭلىغانىدىم . كۆڭلۈمدە بولسا : « ھە ، مۇنداق ئىكەن — دە ، كەمبەغەل ئادەملەرنىڭ باشقىلارنىڭ بوزەك قىلىشىغا ئۇچرىغىنىنى كۆرگەندە ئۇلارنىڭ ھال - ئەھۋالىنى سوراش ، كۆڭلىگە تەسەللىي بېرىش ئۇلارغا ئېچىنغانلىق بولىدىكەن - دە ... » دەپ ئويلاۋاتاتتىم . شۇ ئارىلىقتا يېشى يىگىرمە - يىگىرمە ئىككى ياشلاردىكى بىر يىگىت دۇكانىنىڭ ئالدىغا كەلدى . يىگىت بېشىغا گۈل تىكىلمىگەن مانېۋ دوپپا ،

ئۇچىسىغا ئاق يەكتەك كىيىپ ، بېلىنى سىدام سېرىق شايى بەلباغدا باغلىۋالغان ، پۇتىدا سەندەل بار ئىدى . ئۇ دادام بىلەن ھېلىقى دېھقان ئايالارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ تۇردى . دادام شۇڭا چاغدا بۇ ئايالارغا : « ھېچقىسى يوق ، كۆرمەي چېچىپ سالغان ئوخشايدۇ ، خاپا بولۇشمىسلا ... » دەۋاتاتتى . بايىقى يىگىت گەپنىڭ ئايىغى چۈشۈشىنى كۈتمەيلا دادامغا قاراپ : « كۆرمەي چاچقان گەپ ئەمەس ، كۆرۈپ تۇرۇپ چاچقان گەپ ، ئۇ كىر سۈيى ئىدى » دېدى ۋە ئايالارغا قاراپ : « بۇ سەن سەھرالىق تومپايلارغا مۇنداقراق قاراپ ، كېچىك بالاڭلار بارلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ ئېتىبار بەرگەنلىك . ئەگەر بۇ نەگدىن كېيىنمۇ يەنە بىزنىڭ ئۆينىڭ كەينىگە كېلىپ پىت بېقىشىدىكەنسەن ، كۆرگۈلۈكۈنى كۆرسىتىمەن ، يوقىلىش بۇ يەردىن ! » دېدى . ئايالارنىڭ يۈزى يېپىقلىق بولغانلىقتىن چىرايىنى كۆرگىلى بولمىسىمۇ ، « خوش خوجام ، ئوبدان ... » دېگەن چاغدىكى ئاۋازىدىن ئاھايىتى قورقۇپ كەتكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى . ئۇلار چارسۇ تەرەپكە بەش - ئالتە قەدەم ماڭا - ماڭمايلا يىگىت دادامغا كۆزىنىڭ قىرىدا قاراپ ، نېمە دېيىشىنى ۋە نېمە قىلارىنى بىلمەي قالغان دادامغا مەسخىرە قىلغاندەك : « شاتاۋارلىرىڭلارنى سېتىپ ، كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرەي دېمەي ، نېمە ئۇ پاقما باش سەھرالىق خوتۇنلارنىڭ چېچىنى تاراپ كەتتىڭلا ؟ » دېدى . بۇ گەپ دادامغا ئەمەس ، ھەتتا ماڭمۇ ناھايىتى ھار كەلدى . بۇ ھاكاۋۇر يىگىت كىم بولغىيدى ، دەپ ئويلىدىم . دادامنىڭ ماڭا مېھرى كۆچلۈك بولغانلىقتىن ، ماڭا ئانچە ئاچچىق قىلمىنى بىلەن جەھلى تۇتسا كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيدىغان مىجەزىنىمۇ بىلەتتىم . ئەمما ئەنسىرىگىنىمدەك ئۇ بۇ ھاكاۋۇر يىگىتنىڭ ھاقارەتلىك ئاھانىتىگە مەن زادى كۈتمىگەن ئىدىم - بېسىقلىق بىلەن : « خاپا بولماڭ يىگىت ، سىز چاچقان يۇندا تۇيۇقسىز تۆكۈلگەنلىكتىن قورقۇپ كېتىپتىكەن ، تەسەللىي بېرىپ قويدۇم . سىز ئۆگەتمىسىڭىزمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى ئاندا كۆرۈشنى بىلىمىز ... » دېدى . شۇ چاغقچە قىيپاش تۇرغان يىگىت بىر كۆزىنى قىسىپ دادامغا ئۇدۇل بولدى - دە : « قايسى ھالىڭغا مېنى

« سىز » لەپ ، قايسى تېغىڭغا ئىشىنىپ ماڭا گەپ ياندۇرۇۋاتسەن ؟ » دەپ سورىدى . ئۇنىڭ جېدەل تېرىماقچى بولۇۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپلا تۇراتتى . بايىدىن بېرى دۇكان ئەتراپىغا قوشنا دۇكانلارنىڭ ئادەملىرى ئولاشقانىدى . مانا ئەمدى ئۆتكۈنچىلەرمۇ توختاپ ، دادام بىلەن ھېلىقى يىگىتنى دائىرىگە ئېلىپ ، تاماشا كۆرۈشكە باشلىدى . دادامنىڭ بىر - ئىككى ئېغىز گەپتىن قېلىپ قايتىپ كىرىشىنى بەكمۇ خالايتتىم . دادامۇ شۇنداق ئويلۇۋېدىمكىن ، ئۇ يىگىتنىڭ كۆرەڭ ، قوپال سۆزلىگە بىر نەرسە دېمەيۋاتاتتى . شۇ ئاردا قىرىق ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى كوسا ، ئورۇق ، پاكار ۋە يوغان بېشىغا كىچىككىنە كىر سەللە ئورىۋالغان بىر كىشى يىگىتكە يېلىنغان ئاھاڭدا : « بولدى دېۋەتسىلە مەخسۇم ، ئالدىلىرىدىن توغرا ئۆتۈپ تاشلىغان بولسا ناماقۇل بولسۇن ، مەن تىلئالاي ... » دېدى ھېجىيىپ . بۇ سۆزنىڭ سالاچىلىق قىلىش رولىدىن قۇتۇلۇش رولى كۆپ ئىدى . ئويلىغىنىمدەكلا يىگىت ئۇ كىشىگە : « كۇننىڭ سېرىقىنى قانداق كۆرۈشىنى بىلىدىكەن ئەمەسمۇ بۇ قوڭالتاق شاتۇارچى » دەپ ، دادامنى ئىككى بىلەن ئىشارەت قىلدى . دادامنىڭ ئاقۇش سېرىق چىرايىنىڭ تۆمۈر كۆكى رەڭگىدە قاردىاپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم . ئۇ بۇ قېتىم ھاقارەتكە جىمجىت قاراپ تۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى . دېگەندەكلا : « كۇننىڭ سېرىقىنى سەندەك پاينىكى مازدىن قاتۇرۇلغانلارنىڭ كۆزىگە قاراپ ئۆتكۈزەمدىم ئەمسە ؟ » دېدى ئۇنىڭغا . ھاكاۋۇر يىگىتكە خۇددى دادامنىڭ بېرەر ئېغىز سۆز قايتۇرۇشى كېرەكتەك ، گويا ئۇ شۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك ھاپىلا - شاپىلا مۇشت ئاتتى . ئەمما دادام ئۆزىنى لىپىدە چەتكە ئېلىشى بىلەن ئارتۇقچە كۈچەپ ئاتقان مۇشت تۆپەيلىدىن تەڭپۇڭلۇقىنى يوقاتقان يىگىت ئالدىغا ئىككى قەدەم دۇگجۇپ بېرىپ ، ئۆزىنى ئىككى ياققا قاچۇرغان تاماشىبىنلارنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ يەرگە يېقىلىپ چۈشتى . ئۇنىڭ بېشىغا كىچىك كەلگەن مانپۇ دوپپىسى چاقپەلەكتەك دومىلاپ تېخىمۇ نېرىغا چۈشتى . ئەمدى ۋەقە ئاۋۇپ كېتىدىغان بولدى ، دەپ دادامدىن قاتتىق ئەنسىرەشكە باشلىدىم . دۇكانىنىڭ ئەتراپىغا ئەللىك - ئاتمىشتەك ئادەم يىغىلغان بولۇپ ، دادام توپنىڭ

ئىچىدە قالغاچقا ئۇنى چاقىرىپ دۇكانغا قايتىپ كىرىشكە ، ياكى ئۆيگە قايتىپ كېتىشكە دەۋەت قىلىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى . شۇ ئاردا يىگىتنىڭ يىگىت ئورنىدىن تۇردى ، دوپپىسى بىلەنمۇ كارى بولماي ، پۈتۈن بەدىنىدىكى توپا يۇقۇندىلىرىنىمۇ قاقماي ، ئىككى ياققا داجىپ ئارىلىق ئېچىپ بەرگەن كىشىلەر ئارىسىدىن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك ئۆتۈپ ، دادامنىڭ يېقىسىغا ئېسىلدى . « ئۇرە ئەمدى قانخور ئەبگا ، بوزەك قىلە ئەمدى جېنىدىن تويغان دېۋانە ، - دەيتتى ئۇ ۋارقىراپ ۋە ھەر گېپى ئارىلىقىدا دادامنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇسۇيتتى ، - دادام بىلەن ئانام مېنى سېنىڭ ئۈرۈپ ، دەسسەپ - چەيلىشىڭ ئۈچۈن چوڭ قىلىپ ۋۇيتكەن - دە ؟ ئۇرە ، ئۇرۇۋال ... » دادامنىڭ ئۇ ئۇشۇقىنىڭ بېشەملىكىگە گەپمۇ ياندۇرماي ، قولمۇ ياندۇرماي قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ تۇردۇم . شۇنداق بولسىمۇ ھېلىقى ئۇشۇقىنىڭ ئۇسۇشلىرى دەستىدىن دادامنىڭ بۇرنى ، زىنىقى ۋە ئاغزى قاناپ ، ھۇررەك - ھۇررەك ئىششىپ چىقتى ؛ ئۇ ئۇستىبېشىدىكى توپا - چاڭلارنى پۈتۈنلەي دادامغا ۋۇقتۇرۇپ بولدى . مەن قورقىنىمدىن تىنىقمىنىمۇ چىقارماي ، دادامغا يار-دەمگە بېرەلمەي ئولتۇراتتىم .

شۇ ئاردا بىرلىرى خەۋەر قىلغانمۇ ياكى شۇنداق توغرا كېلىپ قالدىمۇ ، كالتەكلىك ئالتە يايى پەيدا بولدى . ئۇلار ئولىشۇالغان ئادەملەرنى ئىككى يانغا سۈرۈپ ، توپ ئىچىگە كىردى . مەن بۇ ھۆكۈمەت ئادەملىرى بولغاندىكىن ئەھۋالنى سوراپ سۈرۈشتۈرەر دەپ ئويلىۋېدىم ، ئۇنداق بولمىدى . ئۇلار ئۇشۇقتىن : « نېمە بولدى مەخسۇم ؟ » دەپ سورىدى . مەخسۇم ئىسىملىك بۇ ئۇشۇق : « ئۆيۈمنىڭ كەينى تېمىنىڭ ئۈزىگە تەرەت قىلىۋاتقان دېۋانىلەرنى قوغلىسام ، مۇنۇ ئەبگا ئۇلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ مېنى ماز پاينەك دەپ تىللىدى ، - دەپ دادامنى كۆرسەتتى قارىسىغىلا يالا چاپلىدى ، - مەن بۇ ئەبگانى ئارىلاشمىسلا بۇ ئىشقا بېسەم ، ئارىلاشسام قانداق قىلاتتىڭ دەپ ئۇرۇپ ، دومىلىتىپ ، دەسسەپ چىنىمنى چىقاردى ... » مەن ھەيران قالدىم . يۇگۈرۈپ چىقىپ ئۇنداق ئەمەس ، ئەھۋال مايەردىن - مايەرگىچە ... دېگۈم كېلىپ كەتتىيۇ ، سو-

رۇنىڭ ئىچى ــ سرتىدا بىرەرمۇ ئايال جىنسىنىڭ يوقلىقىنى كۆرۈپ ، چىقىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم . يايلار ئەمدى دادامدىن ئەھۋال سۇرۇشتۇ- رەر ، دەپ ئويلىۋېدىم ، ئۇلار دادامغا بىر ئالىيپ قويۇپ ، : « ئەھۋال شۇنداقمۇ جامائەت ؟ » دەپ كۆپچىلىكتىن سورىدى . جامائەت جېدەلنىڭ قانداق ئامىل تۈپەيلىدىن تۈغۈلغانلىقىنى بىلمىگەندىمۇ ، گەپ تالىشىشتىن كېيىنكى جەريانىنى كۆرگەنىدى . مەن ئۇلاردىن راست گۇۋاھلىق بېرىدى- غانلارمۇ چىقىپ قالار ، دەپ ئۇمىدلىنىشىمگە قارشى ھېچكىم ئۇنچىقمىدى . يەتتە ـ سەككىزدەك كىشى بېشىنى چايقاپ ، توپتىن سۇغۇرۇلۇپ چى- قىپ ، نېرى كېتىشتى . « ئەھۋال ئېنىق ، ــ ئېلان قىلدى يايلاردىن بىرى ، ــ قالدى گەپنى يامۇلدا سۆزلىشىمىز ، ئېلىپ مېڭىڭلار ! » مەن ھوشۇمدىن كېتىشكە تاسلا قالدىم . دادام مەن تەرەپكە قارىدىمۇ ، قارىمىدىمۇ ، بۇلارنى ئاڭقىرالمىدىم . ئەسلىدە دادام ماڭا نەگە بارىدىغان- لىقى ، قاچان قايتىدىغانلىقى ، نېمىلەرنى قىلىشىم ، دۇكاننىڭ قانداق قىلىشىم تۇغرىسىدا بىر نەرسە دېيىشى كېرەك ئىدى ، دەپ ئويلايىتتىم . كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە دادام بىلەن يايلار كۆزدىن يوقىكەنىدى . مېنى ناھا- يىتى ھەيران قالدۇرغىنى شۇ بولدىكى ، بايا تىن پوتلىسىنى ئېقىتىپ ئەرز قىلغان ھېلىقى مەخسۇم ئەمدى ھېچيېپ ـ كۆلۈپ ، ئۇستىبېشىدىكى توپىلارنى قېقىشتۇرماقتا ئىدى . ئۇنىڭ يېنىدا بىرەيلەن نەدىندۇر تېپىپ كەلگەن مانېۋ دوپپىسىنىڭ توپىسىنى قېقىپ چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتمەكتە ئىدى .

مەن ئېسىنكىرەپ ئۇزاق ئولتۇرمىدىم . ساقال ـ بۇرۇتلىرىغا ئاق كىرگەن ، بىلىشمىچە بىزگە قوشنا دۇكانىنىڭ ئىگىسى بولغان بىر ئادەم ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ، ماڭا تېزلا : « بالام ، دۇكانلىرىنى تېز ئېتىپ ، ئۆيگە كەتسىلە ، ھەممە خاپىلىق مۇشۇ دۇكانىنىڭ تۈپەيلىدىن بولغان ... » دە- دى . بۇ گەپ ماڭا بىر سىگنال بولدى . ئالدىراپ ـ سالدىراپ دۇكانىنى قۇلۇپلىدىم ـ دە ، ئوقتەك ئۆي تەرەپكە چاپتىم . دۇكان ئالدىدىكى بەزى كىشىلەر ماڭا دىققەت قىلغان بولسىمۇ ، ئادەملەرنىڭ كۆپرەكى مەخسۇمنىڭ لاپلىرىنى ئاڭلىماقتا ئىدى . شۇڭا دۇكاننى قۇلۇپلاپ ماڭغا-

لىقىمغا ئېتىبار بېرىدىغانلار چىقمىدى . ئەنسىرەش ، ئەنسىزلىك پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى ئىگىلىۋالغان بولسىمۇ ، ھېلىقى كىشىنىڭ : « ھەممە خاپىلىق مۇشۇ دۇكانىنىڭ تۈپەيلىدىن بولغان » دېگەن سۆزىدىن يەنە تەمكىن تاپاتتىم .دۇكاندارلارنىڭ ئورۇن ۋە دۇكان تالىشىپ قورساق ئۇرۇشى قە- لىدىغانلىقى ماڭا مەلۇم ئىدى . شۇڭا مەخسۇم بىلەن دادام ئوتتۇرىسىدىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاشراق بىر جېدەل بولسا كېرەك ، دادام قايتىپ كەلسە دۇ- كانىنى ئاچمىسلا بولمىدىمۇ ، دەپ ئويلايتتىم ...

« ئاينۇرنىڭ پەرىزى توغرا ، ــ دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، ـ ئاۋاتراق ، بازار ئوبدان بولىدىغان دۇكانىنى تالىشىپ قىلە- شىدىغان جەڭگى ـ جېدەللەر ھەممە رەستە ، كوچىلاردا ھەر كۈنى بولۇپ تۇرىدۇ . مۇشۇ تۈپەيلىدىن ئايلاپ ئەمەس ، يىللاپ ، ھەتتا ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە غۇم ساقلاپ ئۆتىدىغانلارمۇ ئاز ئەمەس ... »

ــ دادام مېنى ئەنسىرىتىپ ئۇ كۈنى ئۆيگە قايتمىدى ، ـ سۆزىنى داۋام قىلدى ئاينۇر ، ــ كېچىچە ئۇخلىماي ، ئەنسىزلىك ئىچىدە تاڭ ئاتقۇزدۇم . دادام ئەتىسى چۈشكە يېقىن ئاران مېڭىپ كىرىپ كەلدى ۋە مېنى بىر خەت بىلەن خام بازىرىنىڭ دوقمۇشىدا دۇكىنى بار ئابدۇمەننىاپ دېگەن تېۋىپكە ئەۋەتتى . مەن ئۇنىڭ ساق ـ سالامەت قايتىپ كەل- گەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ ، تېۋىپنىڭ دۇكىنىغا چاپتىم . تېۋىپ خەتنى كۆرۈپلا : « مانا ھازىر بارىمەن ، نېمە كېسەل ئىكەنلىكىنى يېزىپتۇ . شۇڭا دورا تەييارلاپ بېراقلا باراي ... » دەپ ، مېنى ئالدىن يولغا سالدى . دېگەندەكلا ئۇ ھايال قىلماي يېتىپ كەلدى . تېۋىپ مېنى دادام ئۇچۇن تا- ماق تەييارلاشقا بۇيرۇپ چىقىرىۋەتتى . كۆڭلۈمگە شەك چۈشۈپ ، ئىشىكنىڭ تېشىدىن قۇلاق سالسام ، تېۋىپنىڭ : « دۇم ياتسىلا قېنى ، بە- نىلىرى ئاغرىسىمۇ دۇم بولسىلا ... » دېگەنلىرى ئاڭلاندى . بىر كۆزۈم ياش ، بىر كۆزۈم قان ھالدا تاماقتا تۇتۇش قىلدىم . دادام بىلەن مەخسۇم ئوتتۇرىسىدا بولغان جېدەل كۆز ئالدىمدا سادىر بولغاچقا ، دادامنىڭ بېقىن ۋە دۇمبىلىرىنىڭ جاراھەتلىنىشىگە ئىشەنمەيتتىم . دېمەك ئۇ يامۇلغا ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن تاياق يەپتۇ ـ دە ؟ بۇ مەخسۇم دېگەن ئۇشۇق زادى

كىم ؟ ئۇنىڭ كۆرەڭلەپ سۆزلەيدىغان ، بىر ئادەمنى قامىتىپ تاياقتا تۇتۇپ بېرىدىغان شۇنچە چوڭ كارامىتى بارمۇ ؟ دەپ ئويلاپ كەتتىم . تۇيۇپ كەتكەندىن كېيىن بۇلار ھەققىدە دادامدىن سورىسام ، ئۇ سوئاللىرىمغا جاۋاب بەرمىدى . پەقەت مەخسۇم توغرىسىدا سورىغان سوئالىمغا : « مەخسۇم ئۇنىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى ، دادىسى دوتەي يامۇلنىڭ تۇڭچىسى » دەپلا جاۋاب بەردى ...

« ئۇم ! » دېدىم ئىچىمدە . چۇنكى دادىسى دوتەي يامۇلنىڭ تۇڭچىسى بولغان بۇ مەخسۇمنىڭ ئىسمى نەسرۇللا بولۇپ ، ئۇنى تونۇيتتىم . بىز بىرەر يىلدەك ئۇلپەتچىلىكمۇ قىلغان ، كېيىنچە ئۇ موللا بەشرى ، نېغىمەتۇللا قاريدەك ئۇلپەتلىرىنى كەمبەغەل كۆرۈپ ياراتماي ، بىزنىڭ باردى - كەلدىمىز توختىغانىدى . ئۇ سودىگەرلەر تەبىقىسى بىلەن باردى - كەلدى قىلىشمايتتى . ئۆزىگىمۇ دۇكان لازىم ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ شەھەرنىڭ سىرتىدا بىر نەچچە جايىدا قورو جايلىرى بارلىقىنى بىلەتتىم . ئامبارچى ئەتراپلىرىدا بالىخانىسى بار ئۆيى بارلىقىنى زادىلا ئاڭلىمىغانىدىم . ھازىر ئاينۇرنىڭ سۆزىنى بۆلمەسلىك ئۈچۈن مەخسۇم توغرىسىدا ئۇنچىقمىدىم - دە ، « ھەي ، ئۇ ھەقىقەتەن ئۇچىغا چىققان مەرەز ئەمەسمۇ ؟ » دەپ ئويلىدىم . ئاينۇر توختىماي سۆزلەيتتى :

ـــ دادام بەش كۈن يېتىپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇ توسقىنىمغا ئۇ-نىماي تالاغا چىقىشنى ئېيتتى ۋە : « دۇكانىنى سېتىۋېتەي قىزىم ، خېرىدار ئۇقۇشمەن ... » دېدى . دۇكانىنى سېتىۋېتىشكە مەنمۇ قوشۇلاتتىم . دادام بىرەر ھەپتىدىن ئارتۇق خېرىدار ئىزدىدى ، پەمىچە خېرىدار تاپالمىدى . بىر كۈنى ئۇ تۇيۇپ ئابدۇمەنناپ بىلەن بىللە قايتىپ كېلىپ ، مۇشۇ ھەقتە پاراڭ قىلىشتى . بولۇنغان گەپ - سۆزلەرگە قارىسام ، شەھەرنىڭ ھەممە رەستە - كوچىلىرىنىڭ ئاۋات دوقمۇشىدا چوڭدۇ - كىچىكتۇ بىردىن دۇكان ئاچقان بىر سودىگەرنىڭ ئامبارچىنىڭ دوقمۇشىغىمۇ بىر دۇكان تۇرغۇزغىسى كېلىدىكەن . بۇنى ئۇ پەقەت كۆز - كۆز ئۈچۈن ، سودىگەر رەقىبلىرىنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىش ئۈچۈنلا قىلىدىكەن ، ئۇ خېلى بۇرۇنلا دادامنىڭ دۇكىنىنىڭ ئورنى ئوبدان يەردە ئىكەنلىكىنى ، دۇكاننىڭ

چوڭلۇقىنى كۆرۈپ ، مۇشۇ دۇكاننى ئېلىش كويىغا چۈشكەنىكەن . ئۇ دادامنىڭ ساتمايدىغانلىقىنى ئۇقۇشۇپ بىلگەندىن كېيىن ، باشقىچە ۋاستە ئىشلىتىش پىكرىگە كېلىپ ، دوستى بولغان تۇڭچىنىڭ مەسلىھىتىنى سوراپتۇ . شۇ سورۇندا بار نەسرۇللا مەخسۇم « ئۆزى يالۇۋروپ ساتاي » دېگۈزسەم ماڭا نېمە بېرىلا ؟ دەپ سوراپتۇ . سودىگەر ئون سەر ئالتۇن بېرەي ، دەپتۇ . نەسرۇللا مەخسۇم شۇنىڭدىن كېيىن دادام بىلەن مەپىلىشىشكە باشلىغانىكەن . « قانداق قىلىلا ، ئاشۇ بىشەم ماڭقىنىڭ دېگىنىدەك ساتاي دەپ ، بىكارغا بەرگەننىڭ ئورنىدا ئالدىغا ئاپىرىپ بېرەملا ؟ » دەپ سورىدى تۇيۇپ . دادام بىر ھازا بېشىنى سىلىپ ئولتۇردى . كېيىن بېشىنى كۆتۈردى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدە تېخى ئۇچراتمىغان نەيرى بىر غەزەپ ئۇچقۇنلىرىنى كۆرۈپ قالدىم . « ئاشۇ شاللاق ، قۇلاق كەستى ئوغرى دادىسىنىڭ يالاقچى تۇڭچى ئىكەنلىكىگە ، دوتەي ، شەتەيلەرنىڭ ئەپيۇنكەش چېرىكلىرىنىڭ پىشاڭ بولۇپ بېرىۋاتقىنىغا ئىشىنىپ ، مۇشۇنداق بوزەك قىلىۋاتىدۇ - ھە ؟ » دېدى دادام . « ئەمدى بۇ ئىشلارغا توۋا دېگۈلۈك ، ـ ياقسىنى تۇتۇپ بېشىنى ئىرغاڭلىتىپ قويدى تۇيۇپ ، ـــ بىردىن ، بىر مەزھەپتىكى مۇسۇلمان تۇرۇپ ، يات تائىپىنىڭ ياچىقىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى ۋاستە قىلىپ ، كۆچىنى ئاجىز مۇسۇلمانغا ئىشلىتىۋاتقىنىنى خۇداۋەندە كېرىم كۆرۈپ تۇرىدىغاندۇ ؟ » ، « ئۇنىڭ ئالدىغا دۇكىنىمنى ئال دەپ بارغۇچە خانلىق مەدرىسىگە ۋەخپە قىلىپ بېرىمەن ـ دېدى دادام ئاخىرقى قارارى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەندەك قەدىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ ، ـ مەدرىس ئىجارىگە بېرەر ، كىرىمى جامائەتكە مەنسۇپ بولمىسۇنمۇ ؟ » ئىككىيلەن يەنە بىر دەم مەسلىھەتلەشىپ ، بۇنىڭدىن ئەپچىلەرەك چارە يوقلۇقىنى ئېيتىشتى . ئۇلارنىڭ ياڭىچە ، نەسرۇللا مەخسۇم ھېلىقى سودىگەرگە ئون سەر ئالتۇن ئۈچۈن بەرگەن ۋەدىسىنى تالاغا يېيىۋەتكەنلىكتىن ، دۇكاننى ئۇ ئارقىلىق ئاشۇ سودىگەرگە ساتمىسا ، باشقا ئادەم ئېلىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى . دادام ئۆزى ئىچىۋەرسە تېخىمۇ چوڭ جېدەل - ماجىرانى ، ھەتتا بالا - قازانى گەدىنىگە ئېلىشقا توغرا كېلەتتى . « بۇمۇ بولىدىغان ئەقىل ، ـ دەپ قو-

شۇلدى تېۋىپ ئاخىر ، ـ جېدەلدىنمۇ قۇتۇلدىكەنلا ، رەقىبلىرىنىڭ ئالدىغا بېرىشتىنمۇ ئازاد بولىدىكەنلا ، ساۋاپمۇ تاپىدىكەنلا ... » ئۇلار شۇ كېلىشكىنى بويىچە كېچىكتۈرمەيلا خەت ـ مۆھۈر قىلىپ ، دوكاننى ۋەخ-پىگە ئۆتكۈزۈۋېتىش ئۈچۈن چىقىپ كېتىشتى . دادام ھەقدار ، تېۋىپ ئۇنىڭ گۇۋاھچىسى بولماقچى ئىدى . كېيىن ئاگلىسام بۇ ئىش ئاسان بە-جىرىلىپتۇ . ئەمما ، مەخسۇم بىلەن ھېلىقى سودىگەر ئوتتۇرىسىدا ماجىرا چىقىپتۇمىش . مەخسۇم دوكاننى ئېلىپ بېرىلمىگەنلىكى ئۈچۈن سودىگەر ۋەدە قىلغان ئالتۇننى بەرمەپتۇ . مەخسۇم ئۇششۇقلۇق قىلىپ جېدەل چىقارماقچى بولغان بولسىمۇ ، سودىگەرنىڭمۇ باي ئىكەنلىكىدىن ، خىز-مەتچى ـ مالايلىرى كۆپ بولغانلىقتىن ئانچە بوزەك قىلالماپتۇ .

ئاينۇر سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ، بۇ سودىگەرنىڭ كىملىكىنى پەھىم ئېتىپ بولدۇم . ئۇ دادام ئىدى . مەخسۇمنىڭ قانداق قەست ئىشلەتكەنلىكىنى بىلمەيمەن . ئەمما دادامنى يامۇلغا سولاپ ئۆچ كۈن ئاۋارە قىلغان ، مەن دادام چىقارغان خەتكە ئاساسەن ئون سەرلىكتىن ئون ئۆچ يامبۇ ۋە ئىككى زىقچە ئالتۇننى ئۇنىڭغا ئاپىرىپ بەرگەن ، دادام شۇ ۋەجىنى پارا بېرىپ ، سولاقتىن قۇتۇلغاندى . بىلىشىمچە دادام ئامبارچە-دىن بەرىبىر دوكان ئالدى . بۇنى قانداق ۋاستە بىلەن ، كىم ئارقىلىق ئالغىنى ماڭا قاراڭغۇ ئىدى . شۇ تاپتا ئاينۇرنىڭ سۆزىنى ئاگلاش مەن ئۈچۈن تاياق يېگەندىنمۇ بەتتەر ئېغىر كېلىۋاتاتتى . لېكىن ، ئەمدى ئۇنى سۆزدىن توختىتالمايدىغانلىقىمنى سەزدىم . ئۇ سوۋۇپ كەتكەن چايدىن بىر ـ ئىككى يۇتۇم ئىچىۋېلىپ ، سۆزىنى داۋام قىلدى :

ـــ دادامـــمـــۇ ، مەنمۇ ئەمدى خاتىرجەم بولدۇق ، دەپ ئويلىغانىدۇق . دادام ئاز تولا پۇل غەملەپ ، كېمىگىنگە ئابدۇمەنناپ تە-ۋىپتىن قەرز ئېلىپ بولسىمۇ ئۆيگە يېقىنراق يەردىن بىر دوكان ئېلىش كويىدا يۈرەتتى . ئىش بىزنىڭ ئويلىغىنىمىزدەك چىقمىدى . بىر كۈنى دادام چۈشتىمۇ ، كەچتىمۇ ئۆيگە قايتمىدى . ھېلىقى بىر قېتىملىق تۇتۇپ كېتىشنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، دادام تالادا قالمىغاندى . ئۇنىڭ

ئۆزلۈكسىدىن سىرتلاردا قونۇپ قالىدىغان ئادىتى بولمىغانلىقتىن ، قاتتىق ئەنسىرەپ ، بېرىم كېچىگىچە ساقلىدىم . ئەتىسى تاڭ ئاتقۇچە ھەر بىر « تىرىق » قىلغان ئاۋازغا « دادام كەلگەن بولمىسۇن » دەپ قۇلاق سېلىپ ، تەلمۈرەتتىم ۋە ئۇنىڭ كەلمىگەنلىكىنى بىلگىنىمدە ئەنسىرەش تۇنىنى يېپىناتتىم . دادام ئەتىسىمۇ ، ئۆگۈنمۇ كەلمىدى . مەن بۇ ئىككى كېچە ، ئىككى كۈندۈزنىڭ قانداق قېيىن ۋە بىسەرەمجانلىقتا ئۆتكىنىنى سۆز بىلەن ئىپادە قىلىپ بېرەلمەيمەن . تۆتىنچى كۈنى ناھايىتى تەستە چۈش قىلدىم - دە ، ئىزدەپ چىقماقچى بولدۇم . دادامنىڭ دوكىنى ئەمدى يوق ، ئۇنىڭ شاتۇار ، سەگەز توقۇيدىغان ئىشخانىسى بارلىقىنى ئاگلىغان بولسىممۇ بېرىپ باقمىغاچقا ، نەدىلىكىنى بىلمەيتتىم . شۇڭا ، ئابدۇمەنناپ نېۋىسىنىڭ دوكىنىغا بېرىپ ، دادامنى شۇ ئارقىلىق ئىزدىمەكچى بولدۇم . مەن پەرەنجەمنى ئارتىپ ھويلا ئىشىكىگە يېقىن بېرىشىمغا دەرۋازىنىڭ رەنجىرى قېقىلدى . يۈرىكىم دۈپۈلدىگەن ھالدا دەرۋازىنى ئاچتىم . كۆر-گىنىم مەن كۈتكەن ئادەم ـــ دادام بولماي ، باشقا بىرى ئىدى . ئۇ ئوتتۇرا ياشلىق ، يۈزىدە ئانچە ـ مۇنچە ساقلى بار ، كۆزلىرى ئوردەك ، لېكىن خۇنسز ، ئۇستىگە كىيىۋالغانلىرىمۇ رەددىبىدەل ، كۆرۈمسز ئادەم ئىدى . قورقۇپ كەينىمگە داجىدىم . ئۇ : « ئاينۇر دېگەن قىز ئۆزلىرى بولامۇ ؟ » دەپ سورىدى . مەن « ھەئە » لا دېدىم ۋە ئۇنىڭ نېمە دەيدىغانلىقىغا تەقەززالىق بىلەن قۇلاق سالدىم . ئۇ ئاۋۋال ئۆزىنى تونۇشتۇردى : « مەن دادىلىرىنىڭ ئىشخانىسىدا ئىشلەيدىغان كىشى ، ئىسمىم پەتتار ، شەھەردە مېنى پەتتار شاتۇار دېسە بىلمەيدىغان ئادەم يوق . دادىلىرى ئېيتىپ بەرگەن بولغىيدى . بەلكىم ... » دادامنىڭ شۇنداق ئادەم تۇغرىسىدا ئېيتىپ بەرگەن - بەرمىگەنلىكى يادىمدا يوق - ئۇ ئىشخانا ۋە ئۇ يەردىكى كىشىلەر توغرىسىدا مەن بىلەن سۆزلەشمەيتتى ، لېكىن بۇ ئادەمنى ئەزىلىك قىلمىسۇن دەپ ، ئېيتىپ بەرگەنلىكىنى تەس-قىلىدىم ۋە ئۇنى ئۆيگە باشلىدىم . مەن كۆرپە سېلىشقا تەرەددۇتلىنىپ ئولغۇچە ئۇ گىلەم ئۈستىگە ئولتۇرۇپ بولدى - دە ، « دادىلىرىنىڭ خەۋە-رىنى ئېلىپ كەلگەنىدىم ... » دېدى . قولۇمدىكى كۆرپىنىڭ چۈشۈپ

كەتكىنىمۇ ئېسىمدە يوق . ئۇنىڭ ئاغزىغا تىكىلگىنىمچە ، قاراپ تۇرۇپ قالدىم . « دادىلىرى ھەپسىگە كىرىپ قالدى خېنىم ... » دېدى ئۇ . پۈت - قولۇمدا جان قالماي سۇپىغا ئولتۇرۇپلا قالدىم . پەتتار شاتۇار دادامنىڭ قاماقتا ئېلىنىشىنىڭ جەريانىنى تەپسىلي سۆزلىمەكتە ئىدى . قۇلىقىمغا كىرگەن ۋە يادىمدا ساقلىنىپ قالغان گېپى شۇ بولدىكى ، جۇمە نامىزىدىن سەل بۇرۇن شۇ تەۋەنىڭ باج ئىشلىرىغا مەسئۇل باجگىرى تۆت - بەش چېرىكنى باشلاپ ئىشخانىغا كەپتۇ ، توقۇپ تەييار قىلىپ قويۇلغان بۆز - چەكمەنلەردە باج تاپشۇرغاندىن كېيىن بېسىلىشى كېرەك بولغان پېچەت - تامغا بار - يوقلۇقىنى تەكشۈرىمىز ، دەپ توقۇلغان بۆز مالىلارنى ، بويالغان ، بويالمىغان چەكمەنلەرنى ، گۇل بېسىلغان ، بې- سىلمىغان سەگەزلەرنى ئوگتەي - توگتەي قىلىۋېتىپتۇ . دادام يوق چاغدا قىلىنغان بۇ پاراكەندىچىلىكتە ، تەبىئىيكى ، پېچەت تامغا بېسىلغان رەخت تېپىلماپتۇ . باجگىر چېرىكلىرىگە ھەممە رەختلەرنى ئېلىپ كېتىشنى ، يامۇلغا ئايرىپ خەزىنىگە تاپشۇرۇشنى بۇيرۇپتۇ . پەتتار شاتۇار دۇكان- نىڭ ئىگىسى باجنى ۋاقتى - ۋاقتىدا ، سېتىشتىن ئىلگىرىلا تاپشۇرۇپ تۇرىدىغان ھالال ئادەم ئىكەنلىكىنى ، توقۇلغان ، بويالغان ۋە گۇل بېسىل- غان مالىلارنىڭ تېخى سېتىلمىغانلىقىنى ، نېمە ئىش بولسا ئىشخانا ئىگىسى كەلگەندە سۆزلىشىشنى ئېلتىماس قېتىتۇ . ئۇنىڭ سۆزلىرىنى باشقا نەم- كارلارمۇ تەستىقلاپ ئاۋاز قوشۇپتۇ . بىراق شۇنداق بولۇشىنى كۈتۈپ تۇرغانىدەك ئېچ - ئىچىدىن چىقىۋاتقان خوشلۇقىنى يوشۇرۇپمۇ ئولتۇرمە- غان باجگىر : « ھۆكۈمەتنىڭ بېجىغا قارشىلىق قىلغان بۇ ئەبگا غەلىيانچىلارنى تۇتۇپ ، مال بىلەن بىللە يامۇلغا ئېلىپ مېڭىڭلار ... » دەپ بۇيرۇپتۇ . چېرىكلەر پەتتار شاتۇار باشلىق تۆت كىشىنى تۇتۇپ ، « مۇسادىرە » قىلىنغان رەختلەرنى كۆتۈرتكۈزۈپ يامۇلغا ئېلىپ كېتىپتۇ ، ئارىدىن سەل ۋاقىت ئۆتكەندە ئىشخانىنىڭ ئىگىسى ، نەمكارلىرىنى ئېلىپ كەتسۇن دەپ ، تۇتۇلغانلاردىن بىرىنى قويۇپ بېرىپتۇ . جۇمە نامىزىدىن چىقىپ ئاندىن بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان دادام يامۇلغا بېرىپتۇ ، ئۇ تۆلىگەن باجلىرىغا بېرىلگەن مۆھۈرلۈك خەتلەرنىمۇ ئېلىۋاپتۇ . لېكىن

بۇنداق خەتلەرنى يامۇلدا كۆرۈپ قويمىغان ئادەم چىقماپتۇ . تەتۈرسە- چە ، « نەمكارلارنى قۇتراتىپ يامۇلغا قارشى غەلىيان چىقىرىشقا ئۇرۇنغان » دەپ دادامنى قاماپ قويۇپتۇ . ئامبالنىڭ تۆگچىسى پەتتار شاتۇارغا تېخى : « يامۇلغا قارشى غەلىيان كۆتۈرۈشكە قۇتراتتى ، دەپ تىلخەت بەرسەك ، ئامبال دارىنىڭ ئۆز قولىدىن ئىنئام ئالسەن ، ئۇنىڭغا قوشۇپ ، ئۆمرۈڭ- نىڭ ئاخىرىغا يەتكۈدەك پۇل - پېچەكنى مەن بېرىمەن ... » دەپ ، يېرىم كۈن تەرغىبات يۈرگۈزۈپتۇ . « ھالال ، مۆمىن مۇسۇل- مانمەن ، — دېدى پەتتار شاتۇار كۆزىگە ياش ئېلىپ ، — بىراۋغا يالا چاپلاپ تىلخەت بەرگىنىمدىن ئۆلگىنىم ياخشى ، دېدىم . ئۇنىڭ ئۇستىگە دادىلىرى بىلەن ئىجىل - ئىناق ئۆتۈپ كەلدۇق . كۆڭلى - قارنى كەڭ ، كىشىگە يامانلىقى يوق ، ھارامدىن قاچىدىغان كىشى ئىدى ... ئالدىدا ئە- مەس ، كەينىدىنمۇ يامان سۆپتىنى قىلغۇم كەلمىدى . مەندىن باشقا نەمكارلارمۇ ، ئىنشائاللا ، خۇدانى ئۇنۇتماي راست گەپ قىلدى ، يالغاندىن قاچتى ... بىزنى ئايرىم - ئايرىم ھەممىمىزنى دەرقەمتە قىلىپ سوراق قىلىپمۇ ، دادىلىرىنى يامۇلغا قارشى غەلىيان كۆتۈرۈشكە قۇتراتتى . دەيدە- مان تىلخەت ئالالمىدى ... كالتە پەم ئادەم بولسامۇ بۇ ئىشنىڭ تېگىدە بىر ئويۇن بارمىكىن ، دەپ ئويلايمەن ... » شۇنداق قىلىپ ، نەمكارلارنى ئۇچ كۈنگىچە سوراق قىپتۇ . « خوجايىنگلار نېمە دەيتتى ، نەگە بارااتتى ، كىملەر بىلەن كۆرۈشەتتى ؟ » دەپمۇ كولاپ بېقىپتۇ . نەم- كارلار بىلدىغىنىنى ، يەنى توقۇش ، بوياش ، يۆتكەش ، سېتىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ قەسەم ئىچىپتۇ ، خوجايىنىنىڭ ھالال ، ئوغرا ئادەم ئىكەنلىكىدىن يانماپتۇ . يامۇلدىكىلەر ئۇلارنى ئۇچ كۈنگىچە سىناپ باشقىچە جاۋاب ئالالماي ، ساقلاۋەرسىمۇ ئۇلارنىڭ پارىغا لايىق ۋەجى يوقلۇقىغا كۆزى يېتىپ قويۇپ بېرىپتۇ . « ماگا ئاپىلىغىنى ، — دېدى پەتتار شاتۇار ئۇنىڭدىن كېيىن ، — ئائىلە - بالا - چاقىلىرى ئاز - تولا ۋەج ، ئەڭ ياخشىسى ئېرىغ مال ئەكىلىپ ، ئامبال دارىنىڭ ئۆز قولىغا سۇگگۈتمىسە بولمايدۇ . بۇ ئىش ئامبال دارىنىڭ ھەمىگە سېلىنىپ قالغان ئىش دەيدۇ . بۇ تۆگچىنىڭ ماگا ئۆز ئاغزى

بىلەن ئېيتقان گېپى . مەن مۇشۇ تۇرقۇمدا سولاقتىن كېلىشىم ، خېنىم . دادىلىرىنىڭ جىق ياخشىلىقلىرىنى كۆرگەن ، يەتكۈزۈپ قويماي دېدىم ، سۇ بارمۇ ؟ » مەن ئۇنىڭغا نېمە دەپ ئىنكاس قايتۇردۇم ، بىلمەيمەن . ھەتتا ئۇنىڭ قانداق ۋاقىتتا چىقىپ كەتكىنىنمۇ ئۇقمايمەن . ئېسىمگە كەلگەندە ھوشسىز ھالەتتە قاراڭغۇ چۈشكىچە يېتىپ قالغانلىقىمنى پەم ئەتتىم . مەن يەنىلا شۇ ئۆيدە ئىدىم . ئەمما ئەمدى بۇ ئۆيگە دادام قايتىپ كېلەلەمدۇ ، كېلەلمەمدۇ ، بىلمەيتتىم . پەتتار شاتۇارغا گەپ ئېيتىپ بەرگەن تۈگىچى ۋەج سۆگىلسۇن ، ئېرىڭ مال پارا بەرسۇن دېگىنى بىلەن قانچىلىك ۋەج ، قانچىلىك ئالتۇن - كۈمۈش كېرەكلىكىنى ئېيتمىغان تۇرسا ، نېمە ئۈچۈن ئايالىمەن ۋە ئۇنى ئامبالغا قايسى يول بىلەن كىم ئارقىلىق بېرەلەيمەن ؟ بۇلار بېشىمنى قاتۇراتتى . شۇ خىياللار بىلەن ناھايىتى تەستە تاڭ ئاتقۇزۇپ ، ئابدۇمەننان تېۋىپتىن مەسلىھەت سوراشتىن باشقا يول يوقلۇقىنى ھېس قىلدىم . ئەتىسى تېۋىپنىڭ دوكىنىغا ئون نەچچە قېتىم باردىم .

ئۇ كەچكىچە دوكانغا كەلمىدى . ئۆيىنى بىلمىگەنلىكىمدىن ماڭا كۈتۈشتىن باشقا چارە يوق ئىدى . ئۆيگە قايتىپ ئۆزۈمچە بىزدە قانچىلىك ۋەج بارلىقىنى مۆلچەرلەپ باقتىم . دادامدىنمۇ كۆپ پۇل يوقلۇقى ، پۇل بولسا ئاللىقاچان دوكان ئالدىغانلىقى ماڭا مەلۇم ئىدى . ئۇنىڭ جۇغلىغان پۇلىنى تاپمەن دەپ ياتاق ئۆيدىكى ساندۇقتىن ئايپاڭباش بۇرۇتلۇق بىر سېمىز خەنزۇنىڭ باش سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن بىر سەرلىك كۈمۈش تەڭگىدىن 30 نەچچىنى تاپتىم . بارى - يوق ئېرىڭ مال شۇلا ئىكەنلىكىنى بىلىپ تېخىمۇ ئۈمىدسىزلەندىم . سېتىشقا بولىدىغان نەرسە - كېرەكلەرنى ھېسابلاپ باقتىم . ئانامدىن قالغان بىلەيزۈك ، زىرە ، ئۈزۈك ، دادام ماڭا ئېلىپ بەرگەن بۇيۇملاردىنمۇ شۇنچىلىك بار ئىدى . ئۆيدە يەنە تۆت - بەش پارچە گىلەم ، كات ، دېگەندەك نەرسىلەرمۇ بار ئىدى . شۇلارنىڭ ھەممىسىنى پارىغا ئىشلەتمەكچى ، بۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئالدى بىلەن ئابدۇمەننان تېۋىپنىڭ مەسلىھىتىنى ئالماقچى بولدۇم . تەقەززالىقتا تەستە تاڭ ئاتقۇزۇپ ، دوكانلار ئېچىلىشىغا ئاندىن باراي دەپ تۇرۇشۇمغا تېۋىپنىڭ ئۆزى كېرىپ قالدى . مېنى دەرد - ھەسرەت ئېزىۋەتكەنىدى .

ئۇنى كۆرگىنىمدە دادام ئورنىدا كۆرۈپ ، باغرىغا ئۆزۈمنى ئېتىپ يىغلاپ كەتتىم ۋە جاھانىڭ ، ئادەملەرنىڭ ۋاپاسىزلىقى ئۈستىدىن ناله - زار قىلىدىم . ئۇ مېنى بەزلىدى ، تەسەللىي بەردى . ئىككى كۈندىن بۇيان دادامنىڭ يولىنى مېڭىپ ، قازىخانا ، ھەپسە (تۇرمە) ، يامۇللارنىڭ ئارىلىدا بىرەر خەۋەر ئاڭلارمەن دەپ چېپىپ يۈرۈپ ، دوكانمۇ ئاچمىغانلىقىنى ، دادامنىڭ ھۆكۈمەت تۇرمىسىگە كىرىپ قالغانلىقىنى ، قوتقۇزۇشنىڭ يولى ناھايىتى تارلىقىنى ئېيتتى . مەنمۇ پەتتار شاتۇاردىن ئاڭلىغانلىرىمنى ئېيتىپ بەردىم . « ھە ، بۇ يەنىلا شۇ نەس مەخسۇم بىلەن دادىسىنىڭ ئويۇنى ئىكەن - دە ؟ - دەپ غەزەپلەندى تېۋىپ ، — سىلەرنى يوتۇنلەي خانىۋەيران قىلىۋېتەي دەپتۇ ئەمەسمۇ ؟ ئامبالغا پارا بېرىش ئۈچۈن يامۇلنىڭ يايىسىدىن باشلاپ ئامبالنىڭ بوسۇغۇسىنى ساقلايدىغانلارغىچە قانچىلىك تىرىك تاپ بار دەيلا ؟ ھەممىسىنىڭ گېلىگە ئۇرغاندا ئاندىن ئامبالنىڭ داتىغا قەدەم قويغىلى بولىدۇ . شۇ چاغدا تېخى ئۆگىنىغا رازى بولغۇدەك بەرمىسە خاتا ئۆرۈپ ، بۆكنى باش دەيدۇ ... » ، « مەيلى ئاتا ، دادامىلا قوتۇلىدىغان ئىش بولسا تىلەمچىلىك قىلسامۇ مەيلى ... » دېدىم . تېۋىپ ئالدىرىماسلىق ، سالماقلىق بىلەن ئويلىنىش توغرىسىدا مەسلىھەت بەردى . ئىككىمىز نەق پۇل ۋە ساتسا پۇلغا يارايدىغان نەرسىلەرنى ھېسابلاپ كۆردۇق . مەن ئۇچۇن ناھايىتى كۆپ بىلىنگەن « ۋەج » تېۋىپكە ھېچقانچە بىلىنمىدى . « بىز ياكى گۆرۈ قويمىز ، ياكى بازاردا سورىشىغا ساتمىز .باھاسىغا چىقىرىپ سېتىش ئۈچۈن ساقلاشقا ، كۈتۈشكە توغرا كېلىدۇ . ئاڭغۇچە دادىلىرىنى يەپ تۈگەتمىگەندىنمۇ ، غاجىلاپ بىر يەرگە ئاپىرىدۇ ... » دېدى ئۇ . ئۇيان ئويلاپ ، بۇيان ئويلاپ ئىشخانىنى سېتىشقا ، ھويلىنى رەھنگە قويۇشقا كېلىشتۇق . بۇنىڭ ئۈچۈن تېۋىپ ئاۋۇال « خالىس كۈزەتكۈچى » سۈپىتىدە ئۆگىنىڭ « تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىش » ، ئاندىن ئۇلارنى سېتىش ، رەھنگە قويۇش توغرىسىدا بىر نەرسە دېيىشنى ئويلاشتۇق .

ئازابلىق ئىككى كۈننى ئىككى يىلدەك تەسلىكتە ئۆتكۈزدۇم . ئۆچىنچى كۈنى ئۇ كەلگەندە چىرايىدا قان دېدارى يوق ئىدى . ئۇنىڭ بۇ

هالىنى كۆرۈپ تېخىمۇ قورقتۇم. ئۇ بىر كۈن چېپىپ، يۈرۈپ ناھايىتى تەسلىكتە تۇنۇگۈن ئاخشام تۆگچى بىلەن كۆرۈشكەنلىكىنى، دادامنى باج تاپشۇرۇشقا قارشىلىق قىلىپ، ھۆكۈمەتكە قارشى تۇرۇشقا قۇتراتقۇلۇق قىلغان، دېگەن چېقىم بىلەن قامىغانلىقتىن «ئىشى» تەس ئىكەنلىكىنى، تۈگىمەسلىك بىشارەت بەرگىنى بويىچە تەييارلىق قىلسا ئون ھويلا بولغاندىمۇ تەسكە چۈشىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. «مەن پوسكامدىن بولىمەن قىزىم، ــ دېدى ئۇ ئاخىر، ــ بۇ شەھەردە ئۇرۇغ تۇغقىنىمۇ ــ ئەل ــ ئاغىنەمۇ شۇ دادىلىرى ئىدى. ېېسىتىمدىمۇ ھېچ نەرسە يوق. ئولتۇرۇۋاتقان ئۆيۈم ئىجارە ئۆي بولغانلىقتىن، ساتقۇدەك ئۆي بىساتمۇ قىلماپتىمەن. ئەمدى بىرلا ئامال باردەك قىلدىۇ، مەن دىككىدە قاغىلىققا بېرىپ كېلەي. ھۇسەين تەجەللى ئۇستازنىم ئىدى، پۇتۇن ئەھۋالنى ئېيتىپ باقاي، ئەگەر ئۇ زات ساۋابلىق ئۇچۇن ئاز ــ تولا قول ئاچسا بىر نەرسە قىلغىلى بولار، تەجەللى پارىس تىلىدا يېزىپ، ھىندىستان، ئىران تەرەپلەردە كاتتا شۆھرەت تاپقان. ئۆز پۇلىدا مەستچىت ياساتقىنى ۋە بىر مۇنچە شېئىرلىرى ئۇچۇن كەشمىرىدىمۇ يۇزلىگەن ئىخلاسمەنلەرنى جەلپ قىلغان ئالىم، كىمياگەر، شائىر ۋە ھېكىم. ئۇ دادىلىرىنى تونۇيتتى. دادىلىرىنىڭمۇ ئۇ زاتقا ئىخلاسى بار ئىدى. دادىلىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن تۆھمەت ۋە كۈلپەتنى ئاڭلىسا قاراپ تۇرماس ...» ماڭا ماقۇل دېمەكتىن باشقا نېمە چارە؟

ئۇ كەتتى. بىر ھەپتىدە كەلمىدى، ئون كۈندە كەلمىدى، بىر ئايدىمۇ كەلمىدى. ئۇنىڭ يالغان گەپ قىلمايدىغانلىقىغا قەسەم قىلمەن، ئۇنىڭمۇ بېشىغا بىر كۈن چۈشتى. ئۇ كېلەلمەيدىغان بىر كۈن چۈشتى بولغاي، ئۆزىمۇ، ھەتتا خەۋىرىمۇ كەلمىدى. ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە ئەڭ ئاخىرقى چارە ــ دادام بىلەن يۈز كۆرۈشۈپلىشقىمۇ بولسا رۇخسەت بېرىشلىرىنى تەلەپ قىلىپ، گۈندىپايلارغا پارا بېرىش ئۇچۇن ئون تەگگە ئېلىپ يولغا چىقتىم. يامۇل ئالدىغا مېنى يېقىن يولاتمىدى. بىر بۇلۇڭدىكى ئەرز ــ شىكايەت يازدىغانلاردىن تۇرمىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى تەستە سوراپ، ئون پاخشىلىق ئەنجانلىقى بىلەن قورشالغان، دەرۋازىسى

ئالدىغا تۇرمىگە يېتىپ باردىم. تۇرمىنىڭ ئالدىدا كۆتەك ۋە مۇستەھكەم قوزۇقلارغا باغلىنىپ، تىللەمچىلىككە سېلىنغان مەھبۇسلار ناله ــ زار قىلىپ تۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ قاتاردا دادام يوق ئىدى. مەن بۇ ئالامەتلەردىن «مەھبۇس» لارغا يېمەك ــ ئىچمەك ئېلىپ كېلىش كېرەكلىكىنى چۈشەندىم ۋە شۇ ئەتراپتىكى ئاشپۇزۇلدىن ئۇچ تاۋاق پولو بىلەن بىر چىنىڭ گۆش سېتىۋېلىپ، بىر ئاپقۇرغا قوشۇپ پۇل تۆلەپ، قارا دەرۋازىنىڭ ئالدىغا باردىم. بۇ يەردە مەن دېمەتلىك قىزلار، چوڭ ياشلىكى بوۋاي ــ مومايلار، توقۇز ــ ئون ياشتىكى باللارمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭمۇ قانداقتۇر بىر يېقىن تۇغقىنى «مەھبۇس» ئىكەنلىكىنى قىلىشقان گەپ ــ سۆزلىرىدىن بىلىۋالغىلى بولاتتى. بۇ يەرگە كېلىپ باقمىغانلىقىم ھەرىكىتىمدىن چاندىمۇ، ياكى كىيىملىرىم باشقىلاردىن يېڭىراقمۇ بىلمىدىم، ئەسىنەپ كېرىلىپ ئولتۇرغان بىر ياش گۈندىپاي ماڭا بىر دەم قاراپ قويۇپ، يەنە بىر ياشانغانراق گۈندىپايغا مېنى كۆرسىتىپ، بىر نەرسىلەرنى دەپ كۈسۈرلاشتى. كېيىن ياشانغانراق گۈندىپاي مېنى دەرۋازىدىن كىرىشكە شەرەتلىدى ۋە مەن كىرگەندىن كېيىن بوش ئاۋازدا كىمنى ئىزدەپ كەلگەنلىكىمنى سورىدى. دادامنىڭ ئىسمىنى چىقىرىشىم بىلەن تەڭ ئۇ چۆچۈپ كەتتى ــ دە، ئەتراپقا بىر قارىۋېلىپ، تالاغا چىقىپ تۇرۇشۇمنى بۇيرۇدى، ئۇنىڭ چۆچۈپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى تاينىلىق دادامغا «ھۆكۈمەتكە قارشى» دەپ تۆھمەت قىلىشقانلىقتىن دەپ پەھم ئەتتىم. ئەمما، بۇ بىر پۇرسەت ئىدى، نېمىلا بولمىسۇن دادام بىلەن كۆرۈشۈشۈم كېرەك ئىدى، شۇڭا دادام بىلەن نېرىدىن بولسىمۇ كۆرۈشۈرۈپ قويسا، پۇل بېرىدىغانلىقىمنى ئېيتىپ، تەڭگىدىن ئىككىنى چالا ــ بۇلا كۆرسىتىپ قويدۇم. ياشانغان گۈندىپاي پۇلغا ۋە ھىدى چىقىپ تۇرغان گۆش، پولو ئۇسۇلغان ئاپقۇرغا بەك قىزىقتى. ئەمما ئۆسۈپ، ياخىيىپ كەتكەن يىرىك ساقلىنى تاتىلاپ: «ھەي ئىست، تەس خېسىم، بىر يىل گۈندىپايلىق قىلساقمۇ ھېلىقىنىڭدەك تەڭگىدىن بىرنى كۆرمەيمىز، باش كەتمەيدىغان ئىش بولسا ھېلىقىدەك تەڭگىدىن ئىككىنى ئېلىپ كۆرۈشتۇرمەمدىغان؟ دادىلىرى تۆمۇر ئىشكىلىك ھەپسىدە، ئاچ-

قوچى بىزده ئەمەس ... » دېدى ۋە سىرتقا چىقىپ تۇرۇشۇمنى تەلەپ قىلدى . مەن نېمىدىنىدۇر ئۇمىدلىنىپ ، دەرىجىسى ، مەنسىپى چوڭراق گۇندىپاي كېلىپ قالار ، دەپ تۇردۇم . ھېلىقى ئىككى گۇندىپاي بىر ئاز پىچىرلاشقاندىن كېيىن ، چوڭ ياشتىكىسى مېنى يەنە دەرۋازىنىڭ ئىچىگە باشلاپ كىردى . بۇ قېتىم ئۇ تۆت تەرەپكە ئەنسىز قاراپ : « تاماقلىرىنى ئەكىرىپ بېرەيلى ، سۆزلىرى بولسا يەتكۈزۈپ قويايلى ، بىزنىڭ قىلالايدىغىنىمىزمۇ مۇشۇ ، دادىلىرىنىڭ گېپىنى ئۇقتۇرۇپ قويايلى ... » دېدى . مەن ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن ، خۇددى ئېلىپ - ساتارلاردەك سودىلاشقىلى تۇردۇم . پۇلىنى ئاز بېرىمەن دەپ ئەمەس ، ئىككىدىن - تۆت ، ھەتتا ئۈچتىن - ئالتە تەڭگە بېرەي ، تاماقنى دادامنا ئۆزۈم ئاپىرىپ بېرەي ، دىدارىنى كۆرۈۋالاي ، دېدىم . گۇندىپاي بۇنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ، دادام قامالغان ئۆيگە بېرىش ئۈچۈن باشقا گۇندىپايلار بار يەردىن ئۆتۈنۈش كېرەكلىكىنى ، مۇنۇ ئاپقۇرنى باشقا بىرەر « مەھبۇسنىڭ » دەپ ئەكىرىپ ، دادامغا « غىپىدە » بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ سۆزلەپ كەتتى . تەڭگە بولغان ھېسسىياتىنى ئۆلچىگەندە ، ئۇنىڭ گەپلىرىنى يالغان دېيىشكە بولماي قالدى . مەن رازى بولدۇم ۋە بىر ھېيلىنى ئويلاپ تاپتىم . يەنى ، خەت يېزىشقا بولمىسمۇ مەيلى ، ئەمما دادام پولونى تاپشۇرۇپ ئالغانلىقىغا ئىسپات يېزىپ بەرسۇن ، دېدىم . بۇ يەردىمۇ بىر مۇنچە گەپ - سۆزلەر بولۇپ ، يېزىپ بەرسۇن ، دېدىم . ئاخىر ئۇلار قەغەز ، قەلەم بىلەن يازغىلى بولمىسمۇ ئاپقۇرنىڭ بىر يېرىگە سىيغىز چالمىدا خەت يېزىپ ، ماڭا چىقىرىشقا قوشۇلدى . سىيغىز چالما كۆپ ئىدى . گۇندىپاي مۇشتەك چوڭلۇقتىكى بىر پارچە چالمىنى ئېلىپ ، مەن بەرگەن ئاپقۇرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەتتى .

ئۇنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇردۇم . كېلىشكىنىمىز بويىچە دادامنىڭ « ئىسپاتى » نى كۆرگەندىن كېيىن ئۇلار مەندىن بىر تەڭگە ئالالايتتى . ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتى ، بىلمىدىم ، چوڭ ياشلىق گۇندىپاي چاقىردى . دەرۋازىدىن مەن بىلەن تەڭ ياش گۇندىپايمۇ كىردى . كەينىمىزدىن يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان مەھبۇسلارنىڭ تۇغقانلىرى كىرىۋالمىسۇن ، دەپ كىچىك ئېشىكمۇ ئېتىۋېلىندى . شۇ چاغدىلا مەن

گۇندىپاينىڭ قولىدا پەقەت ئاپقۇرنىڭ ئاغزى تۇرغانلىقىنىلا كۆردۈم . مەن ئىيغىز ئېچىپ بولغۇچە گۇندىپاي : « دادىلىرى پولو بىلەن گۆشنى بىر قېتىملا يەپ بولالمايدىكەنمەن ، ئالدىرىماي يەي دەپ ، ئاپقۇرنىڭ ئاغزىغا بۇ خەتنى يازدى » دەپلا ، ئاپقۇرنىڭ ئاغزىنىڭ ئىچىنى ماڭا كۆرسەتتى . مەن ئۇنىڭدا خەت بارلىقىنى كۆردۈم . لېكىن ئوقۇۋالغۇچىلىك ئارىلىقتا گۇندىپاي ئاپقۇرنىڭ ئاغزىنى كەينىگە يوشۇرۇپ دېدى ، « ئەمدىغۇ بىر تەڭگىنى بېرەرلا ؟ » يۈزۈمنى يېپىۋالغان رومىلىنىڭ ئۇچىغا تۈگۈۋالغان تەڭگىدىن بىرنى ئېلىپ بەردىم . ئىككى گۇندىپاي پۈتۈن ئالەمنى ئۇنتۇپ تەڭگە كۆرۈشكە ئالدىرىدى ۋە ئاپقۇرنىڭ ئاغزىنى ماڭا بەردى . ئاپقۇرنىڭ سىرلانمىغان ئاغزىنىڭ ئىچ تەرىپىگە سىيغىز بىلەن : « مەندىن رازى بولسىلا قىزىم ، مەن رازى » دەپ يېزىلغانىدى . دادامنىڭ خېتىنى تونۇيتتىم ، كۆرۈپ تۇرغىنىم دادامنىڭ خېتى ئىدى . ئەمما ، رازىلىق سورىغىنى ۋە رازىلىق بەرگىنى نېمىسى ؟ ئەجەبا دادام ... مەن بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتىم . يىغا ئاۋازىم گۇندىپايلارنى ئەندىشىگە سالدى بولغاي ، ياشراقى ئالدىراپ كېلىپ ، مېنى تاشقىرىغا ئىتتەردى : « ئوبدان خېنىم ، بالا - ۋاقلىرىمىنى باققىلى قويۇپ ، نېرىراق بېرىپ يىغلىسىلا ، دادىلىرىنى ھۆكۈمەت تېخى خېلى ساقلايدۇ . ئۇنى بىر نېمە قىلىدىغان ئىش بولسىمۇ داگىزىسىنى ئۈرۈمچىگە ئاپىرىپ يانغۇچە ئالتە ئاي ئۆتىدۇ » دېدى . ئۇلار مېنى سىرتقا چىقىرىۋەتتى .

دادام بىلەن كۆرۈشەلمىسەممۇ خەت ۋاستىسى ئارقىلىق ئالاقىلىشىش ئىمكانىيىتى بارلىقىنى بىلۋالدىم . گۇندىپاينىڭ گېپىدىن دادامنى ئۇلار خېلى ۋاقىتقىچە سولايدىغاندەك تۇراتتى . مەن ھەر كۈنى كېلىشكىمۇ يېيىار ئىدىم . لېكىن ، ھەر كۆرۈشۈش - پەقەت بىر - ئىككى ئىيغىز گەپ بىلەن كۆرۈشۈش بىر تەڭگىگە توختىسا - مېنىڭ بىساتىم تۆت - بەش كۈندە تۈگەپ قالاتتى . قانداقتۇر بىر ئالامەتلەردىن ئىشىنىڭ تېگىنى چۈشىنىپ قالغان دادامۇ « رازىلىق » ئارقىلىق مېنى كېلىشتىن توسقانىدى . باشقىچە بىر ئامال تېپىش كېرەك ئىدى ...

ئاينۇرنىڭ ئەقىللىك ، قەيسەرلىكىنى ئاشۇ سۆزلىرىدىن پەملىگەنـ

دەك بولدۇم . ئۇنىڭ بەختسىزلىكلىرىنىڭ باش سەۋەبچىسى دادام ئىكەنلىكىنى ، ھەممە پالاكەت دادامنىڭ نەس باسقان مەخسۇمغا ئون سەر ئالتۇن ۋەدە قىلىشى بىلەن باشلانغانلىقىنى ئويلىساملا دادامنىڭ ئاچكۆزلىكى بۇ ئاپەتنىڭ ئانسى بولغانلىقىنى ئاينۇرغا ئېيتىپ ، بۇ جىنايەتتە مۇشۇ ئائىلىدىكى بىر تىرىكتاپ بولغانلىقىمدىن مېنىڭمۇ داخىلەتچىلىكىم بارلىقىنى ، ئاينۇرنىڭ دادامغا ۋە ماڭا خىزمەت قىلماي ، قىساس ئېلىشى لازىملىقىنى ئېيتقۇم كېلەتتى . ئەمما بۇنىڭغا جۇرئىتىم يەتمەيتتى . ئاينۇرنىڭ قانداق بولۇپ دادامغا خوتۇن بولۇپ قالغانلىقى جىنايەتنىڭ داۋاملاشقانلىقىنى ئىسپاتلايتتى . مەن ئاغىلاشقا تەييارلاندىم . پەرىزىمدىكىدەك ئاينۇرنىڭ كېينكى سۆزلىرى دادامنىڭ جىنايىتىنىڭ تېخمۇ ۋەھشىيلەشكەنلىكىنى ئايان قىلدى :

ـــ باشقىچە ئامال تېپىلدى ، ـ دېدى ئۇ داۋام قىلىپ ، ـ مەن كۈتمىگەن تەرىزدە بۇ ئامال ئۆزى ئالدىمغا كەلدى . شۇڭغىچە نېمە قىلا-رىمنى بىلمەي پۇل خەجلەپ ، خەت ئالاقە قىلىشتىن باشقا يول يوقلۇقىغا تەن بېرەي دەپمۇ قالغانىدىم ئىككى كۈن ئۆتۈپ ، بىر كۈنى چۈش مەھەلدە بىزنىڭ ئۆيگە ئىككى ئايال كىرىپ كەلدى . ئۇلار بىرى ئەللىك ياشلاردا ، يەنە بىرى قىرىقنىڭ قارىسىنى ئالغان پوزۇر ، سەتەڭ خېنىملار-دىن ئىدى . چىشلىرىنىڭ تىللادىن قاپلانغانلىقىغا ، زىرىلرىنىڭ ئېغىرلىقىغا ، بىلەيزۈكلىرىنىڭ تولىلىقىدىن ئېڭىلىمەي قالغان بارماقلىرىنىڭ سۈزۈكلۈكىگە قاراپلا ئۇلارنىڭ باي خېنىملاردىن ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى . بۇ ئاياللارنى دادام توغرىلىق خەۋەر ئېلىپ كەلدى ، ياكى شۇ توغرىلىق مەسلىھەت بېرىدۇ دەپ ئۇمىدلىنەتتىم . دېگىنىمدەك چىقتى . ئۇلار ھاكاۋۇرلۇق بىلەن مەن سالغان ئەك ياخشى كۆرپىلەرگىمۇ نەپرەت بىلەن قاراپ ئولتۇرۇپ ، ئۆي ئىچىنى مەنسىتمەسلىك بىلەن كۆزىتىپ چىققاندىن كېيىن ، چاي - پۇلى تەييارلايمەن دەپ ئاۋارە بولماسلىقىمنى ئەسكەرتىپ ، مېنى ئولتۇرۇشقا بۇيرۇدى - دە ، گەپنى باشلدى . گەپنى ئاساسەن چوڭ ياشتىكى ئايال قىلدى . ياشراقى بولسا باش لىڭشتىپ ، ياكى « ھە ، شۇنداق » دەپلا

ئولتۇردى . چوڭ ياشتىكى ئايال گەپنى مۇنداق دەپلا باشلىدى : « بىز ساڭا ، خۇدا يولىدا ساۋاب بولسۇن دەپ ، ئاتىدار چىلىق قىلغىلى ، دادا ئىگى مەپسىدىن چىقىرىشنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ قويغىلى كەلدۇق . دادا ئى چىقسۇنمۇ ياكى يېتۈمرسۇنمۇ ؟ » ھۆكۈمرەپ يىغلاپ كەتتىم . دادامنى « يېتۈمرسۇن » دېيىشكە قانداقمۇ كۆڭلۈم ئۇنايدۇ ؟ بۇ ھەقتە ئويلىغانلىرىمنى ئېيتىشقىمۇ جۇرئەت قىلالمىدىم . ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ئېيتقاندەك خۇدا يولىدا بېشىمنى سىلاپ قويۇشنى ، دادامسىز ياشىيالمايدىغانلىقىمنى ، ئۇ چىقىپلا قالسا دادا - بالا بىر ئۆمۈر ئۇلارغا خىزمەت قىلىساقمۇ رازى ئىكەنلىكىمنى بىلدۈرۈپ ، يالۋۇرۇپ ئىلتىجا قىلدىم . چوڭ ياشلىق ئايال يىغا - زارىلىرىمغا ، ناله - پەريادلىرىمغا ۋە يالۋۇرۇشلىرىمغا پىسەنت قىلمىغاندەك ئولتۇراتتى . شۇنداق بولسىمۇ ئۇ : « گەپنىڭ بىسمىللاسىدىلا ئېيتتۇق . سەن يىغلىساڭمۇ - يىغلىمىساڭمۇ خۇدا يولىدا ساۋابلىق قىلايلى دەپ كەلگەن . بېشىڭنى سىلىساق ياق دەپ رەت قىلمىساڭلا بولغىنى . بىز دېگەنگە كۆنسەڭ دادا ڭمۇ قوتۇلدۇ ، بەختىڭمۇ ئېچىلىدۇ . » دېدى . دادام قوتۇلسىلا باشقا گەپنىڭ كارى چاغلىق ، دېدىم . ئۇ پارا بېرىش ئۇچۇن ئەللىك سەر ئالتۇن كېتىدىغانلىقىنى ئېيتقاندا ھوشۇمدىن كېتىشكە ئازلا قاپتىمەن . « ئەقلىڭنى يىغىپ ئولتۇ-رۇپ ، گەپنى تۇڭگىچە ئاڭلا ، ـ دېدى ئۇ زەردە قىلىپ ، ـ بۇ ئەللىك سەر ئالتۇننىڭ بەش سېرى داتاڭ بېگىگە ، بەش سېرى يايلار باشلىقىغا كېتىدۇ . ئون سەرنى تۇڭچىغا خەجلەيمىز . ئامبالنىڭ ئۆزىگە نەق ئوتتۇز سەر سۇڭگۇتۇشكە توغرا كېلىدۇ . بۇنى نېمىشقا خەجلەيمىز ؟ ساۋابلىق ئىش دېگەننىڭمۇ چېكى بولىدۇ . < ئال تاۋىقىم ، يان تاۋىقىم > دېگەن گەپ بار . بۇ ئەللىك سەر ئالتۇن سېنىڭ تويلۇقۇڭ بولىدۇ . كۆيۈيۈڭ بېشى سەل چوڭ كىشى ، شۇنداق بولغانلىقتىن ئەللىك سەر ئالتۇن خەجلەيدۇ - دە ، بولمىسا سېنىڭ باھايىڭ ئەللىك سەر گە توختامىمى ؟ بۇ كۈندە ئەللىك سەر ئالتۇن خەجلىسە < تۇتسا سېپى بار ، توۋلسا ئېتى بار > ئېسىلزادە ئائىلىلەردىن ئون قىز ئالغىلى بولىدۇ . سېنى ئون قىزغا بەدەل قىلىپ ئالاي دەپتۇ ، دېيىشىڭ سەۋەبى ، بايىقىدەك ، يەنى

خۇدا يولدا ساۋابلىق تېپىش ، قېنى ، رازىمۇ سەن » نېمىمۇ دېيەلەيتتىم ؟ بايىلا تېخى دادام قۇتۇلسىلا بىر ئۆمۈر خىزمەت قىلىشقا رازى ئىكەنلىكىمنى بىلدۈرمەپمىدىم ؟ بوپتۇ دېدىم . دادام قۇتۇلسىلا قانداق شەرت بولسا ، ھەتتا مەن تېگىدىغان ئەر قېرى ئەمەس ، جەسەت بولسىمۇ رازى ئىكەنلىكىمنى بىلدۈردۇم . ئىككى خوتۇن سەل - پەل ئېچىلدى . مېنى ئىشىنىك يولىنى بىلدىغان ، جاھانىنىك ئەلىم - تەلىمنى چۈشىنىدىغان ، قۇلىقى يۇمشاق دەپ ماختاشتى . ئاندىن ئۇلار كۈيۈ تەرەپكە قايتۇرىدىغان « ئادەمگەرچىلىكىم ئۈستىدە سۆز قىلىپ شاتۇار ، سەگەز توقۇيدىغان ئىشخانا بىلەن مۇشۇ ھويلا - جايىنى كۈيۈيۈم ھېسابىغا خەت - مۆھۈر قىلىپ تۇتۇش توغرىسىدا سۆزلەشتى . « بۇ ئىشنى دادام بوشىنىپ چىققاندىن كېيىن قىلسۇن ، — دېدىم ھاپىلا - شاپىلا بولۇۋاتقان بۇ مەسىلىھەتتىن تېنىم شۇركۈنۈپ ، — ئۆزۈم توغرىلىق دېيىلگەن شەرتلەرگە دادام ھەپسىدىن قۇتۇلسىلا ، مەن رازى . ئىشخانا بىلەن ئۆي - جايىنى دادام بىلەن دەرقەمدە بولغاندا دېيىشەيلى : ... » ئۇلار خاپا بولدى يەنە ئەللىك سەر ئالتۇننى ۋە مېنىك قىممىتىمنىك ئەللىك سەر ئالتۇنغا ياراش - ياراماسلىقىنى تەكرارلاپ ئۆتۈشتى . ماڭا رازىلىق بېرىشتىن باشقا ئامال يوق ئىدى . ماقۇل بولدۇم ۋە دادام بىلەن مەسلىھەت قىلىشىپ ، ئاخىرقى قارارنى ئۇقتۇرىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىپ قويدۇم. ئۇلار : « مەيلى ، دادا بىزنىك ئەمەس ، سېنىك ، بىز پەقەت خالىس يول ماڭغۇچىلار ... » دەپ ، ئۇچ كۈندىن كېيىن كېلىدىغانلىقىنى ، مېنىك يا غاز ، يا ئۆردەك دەپ ئېيتىق جاۋاب بېرىشىمنى تاپىلاپ ، چىقىپ كېتىشتى . بۇ ئىش ماڭا ئاسمان زېمىن ۋە زېمىن ئاسمان بولۇپ قالغاندەك تەسىر قىلدى ، تۇتقان - قويغىنىمنى بىلمەيمەن ، ئاش - نان يېدىممۇ - يوق ، ئېسىمگە كەلمەيدۇ . كۆڭلۈمنىك ئېچىكىرى بىر جايى ئەنسىزلىك ئىچىدە ئۈيۈپ تۇرىدۇ ، يەنمۇ زور بىر پالاكەت باسىدىغاندەك تۇيۇلدۇ . لېكىن ئۇنداق بولمىسا قانداق قىلىشىم كېرەكلىكى توغرىسىدىمۇ ھېچنېمە ئويلىيالمايمەن . شۇنداق قىلىپ ، ئىككى كۈننى ئۆتكۈزدۇم . مەسلىھەت سالغۇدەك ئادەمىم ، تونۇش - بىلىشىم ، ئۇرۇغ - تۇغقانلىرىم يوق ئىدى . ئۇلار بار بولغىنىدى ،

لېكىن مۇشۇ كۈنلەردە مەن ئۆزۈم يالغۇز ئىدىم . دادام بار چاغلاردا ئۆيگە كېلىدىغان كىشىلەرنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم ، ئۇلارنىك تولىسىنى بىلمەيمەن ، بىلگەنلىرىمنىڭمۇ ئۆيى نەدە ئىكەنلىكىنى ، نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئۇقمايمەن . مۇبادا بىلگەن ، ئۇققىنىمدىمۇ نېمە نەتىجىگە ئېرىشەتتىم ؟ ئاخىر قولۇمغا قەغەز ئېلىپ قومۇش قەلەم بىلەن ئەمۋالنى يېزىپ ، دادامنىك پىكرىنى ئېلىش نىيىتىدە ھەپسىگە قاراپ كەتتىم . دادامنىڭمۇ جاۋاب يېزىشى كېرەكلىكىنى يادىمغا ئېلىپ بىر تۆگۈن پاختىنى سىياغا چىلاپ ، بىر ۋاراق ئاق قەغەزنى قوشۇپ ئېلىۋالدىم . پاختىنى بۇغا تەككۈزسىلا سىياسى قېنىق چىقمىسمۇ خەت يازغىلى بولاتتى .

« قاپقان ، — دەپ ئويلىدىم ئاينۇر ئىككى ئايال توغرىسىدا گەپ باشلىغان چاغدىلا ، — توزاق بۇ . لېكىن ... ، — ئاينۇرغا يەنە ئېچىم ئاغرىپ خىيال قىلاتتىم ، — ئۇنىك شۇ ۋاقىتتا باشقا ئىلاجى يوق ئىكەن ئەمەسمۇ ، ئۇنى شۇنداق دېيىشكە ۋە شۇ بىرلا يول بىلەن مېڭىشقا مەجبۇر قىلغانىكەن ئەمەسمۇ ؟ » ئاينۇرنىك سولۇپ ، پۈتۈنلەي رەڭگى كەتكەن چىرايىنى ئېچىنىش بىلەن قاراپ ، ئۆزۈمنى تېخىمۇ ئەيىبدار سەزمەكتە ئىدىم . شۇ ئارىدا كۆيۈپ تۇگىگەن شام ئۆچۈپ قالدى . ئاينۇر بۇنى سەزمىدىمۇ ، ياكى سەزسىمۇ ھەسرەتلىك ئەسلىمىلەرنىك قاينىمىدىن چىقالماي قالدىمۇ ، ئولتۇرۇۋەردى . مەن يېڭى شام يېقىش پىكرىدىن ۋاز كەچتىم . ماڭا قاراڭغۇ بولسا ، ئاينۇر مېنىك ۋە مەن ئۇنىك چىرايىنى كۆرمىسەم ياخشى بولىدىغاندەك بىلىندى . ئاينۇر سۆزنى داۋام قىلاتتى :

— ئەگەر مېنى تەلىيى بار دېسە ئاشۇ بىر قېتىملا تەلىيىم كەلدى . مەن بۇ قېتىم ئاۋۋالقىدەك بىر ئايقۇر پولو ئېلىپ ، ئۇستىگە پەقەت بىرلا سامسا بېسىپ تۇرمە ئالدىغا باردىم . سامسىدىن بىرنى ئېلىشىم دادامنىك دەرھال دىققىتى قوزغالسۇن دېگىنىم ئىدى . چۈنكى سامسىنىك گۆشىنى ئېلىۋېتىپ ئىچىگە يازغان خېتىمنى ، قەغەزنى ، سىيا پاختىسىنى ۋە كىچىككىنە ياغاچ شېشىقنى تىقىپ چاندۇرماي ئەسلىدىكىدەك يېپىشتۇرۇپ قويغانىدىم . بۇ قېتىم گۈندىپايلارغا ئۇچ تەڭگە بېرىدىغانلىقىنى ، ئالدىنقى قېتىم كىرگۈزگەن ئايقۇرنى قايتۇرۇپ ئاچچىقىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدىم .

شۇنداق قىلسام دادام يازغان خەتنى كونا ئاپقۇرغا سېلىپ ئاشقان تاماقلار بىلەن يوشۇرۇپ چىقىرىپ بېرەر دەپ ئۇمىدلىنەتتىم. گۇندىپايلار شۇ بۇرۇنقى تونۇش گۇندىپاي ئىدى. ئۇلار ئۇچ تەڭگىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ هايالسىز ماقۇلغا كەلدى ۋە جۇلدۇر - جۇلدۇر كېينىگەن تىلەمچى « مەھبۇس » لار بىلەن « قۇرۇق قول » كېلىپ كۆرىدىغان « مەھبۇس » نىڭ تۇغقانلىرىدىن يىراقتىراق تۇرۇشۇمنى تەلەپ قىلدى ... مەن كۇتتۇم، كۆڭلۈمگە كەلمىگەن خىياللار كېلىپ، تاقىتىم بىر يەرگە بارغاندا چولا ياشتىكى گۇندىپاي دەرۋازىغا كېلىپ مېنى ئىشارەت قىلدى ۋە ماڭا بۇ. رۇنقى ئاپقۇرنى تۇتقۇزدى. بۇ ئاپقۇرنىڭ ئاغزى بۇداقى ئاپقۇرنىڭ ئاغزى بىلەن يېپىلغانىدى. مەن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، ئاپقۇرنى كۆتۈرۈپ يىراقىغا بارمايلا بىر خالىي جايدا ئاپقۇرنى ئاچتىم. ئۇنىڭ ئىچىدە سامسىنىڭ يېرىمى، ئىككى - ئۇچ كاپامچە ئاش بار ئىدى. ئاشنىڭ تېگىدىن مەن كۇتكەن خەتنۇ تېپىلدى. مەن ئاپقۇرنى تاشلۇۋېتىپ خەتنى ئاچتىم. دۇس سىيادا ياغاچ شېشىقى بىلەن يېزىلغان خەت بىر دەمدىلا ئاشىنىڭ نېمى بىلەن يامرىغىلى تۇرغان بولسىمۇ ئوقۇغلى بولاتتى. دادام شۇنداق يازغانىدى: « مېنى ئەللىك سەرگە ئېلىپ چىقمىز دېگىنى ئالدامچىلىق، ئۇلارنىڭ كۆزدە تۇتۇدىغىنى سىلى قىزىم، ئۆزلىرى خالىمىسلا مېنى دەپ ياتلىق بولمىسلا، خۇدانىڭ سىلىگىمۇ بۇيرۇغىنى باردۇر. ئىشخانىنىڭ كىرىمى بىلەن بىر كىشىلىك تۇرمۇشلىرىنى ئۆتكۈزەلەيلا، پەتتار شاتۇارنى تاپسىلا، ئۇ نىمكارلارنىڭ ئىش ھەققى، باج خىراجلاردىن ئاشقىنىنى سىلىگە ئەكېلىپ بېرىدۇ. تەكىتلەيدىغىنىم مېنى دېمەي ئۆزلىرىنى ئويلىسىلا خېنىم بالام ... » مەن يىغلاپ كەتتىم.

دادام مېنىڭ ھېسابىمغا قۇتۇلۇپ چىقىشنى ئويلىمىغانىدى. ئەمدى قانداق قىلىشىم كېرەك. پەتتار شاتۇارنى مەن نەدىن تاپىمەن؟ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، ئامبار چىدىكى گۈزەرنىڭ دوقمۇشىغا - بۇرۇن دادامنىڭ دۇكىنى بار جايغا باردىم. ھېلىقى كۇنى مېنى دۇكانىنى قۇلۇپلاپ تېز كېتىشكە دەۋەت قىلغان قوشنا دۇكاندىكى ۋاپۇرۇچنىڭ ئىسمىنى بىلمىسەممۇ ئۆزىنى تونۇيتتىم. مەن دادامنىڭ شاتۇارچىلىق ئىشخانىسىنى

ھەلىكىم شۇ كىشى بىلەر دەپ ئويلايتتىم. ئۇ دەسلەپتە مېنى تونۇمىدى. ھەربىدارلار دۇكاندىن چىقىپ كېتىپ خالىي قالغاندا ئۇنىڭغا كىملىكىمنى ئېيتىپ يىغلاپ كەتتىم، ۋاپۇرۇچ مېنى بەزلىدى، كۆڭلۈمگە تەسەللى بەردى. گېپىمىزنىڭ بۆلۈنۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ھەتتا دۇكىنىنى تاقاپ، داستىخان سالدى. ئۇ دادامنىڭ بېشىغا كۇلپەت چۈشكىنىنى ئاڭلىدىكەن، دادامنىڭ بىر مۇنچە دوست - يارانلىرىنىڭ ئۆزىنى كۆرسەتمەسلىكىدىكى سەۋەبىنىمۇ چۈشىنىدىكەن. چۈنكى، شەھەر ئىچىدە دادامنى ھۆكۈمەتكە قارشى، ھۆكۈمەتنى ئۆرۈۋېتىشكە ئاۋامنى كۇشكۇرتكەن، دېگەن گەپنى تارقىتىۋەتكەنلىكتىن يېقىنراق يارەنلىرىنىڭ ئۆزى ۋە مېنى يوقلاپ بېرىشقىمۇ جۇرئىتى يەتمەيدىكەن. ئابدۇمەنناپ تېپىلمۇ « قۇتراتقۇلۇق قىلغىلى كەتتى » دېگەن يالا بىلەن ئۆزىدىن ئۆزۈن خەت بېرىپ بولغانلىقتىن يەكەندە سولاقتا چۈشۈپ قاپتۇ ... ۋاپۇرۇش شۇلارنى دېدى. باشقىچە مەسلىھەت كۆرسىتەلمىدى. ئىش مۇشۇ يەرگە كەلگەندىكىن يوشۇرۇپ نېمە قىلاي دەپ ئويلىدىم - دە، ئەمدى ئۆز بېشىمغا كەلگەن كۇلپەتلەرنى سۆزلەپ، دادامنىڭ خېتىنىمۇ كۆرسەتتىم. ۋاپۇرۇش ھاڭ - تاڭ قېلىپ، خېلىغچە زۇۋان سۇرەلمىدى. كېيىن ئۇ دادامنىڭ خېتىنى مەن تەھلىل قىلغاندەك چۈشىندىغانلىقىنى ئېيتتى: « دادىلىرى سىلىنىڭ بەختلىرىگە ئولتۇرۇپ ھەپسىدىن چىقىۋېلىپ شۇ يەردە ئۆلۈكۇم قالسۇن، دېگەن ئوخشايدۇ. بۇ ئىشنى ھەستەۋاتقانلار دېگىندىن يانمايدىغان نا ئەھلىلەر قىزىم. سىلىگىمۇ كۇن بەرمەيدۇ. قېنى، سىلى ئاۋۇال ئىشخانىغا بېرىپ، پەتتار شاتۇارنىمۇ ئىزدەپ كۆرسىلە. مۇبادا ھېلىقى شەقىقى خوتۇنلارغا رازى بولمىدىغان ئاۋابنى بېرەرمەن بولسىلا مەندىن مەسلىھەت سۇكى، ياكى ئەللىك سەر ئالتۇننى كۆرۈپ، ياكى دادامنى كۆرۈپ نىكاھقا ماقۇل دەيمەن دېسىلە. ئېيىن دېگەنگە ئۇنمىسىلا ... »

ئۇنىڭغا كۆپ رەھمەت ئېيتىپ، ئۇ كۆرسىتىپ بەرگىنى بويىچە دادامنىڭ ئىشخانىسىنى ئىزدەپ كەتتىم. پەتتار شاتۇارنىڭ ئۆزى ئۇستىدە ئېيتقانلىرى راست ئىكەن، كونا ئوردا ئىشكىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى

دېگۈدەك ئۇنى تونۇيدىكەن ، ئىككى - ئۈچ ئۆتكۈنچىدىن سوراپلا ئىشخا-
نىنى تاپتىم . تاپقىنىم بىلەن ئەھۋال مېنى تېخىمۇ ئۈمىدسىزلەندۈرۈۋەتتى :
ئەسلىدە يەتتە ئادەم ئىشلەيدىغان ئىشخانىدا ھازىر ئىككى ئادەم قاپتۇ .
توقۇلغان ماللارنى بۇرۇنقى نىسى باج ئۈچۈن دەپ ئېلىپ كېتىپ ، خام
ماتېرىيال ئالدىغانغا دەسمىيمۇ قالماپتۇ . پەتتار شاتمۇار بۇ كۈنلەردە بىرلا
نىمكار بىلەن كاسىنى ئىش بولسا قىلىپ ، بولمىسا ئەسنەپ ئولتۇرۇپتۇ .
بۇندىن كېيىن مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ئۇمۇ باشقا ئىشنىك يولىنى قىلمىسا
بولمايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قاپتۇ ... ماڭا ئەمدى ژاپۇرۇشنىك مەسلىھە-
تىگە كۆنۈشلا قالغانىدى . ئۇ گەرچە « نىكاھنى قەتئىي رەت قىلسلا »
دېمىگىنى بىلەن « شەرت بىلەن ماقۇل بولسلا » دېگەن پۇراقتىراق سۆز-
لىگەنىدى . دېمىسىمۇ ، دادام سولاقنا ، ئىشخانىنىك ئەھۋالى ئۇنداق تۇرسا
مېنىك ياشىمىغىممۇ بىر مەسىلە بولاتتى . ژاپۇرۇش دېگەندەك ، ئۇ نا ئەھ-
لىلەر كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر مېنى ھامان بوش قويمايدىغانلىقى
كۆزۈمگە كۆرۈنۈپ تۇراتتى ، مېنى « بوش قويماي » نېمىمۇ قىلئالىتەر
دەپ ئويلايتتىم يەنە ، ئاتارمۇ ، چاپارمۇ ؟ ئالدىغىنىك ئىشخانا ، ئۆي -
جاي بولمىدىغان بولسا ئالە مانا ، دەپ تاشلاپ چىقىپ كەتسەمچۇ ؟ دەپمۇ
ئويلايتتىم . شۇنداق قىلسام نەگە بارارمەن ، نەدە تۇرارمەن ؟ قورساقتا نېمە
يەپ ، ئۇچامغا نېمە كىيىمەن ؟ ھەممىدىن مۇھىمى ، دادامنى قانداق
قىلىمەن ؟ ...

ئاخىر مەن نېكاھقا رازىلىق بېرىش قارارىغا كەلدىم . شۇنداق قىل-
سام ، دادامۇ پىت - چۈسىلارغا يېمە بولۇپ ، سېسىپ تۇگەشتىن ئامان
قالار ، ھېلىقى ئادەمسىياق ھايۋانلارنىڭمۇ ژەھشىي نىيىتى ئەمەلگە ئېشىپ ،
ئىپلاس نەپسى ئارام ئالار دەپ ئويلىدىم . ئەتسى چۈشتىن كېيىن ھېلىقى
ئىككى خوتۇن كەلگەندە مېنىك جاۋابىمۇ تەييار بولۇپ قالغانىدى . ئۇلار
شەرتىمگە ئەجەبلىنىپمۇ كەتمىدى ، دەرھال قوشۇلۇپمۇ كەتمىدى .
ئىككىسى بىر ھازا پىچىرلىشىپ مەسلىھەت قىلىشقاندىن كېيىن گېپىمنىڭمۇ
يولى بارلىقىنى ، كۆيئوغۇل بىلەن سۆزلىشىپ باقىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ،
ئەتە چۈشتىن كېيىن كېلىمىز دەپ چىقىپ كېتىشتى . دېگەن ژاقىتتا ئۇلار

يەش بولۇپ كېلىشتى . ئۇ بىر نېمە ، بۇ بىر نېمە دېيىشىپ ، ئەللىك سەر
ئالتۇننى ماڭا بېرىشكە بولمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلاشتى . « بۇ ئەللىك سەر
ئالتۇن جىق مال ، ــ دېيىشتى ئۇلار ، ــ ئۇنى ساڭا شۇنداقلا بەرگىلى
بولمايدۇ . بۇ ئالتۇن بىلەن دادامنى قۇتقۇزۇپ ، ساۋابلىق قىلىشنى كۆز-
لەۋاتقانلا گەپ . باشقا نىيەت يوق . ئۇنى ساڭا بەرسە ، سەن مەزلۇمە ئاجىز
ئورساڭ ، كىمگە پارا بېرىش ، كىم ئارقىلىق بېرىش ، قايسى يول بىلەن
بېرىش يولىنى قانداق تاپالايسەن ؟ » ، « مەن ئالتۇننى كۆزلىگە-
نىم يوق ، ــ قارشى چىقتىم ئۆز نۆۋىتىمدە ، ــ ئەمسە ماڭا دادامنى
كۆرسىتىڭلار . دادام ئۇستىدە تۇرغاندىلا نىكاھ ئوقۇلسۇن . دېگىنىم دې-
گەن ، ھەرگىز يېنىۋالمايمەن . ئىشەنمىسەڭلار قورئان تۇتۇپ قەسەمىمۇ
قىلاي ... » ئۇلار بۇ شەرتىم ھەققىدە بىر دەم ئۇنى ، بىر دەم بۇنى دې-
يىشتى . مەنمۇ ئۆز شەرتىمدە چىڭ تۇرۇۋالدىم .

ئۇلار كېتىپ ، ئۆگۈنى ئىككىمۇ ئەمەس ، كېيىنكى قېتىمدىكىدەك
يەشىمۇ ئەمەس ، تۆتەيلەنلا كەلدى . بۇ قېتىم داستىخان كۆتۈرۈشۈپ
كەلدى . مەنمۇ ئۆز ھالىمغا يارىشا چاي بەردىم . ئۇلار دادامنى دەرھال
كۆرەلىشىم قىينىراق ئىكەنلىكىنى ، دادامنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بىر
مۇنچە ئادەملەر ئارقىلىق بىر تالاي يول ماڭمىسا بولمايدىغانلىقىنى ، بۇنداق
بولغاندا ۋاقىت كېتىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈشتى . دادام چىققاندىن كېيىن
مەن يېنىۋالسام ، مەن يېنىۋالمىغاندىمۇ دادام بۇ نىكاھقا قوشۇلماي تۇ-
رۇۋالسا كۆيئوغۇل سەرپ قىلغان ئالتۇنلارنىك ، مىڭلىغان يوللارنىك بىكار
بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى ، بۇنىڭغا كۆيئوغۇل تەرەپ ماقۇل بولمايدىغانلىقىنى
ئەكتىلەشتى . « بۇ ئىشنىك ئىچىدە ھاراملىق يوق قىزىم ، پەقەت ساۋابلىق
ئىزدەۋاتقانلا گەپ ، ــ دېدى بۇگۈن تۇنجى قېتىم كەلگەن يېشى ئاتا-
مىلارغا بارغان ، بۇۋى سىياق بىر خوتۇن ، ــ بۇ ئاي ــ بۇ كۈنلەردە
ئاللىنىك سەر ئالتۇنى بار ئادەم بىر ئەمەس ، ئون قىز ئالالايدۇ . يا سەن
يېغەمبەر ئەۋلادى ، يا ئەۋلىيا پۇشتى بولمىساڭ ، ساڭا شۇنچىۋالا
يېيىشۇبلىشنىڭ نېمە سىرى بارلىقىنى بىلەلمىدىڭمۇ ؟ يەنە دېسەك يەنە شۇ
گەپ - خۇدا يولدا ساۋابلىق تاپاي دېگەندىن باشقا مەقسەت يوق ،

داداگنی دېمەگەندمۇ ، هازىرقى ئەھۋالىڭ بىلەن مۇشۇنداق بىر كۆيئوغۇلغا ئۇستەك بېرىپ تېگىۋالساگمۇ ئەرزىيدۇ . ياغنىڭ ئىچىدىكى بۆرەكتەك ياشايمىز دەپ ئۆمۈر بويى ئارزۇ قىلىپ ، ئېرىشەلمەي ئۆتىدىغان قىز - چوكانلار ئازمىدى ؟ مەنمۇ راستىنى دېسەم ، بۇ كۆيئوغۇلغا ئەجەبلىنىمەن ، ئۇنىڭ ساۋاب تاپاي دېگىنگە ئىشەنمەي چارەم يوق ... » ئۇلارغا قىممىتىمنىڭ ھەققەتەن ئەللىك سەر ئالتۇنغا بويلىمايدىغانلىقىنى ، ئەللىك سەر ئالتۇنى بار ئادەم بوۋاي ئەمەس ، تاپ بولغاندىمۇ ئۇلار دېگەندەك ئون قىز ئالالايدىغانلىقىنى ، ئەمما بۇ « كۆيئوغۇلنىڭ ماگا يېپىشۇبلىشى ساۋابلىق ئۇچۇن ئىكەنلىكىنى قانداقمۇ ئېيتالايمەن ؟ ئەگەر دادامنىڭ يازغىنىدەك قەتئىي رەت قىلسام ، بۇندىن كېيىن دادامغا ۋە ماگا يەنە نېمە بالايىئاپەتلەر يا غىدىغانلىقىنى بىلمەيدىغانلىقىمنى قانداقمۇ ئېيتالايمەن ؟ ئاخىرقى بىر شەرتىمنى ئېيتتىم ، يەنى نىكاھقا مەن رازى ، ئىشخانا بىلەن ئۆي - جايلار كۆيئوغۇلغا تەئەللۇق بولسىمۇ بولۇۋېرىدۇ ، لېكىن مېنىڭ كۆيئوغۇلنىڭ ئۆيىگە كۆچۈشۈم دادام ھەپسىدىن بوشاپ چىققاندىن كېيىنگە قالدۇرۇلىدۇ . دادام چىققاندىن كېيىن ئولتۇرىدىغان ئۆي ۋە تىرىكچىلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ ئۆيدە ئىجارىسىز ئولتۇرىدۇ . ئىشخانىنى ئىجارىسىز باشقۇرىدۇ . مەن بۇنى خەت مۆھۈر قىلىپ يېزىپ بېرىمەن ... ئەلچى خوتۇنلار ۋارقىراپ - جارقىراپ ، « ئالەمنىڭ نەرىدە مۇشۇنداق نىكاھ بار ؟ نىكاھلانغان ئايال بىر كۈن ئېرىنىڭ ئەمرىسىز باشقا يەردە تۇرسا نىكاھتىن جۇدا بولغانلىق بولىدۇ . قېيىن ئاتا بىلەن كۆيئوغۇل ئوتتۇرىسىدىمۇ ئىجارە - پىجارىنىڭ گېپى بولامدۇ ... » دېيىشتى . « بۇنىڭغا ئۇنمىساگلار بۇ نىكاھ قېپقالسۇن ، ــ دېدىم ئاچچىقىم كېلىپ ، ــ مەيلى بۇ كۆيۈ باشقا ساۋابلىق تاپسۇن ، دادام ھەپسىدە چېرىپ كەتسە كەتسۇن . مەنمۇ خۇدا بېشىمغا سالغان قىسمەتنى كۆرەي ... » راستىنى دېسەم ، ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق ئىرادىگە كەلگەنىدىم . « ئوتنىڭ تېشىدا كۆيگىچە ئىچىدە كۆي » دېگەن ھېكمەت بار ئەمەسمۇ ؟ ئەلچى خوتۇنلار قەتئىي نىيىتىم ۋە ئىرادەمنى كۆرۈپ خېلى ئەجەبلىنىشتى ، ياقىلىرىنى چىشلەشتى ۋە ئاخىر

كۆيئوغۇل بىلەن مەسلىھەتلىشىمىز دەپ مەپلىرىگە چىقىپ كېتىپ قېلىشتى .

ئۇلارنىڭ خەۋىرىنى كۈتمىدىم . بىر مۇنچە ۋەقەلەردىن ۋە ۋاپۇشۇنىڭ سۆھبىتىدىنلا بۇ يەردە چوڭ قەست پىلانلىنىۋاتقانلىقىنى يەملەپ بولغاچقا ، دادامنى خۇداغا تاپشۇردۇم ، تەقدىرىم ئۇستىدىمۇ باش قاتۇرۇپ كەتمىدىم . ئىشخانىنى قەستلەپ ئېلىۋالسا ئېلىۋالار دېدىم . تۇرمۇشتا مېنالسام ئۆي - جاي ۋە بساتلارنى سېتىپ ئاددىيراق ، بىرمۇ ئېغىز ئۆي ئېلىپ ئولتۇرارمەن ، خەقنىڭ كىر - قاتلىرىنى يۇيۇپ ، نانلىرىنى يېقىپ كۈن كەچۈرەرمەن ، ئۇمۇ بولمىسا تىلەمچىلىك قىلارمەن ... دېگەن پىلاننى سوقتۇم . بىراق مەندەك « ئون قىز يېپىشۇبلىشى كېرەك » بولغان كۆيئوغۇل مېنى ئۇنتۇپ قالمىدى . بىر ھەپتىدىن كېيىن ئېككى مەپە بىلەن ئالتە خوتۇن كېلىپ مېنىڭ شەرتلىرىمنى كۆيئوغۇلنىڭ قوبۇل قىلغانلىقىنى ئېلان قىلدى . مەن قازىخانىغا بېرىپ خەت مۆھۈر بىلەن ئانۇنلاشتۇرۇشنى ئوتتۇرىغا قويدۇم . ئۇلار بۇنىڭغىمۇ گەپ - سۆزسىز كۆندى . بۇلار مېنى ھەيران قالدۇرسىمۇ ، دادام قۇتۇلدىغان ئوخشايدۇ ، ئۇلارنىڭ پارا بېرىش يولى بىلەن دادامنى ھەپسىدىن ئاچقىشى راستقا ئوخشايدۇ ، دېگەن يەرگە كېلىپ قالدىم . قازىخاندىكىلەر گۇۋاھچىلىرىم بولۇشقىنى بىلگەندىن كېيىن ، بىزنىڭ مەھەللىنىڭ چەكەدىسى بىلەن ئېككى قوشنىمىزنى چاقىرىپ باردى . گۇۋاھچى تۆت بولۇشى كېرەك بولغانلىقتىن بىرىنى مەن تەكلىپ قىلدىم . قازىخاندىكىلەر مەن دەپ يەرگەن يول بويىچە پەتتار شاتۇارنى چاقىرتىپ كەلدى . كۆيئوغۇلنى مەن تۇنجى قېتىم شۇ يەردە كۆردۇم ...

« ئىم ، ــ دېدىم ئىچىمدە ، ــ بۇ كۆيئوغۇلنى كۆرگەن ئاينۇرنىڭ يېرىتى قانچىلىك ئەۋجىگە چىققاندۇر . ھە؟» ئىچ - ئىچىمنى مۇزدەك بىر نېمە قىسقاندەك بولدى . ئۆي ئىچى قاراڭغۇ بولغانلىقتىن مەن ئاينۇرنىڭ ، ئۇ مېنىڭ چىرايىمنى كۆرۈشەلمەيتتۇق . بىراق شۇ تاپتا ئاينۇرنىڭ چىرايىدىن « كۆيئوغۇل » دېگەن چاغدىكى ھالەتنى بەكمۇ بىر كۆرگۈم بار ئىدى .

— ئۇنى كۆردۇم، — داۋام قىلدى ئاينۇر، — ئۇنى كۆرمەستە «بۇ ياۋۇز ئادەم قانچىلىك ۋەھشىي ۋە بەد بەشىرە ھايۋاندۇ؟» دەپ كۆپ قېتىم ئويلانغانىدىم. كۆرگىنىمدە ھەيران بولدۇم. ئۇ سودىگەر بولسىمۇ سىپايە، موللىلارچە كىيىنگەن، بېشىغا چىرايلىق، كۆركەم سەللە ئورىغان، بويىغان ساقاللىرىدىن ۋە قان تېمىپ تۇرىدىغان سېمىز مەڭزىلىرىدىن نەچچە ياشقا كىرگەنلىكىنى تەخمىن قىلغىلى بولمايدىغان، ھەممە ئادەملەرگە ئوخشاشلا بىر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئاشۇ سىياقىغا قاراپ ئۇنى باشقىلارنى بوزەك قىلىدىغان، پۇلغا تاينىپ، ئۆزگىلەرنى خانۇ ۋەيران قىلىدىغان ئادەم دېسە ھېچكىم ئىشەنمەيتتى، ئەلۋەتتە!

ئاينۇر سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە بۇ ئاچچىق گەپلەر ماڭمۇ تەئەللۇقتەك ئېچ - ئىچىمدىن مۇزلاپ كەتتىم. شۇنداق، دادامنىڭ ئۇ قەدەر يالماۋۇزلىقىغا ھېنىڭمۇ ئىشەنگۈم كەلمەيتتى. لېكىن، ئەمدى دادام ماڭا باشقا بىر ئادەم بولۇپ كۆرۈنمەكتە ئىدى.

— ئۇنى بوغۇپ، بۇغدىيىكىنى غاجاپ - غاجاپ تاشلىۋەتكۈم كېلەتتى. چىشلىرىم غۇچۇرلايتتى. — داۋام قىلاتتى ئاينۇر، — ئۇ بولسا بۇنى سەزمەيتتى. چۈنكى يۈزۈم پەرەنجە ئىچىدە بولغاچقا بەدەنلىرىمنىڭ تىترىشىدىن باشقا ھېچقانداق روھى ھالىتىم بىلىنمەيتتى. تىترىشىمنى ئۇلار «قىز بالىنىڭ ھېيىقىشى، تارتىنىشى» دەپ چۈشىنىشتى. قازى ئىككى قېتىم ماڭا: «ھېيىقماڭ...» دەپ خىتاب قىلدى. خەت ساختىپەزلىك بىلەن پۈتۈلگەن بولسىمۇ، مەزمۇنى بىلەن نەتىجىسىدىن كاۋاك چىقمايتتى. خەتتە: دادام سودا ئىشى بىلەن چەت شەھەرگە كېتىپ زىيان تارتقانلىقتىن ئەللىك سەر ئالتۇن ئەۋەتىلىدىغانلىقى، بۇ ئالتۇن پەقەت نىكاھ ئوقۇلغاندىن كېيىنلا دادامغا ئەۋەتىلىدىغانلىقى، قىز تەرەپنىڭ كۆيئوغۇلغا قايتۇرۇدىغىنى ھېسابىدا بىزگە تەۋە ئۆي - ھويلا ۋە بىر شاتاۋار - سەگەزچىلىك ئىشخانىسى كۆيئوغۇلنىڭ ھېسابىغا بېرىلىدىغانلىقى، دادام «سەپەر» دىن يانغاندىن كېيىن ئۆي - ھويلىدا ئىجارىسىز ئولتۇرۇشقا، باشقا ئىش - ئەقەت تاپقۇچە شاتاۋار - سەگەزچىلىك ئىشخانىسىدىن ئىجارىسىز

يايدىلىنىشقا، باشقا ئىش - ئوقەت تاپالمىسا ئۇنى داۋاملىق ئىشلەتسىمۇ بولىدىغانلىقى يېزىلغانىدى. بۇ خەتتىن قازىخانىدىكىلەر ۋە گۇۋاھچىلاردىن ئەجەبلەنمىگەن ئادەم چىقمىدى. كۆزىتىشمچە، بۇ غەلىتە ۋە قىز تەرەپكە كېڭ قولۇق بىلدۈرۈلگەن خەتنىڭ تېگى - پېيىنى چۈشەنمىگەن ئادەملەرمۇ بۇنىڭدا ھالال بولمىغان بىر ئىشنىڭ بارلىقىنى بىلىۋالالايتتى. بىراق، گۇمان قىلغان بىلەن گۇمان گۇمانلىقىدا قېلىۋەردى. چۈنكى ئاساسىي ھەقدار بولغان مەن قازىخانا مۆھۈرىنىڭ بىر تەرىپىگە قولۇمنى باسقانىدىم. گۇۋاھچىلىرىمۇ قولىنى باستى. پەتتار شاتاۋار، ھەقەمسايىلىرىم دادام بىلەن بولغان ئىشلارنى بىلگەچكە «سەپەر»، «ئەللىك سەر ئالتۇن»، دېگەنلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ، سەۋەبىنى كوچىلمايلا قول بېسىشتى. كۆيئوغۇل سىخىلىق قىلىپ، قازى، مىرزا، مۆھۈردار ۋە ئىككى تەرەپنىڭ گۇۋاھچىلىرىغا رازى بولغۇدەك ھەق تۆلىدى. ئۇ تۆلىسە ھەقلىق ئىدى، چۈنكى ئۇ غەلىبە قىلغانىدى. مەن تەرەپتىن گۇۋاھچى بولغان باشقىلارنىڭ بۇ يەردە بولۇۋاتقانلىقىدىن ئىشلار بىلەن كارى يوق، ئەلۋەتتە، پەتتار شاتاۋارلا ئۆيگە قايتقاندا ئەندىشىسىنى بىلدۈردى. «خېنىم، — دېدى ئۇ، — مەن ئەمدىلەتتىن بەزى ئىشلارنىڭ ئېگىسى يەتكەندەك بولۇۋاتىمەن. دادىلىرىنىڭ ھەپسىگە كىرىپ قېلىشىغا سەۋەب بولغان، بۇرۇندىن ۋاقتى - قارايىدا تۆلىنىپ كەلگەن باجنىڭ يەنە كەم بولۇپ قېلىشىدىن تارتىپ بۇ گۇنكى خەت - مۆھۈر پۈتۈشكىچە بولغان ئىشلاردا بىر باغلىنىشلىق بارەدەك تۇرىدۇ. سىلى بۇ نىكاھقا بىلىپ قول باسلىمۇ ياكى...»، «بىلىپ باستىم، — دېدىم مەن، — مۇشۇنداق خەت - مۆھۈر پۈتۈش مېنىڭ تەكلىپىم بىلەن بولدى...»، «ئۇلار باشقىچە بىر پەتۋا بىلەن سىلىنى يۆتكەپ كېتىۋېرىدۇ، شەرىئەتنىڭ مىڭ بىر پۇتقى بار، دەپ ئاڭلىماپلىكەنلى - دە؟»، «ئاڭلىغان، يۆتكەپ كېتەلمەيدۇ. دادامنى كۆرمىسەم ئۆلۈكۈمۇ بۇ ئۆيدىن چىقمايدۇ...» شۇنداق دېدىم، شۇنداق قىلماقچىمۇ بولدۇم. بىر ھەپتىدىن كېيىن نىكاھ ئوقۇلدى. ماڭا ئىككى يەڭگە ھەمراھ بولغانلىقى ھېسابقا ئالمىغاندا كۆيئوغۇل ھەقىقەتەن ۋەدىسىدە تۇرۇپ، مېنى يۆتكەپ كەتمىدى. يەڭگىلىرىم ماڭا

هەمراهلا ئەمەس ، سۆھبەتداشمۇ بولدى . مېنى « كېلىن » دېسە « كېلىن » دەپ قولۇمنى سوغۇق سۇغا تەككۈزمىدى . دادامنى قويدۇرۇپ بېرىشكە يول مېڭىۋاتقانلىقىدىن ئۇچۇر بېرىپ تۇردى . دادام بولسا كۆتـكىنىمدىن كۆپ كېيىن - بىر ئايدا ئۆيگە ئېلىپ كېلىندى . مۇشۇ ۋاقىتقىچە مەن « كېلىن » بولغانلىقىمدىن ، « يەڭگە »لىرىم تالاغا چىقىشقا قويمىغانلىقتىن ئۇنى يوقلاپ بارالمىغانىدىم . ئۇ كەلگەندە ئۆزى ئەمەس ، ئىككى ئادەم مەخسۇس توقۇلغان زەمبىلگە سېلىپ ئەكەلدى . ئۇ تىلدىن قالغانىدى . پۈت - قوللىرىمۇ ھەرىكەت قىلالمايتتى . ئۇنىڭ تىرىك ئادەم ئىكەنلىكىدىن خەۋەر بەرگۈچى پەقەت ئاران - ئاران يېنىۋاتقان جىن - چىراغنى ئەسلىتىدىغان ئىككى كۆزى ئىدى . ئاشۇ كۆزلىرىمۇ مېنى كۆردى ، بىلىنەر بىلىنمەس پارقىراپ كۈلۈمسىرىگەنىنى ئىپادە قىلدى . مەن تېخى « دادا » دەپ ئاغزىمنى ئاچاي دېيىشىمگىلا ئۇ كۆزلىرىمۇ مېنى كۆردى ، دادام ۋاپات بولغانىدى . ئۇ نېمە سەۋەبتىن ، قانداق كېسەل ۋە قانداق زۇلۇم تۈپەيلىدىن ئاشۇنداق بىر سۆگەك ، بىر تېرە ھالىتىگە كېلىپ قالغىنى قايتا ئېچىلمىغان كۆزلىرىدەك ماڭا بەلگىسىز پېتى قالدى . ئۆزۈمنى كاچاتلىدىم ،ئۆزۈمنى يەرگە ئاتتىم ، يىغلىدىم ، قاقشىدىم ، ناله - زارىمغا قۇلاق سالمىدىغان ئادەم چىقمىدى ، ھەتتا مەن دادامنىڭ نامىزى نەدە چۈشۈرۈلگىنىنىمۇ ، قايسى زەرەتكارلىققا قويۇلغانلىقىنىمۇ بىلمەيمەن . ئۆلۈملۈك ئىشلارغا يېڭى - ياچە كېلىن بولغۇچىنىڭ ئارىلاشمىغىنى تۈزۈك ، دېگەن پەتۋا بىلەن مېنى كۆيۈغۇل نىڭ ھويلىسىغا يۆتكەپ كېلىشتى ...

قاتتىق ، ئەنسىز ھۆركىرەپ يىغلاپ كەتكەن ئاينۇرنىڭ ئاۋازى يۇرىكىمگە پىچاق تىققاندەك تەسىر قىلدى . ئۇ پۈتۈن كەچمىشلىرى ئۇ چۈن ساقلاپ يىغىپ ، بىر قېتىمدىلا « يىغلاي » دېگەندەك بوزلاپ ، بوتىلاپ ئايانچلىق يىغلايتتىكى ، بۇنى ئادەمنىڭ يىغىسى دېيىشكە جۈرئەت قىلالمايتتىم . بۇ سۈنىڭ شارقىرىشىغا ، نۇرغۇنلىغان بۆرىلەرنىڭ غەزەپلىك ھۆركىرىشىگە ، يىراقتىن ئاكلىنىۋاتقان يەر تەۋرىگەن ئاۋازغىمۇ ئوخشايتتى . قىسقىسى ، مەن ئۇنىڭ يىغىسىنى سۆز بىلەن ئىپادىلەپ

بېرەلمەيتتىم . ئىككى مەڭزىمنىڭ ھۆل بولۇپ كەتكىنىدىن ، دىمىغىمنىڭ ئېچىشىپ كېتىۋاتقىنىدىن ئۆزۈمنىڭمۇ يىغلاپ تاشلىغىنىمنى سەزدىم . شۇنداق ئاينۇرنىڭ ھېلىمۇ يىغلىماي ، بوزلىماي كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقىنىنىڭ ئۆزىمۇ بىر غەلىتە ئىش ئىدى ، ياكى ئۇ تولا يىغلاپ كۆنۈپ كەتكەندۇر ، ياكى يىغا ئورنىغا غەزەپ نەپرەت يىغىپ ئادەتلەنگەندۇر ...

ئادەتتىمۇ ئانچە يورۇپ كەتمەيدىغان ئۆينىڭ بىلىنەرلىك يورۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، تاڭ ئاتقانلىقىنى سەزدىم . قوم دەرۋازا تېشىدىكى راسۇيېپەزنىڭ خېرىدار چاقىرىپ ۋارقىراۋاتقان ئاۋازى بىمالال ئاڭلىناتتى . ئاينۇرنى غۇۋا پەرق ئېتەلىسەممۇ ئۇنىڭ چىرايىنى كۆرەلمەيتتىم . ئۇ يىغلاپ - يىغلاپ كېيىن ئېسەدىدى ، كىشىنىڭ ئىچى سىيرىلغۇدەك ئېغىر ئۇھ تارتتى ۋە جىمىپ قالدى . ئۇنىڭغا بىرەر ئېغىز نەسىھەتلىمى سۆز ئېيتىشقا ئۆزۈمدە جۈرئەتمۇ ، ھوقۇقمۇ يوقلۇقىنى ھېس قىلغىنىمدا ئەڭ ياخشىسى شۇك ئولتۇرۇش كېرەك ، دەپ ئويلايتتىم . ئايـ ئورمۇ نېمىشقىدۇر جىمىپ كەتتى ، ھەتتا ئۇنىڭ پۇشۇلداپراق تىنغىنىمۇ ئاڭلانمايتتى . ئۇنى ياكى ئەسلىمىلىرىنىڭ داۋامىنى كۆڭلىدە كۆزدىن كەچۈرۈۋاتىدۇ ، ياكى ئەمدى قانداق قىلىشنى ئويلاۋاتىدۇ ، دەپ ھېس قىلاتتىم . ئۇنىڭ ئەسلىمىسىنىڭ داۋامى دېمىسىمۇ ماڭا مەلۇم ئىدى ، ئۇ- نىڭ بىزنىڭ ئائىلىگە كەلگەندىن كېيىنكى ئەھۋالى ئاساسەن ماڭا ئايان ئىدى . بۇنىدىن كېيىن نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكى مېنى قىزىقتۇراتتى . ئۇنىڭ ، ئاينۇردەك ئايال بۇ زۇلۇملارغا سۈكۈت قىلىپ ياشاۋېرەلمەيتتى . مەسىلىدىن مۇھىمى ئۇ ئالدانغان ، كولدۇرلىتىلغانىدى . بۇنىڭغا ئۇنىڭ تاـ ئايال تۇرمىدىغان قانداق تەدبىرى بار ئىكىن ؟ ئۇ بىر « ئۇمىد » نى ئۈچۈن تۇرۇۋاتقىنىمەن دېگەنىدى ، بۇ « ئۇمىد » نېمە ئىكىن ؟ بۇلار مەن ئۈچۈن سىر ئىدى . ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشنى ، ئۇنىڭ قولىغا قول ، پۇتىغا پۇت بولۇشنى خالايتتىم . بىراق ، شۇ تاپتا بۇلار ھەققىدە ئېغىز ئېچىشقا ئالمىدىم .

بىر ئازدىن كېيىن ئازاب - ئوقۇبەت ، زۇلۇم - كۈلپەت ، ئالدامچى
لىق ، كاززاپلىق بىلەن تولغان دۇنيانىڭ يېڭى ، ئەمما ھېچ نەرسىسى
بىلەن تونۇشۇندىن پەرق قىلمايدىغان ساپ - ھاۋالىق بوشلۇقىدا مىلا
يىللاردىن بۇيان ئوخشاش تەكرارلىنىپ كېلىۋاتقان ئەزان ئاۋازى
ئاڭلاندى . ئەزان ئاۋازى بىلەن تەڭلا ئاينۇرغا تىكىلدىم ۋە ھەيران قال
دىم . تۇڭلۇكتىن چۈشۈۋاتقان يورۇقلۇق روشەن بولمىسمۇ ، ئاينۇر نا
يۇزىنى كۆرۈش ئۈچۈن يېتەرلىك ئىدى ، ئالدىمدا ئولتۇرغان ئاينۇر ئۇ
زۇندىن ، ھەتتا شام ئۆچمىگەن چاغدا كۆرگەن ئاينۇرغا ئوخشمايتتى
مەن چاچلىرى پاخپايغان ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان ، جاۋغايلىرى ساڭگ
لىغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايالنى كۆرمەكتە ئىدىم .

ئادەمنى تېلىقتۇرىدىغان ئۇزاق جىملىق ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى .
كۆزلىرىمنى يۇمۇپ ئولتۇرۇپ ، ئاينۇر ئېيتىپ بەرگەن ئىشلارنى بىر با
تتىن ئويلىماقتا ئىدىم . كىشىلەر ئارىسىدىكى گەپ - سۆزلەردىن ئادەمل
ئارىسىدا ياۋۇز ئادەملەر بولىدىغانلىقى ، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ بىر قىسمى
ۋەھشىيلىك ئىگىلەپ ئالىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان بولسامۇ ، ئۇ ئەتراپىمدا
يىراقتا ، دەپ ھېس قىلاتتىم . مانا ئەمدى ئۇ ئەتراپىمدىلا ئەمەس ، مەل
مەندىن ئېيتقاندا ، مەن ھىلەن چېتىشلىقى بار بولۇپ چىقماقتا ئىدى
چۈنكى ئاينۇرغا شۇنچىۋالا پالاكەتلەرنى كەلتۈرگۈچى كىشى دادام ئىدى
ئاينۇر بىزنىڭ ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن تارتقان زۇلۇملىرىدا مېنىڭمۇ
ستېلىك قاتنىششىم بار ئىدى . مۇشۇلارنى ئويلاپ ئاينۇرغا تەسەل
ئېيتىش ، كۆڭلىنى ياساپ قويۇش ... سۆزلىرىنىمۇ دېيىشكە جۈرئەل
يەتمەي قالدى ... ئاينۇرغا ئېھتىمال بەزلەش ۋە كۆڭلىنى ياساشقا لازىم
سۆزلەرمۇ كېرەكمۇ ئەمەستۇر ...

كۆزۈمنى يەنە بىر ئاچقىنىمدا تۇڭلۇكتىن ۋە ئىشكتىن كىرگەن
يورۇقلۇق بىلەن ئۆي ئىچى پۈتۈنلەي يورۇپ كەتكەنىدى . ئاينۇر كۆزىنى
يۇمۇپ ئولتۇراتتى . كۆتۈرۈلۈپ چۈشۈپ تۇرغان كۆكسىنىڭ تەكشى
ھەرىكىتى ، ئارىلاپ - ئارىلاپ ئاڭلىنىۋاتقان ھەسرەتلىك ، ئۇلۇغ - كىچ
تىنىقلار ئۇنىڭ ھېلىلا سۆزلەپ بولمىغان ئۆتمۈشىنى ياكى مەلۇم بولا

ئەلگۈسىنى خيال قىلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرەتتى . ئەمدى ئۇنىڭدىن نېمە
ئەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى سوراش مۇمكىنمۇ ؟ ئۇنى ئۇنىمسا ئۇنىماي ،
ئەرنى تاتىلاپ ، بەختسىز ئۆتمۈشىنى روھى جەھەتتىن يەنە بىر قېتىم
باشتىن كەچۈرۈشكە مەجبۇر قىلغانلىقىمغا پۇشايمانمۇ قىلدىم .

ئۇ ھېسسىياتىمنى بىلىۋالغاندەك لەپىلدەپ كۆزىنى ئېچىپ ، ماڭا بىر
تەكىلدى - دە ، ئىپادىسىز كۆزلىرىنى تۆڭلۈككە يۆتكەپ ،
بوغۇق ئاۋازدا :

— كېچىچە سىلىنى ئارام ئالدۇرماي نېمىلەرنى دەپ جۇيلۇپ
ئەتكىنىمنى بىلمەيمەن . ھەر ھالدا ئۆزۈمنىڭ بەختسىزلىكلىرىم ئۈستىدە
بىر نېمىلەرنى دېدىم بولغاي . بۇلارنى ئېنىس - جىنغا تىنمىغانىدىم ، —
دى ۋە كىشىنىڭ ئىچىنى سىيرىلدۇرغۇدەك بىر تىنىۋىلىپ
ئاۋام قىلدى ، — ئۇ ئىشلار كەتتى ، تۈگىدى . كېيىنچە ئالدىلىرىدىن
ئەرى ئۆتۈپ قالسام يۈزۈمگە سالمىغايلا ...

ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشەنمىدىم . مەن نېمىنى ئۇ-
ناق يۈزىگە سالىدىكەنمەن ؟

— سىلىنى يېڭىباشتىن چۈشەندىم ئاينۇر ، سىلىنى يەنىمۇ ھۆرمەت
لىشقا بەل باغلىدىم . نېمىنى قانداق ۋەجدىن سىلىنىڭ يۈزلىرىگە
سالىمەن ؟

ئۇ ئېغىر بىر تىنىپ ، ئورنىدىن تەستە تۇردى . پۈتلىرى قولىشپ
قالغان بولسا كېرەك ، بەدەن ئېغىرلىقىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ئۈچۈن
يالىڭاياق قىمىرلىدى . ئاندىن ماڭا مىننەتدارلىققىمۇ ، ئاچچىققىمۇ ، زادى
نېمۇ تەۋە بولمىغان بىر كۈلكە بىلەن قاراپ قويۇپ :

— ئەمدى دەيمىنا ... — دېدى .

كۆڭلۈم ناھايىتى غەش بولدى ، ئۇ ماڭا ئىشىنىپ ، ئۆزىنىمۇ
ئىشەندۈرۈپ ، يۈرەك يارىلىرىنى قورقماي ، ئەيمەنمەي ئېچىپ بەرگەنىدى .
ئۇ مىنۇتتا ، ئەمدى ئاينۇر بىلەن ئوتتۇرامدا بۇرۇنقىغا تۇپتىن
ئوخشىمايدىغان باشقىچە بىر مۇناسىۋەت باشلىنىدىغانلىقىنى پەملىدىم .
ئارىسىدىكى ئوتتۇرىمىزدا بۇرۇنمۇ ھېچقانچە مۇناسىۋەت يوق ئىدى ، ئۇنى

پەقەت ئۆز ئىختىياردىن تاشقىرى دادامغا خالىماي ياتلىق بولغان بىر بە-
چارە ، دەپلا تونۇيىتتۇم ، ئەمدى دادامغا بولغان كۆز قارىشىمۇ ، ئاينۇرغا
بولغان تونۇشۇمۇ ئۆزگەرگەندى . لېكىن ، ئاينۇرنىڭ ماڭا بولغان كۆز
قارىشى ۋە چۈشەنچىسىدە بۇرۇنقىدىن پەرق قىلمىدىغان ھېچنېمە يوقلۇقى
ھېلىقى سۆزلىرى ئارقىلىق ئاشكارىلانغانىدەك تۇراتتى . ئۇ نېمىلەرنى خىيال
قىلىۋاتقىنىمنى بىلمىدىغانىدەك ئېغىر خۇرسىنىپ :

ـــ كىرىكىدىن ئارتۇق ئوي - خىيالمۇ ئادەمنىڭ دۈشمىنى ، ـ
دېدى .

چۈچۈپ بېشىمنى كۆتۈردۈم . ئۇ ھېلىغىچە ھەرقانداق غەرەز
ئارىلاشمىغان بىر نەزەر بىلەن ماڭا قاراپ تۇرە تۇراتتى . ئۆي ئىچى پۈتۈن-
لەي يورۇپ كەتكەن بولۇپ ، ئىككىمىزدە بىر كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى
دېگۈدەك چارچاش ، ئۇيقۇسىراش ئالامىتى بىلىنمەيتتى .

ـــ چۈشەندىم ، سىلىگە كۆپ رەھمەت ، ـ دېدىم ئۇنىڭ
ئاگاھلاندۇرۇشىغا جاۋابەن .

ـــ ئەمدى بىردەم ئوخلۇۋالسىلا ، ئورۇن سېلىپ بېرەي ، ـ دېدى
ئۇ .

ئۇ شۇ سۆزلەرنى دەۋاتقىنىدا بىردىنلا تۇنۇگۈنكى ، ئۇلۇشكۇنكى
ئاينۇرغا ئايلىنىپ قالغانىدەك مۇلايىم ، مۇڭلۇق ۋە بىچارە ئىدى . ئۇنىڭ
تەكلىپىگىمۇ رەھمەت ئېيتتىم . ئۇ مېنى زورلىماي پىيالە ، چەينەكلەرنى
پەتنۇسقا سېلىپ ، داستىخانغا ئۇراپ ، شىپىلداپ مېڭىپ چىقىپ كەتتى .

تالاغا چىقتىم . ھاۋا - جاھان ئوبدانلا يورۇپ قالغان ، قايسى بىر
ھويلىنىڭ دەرۋازىلىرى ئالدىدا سەھەرلىكىنى قولدىن بېرىشكە
ئادەتلەنمىگەن تىلەمچىلەر مەشرەپ غەزەللىرىنى توۋلاپ تۆمە تىلىمەكتە .
مەھەللىنىڭ چەكەدىلىرى ئىشىك ئالدىنى سۈپۈرۈپ ، سۇ سېپىش
لازىملىقىنى ئەسكەرتىپ ، ئاھالىنى سەپەرۋەر قىلماقتا ئىدى . بىزنىڭ ھوي-
لىدىن كوچا سۈپۈرۈش ، سۇ سېپىشكە ئەزەلدىن ئادەم چىقمايتتى . بىز بۇ
ئىشنى مەھەللىگە ھاۋالە قىلغان ، دادام قەرەللىك پۇل تۆلەپ تۇراتتى . بە-
كارچىلىق تېنىمنى بوشاشتۇرۇۋەتتى . مەدرىسكە بېرىشىم كېرەك بولسىمۇ

بارغۇم كەلمەي قالدى . مەدرىسنى ئويلاش ماڭا ساقىيە كوچىسىنى ئويلاش
بىلەن تەڭ ئىدى . ئۇ كوچىنىڭ چارسۇ دوقمۇشىدا موللا بەشىرىنىڭ
ئۆيى ، ئۇ ئۆيگە قوشنا ئۆيدە ھېلىقى نامەلۇم قىز بار ئىدى . توساتتىن يەنە
بۇرنىكىمگە ئاغرىق كىرىپ كەتتى ، مەن ھالسىزلىنىپ ، ئۆرە تۇرغۇدەك
ماغدۇر يېتىشمەيۋاتقىنىنى ھېس قىلدىم - دە ، سەنتىرەكلەپ مېڭىپ
مۇجرامغا كىردىم . ئولتۇرۇش ئۆچۈن ئاخشام سېلىنغان كۆرپىنى
سۆپىنىڭ ئوتتۇرىسىغىراق تارتىپ ، ئۇستىگە ئۆزۈمنى تاشلىدىم . ھېلىقى
قىزنىڭ قەددى - قامىتى ، قىيا بېقىپ كۈلۈمسىرىشى كۆز ئالدىمدىن نېرى
كەتمەي تۇرۇۋالدى : « ئىشق دېگەن نەرسە مۇشۇنداق بولىدىغان ئوخشى-
مامدۇ ؟ » دەپ ئويلايتتىم ئېغىر ئۇھ تارتىپ . ئەمما ، بۇ ئىشقىم سەۋزىنىڭ
ھەۋىسى يوق دەم يەۋاتقان گۈرۈچ بولۇپ قېلىشىدىن قورقاتتىم . مەنمۇ
كۆرگۈم كېلىدىغان ، يادىمغا كەلسە يۈرۈگۈم ئېغىپ سىرقىرايدىغان دە-
رىجىگە كەپتىمەن ، قىزچۇ ؟ ئۇ زات بەلكىم مېنى ئۇنتۇپ قالغاندۇر .
ئۇنتۇمايمەن دېيىشكىمۇ باشقىچە ئىلاجى يوقتۇر ، دېگەندەك خىياللار بىلەن
تولغىناتتىم . « موللا بەشرى كەلسە بولاتتى ، ـ دەيتتىم ئىچىمدە ، ـ
موللابەشرى بۇگۈن كېلەرمۇ ؟ ... »

ئاينۇرنىڭ ناشتىلىق چايغا چاقىرىشى خىيالىمنى بۆلدى . بىر
كېچىلىك ئۇيقۇسىزلىقتىنمۇ ياكى تۇنۇگۈن ، ئالدىنقى كۈن كەچتىكى
روھى مالىمانچىلىقنىڭ تەسىرى تۈگىمىگەنلىكتىنمۇ ، ئىشقىلىپ ، گېلىم-
دىن بىر نەرسە ئۆتمىدىغاندەك قىلمايتتى . شۇنداقتىمۇ ئاتايىن ئاۋارە بولۇپ
چاي راستلىغانلىقىنى رەنجىتمەسلىك ، بۇ ئارقىلىق ئىچكى
كەچۈرمىشلىرىمدىكى ئۆزگىرىشنى چاندۇرماسلىق ۋە يالغۇز قالسامىلا كې-
لىۋېلىپ پاراكەندە قىلمىدىغان نامەلۇم قىزنىڭ مەنىۋى ئازابىدىن قۇتۇلۇش
ئۈچۈن پېشايۋان ئاستىغا چىقتىم . ئاينۇر ئاللىقاچان داستىخان سېلىپ ،
نان ئۇشتۇپ ، ھەسەل ، مۇرابباء ، ناۋات ، مېغىز تەخسىلىرىنى تىزىپ
بولغانىكەن . ئۇ تام تۈۋىگە چىلاپچا قويۇپ ، ئاپتۇۋا يېنىدا لۆكىگە
تۇتۇپ ئۆرە تۇراتتى .

مۇزدەك سوغۇق سۇدا يۇز - كۆزلىرىمنى يۇيۇپ ، سەل - پەل

يەگگىللەشكەندەك بولۇپ قالدىم . تاك سەھەرنىڭ سوغ ، ساپ شامىلى تېخىمۇ ياقتى . ئىككىمىز لام - جىم دېمەي چاي ئىچىشتۇق . مەن خالار - خالماس زورغا بىر - ئىككى بۇردا نان بىلەن بەش ئالتە تال مېغىز يەپ ، بولدى قىلدىم . لىكىن ، ئاينۇر مېنى بەك زورلىمىدى . نېمىشقىدۇر ئۇمۇ مەندەك ئىشتەيسىز ، گەپ خالماس بولۇپ قالغانىدى .

دۇئادىن كېيىن نېمە قىلىشىمنى بىلمەي ئۆيدىن تالاغا چىقىپ ، تالادىن ئۆيگە كىرىپ ، پىرقىراپ يۇردۇم ، كوچىغا چىقىپ كەتكۇم ، بازار ئارىلاپ ئۇنى - بۇنى كۆرۈپ ۋاقىت ئۆتكۈزگۈم كېلەتتى . ئەمما « موللا بەشىرى كېلىپ قالسا ... » دەيدىغان تەمە سىرتقا چىقىشىمنىمۇ چەكلەپ تۇراتتى .

تاشقىرىقى ھويلىغا چىقتىم . بىزنىڭ تاشقىرىقى ھويلىمۇ كەڭ ۋە ئىككى قات ئىدى . تاشقىرىقى دەرۋازىدىن كىرىشكىلا ئىككى ياقتا جايلاشقان خىزمەتچىلەر ئۆيى ۋە ئاتخانا ئالدىدا بىردىن ئىككى تۇپ ئۈجمە بار ئىدى . ئون غۇلاچچە بېرىدە مال ئامبارلىرى جايلاشقان بولۇپ ، ئۇلارمۇ ئىككى قاتار ، ئوتتۇرىسى سەينا ئىدى . شۇنىڭدىن كېيىن خىش بىلەن تام ياسالغان ، ئىشكى بولمىغانلىقتىن تاشقىرىقى ھويلىغا تەۋە يەنە بىر بوش ئارىلىق بولۇپ ، بۇ ئارىلىقتا بىر تۇپ ئۈجمە ، بىر تەرەپتىرەك قۇدۇق بار ئىدى . ئىچكىرىكى ھويلا دېيىلگەن قۇرۇدا نەچچە يۈز تەشتەك گۈل ئۆستۈرۈلەتتى . بۇلارنىڭ ئىچىدىكى قىشلىق گۈللەر قىش كۈنلىرى ئۆيگە ئېلىپ كىرىلىپ ، دالانغا قويۇلاتتى . يازلىق گۈللەر ئاستا - ئاستا سولۇپ ، قۇرۇپ كېتەتتى ، ئەتىيازدا يەنە باشقىدىن تېرىلاتتى . بۇ گۈللەرگە غەمخورلۇق قىلىش پۈتۈنلەي دادامنىڭ خوتۇنلىرى قىلىدىغان ئىشلار ئىدى . ئاينۇر كەلگەندىن كېيىنمۇ بۇ « ئەنئەنە » گە ۋارىسلىق قىلغانىدى . مەن بۇرۇندىن گۈل كۆرسەم ئاھ دەپ ئۆزۈمنى ئۇرۇپ كەتمەيتتىم ، شۇڭا ھويلىمىزدىكى گۈللەرگە قىزىقىپمۇ قالمايتتىم . ھەۋىسىم بولمىغانلىقتىنمەكىن ، گۈللەرنىڭ ئىسمىنىمۇ بىلمەيتتىم . بۈگۈن قىلىدىغان ئىشىم يوق ، زېرىكىشلىك ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىرتقا چىقالماسلىق تۇپەيلىدىن گۈل تاماشىسى قىلدىم . داستىخاننى يىغىشتۇرۇۋەتكەن ئاينۇر ئۆزىگە تەۋە

ھۈجرىلارنى ۋە مېنىڭ ھۈجرىلىرىمنى بىسىقتۇرۇپ ، تازىلاپ بولۇپ بىكار بولدى بولغاي ، گۈلگە سۇ سېپىدىغان سەپكۈچكە سۇ قاچىلاپ ، گۈللەرنىڭ يېنىغا كەلدى . كېچىچە بولۇپ ئۆتكەن سۆھبەتنىڭ يەنە بىر تەسىرى شۇ بولدىكى ، مەن ئۇنىڭدىن تەپ تارتىدىغان ، ئۇنىڭدىن قورۇنىدىغان بولۇپ قالماقتا ئىدىم . شۇ تاپتا ، ئۇنىڭ يېنىدىن نېرى كەتكۈم كەلدى ، ئەمما بارىدىغان يېرىم يوق ئىدى . ئۇيگە كىرىپ كەتكۈمۇ يوق ، تالاغا چىقىپ كەتكۈمۇ كەلمەيتتى . ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدا سۆھبەت ئۈزۈلۈپ قالماسلىقنى ، كېچىكىدەك كۆڭۈلنى ئېزىدىغان گەپ - سۆزلەر بولمىسمۇ ئادەتتىكى ، نورمال ، باشقىچە بىر پاراكلار بولۇشنى خالايتتىم . بىراق ، نېمە توغرۇلۇق گەپ ئېچىش مۇمكىن ؟ مەن بىساتىمدىن بىرەر ماۋزۇ چىقىرالمىغىنىمدەك ، ئۇنىڭمۇ گەپ قىلغۇسى بولغاندىمۇ ، نېمىدىن باشلاپ گەپ قىلىشتا قىينىلىۋاتقانلىقىنى غۇۋا تۇيۇپ تۇراتتىم .

ئەرزىمىگەن بىر پۇرسەت ، داغدۇغا قىلغۇچىلىكى يوق ، ئادەتتىكىدەك بىر پۇرسەت كەلدى . ئاينۇرنىڭ سەپكۈچىدە سۇ تۇگەپ ، ئۇ چىلەكنى كۆتۈرۈپ چىقىپ قۇدۇق بېشىغا ماڭدى . ماڭا يېقىنراق بولسۇن يەنە ئالدىراپ قۇدۇق بېشىغا باردىم - دە ، سۇ تارتىشتا مەخسۇس ئىشلىتىدىغان سۇغىنى ئىلمەككە ئېلىپ ، قۇدۇققا چۈشۈردۇم . ئاينۇر سۇ تارتىپ بەرمەكچى بولغانلىقىمنى بىلىپ خىجىلا ھەيران قالغان بولسىمۇ ، چاندۇرماي :

— ئۆزلىرىنى ئۇپرىتىپ جاپا چەكمىسىلمۇ بولاتتىغۇ ؟ - دېدى .

— نېمىسى جاپا ؟ - دېدىم كۈلۈشكە تىرىشىپ ، راستىنى دېسەم ، قىلىپ باقمىغان بۇ ئىش تەسىرىدىن ، سوغىنى تارتىپ چىقارغۇچە ئىككى تاغىقىم بىلىنەرلىك سىرقىراشقا باشلىغانىدى ، - سىلى بىرەم بولسىمۇ ھاردۇق ئېلىۋالسىلا ...

ئۇ ماڭا قاراپ قويدىيۇ ، گەپ قىلمىدى . سوغا قۇدۇق ئاغزىدا كۆرۈنۈشى بىلەن قولىنى سوزۇپ سوغىنى ئالدى . مەن سەپكۈچىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ بەردىم . شۇنىڭدىن كېيىن گۈللەرنىڭ ئىسمىنى سوراشقا

باشلىدىم . ئۇ بىر - بىرلەپ چۈشەندۈردى : قوناقگۇل ، سەبدەگۇل ، تا-
جىگۇل ، چىلانگۇل ، ئاق ئەتىرگۇل ، سېرىق ئېتىرگۇل ، قىزىل
ئەتىرگۇل ، ئەنجۇرگۇل ، يۆگىمەچگۇل ، ئوسمىگۇل ... « ھە » دەپ بە-
شىمنى لىكىشتىپ ئۇنىڭ قەدىمگە ماسلىشىپ ئايلىناتتىم . ئاينۇر
سۆھبەتلىشىش تېمىسى تېپىلغانلىقدىن خۇشال بولغاندەك بۇ گۈللەرنىڭ
قانداقى قايسى پەسلىدە ئېچىلىدىغانلىقى ، قاندىقىنىڭ ئېچىلىش مەزگىلى
ئاياغلىشىپ ، قاندىقىنىڭ تېخى مەزگىلى كەلمىگەنلىكى ، قايسىسىنىڭ
تەشتەككە لايىق ، قايسىسىنىڭ لايىق ئەمەسلىكى ، قايسىسىنىڭ ھازىر يا-
شىرىپ تۇرغىنى بىلەن كېيىن سولىشىپ قۇرۇيدىغانلىقى ھەققىدە
تەپسىلىي چۈشەندۈرۈشكە كىرىشتى . بەزى گۈللەر پەقەت يېشىل تۇرسۇن
ئۈچۈنلا تېرىلغىنى بىلەن تەشتەكتە تۇرسا ئېچىلمايدىغانلىقى ۋە سە-
ۋەبى توغرىسىدا سۆزلەبتتى . « باغۋەنچىلىك ، گۈلچىلىك
ساھەسىدىمۇ ئۆلۈما ئىكەنغۇ ؟ - دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ئۇنىڭغا قايىل بو-
لۇپ ، - ئىسسىت ، بۇ تار ، قىستىلاڭ قورۇدا نابۇت بولۇپ
كېتىدىكەنسەن - دە ! » ئاينۇر گۈللەر ھەققىدىكى پارىڭنى توگىتىپ ،
تەسىراتىمنى سىناپ باققۇسى كەلگەندەك ماڭا تىكىلىپ قارىدى . ئۇنىڭ
چىرايى ئەسلىگە كەلگەنىدى . ئۇنىڭ كۆزى ۋە تۇرقىدىن گۈللەر توغرۇ-
لۇق پاراڭ قىلسا خۇشال بولىدىغان ئالامەتلەرنى سەزدىم . ئەمما ، مەن بۇ
ساھەدە ساۋاتسىز بولغانلىقىمدىن ئۇنىڭغا ماسلىشالمايتتىم . ئۇنىڭ گۈللەر
ھەققىدىكى بىلىمنى ۋە ئەمەلىي تەسۈرلەرنى نەدىن ئۆگەنگەنلىكىنى
سوراي دەپ بولۇپ ، بۇ پىكىردىنمۇ ياندىم . چۈنكى ، بۇ ھەقتە سوراش
يەنىلا ئۇنىڭ ئۆتمۈشىگە قايتىش بولاتتى . ناھايىتى ئېنىقكى ، ئۇ بۇلارنى
ئانىسىدىن ياكى دادىسىدىن ئۆگەنگەن ، دادام ھارامزادىلىك بىلەن خەت .
مۆھۈر قىلىپ تارتمۇالغان ھويلىسىدا تەجرىبە ئارتىۇرغان . شۇنداق بولماي
باشقىچە بولۇشى مۇمكىنمىدى ؟ گۈللەر ھەققىدە پاراڭ تۇگىدى . ئۇ
توساتتىن شۇكلىنىپ قېلىپ ، خىيال سۈرۈپ كەتكىنىمنى نېمە دەپ
چۈشەندىكىن ، بىر چاغدا :

— سىلى ئۆيگە كىرىپ كەتسىلمۇ بوپتىكەن ، مەن تاشقىرىقى

ھويلىلارنىمۇ بىر سۈپۈرۈۋەتسەم ، بۇ يەرگە توپا - چاڭ كېلىدۇ ، - دې-
دى .

— مەن ئاۋۋال سۇ سېپىۋېتەي ، — دېدىم ئويلانمايلا ، — سۇ
سىگىۋچە سىلى ئېچكىرىگە كىرىپ تۇرسىلا ...

ئۆزۈمگىمۇ بىلىنىپ تۇرۇپتۇكى ، مەن شۇلارنى دېگەندە بىربىدىن
رەنجىگەندەك - ئانچە خۇشال - خۇراملىق بىلەن دېمىگەنىدىم . بۇ
ئاينۇرنىڭ ئۇنىماي ، ئۆزۈم قىلىمەن ، دەپ تالىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش
ئۈچۈنلا دېيىلگەن بولماي ، قايسى تەرىپىم ۋە نېمە بىلەندۇر ئۇنىڭغا
ئۆزىكىلىمەيدىغانلىقىمنى چۈشىنۈالغانلىقىمدىن دېيىلگەنىدى . چۈنكى ،
ئېگىمدا تۇغۇلۇپ ئېسىمنى بىلگەندىن تارتىپ ئىش قىلىش ، ئەمگەك بىلەن
شۇغۇللىنىش مەن قىلىشقا تىگىشلىك ئىش ئەمەس ، دەپ قارايدىغان
چۈشەنچە بار ئىدى . مەن ئۈچراشقان ھەممە ئادەملەر بۇ ھەقىقەتە بىرەر
قېتىمۇ ئېغىز ئېچىپ باققىنى يوق ، شۇنداقتىمۇ ئۇلار ئاڭلىق -
ئاڭسىز بولسۇن ، مېنى ئاشۇنداق چۈشەنچە بىلەن تەربىيىلىگەنىدى .

ئاينۇرمۇ شۇنداق چۈشەندىمىكىن ، ماڭا بۇرۇن كۆرمىگەندەك
ئەجەبلىنىپ قاراپ تۇرۇپ قالدى ، لېكىن مەن قۇدۇق بېشىغا
كېتىۋاتقىنىمدا لام - جىم دېمەي ئېچكىرىگە كىرىپ كەتتى . ماڭا قۇدۇق-
نىڭ سۇ تارتىش ، سوغىنى كۆتۈرۈپ بېرىپ ، سۇنى سېپىش ھەقىقەتەن
ئېغىر كەلدى . ھويلا - قورۇنىڭ چوڭ بولۇپ كېتىشىنىڭ نەقەدەر جاپاغا
سالىدىغان ئىش ئىكەنلىكىنى ، ھېس قىلدىم . بۇرۇن بۇلار تۇغرىسىدا
نېمىشقا ئويلانمىغان بولغىيتتىم ؟

چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈپ ، تىنىقىم بىر - بىرىگە ئۇلاشماي
قالغاندا ، شۇ كىچىككىنە ئىش تۇگىگەن بولسىمۇ تەرلەپ كەتكىنىمنى ،
ماسىراپ - ھۆمۈدەپ ئاران نەپەس ئېلىۋاتقىنىمنى ئاينۇرغا بىلىندۇرمەس-
لىك ئۈچۈن ، ئاتىخانا يېنىدىكى تاختا شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ
كەتتىم . ئۆگزە ماڭا موللا بەشرىنىڭ ئۆگزىسىنى ئەسلەتتى . شەھەرنىڭ
ھېسى ئۆيلىرىگە ئوخشاش بىزنىڭ ھويلىدىكى ئۆيلەرنىڭمۇ قوشنا
ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىگە توتۇشىدىغان گىرۋىكىدە سىرەج تام بار ئىدى .

بىزنىڭ سىرەج تام تېخى ئادەم بويىدىن ئېگىزرەك ئىدى . « شۇ قىز بىزگە قوشنا بولۇپ قالغان بولسىچۇ ؟ ــ دەپ ئويلىدىم ئۆگزىلەرنىڭ سىرەج تېمىنىڭ ئارىلىقىدىكى تاسادىپ پەيدا بولۇپ قالغان كاكىل يېرىقلىرىدىن نېرىقى ئۆگزىلەرگە سەپسېلىپ مېڭىپ يۈرگەچ ، ــ ئۇنى ھەر كۈنى دېگۈدەك كۆرۈپ يۈرمەسمىدىم ؟ ... » ھەر كۈنى كۆرۈپ يۈرسەم نېمە پايدىسى بولار ئىدى ؟ ماڭا قۇرۇقتىن قۇرۇق كۆرۈپلا يۈرۈش ئەمەس ، ئۇنىڭغا ئېرىشىش كېرەك ئىدى . ئەمما قانداق ئېرىشىمەن ؟

ئۆگزىدە ئۇزۇنغىچە ئايلىنىپ يۈردۈم . تەرىمۇ ئاللىقاچان قۇرۇپ ، دېمىمۇ جايىغا چۈشكىنىگە قارىماي يۈرىكىمنىڭ ئاللىقاندىق چوڭقۇرلۇقىدا تۇنۇگۈندىن تارتىپ ماڭا تونۇش بولۇپ قالغان سىرقىراش ئاۋۇغاندى ، بۇنىڭ تۆگۈچىنى ھېلىقى قىزدا ، ئۇنىڭ قېنا بېقىپ كۆلۈمسىرىشىدە ، دەپ بىلەتتىم ۋە مولا بەشىرىنىڭ قانداق خەۋەر ئېلىپ كېلىشىنى زارىقىپ كۈتۈشكە مەجبۇر بولۇۋاتقانلىقىمدىن ئىچىم سقىلاتتى .

مولا بەشىرىنىڭ كېلىشىگە ئۈمىد باغلىغان بولساممۇ ، شۇ بۇگۈن كېلىپ قېلىشىغا ئىشەنچ قىلالمايۋاتقان چاغدا ئۇ كەلدى . ئۇ كەلگەندە بىز چۈشلۈك تاماقنى ئاللىقاچان يەپ بولغان ، مەن ئىچىم پۈشۈپ ، ئىچكىرىكى ھويلا بىلەن تاشقىرىقى ھويلا ئارىلىقىدا مەنسىز ، مەقسەتسىز مېڭىپ يۈرگەنىدىم . تاشقىرىقى دەرۋازا قېقىلىشى ھامان دەرۋا زىنى ئاچتىم . ئۇنى كۆرۈپ خۇشاللىقىمنى باسالمايۋاتقان بولساممۇ ، كۈتكەنلىكىمنى چاندۇرۇپ :

ــ كىرسىلە موللىكا ، قېنى ئىچكىرىگە كىرسىلە ، ــ دېدىم قىزغىنلىق بىلەن ، ــ سىلىنى بۇگۈن كەلمەس دەپ ئويلىغانىدىم ...

مەن دەرۋازىنى تاقاپ ئۇنىڭ بىلەن قاتارلىشىپ ئىچكىرىگە مېڭىشىمىزغىلا ئۇنىڭ ئاغزى ئېچىلدى :

ــ ئەل ئىنتىزارۇ ئادەمى ئەشەددۇ مىنەل قەتلىن ، ــ ئۇ كۈلۈپ قويۇپ ئۈيغۇرچە تەرجىمە قىلدى ، ــ ئەرەبلەر دەيدۇكى : « كىشىنى ساقلاتماق ئۆلتۈرگەندىن يامان ! » ئەتە كەلسەممۇ كېلەردىمغۇ ، تۇنۇگۈن دېيىشكەن گەپنىڭ ئۇچۇرىنى ساقلاپ ، ئۆز گۆشىنى ئۆزى پارە قىلمىسۇن

دېدىم قارىم ...

ئۇنىڭ ھېسسىياتىمنى چۈشەنگىنىدىن خۇشال بولۇپ ، كۈلۈپ قويدۇم . كەيپىنىڭ چاغلىقىغا قارىغاندا ، موللا بەشىرى ئېلىپ كەلگەن خەۋەر مېنى خۇشال قىلىشى مۇمكىن ئىدى .

بىز گۈللەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ ئىچكىرىكى ھويلىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە يۇقىرى ئاۋاز بىلەن « پوشت - پوشت ! » دەپ توۋلىدىم . بۇ ئاينۇرغا بېرىلگەن سىگنال ، ئۇنىڭ ئۆزىنى دالدىغا ئېلىشى كېرەكلىكىنى ۋە مېھمان ئۈچۈن داستىخان راسلىشى لازىملىقىنى ئۇقتۇرىدىغان بەلگە ئىدى . شۇنىڭدىن كېيىن موللا بەشىرىنى ھۇجرامنىڭ پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىسىغا باشلىدىم . ئۆيدىن كۆرپە ئاچقىپ سېلىپ ، دۇئا قىلغاندىن كېيىن تىنچلىق - سەھەتلىك سوراشتۇق .

قول چايقىغاندىن كېيىن داستىخان سالدىم . مەزىلەرنى موللا بەشىرى تەرەپكىرەك سۈرۈپ ، نان ئۈشتۈپ ، چاي قۇيدۇم .

ــ قېنى موللىكا ، داستىخانغا قارىسلا ...

موللا بەشىرى ئاق نانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قاتتىق ، نېپىز يېرىدىن قولاقتەك چوڭلۇقتا ئۈشتۈپ ، ھەسەلگە مىلەپ ئاغزىغا سالدى . كېيىن چايدىن بىر ئوتلىدى . چاينىغانلىرىنى يوتۇۋېتىپ بولۇپ :

ــ تۇنۇگۈن سىلىنىڭ ئالدىلىرىدىن چىقىپ ، ئۇدۇل نېغەتۇللا قارىنى ئىزدەپ ماڭدىم . پەرىزىمدىكىدەك ، نامازدىن يانغاندا كۆرۈشتۇق . ئاندىن بىزنىڭ ئۆيگە كېلىپ ، سىلى توغرۇلۇق پاراڭلاشتۇق ، ــ دېدى ۋە يەنە بىر پارچە نان ئېلىپ بۇ يىلقى ئۈرۈك مۇرابباسىغا مىلەپ ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە كىرىشتى . ئۇنىڭ چاي ئىچىشى ، پىيالىنى لىقلاپ قويۇشۇم ، ئۇنىڭ يەنە مېغىز ، قىرغىز قۇرۇتى بار تەخسىلەرنى متىلداپ كولىشى بىلەن بىر مۇنچە ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى ، ــ نېغەمتۇللا قارى بىلەن خۇپتەندىن يانغۇچە پاراڭلاشقان بولساقمۇ بىساتىمىزدىن ئەپچىلرەك تەدبىر چىقمىدى . شۇنىڭ بىلەن ، بۇگۈن بامدات نامىزىدىن يېنىپ باشقىچە يول تۇتتۇم . قىزنىڭ ئائىلىسىنىڭ پۈتكۈل ئەھۋالىدىن خەۋىرىم بولسىمۇ ، قىزنىڭ ئۆزىنىڭ ئەھۋالىدىن بېخەۋەر بولغانلىقىمدىن ، دەل مۇشۇ نۇقتىدا

مەن « ئەلچىلەر پىرى » دەپ ئاتىلىدىغان ئاقپاشا خېنىمنىڭ ھۆزۈرىدا بولدۇم ...

كۆڭلۈم ئۇيغەن ، ئەنسىرىگەن ھالدا ئۇنىڭ گەپىنىڭ گۇندىسىنىلا ئېيتماي تەپسىلاتىدىن تارتىپ ئېزىپ - چاپاۋاتقىنىغا ئىچىم پۇشۇپ قۇلاق سالماقتا ئىدىم.

— ئاقپاشا خېنىمنى ئاڭلايمىدىلىكىن ، شەھەردىكى هاللىق ئائىلىلەر قۇدا بولۇشسا ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتەمەي قالمايدۇ ، — دەپ داۋام قىلاتتى ئۇ يەنە ئەگىتىپ ، — ئۇنىڭ ھۆزۈرىغا بىر بېرىپ باقاي دېيىشىمدىكى ۋەج شۇكى ، ھەزرەتلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئوۋلىۋاتقان پەرىشتىنىڭ شۇ ياشقىچە بېشى بوش بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى . ئۆزلىرىگىمۇ ئايانكى ، تەقۋادارلىرىمىز قىز بالا . ۋاقىلىرىنى نامازغا پەرەز ھېسابلانغان توققۇز يېشىدىلا تالالىق قىلمىسىمۇ ، ئاشۇ ياشلىرىدا بىرلىرى بىلەن « چاي ئىچۈرۈپ » بېشىنى باغلاپ ، « ئاق تاشلاپ قويۇش » ئادىتىگە ئىگە ...

— شۇنداق دەپ ئاڭلىغان ... — دېدىم موللابەشىرنىڭ ئىنكاس تەمە قىلىپ تىكىلگىنىگە جاۋابەن .

— ئۇ پەرىشتىلىرىنى سۈرۈشتە قىلىپ باقاي ، ئاقپاشا خېنىم بۇنى بىر تېگ . تېگلاپ بەرگەي ، دەپ بېرىۋېدىم . سالام - سائەتتىن كېيىن گەپىنىڭ ئۇچىنى چىقىرىشىمغىلا ئاقپاشا خېنىم : « بۇ يولنى ماڭمىسامۇ بىلىمەن ، مىرزامنىڭ قىزىغا ئون يېشىدا چاي ئىچۈرۈلۈپ ، ئاق تاشلاپ بولۇنغان ...» دېدى . بۇ دەللال خوتۇن مېنى كەمبەغەل كۆرۈپ ، بىرەر يېقىنلىرىغا سوراۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ ، مېنى بەزدۈرۈش ئۈچۈن شۇنداق دېگەن بولمىسۇن يەنە دەپ ، پەقەت ئۇقۇشۇپلا باقماقچى بولغۇنۇم ، مەن ئۇنىڭ قوشنىسى ئىكەنلىكىم ، قىزنى سوراۋاتقان كىشىنىڭ ھال - ئوقىتىنى توغرىسىدا بىر ئاش پىشىم ئىزاھات بەرگەندىن كېيىن ، ئۇ يەنە شۇ گەپنى تەكرارلىدى ۋە قىزنى سورىغان كىشى مەن تەرىپلىگەن دەك كاتتا بايلاردىن بولسا ، مىرزامنىڭ قىزىدىنمۇ ئۈز ، مىرزامنىڭ قىزىدىنمۇ باي قىزلار بارلىقىنى ئېيتتى . مەن : رەھمەت ، مەن بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈپ باقاي ، دەپ قايتىپ چىقىپ نېغەمەتۇللا قارىنى تاپتىم ۋە ئۇنىڭ

بىلەن بۇ مەسىلىنى بىرەر قۇر سۆزلىشىپ ...

— ئۇنداشتۇرۇلۇپ قويغان قىز بولسا مېنىڭ كۆيگۈنۈم بېكار ئىكەن - دە ؟ - ئىچ - ئىچىمدىن چىقىۋاتقان ئۇھىنى تۇتۇپ تۇرالماي ، موللا بەشىرنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ، ئاھ تارتىۋەتتىم .

— بۇ مەسىلە تېخى ئۇنچىلىك ئېغىر ئەمەس بېرىدىغانلىقىنى كۆرسەتمەيدۇ ، — دېدى موللا بەشىرى ئۆزگەرگەن كەيپىياتىمغا ئانچە ئېتىۋار قىلمىستىن كەتمەي ، — سىلى گەپلىرىنى ئاخىرغىچە ئاڭلاشقا قۇلاقلىرىنى بەرسىلە .

— سۆزلەۋەرسىلە موللىكا ، گەپلىرىدە بولسىمۇ ماڭا ئاز — تولا ئاراملىق يەتسە ئەجەب ئەمەس ...

موللابەشىرى ئۆمىدسىزلەنگەن ، پەرىشان هالىمدىن چۆچىدى بولغاي ، لەۋلىرىگە يېقىن ئاپارغان پىيالىسىدىكى چايىنى ئوتلىماي ، داستىخانغا قويدى . سەل جىم ئولتۇرۇۋېلىپ ، ئاۋۇال مېنى خاتىرجەم قىلىشقا ئالدىرىغاندەك :

— ئەھۋال ئۇقۇشمىزچە بۇ ئىشتىن ئۈمىد بارەك قىلىدۇ . بۇنىڭغا سىلى بىجىرىم تۇرۇپ بېرىشلىرى كېرەك ، — دېدى .

ئۇنىڭ سۆزى ئۆزى كۈتكەن ئۇنۇمنى بەردى . مەن دەرھال جانلىنىپ قالدىم ۋە قەددىمنى كۆتۈرۈپ ، ئۇنىڭ نېمە دەيدىغىنىغا قۇلاق سېلىشقا تەييارلاندىم .

— نېغەمەتۇللا قارى بىلەن مەسلىھەت قىلىشىپ كەلگەن يېرىمىز شۇ بولدىكى ، كىچىكىدە چاي ئىچۈرۈلۈپ ،ئاق تاشلانغان بۇنداق نىكاھنىڭ بۇرۇن قانداقكىن ، ھازىرقى بۇ ئاي ، بۇ كۈنلەردە يېرىمى دېگۈدەك ۋۇجۇدقا چىقمايۋاتىدۇ . بۇنىڭ سەۋەبى ھەر تۇرلۈك ، بەزىسىدە بېگىت چوڭ بولۇپ ، بەزىسىدە قىز رەسىدە بولۇپ يېنىۋالىدىغان ئىشلارمۇ ، ئىككى قۇدىنىڭ قايسىبىرلىرىنىڭ ھال - كۈنىدە ئۆزگىرىش بولۇپ ، ياكى قىز ، ياكى يېگىت تەرەپ سۇنغان بولسا ، ياكى يېگىت ، ياكى قىز تەرەپنىڭ بۇرۇنقىدىن هاللىنىپ قالىدىغان پەيتلىرى كەلگەن بولسا قارشى تەرەپنى ئۆزىگە تەڭ قىلماي يېنىۋالىدىغان ئىشلارمۇ بولۇپ تۇرىدۇ .

هاسىل كالام، ئەھۋالدا ئۆزگىرىش بولىدۇ. مىرزامنىڭ سىلىنى كۆيدۈ. رۇۋالغان قىزىنىڭ چاي ئىچۈرۈلۈشىدىمۇ شۇنداق ئەھۋال بولۇشى مۇمكىنمۇ، يوق؟ بىز بۇنى ئىگىلەش ئۈچۈن ئۆيدە ئولتۇرۇشتىن تالاغا چىقىپ، ئۇيان - بۇيان كېزىپ بېقىشنى ئەۋزەل كۆردۇق. مەن ئۇلارغا قوشنا بولساموۇ يا بايلىق، يا نام - ئاتاق، ئابرۇي تەرەپلەردە تەڭ بولمىغانلىقىمدىن باردى - كەلدىمىز يوق. شۇڭا، ئۇلارنىڭ ئۆي ئىچىدىكى نازۇك ئىشلاردىن خەۋىرسىز ئىدىم. بىز شۇ ئائىلىگە يېقىن ئادەمنى تېپىشىمىز كېرەك ئىدى. سەمىلىرىدە بارکى، ئىككىلىمىزنىڭ ئەھۋالى بويىچە ئېيتقاندا، شۇنداق ئادەم بولغاندىمۇ بىزنىڭ كۆرۈشۈشىمىز، كۆرۈشەلىگەندىمۇ ھېلىقى ئىشلارنى سوراپ بىلمەكمىز تەس ئىدى. شۇ يەردە نېغىمەتۇللا قارىغا بىر ئەقىل كېلىپ، مىرزامنىڭ خىزمەتچىلىرىدىن ئۇقۇشۇش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. باشقىچە يول بولمىغانلىقتىن، بۇ تەدبىردىن پايدىلانغاچ تۇرايلى، دەپ مەنمۇ قوشۇلدۇم. ئىككىمىز ئايلىنىپ مىرزامنىڭ چارسۇ تەرەپكە قارايدىغان دەرۋازىسى ئالدىغا بېرىشىمىزغا ئاللا بېشىمىزنى ئوگشاپ، ئات سۇغارغىلى چىققان مەپكىشىگە يولۇقتۇق...

ئىچىم پۇشتى، تەقەززا بولغىنىمدىنمىكىن موللابەشرىنىڭ بۇنداق ئەزىمىلىكىگە سەل ئاچچىقىمۇ كەلگىلى تۇردى. شۇنداقتىمۇ ئىككى كىشى مېنى دەپ تۇنۇگۈن شامدىن خۇپتەنگىچە، بۈگۈن بامداتتىن نامازى ئەسىرگىچە چېپىپ يۈرگەنلىكى ئۈچۈن ھېچقانداق نەتىجىسىز ئىش بولغاندىمۇ سەۋر قىلىپ، ئاڭلاپ رەھمەت ئېيتىشىم كېرەك - دە! ئۇنىڭ سۆزۈپ قالغان چېينى ئۆكۈۋېتىپ، يېڭى چاي قۇيۇپ بەردىم. موللابەشرى چايدىن ئىككى ئوتلۇۋلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— نېغىمەتۇللا قارى بىر قاراپلا بۇ مەپكەشنىڭ چېكەرمەنلىكىنى ئۇقۇۋاپتۇ. «كۆزلىرىنىڭ ئېقىغا، قاپقىنىڭ ئىششىقىغا قارىسلا...» دېدى ئۇ، «ھە، نېمە بوپتۇ؟» دېۋىدىم، «ھېچنېمىغۇ بولماپتۇ، چېكەرمەن ئىكەن جانۋار، بۇنداق ئادەمدىن گەپ ئېلىش ئوڭاي...» دېدى. بىز ئۇڭاي بولغىنى بىلەن ئۇ «جانۋار» غا ئۇسسۇپ بېرىپلا گەپ قىلالمايدىغان بولغاچقا ئەگىشىپ مېڭىپ، تۆشۈك دەرۋازىسى ئارقىلىق

سېپىلدىن چىقتۇق. «جانۋار» تۇمەندە ئىككى ئاتنى سۇغۇرۇپ، كەينىگە ياندى ۋە ئاچا ئېرىقنىڭ دوقمۇشىدىكى چايخانىنىڭ كەينى ئىشىكىدىن ئىچىگە بېشىنى تىقىپ، بىرىنى چاقىردى. چىققان بالىغا ئىككى ئاتنى بېرىپ، پەملىشىمچە بېقىپ قويۇشنى تاپىلىدى بولغاچ، ئۆزى ئىچكىرى كىرىپ كەتتى. «يۇرسىلە كىرەيلى، بۇ چايخانىنىڭ كەينى ئۆيى چىكەرمەنلەرنىڭ گۇلخانى، ئۇنى شۇ يەردە گەپكە سالىمىز» دېدى نېغىمەتۇللا قارى. مەن قوشۇلدۇم - دە، تاپان باستى قىلىپ چايخانىنىڭ كەينىدىكى ئۆيگە كىردۇق. ئامىتىمىز كەلگەن كۈن ئىكەن، شۇ «جانۋار» دىن باشقا ئادەم يوق، ئۇمۇ تازا ھەمراھ سېغىنىپ تۇرغانىكەن...

— گېپىڭلارنىڭ نەتىجىسى نېمە بولدى؟ — ئەدەبسىزلىك بولسىمۇ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتىم.

قىزىشىپ قىلىۋاتقان گېپىنىڭ بىلىگە تېپىۋەتكىنىم موللابەشرىگە ياقمىدى. شۇنداقتىمۇ نېمىگە بەكرەك ئېتىۋار بېرىدىغانلىقىمنى ئەمدى بادىغا كەلتۈرگەندەك، گېپىنى قىرىپ قويۇپ رەسمى گەپكە ئۆتتى:

— ئۇقتۇقكى، قىزنىڭ ئىسمى بۇۋىسارە ئىكەن، بۇ يىل ئون ئالتە ياشقا كىرىپ، ئون يەتتىگە ئاتلاپتۇ. مەپكەش «بىچارىنىڭ ئېيتىشچە، خېنىمنىڭ ئەسلى بۇلتۇرلا تويى بولماقچىكەنتۇق، بىر سەۋەب: خېنىم قانداقتۇر بىر پۇرسەت بىلەن يىگىتنىڭ ئۆزى چوقۇر بولغىنىنى ئازدەپ، ئاغزىدىن شالى ئاقمىغان بىر سياقنى كۆرۈپ قېلىپ، قاتتىق يىغا - زار قىلىپ تۇرۇۋالغانلىقتىن؛ يەنە بىر سەۋەب: خۇداغا ئۇنىڭ ئاھى يەتكەنمۇ - نېمە، يىگىت كېزىك بىلەن ئاغرىپ، جان ھەلقۇمىغا كېلىپ قالغانلىقتىن بۇ توي بولماي قاپتۇ. يىگىتمۇ ساقىيىپتۇ، بۇ يىل ئەتىيازدا توي تەرەددۇتىغا كىرىشكەندە بۇۋىسارە خېنىمنىڭ ئانىسى يېمىش خېنىم تۇتاقلىق كېسىلى بىلەن يېتىپ قاپتۇ. يېمىش خېنىم ياساقايماي، ياكى جان ئامانىتىنى خۇداغا تاپشۇرالماي ياتقاندا داقا - دۇمباق، كاناي - سۇناي چېلىپ توي قىلىشنى مىرزام مۇۋاپىق ئەمەس دېگەن ئوخشايدۇ. بۇۋىسارە خېنىمنىڭ قارشىلىق قىلىپ بەۋا كېلەلمىگەندىن كېيىن ئانىسىنى باھانە قىلىپ، قازان ئېسىشنى كېچىكتۇرۇشكە چاۋاك چېلىپ ما-

قوُل بولغانمش ...

كۆڭلوُم ئېچىلىپ قالدى . موللابەشرىنىڭ دېگەنلىرىگە قارىغاندا ؛ « بۇۋىسارە » ئىسىملىك بۇ جاناننىڭ تەقدىرىدىكى پېشكەللىك تېخى تامامەن تۈگەپ كەتمىگەن ، « قازان ئېسىش » خەۋپى يەنىلا مەۋجۇت بولسىمۇ ، ھازىرچە تېخى « بېشى بوش » ئىدى . بۇ « بوش » لۇق ئۇنىڭغا ئېرىشەلەيدىغىنىمنىڭ كاپالىتى بولمىسىمۇ ، نېمىلا دېگەن بىلەن بۇۋىسارە ھازىرچە ھېچكىمنىڭ ئەمرىدە ئەمەس ئىدى .

موللابەشرى شۇ ئاپ نېمىلەرنى خىيال قىلۋاتقىنىمنى بىلمىگەن. لېكىن ، گېپىمگە زېھىن قويۇپ قۇلاق سېلىۋاتىدۇ ، دېدىمكىن ، ياكى ئۇققان - بىلگەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى دەۋېتەي دېدىمكىن ، بۇۋىسارە خېنىمنىڭ بىر ئاچىسى بارلىقىنى ، ئۇنىڭ ياتلىق بولۇپ ، پەيزۇاتنىڭ قازىلىقىنى قىلۋاتقان ئېرى بىلەن بىرگە تۇرىدىغانلىقىنى ، ئۆزىدىن ئىككى ياش چوڭ ئاكىسىنىڭ بۇخارالىغا ئوقۇغلى كەتكىنىگە بىر يىلدىن ئارتۇق بولغىنىنى ، ئانىسى يېمىش خېنىمنىڭ شۇ كۈنلەردە چۈمبۇستىكى ئانا تەرەپتىن مىراس قالغان باغدا داۋالانغاچ دەم ئېلىۋاتقانلىقىنى ، ئۆيدە دادا بىلەن قىزىلا قالغانلىقىنى سۆزلەۋاتاتتى . بۇ گەپلەر قۇلىمغا نېرىدىن - بېرىلا ئاڭلىناتتى . مەن يەنىلا « قىز ھازىر بىرىنىڭ ئەمرىدە ئەمەس ... » دېگەن ئاتلىق خىيال بىلەن بەنت ئىدىم .

ــ ئەمدى قىزىنىڭ كەيپى بىلەنمۇ تونۇشۇپ قويسىلا ، ــ دەپ دېققىتىمنى ئۆزىگە تارتتى موللابەشرى ، ــ بىز مەپىكەش « جانۋار » نى بىرەر سائەت گەپكە سېلىپ ، ئۇنىڭ چەككىنىگە پۇلىنى بىز تۆلىۋېتىپ خوشلاشتۇق - دە ، سىلىگە بۇ خەۋەرلەرنى مېنىڭ كېلىپ يەتكۈزۈشۈمنى پۈتۈشتۇق . قىزنى سىلىگە مەنسۇپ قىلىدىغان بىرەر تەدبىر ياكى يول تېخى تېپىلمىغىنى بىلەن قىزنىڭ نىكاھتىن خالىي ئىكەنلىكىدەك بىرلا پاكىت ئۈمىد بارلىقىنى بىلدۈرىدۇ قارىم ، ــ ئۇ مەن خىيال قىلۋاتقانىدەكلا سۆزلەيتتى ، ــ نېغىمەتۇللا قارىنى يولغا سېلىپ قويۇپ ، ئۆينى بىر يوقلاي ، ئاندىن سىلى بىلەن كۆرۈشەي دەپ ئۆيگە كەلدىم ، كەچلىك غىزاغا قۇرۇق ئوتۇن تاشلاپ قويايى دەپ ئۆگرىگە چىقتىم . شۇ

بەردە شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرىپ ، بىر ۋەسۋەسە بىلەن قوشنا ھويلىغا قاراپ باققۇم كەلدى ، ــ ئۇ خىجالەت بولغاندەك كۆلۈپ قويدىيۇ ، دەرھال يەنە ئەكسىگە قايتىپ ، سۆزىنى داۋام قىلدى ، ــ مانا شۇ يەردە ئۆزلىرىدىن بىسوراق ، ئۆزلىرىگە تەئەللۇق بولغان جانانلىرىنىڭ جامالىغا ئېقىپ كەتكۈر كۆزۈم چۈشۈپ قالدى . ئەينەكە بۇيرۇمىسىلا ، مەن سىلىگە ئاكا يوللۇق ، ئۇنىڭ ئۇستىگە دوست - يارلاردىن بىز ، كۆڭلۈمدە باشقا نىيەت بولمىغانلىقتىن ئېيتىپ بېرىۋاتىمەن ، قىزنىڭ ھالى پەرىشان ، رەڭگى بۇزارغان قىياپەتتە بىزنىڭ ئۆگرىگە قاراپ تۇرغىنىنى كۆردۈم . ئۇ زات ماڭا كۆزى چۈشىشى بىلەنلا جامالىنى رومىلىغا يۇشۇرۇپ ، ئىچكىرى ھېچىشقا ئالدىرىدى . بۇنىڭدىن چىقىدىغان خۇلاسە ناھايىتى ئايان . بىزنىڭ ئۆگرە تەرەپتە كۆرگۈدەك نېمە بار دەيلا ؟ ئۇنىڭ زارىقىپ - تېلىقىپ قاراپ كۆرمەكچى بولغىنى ئەسلى سىلى ئىدىلە ... مېنىڭ تېخى ئۈمىد بار ، بىر يول تېپىلىشى كېرەك ، دېيىشمىدىكى سەۋەب دەل مۇشۇ يەردە قارىم ! شۇڭا بۇگۈن كېرىلىپ - يېيىلىپ ۋالاقشىپ كەتكىنىم ...

ئۆيىكەم ئاغزىمغا تىقىلىپ قالغاندەك نەپەس ئالالماي قالدىم . موللا - بەشىرىنىڭ قىياسى ۋە تەھلىلى توغرا ئىدى . بۇۋىسارە ھويلىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ موللابەشرىنىڭ ئۆگرىسىگە قارىغان بولسا ، بۇ مېنى كۆرۈش ئىستىكىنىڭ بارلىقىدىن دالالەت بېرىدۇ . دېمەك ئۇمۇ مەندەك ... ئۇنىڭ ھېلىقى قېيا بېقىپ يېقىملىق كۆلۈمسىرىشىمۇ تاسادىپ ئەمەس ئىكەن - دە ، ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك ؟

ــ ئەمدى قانداق قىلساق بولار ؟

موللابەشرى سوئالىمغا جاۋاب بېرىشكە مۇۋاپىق سۆز تاپالمىغاندەك خېلى جىم ئولتۇردى . ئۇنىڭ ھەدەپ پېشانىسىنى تاتىلىشىدىن بىر نېمىنى ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى .

ــ بۇنى ... ئەستاغپۇرۇللا .... موللابەشرى قوللىرىنى ئىشقىلاپ ئۆزىنىڭ جىلىچىلىكىنى ئېپادىلىدى ، ــ ھەر خىل چارىلەرنى ئويلاپ باقتىم . قىزنىڭ ھېلىقىدەك « چاي » ، « ئاق » لىرى بولمىغىنىدا ئەلچى ئەۋەتىپ بېقىشقا بولاتتى . ھازىر بۇنىڭغا بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ . يىگىت

مىرزامنىڭ ئىنسىنىڭ ئوغلى بولغانلىقتىن چاينى قايتۇرۇپ ، « ئاق » نى بىكار قىلىدىغان چوگراق باھانە بولمسا، ئۇلار قىزنىڭ ناله - پەريادى ئۇچۇنلا بۇ ئىشتىن يانمايدۇ . ئەمدى قىزنىڭ ئۆزىگە ...

ــ قىز بىلەن كۆرۈشۈپ بېقىشقا بولماسمۇ ؟ ــ سورىدىم شۇنداق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىپ تۇرۇپ . چۇنكى ، ماڭمۇ باشقىچە چارە - تەدبىر يوقتەك بىلىنەتتى .

ــ مەنمۇ شۇنى ئويلىغان ، ــ جاۋاب بەردى موللا بەشرى ، ــ سىلى بىزنىڭ ئۆگزىدە ، ئۇ زات ھويلىسىدا تۇرسا بىر بىرىگىلارنى قانغۇدەك كۆرۈۋالغىلى بولىدىكەن ، ئەمما بىر - بىرىگە قاراپلا ئۆتىدىغان ئىشتىن نېمە پايدا ؟ ئىككىلىرىنىڭ ئىشى ياكى ھارام ئىش بولمسا ، ياكى باشقىچە مەنىدىكى ئاشىق - مەشۇقلۇق بولمسا ؟

ــ شۇنداق ، خۇدايىم بۇيرۇسا مېنىڭ ئىشقىم پاك !

ــ ھەببەللى ، ــ موللابەشرى قوللاپ قويدى ، ــ قارىشىپلا ئۆتكىلىمۇ بولمايدۇ . شۇڭا ، سۆزلىشىش كېرەك ئىدى . ئۆگزىدە تۇرۇپ مۇنداق سۆزلەرنى ئەركىن - ئازادە دېگىلىمۇ بولمايدۇ ، قىزنى چاقىرىپ چىقىشقا تېخى ، بىرەرىمىزنىڭ كىرىشىگە تېخى يول يوق . ئۇنى چىقسۇن دېسەك ، ماقۇل دېگەندىمۇ چىقسا نەگە چىقىدۇ ؟ ئەگەر سىزلىپ قالدىغان ئىش بولسا ... مەيلى « جانۋار » نىڭ ئېيتىشىچىمۇ ، مىرزام ئۇ نىڭ تاشقىرىقى ھويلىغا چىقىشىغىمۇ روخسەت قىلمايدىكەن . سىرتتىن كىرىدىغانلارمۇ يا ئۇنىڭ ئۆغقانلىرى ، يا تاشقىرىقى ھويلىدىكى دەرۋازە ۋەن بۇرۇندىن تونۇيدىغان بىر - ئىككى دوست - ئاداشلىرى بولۇشى كېرەك ئىكەن .

موللابەشرىنىڭ « ئۇمىد» بارەدە تۇرىدۇ دەپ ، مانا ئەمدى ئۇنداقمۇ يول يوق ، بۇنداقمۇ يول يوق دېيىشلىرى يۈرىكىمنى ئېزىپ ، مېنى ئۇمىدسىزلىككە چۇشۇرۇپ قويدى . بىراق :

ــ ئامال تاپىمىز قارىم ، باشلىرىنى بەك قاتۇرمىسلا ، ــ دەپ تەسەللى ئېيتتى ئۇ يەنە ، ــ « كۆزدىن ئايرىغان خۇدايىم ھاسىدىن ئايرىمايدۇ » دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ ؟

ئاينۇرنىڭ سىرتتىن بەرگەن يۆتەل بەلگىسى بىلەن ئەگىمدىن چىققىنىم . ئۇ ئاش تەييار بولغانلىقىنى ، شۇ تاپتا ئەكىرىش ياكى كېچىكىپ رەك ئەكىرىشىنى سورىدى . مەن گەپ - سۆزلەر بىلەن ۋاقىتنىڭ شۇنچە ىز ئۆتۈپ كەتكىنىگە ھەيران بولدۇم . كۇن ئولتۇرۇپ كەتكەن بولۇپ ، شەپەق نۇرلىرى ئۇجمىسىنىڭ ئەڭ ئۇستۇنكى شاخلىرىنىڭ ئۇچىدىلا قىپقالغاندى . موللابەشرىنى كۆزدە تۇتۇپ ، ئۇنىڭدىن سوراپ ، ئاندىن ھۆر قىلىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم .

موللابەشرى خىجالەت بولغاندەك يېقىمسىز ھىجايدى . نامازنى باھانە قىلىپ ئۇنى تۇتۇپ قالماقچى بولدۇم :

ــ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ ئەسىرنى ئوقۇپ بەرسىلە مولىكا ، ئاڭغۇچە شامنىڭ ۋاقتىمۇ توشۇپ قالىدۇ .

ــ بۇ يېرىنى دېسىلە مەن پىشىنىمۇ قازا قىلغان ، ــ كۈلۈپ قويدى ئۇ ، ــ خەير ، پېشىن ، ئەسر ، شامنى بىراقلا ئادا قىلايلى .

تاھارەتتىن كېيىن موللابەشرىنىڭ ئىمامەتچىلىكىدە ئۇچ ۋاقلىق نامازنى بىراقلا ئوقۇدۇق . مەن بامداتنىمۇ قازا قىلغانىدىم ، ئەمما ھازىر بامدات توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىدىم . دۇئادا بولسا « سۇرى پاتمە » دىن كېيىنلا « خۇدايا ئۆزۈڭ ساپسەن بۇ ئىشقنى ، بۇۋىسارىنىڭ ۋىسالىغا يەتكۈزگەيسەن » دەپ دۇئا قىلدىم . بىز ئاشقا ئولتۇرۇپ لىگەننى بىرىم قىلغاندا مەھەللە مەسچىتى تەرەپتىن نامازشامغا ئېيتىلغان ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى . چىقىپ شامدان كۆتۈرۈپ كىردىم . موللابەشرى ئۇزاق ئولتۇرمايدىغانلىقىنى ئېيتقان بولسىمۇ ، ئاشتىن كېيىن بىردەم چايخورلۇق قىلىمىز ، دەپ تۇرۇۋالدىم .

موللابەشرى ئاشنى خېلى يېدى . ماڭا ھېچنېمە تېتىمايدىغاندەكلا قىلاتتى . خېلى زورلانغان بولسامۇ گېپىمدىن ئۆتمىدى .

ــ قورسىقى توق ئاشقا ئىشق يارىشىدۇ قارىم ، ــ دەپ چاقچاق قىلماقچى بولدى موللابەشرى .

ــ ھېچقىسى يوق ، قورساق ئاچسا تويغۇزمامدىمەن ؟ ــ دېدىم . لېكىن بۇ تاماق ئۆتىمەسلىكنىڭ ئالدىنقى ئاخشامدىكى ئىچىملىك ،

ئاخشامدىن هازىرغىچە بولغان ئۇيقۇسىزلىق تەسىردىن ئىكەنلىكىنى يو-
شۇردۇم .

ئۇن - تىنسىز چاي ئىچىپ ئولتۇردۇق . ئۆزۈم يالغۇز قالسام بۇۋىسارىنىڭ خيالى بىلەن ئازابلىنىمەن دەپ ، موللابەشىرنى تۇتۇپ قال-
غانىدىم . بىراق ، دېيىشىدىغان گەپ دېيىلىپ تۈگىگەنلىكتىن موللابەشىرنىمۇ يېڭى گەپ قىلىپ بېرەلمىدى . ئىككىنچى پىيالە چايدىن كېيىن ئۇ پەسكە چېچىلغان گۈرۈچىلەرنى چىمدىپ تېرىپ داستىخانغا تاشلاۋېتىپ ، « دۇنيا قىلىپ بەرسىلە » دېدى .

ئۇنىڭ يەنە تۇتۇشقا باھانە بولمىغانلىقتىن ، ئۇنىڭ ئۆزىنى دۇنيا قا-
لىپ بېرىشكە ئۇندەپ كېتىشكە ئىجازەت بەردىم . تاشقىرىقى دەرۋازىدىن چىققاندا ئۇ :

ــ يەنە ئويلىنارمىز ، يەنە مەسلىھەت قىلىشارمىز . دۇنيادا ئادەم ئۆتكىلى بولمايدىغان يول يوق ، ــ دەپ مېنى ئاۋۇندۇرۇپ قويدى .

« شۇنداق ، ــ ھۆجرام تەرەپكە كېلىۋېتىپ ئويلاپ كەتتىم ، ــ ئۆتكىلى بولمايدىغان يولغۇ يوق . ئەمما ھازىر ئۆتكىلى بولىدىغان يولمۇ يوق تۇرسا ...»

پىشايۋان ئاستىغا كەلگىنىمدە داستىخانىنى يىغىشتۇرۇۋاتقان ۋە گىلەم ئۈستىگە چېچىلغان گۈرۈچىلەرنى نازۇك بارماقلىرى بىلەن تېرىۋاتقان ئاينۇرغا كۆزۈم چۈشتى . ئۇ باياتىن ئاش ئەكىرىشكە مېنى چاقىرغان چاغدىلا چىرايىغا دىققەت قىلغانىدىم : ئۇ سولىشىپ ، كۆزلىرى ئولتۇرۇ-
شۇپلا قالغانىدى . شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ پەرىشان ، ئىككى مەگىزى قىزىللىقىنى يوقاتقان ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاشۇ سارغىيىپ كەتكەن مەگىزى ھۆل ئىدى . ئۇنىڭدىن ئەھۋال سورايلى دەپ ئاغزىمنى ئۆمەللەۋاتقىنىمدا يەردىن ئۈستۈن قارىماي داستىخان ، لېگەن ، پىيالە ، چەينەكلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەتتى . مەن تېخى ھېسسىياتىمنى يىغىشتۇرۇپ ئۈلگۈرمەي يەنە كىردى ــ دە :

ــ چاي ئىچەملا ؟ ــ دەپ سورىدى .

ئۇنىڭ ئولتۇرغۇزۇپ پاراڭلاشقۇم شۇنچە بار ئىدى . بۇ ئەلۋەتتە

ئاۋۇم ئۈچۈن بولۇپ ، بىردەم بولسىمۇ يالغۇز قالماسلىقنى ، بۇۋىسارە
ھەققىدىكى تاتلىق ، ئەمما ئاينىغى چىقماس خىياللارنىڭ ئازابىنى ئازراق
يېرىشنى ئويلايتتىم . ئەمما شۇ تاپتا ئاينۇرنى يەنە گەپكە سېلىشنىڭ مەن
ئۈچۈن ئاخشامقىدىنمۇ ئېغىر بولىدىغانلىقىنى تۇيدۇم . ئۇنى بىر كېچە
گەپكە سېلىپ ئۇخلاتمىغانىدىم . بىچارە بۇگۈن يەنە تاڭ بىلەن تەڭ
تۇرالاشقا باشلىغانچە مانا خۇپتەنگە يېقىنلاپ قالغانىدىمۇ ئىشلىمەكتە
ئىدى . ئۇنىڭ ھارغانلىقىدىن چىرايى سۇلۇپ ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقانىدۇر
ۋە تېتىكلىكىنى يوقتىپ قويغانىدۇر .

ــ مەن خۇپتەننى مەسچىتتە ئوقۇپ كېرەي ، ــ دەپ ئورنۇمدىن
تۇردۇم شۇ تاپتا كاللامغا كەلگەن خىيالىم بويىچىلا ، ــ چايىمۇ
ئىچمەيمەن ، سىلى ماڭا ساقلىماي بالدۇرراق ئارام ئالسىلا ، دەرۋازىنى مەن
سىرتىدىن قۇلۇپلۇۋېتىپ كېتەي ...

ئۇنى بالدۇرراق ئارام ئالسۇن ، ئۆزۈمۇ ئۇنى - بۇنى كۆرۈپ
چارچاپ كېلىپلا ياتاي دەپ ، شۇنداق دېگەنىدىم . لېكىن ، ئۇ بىلىنەر -
بىلىنمەس دەرىجىدە نارازى بولغاندەك قىلدىيۇ ، يەنە مۇڭلۇق ، ياۋاش
ھالىتىگە قايتىپ ، ئاران ئاڭلانغۇدەك دەرىجىدە :

ــ خۇدايىمغا ئامانەت ، بالدۇرراق پانارلا ، ــ دېدى .

سۆز ئاھاڭىدىن قاراپلا ئۇنىڭ « خۇپتەن » نى باھانە قىلىپ
سىرتقا چىقىدىغانلىقىنى ، قۇۋلۇق ئىشلەتكىنىنى بىلىدىغانلىقى مەلۇم
ئىدى . مەن ئۆز خىيالىم بويىچە ئىش قىلىپ چىقىپ كېتىۋەردىم .

چوڭ كوچىغا چىقىشىمغىلا بىزنىڭ كوچىدىكى ، چوڭ يولنىڭ
دوقمۇشىدىكى مەسچىتلەردىن تەڭلا ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى . يولدا
ئويانىدىن - بۇيانغا ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلار ، دۇكان - ئىشخانىلىرىدا
ھەرىكەت قىلىۋاتقانلار ئەسلىدە ئولتۇرغانلارغا قوشۇلۇپ ئولتۇرۇپ
ئوللىرىنى دۇئاغا ئېچىشتى . مۇسۇلمانچىلىقتىكى بۇ ئاڭلىق ئىخلاسمەنلىككە
« بىلىپ - بىلمەي » رىئايە قىلمايدىغان ماڭا ئوخشاش كىشىلەرمۇ ئاز ئە-
مەس ئىدى . مەن توختىماي كېتىۋەردىم .

چوڭ يولدا ئادەم كۆپ ئىدى . ئەزان بىلەن تەڭ سەل - پەل

بىسىلغان غوژ - غوژ ئەزان توختىشغىلا يېگىباشتىن ئەۋجىگە چىقتى قاراڭغۇ چۈشكىنىگە قارىماي بازار بولۇۋاتاتتى . ئەمما بازار كۈندۈزدىكىدەك ئۇنچە ئاۋات ئەمەس ئىدى .

ئالدىرايدىغان ، كېچىكىپ قالسام بولمايدىغان ئىشىم بولمىسمۇ ئىتتىك مېڭىپ ئۆستەڭبويى گۈزىرىگە كەلدىم . دوقمۇشلاردىكى غالتەكچىلەرنىڭ بەزىلىرى ، ئۇستى ئوچۇق يازلىق دۇكانلار قۇۋۇتلى كۈچلۈك گازلامپىلارنى يېقىشقان ، ئۇششاق سېتىقچىلار ، كاۋاپچىلار لەگمۈڭچىلار ، باققاللار ... نىڭ تەنزىلىرى ، غالتەكلىرى ، يايمىلىرىدىمۇ يېكى شام ، يېكى لامپا يېقىلغاندى . شۇڭا ، گۈزەر ناھايىتى يورۇق بولۇپ ، ئۆتكەن - كەچكەنلەرنى ، خېرىدارلارنى ، بىكار چىلارنى ئېنىق تونۇغلى بولاتتى .

گۈزەرگە ئالدىراپ كەلگىنىم بىلەن ئۆزۈمنى يالغۇز ، يېتىم سەزدىم . چىرايى ئىسسىق كەلگەن ، تونۇش پەرمۇدەپەز ماڭا ئېگىلىپ سالام قىلدى ۋە يا سامسا ، يا پەرمۇدا كېرەك ئەمەسمۇ ، دېگەندەك قىلىپ تەۋەگىدە لىق تۇرغان پەرمۇدا بىلەن سامسىنى كۆرسەتتى ، بېشىمنى چايقاپ قولۇمنى كۆكسۈمگە قويدۇم ۋە بۇ ھەرىكىتىم ئارقىلىق « كېرەك ئەمەس » مەنىسىنى ئىپادىلىدىم . قۇرۇقتېرەك كوچىسىنىڭ دۇقمۇشىدىكى چايخانىنىڭ سىرتىغا ياسالغان چوڭ ، كەڭ تاختاي سۇپا ئۈستىگە يوغان گازلامپا يېقىلغان ۋە شۇ سەۋەبتىن ئەتراپىنى كۈندۈزدەك يورۇتۇۋەتكەن سەينادا كۆزى كۆرمەيدىغان بىر دۇتارچى « يۈسۈپ - ئەھمەد » نىڭ داستان ئوقۇماقتا ئىدى . مەن بىردەم ئاڭلاي دېدىمۇ ، شۇنان بۇ پىكرىدىن يانىدىم . چۈنكى ، قەدىمىنى سەل ئاستىلاتقىنىمنى كۆرگەن چايخانىچى « قارى خوجامنى گىلەمگە باشلاڭ ! » دەپ ۋارقىرىدى . مەن تېز - تېز چامداپ ، سەل گۈڭگاراق يەرلەر بىلەن مېڭىپ كەتتىم . نېمىشقىدۇر مۇشۇ ئاخشام كۆڭلۈمگە تونۇيدىغان - بىلمىدىغان ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىپ قالماسلىق ۋەسۋەسىسى كىرىۋالغاندى .

بىرى يېتىلگەندەك ، يا كى كەينىمدىن ئىتتىرگەندەك يۈملاقشەھەر كۆلى تەرەپكە مېڭىپ قالدىم . كۆل ئەتراپىدىكى چىراغلارنىڭ تولىلىقىنى

ۋە ئۇ يەرلەردە بولۇۋاتقان شاۋ - شۇۋ ، ناخشا - سازنىڭ ئاۋازىنى مۇشۇ يەردە تۇرۇپمۇ پەرق قىلغىلى بولاتتى . كۆل بويى مۇشۇ كۈنلەردە شەھەر بويىچە ئەڭ چىرايلىق ۋە ئەڭ ئاۋات جاي ئىدى . ئۇ مېنىمۇ ئۆزىگە تارتىپ ، يۇز - كۆزلىرىمگە سالقىن شامىلىنى ئەۋەتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . ئەدىمىنى تېزلەتتىم . كۆل بويى ئۆستەڭبويى گۈزىرىدىنمۇ يورۇق ۋە ئاۋات ئىدى . كۆلنىڭ قىرغىقىنى چۆرىدەپ ياسالغان يازلىق چايخانىلارنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك تاختايدىن سۇپا ياسالغانىدى . تاختاي سۇپىلارنىڭ بىر تەرىپى سۇ ئىچىگە بىرمەر غۇلاچ ، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئۇزۇراق سوزۇلغان بولۇپ ، ئۇلارنى سۇ ئىچىگە قېتىلغان توم ، قاتارى ئۆرۈك قوزۇقلار كۆتۈرۈپ تۇراتتى . تاختاي سۇپىنىڭ قىرغاقتىكى قىسمىغا تۇتاش يەر ئۈستىگە ئوچاق ، سۇپىلارغا پۈتۈنلەي گىلەم سېلىنغانىدى . چايخانىچى ئىگىشىپلا كۆلدىن سۇ ئالاتتى . چايخورلار بىرلىنەر — بىلىنمەس تەۋرىنىپ تۇرغان ، شۇ تاپتا قارىيىپ كۆرۈنىدىغان كۆلگە قاراپ ئولتۇرۇپ ، پاراڭ سېلىشقاچ چايخورلۇق قىلىشاتتى . چايخانىچىلار شاخلىرى چايخانا سۇپىلىرىنىڭ ھەممە يېرىگە دېگۈدەك يېيىلىپ تۇرغان قېرى سېرىق سۆگەتلەرنىڭ توم ئاچىلىرىغا ئېسىپ قويغان يوغان ، قۇۇۋۇەتلىك لامپىلىرىنىڭ گاز ئىتتىرگۈچىسىنى بەس - بەس بىلەن بېسىپ ، يورۇقنى قوشنىسىنىڭكىدىن ئاشۇرۇۋەتمەكچى بولاتتى . ناۋايلار ، سامسىپەزلەر ، پەرمۇداپەزلەر ، تاڭگازچىلار ، پەشمەتچىلەر ، چىلىمچىلار چايخانىلارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ تۇرۇشاتتى . سەييارە باققاللار مېۋىلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ خېرىدار چاقىرسا ، كەچ بولغىنىغا قارىماي سەييارە ساتراچىلار ئۈستۇرا - كاپلىغۇچ ۋە ساقال بويايدىغان بويالغۇچىلارنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ چوپقەت ئىزدەيتتى . بۇ يەردە يەنە بەل - پۇت ، تاغاق - مۇرە ئۆتۈپ قويۇشنى خالايدىغان « سېخىي » لارنىڭ بار - يوقلۇقىنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرگۈچى كىشىلەرمۇ بار ئىدى .

كۆلنى چۆرىدەپ ئىككى — ئۈچ غۇلاچچە كەڭلىكتە يول بار ئىدى . يولنىڭ كۆلگە قاراپ تۇرىدىغان تەرىپىدە ئاشپۇزۇل ، گەزمال ، يورۇق ياكى ھۆل مېۋە ، چاي دورىسى ، قەنت - ناۋات ، كىيىم تىكىش ...

دۇكانلىرى قاتار - قاتار جايلاشقانىدى . ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان بىر ئىككى زەر - سەررراپ دۇكىنى بىلەن يورۇقى بەلەن چۇشمەيدىغان بىر ئىككى يۇيۇنىدىغان سەراپمۇ بار ئىدى .

دۇكانلارنىڭ ئالدى تەرىپىدە تامامەن دېگۈدەك ھاللىق ئادەملەرنىڭ ئۆيلىرى ، ئوچۇق تەرىپى كۆلگە قارايدىغان نەقىشلىك مەر زەرلىرى بار ئىدى . قاتار - قاتار قويۇلغان تەشتەك گۈللىرى يوشۇرۇن تۇرغان دېرىزە ئىچىدە ۋە مەنزەردىكى سۇپىلاردا بولىدىغان تاماشا بىلەن راھەتلىنىش كۆل بويىدىن كەم ئەمەس ئىدى . بەلكى تېخى كۆل بويىدىكىدەك « جىق كۆز » دىن خالي بولغاچقا سىرلىق ۋە لەززەتلىكرەك ئىدى . كۆلنىڭ غەربىي شىمالي تەرىپى سېپىل بۇيدى . سېپىل ئۈستىدە شەتەي ياموللىنىڭ قاراۋۇلخانىسى دېيىلگەن ئون نەچچە قەۋەتلىك شەتەي راۋۇقى ئېنىق كۆرۈنمىسىمۇ ، كۆلگە ۋە كۆل ئەتراپىدىكى ئالمانغا سىرلىق ۋە سوغۇق نەزەر تاشلاپ تۇرغانىدەك بىلىنەتتى . ھەر قانچە ئېگىز ئېسىلغىنى بىلەن كۆل بويىدىكى گاز لامپىلارنىڭ يورۇقى سېپىلغىچىلىك شەتەي راۋۇقىغا تېخىمۇ يېتىپ بارالمايتتى .

مەن بۇ كۆل بويىنىڭ كۈندۈزى بىلەن كېچىسىنى كۆپ كۆرگەنلىكىمدىن مېنى قىزىقتۇرغۇدەك يېڭى مەنزىرە ياكى ئالامەت يوق ئىدى . پەقەت ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ، بىردەم بولسىمۇ بۇۋىسارىنىڭ تىنچلىق بەرمەيدىغان ئىشقى ۋەسۋەسىسىدىن قۇتۇلۇشنى كۆزلەيتتىم . بىراق ، بۇ يەرگە كېلىشىم بىلەنلا كۆل بويىنىڭ دەردىمنى يەڭگىللىتەلمەيدىغانلىقىنى بايقىدىم . ھەممەيلەن ئۆز پارىڭى ، ئۆز خۇشلۇقى ياكى خاپىلىقى ، پايدىسى ياكى زىيىنى توغرىسىدىلا سۆزلىشەتتى . ھەتتا مۇشۇ كېچىدىمۇ ئارام ئالمىغان ۋە باشقىلارنى ئارام ئالسۇن دېمىگەن ئىككى - ئۈچ قەلەندەر جېنىدا خۇدانىڭ نامىنى سېپتىپ ، خۇداغا ۋەكالىتەن باشقىلارغا جەننەت تەقسىم قىلىپ ، ئالدىرىشىپ يۈرەتتى .

« بولمىدى ، قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمىدى ، — دەپ ئويلىدىم ئۆزۈم باشقۇرالمايۋاتقانىدەك بىلىنىۋاتقان قەدەملىرىمنى يۆتكەۋېتىپ ، — شۇ گۈ ناھەق يېقىن يولىماي بولمىدى ... » بۇ سۆزلەرنى ئېچىمدە تەكرارلىغىنىمچە

ئىشىكى شەرققە ، دېرىزىسى كۆل تەرەپكە قاراپ ئېچىلىدىغان ئىككى قەۋەتلىك ئۆيلىرى بار بىر ھويلىغا قاراپ كېتىۋاتاتتىم . دەرۋازىدىن بېشىمنى سىقىشتۇرغىلا ماڭا تونۇش ئۆي ئىگىسى كۈلۈپ ئالدىمغا كەلدى .

— ئۇستىدە ئولتۇراملا ، پەستىمۇ ؟ — سورىدى ئۇ ئالقانلىرىنى بىر - بىرىگە سۈركەپ تۇرۇپ .

— ئۇستىگە چىقىپ كېتەي ، خالىيراق ئۆي باردۇر ؟ — سورىدىم ئۇنىڭدىن . « خالىيراق ئۆي » تەلەپ قىلىشىمدا تونۇش - بىلىشلەرنىڭ ئۇچراپ قىلىشىدىن ئەنسىرەيتتىم . پەستكى ئۆيلەردە ئۇنداقلار كۆپ ئىدى .

— بولمامدىغان ، ئۆزلىرى قەدەم تەشرىپ قىلغاندا يوق بولۇپ قالسىمۇ يېڭىسىنى بەرپا قىلىمىز - دە ! ...

ئۇنىڭ يالغان ، ياغلىما گەپلىرىگە ئوشۇقچە ئېتىبار بەرمەي ، سالاسۇنلۇق تاختا شوتىدىن ئۇستىگە كۆتۈرۈلدۇم . ئۇستۈنكى قەۋەتتىكى ئۆيلەر ، يەنە كېلىپ « خالىيراق ئۆيلەر » — نىڭ باھاسى يوقىرى ئىدى . ئۆي ئىگىسى بۇنى « ئايرىم باھا » دېمىگىنى بىلەن ھېساب قىلغاندا قوشۇپ ئالاتتى . شۇڭا ، بۇ يەرگە كىرگەنلەر كەمدىن كەم ئۇستىگە چىقاتتى . چىقسىمۇ « ئايرىم ئۆي » دەپ تەلەپ قىلمايتتى .

ئۆي ئىگىسى كەينىمدىن چىققان بولسىمۇ مېنى ياندىن ئالدىمغا ئۆتۈپ ، چەتتىكى بىر ئۆينىڭ قۇلۇپلانمىغان ئىككى قاناتلىق ئىشىكىنى ئېچىپ ، مېنى ئالدىن كىرگۈزدى . تاختايلىق ئۆيگە گىلەم سېلىنىپ ، تاملىرىغىمۇ گىلەم تارتىلغان ، ئەمما گىلەم ئۇستىدە يۆمىلاق ، قىسقا پۇتلۇق بىر شىرەدىن باشقا بىسات يوق ئىدى .

— يېرىم گۈگىراق ، مۇشۇ پېتى ئولتۇرىۋېرەملا ياكى شام يېقىپ بېرەيمۇ ؟ — سورىدى ئۇ يەنە .

— ئولتۇرىۋېرەي ، — دېدىم .

ئوچۇق دېرىزىلىك ئۆي كۆل بويىدىكى لامپىلارنىڭ نۇرىدىن ئاپئاق يورۇق بولمىغىنى بىلەن ئادەمنى تونۇغىلى ، نەرسە - كېرەكلەرنى ئىلغا قىلغىلى بولاتتى .

— يەيدىغانغا تاتلىق - تۇرۇم بىر نېمە ئەكىرسەم بولارمۇ ، ياكى كۆڭۈللىرى ئاچچىق - چۈچۈك بىر نەرسە تارتامدۇ ؟

- كاۋاپ ئەكىرسىلە ، — دەپ بۇيرۇدىم . — مۇچ سەپتۇرمەي ، زىرە بىلەن مۇرچلا سەپكىنى بولسۇن .

— ئوبدان ، سەل ساقلاپ قالىلا ، ئەپۇ قىلارلا ...

ئۇ ئىشكىنى يېپىپ چىقىپ كەتتى . سول بىلىكىمگە يېقىن تۇرغان دېرىزىنىڭ قوش قاناتلىرىنى سىرتقا ئىتتىردىم ، سىرتتىن شۇئان لەززان ، سالقىن سۇ سۆيۈپ كەلگەن نەم شامال كىردى . قايسىدۇر بىر چايخانىدىن ساتارغا تەگكەش قىلىنۇاتقان تەمبۇر بىلەن مۇڭلۇق مۇناجاتنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

ھەمەدىن ئىلگىرى بىرنۇرى ئەزەم قىلدىلەر پەيدا ،
تۇپەيلىدىن بىنا بولدى زېمىنۇ ئاسمان پەيدا ،
كىمكى ئاڭا ئۇممەت ، شۇ تاپتىلەر دۇنيانى ئۆزما ،
جۇدا قىلما ئاشۇ نۇردىن جان چىقار ۋاقتا خۇداۋەندا ! ...

— ساقلىتىپ قويدۇق ... — ئۆي ئىگىسى پەتنۇستا چەينەك ، پىيالە ۋە كاۋاپ تەخسىسىنى كۆتۈرۈپ كىرگەندى . ئەكىرگەنلىرىنى قىسقا پۇتلۇق يۇمىلاق شىرەگە رەتلىك تىزىپ بولۇپ سورىدى ، — ناخشىغا ھېرىلىپ كېتىپلا ، كۆڭۈللىرى تارتسا خۇش ئاۋاز بىساقالىلاردىن بىرەرى ھەمراھ بولسۇنمۇ ؟ ئەنجاندىن يېقىندا كەلگەن بىرى بار ئىدى ، دوتار دېگەننى سويىدىكەن ھارىمى ...

— كېرەك ئەمەس ، - دېدىم توگلۇق بىلەن بېشىمنى چايقاپ .

— ھە ، چۈشەندىم ، بەھۈزۇر ئولتۇرۇڭلار ، مەنمۇ پات - پات چىقىپ ، خەۋەر ئېلىپ تۇرارمەن ...

ئۇ ئىشكىنى يېپىپ چىقىپ كەتتى . ئۇ « چۈشەندىم » دېدى ، نېمىنى چۈشەندى ؟ ھېچنېمىنى چۈشەنمىدى . ئۇ ھازىرقى ھېسسىياتىمنى سۆزلەپ بەرسەممۇ چۈشەنمەيتتى . مەن چەينەكتىن پىيالىگە مۇزدەك خۇش پۇراق مۇسەللەسنى قۇيۇپ ، بىر قېتىم ئىچىپلا بۇ ئىچىشكە تۇتۇش

قىلغىنىمنى يەنە بىر خاتالىق بوپتۇ ، دەپ ھېس قىلدىم . تۇنۇگۈن ، بۈگۈن تاماقلىنىشنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىدىن بولسا كېرەك ، بىرىنچى پەيالە مۇسەللەس قۇرساقنا كىرىش بىلەنلا مېنى كەيپ تۇتۇپ ، كۆزلىرىمنىڭ بۇرجىكى قۇرۇلۇۋاتقىنىنى ، بېشىم سەل پىرقىراۋاتقىنىنى سەزدىم . كاۋاب گۆشى يومشاق ، مۇرچ ۋە زىرىسى تېتىغان ، مەزىلىك ئىدى . شۇنىمۇ ئىشتەي تارتىپ يېگۈم كەلمەيۋاتاتتى . بۇنىڭ ھەممە سەۋەبىنى ئىككىنچى پىيالىنى ئىچىۋەتكەندىن كېيىن بۇۋىسارىگە دۆگدىدىم . مۇسەللەستىن ئىككى پىيالە ، ئىككى چەينەك ئەمەس ، ئىككى كۈپ ئىچكەندىمۇ بۇۋىسارىنىڭ ماڭا سالغان دەردى ئېغىرلاشسا ئېغىرلىشىدۇكى ، يەگىللەشمەيدۇ ، دەپ ئويلىدىم . « موللابەشرىنىڭ ئۆيىدە شۇنچىلا ئىچىپ تارتقان دەردىڭ ئازمىدى ؟ — دەيتتىم ئۆزۈمگە ئۆزۈم ، — سەن تۇنۇگۈن ئىچمەيمەن دېۋىدىڭغۇ ؟ دەردى بار ئىچىدۇ دېسىمغۇ مەيلى ، ئىچسە دەردتىن قۇتۇلىدۇ دېگەنگە تۇغىلا ! »

ئۇ ئىچىنچى پىيالىنى ئاستا - ئاستا ، سۈمۈرۈپ ئىچتىم . كۆز ئالدىمغا بۇۋىسارىنىڭ قىيا بېقىشى ، ئىللىق كۈلۈمسىرىشى كېلىۋالدى . كەيپىچىلىكتە موللابەشرىنىڭ سۆزلىرىنى يادىمغا ئېلىپ : « قارىشىپلا ئۆتكىلى بولمايدۇ ، دېگەن قانداق گەپ ؟ — دەپ قارشى چىقتىم ئۇنىڭغا ، — مەن ھازىرچە يېقىن بارالمىغانكەنمەن ، قارىشىنى بولسىمۇ كۆرمەيمەنمۇ ؟ ئۇنىڭ قارا ئاشلىرىنى ، بولسا تېخى كۈلۈشلىرىنى كۆرسەم ، كەچكىچە قارىسا كەچكىچە كۆرسەم ، كەچكىچە كۈلسە كەچكىچە كۆيسەم ، نەشە قوشقان بۇنداق مۇسەللەسنى ئىچىپ ئولتۇرغاندىن مىڭ ھەسسە ياخشى ئەمەسمۇ ؟ ... »

شۇنداق دەپ ئولتۇرۇپ تۆتىنچى پىيالىنىمۇ تۈگەتتىم . « موللابەشرىنىڭ ئۆيىگە ئەتىلا كۆچۈپ بارىمەن ، ئۆگزىسىدە يېتىپ قويسەمەن ! » دەپ ئۆزۈمچە قەتئى قارارغا كېلىپمۇ قويدۇم . قارارىمنى مۇكەممەللەشتۇرۇش ئۈچۈن بولغاندەك خۇپيانە بەزمىلەردە ئوقۇلىدىغان ماڭا تونۇش ناخشىنىڭ مىسرالىرى ئوچۇق دېرىزىدىن ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

بىغۇبار غەمسىز يۈرەككە ئىشق ئوقىنى ئاتتىڭىز ،
ئاتتىڭىز - دە ، ئۇندا زور گۈلخان ئوتىنى ياقتىڭىز .
.ئۆچۈرۈشكە مەندە بارمۇ نە قۇۋۋەت ، نە ئىختىيار ؟
دەرد - ئەلەمنى ئاۋۇتۇپ يەنە بېقىشنى قاتتىڭىز .
شاد - خۇرام ، غەمسىز ھاياتنىڭ باغىدا گۈلگۈن ئىدىم ،
ئەمدى سىز قاقشال قەلبىپ دەردەمەن توپىغا ساتتىڭىز .
ساتسىڭىزمۇ رازىدىم ، ساتتى مېنى مەھبۇبە دەپ ،
ئەقلى يوق خۇدبىن قەلبىپ مەجنۇنى تاجنى تاقتىڭىز .

مۇسەللەسنى يەنە ئىچكۈم بولسىمۇ ئىچمەي دېدىم . ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدىكى كۆل بويى ، ئۆيدىكى گىلەم ، شىرە ۋە ئۇستىدىكى چەينەك ، پىيالە ، يېيىلىپ تۇگىمىگەن كاۋابلار پىرقىراشقا باشلىغانىدى . شۇ چاغدا يالغۇز ئىكەنلىكىم ، ئۆيگە كېتەلمەسلىكىم ، كېتەلىگەندىمۇ مېنى ساقلاپ ئۇخلىماي ئۆرە ئولتۇرىدىغان ئايۇرنى پاراكەندە قىلىشىم مۇمكىنلىكى يا-دىمغا كېلىپ قالدى . ئەتە ئەتىگەنلىكى يۇز بېرىدىغان بېسەرەمجانلىق - كۆڭۈل ئاينىش ، ئىشتىها تۇتۇلۇش ، كۆڭۈلنىڭ ئاچچىق - چۈچۈك سۇ-يوقئاش تارتىشى ـــ خىيالىمدىن كەچتى - دە ، ئىچكىنىم بىلەنمۇ بۇۋىسارىدىن يىراقلىشالمىسام ، ئۆزۈمگىمۇ ، ئاينۇرغىمۇ ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىدىغان تۇرسام نېمىشقا ئىچەرمەن ؟ ئىچمەي ، ئەڭ ياخشىسى ئەتىسى ساغلامراق تۇرۇپ موللابەشىرىنىڭ ئۆيىگە باراي ، ئۆگزىسىگە چىقاي ، دەپ ئويلىدىم . ئورنىمدىن تۇرۇشۇمغا ئۆي ئىگىسى « يەنە نېمە لازىم » دېگەن بولۇپ كىرىپ كەلدى . ئۇ شۇنداق دېيىش ئارقىلىق مۇسەللەسنىڭ پۇلىنى سوراۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالايتتىم . سورىغىنىنى بەردىم - دە ، پەلەم-پەيدىن تەستە چۈشۈپ ، پۇتلىرىمنى دېگەندەك باشقۇرالماي كوچىغا چىقتىم .

كۆل بويى تەرەپتىكى شاۋقۇن ، غاژ - غۇژ سەل پەسلىگەن بول-سىمۇ تېخى بېسىقمىغان ، ئەمما يول جىملىققا چۆككەن ، ئادەملەر سىلىككەندى . ھېرىپ ـ چارچاپ كەتكەن تۇپا يول ئېغىر تىنىپ

ئوخلاۋاتقاندەك بىلىنەر - بىلىنمەس ئاۋاز چىقىراتتى . بۇ ئەتىدىن كەچ-كىچە تۇپا - چاڭغا كۆمۈلۈپ ياتقان يوللارغا مەخسۇس سۇچىلار ئەرىپىدىن چېچىلغان سۇنىڭ سىڭىپ كېتىشىگە ئۇرۇنۇشتىن چىقىۋاتقان « ۋىش - ۋىش » ئاۋاز ئىدى .

دەرھال ئۆيگە قايتىش ياكى قايتماسلىق توغرىسىدا ئويلىنىپ ، ئۆستەڭبويى گۈزىرىنىڭ دوقمۇشىغا كەلدىم . قايتسام ئۇيقۇم كەلمەسلىكىدىن ، قايتمىسام مەستلىكىم ئېشىپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلاتـ-تىم . شۇ ئارىدا قايتىشىم كېرەكلىكىگە سىگنال بېرىپ ، كەچلىك كۆزەتچىلەرنىڭ كىملەرنىدۇر سوراق قىلىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلاندى . ئۆس-تەڭبويى گۈزىرى ئاللىقاچان جىمىپ كەتكەن ، دۇكانلار تاقالغان ، چىراغلار ئۆچكەن بولۇپ ، كۆزەتچىلەرمۇ شۇ كېچىدە بىر يەردە ئولتۇر-غانمۇ ، ياتقانمۇ ئىشقىلىپ ، دوقۇرۇشۇپ قالغان ئىككىيلەندىن كىم ئىكەنلىكى ، كېچىدە نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى سۇرۇشتە قىلىۋاتاتتى . مەن دەرھال سەگەكلىشىپ ، غىپپىدە ئۆز كوچام تەرەپكە قېچىشقا ئالدىرىدىم . ساق بولغان بولسام قورقمايتتىم . مۇشۇنداق ئىچكەن ھالىمدا ئۇلارغا ئۇچراپ قالسام ناتونۇش بولسىلا ئاپىرىپ سولاپ قويۇشى ، مېنى ئەتىسى قازىغاندا دەررىگە بېسىشى تۇرغان گەپ ئىدى .

قىزىق يېرى ، مەھەللىمىزدىكى مەسچىتتىن ئۆتكىنىمدە كىمدۇر بىرىنىڭ ـــ قارىغاندا ئۇ ئايالدەك قىلاتتى ـــ بىزنىڭ دەرۋازىنى ئاچقانلى-قىنى ، تىزلا كىرىپ دەرۋازىنى تاقىغانلىقىنى غۇۋا كۆرۈپ قالدىم ـ دە ، ئەجەبلەندىم . ئۇ كىم بولدى ئەمدى ؟ ئاينۇر ھويلا ئىچىدە قالغان ، مەن دەرۋازىنى ئۆز قولۇم بىلەن قۇلۇپلىغانىدىمغۇ ؟

ئالدىراپ بېرىپ دەرۋازىغا قارىدىم . دەرۋازا مەن قۇلۇپ سالغاندەك تۇراتتى . دەرۋازىنىڭ چوڭ - چوڭ تۆمۈر ھالقىلىرىدا يوغان ، بىر پاي كەشتەك چوڭلۇقتىكى مىس قۇلۇپ ئۆز پېتى ئېسىلىپ تۇراتتى . پەقەت دەرۋازىنىڭ قاناتلىرى ھەم ئەمەس ، ئارىلىقىدىن مۇشت پاتقۇدەك بوشلۇق ئوچۇق كۆرۈنەتتى . مەن دەرۋازىنى ھەم ياپتىمۇ ياكى ھازىرقىدەك ھالەتتە ياپتىمۇ ؟ ھېچ يادىمدا يوق ئىدى . شۇ چاغدا كېچە قاراڭغۇلۇقىدا

ئىچكىرىكى هويلىمزىنىڭ پېشايۇنىنى ئاستىدىن چىراغ يورۇقى كۆرۈندى. تېخى هازىرلا بۇنداق يورۇق يوق ئىدى. «ئاينۇر ئۇخلىماپتىكەن، ـــ يانچۇقۇمدىن ئاچقۇچ ئالغاچ ئويلىدىم، ـــ باياتىن بېرى ياكى قاراڭغۇدا ئولتۇرغان، ياكى شام ئۆچسە تۆيماي ئولتۇرغان. مانا ئەمدى ئىسسىغە كىرىپ شام ياقتى بولغاي ...»

دەرۋازىنى ئېچىپ، قۇلۇپىنى ئىچىدىن سالدىم، تۆپىلەپ لوكسىنى چۈشۈردۈم ۋە ئۆزۈمنى بېجىرىم تۇتۇپ مېڭىشقا تىرىشىپ، ئىچكىرىكى هويلىغا كىردىم. هېلىلا كۆزۈمگە غۇۋا كۆرۈنگەن ئەجەبلىنەرلىك ئىش ۋە دەرۋازىنىڭ يېپىلغاندا هەم - هەم ئەمەسلىكى توغرىسىدىكى خىياللار مېنى سەگەكلەشتۈرۈپ قويغانىدى، ئۆز هۈجرام تەرەپكە بۇرۇلاي دەپ ئەگىمگە كىرىشىمگىلا ئىچى تەرەپتىن چېقىپ كىرىۋاتقان ئاينۇرغا دوقۇرۇشۇپ قالدىم. ئۇ نېمىشقىدۇر تىترەپ كەتتى. قولىدىكى شامدانىنى تۇتۇۋالدىم، بولمسا، ئۇستىدىكى شام ئۆرۈلگەن بولاتتى.

ـــ ئورۇنلىرىنى راستلاپ قويدۇم، ـــ دېدى ئۇ يەردىن ئۇستۇن قارىماي.

ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ تىترەپ چىقتى. ماڭا ئۇ بىر نەرسىدىن قاتتىق قورقۇپ كەتكەندەك سېزىلەتتى. ئادەتتە ئاينۇر مەندىن هەر قانچە تەپ تارتقىنى، قاچقىنى بىلەنمۇ قورقمايتتى ۋە تىترىمەيتتى. بىراق، ئۇنىڭدىن نېمىشقا تىترەيدىغانلىقىنى توغرىسىدا سورىيالمىدىم. «توساتتىن كىرىشىمدىن تەمتىرەپ قالغاندۇ، كۇتمىگەن بولغىيدى، ـــ دېدىم ئۆچمەي هۈجرام تەرەپكە كېتىۋېتىپ، ـــ بىچارە سولاقتا تۇرغاندەك ياشايدۇ. شۇنىڭدىمۇ يەنە قورقۇپ تىترەپ ياشايدۇ ...»

يالغۇزلۇق مېنى يەنە ئېسەنگىرىتىپ، يۈرىكىمنى سىقىلى تۇردى. ئالدىنقى پۇتۇن بىر كېچىلىك ئۇيقۇسىزلىق، ئەتىگەندىن بۇيانقى خىياللار، سۆھبەتلەر بىلەن ئاۋۇپ بارغان چارچاش، كەچلىك سەيلە ۋە زورۇقۇپ ئىچكەن مۇسەللەس ئەمدى ئۆز تەسىرىنى كۆرسىتىپ، مېنى ئاياغقا تۇرالمايدىغان دەرىجىگە ئېلىپ كەلگەنىدى. كۆزلىرىم ئىختىيارسىز يۇمۇلۇپ كېتىۋاتقان بىر هالەتتە شامنى ئۆچۈرۈپ ياتقان بولساممۇ، نېرى

ۋىلىرىم يەنىلا تىنىمسىز، قالايمىقان خىياللار بىلەن بەنت بولۇپ، ئۇيقۇنى يېقىن يولاتمايتتى. بۇ خىياللار بىر تۇرۇپ چۈشۈمدەك، بىر تۇرۇپ ئوگۈمدەك تەسىر قىلاتتى. مەن هامان بۇۋىسارە ۋە ئۇنىڭ يېقىملىق كۈلكىسىنى كۆرەتتىم. موللابەشرى: «كۆرۈشۈش كېرەك ئىدى، يىراقتىن كۆرۈپلا يۈرىگى بولامدىغان ...» دەپ تەكرارلايتتى. ئاينۇرنىڭ مۇڭلۇق، مىسكىن قىياپىتى ئاڭا قىستۇرۇلۇپ كىرىپ، يەنە غايىب بولاتتى. ئۆزۈم مۇسەللەس پىيالىلىرىنىڭ ئىچىدە ئۆزۈپ يۇرگەندەك، پەيالە گىرۋىكىدە بۇۋىسارە كۈلۈپ قاراپ، ماڭا قولىنى ئۇزىتىۋاتقاندەك، مەن ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىش ئۈچۈن ئىنتىلۈۋېتىپ مۇسەللەس قاينىمىغا چۆكۈپ كېتىۋاتقاندەك خىرە - شىرە سېزىم ئىچىدە قىينىلاتتىم ...

ئەتىسى ۋاقچە تۇردۇم. تۇڭلۇكتىن چۈشكەن قۇياش نۇرى تۇپىتۇغرا بېشىم ئەتراپىدا بىر دائىرە ياسىغانىدى. خىرە - شىرە خىياللار تېخىچە كاللامنى ئېسىپ تۇرغان بولسىمۇ، هەرهالدا كېچىنى ئۇخلاپ ئۆتكۈزگىنىمنى هېس قىلدىم. «بۇگۈنكى كۈنۈڭ قانداق ئۆتكۈزىمەن؟ ـــ دەپ خىيال سۈردۈم كۈننىڭ كۆز چاقىدىغان نۇرى ئۇدۇل چۈشىدىغان يەردىن تەكىپسىنى نېرىراق سۈرۈپ تۇرۇپ، ـــ يەنە بىر ئازابلىق، كەچ قىلماق قىيىن كۈن باشلانىدى. نەگە بېرىپ، نەلەردە يۈرەي؟» يادىمغا ئاخشام سۈرگەن خىيالىم كېلىپ قالدى. ئاخشام بۇگۈن موللا بەشرىنىڭ ئۆيىگە بارماقچى، ئۆگزىسىگە چىقىپ سىرەج تامدىن نېرىقى قورۇغا قارىماقچى بولغانىدىم. هازىر قايتا خىيال قىلىپ، نېرىقى قورۇغا قارىسام دەرد - ئەلەمنى يەڭگىللىشەمدۇ، يوق؟ دېگەنلەرنى دەڭسەپ باقتىم. ماڭا بۇۋىسارىنى بىر كۆرۈشنىڭ ئەلەمى يېتىپ ئېشىۋاتاتتى. ئەگەر ئۇنى يەنە كۆرسەم نېمىلەرنى دەرمەن؟ قانداق بولۇپ كېتەرمەن؟ دەپ ئەندىشە قىلىشقا باشلىدىم. بارغىنىم بىلەن ئۇنى كۆرەلمەسلىكىمۇ مۇمكىن، چۈنكى ئۇ مېنى كۆرۈۋالسۇن دەپ، كۈنلەپ - كۈنلەپ موللا بەشرىنىڭ ئۆگزىسىگە قاراپ تۇرۇشۇمۇ مۇمكىن ئەمەس. بىراق، شۇ تاپتا ئەقلىمگە ئۇنىڭدىن ئۈمىدانراق پىلانمۇ كەلمەگەنىدى. باشقىچە بىر يوللارنى تېخىمۇ ئويلىيالمايتتىم. مولىلا بەشرى تۇنۇ-

گۈن « ئامال تېپىلىدۇ ، بىرەر چارە تاپارمىز ... » دېگەندەك ئۈمىدلىك سۆزلەرنى قىلىپ كەتكىنى بىلەن ، ئامال ۋە چارىنى قاچان تاپىدىغانلىقى ، ماڭا قاچان ئوقتۇرىدىغانلىقىنى ئېيتمىغانىدى . يەنە بىر جەھەتتىن ئۈمۈ بۇ ھەقتە شۇنچىلىكلا دېيەلەيتتى .

« باراي ، ـــ دەپ قەتئى نىيەتكە كەلدىم ، ـــ نېرىدىن - سىرەج تېمى كەينىدىن بولسىمۇ كۆرەي . كۆرمەي تارتقان دەردتىن كۆرە كۆرۈپ تارتقان دەرد يېنىكرەك چۈشەر ... »

ئورنۇمدىن ناھايىتى تەستە ، كېسەل بولۇپ ياتقان بوۋايلاردەك ئىنجىقلاپ ، ئىگراپ تۇرۇپ قويتۇم . پۇت - قوللىرىم ئۆزۈمنىڭ ئەمەستەك تۇيۇلاتتى . يوتا ، بەل ، تارغاقلىرىم ئۇرۇپ چىقىۋەتكەندەك سىرقىراپ ئاغرىيتتى . مۇسەللەسنى ئاخشام ئىچكەن ، ئىچكەندىمۇ خۇدۇمنى يوقاتمىغۇدەك ئىچكەنىدىم ، ئەمما ھازىر تاڭ ئاتقۇچە ئىچكەندەك بېشىم ئېسىلىپ ئاغرىيتتى . « شۇ كاساپەتنى ئاغزىمغا ئالماي زادى ، ـــ دېدىم ئىچىمدە ، ـــ ئەمدى ئىچىدىغان دەۋرىم تۇگىگەن ئوخشايدۇ . بىر كۈن ئىچسەم ئۈچ كۈن مەست بولىدىغان ئىشمۇ بولامدۇ ؟ »

سىرتقا چىقىپلا كۈن نۇرىنىڭ چېقىشىدىن كۆزۈمنى ئاچالماي قالدىم . ۋاقىت چۈشكە يېقىنلاپ قالغانىدى . ھويلىدا ئاينۇرنىڭ گۈللەرگە سۇ قۇيۇۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى . قۇدۇقتىن تارتىلغان بولسىمۇ ، تۇرۇپ ئىسسىپ قالغان سۇدا يۇز - كۆزۈمنى يۇيۇپ بولغاندا ئەگمىدە ئايـ نۇر كۆرۈندى ، ئۇ يەنىلا شۇنداق مۈكۈلۈق ، مىسكىن ئىدى .

ـــ ناشتىلىقلىرىنى ئەكىرىپ بېرەيمۇ ، سىلى چىقاملا ؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ يەردىن ئۈستۈن قارىماي .

نېرىقى تەرەپكە چىقىش تۇگۈل ، ئورنۇمدىن بىر قەدەم نېرىغىمۇ بارغۇم كەلمەيتتى . شۇنداق بولسىمۇ ئۈنى ئايلاپ :

ـــ مەن چىقاي ، سىلى ئاۋارە بولمىسىلا ، ـــ دېدىم .

شۇ كەيپىياتىم بىلەن قانچىلىك ناشتا قىلاتتىم ؟ تاتلىق ھەسەل كەكرىدەك ، مۇرابا ئىچىپ قالغاندەك ، مېغىزمۇ كېسەك پارچىسىدەك تېـ تىيتتى . ئاينۇر مېنى زورلاپ يۇرۇپ كىچىكرەك بىر توقاچنىڭ پۇچۇقىنى

بېكىۋزدى . دۈئادىن كېيىن بىردەم شۇ كلەپ ئولتۇردۇم . كېيىن موللا بەـ شىرىنىڭ ئۆيىگە بارماقچى ئىكەنلىكىمنى ئېيتتىم .

ـــ تۇنۇگۈن كەلگەن كىشىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كېلەي ...

داستىخاننى يىغىشتۇرۇۋاتقان ئاينۇر ماڭا لاپپىدە بىر قاراپ قويۇپ ، ناھايىتى بىر تەبىئىيلىك بىلەن ، گويا ئەمدى ئېسىگە كەلگەندەك :

ـــ ھە ، راست ، بايىاتىن بىر بالا كېلىپ سىلىگە بىر پارچە خەت ئاشلاپ قويۇپ كەتكەنىدى . ناشتىدىن كېيىن بېرەرمەن ، دەپ قويۇپ قويغانىدىم ، ـــ دېدى ۋە تېز مېڭىپ كىرىپ كېتىپ ، قوش ئالقانچىلىك چوگلۇقتىكى سېرىق سامان قەغىزىدە قولدا يازىلغان بىر لىپاـ پىنى ئۈزاتتى .

ـــ قانداقراق بالىكەن ئۇ ؟ ـــ سورىدىم ئېرەگسىزلىك بىلەن ئۇ كەلگەن لىپاپىنى ئېلىۋېتىپ .

ـــ ئون ئۈچ - ئون تۆت ياشلاردا باردەك قىلىدۇ . تاشقىرىقى ھويلىنى سۈپۈرۈۋاتسام كەلگەنىدى ، ـــ ئاينۇر ۋاقتىدا بېرەلمىگەنلىكى ئۈچۈن خىجالەت تارتىۋاتقاندەك ئاھاڭدا سۆزلەيتتى ، ـــ سىلىنى كۆـ رۈشىگە دەپ باشلاپ كېرەي دېسەم ، تېخى قويمىغانمىكەن ، دەپ ئويلاپ ئولغا سېلىۋېتىپتىمەن ...

بۇ خەتنى سەپەردىن ۋاقتىدا قايتالماسلىقنى ئەسكەرتىپ يازغان دادامنىڭ خېتىمكەن ، دەپ ئويلاپ لىپاپىنى يىرتتىم . دادامغۇ سىرتلاردا يۈرگەندە خەت يازمايتتى . شۇنداقتىمۇ ، ماڭا خەت ئەۋەتمىدىغان باشقا بىچقانداق تونۇش - بىلىشىم يوق ئىدى .

خەت بىر ۋاراق يوغان پاتلانغان خوتەن قەغىزىگە يېزىلغانىدى . خەتنىڭ شەكلى شۇنداق چىرايلىق ئىدىكى ، قۇر ئارىلىرى ناھايىتى تار ، رەچ يېزىلغىنىغا قارىماي ، مۇنداقلا بىر كۆز يۈگۈرتكەن كىشىگە رەختكە ئوجۇپلەپ تىكىلگەن گۈلنى ئەسلىتەتتى . بىرىنچى قۇردىن باشلاپلا خەت مېنى ھەيران - ھەس قالدۇردى . شۇ ۋاقىتنىڭ كىتابى سۆزلىرىگە تەقلىد قىلىپ يېزىلغان خەت مۇنداق ئىدى !

« ئەسسالام قۇياش !

مىسالنى شۇ قۇياش مۇبادا بۇگۈنمۇ بىرەر ئۇچۇر بىلەن مەن مىسكى
ئاجىزەنى يوقلىمىغاندا ئىدى ، يىراق خەنجىرىدىن يارىلانغان كۆزگى ياپراقتەك ئا
جىز يۈرىكىم بىھۇشلۇق گىرۋىكىدىن ھالقىغان ، قوللىرىم زىمىستاندا قالغان
شۇاقتەك قۇرۇغان تېنىم ئۇچۇن قەپەزگە ئوخشاش بىلىنىدىغان بۇ ئۆيدىن كۆ
ز ئۈزمۈ ئورۇن - چۈشەك ئاقتۇرغان بولار ئىدى . مېڭ شۇكۇر كىم ، ۋۇجۇدۇم
بوغۇشلانغانلىقتىن ئۇچۇشقا ئىمكان يوق بىر خەتەرلىك شارائىتتا ، زەخمەت چەك
كەن دىل يارىلىرىنى ئەملىگۈچى بىر لوقمانسىمان ھېكىم ئالەمگە تەڭ كەلگۈدەك
خۇشلۇق ئۇچۇر بىلەن كېلىپ ، زۇلمەت باسقان مۇھىتىمغا تاڭ شەپىقىنى داستىخان
قىلدى . ئۇ جانابلىرىدەك قۇياشنى داستىخانغا باشلىدى . ئۆزلىرىنىڭمۇ تاڭدىن
خەۋەر بېرىش ھەلەكچىكىدە پاراكەندە ئىكەنلىكلىرىنى يەتكۈزۈپ ، بېشىمنى كۆكە
تەڭ قىلدى . مەن بۇنىڭدىن ئىككى مەزە ئىلىشقا مۇڭەپپەق بولدۇم : بىرى ، يەنىمۇ
ئۆتكۈرلەشكەن ھېجران پىراقى ، يەنە بىرى ، دەرىجىسىنى مۆلچەرلەش قىيىن شاد
لىق . مېنىڭ ئۆتمۈشكە تەئەللۇق قىسمەتلىرىم ئەھمىيەتسىز ، كۆڭلۈمنى
شېرىنلىككە ئەسىر قىلغۇچى ئامىل سىلىنىڭمۇ مېنى ئەسلەپ تۇرغانلىرى ، مانا بۇ
نىسى ئەڭ قىممەتلىك .

ئىنسان روھىنى تەكشۈرگۈچى ئالىملار : ئىشق - مۇھەببەتنى
ئاللاتائالا ئىنسانىنىڭ قەلبىگە ئۆزى قۇيغان ۋە شۇڭا ئىشق - مۇھەببەت ئىنسان قەل
بىدىكى بارلىق قىزىقىش ، ئىنتىلىش ۋە خۇشاللىقلار ئىچىدىكى ئەڭ ئۆتكۈر ، ئەڭ
قىممەتلىك بىباھا گۆھەر ، دېيىشكەنىكەن . ئاللاتالا سىلىنىڭ جاماللىرىنى ماڭا
ئاشكارا قىلغان ئاشۇ بىر نەچچە تېنىق ۋاقىتتا ئىگە - چاقسىز قالغان
قەلبىمگە ئىشق - مۇھەببەت ئوقى تېگىپ ، زەخمەت يەتكۈزۈشكە يېتىپ ئاشقانلا
قىنى ھەر مىنۇت ئەسلەپ تۇرۇۋاتقىمەن . نەچچە ئون ، نەچچە يۈز قېتىملاپ
قوشنامىنىڭ ئۆگزىسىگە ئۈمىد بىلەن بېقىپ ، جاماللىرىنى تاپالمايى سەرسان بولا
مەن . خىيالىمدا ئىشق نۇرى بىلەن تولغان كۆزلەرنىڭ شۇ قىسقا مۇددەتلىك
ئىلتىپاتىنى تەكرار كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ ، ھەم يېڭى - يېڭى لەززەت ،ھەم ئا
خىرى يوق بىلىنىدىغان ھەسرەت چېكىپ ، تار ھۇجرامدا قەپەزدىكى قۇشتەك
ئازابلىنىمەن ۋە ئىنسانىنىڭ نېمىشقا مۇھەببەتسىز ياشىيالمايدىغانلىقىنى ، مۇھەببەتسىز
ياشاشنىڭ خورلۇققا ، ئەلەمگە پېتىپ كۆن ئۆتكۈزۈش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمەن .

بىراۋنىڭ ساڭا كۆڭلىنى بەرگەنلىكىنى تۇيساڭ ۋە شۇ بىراۋغا سەنىمە
كۆڭلۈڭنى بەرسەڭ ، بۇ ئېنىق - روشەن بولسا ئاجايىپ بەختە ئىچگە
چۈمۈلگەندەك بىلىنىدىكەن . ئاشۇنداق بەختە سەندىن ھېچ نەرسە قىلماي ، ھېچ
نەرسە ئويلىماي ، پەقەت شاد - خۇراملىق جامىنى سۈمۈرۈشنىلا تەلەپ قىلىدىكەن .

مەن بۇ جامنى سۈمۈرگۈم ، سۈمۈرگۈملا كېلىدۇ . ئەمما ، سىلىسز ئىچىلگەن جام
مەگگۈلۈك ئەمەس ، بىردەملىك لەززەتمۇ بېرەلمەيدىغاندەك تۇيۇلىدۇ .

مۇبادا مەن ئىشق تەپتىلىرىدىن مەست ۋە دەرلىرىمدىن خۇدىن بولىمسام
ئىدى ، سىلىگە يېزىۋاتقان بۇ مەكتۇبىمنى ئاخىرلاشتۇرالمايتتىم . ئىتىلىپ
چىقىۋاتقان ياشلار كۆزۈمنى توسۇۋېلىپ ، ھېچ نەرسىنى كۆرسەتمەيدۇ ، ئىشق
كۆچىدىن تىترىگەن قوللىرىم ئىركىمگە بويسۇنماي ، داۋاملىق يازغىلى قويمايدۇ .
گويا مەن شۇ تاپتا چەكسىز كەتكەن مۇھەببەت بېغىدا يۈرگەندەكمەن ، باغنى
كۆكەرتىپ تۇرغان سۇلار كۆز ياشلىرىمدۇر . باغدىكى تۇرلۈك - تۈمەن مېۋىلەر
مېنىڭ ئىشقىمدۇر . باغدا سايراشتىن توختىمايۋاتقان خىلمۇ خىل قۇشلار سىلى
ھەققىدە كۈيلەۋاتقان قەلبىمدۇر .

مەشۇقلىرى بۈۋىسارە »

خەتنى ئوقۇپ تۈگەتكەن چىغىمدا پۈتۈنلەي باشقىچە بىر
ئادەمدەك بولۇپ قالدىم . قوللىرىم تىترەيتتى . كۆز ئالدىمغا سۇنى ئەكىلىپ
داۋالىغۇتۇۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . بىرى مېنى پىرقىرىتىپ - پىرقىرىتىپ قو-
يۇپ بەرگەندەك ، ياكى قانداقتۇ بىر كۈچ ئەتراپىمدىكى نەرسىلەرنى
چۆگىلىتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى . ئىككى چېكەم ئوقۇلداپ ئېسىلىپ ، قۇلقىم
ئىچىدە ئىنچىكە ئاۋازلىق سۇنايى چىرقىراپ ئاۋاز چىقىرىۋاتقاندەك بولاتتى .

خەتنى يەنە بىر قېتىم ئوقۇماقچى بولغان بولسامۇ كۆزۈم ھېچ
نەرسىنى كۆرمىدى . كۆزۈمنى يېرىپ ئاچماقچى بولۇپ كۆتۈرۈلگەن
قولۇمغا ھۆل ئۇرۇندى . شۇندا يىغلىغىنىمنى ، كۆز ئالدىمنى ياش پەردىسى
توسۇۋالغانلىقىنى ، بۇ ياشلار ئاللىقاچان يۈزۈمنى يۇيۇپ ، زىناقلىرىمغا
سىرغىۋاتقىنىنى سەزدىم . مەن تېخىچە بايات ناشتا قىلغان ئاينۇرنىڭ
ھۇجرىسى ئالدىدىكى پېشايۋان ئاستىدا ئولتۇراتتىم . كۆز يېشىمنى يېگىمە
نىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتۈپ ئورنۇمدىن تۇردۇم ۋە مەست كىشىلەردەك
دەلدەڭشىپ مېڭىپ ، ئۆز ھۇجرامغا كىرىپ كېتىشكە ئالدىرىدىم . شۇ
چاغدا قوش قاناتلىق ئىشكىنىڭ يان ياغىچىغا يۆلىنىپ ، مۇڭلۇق - مىسكىن
نەزەرى بىلەن مېنى كۆزىتىپ تۇرغان ئاينۇرغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى .
ئۇنىڭ چىرايى كىشىنىڭ ئىچىنى ئاغرىتقۇدەك سولىشىپ كەتكەن بولۇپ ،
ماڭا ئاجايىپ نەزەردە يەر ئاستىدىن قارايتتى . بۇ قاراشنى ھېچنېمىگە

ئوخشاتقىلى بولمايتتى . ئاز - پاز بولسىمۇ مۇڭاپىق ئوخشتىشقا توغرا كەلسە ، سويۇشقا ئېلىپ كېتىۋاتقان ئوغلاقنىڭ ھاياتقا تارتىشچان قارىغىنىغا بەكلا ئوخشايتتى . مەن ئۇنىڭ مەكتىلىرىدىمۇ ياش ئىقتىسادىنى كۆردۈم . « ئۇ يىغلىدى ، ئۇمۇ يىغلىدى ، ــ دەپ ئويلايتتىم چىقىپ كېتىۋېتىپ ، ــ ئۇ مېنىڭ خەتنى قانداق ھېسسىيات ۋە قانداق كەيپىيات بىلەن ئوقۇغىنىمنى ، ئوقۇپ بولماي تۇرۇپ يىغلىغىنىمنى ئېنىق كۆردى . ئۇنىڭ يىغلىشى ياكى ماڭا ئىچى ئاغرىغانلىقتىن ياكى ئىشقى سەۋداغا گىرىپتار بولغانلىقىمغا ھېسداشلىق قىلغانلىقتىن . مەيلى ئەمدى سىر ساقلىغۇدەك ھېچنېمە قالمىدى . ئاينۇر بىلسە بىلەر ، مېنى دېسە پۈتۈن ئالەم بىلسۇن ... ! »

ھوجرامغا ئاران ئۇلگۈردىم . خەتنى ئىككىنچى قېتىم ئوقۇپ چىقتىم . ئۇچىنچى ئوقۇغاندىن كېيىن ئۆزۈمگە كەلدىم . ئۆز كۆزۈمگە ئىشەنمەيتتىم . مارجاندەك ، گۈلدەك ، كەشتىدەك چىرايلىق قۇرلار ئاشۇ قىزنىڭ ئىدى . مېنى ساراسىمىگە سېلىۋاتقىنى ، يۈرىكىمنى تېپىچەكلىتىۋاتقىنى خەتنىڭ شەكلى ئەمەس ، مەزمۇنى ئىدى . بۇ ئۇسارىگە شۇ قەدەر باغلىنىپ قالغىنىمغا ، ئۇنىڭغا ئېرىشىش ، ھەتتا ئۇنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈشكە شۇنچە تەقەززا بولۇپ تۇرغىنىمغا قارىماي ، بۇ خەتنى ئۇنىڭ يازغىنىغا ، ئۇنىڭمۇ ماڭا ئاشىق ئىكەنلىكىگە زادىلا ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتاتتى . بىراق ، ئىشىنىش كېرەك ئىدى . مېنى قۇياشقا ئوخشاتقان بۇ قىزدىن باشقا يەنە بىرىنىڭ مېنى « قوشنىسى » - موللابەشىرىنىڭ ئۆگزىسىدە كۆرۈشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

كۆزلىرىمدىن يەنە ياش تۆكۈلەتتى . بۇ خۇشاللىقتىن تۆكۈلگەن ياشلار ، بۇ خۇددى بۇۋىسارە يازغىنىدەك تەشنا قەلبىمنى ، ئىشقتىن قاغجىرىغان دىلىمنى سۇغۇرۇش ئۈچۈن خۇدا ئەۋەتكەن ياشلار ، بىر ئىككى كۈندىن بۇيان مانالاشقان روھى ئاسمىنىمنى تۆكۈلۈپ ، تۆكۈلۈپ سۈزۈكلەشتۈرىدىغان ياشلار ئىدى .

خۇشلۇقتىن ئۇسسۇل ئويناغىم ، ئۇنۇمنىڭ بارچە توۋلاپ ناخشا ئېيتقۇم ، ھويلىغا ، مەھەللىگە ، ئۇنۇڭدىن ھالقىپ كوچا - يوللارغا

ئاڭلانغۇدەك قاقاقلاپ كۈلگۈم كېلەتتى . « بۇۋىسارىمۇ ماڭا ئاشىق . ئەي ، زېمىن - ئاسمان ، كائىنات ! ئاڭلاۋاتامسىلەر ؟ ئەي مازايۇ ماشايىق ، ئەۋلىيا - ئەنبىيالار بىلەۋاتامسىلەر ؟ بۇۋىسارىمۇ ماڭا ئوخشاشلا ئاشىق...» دەپ جار سالغۇم كېلەتتى .

ھوجرىدىن پېشايۋان ئاستىغا چىقاتتىم . ئۇ يەردە ئولتۇرالماي يەنە ھوجرىغا كىرەتتىم . قولۇمدىكى بۇۋىسارىنىڭ خېتىنى توختىماي ئوقۇيتتىم . ھوجرا ، ھويلا ماڭا تار كەلگەندەك ، مەن بۇ زېمىندا ، بۇ ئالەمدە ئەمەس ، ئۆزگىچە بىر دۇنيادا ياشاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى .

مېنى ئاينۇر ئۇ خيالىي ئالەمدىن بۇ ئالەمگە ، مۇشۇ زېمىنغا - مەن ياشاپ كەلگەن ھويلا ۋە مۇھىت ئىچگە باشلاپ كەلدى :

ــ پېشىنىدىن ئۆتكىلى نەۋاخ ، ئاش راسلاپ قويۇپ ، ئىككى قېتىم چاقىرسامۇ چىقمىلا !

ــ مانا ھازىر ، ھازىر چىقىمەن ! ــ دېدىم ۋە خۇشلۇقتىن يۇمۇلمايۋاتقان كۆزلىرىمنى ئاينۇرغا تىكتىم .

ئۇ گەپنى دەپ قويۇپلا ئەگىمدىن ئۆتۈپ كەتكەندى . بىرەر - ئىككى تىنىق ۋاقىت ئۆتكۈچە بۇۋىسارىنىڭ خېتىنى قويۇپ چىقايمۇ ، ياكى ئالغاچ چىقايمۇ دەپ ئويلىنىپ تۇرۇپ ، ئالغاچ چىقىش قارارىغا كەلدىم . قويۇپ چىقسام خەت قانات چىقىرىپ ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلاتتى . « يانچۇقۇمدا تۇرسۇن ، ــ دەپ ئويلىدىم ، ــ خېتى بولمىسىمۇ يېنىمدىن ئايرىلمىسۇن ... »

ئاش لەگمەن ئىدى . جېنىم ئىچىمگە سىغمايۋاتقانلىقدىن بولسا كېرەك ، گېلىمدىن ئاش ئۆتىدىغاندەك ئەمەس ئىدى . شۇ بىر - ئىككى كۇندىن بۇيان تۇنجى قېتىم قورسقىم ئاچقانلىقىنى ھېس قىلىپ تۇرسامۇ ، شۇنچە يېگۈم بولۇشقا قارىماي ، بىرنېچى تەخسىدىن كېيىنلا بولدى قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم . قورسقىمنىڭ تېگى ئاچ ، ئۇستى توق بولۇشنىڭمۇ كارايىتى چاغلىق ، دەپ ھېسابلىدىم . ئەمدى قورسقىمغىمۇ ، كۆڭلۈمگىمۇ ئوخشاش دال بولالايدىغان ئەگگۈشتىرىم بار ئىدى . داستىخانغا ئولتۇرغاندىن تارتىپ ، دۇئا قىلىپ قوپقۇچە بىرنەچچە قېتىم

يانچۇقۇمنى تۇتۇپ باقتىم . خەتنىڭ مەن سېلىپ قويغان پېتى تۇرغانلىقى كۆڭلۈمگە ئايان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ تۇرىدىغان جايى يانچۇق بولماستىن ئالمىنىمدا ، كۆز ئالدىمدا تۇرۇش كېرەكتەك بىر خىل سېزىم مېنى پىرقىرىتىپ ئويىنىماقتا ، يۈرىكىمنى دۈپۈلدەتمەكتە ئىدى .

ئاينۇرنىڭ بايا مەن يىغلىغاندىن تارتىپ بەكرەك مۇكچىيىپ ، سوغۇلمىشىپ قالغانلىقىغا نەچچە قېتىم سەپ سالدىم . ئۇ بۇرۇندىن مۇڭلۇق ، مىسكىن ئىدى . ئەمما ، مۇشۇ خەت قولۇمغا تەككەندىن باشلاپ ئۇنىڭ مۇڭى تېخىمۇ ئاۋۇغاندەك ، مىسكىنلىكى يەنىمۇ ئەۋجگە چىققاندەك كۆرۈنەتتى . مېنىڭچە بولسا ، مەن خۇشال بولغان چاغدا ، گەرچە بۇ خۇشاللىق ئۇنىڭغا تەۋە بولمىغانلىقتىن تامامەن ئېچىلىپ كېتەلمىگەندىمۇ ، ماڭا ئاز - تولا ماسلىشىپ بېرىشى كېرەك ئىدى . قانداق ماسلىشىدۇ ؟ مەن بىلەن تەڭ خۇشال بولۇپ ، كۈلۈپ - تېلىقىپ يۈرۈشى كېرەكمۇ ؟ ماڭا ئۇسسۇل ئويناپ ، ناخشا ئېيتىپ بېرىشى كېرەكمۇ ... ؟ ئۇنىڭدىن بۇلارنى تەلەپ قىلمايتتىم ، تەلەپمۇ قىلالمايتتىم ھەم . لېكىن ، ئۇمۇ ، ھازىرقىدەك بۇنچىۋالا مىسكىنلىشىپ كەتمىسە بولاتتى ، دەپلا ئويلابتتىم . شۇنداق ھېسسىياتىم تۇپەيلىدىنمىكىن ئۇ داستىخانىنى يىغىشتۇرۇپ كىرىپ كېتىپ ، قايتا پېشايۋان ئاستىغا يېنىپ چىقمىغاندىن كېيىن ئۇنى چاقىرىپ چىقتىم ، ماڭا ئۇ ئۆزىنى قەستەن قاچۇرۇۋاتقاندەك بىلىنگەنىدى .

— خەتنى ئېلىپ كەلگەن بالا نەدىن كەلگەنلىكىنى ، كىمدىن خەت ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتمىدىمۇ ؟ — سورىدىم گەپ كوچىلاپ .

— ياق ، — ئاينۇر يەرگە قاراپ ئولتۇرۇپ گىلەمنىڭ يۇگىنى سىلىغاچ بوش ئاۋازدا جاۋاب بەردى .

— خەتكە جاۋاب يېزىش ياكى ئاغزاكى بىر نەرسە دېيىش توغرۇلۇقمۇ گەپ سۆز قىلمىدىمۇ ؟

— ياق ...

— بۇ قىزىق ، — ئەمدى يادىمغا كەلگەندەك مۇلاھىزە قىلدىم ، — شۇنداقلا بېرىپ قويىدىغان خەت ئەمەسكەن ئۇ ، شۇنداق تۇرۇقلۇق ، ئۇ نېمىڭ جاۋاب تەلەپ قىلمىغىنى قىزىق ... سىلىمۇ بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچمىغان

ئوخشىمامىلا ؟

— خەتتە نېمە يېزىلغىنىنى بىلمىگەندىكىن سورىماپتىمەن ؟ — ئاينۇرنىڭ ئاۋازى شۇ قەدەر ئايانچلىق ئىدىكى ، ئۇنىڭدىن گەپ سورىغىنىمغىمۇ پۇشمان قىلدىم ، — ئۇ بالا خەتنى بېرىپلا ھېچنېمە دېمەي كېتىپ قالدى . باشقا گەپلەر بولغان بولسا يوشۇرمايتتىم ...

— بوپتۇ ... ھېچقىسى يوق - ئورنۇمدىن تۇرۇپ خۇشاللىق بىلەن ئۆز ھۇجرام تەرەپكە ماڭغاچ دېدىم ، - بۇ شۇنداقلا بىر سوراپ قويغان گەپ . خەتنىڭ مەزمۇنىنى بىلىپ قالساملا بولىدىكەن ...

ئاينۇردىن سورىغانلىرىم ، راستىنى ئېيتقاندا شۇنداقلا بىر گەپ ئەمەس ، بىلىشكە تېگىشلىك گەپلەر ئىدى . ئاينۇرنىڭ بۇنىڭغا جاۋاب بېرىلمىگىنى ئۇنىڭ ئەيبى ئەمەس ، ھەر ھالدا بۇ ئويلىنىشقا تېگىشلىك سوئاللار ئىدى ، ئەمما شۇ تۇرقۇمدا ماڭا ھېچقانداق سوئال ، مۇلاھىزىلەرنىڭ زۆرۈرىيىتى يوقتەك بىلىنەتتى . مەن بۇ ئۇسارىنىڭ خېتىدە بىلدۇرگەن مۇھەببەت تەسىرىدىن مەست ئىدىم . ئۇنىڭ ماڭا ئاشىق ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقانىدىم . شۇنداق بولغاچقا ، ئۇنىڭدىن باشقا ھەممە نەرسە ماڭا كېيىنرەك ، كەيپىياتىم بېسىقىغا چۈشۈپ ، خەتنىڭ ھاياجانلانىدۇرۇغۇچى تەسىرى سۇسايغاندىراق سورىسىمۇ ، مۇلاھىزە قىلسىمۇ بولىدىغاندەك تۇيۇلاتتى . بۇ تۇيۇلاتتىلا ئەمەس ، ئاشۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە دەل شۇنداق ئىدى .

ئۆيگە كىرىپ ، تالاغا چىقىپ ، يەنە كىرىپ ، قايتىپ چىقىپ يۈرۈپ كۆنىنى ئۆتكۈزۈشكە بولمايدىغانلىقىنى سەزدىم . ماڭا تار كېلىۋاتقان بۇ ھۇجرىدىن ، بۇ ھويلىدىن كوچىغا چىقىپ كېتىشنى لايىق كۆردۈم . خەتنى يانچۇقۇمغا سېلىپ ، پەشمەت ئۇستىدىن يېلىنىڭ ئىپەك يەكتەك ، يېڭى بادام دوپپا ۋە يېڭى سەندەل كىيىپ ، خۇددى تويغا بارىدىغاندەك ياسىنىپ ھويلىدىن قەدىمىنى كۆتۈرۈپ چىقتىم . ئاينۇر يەنىلا شۇ مىسكىن قىياپىتىدە « خۇدايىمغا ئامانەت » دەپ ئۇزىتىپ قويدى . مەن دەرۋازىنىڭ سىرتىدىن قۇلۇپلاپ بولغۇچە ئۇ مىدىرلىمای تۇرۇپ تۇردى .

كوچا ماڭا باشقا كوچىدەك ، چوڭ يولمۇ باشقا بىر يولدەك ، ھەتتا بۇ شەھەرمۇ مەن بۇرۇن كۆرۈپ باقمىغان شەھەردەك كۆرۈنەتتى . ئۇچرىغان تونۇش كىشىلەرمۇ ، چالا - پۇچۇق تونۇيدىغان كىشىلەرمۇ مېنى تەبرىكلەۋاتقاندەك ، ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . مەن ئۇچرىغان ، يولۇققان كىشىلەر ئارىسىدا ماڭا قىزىقسىنىپ قاراۋاتقانلار كۆپ ئىدى . بىر ئاغىنەم ھېس قىلىپمەن ، ئانچە قىستا - قىستاڭچىلىق بولمىسىلا تېلېفونۇمنى ئىنىق چىقىرىپ ، قوۋۇزۇمنى تۇشقۇزۇپ : « ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم » دەپ سالام قىلىپ ئۆتۈمەن . لې-كىن ، سالامغا جاۋاب بېرىلمىگىنى بىلەن ھېسابلاشمايمەن . چۈنكى ، مەن سالا م بەرگەن كىشىلەر بىلەن چوڭقۇر تونۇشلۇقۇم يوق . تونۇش بولغاندىمۇ شۇ پەيتلەردىكى شادلىقىمنى ئۇلارغا سۆزلەپ بەرگىلى بولمايدۇ . سۆزلەشكە توغرا كەلسە بۇۋىسارىگە سۆزلەپ بېرىش كېرەك ئىدى . بىراق ، ئۇنىڭ ھويلىسىغا كىرەلىشىم مۇمكىن ئەمەس ...

كوچا - رەستىلەرنى ئارىلاپ يۈرۈپ موللابەشىرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ باقىقۇم كەلدى . ئۇنىڭغا بۇۋىسارىنىڭ خېتىنى كۆرسىتىشىم ، خۇشاللىقلىرىمنى ئېيتىپ بېرىشىم تامامەن مۇمكىن ئىدى . ئۇ ئامال - چارە ئىزدەپ تاپالماي يۈرگەندە خۇدا ماڭا بىر يول بىلەن بۇۋىسارىنىڭ خېتىنى يەتكۈزگىنىنى ئاڭلىغىنىدا ، ئۇ ھەيران ۋە خۇشال بولۇشى تۇرغان گەپ ئىدى .

ئىپەك گەزمالىلار دۇكانلىرى قاتارىنى ، كۆز چېقىپ تۇرىدىغان ئالتۇن ، كۈمۈش ئەسۋابلىرىنى ساتىدىغان دۇكانلار ئوتتۇرىسىنى ، ياقۇت ، مەرۋايىتلار سېتىلىدىغان تەنزىلەرنىڭ ئارىسىنى ئارىلاپ ئاستا ماڭدىم . دۇكانلار قاتارىدىن كېيىن چايخانىلار جايلاشقان بويلىرىدا ئادەم ئۇنچە كۆپ ئەمەس ئىدى . بەزى ئېسىلزاق چايخانىلارنىڭ ئۈستى ئوچۇق سۇپىلىرىغا گىلەم ، شىرداقلار سېلىنغان ، ئىشى يوق ئېسىلزادىلەر كۆرپىلەردە ماموق تەكىيلەرگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ چايخۇرلۇق قىلىشاتتى . قايسىدۇر بىر چايخانىنىڭ ئىشىكىگە ئېسىپ قويۇلغان قوندۇقتىكى قولغا ئۆگىتىلگەن شاتۇتى « كەلسىلە ، چاي بار » دەپ توختىماي تەكرارلاپ

ئۇراتتى . شاتۇتىغا ئېرىشەلمىگەن بەزى دۇكانلارنىڭ ئالدىغا ئېسىلغان مەيزلەردە ھارماس تورغايلار چۈۋۈلداپ سايرىشاتتى . مەن مۇشۇ يەرلەردە موللابەشىرى ئۇچراپ قالىدىغاندەك ، ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە سەپسېلىپ ماڭاتتىم .

موللا بەشىرى ئۆيدە يوق ئىدى . ئۇنىڭ ئىشىكىدىكى دات بېسىپ كەتكەن شادا قۇلۇپ كەيپىمنى سۇسايتالمايتتى . ئۇنى كۈتمەكچى ، ۋاقىت ئوتكۈزۈش ئۈچۈن چارسۇدىكى ۋاپۇرۇش بازىرىنى ئايلانماقچى بولدۇم . ۋاپۇرۇش بازىرىنى ئارىلاپ يەنە كەلسەم ئۇنىڭ ئىشىكىدە يەنە قۇلۇپ ئورۇپتۇ ، يەنە كوچىغا چىقىپ كەتتىم .

موللا بەشىرىنىڭ ئۆيىگە ئۈچىنچى قېتىم دوقۇرۇپمۇ ئۇمىدسىزلەنگەن ھالدا كەينىمگە ياندىم . ئىشكىتە يەنىلا ھېلىقى سەت شادا قۇلۇپ ئېسىلىپ تۇراتتى . « بۇ قاغىش تەگكۇر موللا بەشىرى نەگە يوقالىدۇ ؟ — ئويلىدىم مەن چوڭ كوچىغا چىقىۋېتىپ ، — بۇ خەتنى بىر كۆرۈپ باقسا بولاتتى — دە ! »

تۆتىنچى قېتىم موللا بەشىرىنىڭ ئىشكىگە كەلدىم . تەلىيىمگە يارشى موللا بەشىرى يەنە ئۆيدە يوق ، « قۇرۇپ كەت موللا بەشىرى ، جاھاننىڭ تۆرىسىگە كەت ، — دېدىم ئىچىمدە تېرىكىپ ، — ئۆينى تەرك ئېتىپ بىرمەر گۈمبەز ياكى شام گۆرگە كىرىۋالغانسەنمۇ ؟ »

مەن نامازشامدىن يانغاندا دۆڭمەسچىتكە كەلدىم . « موللا بەشىرى نېغەمەتۇللا قارىنىڭ ئۆيىدىمۇ يا ؟ » دېگەن گۇمان مېنى دۆڭ-مەسچىت كوچىسىغا باشلاپ كەلگەندى . نېغەمەتۇللا قارىنىڭ ئۆيى مۇشۇ كوچىدا بولۇپ ، مەن بۇرۇنمۇ بىر نەچچە قېتىم كەلگەن ، ماڭا تونۇش ئىدى . ئىشىكنى نېغەمەتۇللاقارىنىڭ ئانىسى خەلىچىخان ئاچتى . ئىشكنى ئاچا - ئاچماي كايىشقا باشلىدى :

— ئۇزۇن بولدى دىدارلىرىنى كۆرسەتمىدىلىغۇ قارى خوجام ؟ مېنى ئونتۇپلا قالدى ، دەپ ئويلاشتۇق ...

مەن دالانغا كىرگەندىن كېيىن ئاۋۋال مومانىڭ كايىشلىرىغا ئۇندۇزى ساۋاق ئېلىش بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتكەنلىكىم ، ئە-

تىنگەن - ئاخشىمى دادام بولمىغانلىقتىن ئۆينى يالغۇز تاشلاپ سىرتلار
چىقالمىغىنىم ... توغرىسىدا ئاغزىمغا كەلگىنى بويىچە گەپ ياساپ جاۋا
بەردىم .

ـــ دادام بىرىدىن خەت ئەۋەتكەنىكەن ، شۇنى ئېلىۋالسۇن دە
ئەۋەتكەن خەۋەرگە ئاساسەن مۇشۇ يېقىندىكى بىر سارايغا كېلىۋېدىم ، ي
نارشىمدا يول ئۇستى ، ھەر بىرلىرى بىلەن كۆرۈشكەچ كېتەي دە
كېلىشىم ...

ـــ ناھايىتى ئوبدان قىپلا بالام ، قېنى ئۆيگە كىرسىلە ، نېغە
تۇللاقاردىن پات - پات سوراپ تۇرىمەن ، قېنى ، ئۆيگە كىرسىلە ...

ـــ قارىم ... ؟

ـــ ئۇ چۈشتە چىقىپ كەتكەنچە ... كەچرەك يانىمەن دېۋىدى ، ـــ
مومايى بىر نېمىنى ئېسىگە چۈشۈرمەكچى بولغاندەك سەل تۇردى - دە
تەكرارلىدى ، ـــ كەچرەك قايتىمەن ، بىرى بىلەن كۆرۈشىدىغان ئىشىم
بار دېگەنىدى ... قېنى ، نېمانداق يات ئادەملەرنى ئۆيگە كەلگەندەك تۇرما
بالام ؟ ئۆيىمەن كىرسىلە .

ئۇنىڭ تەكلىپىنى ئەدەب بىلەن رەت قىلدىم . شۇ تاپتىكى ھېسسى
ياتىم بويىچە مومايى بىلەن پاراڭلىشىشقا ھەپسىلەم يوق ئىدى .

ـــ رەھمەت ، مېنى كەپتىكەن دەپ سالام ئېيتىپ قويارلا ، ئۆي
يالغۇز ئىدى ...

مومايىنىڭ قايتا قىلغان گەپلىرىگىمۇ « ئۆي يالغۇز ئىدى » دە
جاۋاب بەردىمۇ ، ئەگرى - بۈگرى كوچىلار بىلەن خام بازىرىغا چىققان
ئۆيگە قايتقۇم كەلمەي قويدى . ئۆيگە قايتسام يالغۇزلۇق ئەسىر قىلاتتى
خەتنى يەنە ئوقۇشۇم مۇمكىن ، لېكىن خەت ئەمدى بىر مۇنچە خۇشاللى
بىلەن گۇمانلارنىمۇ ئوتتۇرىغا قويماقتا ئىدى . خەتنى « بىر بالا » ئەكە
گەن بولسا ، بۇ بالا كىم ؟ بۇۋىسارە مېنى ، ئۆيۈمنى قانداق بىلىدۇ ؟ ئۇ
نېمىشقا خېتىگە ئۇچۇر تەلەپ قىلمايدۇ ؟ « بۇگۈنمۇ ئۇچۇر بەرمىگەن
بولسىلىرى ...» دېگەن مەزمۇندىكى « ئۇچۇرنى » كىم بەردى ؟ مېنىڭ
خەۋىرىم يوق بۇ « ئۇچۇر يەتكۈزگۈچى » كىم ؟ بۇۋىسارە مېنىڭمۇ ئاشنا

بولغىنىمنى ، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بەرگىنىمنى قانداق قىلىپ ، نەدىن ۋە كىم
ئارقىلىق بىلدى ؟ ...

خەتنى ئوقۇۋەرگەنلىكتىن يادا بولۇپ كەتكەچكە ، ھەربىر قۇر-
دىكى سۆزلەر كۆز ئالدىمدىلا تۇراتتى . يۇقىرىقى بىر مۇنچە « ؟ » لاردىن
باشقا يەنە بەزى ئېنىقسىزلىقلارمۇ بار ئىدى . گويا بۇ بۇۋىسارە ئىككى -
ئۈچ كۈندىن بۇيان يېنىمدا ، ھەتتا خىيالىمنىڭ ئىچىدە بىللە بولغاندەك نېمە
ئويلىغان ، نېمىلەرنى پىلانلىغانلىرىمدىن تارتىپ بىلەتتى . بۇ قانداق
تېپىشماق ؟

مەن يەنىلا موللا بەشرىنى تېپىش قارارىغاكەلدىم . « تالادىغۇ قو-
لۇپ قالماس ، ـــ دەپ ئويلىدىم موللابەشرى توغرىسىدا ، ـــ كېچىچە
ساقلاپ بولسىمۇ موللابەشرىنى تاپاي ... »

ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ۋە شۇ باھانىدە قورساقنىمۇ « ئەس-
تەرلۈبلىش » ئۈچۈن شۇ يېقىن ئارىلىقتىكى ئاشپۇزۇلغا بۇرۇلدۇم .
مەخسۇسلا مانتا ساتىدىغان بۇ دۇكانىنىڭ مانتىسى ئۆستەڭبويىنىڭ داڭلىق
مانتىسىدىن قېلىشمايدىغانلىقىنى ، دۇكانىنىڭ تىجارىتى ۋە ئابرۇيىغا تەسىر
يېتىدىغان قىلقىلارمۇ چەكلەنمەيدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم . ئاڭلىغىنىمدەك
ئىشقا ئىشىكتىن كىرىپلا دۇچ كەلدىم . دۇكان مەينەت ، يېرىمى توپا سۇپا
ئىدى . سۇپىغا سېلىنغان يىرتىق شىرداق ئۈستىدە بەش ئالتە كىشى
ئوشۇق ئېتىۋاتقان ئىككى كىشىنى چۆرىدەپ ئولتۇراتتى . « چۇ » ،
« سىيا » دېگەن ئاۋازلار مانتا ساتاۋاتقان ئۈستامنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ كې-
تەلمىسىمۇ بۇلۇق - بۇلۇق ئاڭلىناتتى . تامنىڭ بىر
بۇلۇڭىدا ، ئانچە چوڭ ئېچىلمىغان تۆڭلۈكنىڭ نەق ئاستىدا ئۇچەيلەن
چىلىم بىلەن نەشە چېكىۋاتاتتى . چىلمىنىڭ ئىسى تۆڭلۈكتىن چىقىپ
كېتەلمىسىمۇ ، نەشە پۇرىقى مانتىخانىنىڭ ئىچىنى قاپلىغان مانتا پۇرىقى بە-
لەن ئوخشاش كۈچلۈك ئىدى .

كوچا قاراڭغۇ ئىدى . مەن ئالدىرايدىغان ئىشىم بولمىغانلىقتىن
ئالدىرىماي ماڭدىم . موللابەشرى بويتاق بولغانلىقتىن ، قورسىقى نەدە
تويسا شۇ يەردە غىزالىنىشىنى ، يېنى نەدە ئاغرىسا شۇ يەردە يېتىشىنى ۋە

نەدە كۆڭلى تارتسا شۇ يەردە ئىچىپ يۇرۇشنى توغرا چۈشىنىشكىمۇ بولاتتى. بىراق، ھازىر ئۇ ماڭا كېرەك ئىدى. كېرەك ۋاقىتتا تېپىلمايۋاتقىنىلا ئىچمىنى پۇشۇراتتى. ئەمما، بۇ قېتىم تەلىيىم ئوڭدىن كەلدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن دەل ئۇ ئىشىكىنى ئېچىۋاتقان پەيتتە ئۇچراشتىم.

ـــ مانا، ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بوللىغۇ؟ ـــ ئۇ قۇلۇپىنى تۇتقىنىچە ماڭا ھەيران بولۇپ قارىدى.

ـــ قېنى، ئۆيگە باشلىسلا موللىكا، ـــ مەن ئىشكىنى ئېچىپ ئۇنىڭدىن ئاۋۋالراق دالانغا كىردىم. ئۇ ئىشكىنى ئىچىدىن تاقاپ، تامنىڭ بىر يەرلىرىدىن سەرەڭگە ئاقتۇرۇشقا كىرىشتى، ـــ مەن سىلىنى كۆچۈپ كەتتىمكىن، كۆچسە خەۋەر قىلاتتىغۇ، دەپ ئويلاپتىمەن...

ئۇ چاقچاققا يۆلەپ قىلغان كىنايەمگە بەھۇزۇر جاۋاب بېرىپ تۇرۇپ شام ياقتى:

ـــ مەن نەگىمۇ كۆچەلەيمەن؟ ئەمدى كۆچسەم تاختا كۆرۈك تەرەپلەرگە، ئاپاق خوجا تەرەپلەرگىرەك كۆچەرمەن، سىلىگە خەۋەر قىلىشقا تېخى خېلى ھايلى بارغۇ دەيمەن؟ قېنى، ئىچكىرىگە كىرسىلە...

ئۇ قولىدىكى شامنى شامدانغا قاداپ قويۇپ، قولىنى ئىشقىلاپ تۇرۇپ ماڭا يېقىمسىز ھىجايدى. «ئولتۇرۇپ تۇرسىلا» دېگەن ئىشارەتنى قىلىپ يەنە بىر ئۆيى تەرەپكە بۇرۇلدى. ئۇنىڭ چاي - پاي قىلغۇسى بارلىقىنى پەھىلەپ تۇساي دېدىمۇ ئۇنىڭ قورسىقى قانداقلىقىنى بىلمىگەچكە ئۇنچىقمىدىم.

مەن سېلىقلىق كۆرپە ئۈستىدە ئولتۇردۇم. كۆرپىنىڭ سېلىقلىق تۇرغىنىغا قارىغاندا موللابەشىرى مېھمان كۈتكەن، مېھمىنى بىلەن بىللە چىقىپ كېتىپ، ئەمدى قايتقاندەك قىلاتتى. مەن موللا بەشىرنىڭ پائالىيىتىنى بىلىشتىن كۆرە، يانچۇقۇمدىكى خەت توغرىسىدا ئۇنىڭغا خەۋەر يەتكۈزۈشكە بەكرەك ئالدىرايتتىم. ئۇ بۇلاردىن خەۋەرسىز بولغاچمىكىن، چايىنى قاينىتىپ، قولۇمغا سۇ بېرىپ، داستىخان سېلىپ، نان ئۈشتۇپ، گىزەك تىزىپ يۇرۇش جەريانىدا نېمىشقا كەلگەنلىكىم ۋە ئۇنى نە-

ـــشقا «كۆچۈپ كەتتىمكىن» دېگىنىمگە پەقەت قىزىقمىدى. ئاخىر ئۇ ئۆزىمۇ ئولتۇرۇپ، مېنى چايغا تەكلىپ قىلىپ بولۇپ، پىيالىسىنى قولىغا ئالغاندا ئېغىز ئاچتىم:

ـــ نېمە كويلاردا يۈرۈيلا موللىكا؟ مەن سىلىنى تۆت كېلىپ ئاپالماي، بەشىنچى كېلىشىمدە ئاندىن ئۇچراتتىم.

ئۇ شالاڭ قاشلىرى تېگىدىن ماڭا ئەجەبلىنىپ قاراپ:

ـــ شۇنداقمۇ؟ ئاپلا... كۆپ ئاۋارە بولۇپلا، ـــ دېدى ۋە خىجالەت بولغاندەك بولۇپ سوئالىمغا جاۋاب بەردى. ـــ شۇ سىلىنىڭ ئىشلىرىنىڭ كويىدا يۈردۇم. پېشىنىڭ ئالدىدا مىرزامنىڭ مەھكىمىدىن قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەندىم. چىقىپ كەتكەن ۋاقتىنى پايلاپ تۇرۇپ، غىپپىدە ئاشقىرىقى ھويلىسىغا كىرىۋالسامۇ ئىچكىرىسىگە كىرگۈزمەي، ھايداپ چىقاردى غالچىلىرى....

ـــ ئوغرى دەپ ئېسىلىۋالماپتۇ ياخشى؟ ـــ دېدىم كۈلۈپ.

ـــ ئەرز سۇناتتىم دەپ ۋەج كۆرسەتمەيمەنمۇ؟ ـــ موللا بەشىرنىمۇ كۈلۈپ قويدى، ئۇ تېخىچىلا كەيپىمدىكى ئۆزگىرىشنى سەزمەيۋاتاتتى، ـــ مەھكىمىگە بارسام ئادەم جىق، رەئىس، مىرشاپلىرىغا بېرىدىغان پۇلۇم بولمىغانلىقتىن ئۆيگە كەلدىم، دېسەممۇ ئاڭلاشمىدى. «قازىخانىغا بار» دەپ ئىتتىرىپ چىقىرىشتى.

ـــ قازىخانىغا بارلىمۇ ئاندىن؟

موللا بەشىرى يەنىلا كەيپىياتىمنى بايقىمىدى:

ـــ قازىخانىدا نېمە بار دەيلا؟ نېغىمەتۇللا قارىنى ئۇچرىتىپ قېلىپ، تۆرە يارباغدىكى بىر چايخانىدا ئولتۇردۇق، مەسلىھەتمىزنى پىشۇرالماي شۇ ۋاقىتقىچە سۆرۈلۈپ يۈرگەن بولمايمزمۇ؟

ـــ نېمە مەسلىھەتكە كېلىشتىلە؟

ـــ ئەتىگەنلىككە قارىنىڭ خوتۇنى «چۈمبۇستىن ئوسما ئەكەلدىم، يېمىش خېنىم ئالغاچ كىر، دەپ بېرىۋىدى، بۈۋىسارە خېنىمنىڭ ئۆزگىلىغا تاپشۇرىمەن» دەپ بىر ئۇرۇنۇپ باقسۇن، دېيىشتۇق. ئۇ شۇ يەردە سىلى توغرۇلۇق ئېغىز ئېچىپ، خېنىمنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ باقىدىغان

بولدى ...

ـــ نېغمەتۇللا قارىنى شۇڭا تاپالماپتىكەنمەن ـ دە ؟

ـــ سىلى ئۇنىڭكىگمۇ بارلىمۇ ؟ ـ موللا بەشرى ئەجەبلىنىپ بېشىنى كۆتۈردى . ئۇنىڭ كۆزلىرى چوڭ ـ چوڭ ئېچىلغاندى .

ـــ باردىم ، سىلىنىڭكىگە تۆت قېتىم كەلسەمۇ يوق ، شۇ تەرەپ لەردىن تاپاي ياكى خەۋىرىنى ئۇقاي دەپ بېرىۋىدىم .

موللا بەشىرى مانا ئەمدى مېنى تەپسىلى كۆزىتىپ ، ھەيرانلىق ئاشقان ھالدا قىزىقسىنىپ سورىدى .

ـــ بىر خۇش خەۋەرنىڭ قويىرۇقىدىن تۇتۇۋالغاندەك تۇرامىلا ، ياكى باشقا بىر ئىش چىقىپ قالدىمۇ ؟

ـــ نېمە دېسەك بولار ؟ ـ ھەم خۇشال ، ھەم سەل ئەنسىرىگەندەك جاۋاب بەردىم ، ـ بىر قارىماققا خۇش خەۋەرنىڭ قۇيرۇقى ئەمەس ، نەق ئۆزى ئالدىمغا كېلىپ چۈشتى . بەكرەك ئويلىسام ، ئۆزۈمۇ يېشەلمەيدىغان سىرلارمۇ بارەك تۇرىدۇ . شۇڭا سىلىنى ئىزدەۋەرگىنىم دېسىلە .

ـــ قېنى ، قېنى ئاڭلاي ، ـ موللا بەشرى پىيالىسىنى قويۇپ ، قەددىنى رۇسلاپ ، كۆزۈمگە قادىلىپ قارىدى ، ـ ئاۋۋال ئالدىلىرىغا چۈشكەن خۇش خەۋەرنىڭ ئۆزىنىلا تونۇشتۇرسىلا قېنى ! قالغان سىر ، تېپىشماقلار بىلەن كېيىنچە تونۇشارمىز ، « ئۇزۇمىنى يە ، تېلىنى سورىما » دېگەن گەپلەر بار ئەمەسمۇ ؟

مەن جەريانىنى ئاغزاكى سۆزلەپ بەرگۈچە دەپ ، يانچۇقۇمدىكى بۈۋىسارەم يازغان خەتنىڭ ئۆزىنىلا ئېلىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتىم .

ـــ ئوقۇسىلا ، ھەممىسى ئاشۇ قەغەزگە يېزىلغان .

موللا بەشرى خەتنى ئىنتىك ئالدى . كۆچمك ، زىچ يېزىلغانلىقىغا كۆز يۈگۈرتۈپلا سىڭايان ماڭغىنىچە تاختاي بېشىدىكى شامدانىنى ئەكىلىپ ، داستىخانىنىڭ تۈزىگە يېرىنى سىيىپلاپ تېپىپ ، مقتىراق قويىدى ، ئاندىن ئىگىشىپ خەتنى ئوقۇشقا كىرىشتى .

خەتنى ئوقۇغانسېرى ئۇنىڭ نەقەدەر ھەيران بولۇۋاتقانلىقىنى دەم تۇرۇلۇپ ، دەم يېيىلىۋاتقان قاشلىرىنىڭ ، دەم قىسىلىپ ، دەم چوڭ ـ چوڭ

ئېچىلىۋاتقان كۆزلىرىنىڭ ۋە دەم تىترەپ يىغىلىپ ، دەم تەبەسسۇم يامراپ كېتىۋاتقان زىناقلىرىنىڭ ھەربىرىدىن ئوچۇق كۆرۈپ تۇراتتىم . ئۇ خەتنى ئوقۇپ بولۇپ ، كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ بىر كۈلۈپ قويدى . ئۇ ئۆزىنى رۇسلاپ ئولتۇرۇپ ، خەتنى ئىككىنچى قېتىم ئوقۇشقا چۈشتى . ئۇ قېتىم ئۇزاقراق ئوقۇدى . ئۇ ھەتتا خەتنىڭ ئۆزىنى ئوقۇماي ، ئۇنى تەھلىل قىلىپ ئولتۇرىدۇ ، دېيىشكىمۇ بولاتتى .

ـــ بۇ ناھايىتى بەلەن گەپ ئىكەنغۇ ؟ ـــ دېدى ئۇ ماڭا خەتنى قايتۇرۇپ بېرىۋېتىپ ، ـــ خۇدا سالغان ئىشتىق كويى دېگەن شۇ . سىلى ئۆياقتا كۆيسىلە ، خېنىمۇ بۇ ياقتا شۇك ئولتۇرماپتۇ ...

ئۇنىڭ كۈلكىسىگە مەنمۇ قوشۇلدۇم . شۇ يەردە ئۇ توساتتىن بىر ئىش يادىغا كەچكەندەك جىمىپ قېلىپ سورىدى :

ـــ بۇ خەتنى سىلى قانداق ئاللا ؟ خېنىمغا خەت يېزىپ بېرگۈزگەنمىدىلە ؟

مەنمۇ جىددىيلىشىپ ، خەتنىڭ نامەلۇم « بىر بالا » تەرىپىدىن يەتكۈزۈلگەنلىكىدىن باشلاپ ، تېخى بايامغىچە ئۆتكەن ۋاقىتتا ئويلىغانلىرىمنى ، خەتتە كىشىنى ئويغا سالىدىغان تېپىشماقلارنىڭ ئارقىسىدىكى ۋە ئۇنى يېشەلمىگەنلىكتىن دوستلارنى ئىزلەشكە شۇنچە سالىدىغانلىرىمنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەردىم .

موللا بەشرى قولۇمدىكى خەتنى ئېلىپ يەنە بىر ئوقۇدى ، ئاندىن ئېغىر تىنىپ قويۇپ ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك .

ـــ بۇ ئىشنى نېغمەتۇللا قارى بىلەن مەندىن باشقا كىشىلەرگىمۇ ئېيتقانمىدىلە ؟ ـ دەپ سورىدى .

ئۇ سەلبىي جاۋاب ئالدى . بۇ ئۇنىڭ سەمىدە بولغاچقا ھەيران بولمىدىمۇ :

ـــ غەلىتە ئىش ، قىزغا سىلى توغرۇلۇق كىم خەۋەر بەرگەندۇ ؟ ئىككىلىرىنىڭ سىرىدىن خەۋەردار ۋە خالىس ئەلچىلىكنى ئىختىيار قىلغان ئوكشى كىم زادى ؟ ـ دېدى .

ـــ مەنمۇ دەسلەپ سەگگەرمەپتىمەن ، ـ دېدىم راستلىق بىلەن ، ـ

خۇشلۇق بېشىمنى ئايلاندۇرۇۋەتكەن بولمامدۇ ؟ خەتنى ياندۇرمىلاپ ئو قۇۋېرىپ ، كاللام سەل سەگەكلەشكەندە ئاندىن دىققەت قىلدىم ...

موللا بەشرى بىر پەس جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن شۇنداق دېدى :

ــ تاپىدىغانىنى تېپىپ ، ئالدىغانىنى ئالغاندىن كېيىن قانداق تاپقان ۋە ئالغان جەريانىنىڭ قىممىتى تۆۋەنلەيدۇ . سىلىنىڭ ئۇنىڭغا ئاشىق ۋە ئۇنىڭ سىلىگە شۇنداقلىقىنى بىلدۇرىدىغان بۇ خەت كىم تەرىپىدىن قانداق ئۇسۇل بىلەن يەتكۈزۈلگەنلىكى بىلەن ئەھمىيىتىنى يوقاتمىسمۇ ، مېنىڭچە بۇ پەقەت ئۆز ئۆزىنى تونۇشتۇرۇش رولىنلا ئويناپدۇ . ئەمدىكى قەدەمنى قانداق بېسىش ، بۇندىن كېيىن قانداق قىلىش ئۈچۈن ئېچىلغان يولدىن پايدىلانماي بولامدۇ ؟

ــ مەنمۇ شۇنى دەيمەن .

ــ قىز خېتىدە ھەتتا : « مېنىڭ ئۆتمۈشكە تەئەللۇق قىسمەتلىرىم ئەھمىيەتسىز » دەپ يېزىپتۇ ، ــ ئۇ قولىدىكى خەتنىڭ شۇ جۈملىسىنى ئاۋازلىق ئوقۇپ بولۇپ ، بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا قارىدى ، ــ كەم ئەقىل بىلەن چۈشىنىشىمچە ، بۇ : « بۇرۇن ئىچىرۈلگەن چاي ، تاشلانغان ئاقلارنىڭ كارايىتى چاغلىق ، ھەتتا ئەھمىيىتى يوق ، مېنىڭ بېشىم ئوچۇق ... » دېگەنلىك بولىدۇ .

ــ ئارىي شۇنداق ، ھەقىقەتەن شۇنداق دېگەنلىكتىن بېشارەت ئۇ ...

ــ بۇنى ئوچۇق شۇنداق دەپ يازماي ، پەقەت ئىشقىلا تەگكىلىگەنلىكى ، ئۇنىڭ سىلىنىڭ مەيىللىرىنى يەنە بىر سىناپ باققىنى ، خۇشال خىتاب قىلدى موللا بەشرى جانلىنىپ ، ــ نېمىلا دېگەنبىلەن قىز بالا ھەرقانچە ئاشىق بولغىنى بىلەن : « ئەلچىڭنى ئەۋەتمۇمۇ ، مەن كۆچۈرۈلۈشكە تەييار ! » دېيەلمەيدۇ ــ دە ؟

ــ بۇمۇ دەر ھەقىقەت ! ــ قوشۇلدۇم ، ــ ئەلچى ئەۋەتىش توغرىسىدا مەسلىھەت قىلغاچ تۇرامدۇق ياكى دادامنىڭ قايتىشىنى كۈتەمدۇق ؟

شۇ يەردە موللا بەشرىنىڭ شالاڭ قاشلىرى تۇرۇلگەن قوشۇمىلىرى ئۇستىدە بىرلەشتى . ئۇ خەتنى يەنە بىر ئوقۇپ چىقىپ بېشىنى

ئىرغاڭلاتقان ھالدا ئىشىنىڭ ئۇ باسقۇچقا يەتمىگەنلىكىنى ئېپادىلىدى . ئۇنىڭدا يەنە گۇمانلار پەيدا بولغانىدى :

ــ خەتنىڭ ھەر بىر قۇر ئارىلىقىدىن قىزنىڭ سەلقىن روھى ، زۇلۇم دەستىدىن قاقشاۋاتقان پەريادى چىقىپ تۇرىدۇ . بۇنىڭدىن قىزنىڭ بۇرۇنقى قىسمەتلىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەھمىيىتى بولمىغىنى بىلەن ئاتا ــ ئانىسىنىڭ نەزىرىدە يەنىلا ئەھمىيىتىنى يوقاتمىغانلىقىنى چۈشەنگىلى بولامدۇ ــ قانداق ؟ بىز ئالدىراپلا « ئەلچى ئەۋەتكىلار » دەپ يازمىغىنىنى ئۇنىڭ شەرم ــ ھايالىلقىغا بۇرىغىنىمىز بىلەن ئاشۇنداق ئېنىق دەپئېيتالمىغىنى ، بەلكىم بىزگە مەلۇم بولمىغان توسقۇنلۇقلار بارلىقىدىن بېشارەت بېرەمدۇ ، قانداق ؟

بۇ مۇلاھىزىگە بىر نېمە دەپ جاۋاب بېرەلمىدىم . بىر ھازا جىم ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن :

ــ ئۇنىڭ بىلەن يەنە بىر قېتىم كۆرۈشۈش كېرەك ئىكەن ، ــ دېدى موللابەشرى ، ــ ئەمدى « كۆيدۈم ، پىشتىم » ئېنىقلىنىپ بولدى ، قاندىق قىلىپ تەكىنى بىر يەرگە جەم قىلىش توغرىسىدا باش قاتۇرىدىغان پەيت كەلدى .

ئۇ شۇنداق دېگىنى بىلەن قانداق كۆرۈشۈش چىقىپ بولمايدىغان داۋان ئىدى . بىز يەنە بىر نۆۋەت « ئۇچۇر يەتكۈزگۈچى » نىڭ كىملىكىنى ، خەت ئاپارغان « بالا » قانداق بالا ئىكەنلىكىنى ئويلاش ۋە سۆزلىشىش بىلەن بىرمۇنچە ۋاقىتنى ئۆتكۈزدۇق . موللا بەشرى ئەرزان باھالىق ، سۈپەتسىز شامنىڭ ئۇچىنچىسىنى يانداۇرۇپ بولغاندىمۇ پەرىزىمىز ، قىياسىمىز بىر نوقتىغا ، يەنى ئىشەنگىلى بولغۇدەك بىر كىشىگە مەركەزلىشەلمىدى .

ــ بۇنى نېغىمەتۇللا قارى بىلەن دەرقەمتە ئولتۇرۇپ مۇلاھىزە قىلىشايلى ، ــ دېدى موللابەشرى ئاخىر ، ــ سىلى بەربىر كېتەلمەيلە ، يېتىپ قالسىلا ، مەن ئەتە بامدادتىنى دۆگمەسچىتتە ئوقۇيمەن ــ دە ، نېغىمەتۇللاقارىنى مۇشۇ يەرگە باشلاپ كېلىمەن .

مەن ماقۇل بولدۇم . بىرىنچىمىكىن ، ئىككىنچىمىكىن توخۇلار

چىلماقنا ئىدى ، ئاينۇرنىڭ مېنى ساقلاپ ئۇخلىماي ئولتۇرىدىغانلىقى غۇۋا ئېسىمغا چۈشتى . ئەمما ، مۇشۇ پەيتلەردە بېشىمدىكى سەۋدا ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىشنى بېسىپ چۈشكەنلىكتىن ، ئۆز غېمىم ئۈچۈن مۇشۇ يەردە تۇنەپ قىلىش ئەتە ئەتىگەندە پالاقشىپ يۇگۇرۈشتىن پايدىلىقراق ئىدى .

شامنى ئۆچۈرگەندىن كېيىنمۇ خېلىغىچە « ئۇچۇر يەتكۈزگۈچى » ھەقىقىدە ھەر خىل گۇمانلارنى قىلىپ ئۇخلىمىدۇق . ئەتىسى ئەتىگەندە ئويغانغىنىمدا موللابەشرى كۆرۈنمەيتتى . تۆشۈكتىن كۆرۈنگەن ئاسمانـ نىڭ بىر پارچىسى تېخى كۆكۈش قارامتۇل ئىدى . بۇ تامامەن تاڭ ئېتىپ كەتمىگەنلىكىنىڭ بەلگىسى ئىدى . ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۆزۈمگە تەۋە يوتقان ـ كۆرپىلەرنى يىغىپ ، مېھرابقا تىزىپ قويدۇم . موللا بەشرى ئۆزىنىڭكىنى يىغۇۋېتىپ چىقىپ كەتكەنىدى .

ئىشىك تېشىدىن قۇلۇپلاقلىق ئىدى . ئۆي ئىچىدە مەن قىلغۇدەك ئىشمۇ يوق ، تاھارەت ئېلىپ ناماز ئوقۇپ ۋاقىتنى ئۆتكۈزەي دېدىمۇ ، ئىچكى ھاياجان ۋە مېڭەمدىكى گادىرماش خىياللار بىلەن ئوقۇغان نامازـ نىڭ « ئىخلاس » تىن چەتنەيدىغانلىقىنى يادىمغا ئېلىپ ، ئادەتتىكى يۆزـ كۆز يۇيۇش بىلەن چەكلەندىم . مانا مۇشۇ چاغدا بىردىنلا ئېسىمگە ئۆگـ زىگە چىقىپ بېقىش خىيالىي كەلدى . بارغانسىرى تاڭ يورۇپ ، ئاسمان ئاقىرىۋاتاتتى . بۇۋىسارە ھويلىغا چىقىشى مۇمكىنغۇ ؟ !

ئالدىراپ سالدىراپ ، ماڭا تونۇش غىچىرلاپ تۇرىدىغان تاختاي شوتىدىن ئۆگزىگە چىقتىم . مەنزىر ئۆز جايىدا ، ئۆگزىمۇ بۇرۇنقىدەك ئىدى . ھېلىقى سرەج تېمىنىڭ بىر قېتىم ئۆزۈم تۇرغان جايىغا باردىم ـ دە ، قوشنا ھويلىغا ـــ نېرىقى تەرەپكە قارىدىم . ئۇ يەردە ...

ئۇ تۇراتتى . ئۇ ئاق شايىدىن ئۇشۇقىغا كەلگۈدەك كۆڭلەك كىيگەنىدى . بۇ كۆڭلىكى سەرۋىدەك نازۇك بەستىگە شۇنچىلىك ياراشقان ـ ىدى . بېلىدىن ئېشىپ چۈشىدىغان قاپقارا ئۆرۈمە چاچلىرى ئاشۇ كېلىشكەن قامەتلىك گەۋدىدە يىلاندەك سويلاپ ياتاتتى . شۇ تاپتا ئۇنى كەينىدىن كۆرۈپ تۇراتتىم . شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ بۇۋىسارە ئىكەنلىكىنى ، بۇ يەردە ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر گۈزەل، سەرۋى قامەتلىك ئىنسان

بولمايدىغانلىقىنى كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇراتتى . يۈرىكىم دۈپۈلدەپ مەن ئاڭـ لىغۇدەك دەرىجىدە جىددىي سوقماقتا ئىدى . پۈت ـ قولۇم ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىۋاتقاندەك بولاتتى . پەمپىچە بىر مۇنچە ۋاقىت تىنىق چىقىرىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي تۇردۇم . كېيىن ئۆزۈمگە ئۆزۈم كۈچ بېـ رىپ ، ئىختىيارسىز ھالدا بوش پىچىرلىدىم :

ـــ ئاھ ، بۇۋىسارە ...

بۇ ماڭا ھەتتا پىچىرلىغاندەكمۇ ئەمەس ، ئىچىمدە يادلىغاندەكلا تۇيۇلغاندى . سەرۋى قامەتلىك ئىنسان بىرى چىمدىغاندەك چۆچۈپ كەتتى ۋە تېز بۇرۇلۇپ ئارقىغا ئۆرۈلدى . شۇئان نەپىس ، نۇر يېغىپ تۇرىدىغان بىر جامال ماڭا يۈزلەندى . يادەك ئەگىم قارا قاشلار بىلىنەر ـ بىلىنمەس كۆتۈرۈلدى . ئۇدۇل تىكىلىپ قاراشقا روخسەت قىلغۇسى يوق كۆزلەر ئوقتەك ئېتىلىپ كەلدى . كۆزۈمنى يۇمۇۋالدىم ، ئەمما شۇ دەقىقە ئىچىدە تۇنجى قېتىملىق تەجرىبەمنى يادىمغا ئېلىپ كۆزۈمنى ئاچتىم . گۈھەردەك يېنىپ تۇرىدىغان ئىككى شەھلا كۆز ماڭا قادىلاتتى ، ئۇ كۆـ زۈمنى قاماشتۇراتتى . لېكىن ، مەن ئەمدى قاماشمىدىم ، كۆيۈپ كۈلگە ئايلانسىمۇ كۆزۈمنى يۇمماسلىققا ، ئۇنى نەزىرىمدىن قاچۇرماسلىققا بەل باغلىغانىدىم . يەنە بىر قېتىم بىھوش بولغان كىشىنىڭ تاۋۇشى بىلەن :

ـــ بۇۋىسارە ... ، ـــ دەپ پىچىرلىدىم .

مۆلچەرىمچە ، مەن تۇرغان ئۆگزە بىلەن بۇۋىسارە تۇرغان ھويلىدىكى جايىنىڭ تۆز سىزىقلىق ئارىلىقى ئۈزۈن ئەمەس ئىدى . ئەمما ، مەن ئېگىزدە ، ئۇ پەستە بولغانلىقتىن بۇ ئارىلىقنى ئۇچ باراۋەر كۆپەيتىشكە توغرا كېلەتتى . بۇنداق بولغاندا پىچىرلىشىپ ئەمەس ، خېلى ئۇنلۇك گەپ قىلغاندىمۇ بۇۋىسارە بىلەن پاراڭلىشىش قېيىن ئىدى . ئەمما بۇۋىسارە بولسا مېنىڭ ئىككىلا قېتىم پىچىرلىشىمنى ناھايىتى ئېنىق ئاڭلىغاندەك قىلاتتى . بەلكىم شۇنداق تۇيۇلغاندۇر . ئاقىللار : « يېقىن كىشىلەر ئۆزى تونۇشـ مىسىمۇ ، باغرى تونۇشىدۇ » دەپ تۇغرا ئېيتقاندۇر . بۇۋىسارىمۇ پىچىرلاشلىرىمنى قەلبىدە ئاڭلىغاندۇر .

ئۇ ئاڭلىغاندى ، تونۇغاندى . ئۇنىڭ نېپىز ، سۈزۈك ، سۇرۇخ

سۇرگەندەك قىزىل لەۋلىرى تىترىدى ، لەۋلىرى ئارىسىدىن مەن ئاڭلىيالمىغۇدەك بىر تاۋۇشلار چىقتى . كۆتۈرۈلۈۋاتقان شەپەق نۇرى كۆزلىرى ئىچىگە كۆيۈۋاتقان چوغدەك كۆچۈپ چۈشتى . ماڭا ، مەن بىر چىرايلىق رەسىم كۆرۈۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى . شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ مەڭزىلىرىدە ياش تامچىلىرىنى كۆرۈپ قالدىم . تاڭ شەپىقى ئۇنىڭ جامالىغا يالتىراپ تۇرغان مەرۋايىتلارنى قۇندۇرغاندى . ئەمما ، بۇ ھال ئۇزاق سۈزۈلمای ، كۆز ئالدىم تۇتۇقلىشىشقا ، خىرەلىشىشكە باشلىدى . بۇرنۇمنىڭ ئىچى چۈچۈمەل ، توزلۇق بىر سۈيۇقلۇق تەسىرىدىن ئېچىشماقتا ئىدى . مەن ئۇچىنچى قېتىم ئاران ئۆزۈم ئاڭلىغۇدەك بوش ئاۋازدا :

ـ ـــ بۇۋىسارەم مېنىڭ ... ـ دەپ پىچىرلىدىم .

ماڭا ئۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدىن ئارتۇقراق ، ھازىرقىدىن يېقىنراق تۇرۇپ سۆزلىشىش كېرەك ئىدى . لېكىن ، بۇنى قانداق قىلىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى بىلمەيتتىم . ئۇنىڭدىن بۇنى سوراش ئۈچۈن ئۇنلۇك ، توۋلاپ تۇرۇپ گەپ قىلىش كېرەك بولۇپ ، شۇنداق قىلىشقا جۈرئىتىم يەتمەيتتى . يېڭىمنىڭ ئۈچى بىلەن كۆز ئالدىمنى خىرەلەشتۇرگەن ياش پەردىسىنى سۈرتتىم ـ دە ، يانچۇقۇمدىن ئۇنىڭ خېتىنى ئېلىپ يېزىقى بار تەرەپنى ئۇنىڭغا قارىتىپ تۇرۇپ « ئوقۇدۇم » دېگەن مەنىنى ، يۇرىكىمگە تۇتۇپ ئۆزۈمنىڭ ھالىنى بىلدۇردۇم .

پەمىمچە ، ئۇ نېمە دېمەكچى بولغىنىمنى تولۇق چۈشەندى ، ئۈمۈ ئىككى قولىنى يۇرىكىنىڭ ئۈستىگە قويدى . ئۇنىڭ لەۋلىرى يەنىلا مىدىرلاپ ، بىر نەرسە دەۋاتقاندەك قىلاتتى . لېكىن نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلىيالمايتتىم . شۇ ئارىدا سىرت تەرەپتىن دەرۋازا قېقىلغانلىقى ئىشتىلدى . دەرۋازىنىڭ زەنجىرى ئۆزۈك ـ ئۆزۈك ، شىددەتلىك ئۇرۇلماقتا ئىدى . بۇنىڭدىن دەرۋازا قاقۇچىنىڭ خېلى ۋاقىت ساقلىغانلىقىنى ، ئەمدى سەۋر كاسىسى توشۇپ ـ تېشىپ ، تىركىشىش بۇسۇغىسىغا قەدەم قويغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى . مىرزام بامداتتىن قايتقان بولسا كېرەك ، دەپ پەرەز قىلدىم . بۇۋىسارە ئىنتىك كۆزىنى سۈرتتى . ماڭا سىڭايان بولۇپ ، مەندىن كۆزىنى ئۈزمەي سىرتقا قاراپ ماڭدى . ئۇ تۆت قەدەمچە

ماڭغاندىلا كۆرۈش دائىرەمدىن چىقىپ كەتتى . مەن ئۇنى قايسى بۇلۇڭكىدەك بەربىر مۇشۇ يولدىن ئۆتىدۇ ، دەپ ئويلاپ ، يەنە بىر كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن كاكىل سۇۋىقى يېرىلغان يەردە زوگزىيىپ ئولتۇرۇۋالدىم .

ـــ قۇلىقىڭغا زەرمەر يەتتىمۇ ، ياكى ئېسىڭنى يوقاتتىڭمۇ ؟ ـ دېگەن ئىنىقسىراق ئاۋاز ئاڭلاندى ھويلا ئىچىدىن . بۇ مىرزامنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتتىم .

ـــ نامازدا ئىدىم ، ـــ دېدى بۇۋىسارەم .

ـــ كۇن كۆتۈرۈلگەندە ئوقۇغان نامازىڭ قوبۇل بولمايدۇ ، ـ مىرزام يۇ گەپلەرنى دەۋاتقاندا كۆرۈش دائىرەمدىن ئۆتۈپ كەتتى ، ـــ مەن سېنى « تۇر » دەپ قويۇپ چىقىپ كەتسەم تۇرماپتىكەنسەن ـ دە ؟

ئەمدى بۇۋىسارە كۆرۈش دائىرەمگە كىردى . ئۇ ئۆگزىگە قارىدى ، مېنى تاپالمىغانلىقتىن خېلىلا ئۆكىدى . ئەمما ئۇ ئاۋازال دادىسىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىش كېرەك بولغاچقا دۇدۇقلاپ :

ـــ تۇرۇشنى تۇرغان ، پەرزىدىن كېيىن دۇرۇت ئوقۇغانىدىم . سىلى ئىشكىنى قاقىغاندا دۇئاغا قول ئېچىپتىكەنمەن ... ـــ دېدى .

يېرىق تار بولغانلىقتىن ئۇنى كۆرۈپ تۇرۇشىرىش مۇمكىن بولمىدى . مىرزىنىڭ يەر تېگىدىن چىققاندەك ئاۋازى قۇلىقىمغا كىردى :

ـــ ئىچكىرى ھويلىغىمۇ دېدەك توختىتىش كېرەك ئىكەن . مەن چايدىن كېيىن مەھكىمىگە بېرىشىم كېرەك ...

ئەمدى ئورنۇمدىن كۆتۈرۈلگەندە ھويلا بوش ئىدى . ئۆزۈمنى قولغا ئالا ـ ئالماي كەينى تەرىپىمدىن يۆتەل ئاۋازى چىقتى . مەن قولۇمدىكى بۇۋىسارىنىڭ خېتىنى يانچۇقۇمغا سېلىپ بۇرۇلدۇم ۋە مولالا بەشىرىنى كۆردۇم .

ـــ كۆرەلىلىمۇ ؟ ـ سورىدى ئۇ بوشلا .

ئۇ تەرىكە كېتىۋېتىپ بېشىمنى « ھەئە » ئىشارىتىگە لىڭشىتتىم . تۇرقۇمدىكى مەيۈسلۇكنى سەزدى بولغاي ، مولالابەشىرى :

ـــ مىرزام ئازغان بولۇپ ئۇندى بولغاي ، ـــ دەپ يېقىمسىز كۈلۈپ قويدى ۋە نېغىمەتۇللا قارىنىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى ، ـــ بىللە

ئولتۇرۇپ بىر نەرسە دېيىشسەكمىكىن ؟

مەن ماقۇل بولۇپ باش لىڭشىتىپ ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تاختا ت
تىغا ئاياغ باستىم . ئىككى ئېغىز بۇاستە سۆزلىشىپ ئالالمىغانلا
ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولسىمۇ ، مەشۇقۇمنى كۆرۈۋالغىنىم ، يۈرىكىمنى
پادىلىۋالغىنىم ، ئۇنىڭمۇ كۆز قارىشى ، لەۋ ھەرىكىتى ، يۈرىكى
تۇتۇشلىرى ۋە تەلپۈنۈشى ئارقىلىق خەتتە ئىپادە قىلغانلىرىنى بىلدۈرە
گىنى بىر ئامەت ، خۇشلۇق ئىدى . شۇنىدىن دالانغا چۈشكەن چىغ
قەلبىمدىكى مەيۈسلۈك تارازىسى يەڭگىللەپ ، شادلىق تارازىسىنىڭ پ
لىسى پەسلىگەنىدى . ئاشۇ ھېسسىيات بىلەن نېغمەتۇللا قارى بىلە
كۆرۈشتۇم .

نېغمەتۇللا قارى خەت توغرۇلۇق مولا بەشرىدىن ئاڭلاپ بولغا
بولسا كېرەك ، كۆزلىرىدىكى ھەيرانلىق ۋە ھاياجانلىنىش بەلگىلە
ئۆچمىگەنىدى .

ــ ئاخشام ئۆيگە بارغانلىرىدا يوق بولۇپ قاپتىمەن ، ــ كەچۈرۈ
سۇرىدى ئۇ ، ــ جىنىدەك تەخىر قىلىپ ئولتۇرۇپ تۇرغان بولسىلا
مولا بەشرىنىڭكىگە بىللە كېلىپ ، كېچىلىك سۆھبەتنى بىللە قىلارمى
مىز .

ــ ھېلىمۇ ئۇلگۈرىمىز ، ــ مولا بەشرى يەنە ناشتىلىق چا
تەييارلىقى ئۈچۈن قوزغىلۇپتىپ دېدى ، ــ ئاۋۋال خەتنى ئوقۇپ با
سىلا .

نېغمەتۇللاقارى ھەيرانلىق ئىچىدە خەتنى بىر نەچچە قې
ئوقۇدى .

ــ يولدا كېلىۋاتقۇچە موللىكام بۇ خەت ۋە ئىككىلىرىنىڭ كېچىلە
دېيىشكەن گەپ ـ سۆزلىرىدىن مېنى خەۋەردار قىلغاندىلا ھەيران بولغا
دىم ، ــ نېغمەتۇللا قارى خەتنى ماڭا قايتۇرۇپ بېرىۋېتىپ دېدى ،
مەن تېخى بۇگۈن چۈش ، پىشىنلەر بىلەن بىزنىڭ قۇشناچنى ئوسا
لەن كىرگۈزەي دەپ ئويلاۋاتاتتىم . سىلى توغرۇلۇق ئۇچۇر بەرگەن ب
غايىب ئىنسان كىم بولار ؟

ــ مېنىڭكىم ئويۇمچە بۇلار توغرىسىدا باش قاتۇر
ماڭ ، ــ دېدى موللا بەشرى دالاندىن بۇ تەرەپكە بويۇنداپ
قارىدى ، ــ بۇنى بىز ئويلاپ بىر باشقا چىقىرالمايدىغاندەك تۇرىمىز ، ــ
ئۇ ئۆگۈنگە ئوت يېقىپ بولۇپ قايتىپ كىرگۈچە داۋام قىلدى ، ــ شۇ
ئاڭا خىيالىمغا كەلگىنىنى دېسەم ، مۇنداق قىلساق : نېغمەتۇللاقارىنىڭ
ئەل بەيتى ئوسمىنى ئەكىرىۋەرسۇن ، خېنىمغا ئەلچى ئەۋەتىشكە بولۇش ،
ۋاسىلىقىنى ، بولسا قايسى تەرىقىدە ئەۋەتىش ، بولمىسا ئەمدىكى قەدەمنى
قانداق بېسىش توغرىسىدا پىكرىنى سورىسۇن ، قانداق ؟

ئۇنىسى ـ بۇنى دېيىشتۇقۇ ، ئۇنىڭدىن ئەچىلمەك پىلان تېپىلمىدى .
ئۇنىڭا مولا بەشرىنىڭ دېگىنىدەك قىلىش قارارىغا كېلىپ ، ناشتىنى
ئىرلاشتۇرىدۇق . يەنە قىلىشىدىغان گەپ بولمىغانلىقتىن دۇئا قىلىپ تار
قىلىشتۇق . كەتكۈم يوق ، ئۇگزىگە چىقىپ بۇۋىسارەم بىلەن قارىشىمۇ
بولسا تۇرغۇم ، سىرزام قازىغانغا كېتىپ ، پۇرسەت چىقىپ قالسا ئۇنلۇك
ئاڭلاشقۇم ، بولسا تېخى نېغمەتۇللا قارىنىڭ خوتۇنى ئوسمىنى باھانە
قىلىپ سۇرۇشتۇرىدىغان ئىشلارنى ئۆزۈملا سورىغىم كېلەتتى . بىراق ،
ئارىسىپ بۇنى دېيەلمىدىم ـ دە ، نېغمەتۇللا قايتىدىن كېيىن مەنمۇ تالاغا
چىقتىم . شۇ يەردە نۆۋەتتىكى ئۇيۇشۇشنى بىزنىڭ ئۆيۈ قىلىپ بېكىتىش
توغرا ، مەن ئەسىر بىلەن شام ئارىلىقىدا ئىككىيلەننى ساقلاپ سىرتقا
چىقماسلىققا ، مەيلى خۇش خەۋەر ياكى غەش خەۋەر بولسۇن ، ئاڭلاپ
ئاندىلا قىلىشىدىغانغا كېلىشىشتۇق .

ئۆيۈمگە قايتىپ كەلدىم . چاراڭلاپ تۇرىدىغان ئىچكىرى ـ تاشقىرى
ئۆيلىرىمىز ھويلا ماڭا تار بىلىنەتتى . يەنە شۇ ئاينۇر ــ مۇڭلۇق ، مۇ
ڭغۇن ، نەمگە پاتقان ، ئىشتىن باش كۆتۈرەلمەيدىغان ئايال ماڭا يەردىن
ئاسمان قەدىمىي سالام بېرىپ قارشى ئالدى . ئۇ كۆزىنى ، يۈزىنى مەنىدىن
يوشۇرغىنى بىلەن بىر كېچە ئىچىدىلا ياداپ ، سولۇپ ئوتتۇرا ياشلىق
ئايالغا سىنگىپ كىرىپ قالغاندى . ئۇنىڭغا مىڭ ئىچىم ئاغرىغىنى ، ئۇ
نىڭ ماڭا مىڭ كۆيۈنگىنى بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا ، بىز ھېلىقى
ئەپسۇسى تەرىپىلەشكەن « تاغ » بار ئىدى . ئۇنىڭغا ئۆز سىرلىرىنى ئاش

كارىلاشتىن تارتىناتتىم .

نېمە ئىش قىلاي ؟ ھۇجرامدا بىر پەس ياتتىم . بۇۋىسارىنىڭ خېتىنى يەنە ئوقۇدۇم ، قايسى بىر كۈنى ۋە بۇگۈن ئەتىگەنكى كۆز بىلەن شۇشلارنى قايتىدىن كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم . بۇ ماڭا ئەمەك بولالماي تەتۈرىسىچە يۈرىكىمنى سقىدىغان مەشغۇلات ئىدى . ھويلىغا چىقتىم ، ئاينۇر قۇدۇق بېشىدا كىر يۇماقتا ئىدى . ئۆگزىگە چىقتىم . كۈن قىزىتىپ تۇرغان پىژغىرىم ئاپتاپتا بىردەممۇ تۇرغىلى بولمايتتى . كۈن بىر ئىزدا توختاپ قالغاندەك ، ۋاقىتلار ئۆتەمەيۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى .

ناھايەت پېشىنمۇ بولدى ، ئەسىرگىمۇ ئەزان ئېيتىلدى . مولا بەشىرىلەر بەلگىلىگەن مەزگىلمۇ كەلدى . مەن ھەر بىر تىرىقلىغان ئاۋاز دىن چۆچۈپ ، كۆچا تەرەپتىن ئاڭلانغان ھەر بىر تۇنۇشكە تەمە بىلەن قۇلاق سېلىپ ، تاشقىرىقى ھويلىدا ئايلىنىپ يۈرەتتىم . كىرىنى يۇيۇپ بولغان ئاينۇر بىلەن چۈشلۈك تاماقتا بىللە بولغان بولسامۇ ، بىرەر ئېغىزمۇ سۆز قىلىشمىغانىدۇق . پېشىندىن كېيىنلا تاشقىرىقى ھويلىغا چى قىۋالغانلىقىمدىن ئۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ ئۇچراشمىدۇق . ئۇ كىملەرنىدۇر كۈتۈۋاتقانلىقىمنى ، « كىملەر » مەن ئۇچۇن ناھايىتى ئەھمىيەتلىك خەۋەر ئېلىپ كېلىشى مۇمكىنلىكىنى پەرەز قىلدىمكىن ، كۆزۈمگىمۇ كۆرۈنمە دى . ئۇ كۆرۈنگىنى بىلەنمۇ ئۇنىڭغا دەيدىغان گەپ - سۆزۈم يوق ئىدى .

سەۋر قاچام تۇشۇپ يېرىلاي دېگەندە ، دەرۋازىنىڭ ھالقىسى تاقىلدىدى . شۇ ئەتراپتا تۇرغانلىقىمدىن تېز بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتىم .

— ساقلىتىپ قويدۇق بولغاي ، — كۆرۈشۇشتىن كېيىن دەسلەپ ئېغىز ئاچقىتى موللابەشرى ، — بالدۇرراق كېلىشىمىزمۇ مۇمكىن ئىدى ، سەل - پەل كۆز باغلانسۇن ، دېدۇق .

نېغىمەتۇللا قارى ھېچنېمە دېمىدى . ئۇ بىزنىڭ ئۆيگە كېلىپ باق مىغانلىقتىن ھويلا - ئارام‌لارغا قىزىقسىنىپ قاراپ ماڭاتتى . مەن ئىچكىرىكى ھويلىنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىۋېتىپ « پوش - پوش ! » دەپ تۇۋلاپ قويدۇم . بۇ ئاينۇرغا ئۆيگە ئەر مېھمانلار كەلدى ، دېيىشتىن

بېشارەت ئىدى . ئۇلارنى ئۆز ھۇجرامغا باشلاپ ، كۆرپە سالدىم . دۇئادىن كېيىن شام ياقتىم . مۇشۇ ۋاقىتقىچە ئۇلاردىن پۇشۇلداپ تىنىشتىن باشقا ئاۋاز كەلمىدى . بۇ ئىشنىڭ ئەپلەشمىگەنلىكىدىن بېشارەت ئىدى .

ئۇلار قوللىرىنى چايقاپ ، مەن سالغان داستىخانغا قول سوزۇشقا كىرىشكەندە ، موللا بەشرى ئىككىنچى قېتىم ئېغىز ئاچتى :

— ئەپلەشمىدى قارى خوجام ، مىرزامنىڭ قۇلۇپىنى ئاچقىلى بولمىدى !

شۇنداقلىقىغا كۆزۈم يەتكەن بولسىمۇ ، بۇ خەۋەر كەيپىمنى ئۇچۇردى . « ئەپلەشمىگەن » لىكنىڭ جەريانىنى بىلىشكە قىزىقىپ نېغىمەتۇللا قارىغا قارىدىم . ئۇ ئوتلاۋاتقان چېينى قويۇپ چۈشەندۈردى .

— بىزنىڭ خوتۇنغا ئوردا ئالدىنىڭ تازا ئېسىل ئوسمىسىدىن بىر پارچە ئېلىپ بېرىپ ، ئۆزىنىمۇ مىرزامىلارنىڭ لايىقىدا ياساپ - جابدۇپ ، بېشىن بىلەنلا يولغا سالغانىدۇق . مىرزامنىڭ ئىشتىتىن پەرقى يوق ئالچىلىرى تاشقىرىقى ھويلىدىنلا ياندۇرۇۋېتىپتۇدەك . ئوسما ، خېنە ، ئەگىلىك ، ئەتىر دېگەندەك نەرسىلەرنى توشۇيدىغان مەخسۇس خوتۇنلار بار ، بىز سېنى تونۇمايمىز ، دەپتۇدەك . تېخى ، مىرزامنىڭ پەرمانى : تونۇ - مىغان - بىلمىگەن ھەر قانداق ئادەمنىڭ بۇسۇغىدىن ئاتلىشىغا بولمايدۇ ، داخىلارنىڭ دۇئاسىنى ھۇرگەن ئوسمىمۇ بۇ تېخى ، كەشىگىنى توغرىلاپ بولۇڭغا ماڭ ... دەپ كايىشىپتۇ ...

— مۇشۇنىڭ ھەممىسى بۇۋىسارە خېنىم ئۈچۈن ، - دېدى موللا بەشىرى ئاغزىدا نان بولغانلىقتىن سۆزىنى ئوچۇق تەلەپپۇز قىلالماي ، - قاباش مىرزام قىزىدىن ئەنسىرەپ ، ئاللا كىملەرنىڭ ئىسىستقۇ قىلۇبلىشىدىن قورقۇپلا يۈرىدۇ ، قىزىنىڭ ئىسسىپ ، قىزىپ كېتىۋاتقىنى دىن بولسا خەۋىرى يوق .

نېغىمەتۇللا قارى كۈلۈپ كەتتى . مېنىڭمۇ كۈلۈشۈم كېرەك ئىدى ، لېكىن يېقىمسىز ھەجىيىپ قويدۇم . ئىككىيلەن ئېلىپ كەلگەن خەۋەر كۆڭلۈمگە غەشلىك ئۇرۇقنى تېرىپ قويغاندەك ، چاندۇرماسلىققا تىرى شىپ ، ئۇلارنى داستىخانغا زورلاپ ، پىيالىلىرىنى لىقلاپ قويدۇم .

ئۇن ــ تىنىسىز ئولتۇرۇش خېلى ئۇزۇن داۋام قىلدى. ئىككى مېھمان ئۇنىڭدىن بۇنىڭدىن ئېلىپ يەپ، جىم ئولتۇرۇپ چاي ئىچىش كەنىدىكى تۇرغىنىي بىلەن ئۆزلىرىچە بىر نېمىلەرنى ئويلاۋاتقاندەك سېزىلەتتى. جەملىقنى ئاخىر ئۆزۈم بوزدۇم:

ــ ئەمدىكى قەدەمنى قانداق بېسىش توغرىسىدا ئۇنىڭ مەسلىھەتىگە قاراۋاتقانلىقىمىزنى ئوقتۇرۇپ بىر خەت يېزىپ، ئۆگزىدىن تاشلىساملا بولامدۇ؟ ئۇ ئەركسىز بولسا مەن ئۇنىڭغا قارىغاندا ئەركىن ئەركىشى...

ــ بۇمۇ بولىدىغان چارە، ــ دەرھال قوشۇلدى نېغمەتۇللا قارى، ــ بىزنىڭ خوتۇن كىرىپ كۆرۈشسىمۇ دېيىشىدىغان گەپ يەنىلا ئۇنىڭ مەسلىھىتىنى ئېلىپ چىقىش ئىدى...

نېغمەتۇللا قارى بىلەن مەن تەڭلا مولا بەشىرىگە قارىدۇق. مەن ھەتتا ھازىرلا يادىمغا كەلگەن بۇ ئەقىلنىڭ نېمىشقا بالدۇرراق كەلمىگىنى ئۆچۈن ئۆكۈنۈپمۇ قويدۇم.

ــ ئۇ جاۋابىنى قانداق بېرىدۇ؟ ــ مولالابەشىرى ئىشەنچسىز نەزەر بىلەن ماڭا قاشلىرى ئاستىدىن قارىدى، ــ بىز ئۇنىڭ مەسلىھىتىدىن قانداق ئۆچۈر تاپالايمىز؟ ئۇ خېتىنى ئۆگزىگە تاشلىيالمايدۇ ــ دە،

ــ خەتنى...، ــ مەنمۇ توختاپ قالدىم.

ــ مېنىڭچە مۇناسىق قىلساق، ــ مولالابەشىرى يۇزىدىن ئىككىگە سىلاپ قويۇپ دېدى، ــ قىزنىڭ چاي ئىچۈرگەن لايىقىنا ئۇنىماسلىقى، ئاتا ــ ئانىسىنىڭمۇ قىزىنىڭ رايىغا قارىمايدىغانلىقى بىزگە ئاللىقاچان مەلۇم بولۇپ بولىدۇ. بۇنى ئۇنىڭ يازغان خېتىمۇ ئىسپاتلايدۇ، ــ ئۇ ماڭا بىر قاراپ داۋام قىلدى، ــ ئۇنىڭ سىلىگە مەيلى بارلىقىنى سىلى ئىككى قېتىم كۆرگەن چاغلىرىدىلا بىلىپ بولالا، خەت ئارقىلىقمۇ بىلگىلى بولىدۇ. ئەمدى ئۇنىڭدىن مەسلىھەت ئالساق چوڭ چارە تاپالىسا ئەلۋەتتە ئۆزىتىپ بېقىشىمىزنى تەلەپ قىلار شۇ. ئۇنىڭدىن ئارتۇق نېمىمۇ قىلالار؟

ــ ئۇنداقتا، قارىمىنىڭ دادىسى كېلىشىنى كۈتىمىزمۇ؟ نېغمەتۇللا قارى ماڭا قارىمىسىمۇ مېنى كۆزدە تۇتۇپ سۆزلەۋاتاتتى،

ئەلچى ماڭدۇرۇشقا يېگىت دادىسى تۆپىدە تۇرۇپ بەرمىسە بولماس؟

مولا بەشىرى شاپاق دوپپىسىنىڭ ماڭلاي تەرىپىنى ئۇستىگە تارتىلاپ، مۇغەمبەرلەرچە ھىجايدى ــ دە:

ــ شۇ چاغدىمۇ مىرزاملار قىزىمىزنىڭ بېشى باغلاغلىق، دەپ ئۇماسلىقى مۇمكىن، ــ دېدى.

ماڭا مولا بەشىرىدە باشقىچە چارە باردەك بىلىندى. شۇڭا، ئۇنىڭغا:

ــ قېنى، ئۆزلىرىچە بولغاندا قانداق قىلغانىنىڭ ئېيى بار؟ ــ دەپ سوئال قويدۇم.

ــ دادىلىرى كەلگەندە رەسمىي ئەلچى ئەۋەتسەك، ــ دېدى مولا بەشىرى، ــ ئاڭغۇچە مىرزاملارنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىشقا ئۆزىمىزچە بىر تىنىتىڭچى ئەلچى ئەۋەتسەك، تىنىتىڭچى ئەلچىگە جاۋاب ئىجابىي بولسا رەسمىي ئەلچى باردۇ، جاۋاب سەلبىي بولسا بۇ يولنى تاشلاپ باشقا چارە ئاپىمىز...

ــ بۇمۇ بولىدىغان تەدبىردەك تۇرىدۇ، ــ دېدى نېغمەتۇللا قارى.

ــ تىنىتىڭچى ئەلچى بارغان چىغدىلا بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپماي قالمايدۇ، ــ مولالابەشىرى مۇلاھىزىسىنى داۋام قىلدى، يادىمىزدا بولسۇنكى يارانلار، مىرزام توغقىنىدىن باشقا كىشىگە قىزىنى باتىلىق قىلمايدۇ. مەن بۇنى تىنىتىڭچى ئەلچىنىڭ ئۈمىدسىز جاۋابىنى ئاڭلاپ سولىشىپ كەتمەسلىكىمىز ئۈچۈن ئالدىن دەپ قويۇۋاتىمەن. خوش، ــ ئۇ نېغمەتۇللا قارى بىلەن ماڭا نۆۋەت بىلەن بىر قارىۋېلىپ بۇ ئىشارە ئۇستىدىكى گەپكە ئۆتتى، ــ بۇ ئىشارە خېنىم كىمدىن ئەلچى كەلگەنلىكىنى، دادىسىنىڭ نېمە دەپ جاۋاب بەرگەنلىكىنى ئەلۋەتتە ئاڭلايدۇ. مۇبادا مىرزام ئەلچىمىزگە ماقۇل دېسە، ھەتتا «مەسلىھەت قىلىشايلى» دېسىمۇ مەيلى، بۇ ئىشنىڭ ئوك بولغىنى، ئەگەر ئۇ بىز كۈتكەندەك «ياق» دەپ رەت قىلسا، قىز ياكى «بوپتۇ، تەقدىرىم شۇنداق ئوخشايدۇ...» دەپ ئەسلىدىكى يېگىتكە تۇرىدۇ، بىز تەرەپنى ئۇنتۇيدۇ،

— ئۇنداق قىلمايدۇ ، — ئىشەنچ بىلەن توۋلىۋەتتىم ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ .

— ئۇنداق قىلمىسا تېخى ياخشى ، — موللابەشرى ئەسلىدىكى ئاھانگى بويىچە سۆزىنى داۋام قىلدى ، — ئۇ سىلىگە بولغان مەيلىنى ساقلاپ ئىرادىسىنى ئۆزگەرتمىسە ، يەنە باشقىچە مەسلىھەت قىلىشمايمىزمو ؟

موللا بەشىرى كۆرسەتكەن ئەقىلدىن باشقىچىرەك تەدبىر بولمىغانلىقتىن نېغمەتۇللا قارى بىلەن ئىككىمىز ئۇنىڭ دېگىنىدەك قىلىشقا قوشۇلدۇق .

— تېگىتچى ئەلچىنى نەدىن تاپىمىز ؟ — نېغمەتۇللا قارى سوزىدى ، — مىرزامنىڭ ھويلىسىغا نامەھرەم دەپ ئەركەك زاتنىنى كىرگۈزمىسە ، تونۇمايمىز دەپ ئايال زاتنى تېخى كىرگۈزمىسە ، مۇبادا بىر ئەلچىلىككە كەلدۇق دەپ بىرلىرى بارسا ، ئۇنىمۇ « قىزنىڭ بېشى باغلاغلىق ، ئېگىسى بار » دەپ كىرگۈزمەسلىكى مۇمكىنغۇ ؟

— ئاقپاشا خېنىمنى كىرگۈزمىز ، — موللابەشرىنىڭ پىشىپ قالغان پىلانى بولسا كېرەك ، ھايالسىزلا جاۋاب بەردى ، — ئاقپاشا خېنىم گېلىنىي ياغلىسا توغگۈزغا ئەلچىلىككە بار دېسىمۇ كەينىگە قارىمايدىغان دەللال !

ئۇنىڭ گېپىنىڭ ۋەزنى « گېلىنى ياغلاش » تا ئىدى . بۇ ماڭا تەئەللۇق سېگىنال بولۇپ ، « گېلىنى ياغلاش » قا كېتىدىغان پۇلدىن ئەندىشەم يوق ئىدى . شۇنداقتىمۇ ئىنىق مۆلچەر بولسۇن ئۈچۈن سورىدىم ...

— ئاقپاشا دېگەن خېنىملىرىنىڭ گېلىنى نېمە بىلەن ياغلايمىز ؟

— مەرغىلانىنىڭ خان ئەتلەسىدىن بىر كېيىملىك ئاپىرىپ ، ئۈستىگە ئىككى تىللا قويۇپ قويساق ھۇشىدىن كەتمىسىمۇ ئوڭدىسىغا چۈشىدۇ .

نېغمەتۇللا قارى ھەيران بولغىنىدىن تىلىنى چىقىرىپ قويدى .

— ئۇ مەن پادىشاھ ئۈچۈن بولمىسىمۇ پادىشاھتىن قالغۇچىلىكى يوق بىر بايىنىڭ يولىنى ماڭىدىغان ئوخشايمەن ، دەپ ئويلايدۇ ، — موللا

بەشىرى ئىشەنچ بىلەن سۆزلەيتتى ، — بۇ ئۇنى مىرزامنىڭ ئالدىغا ئاپىرىش ئۈچۈنلا بەرگىنىمىز ئەمەس ، ئۇ تىللالارنى كۆرۈپ سىلى ھەققىدە مىرزامغا قانداق ئاخبارات بېرىدىغانلىقىنىمۇ ئېسىتە تۇتۇش لازىم .

ئىش ۋۇجۇدقا چىقسىلا ئۇنچىلىك نەرسىنىڭ ماڭا كارايىتى چاغلىق ئىدى . شۇڭا :

— ھېچقانچە گەپ ئەمەس ، — دەپ قويدۇم ، — ئۇ مىرزامنىڭ ئالدىغا نېمە كۆتۈرۈپ بارىدۇ ؟

— تېگىتچى بولغاندىكىن مۇنداقلا بىر بېرىپ كەلسە بولار ، مىرزاملارغا رەسمىي ئەلچى بارغاندا ئاندىن بىر نېمە ئېلىپ بېرىشنى ئويلاشمايمىزمۇ ؟ — دېدى موللابەشرى .

— قۇرۇق بارمىسۇن ، — دېدىم ، — ئاقپاشا خېنىم سىلى دېگەندەك بېرىشقا ماقۇل بولسىلا مىرزامنىڭ ئالدىغىمۇ قۇرۇق بارمىسۇن ...

— بۇمۇ ئورۇنلۇق گەپ ، — نېغمەتۇللا قارى مېنى قۇۋۇتلىدى ، — تېگىتلىغلى بارسون ، ئۇقۇشقىلى بارسۇن ، بەربىر قىز سوراپ بارغاندىن كېيىن يارىشقىنى قىلغىنى تۇزۇك . بولسا تېخى مىرزامنىڭ كۆزىنى ئالىچەكمەن قىلىپ « مۇنداقمۇ باي بار ئىكەنا » دەپ گۈزگەندە ، شالدام توغقىنىدىن كېچىشىمۇ مۇمكىن .

مەن كارايىتى چاغلىق ، دېگەن مەنىدە قولۇمنى سىلكىپ قويدۇم . ئۇيان ئويلاپ - بۇيان ئويلاپ ، مىرزامغا شايىدىن ، بەقەسەمدىن بىردىن تون ، بىر ئوروس ئۆتۈكى ؛ يېمىش خېنىمغا بىر كىيىملىك خان ئەتلەس ، بىر چاپانلىق تەتىللا ، بىر قاما تۇماق ؛ بۇۋىسارە خېنىمغا ئاتاپ بىر سەرلىكتىن بىر جۇپ ئالتۇن بىلەزۈك ، بىرى كۆزلۈك ، بىرى كۆزسىز بىر جۇپ ئۆزۈك ئالدىغان بولدۇق . مۇشۇ نەرسىلەرنى مەن ئۆزۈم تەكلىپ قىلغانلىقىمدىن نېغمەتۇللا قارىلا ئەمەس ، موللا بەشرىنىمۇ ھەيران بولدى :

— شۇنچە نەرسىلەرنى بەرگىنىمزنى دادىلىرى ئاڭلىتسا باشلىرىنى ئاغرىتماس ؟ — نېغمەتۇللاقارى ئەندىشىسىنى ئېيتتى .

— ئاغرىتماس ، مۇشۇ چاغقىچە مېنى پۇل - پىچەكتىن

قىسمدىنغۇ ؟ ـ دېدىم ئېرەڭشىمەي .

شۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتمىز پىشقان ھېساب بولدى . ئاينۇرنىڭ يۆتەل ئارقىلىق بەرگەن ئىشارىتى بىلەن چىقىپ ، ئۇ تەييارلىغان پولۇنى ئېلىپ كىردىم . مېھمانلار تەكەللۇپ قىلىشىپ ، كايىشلار ، ئاشۇرۇۋېتىش لەر ، ئاۋارە بولۇشلار ھەققىدە سۆز قىلىشتى . ماڭا ئەمدى بۇلارغا بىر بىرلەپ ئىزاھات بېرىشنىڭ زۆرۈيىتى يوقتەك بىلىنىپ :« تۇزۇت قىلىشمىسىلا ، ياخشى مەسلىھەت ئۈچۈن كېيىنچە تۇزۇگرەك كۆتەرمىز ... » دەپلا جاۋاب بەردىم .

ئاشتىن كېيىن بەردەم چايخورلۇق قىلىشتۇق . ئەمدى پارىڭمىز ئاقپاشا خېنىم ۋە مىرزاملارغا ئالدىغان نەرسىلەرنىڭ پۇلىنى ھېسابلاش بولدى . بۇ پۇل خېلى كۆپ ئىدى . مەن ئۇنى ئەتە چۈشكىچە جايلاپ ، موللا بەشىرىنىڭ كىگە بارىدىغان ، سودىلىقىنىڭ ئەرلەرگە كېرەك بولىدىغانلىرىنى موللا بەشىرى بىلەن نېغىزلاپ قارى ، ئايالىلارغا تەۋەلىرىنى نېغىزلاپ قارىنىڭ خوتۇنى بىلەن ئانىسى قىلىدىغان بولۇپ كېلىشتۇق .

ئىككىيلەن خۇپتەندىن يانغاندىن كېيىن كېتىشتى . ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويغاندىن كېيىن پۇلنى قانداق جايلاش توغرىسىدىكى خىيالغا چۆكتىم . پول بىرىنچى قېتىم ماڭا مۇشۇنچىلىك كۆپ لازىم بولۇۋاتاتتى . مەن تۆشۈكتىن بىكار بولۇپ ، ئەمدى ئارامغا تەرەددۇت قىلىۋاتقان ئاينۇرنىڭ ھۇجرىسىغا كىردىم . ئۇ ھېچقاچان ئۇنىڭ ھۇجرىسىغا كىرمەيدىغانلىقىم ئۈچۈنمىكىن ، خېلى چۈچۈدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ :

ـــ كەلسىلە ، ـ دېدى .

مەن ئولتۇرۇپ ، دەسلەپ نېمە دېيىشىمنى بىلەلمىدىم . ئەمما پۇل توغرىسىدا ئۇنىڭغا ئېغىز ئاچماي بولمايتتى . شۇڭا :

ـــ دادام پۇللىرىنى نەدە ساقلايدۇ ؟ ـ دەپ سورىدىم .

بۇنداق سوئالنى ئاينۇر تۇگۈل ئۆزۈمگىمۇ زادى قويۇپ باقمىغانىدىم . شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ، ئۆزۈمىنىڭ ئاۋازى ئۆزۈمگىمۇ غەلىتە ئاڭلاندى .

ـــ بىلمەيمەن ، ـ دېدى ئاينۇر ئىنتايىن ئاجىز ، رەڭسىز ئاۋازدا ، ـ دادىلىرى ماڭا بۇ توغرىدا ھېچنېمە دېمەيدۇ ، مەنمۇ سورىمايمەن .

ـــ ئۆيىنىڭ خەرج ـ خىراجىتىنى قايسى پۇلدىن ئالىلا ؟ ـ سورىدىم ھەيران بولغان ھەم ئەرۋاھىم ئۇرۇكىگەن ھالدا .

ـــ ساناپ ھېسابلاپ قويۇپ كەتكەن پۇلنى خەجلەۋاتىمىز ، ـ دېدى ئاينۇر بىچارىلىكىنى ، خىجىللىقىنى ئىپادىلەپ ئۇ « خەجلەۋاتىمىز » دېگىنىدە مېنىمۇ كۆزدە تۇتقاندەك .

مەن تېخىمۇ ھەيران بولدۇم . شۇ پېشىمغىچە پۇلنىڭ نەدىن كىلىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدىم . ئەزەلدىن تارتىپ دادامدىن ، ئۇنىڭ ئاۋۇالقى خوتۇنلىرىدىن پول سورىمايتتىم . چۈنكى ، يانچۇقۇمغا ھەمىشە پۇل سېلىلىق ئىدى . ئاينۇر بۇ ئۆيگە كەلگەندىن تارتىپ مەن « ئانىچە » ـ مۇنچە » ئىچىپ قويىدىغان « ھۇنەر » نى ئۆگەنگەن ، يانچۇقۇمغىمۇ شۇنىڭغا يارىشا يېتەرلىك پۇل سېلىپ قويۇلاتتى . ئاينۇرنىڭ گېپى بويىچە بولغاندا ئۇ دادام ساناپ ، ھېسابلاپ بەرگەن ماڭا تەۋە پۇلنا ئۆيىنىڭ خىراجىتى ئۈچۈن ئايرىلغان پۇلدىنمۇ قوشۇپ سېلىپ قويغان پولۇپ چىقاتتى . چۈنكى ، دادام تېخى « ئىچەرمەن » لىكىمنى بىلمەيتتى .

ـــ پۇللىرى تۇگىگەنمۇ ؟ ـ سورىدى ئاينۇر شۇك ئولتۇرۇپ كەتكىنىمنى كۆرۈپ .

ـــ خەجلەشكە لايىق پۇلۇمغۇ بار ، ـ بېشىمنى كۆتۈرمەي جاۋاب بەردىم ، ـ ماڭا ئاز ـ تولا پۇل كېرەك بولۇپ قېلىۋېدى ...

ـــ قانچىلىك ؟

ئاينۇرغا قارىدىم . ئۇ نېمىندۇر چۈشىنىپ قالغاندەك تىكىلەتتى . مەن ئۇنىڭغا پۇل سانىنى ۋە ماڭا نېمىشقا شۇنچىلىك پۇل كېرەك بولۇپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئېيتالمايتتىم . شۇڭا ، مۇجمەل قىلىپ :

ـــ سىلىدە قانچىلىك پۇل بار ؟ ـ دەپ قاينۇرۇپ سورىدىم .

ئۇ دېگەن پۇلنىڭ سانى تېخىمۇ كەيپىمنى ئۇچۇردى . ئۇنىڭدا بار پۇل بىلەن بىز ئىككىمىز دادام كەلگۈچە يەپ ـ ئىچىشىمىز كېرەك ئىدى . بەدخەجلىكىمنى كۆزدە تۇتقاندا بۇ پۇل ناھايىتى ئاز ئىدى . ئۇنىڭدا بار

پۇلنىڭ ھەممىسگە بىر كېيىملىك خان ئەتلەس سېتىۋالغىلى بولاتتى ، يا بولمايتتى .

ـــ دادامنىڭ ھۇجرىسىغا قاراپ باققۇم كېلىۋاتىدۇ ، ـ دېدىم يۈرىكىم دۈپۈلدىكەن ھالدا .

چۈنكى ، موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى ئالدىدا بەك چوڭ گەپ قىلىۋەتكەنىدىم ، پۇل بولمىسا ئەتە ئۇلارنىڭ ئالدىغا بارغىلى بولمايتتى ، ئاقپاشا خېنىمنى ئىزدىگىلى تېخىمۇ بولمايتتى ، ئۇنداق ئىكەن ، مىرزامنىڭ « تومۇرىنى تۇتقىلى » ئەسلا بولمايتتى . دادام پۇلنى ھۇجرىسىنىڭ نەرىدە قويار ؟ بۇنى مەنمۇ بىلمەيمەن . ماڭا بۇرۇن كۆپ كۆرىدىغان ، ھازىرمۇ شۇ ھۇجرىدا تۇرغان پولات ساندۇقلار مەلۇم ئىدى ، بۇ ساندۇقلاردا لىپمو لىق ئالتۇن ، كۈمۈش بار دەپ كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم .

ـــ مانا ئاچقۇچ ، ـ ئاينۇر شوينىغا ئوتكۈزۈلگەن ئىككى ئاچقۇچنى ئۇزاتتى ۋە كۆزىنى مەندىن قاچۇرۇپ تامدىكى زەدىۋالغا تىكىلدى .

ئاچقۇچنى ئېلىپ ، ئۇنىڭدىن شام سورىدىم ۋە دادامنىڭ ھۇجرىسىغا قاراپ ماڭدىم . ئاينۇرنىڭ ھۇجرىسى بىلەن دادامنىڭ ھۇجرىسىغا بىر دەھلىزدىن كىرگىلى بولاتتى ، دەھلىزنىڭ ئۈدۈلىدىكى ئىشىكتىن يەنە مېھمانخانىغىمۇ كىرگىلى بولاتتى .

پەردىلىك قۇلۇپىنى ئېچىپ ، دادامنىڭ گىلەملەر بىلەن بېزىتىلگەن ياسداق ھۇجرىسىغا كىرگىنىمدە كۆزۈمگە ئاۋۋال چېلىققىنى قاتار تۇرغان ئىككى ۋە ئۇلارنىڭ ئۈستىگە تىزىلغان ئىككى پولات ساندۇق بولدى . ساندۇقلارنىڭ تېگىدىكىسى چوڭ ، ئۈستىدىكىلىرى كىچىك ئىدى . ھەممىسى قۇلۇپلاقلىق بولۇپ ، قولۇمدىكى يەنە بىر ئاچقۇچنىڭ ساندۇقتىكى قۇلۇپلارغا چۈشەيدىغانلىقى بىر قاراشتىلا مەلۇم بولاتتى . گىلەم يوق بىر تامدا ئىككى تاكچە ۋە بىر تام ئىشكاپ بار ئىدى . تاكچىلەر ئۈستىدە چوڭ پەتنۇس ، مىس قاچىلار ئاستىدا بىر نەچچە كىتاب بار ئىدى . دادامنىڭ ئەگىنامە كىتابلارغا ئامراق ئىكەنلىكىنى بىلگەنلىكىمدىن ئۇلارغا قايتا قايتا نەزىرىم چۈشمىدى . تام ئىشكاپىدىكى قۇلۇپ شادىلىق قۇلۇپ ئىدى . يەنە

بىر ئاچقۇچ بىلەن ئىشكاپنى ئاچتىم . ئىشكاپتا دادامنىڭ تون ـ پەرەنجىلىرى ، چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشىمايدىغان ئىككى سەللە ، ھەممىنىڭ ئاستىدا تارغاق ۋە ساقال بويايدىغان بويالار تۇراتتى . پۇل سېلىنغان ھەميان ، پۇل قاچىلانغان خالتا ـ خۇلتىدەك بىر نەرسىلەر يوق ئىدى . شۇڭا غدا ئېسىمگە كەلدىم . ئەگەر ئىشكاپتا پۇل ـ پىچەك بولىدىغان بولسا ، ئاچقۇچ ھەرگىز ئاينۇرنىڭ قولىدا تۇرمىغان بولاتتى . ئۆيدە پۇل نېمە ئىش قىلىسۇن ؟ پولغا يارايدىغان نەرسىلەر كۆپ بولغىنى بىلەن نەق پۇلنىڭ ئۆزى يوق ئىدى .

ئاينۇر ماڭا ئەگىشىپ بىللە كىرمىگەنلىكىنى ئۇچۇن ناھايىتى خۇشال بولدۇم . ئۇ شۇ تاپتا مەيۇس ، سولىشىپ كەتكەن ھالتىمنى كۆرسە ، ئىچىدە بولسىمۇ كۈلگەن بولار ئىدى . ئىشكاپ ۋە ئىشىكلەرگە قۇلۇپ سېلىپ قويۇپ ، ئاينۇرنىڭ ھۇجرىسىغا چىقىپ شامنى ئۆچۈردۇم ۋە ئىككى تىزنى جۈپلەپ ، جەينىكىنى تىزىغا تىرەپ ، ئىگىكىنى ئالقىنىغا ئېلىپ ئولتۇرۇپ كەتكەن ئاينۇرغا بىلىنىدۇرمەسلىك ئۈچۇن چىقىپ كېتىشكە بۇرۇلدۇم . ئۇ بۇرۇلۇشۇم بىلەن تەڭلا ئورنىدىن تۇردى ۋە :

ـــ دادىلىرى كەلگۈچە تۇرۇپ تۇرسىلىمكىن ، ـ دېدى .

ئۇنىڭ بۇ گېپىنى « ئەلچى ئەۋەتىدىغان ئىشقا دادىلىرى كەلگۈچە تۇرۇپ تۇرسىلا » دەپ چۈشىنىشكىمۇ ، « دادىلىرى كەلگەندىن كېيىن پۇل سورىسىلا » دەپ چۈشىنىشكىمۇ بولاتتى . مەن كېيىنكىدەك چۈشەندىم ، « ئەلچى ئەۋەتىش » ۋە « يارىشقىنى قىلىش » ھەققىدىكى مەسلىھەت ئۈستىدە ئۇ بولمىغانلىقتىن ، پۇلنىڭ نەگە خەجلىنىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى ،

ـــ شۇنداق قىلسام بولغۇدەك ، ـ دېدىم چاندۇرماسلىق ئۈچۈن ۋە چىقىپ كېتىۋېتىپ قوشۇپ قويدۇم ، ـ ئاچقۇچلار ئىشكىتە قۇلۇپ بىلەن بىللە قېپقالدى ، ئېلىۋالارلا ...

ـــ خۇدايىمغا ئامانەت ! ، دەپ ئۇزاتتى ئۇ مېنى .

ھۇجرامغا چىقىپ ئۇيقۇم كەلمىدى . پۇل تېپىش مەسلىسى بېشىمنى قاتۇرماقتا ئىدى . موللا بەشىرلەر بىلەن مەسلىھەتلەشكەندە شو-

ـنىڭ بەك ئېگىز ۋاخنىسىغا ئېسىلۋالغانلىقىمنى ھېس قىلدىم. دۇرۇس
ئەزىرىمىدە، بۇۋىسارە ئۇچۇن دېيىلگەن نەرسىلەر كۆپلۈك قىلمايتتى
ھەتتا بۇ «ئەلچى» بەرىشىنىڭ ئۇنۇمى بولمىغاندىنمۇ ئۇنىڭ قەدىر
قىلىش، ھۆرمىتىنى قىلىش ئۇچۇن «ياريشقىنى» ئاشۇنداق قىلسا ئە
زىيدۇ، دەپ تونۇيتتىم. لېكىن، پۇلنى نەدىن تېپىش ئۇ چاغدا يادىم
كەلمىگىنى قىزىق!

«قەرز ئالىمەن! ـ دېدىم ئاخىر ئۆزۈمگە ئۆزۈم، ـ كىمدىن قە
ئالسام بولىدىكىن؟ ئاشۇنچىلىك پۇلنى مەن دېگەن زامات بېرەلەيدىغا
تونۇش، بىلىشلىرىمدىن كىم بار؟...» خىيالىمدا بىر مۇنچە كىشىلەر ن
مايان بولدى. ئەمما، ئۇلاردا شۇنچىلىك پۇلنى قەرز بېرىش قۇربىتى
بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا شۇنچىلىك پۇل ئۆزىدە بولۇشىمۇ ناتايىن ئىدى
ماڭا موللا بەشىرىنىڭ، نېغىمەتۇللا قارىنىڭ، مۇسەللەس ئېچىدىغا
ئۇلپەتلىرىنىڭ ئەھۋالى مەلۇملۇق ئىدى. ماڭا تونۇش سەرراپ ۋە دۇ
كاندارلارنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى دادامنىڭ ھ
سۆھبەتلىرى ئىدى، ھېنىمۇ تونۇيتتى. لېكىن، مەن پۇلنى دادامغا ئۇ
تۇرماي ئېلىشنى، كېيىنچە دادامغا مەلۇم قىلماي قايتۇرۇشنى ئارز
قىلاتتىم. دادامغا مەلۇم قىلماي قايتۇرالىشىم ناتايىن بولسىمۇ، ئىشىم ئېڭ
قالسا كېيىنچە دادامغا دېگىلىمۇ بولارمىكىن، دەپمۇ، ئاقماي قالس
ئاستا ـ ئاستا خەرىج ـ خىراجىتىمدىن قىسىپ قايتۇرارمەن دەپ
ئويلايتتىم. قانداق قايتۇرۇشۇمدىن قەتئىينەزەر، ئاۋۋال بۇ پۇلنى ماڭا ب
رەلەيدىغان ئادەم تېپىشىم كېرەك ئىدى.

ئايىغى چىقمايدىغان ئەندىشىلىك ۋە تەشۋىشلىك خىياللار بىلە
ئويىانىدىن بۇيانغا ئۆرۈلۈپ ئۇخلىيالماي تاڭ ئاتقۇزۇۋەتتىم. مەھەللىمىز
دىكى مەسچىتتىن بامداتقا ئەزان چىققاندا كۆزۈم ئىلىنغاندەك بولدىيۇ
ئۇزۇن ئۆتمەيلا يەنە چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. ئاز ئۇخلىغاندەك، ھە
ئوخلىمىغاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن تۇغلۇقتىن كۆرۈنىدىغان ئاسمانىلا
پارچىسى يورۇپ كەتكەندى، ئۆي ئىچىمۇ ئاپئاق ئىدى.

ئالدىراپ ـ سالدىراپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ، يۈزۈمنى چالا ـ پۇ

ۇدۇم ـ دە، ناشتا قىلىشقىمۇ كۆيمەي، ئاينۇرنىڭ نېمىلەرنى دېگىنى،
انداق ئويلاپ قېلىشنى بىلەنمۇ ھېسابلاشماي سىرتقا چاپتىم. يادىمغا
دامنىڭ مەن بىلىدىغان بىر نەچچە دۇكانلىرى كېلىپ قالغاندى. دادام
نىڭ شەھەرنىڭ ھەممە ئاۋات رەستە ـ گۇزەرلىرىدە بىر ـ ئىككىدىن
ۇكىنى بولۇپ، بەزىلىرىنى ئىجارىگە بېرەتتى. بەزىلىرىنى پايدا تەك شە
ىك شەرتى بىلەن بېرەتتى. بەزىلىرىگە بولسا ئۆز ئادىمىنى
ولتۇرغۇزاتتى. مەن ئۇلارنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالى، كىرىم ـ چىقىملىرىنى
ىنىق بىلمىسەممۇ ئومۇمەنرەك بىلەتتىم. دادام ئۆز ئادىمىنى قويغان
ۇكاندىن بىر ـ ئىككىنى ئىنىق بىلەتتىم. ئاشۇنداق دۇكانلاردىن بىرى
ئاڭاق ساربېينىڭ دوقمۇشىدا بولۇپ، ئۇلگۈچە قەنت ـ ناۋات سودىسى
لاتتى. دادامغا ۋەكالىتەن بۇ دۇكاننى باشقۇرىدىغان ئاروپ ئىسىملىك
ەللىك ياشلاردىن ئاشقان بىر كىشى ماڭا ئوبدانلا تونۇش ئىدى. كىشىلەر
ۇنى «ئاروپ ياڭاق» دېيىشەتتى. «ياڭاق» نى قوشۇپ ئاتىشى ئۇنىڭ
اچاندۇر بىر چاغلاردا ـ ـ دادامغا ۋەكالىتەن قەنت ـ ناۋاتچىلىق قىلىشتىن
لگىرى ياڭاق سودىسى بىلەن شۇغۇللانغانلىقتىنمۇ، ياكى
«ياڭاق» تەك مەجەزگە ئېگە ئېكەنلىكتىنمۇ، بۇنىڭدىن خەۋىرىم يوق،
شقىلىپ، دادام ئۆيدە بار چاغلاردا ئۇ كۆپ كېلەتتى، سودا ئىشلىرىدىن
ەۋال مەلۇم قىلاتتى، ھېساب دەپتەرلىرىنى كۆرسىتەتتى. شۇنداق
ولغانلىقتىن، ئۇ مېنىمۇ ئوبدان تونۇيتتى ۋە «قارى خوجام» دەپ ئاغ
ىدىن چۈشۈرمەيتتى.

«شۇنىڭدىن پۇل ئالمەن، ـ دېدىم كېتىۋېتىپ، ـ دادامنىڭ پۇلى
ىسابىدا بەرسىمۇ ئالمەن، ئۇنۇمسا قەرز ھېسابىدا بولسىمۇ ئالمەن.
ولسا دادامغا دېمىسىلە، دەرمەن، دەپ قويسىمۇ مەيلى، باشقا كەلگەندە
ۇرەرمەن...»

ياڭاق ساربېينىڭ ئىچى، ئالدى، ئەتراپى مىغ ـ مىغ ئادەم ئىدى.
ۇ يەرگە شەھەرنىڭ تۆت قاسىنىدىن، شەھەر ئەتراپىدىنلا ئەمەس،
ەمرا بازارلىرىدىن، باشقا شەھەرلەردىنمۇ ئېلىپ ـ ساتقۇچىلار كېلەتتى.
ۇرۇق مېۋە سودىسى بىلەن داڭ چىقارغان بۇ سارايدا دۇنيادا بار مېۋە ـ

چېۋىلەرنىڭ ھەممىسى ، قەنت ، ناۋات ، ھالۋا ، پەشمەتلەرگىچە ئاساسەن ئۇلگۇجە سودا بولاتتى . ئاروپ ياڭاقنى تاپمىقىم قېيىن چۈشمىدى . بىراق ، ئىچىمنى تىت - تىت قىلىپ ، ئۇنىڭ سودىسى توگىمىدى . ئۇ ئۆزى گىر ئۇستىدە توروپ ، بەش - ئالتىدەك پارچە ساتىدىغانلارغا ناۋات ئوتكۈزۈۋاتاتتى .

— جىددىي بىر ئىش چىقىپ قالدىمۇ نېمە ، قارى خوجام ؟ - دېدى ئۇ ئاساسلىق خېرىدارلىرى سەل سېلىككەندە ، گىرنى ياشراق بىر يارىمچىسىگە تاپشۇروپ قويوپ ، يېنىمغا كېلىپ سالام بەرگەندىن كېيىن ، - چىرايلىرى ئۇمسە ، بەك تىت - تىت بولوپ كېتىپلا ...

ئارتۇقچە ئويلىنىپ ئولتۇرمايلا گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتتىم :

— ماڭا ئاز - تولا پۇل كېرەك ئىدى . ئاروپ ئاكا ...

— قانچىلىك ؟

پۇل سانىنى ئاڭلاپ چاندۇرمىغاندەك قىلغىنى بىلەن ئۇ خېلى چۆچىدى .

— دادىلىرىنىڭ خەۋىرى بارمۇ ؟ دېمەكچىمەنكى ، ئاشۇنچىۋالا پۇل لازىم ئىكەنلىكىدىن دادىلىرىنى خەۋەردار قىلغانمىدىلە ؟

— دادام بولمىسا قانداق خەۋەر قىلىمەن ؟ - تېرىككىنىمنى يوشۇرمىدىم .

— سورىدى ، دەپ خاپا بولمىسلا خوجام ، - ئۇ گۇمانسىراپ كۆزىنى سەل قىسىپ مېنى كۆزەتتى ، - بۇ پۇلنى نېمىگە خەجلەيلا ؟

ئاچچىقىم كېلىپ ، يېرىلىپ كېتەيلا دېدىم . لېكىن مەن ھاجەتمەنلىكىمنى يادىمغا ئېلىپ ، ئۆزۈمنى تېيىدىم ۋە :

— بىرەيلەنگە جىددىي بېرىشلىك بولوپ قالغانىدىم ، - دېدىم مۇجمەل قىلىپ .

ئاروپ ياڭاق مەندىن پۇل ئېلىشى بار ئادەم شۇ ئەتراپتا بارەك تۆت تەرىپىگە بىرقاراپ قويوپ ، ئاندىن ماڭا تىكىلدى . ئۇنىڭ بۇ تىكىلىشىدە گۇمانسىراش ، ئىشەنمەسلىك ئالامىتى قويۇق ئىدى . پەرزىمچە ، ئۇ مېنى قىمار ئويناپ ئوتتۇرۇۋەتتى ياكى باشقا بىر بۇزۇقچىلىقلار

ئۈچۈن قەرزدار بولوپ قالدى ، دەپ ئويلىماقتا ئىدى .

— دەپتەر ھېسابىمىزدا خېلى پۇل بار ، - دېدى ئۇ ، - ئەمما بىزنىڭ ئۇلگۇجە سودىمىز دەپتەر ھېسابى بىلەن يۈرگۈزىلىدۇ . نەق پۇل تۇتمايمىز ، پەسلىدە بىر ياكى يېرىم يىلدا بىر دادىلىرى ئۆزى سۈرۈشتۈروپ ، ھېسابقا ئاساسەن ئېلىشى بولسا يېغىۋالىدۇ ، بېرىشى بولسا تۆلەيدۇ ...

ئىمانىم ئۇچتى . بۇ ئۈمىدىمۇ كۆپۈككە ئايلانغانلىقتىن ئەمدى يەنە نەگە بېرىپ پۇل سورىشىمنىمۇ بىلەلمەي توروپ قالدىم .

— شۇنچە جىددىي زۆرۈر بولسا ئېغىرراق شەرت بىلەن ھەل قىلىشىمۇ بولوپ قالار ، - ئاروپ ياڭاق مېنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىرىمنى ئۇقۇپ قالغاندەك باشقىچە يول كۆرسەتتى ، - دادىلىرىنىڭ نامى بىلەن قەرز ئالسىلا .

— نەدىن ئالىمەن ؟ - سورىدىم ئالدىراپ ، - كىم بېرىدۇ ؟ ئېيتىپ بەرسىلە .

ئۇ مېنى باشلاپ جانان كوچىسى بىلەن خېلى ماڭدى . ياموڭ ئالدى كوچىسىغا چىققاندا بىر سەرراپ دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى . سەرراپ سېمىز ، پېشانە ۋە ئىككى مەڭزى ياغلاپ قويغاندەك پارقىراپ تۇرىدىغان ، كۆزلىرى قىسىق ، پاناق ، كەتمەن ساقال ئادەم ئىدى .

— بۇ ياق باست ئاخۇن بولىدۇ ، - سەرراپنى ماڭا تونۇشتۇردى ئاروپ ياڭاق ۋە مېنى ئۇنىڭغا تونۇشتۇروپ بولغۇچە سەرراپ ئېغىز ئاچتى :

— كەلسىلە يېگىت ، بولىشۇپكلەر چىڭ تۇتۇۋاتقانلىقتىن نىكولاينىڭ تىللالىرىنىڭ باھاسى ئۆرە بولوپ كەتتى . ئەرەب دىنارلىرىنىڭ ئونىڭدىن تۆۋەنرەك ...

— بۇ يېگىت قەنت - ناۋاتچى قابىلجان باينىڭ ئوغلى بولىدۇ ، - دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى ئاروپ ياڭاق .

— ئەھە ، مۇنداق دېمەمدىغان ؟ - سەرراپ قورۇت يەپ قارىداپ

كەتكەن چىشلىرىنى تۈگەل ئېچىپ قاقاقلاپ كۈلگەننى دوربىدى ۋە ماڭا ئىككى قولىنى ئۇزىتىپ كۆرۈشتى ، ـ تونۇماي قاپتۇق يېگىت ، تونۇماپتۇق ... قابىلجان بايىنىڭ ئوغلى بولسلا تىللا بىلەن باھاسىنى بىز سىلىدىن سوربساق بولىدىكەن .... خوش ، دادىلىرى تىنچ ـ ئامان تۇرغاندۇ ؟ ئىش ـ ئۇقەت بىلەن زىيارىتىگىمۇ بارالمىدۇق ...

مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرگەچ ، ئارۇپ ياڭاقتا قاراپ ئۇنىڭ مەن ئۇچۇن ھېلىقى قەرز توغرىسىدا گەپ تېشىشنى ئىشارەت قىلدىم .

ـــ گەپ مۇنداق ئىدى باسىت ئاخۇن ، ـ ئارۇپ ياڭاقمۇ بىر نەرسىدىن قىينالغاندەك كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ سەررايغا بىر ، ماڭا بىر قارايتتى ، ـ قابىلجان بايي بۇ كۈنلەردە كۈچادا بولۇپ قالدى . مۇنۇ ئوغلىنىڭ ئازراق خىزمىتى بولۇپ ...

ـــ ھا ... ھا ... بىز ئورۇنلاشقا تېگىشلىك خىزمەت بولسا ، قابىلجان بايي ئۇچۇن بېشىمىزنى پۈت قىلىمادىغان ... قېنى ... ، ـ دېدى سەررايغا ئارۇپ ياڭاق « ئەمدى قالغان گەپنى ئۆزۈڭ دە ... » دېگەندەك قىلىپ ماڭا قاراپ قويدى .

ـــ ماڭا ئاز ـ تولا پۇل ئېھتىياجى چىقىپ قىلىۋېدى ... ـ دېدىم ناھايىتى تەسلىكتە گويا بۇ سۆزلەرنى بىرى ئېچىمدىن ئامبۇردا تارتقاندەك .

سەررايىنىڭ چىرايىدىكى كۈلكە شۇئان ئۆچتى . ئۇ پۈكەرگە ئېگىشتۇرۇۋالغان گەۋدىسىنى كەينىگە تارتىپ ، قەددىنى كېرىپ ئول تۇردى . ياغلاپ قويغاندەك پارقىراپ تۇرغان مەڭزى لىپىلداپ ، قىسىق كۆزلىرى تېخىمۇ قىسىلدى . ئۇ مەنسىتمىگەن ئاۋازدا :

ـــ مانا قىزىق ، قابىلجاننىڭ بىساتىدا پۇل قالماپتىمۇ ؟ ـ دەپ سورىدى .

ـــ دادام يوق ئىدى ، ـ ئارۇپ ياڭاق جىم تۇرىۋەرگەنلىكتىن مەن جاۋاب بەردىم ، ـ دادام بولغان بولسا ، بەلكى ...

ـــ قابىلجان بايي ئوغلىنىڭ خىراجىغا لايىق پۇل تاشلاپ قويماي كېتىدىكەن ـ دە ؟ ـ سەررايغا تېخىمۇ زاڭلىق قىلغىلى تۇردى ، ـ خوش

نەچچە كىرەك ئىدى ؟ ـ ئۇ ئاغزىنى ئېچىپ بولغۇچە يەنە سورىدى ، ـ مەن ئۆزلىرىنىڭ قابىلجان بايىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىگە قانداق ئىشىنەي ؟ ـ ئۇ ئارۇپ ياڭاققا قىيا قاراپ ئۇنىڭدىنمۇ سورىدى ، ـ سىلى گۇۋاھلىققا قول باسالامىلا ؟

ئارۇپ ياڭاق قادىلىپ قارىشىم ئاستىدا ئاخىر زۇۋانغا كىردى :

ـــ بەرسىلە باسىت ئاخۇن ، نېمانچە گەپجەڭلىق بۇ ، ئەگەر قابىلجان بايي بۇ ئوغلىنىڭ ھۇججىتىنى ئىقرار قىلمىسا ئاندىن مېنى تاپسىلىمۇ قېچىپ كېتەمدۇق ؟

ـــ ھەربىرلىرى قاچمىغان بىلەن پېقىر قېچىشى مۇمكىن ؟ ـ سەررايغا دۈكىنىنىڭ تورۇسىغا قاراپ سەل تۇرۇۋېلىپ داۋام قىلدى ، ـ مېنىڭ تىللا دېسىمۇ بېرەي ، لېكىن سىلى گۇۋاھلىققا قول قويسىلا بېرەي . مەن قابىلجان بايىنى ئوبدان بىلىمەن ، ئوغلۇمنىڭ ئۆزىدىن ئال ، دەپ بېرىپ ئولتۇرۇۋالسا ھېچنېمە قىلغىلى بولمايدۇ . ئۇنىڭدىن چىڭراق گەپ قىلساق ، ھە ...

ـــ مەن ئۆزۈم قايتۇرۇمەن ، دادامنىڭ سەمگە سالغۇزمايلا بېرىمەن ، ـ دېدىم ئالدىراپ .

ـــ ئۇنداقتا تېخىمۇ بەرگىلى بولمايدىكەن يېگىت ، ـ سەررايىنىڭ تېخىمۇ جەھلى قاتتى ، ـ دادىسىغا ئۇقتۇرماي ئالىدىغان قەرز ئۇچۇن بىر ئارماقمۇ بەرگىلى بولمايدۇ .

پۇلنىڭ قۇدرىتىنى ، ئۇنىڭ ئادەمنى خورلاش كۈچىنىڭ دەھشىتىنى بېشىمدىن كەچۈرۈۋاتقىنىمدا سانسىزلىغان خەجلىگەن پۇللار ، گۆش ئالغاندا ، مەي ئېچكەندە قايتۇرۇۋاتقىنىنى كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمەسكە سالغان پۇللار ... بىر ـ بىرلەپ كۆز ئالدىمغا كەلدى . كەينىمگە يېنىپلا تېپتىپ قالغۇم كېلىپ كەتتى . ئەمما كېتەلمەيتتىم . ماڭا ئۇنچۇالا جىق بولمىسىمۇ ، « تىلگ ـ تىڭچى ئەلچى » ئۇچۇن بولسىمۇ پۇل كېرەك ئىدى .

ـــ ئارۇپ ئاكا ، ـ مەن ئارۇپ ياڭاققا يالۇرۇدۇم ، ـ بۇ كىشىنۇ ماڭا ئىشەنمەيدۇ ، سىلى بىلىپ تۇرۇپ گۇۋاھلىقتىن نېمىشقا قاچىلا ؟ مەن دېگەن قەرىلدە بېرەلمەسمەنمۇ ؟

ـــ ئەمدى تاپلا يىگىت ، ـ ئاروپ ياڭاقتىن ئىلگىرىرەك ئېغىز ئاچتى سەرراپ ، ـ دادىلىرىنىڭ خىزمەتچىسى ، دوكانداری تۇرۇپ ئۆزى بەرمەي ، ئۇنىڭ ئۈستىگە باشلاپ كېلىپمۇ گۇۋاهلىقتىن ئۆتۈشكە ئۇنىمىغاندا ، نېمىشقا بەرمىگىنىمدىن خۇلاسە چىقىرىۋالسىلا بولىۋېرىدۇ ، كۆڭۈللىرىگە كەلسىمۇ دەۋېتەي ، دادىلری پۇل خۇسۇسىغا كەلگەندە شۇنداقراق ... هە ، نېمە دېسەم بولار ...

ـــ هۇججەت يازسىلا ، ـ بۈيرۇدى ئاروپ ياڭاق ماڭا . سەرراپنىڭ دەي - دەيگە سېلىشى رول ئوينىغاندەك تۇراتتى ، ـ گۇۋاهلىقتىن ئۆتۈپ - ئۆتمەي نېمە بوپتىكەن ؟

ـــ بۇ گەپلىرى تاش باسىدىغان گەپ بولدى ، ـ سەرراپ پۈكىيىپ تېگىدىن دۇۋۈت ، قۇمۇش قەلەم ۋە سارغىيىپ كەتكەن بىر ۋاراق خوتەن قەغىزى ئېلىپ پۈكەيگە قويدى ، ـ شەرت ئاۋۋالقىدەك ، ئايلىقى ئوندا ئىككى ...

ـــ بۇ قانداق جازانە ؟ ـ ئاروپ ياڭاق قارشى چىقتى قەرزنى ئۆزى تۆلەيدىغاندەك قىزىرىپ - ئېسىلىپ ، ـ يىللىقى ئوندا ئىككى بولامدۇ ؟ ئايلىقى ئوندا بىر ، ئايلىقى ...

ـــ ئايلىقى ئوندا ئىككى ! ـ باشقىچە ئەمەس ، دېگەندەك چورت كېسىپ تەكرارلىدى سەرراپ .

ئۇلار تالىشىپ بولغۇچە هۇججەتنى يېزىپ بولدۇم . شەرتكە ئەلۋەتتە « ئايلىقى ئوندا ئىككى » دەپ يازدىم . ئاغزىدىكە گەپتە بولسىمۇ كۆزى نېمە يېزىۋاتقىنىمنى كۆزىتىپ تۇرغان سەرراپ قەغەزنى قولۇمدىن ئېلىپ ، ئاروپ ياڭاقنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويدى . ئاروپ ياڭاق مۇنىڭ يېزىپ بولغىنىمغا ، ئوندا ئىككى ئەمەس ، ئوندا ئوتتۇز بولسىمۇ ياق دېمەيدىغانلىقىمغا كۆزى يېتىپ ، قەرز ئېلىشمىنىڭ سەۋەبى توغرىسىدىكى گۇمانى ئېشىپ كەتتى . شۇنداق بولسىمۇ ئۇ دادامنىڭ بىر دۇكىنىنى باشقۇرۇۋاتقانلىقىنىڭ يۈزىنى قىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى يادىغا ئالدى بولغاي ، قىينالغاندەك بولۇپ ، گۇۋاه ئىكەنلىكىنى ئىزاهلاپ بىر قۇر خەت يازدى . سەرراپ ياغاچ قۇتىدىكى سۇروخقا بارماق تەگكۈزۈپ قول باس

تۇرغاندىن كېيىنمۇ هۇججەتنى سىنچىلاپ ئۇزاق ئوقۇدى . كېيىن ئۇنى بەلىبغىدىكى هەمىيىنغا سېلىپ قويۇپ ، ئۆزى ئولتۇرغان كۇرسىنىڭ ئاستىدىن ئەپچىلگىنە بىر پولات ساندۇقنى تارتىپ چىقىرىپ ، كۇرسى ئۈستىگە قويدى . پۇكەيدىن مەيدىسىنىڭ يۇقىرىسىنى سوزۇپ چىقىرىپ تالاغا بىر قۇر قارىۋېتىپ ، ئاندىن ساندۇقنى ئېچىپ ، تەڭگىلەرنى ساناشقا باشلىدى .

مەن بەلىبىغىمنى يېشىپ ، تەڭگىلەرنى قاتارلاشتۇرۇپ تىزىپ ۋە بەلىبىغىمنى ئاغامچا ئەشكەندەك ئېشىپ مەهكەم چىگدىم . پادىشاهنىڭ باش سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن ئىككى تىللانى يانچۇقۇمغا سالدىم . بۇ ئاقپاشا خېنىم ئۇچۇن بولۇپ ، موللا بەشىرىلەرنىڭ كۆمۈش تەڭگىگە تىللا تېگىشىمىز ، دەپ ئاۋارە بولماسلىقى ئۇچۇن هۇججەتكە قوشۇپ يازغان ئىككى تىللا ئىدى .

ـــ چۈشۈپ قالمىسۇن ، ـ يانچۇقۇمنى ئىشارەت قىلدى ئاروپ ياڭاق .

ـــ قابىلجان باينىڭ ئوغلىزە ، تىللا چۈشۈرۈپ قويىدىغان بالىدىنمىدى ؟ ـ دېدى سەرراپ .

ـــ شۇڭا ئالدىرىغا كېلىدۇ ئەمەسمۇ ؟ ـ ئاروپ ياڭاق ئۇنىڭغا ۋە ماڭا قوشۇپ تەگكۈزۈۋالدى .

ئۇلارنىڭ هېسسىياتلىرىنى دەڭسەپ يۈرگۈچىلىكىم يوق ئىدى . سەرراپ يۇقىرى ئۆلچەمدىكى جازانە بىلەن مېنى بابلىغىنىغا خۇشال ئىدى . ئاروپ ياڭاق بولسا بۇ پۇللارنى قايتۇرالماسلىقىمدىن ، سەرراپ دادامنى ئوتسا ، دادام ئۇنى گۇۋاهلىقتىن ئۆتۈپ ماڭا قەرز ئېلىپ بەرگەنلىكتە ئەدەلىيدىغانلىقىدىن ئەنسىرەيتتى .

ـــ مەن باشقا تەرەپكە ماڭمەن ، ـ دېدىم ئاروپ ياڭاققا يامۇل نەرەپنى كۆرسىتىپ ، ـ ئۆزلىرى قايتىۋەرسىلە .

ـــ جېنىم خوجام ، پەلە - پەتىش ئىشلارغا خەجلىمىسىلە ، ئاندىن ، ئايدىن ئۆتكۈزمەي قايتۇرۇۋەتسىلە . بۇ ناكەس سەرراپنى خەق بىكار « باست تەشتەك » دېمەيدۇ . بۇ بىر تەشتەك قان ، ئۇششۇق دە

گەن گەپ ...

ـ خاتىرجەم بولسىلا ، سىلىنى ئارىغا قىستۇرماي قايتۇرىمەن دادامغا دېمەي تۇرارلا ، ـ دېدىم كېتىۋېتىپ .

ـ ئەلىۋەتتە ، دادىلىرى ئىللا ـ بىللا ئۇقۇپ قالمىغاي ... ـ دەپ ئۇزاتتى ئۇ مېنى .

چۈش بولۇپ قالغانلىقتىن موللا بەشىرىنىڭ ئۆيىگە ئالدىرايتتىم . يولنى قىسقارتىش ئۈچۈن قوناق بازىرى بىلەن پەسلەپ زىيكەشكە ، ئاندىن قارقى دەرۋازىسىنىڭ ئىچى بىلەن ساقىيە كوچىسىغا چىقتىم .

ئۆيدە موللا بەشىرى يوق ، نېمىدۇ ئۇللا قارى ئولتۇرانتى . نېمىدۇللا قارى مېنى تۆرگە تەكلىپ قىلدى ، تىنچ ـ ئامانلىق سوراشتۇق ، ئەما نېمىشقىدۇر كەيپى نازا جايىدا ئەمەسلەك ، روھى تۆۋەن كۆرۈنەتتى ئاخشام بىزنىڭ ئۆيدىكى جۇشقۇنلۇق ، مەسلىھەت قىلىشقان چاغدىكى قىزغىنلىق كۆرۈنمەيتتى . دېيىشكەن قەرەلدە كەلگەن بولسامۇ ، بۇلار مېنى ساقلاپ سەل بوشۇشۇپ قالغان چىغى ، دەپ پەرەز قىلدىم .

ـ موللىكام كۆرۈنمەيدىغۇ ؟ ـ سورىدىم يەكتىكىنىڭ پىشى بىلەن يۈزكۆزلىرىنى سۈرتكەچ . چۈنكى ، بەلبېغىم بىكار ئەمەس ئىدى .

ـ نېمە ، سىلى ئۇنى كۆرمىلىمۇ ؟ ئۆتۈشۈپ كەتكەن ئوخشايسىلەر ـ دە ؟ ـ نېمىدۇللا قارى ھەيران بولۇپ سورىدى ، ـ سىلىنىڭ ئۆيگە كەتكىلى ئالاھازەل ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىت بولدى ، سىلى ئۆيدە ئەمەسمىدىلە يا ؟

ـ ئاخشام بىز مۇشۇ ئۆيدە كۆرۈشمىدىغان بولغانمۇ ؟ ـ مەن ئەجەبلىنىپ سورىدىم ، ـ دېيىشكەن ۋاقتىمىزدىن كېچىكمىدىمۇ ؟ مەن ئېلىشىمىز بار بىر يەردىن پۇل ھەل قىلىمەن دەپ ، ـ شۇنداق گەپ ياسىدىم ، ـ ئۆيدىن سەھەرلەپ چىقىپ كەتكەن .

ـ دېيىشكىنىمىز بويىچە كەللىغۇ ، بۇنىڭدا گەپ يوق ، لېكىن ... چىرايى بۇزارغان نېغىمەتۇللا قارىنىڭ دۇدۇقلىشىدىن بىر كۆڭۈلسىزلىك سادىر بولغانىنى پەملىدىم :

ـ نېمە بولدى ، بىرەر ئىش چىقتىمۇ ؟

ـ بىزدىن نېمە ئىش چىقار ؟ ئىش ماۋۇلاردىن چىقتى ، ـ نېغىمەتۇللا قارى مىرزامنىڭ ھويلىسى بار تەرەپنى ئىشارەت قىلىپ قولىنى سىلكىدى . ئاندىن مېنى تەقەززا قىلمايلا گېپىنى داۋام قىلدى ، ـ مەن مولىكامنىڭ ئۆيىگە كېتىۋاتسام چارسۇ تەرەپتە يىگىرمىدەك مەپە ، يىگىرمىدەك ياسداق ئات ھارۋىلىرى تۇرۇپ كېتىپتىكەن . ۋاقىت بالدۇر بولغانلىقتىن قايسى دۆڭنىڭ بېگى ، قايسى ئوينىڭ قازىسىنىڭ تويى بولىدىغاندۇ ؟ دەپ ، ئۇ ھەشمەت كارۋانىنىڭ يېنىغا بېرىپ قاپتىمەن . بىر ئەرەپكە ئۆتكىلى بولامدىغان ، بىر چاغدا ھېلىقى ، مولىكام بىلەن بىز تونۇشۇپ قالغان مەيكەش « جانۋار » چىقىپ كېلىۋاتىدۇ . « بۇرادەر ئەزىز ، نېمە ھەشمەت بۇ ؟ سىلىنىڭ ھويلا ئەتراپىدا قايسى ئامبال ، قايسى بەگنىڭ تويى بولماقچى ؟ » دەپ سورىسام ، « بۇ يېقىن ئەتراپتا بىزنىڭ خوجايىندىن باشقا كىمنىڭ بۇنچىلىك ھەشمىتى بار ؟ بۇگۈن چوڭ خېنىم بۇچىدىن قايتتى ، كىچىك خېنىمنىڭ قازىنىنى ئاسىدىغان مەسلىھەت چىقىپ بولماقچى ... » دەيدۇ . ئىمانىم قىمىرىق گەز ئۆرلەپ بۇياقتا بۇرالدىم ـ ده ، مولىكامغا ئەھۋالنى ئېيتتىم . راست ـ يالغىنىنى سۆرۈشتۈرۈپ دەرۋازىسىغىچە باردۇق . مېھمانلارنىڭ يېرىمى مىرزىنىڭ ، يېرىمى كەلگۈسىدىكى قۇدىسى تەرەپنىڭ ئىكەن . تۇغقان بولغاچ ، نېرى تۇر ـ بېرى تۇر ـ وق ئارىلىشىپ يۈرۈشۈپتۇ . تۆت ـ بەشەيلەندىن ئۇقساق ھەممىسىنىڭ گېپى بىر خىل ، « جانۋار » نىڭ دېگىنى راست ئىكەن . ئەمدى بىزنىڭ ئىچى ـ پىچى دېگەن يەرلىرىمىزنىڭ رولى بولمايدىغانلىقىنى سېزىپ ، مولىكام بۇنى خەۋەر قىلغاچ ، سىلىنى باشلاپ كېلىشكە كەتكەن . ئىككى بېرىپ ـ كەلگۈدەك ۋاقىت ئۆتتى ، كەلمەيدىغۇ تاق ...

ئەتىگەندىن بۇيانقى دىشۋارچىلىق ، پۇل قەرز ئالمەن ، دەپ تارتقان ئەلەم ئۇستىگە بۇ خەۋەر گويا بېشىمغا تەگكەن توقماقتەك تەسىر قىلىپ ، قۇلىقىمنىڭ ئىچى ۋىڭىلداپ ، بېشىم پىرقىراشقا باشلىدى . نېغىمەتۇللا قارى قانداقتۇر بىر ئىش بىلەن مېنىڭ ئالدىمدا ئەيىبلىكتەك بېشىنى ئاستۇن كۆتۈرمەي ئۇ ۋە تارتىپ ئولتۇراتتى . « شۇنداق قىلىپ ، بۇ ئىشارە بولدىن چىقىپ كەتكەن بولدىمۇ ئەمدى ؟ ـ دەپ ئويلايتتىم ئاچچىق ئەلەم

بىلەن ، ـ ئۇ ئەمدى تەقدىرگە تەن بېرىپ ، بۇ نېكاھقا سۈكۈت قىلامدۇ ، سۈكۈت قىلمىسا ئۇنىڭ نېمە ئامالى بار ؟ ئۆزى كۆرمەي ـ بىلمەي ئەرگە تېگىدىغان ، كۆرسىمۇ ، بىلسىمۇ ئىلاجسىزلىقتىن تەقدىرگە بوي ئېگىدىغان قىزلار ئازمىدى ؟ مانا مەسىلەت ، ئاينۇر ... مىسال ئىزدەپ يىراقا بارغۇلۇق ئەمەس ... » موللا بەشرىنىڭ كىرىپ كېلىشى بىلەن خىيالدىن ئازاد بولدۇم . نېغمەتۇللا قارى مەندىن ئىلگىرىرەك ئۆزىنى ئوڭشاپ تىلغا كىردى .

ـــ كىچىكلىغۇ موللىكا ؟

مولا بەشرى مېنىڭ مۇشۇ يەردىلىكىم كۆڭۈلگە ئايان بولۇپ بولغىنىنى سەزدۈرۈپ ماڭا قاراپ دېدى :

ـــ ئاينۇر خېنىم سىلىنىڭ غەملىرى بىلەن ئولتۇرغانىكەن ، كىچىچە ياخشى ئۇخلىمىدى ، ئەتىگەن ناشتىمۇ قىلماي ئالدىراپ چىقىپ كەتتى ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەملا ؟ دەپ سورايدۇ . غەم قىلغۇدەك ھېچ ئىش يوق ، بىر مەسلىھەتىمىز بار ئىدى ، شۇنىڭغا ئالدىرىغاندۇر دەپ ئانچە ـ مۇنچە ئاۋۇندۇرۇپ ، چۈشەنچە بېرىپ قويدۇم .

ـــ سىلى بۇ ئىشلارنى ئۇنىڭغا ئېيتماي تۇرسىلا موللىكا ! ـ دېدىم ھودۇقۇپ ، تېرىكىپ .

ـــ قايسى ئىشلارنى ئېيتىپتىمەن ؟ ـ موللا بەشرى كېلەڭسىز بەستىگە چوڭراق كەلگەن يەكتەكنى سېلىپ تاشلاپ ، نېغمەتۇللا قارىنىڭ ئايىغىدا كۆڭلەكچان ئولتۇرۇپ دېدى ، ـ ھەر قانچە بولسىمۇ بۇ بېرىۋاتقان ئىشلارنى ئۇنىڭغا دەمتىم ؟

ـــ ياق ، بىر مەسلىھەتىمىز بار ئىدى ... دېگەنلىرىنى دەيمىنا ؟

ـــ ئۇ سىلىنىڭ ئاخشامدىن بېرى پايپېتەك بولۇپ ئەتىگەندىلا چىقىپ كەتكەنلىرىنى ئېيتقاندىلا كۆڭلۈمگە پوڭ ئىشى كىرىۋالدى ، موللابەشرى ئەمدى ماڭا چۈشەندۈرگىلى باشلىدى ، ـ ھەقچان شۇ بۇ نىڭ غېمى بىلەن ئالدىراپ يۈرگەن ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلىدىم ـ دە ، « بىزنىڭ يار ـ بۇرادەرلەرنىڭ تويى بولماقچىدى ، بىز ئاز ـ تولا سوۋغا ـ ئاپارساق » دەپ مەسلىھەت قىلىشقانىدۇق . باشقىلار يىغىلىپ بولدى ، قارىم

كېلەلمىگەنلىكتىن ئالدىغا كەلگەنىدىم ، دېدىم . ئۇنى ئىشەندۈردۇم بولماي ، « توي ئۆيى نەدىرەك ؟ قارى خوجام ئوزۇقسىز بىتاپ بولۇپ قالمىغاي ... » دەپ ، سىلىنى ماڭا ھاۋالە قىلدى . « ئەنسىرىمىسىلە ، توي ئۆيى يىراقتا ئەمەس ، چارسۇدا . توي ئىشى تەگمەي قالماندىمۇ بىزنىڭ ئۆي بار ئەمەسمۇ ... » دېگەندەك گەپلەر بىلەن تەسەللى بېيتىپ قايتىپ چىقتىم . ھە ، راست ، دېگىنىمگە لايىق ناشتىلىقلىرىنى بېرسەم بولارمىكىن ؟ موللا بەشرىنىڭ ئاينۇرغا ئېيتقان ياسما گەپلىرى ماڭا راستقا ئوخشاش بىلىنىپ ، ئىچىم ئېچىشقاندەك بولدى . بۇ ئۆسارىنىڭ ئويى بولسا مەن ئاش ئەمەس ، زەھەر يېسەمۇ سىگمەيدىغاندەك ئىدى .

ـــ گالدىن بىر نەرسە ئۆتەمدۇ ؟ ـ دېدىم گاڭگىراپ .

ـــ زورلاپ بولسىمۇ ئازراق ناشتا قىلسىلا ، ـ دېدى نېغمەتۇللا قارى .

موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىنىڭ زورلاشلىرىغا يارىشا داسىخانىغا ئانچە ـ مۇنچە قول ئۇزاتقان بولسامۇ گېلىمدىن بىر نەرسە ئۆتىدىغاندەك تۇرمايتتى . موللا بەشرى ھالىمنى كۆرۈپ ، پىيالىلەرگە چاي قۇيۇپ بولغاندىن كېيىن يەنە شۇنداق دېدى :

ـــ يۈز بېرىۋاتقان بۇ ئىشلار ئالدىمىزغا ئۆتۈۋالدى ، مېنىڭچە ، ئەمدى كۆمۈمنى پىشارمۇ ، ياپسام پىشارمۇ دەپ يۈرمەي ، تازا كاتتا ـــ ئولتۇز مەپىلىك ئەلچى ئەۋەتسەك بولارمىكىن ؟

ـــ مەسلىھەت چېيىغا قازان ئېسىلىپ بولغاندىمۇ موللام ؟

موللا بەشرى بۇ ئىشقا ئۆزى گۇناھكاردەك كۆزىنى مەندىن ئاچۇرۇپ ، چاي پىيالىسىگە ئىگىشتىيۇ ، غۇدۇڭشىغاندەك :

ـــ باشقا نېمە ئامالىمىز بار ؟ ـ دېدى ۋە ئاندىن ماڭا قاراپ ، كۆڭلىدە ئىشەنچ باردەك قوشۇپ قويدى ، ـ ھازىرغۇ تېخى مەسلىھەت چېيى ، رەسمىي قازان ئېسىلغاندا بۇزۇلدىغان تويلارمۇ بولىدۇ ...

ـــ ئۇنىسى راست ، ـ قوشۇلدى نېغمەتۇللا قارى ، ـ بىزنىڭ مەللىدىكى بىر توي نىكاھ ئوقۇلۇپ بولغاندا بۇزۇلۇپ كەتتى . سەۋەبى ئاددىي ـ يىگىت تەرەپ قىز تەرەپنىڭ بىر چەينەكنى تەقىبلىۋاتقاندا تۇ ـ

تۇلۇپ قېلىپ ، جېدەل چىقىپتۇ . ئىككى قۇدىلار بىر - بىرىنى « پەس » دېيىشىپ ، توينى بۇزۇپتۇ ، يىگىت قىزنى كۆرمەي تۇرۇپ نىكاھىغا ئالماخاندەك ، قىزمۇ كۆيۈسىنى كۆرمەي تۇرۇپلا نەق مەيداندا تالاق خېتىنى ئالدى ...

— بۇ ۋاقىتقىچە بىلەنمۇ شۇنداق بىر تاساداپىيىلىق بولىدۇ ، دەپ ئويلىشاملا ؟ - سورىدىم جىلىچىلىك ئىچىدە .

— ئۇنداق ئىش بىرمەر - بىر چىقىپ قالىدۇ ، - دېدى مولا بەشىرى ، - ئويۇمچە ، مىرزام بىلەن يېمىش خېنىم ھەرقانچە باغرى تاش بولغاندىمۇ بۇ ۋاقىتقىچە خېنىم ئۇلار ئۈچۈن ئارزۇلۇق قىز ، مىرزام توغقىنىنى دەپ تارتىشقىنى بىلەن قىز يىغلاۋەرسە قاراپمۇ تۇرماس . ئەمدى بىز ئۇلارنىڭ ئالدىدىن تازا ھەشىمەت بىلەن ئۆتسەك ، دېمەكچىمەنكى ، ھازىرقى قۇدىلاردىن ھەسسىلەپ ئاشۇرۇپ تويلۇق بەرسەك ، دادىلىرىنىڭ نام - شۆھرىتى ، بايلىق ۋەشۇڭسىگە بۇ ۋاقىتقىچە خېنىمنىڭ مايىللىقى قوشۇلسا ، بۇرۇنقى چاي - پاي ، ئاق - پاق دېگەنلەرنى بۇزغىلىمۇ بولۇپ قالار ...

— ھازىرچە شۇنداق قىلماي باشقا تەدبىرمۇ يوقتەك ... - دېدى نېغمەتۇللا قارى .

ئۇلار تەڭلا ماڭا قارىدى .

— مەيلى ، شۇنداق قىلايلى ، - قوشۇلدىم .ئىچىمگە توشقان پىغا نىمنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن ئېغىر ئۇھ تارتىپ .

— گەپ دادىلىرى قابىلجان بايدا ، - ئىزاھ بەردى مولا بەشىرى ، - بايلىق ، مال - دۇنيا دىسە شەھرىمىزدە ئۇنىڭغا تەڭلەشەلەيدىغانلار ناھايىتى ئاز . ئەمدى ئۇ سىلى ئۈچۈن ، سىلىنىڭ ئۆمۈرلۈك بەختلىرى ئۈچۈن ئاز - تولا قۇغۇن چاچىدۇ - دە !

— بىر ئوغۇل بولغاندىكىن قەدىرىنى قىلىدۇ ، - ئىشەنچ بىلەن دېدى نېغمەتۇللاقارى .

مولا بەشىرىنىڭ سۆزلىرى دادامغا بىلدۈرۈلگەن ئۈمىد ئەمەس ، ماڭا قىلىنغان ئىشارەت ئىدى . ئۇ «دادامنى مۇشۇنداق قىلىشقا كۆندۈرا

دەۋاتاتتى . مەن ئاينۇر بىلەن بولغان ھېلىقى كېچىلىك سۆھبەتتىن كېيىن دادامغا بولغان ئىخلاس - ھۆرمىتىمنى خېلىلا يوقاتقانىدىم . شۇنداقتىمۇ كۆڭلۈمدە : « بىر ئوغۇل بولغاندىن كېيىن قەدىرىمنى قىلار » دېگەن تەمە يەنىلا بار ئىدى .

— ئۇ قەدىرىمنى قىلار بەلكى ، - دېدىم ئىككىيلەندىن تولىراق ئۆزۈمگە مەدەت بەرگەندەك ۋە يەنە ئەسكەرتىپ قويدۇم ، - بىراق دادام ھازىر يوق ئەمەسمۇ ؟

— مەسلىھەت چېيىي قازىنى ئېسىلىپ ، ئاز بولغاندا ئونبەش ، يىگىرمە كۈن ، بولمىسا بىر - ئىككى ئايدىن كېيىن رەسمىي قازان ئىسلىدۇ ، - مولابەشىرى خاتىرجەم سۆزلەيتتى ، - شۇنچە ۋاقىت ئۆتكۈچە دادىلىرى كېلىپ قالار ؟

— ھە ، كېلىپمۇ قالار - ئۇنىڭ قاچان كېلىشىگە ھۆددە قىلالمىسامۇ قايتىپ كېلىش ۋاقتىنىڭ ئەمدى ئۇزاق ئەمەسلىكىگە ئىشىنەتتىم ، - ئۇ بۇرۇنلاردا بۇنداق ئۇزاق يوقاپ كەتمەيدىغان ، ئۇزاق بولسا ئوتتۇز - قىرىق كۈندە قايتىپ كېلەتتى . بۇ قېتىم ئەل كېچىكتى ، ھېسابىمچە ، قىرىق ئالتە كۈن بولدىمىكىن ، قىرىق يەتتە كۈن ...

— ئۇنداقتا ۋاقىت ئاز قاپتۇ ... - ھەپ قويدى نېغمەتۇللا قارى ،

— ئەمدىكى گەپ ، قابىلجان بايى ئاكىمزىغا بۇ ئىلتىجايىمىزنى قانداق ئۇسۇل بىلەن يەتكۈزىمىز ؟ . مولا بەشىرى بايىاتىن بېرى ھېچكىمنىڭ يادىغا يەتمىگەن بىر مۇھىم ئىشنى ئوتتۇرىغا سالدى ، - ئۇ غۇل بۇۋز تۇرانە دېسە ھەم تولۇق ، ئېنىق دەپ دەقەتنى چۈشەندۈرەلمەيدۇ ، ھەم ئوغۇل ئۈچۈن دادا ئالدىدا تىك - مۇھەببەت سىرىنى ئاشكارىلاپ « ئۆيلىنەي دەپتىم » دېيىش ئاياغىتى بىگەپ ، بىز بىرىپ دېگەك چۈشەندۈرۈشنىڭ بىر ئامالالاپ چۈشەندۈرىمىز ، ئەمما بىرىنچىدىن ، سالاھىيىتىمىز نابابراق ، ئۇنداق چاغدا گېپىمىزنىڭ تورى بولمايدۇ ؛ ئىككىنچىدىن ، ئۇ ئېتىبار بەرگەندىمۇ قىزنى ، ئوغلى بىلەن ئۇنىڭ ئاشىق - مەشۇقلىقىنى سۈرۈشتۈرىدۇ . تېگىنى ئېچىپ ئېيتىشقا توغرا كېلىدۇ . تېگىنى ئېچىپ ئېيتساق سىرىمىز تامنىڭ قۇلىقىدىن كۆرۈپ ، ئاشىق

بولغان قىزغىمۇ شۇنچىلا ھەشەم كېتەمدۇ ، دېيىشى مۇمكىن ....

مۇللا بەشىرىنىڭ مۇلاھىزىسى يوللۇق ئىدى . دادام ناھايىتى ھاكاۋۇر ، مەنمەنچى ئادەم بولۇپ ، تەڭ خىلى بولمىغان سودىگەرلەر بىلەن بارىدى - كەلدى قىلىشمايتتى . بايلىقى ئۆزىگە بويلاشمايدىغانلارنىڭ تەلپىگىمۇ پىسەنت قىلمايتتى ، كىرىپ كۆرۈشسە سالامنىمۇ ئېلىك ئالمايتتى ، ئورنىدىن تۇرمايتتى . ئۇ ۋەكالىتەن دۆكىننى باشقۇرىدىغان ئايۇپ يالغاقىتەك ئوتتۇرا - كىچىك سودىگەرلەرگە مالىيە قاتارىدا مۇئامىلە قىلاتتى . بۇنداق ئەھۋالدا مۇللا بەشىرى ، نېغمەتۇللا قارىلار بىلەن كۆرۈشۇش تۈگۈل ، ھويلىغا كىرگۈزۈشمۇ گۇمانلىق ئىدى . مۇللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىنىڭ دادام بار چاغلاردا بىزنىڭ ئۆيگە بارماسلىقى شۇ سەۋەبلەردىن ئىدى .

ـــ بولسا ، باي ئاكىمىز بىلەن يېقىن ئۆتىدىغان سىردىش ، چوڭراق ياشتىكى غەرەز ئۇقىدىغان بىر كىشىگە ھەممىنى ئېيتىپ - ئېچۈرۈپ چۈشەندۈرۈپ ، شۇنى ئارىغا سېلىش كېرەك ، ـ دېدى نېغمەتۇللا قارى بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن .

مۇللا بەشىرى « شۇنداق كىشى تېپىلامدۇ ؟ » دېگەن مەنىدە ماڭا قارىدى . مەن بۇنداق نامزات بارلىقىنمۇ بىلمەيتتىم . ھەتتا دادامنىڭ كىم بىلەن يېقىن ئوتتىدىغانلىقى ماڭا قاراڭغۇ ئىدى .

ـــ يوق ، ئۇنداق ئادەم بولمىسا كېرەك ، ـ دېدىم جاۋاب كۈتۈپ تۇرغان ئىككىيلەنگە .

ـــ بولمىسا خەت يازايلى ، ـ يېگى تەكلىپ ئوتتۇرىغا قويدى مۇللا بەشىرى ئويلانغاندىن كېيىن ، ـ ئېيتىشقا بىئەپ گەپلەرنى خەتكە ئىنچىكە يازغىلى بولمىدۇ . قوشۇمچە گەپ سۆزلەرنى باي ئاكىمىز چاقىرىپ سوراپ قالسا گېپىمگە يارىشا جاۋاب بېرىپ ، ئىرادىلىرىنىڭ چىگىلىقىنى بىلىدۇر-مەملا ؟

بۇ تەكلىپ ماڭىمۇ ياقتى ، قوشۇلدۇم . مەسلىھەتلىشىپ خەتنى مۇللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىنىڭ نامى بىلەن يازىدىغان ، ئۇلار ئىمزا قويغاندا كىملىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ، مېنىڭ تالپ

ساۋاقداشلىرىم بولىدىغان بولۇپ بىر پىكىرگە كېلىشتۇق .

ـــ ئۇ كەلگەندە « ھايت » دەپ قويسىلا بولىدۇ ، ئۆزۈم كۆرۈنمەي خەتنى كىرگۈزۈپ بېرىمەن ، ـ دېدى خىلى ئېچىلىپ قالغان مۇللا بەشىرى .

مۇللا بەشىرى داستىخاننى يىغىشتۇرۇۋېتىپ قەغەز ، قۇمۇش قەلەم ، دۇۋەت ئېلىپ كەلدى ، سۇيا ئۇستىگە تۆت چاسا قىسقا پۇتلۇق شىرەنى قويدى ، ئەڭ ياخشى خەتتات بولغانلىقتىن يېزىشنىمۇ ئۆز ئۇستىگە ئالدى ، نېغمەتۇللا قارى بىلەن مەن ماھىيەتتە ئۇنىڭ يازغانلىرىغا قارايلا ئولتۇرۇق . ئىككىنچى ۋاراق توشقاندىن كېيىن مۇللا بەشىرى خەتنى بىزگە ئوقۇپ بەردى :

« ئەسسالامۇئەلەيكۇم مۆھتەرەم قابىلجان باي ئىنىنى سالىھ ھەزرەتلىرى ، تەنلىرى سالامەت ، ئىشلىرى بەرىكەتلىك بولغاي .

سەپەر چاغلىرى بىزنىگەن ئايالىرىنى تاۋاپ قىلىشقا پۇرسەت ئىزدەش كويىدىكى ئىخلاسمەنلىرى جانابلىرىدىن خەت ئارقىلىق ھال سورىغىنىغا بەكمۇ خىجىل . ئىلاھا شۇكۇر ، ساق - سالامەت قايتىپ كەپلا ، ئاللا دۆلەتلىرىنى زىيادە ، سودا ئىشلىرىنى راۋان قىلغاي .

ئاجىزانە قەلىمىمىزنى ئاق قەغەز ئۇستىگە باشلاپ كېلىپ ، بىباھا ۋاقىتلىرىنى زايە قىلىشقا ، ئالتۇندەك باشلىرىدىكى گۆھەردەك ئەقىللىرىنى چېچىشقا شۇ سەۋەبتىن جۇرئەت قىلدۇقكى ، ئاللانىڭ خاھىشى ۋە ئىرادىسى بىلەن يۈز بەرگەن بىر ئالاھىدە ئىشقا ئۆزلىرى بىر ۋاقىت بېرىپ ، ئۆزلىرى قول ئۇزارتىپ ، ئۆزلىرى قولاق بېرىپ ، ئۆزلىرى لەۋ ئۇرۇش ناھايەت زۆرۈر ۋە ھاجەت بولۇپ قالدى . كەمىنە تالىپلىرىنىڭ ئەرزلىرى شۇدۇركى ، ئاللا ئۆز قۇدرەت - كېرەملىرى بىلەن ياراتقان مەيلى جانلىق ياكى جانسىز ھەممە شەيئىلەرنىڭ جۈپلۈك بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىپتۇرلەر . چۈنكى ، يەك ۋە يېگانىلىك ، تاق ۋە يالغۇزلۇق ئول ئاللانىڭ ئۆزىگە خاس ۋە شۇنىڭغىلا لايىقتۇر . بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ ئالىي شەكلى بولمىش ئىنسان ئاللا تەرىپىدىن ئەقىل ۋە ئىدراك قوشۇپ يارىتىلغاندۇر . ئۇنىڭ ياشىشى ، بالاغەتكە يېتىشى ھەم شۇ بالاغەتكە يەتكەندە ئۆز جۈپتىنى ئىزدىشى ، ئۆزىگە مۇناسىپ جۈپ بىلەن ئۆمۈر ئۆتكۈزۈشكە ھەۋەس قىلىشى ئاشۇ ئەقىل ۋە ئىدراكنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ ، بۇلار جانابلىرى ئۇچۇن مەخپىي ئەمەستۇر .

دانالار دۇردانىلىرى قاتارىدا تۇرۇشقا لايىقتىلىك سەمىلىرىگە سېلىشقا

جۇرئەتسىز ئولدۇركى : كۆزلىرىنىڭ نۇرى ، ئەقىللىرىنىڭ پارچىسى ، ئۆمۈرلىرى
نىڭ جەۋھىرى بولمىش ئوغۇللىرى مىرىلال قارى ئىبنى قابىلجانغا ھەممىگە قادىر
ئاللا ئۆز قۇدرەت - كېرەملىرىنىڭ ئىسپاتى سۈپىتىدە ئەپلىك بىر پۈرسەت ئاتا ق
لىپ ، ئىشق دەرۋازىسىنى ئالدىغا ئېچىپتۇرلەر . مىرىلال بۇ دەرۋازىغا ئايام
بېسىپ ، بىباھا پاك كۆكسى بىلەن ئاللانىڭ قۇدرەتلىرىنى تاماشا قىلىش بارابىرىگە
ئىشق ياسىنى چەنلەپ تۇرغان ئاللانىڭ يەنە بىر مۆجىزاتى بولمىش مەزلۇمەنىڭ
ساداقىتى قوبۇل ئېتىپتۇرلەر . ئاللانىڭ كارامىتى ئاشكارلىنىپ ، ئول مەزلۇمەنىڭ
ئىشق ساداقىتىدىن مىرىلالنىڭ يۈرەك قالقىنى تېشىلىپتۇرلەر ۋە ئەمدى مەلۇمدۇركى ،
ئىشق ساداقىتىدىن زەخىم يېگەن يۈرەك ئۇنى ياردەم قىلغان مەزلۇمەنىڭ ئەمەلىنى
كۆتەمكتىدۇر .

ئول مەزلۇمەنىڭ ئاالانىڭ نامىنى قوشۇپ زىكر قىلغان ، ئەزان بىلەن
قويۇلغان ئىسمى - شەرىپى بۇۋىسارە بولمىش ، نام - نەسەبىدىن كالام ئېچىلما
دىسى قازىخانا مەھكىمىسى شەرئىيىنىڭ باش مىرزا مۆھۈرداری ، ۋالىدە تەرىپى ۋ
چىدىكى پايانسىز زېمىن تېزگىنىنى تۇتۇپ كۆنگەن مەشھۇر ئەھمەت بايدۇر .

ئاللا ئۆزى سالىخان بۇ ئىشق كويىنىڭ مىرىلال ۋە بۇۋىساربىدىن ئىبارەت
ئىككى دەردمەنى ئاالانىڭ ھەق يولىدا ناتۇانلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشلىرىنى
كۆتمەكتىدۇر . مەزلۇمە تەرەپنىڭ نام - نەسەپى جانابلىرىگە ئايان ۋ
جانابلىرىنىڭدىن كۆپ تۆۋەن بولسىمۇ ، كەرەمى كەڭ ، شەپقەتلىك ئاللانىڭ
مۆجىزاتلىرىدىن يەنە بىرى ئەقىللىكلەرنى كەم ئەقىللەرگە ، بايلارنى
كەمبەغەللەرگە ، ئۆزۈنلارنى قىسقىغا مۇرىۋەتلىك قىلدۇرىدىغانلىقىنى يادىمىزغا ئ
لىپ ، ئەلچى يىبرىپ ، زىكر قىلىنغان مۆجىزاتنىڭ تولغىرا ۋە شەكسىز ئىكەنلىكى
ئەل - جامائەتنى قايىل قىلدۇ ، دەپ ئىشىنىمىز .

ئاللا ئۆزۈن قوللىرىنى تېخىمۇ ئۇزۇن ، رەھىم - شەپقەت توشقان دىللىرىنى
ئېخىمۇ يۇمشاق ، سېخىلىق ۋە مەردلىك بابىلىرىنى يەنمۇ قېلىن ، پەرزەنتلىرىگە
بولغان ئىشتىياقلىرىنى تېخىمۇ قىزغىن قىلىش ئۈچۈن ھەر دەقىقە دۇئاغا دوست
بولغۇچى ئىخلاسمەنلىرى ، ئوغۇللىرى مىرىلال قارىنىڭ دوستلىرى :

نېغمەتۇللا قارى بىلەن
مۇللابەشرى تالىپلار يازدۇق »

مۇللابەشرى ئوقۇپ ، توختاپ ئۆزىنمۇ كۈلۈپ كەتتى . ئۇ دادامنى
ماختاپ - ئۇچۇرۇپ جېلى شىلىغاندى .

— سودىگەرلەرگە ماختاش گېپى ھەممىدىن بەك ياقىدۇ . چۈنكى ،

ئاالنىڭ ئۆمرى ياخشىنىمۇ ، يامىنىنمۇ ماختاش بىلەن ئۆتىدۇ ئەمەسمۇ ؟ -
دىدى مۇللابەشرى ئىزاھلاپ ، - مەن قەستەنگە مىرزامنى ئاز - تولا چۇ-
شۇرۇپ يازدىم . باي ئاكىمزىنىڭ « چاتاق يوق ، ئۇنچىلىك ئادەملەرگە
ئەلچى ئەۋەتىپ - ئەۋەتمەي نېمە بوپتىكەن ... » دەۋېتىشىمۇ مۇمكىن .

— يىگىت بىلەن قىزنىڭ ئاشىق - مەشۇقلىقىمۇ ئوقۇپلا بىلۇۋالغىلى
بولىدىغان قىلىپ يېزىلىپتۇ ، - دەپ ماقۇللىدى نېغمەتۇللا قارى .

ئۇلارنىڭ سۆھبىتىگە ئارىلاشمىدىم . كۆڭلۈم غەش ئىدى . دادام-
نىڭ بۇ ئىشقا قانداق قارىشى مۇمكىنلىكىدىن ئەمەس ، قوشنا ھويلىدىكى
مەسلىھەت چېيىدىن ئەنسىرەيتتىم . دادامنىڭ كىلىشى كېچىكىدىغان بولسا ،
سىزنىڭ ئاۋۇالقى بىر نەچچە قېتىملىق پىلانلىرىمىزغا ئوخشاش ، بۈگۈنكى
پىلانىمىزمۇ بەكمۇ خىيالىغا ئوخشاش مۇشۇ ئۆينىڭ بۇسۇغىسىدىن
ھالقىغاندا ئاقماي قېلىۋېرەتتى ... بۇ تەشۋىشىگە مۇللا بەشىرى بىلەن نېغ-
مەتۇللا قارىنى شېرىك قىلغۇم كەلمىدى . ئۇلار مېنى دەپ كۆيۈپ -
پىشىپ ، ئىش - كۈشلىرىنى تاشلاپ ، ئىشمغا باش قاتۇرۇپ ، يۇرۇۋاتسا ،
ئۇلارنى بۇنىڭدىنمۇ ياخشى ، بۇنىڭدىنمۇ ئەپچىل تەدبىر تېپىشقا
ئۈندەشنىڭمۇ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى . ئەسلىدە كاللامۇ قورۇق ئىدى !

مۇللا بەشرى ئاشقا تۇتتى . ئۇ ھەممە خۇرۇچنىڭ تەيىار ئىكەنلە-
كىنى ، ئوت ياقسىلا ئاش تەيىار بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى . نېغمەتۇللا قارى
كەيپىياتىمغا قاراپ بېقىپ ، قايتىشقا ئالدىرىمايۋاتقانلىقىنى سەزگەندىن
كېيىن ئاشقا توختاشقا رازى بولدى . مەن شۇنىڭ ئۈچۈن
ئالدىرىمايتتىمكى ، كەنسەم ئىشىم يوق ، مۇھىمى ، كەلگەن ئىكەنەمەن ،
ناختا شوتىدىن ئۆگزىگە بىر چىققۇم ، كەلگۈسىدىكى تويىنىڭ مەسلىھەتى
بولۇۋاتقان چاغدىكى بۇۋىسارىنىڭ كەيپىياتىنى كۆزىتىپ باققۇم كېلىۋا-
تاتتى . بۇ ئويۇمنى ئوچۇق ئېيتماي ، مۇللا بەشرىنىڭ زورى ئۈچۈنلا
ئالسام قالاي ، دېگەندەك ئىپادە بىلەن ئولتۇرۇپ قالدىم . قايسى تەرەپتىن
چاندۇردۇمكى ، مۇللا بەشرى :

— مەنزىرگە چىقىپ ، نېرىقى ھويلىنى كۆزىتىپ باقسىلا ، - دېدى
دۆشەنى داستىخان ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇپ . ئۇنىڭ يەنە بىر قولىدا بىر

قوينىڭ سىڭا ئالدى پۈتى بار ئىدى ، ـ مىرزام مۇشۇنداق چوڭ چاي قـ
لىپىمۇ بىزدەك قولۇم ـ قوشنىلىرىنى ئېسىگە ئالمايدۇ ، ـ ئۇ
گۈشنى دۆشە ئۈستىدە پارچىلاۋېتىپ چاقچاق قىلاتتى ، ـ چېينىغا قاتتى
شالمساق ئۆگزىسىدىن بولسىمۇ كۆزىتىپ بېقىشقا قارشى بولماس ...

شۇتا بار دەھلىزگە چىقىشىم بىلەن ئۆگزە تەرەپتىن بىرمۇنچە
بالىلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى . موللا بەشىرىنىڭ ئۆگزىسىدە ھېچكىم يوق ،
ئەمما قارشى تەرەپتە ، بۇۋىسارىنىڭ ئىچكىرى ھويلىسىنىڭ يەنە بىر
تەرىپىدىكى ئۆگزىدە توققۇز ـ ئون ياشلار ئۆيچۈرىسىدىكى ئون بەش
يىگىرمىدىن ئارتۇق بالىلار چېپىشىپ يۈرەتتى . باشقا ئۆگزىلەرنىڭمۇ
ھەممىسىدە دېگۈدەك ئادەم بار ئىدى .

ئالدىنقى قېتىملاردىكىدەك ئەنسىرەپ يۈرمەيلا نېرىقى ھويلا ئىچىگە
سەپسالدىم . ئەنسىرىمەسلىكىم ھەممىلا ئۆگزىدە ئادەم بار ، پەرقى ئۇلار
ھويلا ئىچىنى كۆرەلمەيتتى شۇ . ھويلا ئىچىدە يەكسان ئايالالار مېڭىپ يۈ
رەتتى . بىر قارىماققا بۇ ئايالالار بۇچى يېزىسىدىن كەلگەنلەردەك تۇراتتى .
ئۆگزىدە ئويناۋاتقان بالىلار ئاشۇ مېھمانلارنىڭ بالىلىرى ئىكەن ، دەپ ئوي
لىدىم .

ـــ ئەرلەر تاشقىرىقى ھويلىدا ئوخشايدۇ ، ـ دېدى كەينىمدىن
چىققان نېمىدۇللا قارىمۇ ھويلا ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ .

ئايالالارنىڭ ئىچىدە بۇۋىسارە بولۇشى مۇمكىن ئەمەسلىكىگە ئىشە
گەن بولسامۇ ، ئۆزۈمۇ چۈشەندۈرەلمەيدىغان بىر خىل كۈچنىڭ دەي
دىگە سېلىشى بىلەن كىرىپ ـ چىقىپ يۈرگەن ئايالالارنى بىرمۇ بىر كۆ
زەتمەكتە ئىدىم . شۇڭا ، نېمىدۇللا قارىنىڭ سۆزىگە بېشىمنى « ھەئە »
ئىشارىتىگە لىڭشىتىپ جاۋاب بەردىم .

ھويلىدىكى ئايالالارنىڭ سانىنى بىلگىلى بولمايتتى . بەزىلەر ئۆيگە
كىرەتتى ، بەزىلەر چىقاتتى . ئۆيلەرنىڭ سانى نەچچە ، چوڭلۇقى
قانچىلىك ، بۇلار مەلۇم بولمىغانلىقتىن مېھمانلارنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكىنى
مۆلچەرلىگىلى بولمايتتى . بىراق ، مەن ئۇلارنى ئەللىك ـ ئاتمىشچە كېلەر ،
ئۇنىڭدىن كەم ئەمەس ، دەپ پەرەز قىلدىم . بۇلارنىڭ سانىغا قىزىقىشىم

شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدىكى ، كۆز ئالدىمغا ئۆزۈمچە بۇۋىسارە بىلەن بولىدىغان
كەلگۈسىدىكى تۇيۇ مۇراسىمى ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى مەسلىھەت
ئولتۇرۇشلىرىنىڭ كۆلىمى كېلىۋالغانىدى . « كەلگۈسىدە مۇشۇلارنىڭ
كۆپى بىلەن يا يىراق ، يا يېقىن تۇغقان بولۇشۇپمۇ قالمىز ، ـ دەپ تېخىمۇ
ئىلگىرىلەپ ئويلاۋاتتىم ، ـ ھېلىقى كېسەل كۆرپىسى ، شالدام يىگىتنىڭ
تۇغقانلىرى ھەقچان ... »

ئايالالارنىڭ قايسىبىرى يىگىت تەرەپنىڭ ، قايسىبىرى قىز تەرەپنىڭ
ۋەكىللىرى ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايتتى . چۈنكى بۇۋىسارىنىڭ ئانىسى
بۇ چىلىق بولغانلىقتىن ، ئۇنى بىللە ئەكىرگەنلەر ۋە مەسلىھەتكە كەلگەنلەر
ئىچىدە سەھرادىن كەلگەن قىز تەرەپ تۇغقانلىرىمۇ ئاز بولمايتتى ، ئەل
ۋەتتە . كىرىپ ـ چىقىپ يۈرگەن ئايالالار ئىچىدە شەھەرلىكلەرچە كېيىم
كىيگەنلەر ، شەھەرچە ئاھاڭدا سۆزلىشىۋاتقانلارمۇ ئاز ئەمەس ، تەبىئىيكى
ئۇلارنىڭ تەركىبىمۇ ئىككىلا تەرەپكە مەنسۇپ بولۇشى مۇمكىن ئىدى .

تاماقتىن يانىدىمۇ ، چايدىن يانىدىمۇ ، ياكى سەگىدەش ئۈچۈن چە
قىشتىمۇ ، ئىشقىلىپ ، ھويلا ئىچى پاتىپاراقچىلىق بولۇپ ، ئايالالار كۆپىيىپ
كەتتى . خېلى بىر قىسمى تاشقىرىغا مېڭىشتى ، بىر بۆلۈكى پېشايۋان
ئاستىغا ئولتۇرۇشتى . بەزىلىرى دۆۋىلىشىپ ، ئۆرە تۇرۇپ ، سۆھبەتكە
چۈشتى . كىچىك بالىلارنى تام تۈۋىگە توسۇۋاتقان ، بۇۋاقلىرىنى
ئېمىتىۋاتقانلارمۇ بار ئىدى . شۇ ئاردا يېشى يىگىرمىلەرگە بارغان ـ بارمە
خانىنىڭ ئارىلىقىدىكى بىر چوكان ئەتلەس كۆڭلەكنىڭ ئېتىكىنى
كۆتۈرۈپ ، قورساقلىرىنى ئەمچىكىگىچە ئېچىپ ، قۇچقىدىكى بوۋىقىنىڭ
ئاغزىغا بىلەي تاشتەك ئۆزۈن ئەمچىكىنىڭ تۈگمىسىنى تەڭلىدى . بوۋاق
شوراپ ئېمىشكە باشلىغاندا ئۇ تېخىمۇ بەخرامان ئولتۇرۇش ئۈچۈن پەل
لىكىنى خىش ياتقۇزۇلغان يەرگە قويۇۋېتىپ ، بىز تۇرغان ئۆگزىگە
لەپىندە قارىدى ـ دە ، چايان چاققاندەك سەكرەپ قوپۇپ :

ـــ ۋاي ئۆلەي ، ئۆگزىدە نامەھرەملەر ! ـ دەپ توۋلىۋەتتى .

نېمىتۇللاقارىنىڭ قولىدىن تارتىپ زوگزىيىپ ئولتۇرۇۋالدىم .
ئەمدى ھويلا ئىچى كۆرۈنمىسىمۇ قېيى ـ چۈ ئاۋازى ، بۇۋاقنىڭ

چىرقىراشلىرى ئېنىق ئاڭلىناتتى .

ــ چۇشۇپ كېتەيلى ، بولسلا تېز ! ـ دېدى نېغمەتۇللا قارى ئالدىمدا دوڭغيىپ كېتىۋېتىپ .

ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ، ئۇنى دوراپ ماڭدىم . تاختاي شوتىدىن سىيرىلىپ دېگۈدەك تېز چۈشتۇق . ئوچاقتا ئوتۇن تىزىۋاتقان موللا بەشىرى پاراكەندە هالىمزنى كۆرۈپ . ئەنسىرەپ سورىدى :

ــ نېمە بولدى ؟

نېغمەتۇللا قارى ئىككى ئېغىز گەپ بىلەن نېمە ئىش بولغانلىقىنى تونۇشتۇرۇپ بولدى . مەن پەقەت بېشىمنى تەستىلەش ئىشارىتىگە لىڭشىتىپلا قويدۇم .

ــ چاتاق بوپتۇ ، ـ موللا بەشرى ئۆگدى ، ـ ئۇلار بۇ ئۆگزىنىڭ كىمگە تەۋە ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ، كالتەكچىلىرى بىزنىڭ هويلىنى ماربغان كىم ؟ دەپ كىرمىگىيدى ئەمدى ...

ــ چىقىپ كېتەيلى ، ــ تەكلىپ بەردىم ، ــ ئاشنى بازاردىكى بىرەر ئاشپۇزۇلدىن يەرمىز ...

ــ قالدى گەپنى شۇ يەردە دېيىشەيلى ، ــ دېدى موللا بەشرى قوللىنى بەلبېغىغا سۈرتۈپ تۇرۇپ ، ــ ئىككىلىرى كەسكەنيارداً مېنى ساقلىشارلا .

مەن مېهمانخانا ئۆيگە چىقىپ تەڭگە چىگىلگەن بەلباغنى ئالدىمدە ، ئالدىراپ كوچىغا چىقتىم . نېغمەتۇللا قارى ئارقامدىن چىقىپ ، ئىتتىك كېتىۋېتىپ :

ــ قىزىق ئىش بولدى ــ دە ، بۇ ؟ ــ دەپ كۈلدى .

ئىچكىرىكى هويلا ئىچىدە بولىدىغان ئۆرىتۆپىچىلىكنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ باقتىم . مەيلى قىز ياكى يىگىت تەرەپتىن كەلگەنلەر بولسۇن ، مىرزام ئۇچۇن ئاھانەت بولىدىغان گەپلەرنى قىلىشى ئېنىق ئىدى . چۈنكى بۇ كاتتا ئاياللار ئەمدى يۇزى ئوچۇق هالدا ئىچكىرىكى چوڭقۇرچاق هويلا

ئىچىدىمۇ نامەھرەملەرنىڭ نەزىرىدىن قۇتۇلالمامدۇق ؟ دەپ پوپاك سالماي قالمايتتى . « بۇ خەۋەر بۇۋىسارىگە ئاڭلىنىدىغان بولسا (بەلكى ئۇ بۇ چاغقىچە ئاڭلاپمۇ بولدى) نېمە دەپ ئويلاپ قالار ؟ مەن ئاشىق بولغان يىگىت مېنى كۆرمەنمىكىن دەپ ماراپ يۈرۈپتۇ ، دەرمۇ ياكى نامەھرەم ئاياللارنى تاماشا قىلىپ يۈرۈپتۇ ، دەرمۇ ؟ ماربغانلار بىر ئادەم دېسىغۇ بىرنۆرى ، ئىككى ئادەم دېسە يەنە نېمىلەرنى ئويلاپ كېتەر ... ؟ ــ دەپ خىيال قىلاتتىم كېتىۋېتىپ ، ــ ئەمدى موللا بەشرىگە گەپ تېپىپ بېرىدىغان بولدۇق . مىرزام ئۇنى بوش قويىۋېتەمدۇ ؟ بۇۋىسارىنى كۆرەلەيدىغان بىردىنبىر دېرىزەمۇ تاقىلىدىغان بولدى ... »

بىز كەسكەنيارداىكى چوڭ مەسچىتنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئوختىدۇق . دېمىمىز قېلىپىغا چۈشۈپ بولغۇچە موللا بەشرىمۇ يېتىپ كەلدى .

ــ مىرزام سىلىنى خاپا قىلارمۇ ئەمدى ؟ ـ دەپ سورىدى نېغمەتۇللا قارى ئۇنىنى پەس چىقىرىپ .

ــ مەن ئۆيدە بولمىغاندىن كېيىن بىر نەرسە دەپمۇ يۈرمەس ، ــ دەپ كۈلدى موللا بەشرى ، ــ ئاللىقانداق كەپسىز ياش باللار مەندىن بىسۇراق ئۆگزەمگە چىققان ئوخشايدۇ دەرمەن ، سۈرۈشتۈرۈپ قالسا ، ــ ئوشۇپ قويدى موللابەشرى .

ئۇچىمىز ئانچە ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ كېتەلمىگەن بولساقمۇ ، بەكمۇ كۆڭۈلسىز ئەمەس بىر هالەتتە دوقمۇشتىكى ئاشپۇزۇلغا كىردۇق . موللا بەشرى « هەر بىرلىرىنىڭ بۇگۈن بىر قېتىملىق ئېشى ئۆيدە بولسىمۇ ، ئالادا بولسىمۇ پېقىرنىڭ گەدىنىدە » دېگەن گەپتە چىڭ تۇرۇپ ، ئۇنىمىغىنىمغا قارىماي ئۆزى پۇل تۆلىدى .

تاماقتىن كېيىن بىز قىلىشىدىغان گەپمۇ قالمىدى . بايىاتىن سادىر بولغان ئىچكىرى هويلىنى ماراشتىن كېلىپ چىققان كۆڭۈلسىزلىك هەممىزنىڭ كۆڭلىگە بىر قەۋەت ئەنسىزلىك پەردىسىنى يايقاندى . بىز دادامنىڭ كېلىشىنى كۈتمەكچى بولدۇق ۋە ئاڭغۇچە بىر ـ بىرىمىزنىمۇ تاشلاپ قويماسلىققا سۆز بېرىشىپ ، ئايرىلىشتۇق .

يالغۇز قالغىنىمدىن كېيىن يىغىشتۇرۇش ئېغىر كېلىۋاتقان تەڭگىلەرنى قايتۇرۇۋەتمەكچى بولۇپ ، باسىت سەررايىنىڭ دۇكىنى تەرەپكە كەتتىم . باسىت سەررايغا چۈشتىن ئىلگىرى ئولتۇرغان هالىتىدە كۆزلىرىنى قىسىپ ، پۇكىيىنىڭ قانداقتۇر بىر يېرىگە تىكىلگىنىچە ئۇلتۇراتتى . ئارىلىقتىن پەقەت يېرىم كۈنچە ۋاقىت ئۆتكەنلىكتىن ئۇ مېنى كۆرۈپلا تونۇدى .

ـــ كەلسىلە پىگىت ، يەنە پۇل لازىم بولغان ئوخشىمامدۇ ؟ ـ دەپ قارشى ئالدى مېنى ئۇ ئالدىغا ئېگىشىپ .

ـــ چۈشتىن بۇرۇن قەرز ئالغان پۇلنى خەجلىيەلمەي قالدىم ، قايتۇرۇپ بېرەيمكىن ، دەپ كېلىشىم ، ـ دېدىم بەلىغمنى يېشۈېتىپ .

ـــ ئوبدان گەپ ، ـ ئۇ بېشىنى پۇكەينىڭ تېشىغا چىقىرىپ ئىككى تەرەپكە بىر سەپسېلىۋېتىپ ماڭا قادىلىپ قارىدى ، ـ ئەگەر مۇشۇ تەرىقىدە قەرز ئېلىپ قايتۇرىدىغان چۆپقەتلەردىن يەنە ئىككى ـ ئۈچىسى بولسا يامبۇدا ئىشىك تاقايمەن ـ دە!

مەن ئۇنىڭ قارىداپ كەتكەن چىشلىرىغا نەپرەتلىنىپ قارىدىم ـ دە :

ـــ مەن پۇللىرىنى بەلىغمدىن يەشكىنمۇ يوق . بىر ئاي ئىشلەتسە ئاندىن قەرز هېسابلانمامدۇ ؟ ـ دېدىم .

ـــ ئەمىسە بىر ئاي ئىشلەتسىلە ، ـ دېدى ئۇ بېپەرۋالىق بىلەن ، ـ بىر ئاي ئىشلەتمىسىلمۇ بىر ئاي هېسابلىنىدۇ . بىر ئايدىن بىر كۈن ئېشىپ كەتسە ئىككى ئاي ...

ـــ قانداق ئىنساپسىز جازانە بۇ ؟

ـــ كۆچمىسىلە يىگىت ، زورۇقمىسىلا ، ـ ئۇ قاپىقىنى تۈردى . ـ ئەتىگەنكى هاللىرىنى يادىلىرىغا سېلىپ يۈرمەي ... ئالدىلىرىغا مەن بارمىغاندىمەن ؟

ئۇنىڭ ئەسلەتكىنىمۇ توغرا ئىدى . ئەتىگەن هەقەتەنمۇ ئۇنىڭ

ئالدىغا مەن كەلگەنىدىم . ئونغا ئىككى ئەمەس ، ئۈنغا ـ بەش ، هەتتا بەگگە تەڭ دېسىمۇ رازى بولۇشقا تەييار ئىدىم . شۇڭا ئۇ جازانە قىلىۋاتقانلىكەن ، ماڭا تارتىشىشنىڭ نېمە كېرىكى بار ؟ مەن قايتا ئېغىز ئاچمايلا ئۈدۈل يول بىلەن ئۆيگە قايتىشقا ئالدىرىدىم . چۈنكى موللا بەشىرى بىلەن بىغەمەتۇللا قارىدىن ئايرىلغاندىن تارتىپ مېنى ئىككى كىشى يېراقتىن كۆزىتىپ كەلمەكتە ئىدى . بەلباغقا چىگىلگەن نەرسىنىڭ ئاپئاق كۈمۈش تەڭگىلەر ئىكەنلىكىنى ئۇلارنىڭ بىلىۋالغىنىلا بىر سىر ئىدى .

ئۆيگە كەلگىنىمدە ئاينۇرنىڭ يوقلىقىنى كۆرۈپ ، هەيران قالدىم . دەرۋازا تېشىدىن قۇلۇپلاقلىق ئىدى . ئەتىگەن مەن ئالدىراپ ماڭغىنىمدا دەرۋازىنى تېشىدىن قۇلۇپلىمىغىنىم ئېنىق ئېسىمدە ئىدى . بۇ دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىنى ئېچىدىن ئالدىغا تارتسا بىر جۈپ قول بىمالال سىغىدىغان ئارىلىق چىقاتتى ، قۇلۇپنى ئېچىدە تۇرۇپ ئاچقىلى ۋە سالغىلىمۇ بولاتتى . مەن ئېهتىياتچان ئاينۇر ئېچىدە تۇرۇپ تېشىدىن قۇلۇپلاپ قويغانمىدۇ يا ، دەپمۇ ئويلىدىم . ئەمما ، مەن قۇلۇپنى ئېچىپ ئېچكىرى هويلىغا كىرگىنىمدە ئاينۇرنىڭ ئۆيىدىمۇ يوقلۇقى مەلۇم بولدى . ئۇ ئادەتتە تالاغا چىقسا گۆش بىلەن ئوتياش سېتىۋالغىلىلا چىقاتتى ، بۇنداق نەرسىلەرنى ئېلىش چۈشتىن بۇرۇنقى ۋاقىتتا بولاتتى . شۇ تاپتا ۋاقىت نامازشامغا يېقىنلىشىپ قالغىلىۋاتاتتى . بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ سىرتقا چىققىنى مەن ئۈچۈن بەرىنچى قېتىملىق ئۇچرىتىش ئىدى .

« بۇگۈن شۇنداق كەچكە تارتىپ چىققۇسى كەلگەندۇ بەلكىم ، ـ دەپ ئويلىدىم هۇجرامغا كىرىپ كېتىۋېتىپ ، ـ هېلىمۇ بىچارە قەپەزدىكى قۇشتەك ئۆزىنى ئۆزى سولاپ يۈرىدۇ . بوپتۇ كېلەر ... »

ئۇنىڭ ئۆيدە يوقلۇقى پۇللارنى يىغىشتۇرۇشۇم ئۈچۈنمۇ قولايلىق ئىدى . مەن گىرىمسەن قاراڭغۇلۇققا پېتىپ كېتىۋاتقان ئۆيگە كىرىپ ئاۋۋال شام ياقتىم . ئاندىن تەڭگىلەرنى نەگە يوشۇرۇپ قويسام ئەپلىكرەك بولىدىكەن ، دەپ ئۆي ئىچىنى كۆزەتتىم . بۇ هۇجرامنىڭمۇ ئىككى تېمىغا گىلەم تارتىلغان ، بىر تېمىغا تەكچىلەر چىقىرىلغانىدى . بۇ تەكچىلەر

ئاساسەن قورۇق بولۇپ ، پەقەت بىرىنىڭ ئاستىنقى بالدىقىدا « سوپى ئالا يار » بىلەن « چاھار دىۋان » دېگەن ئىككىلا كىتاب بار ئىدى . تەكچىلەرگە تەڭگىنى قويۇشقا بولمايتتى . مەن بۇ تەڭگىلەرنى يوشۇرۇشۇم ، ئاي توشقۇچە ئون تەڭگىگە ئىككى تەڭگىدىن ھېسابلاپ قوشۇپ ، جازانىنى تولۇقلاپ قايتۇرۇشۇم كېرەك ئىدى . جازانىسىگە قوشۇدىغانلىق خەجلەيدىغىنىمدىن قىسىپ ۋە دادام كېلىپ قالسا ئاغىنىلەرنىڭ تويىغا سوۋغات ئالىمىز دەپ ، بەش - ئون تەڭگە سوراپ تولۇقلىماقچى بولۇپ پىلان سوققانىدىم . كېيىم - كېچەكلىرىم ساقلىنىدىغان كاتتا قارىدىم . كاتتا ساقلاشقىغۇ بولاتتى . بىراق ، كىر يۇيۇش ، يېڭى كېيىم راسلاپ قويۇش ... دېگەندەك ئىشلار بىلەن ئاينۇر كاتتى مالتىلاپ تۇراتتى . مەن بۇ پۇللارنى ئاينۇرنىڭ كۆرۈپ قېلىشىنىمۇ خالىمايتتىم . لېكىن ، ئۆيى ئىچىدە ئۇنىڭدىن باشقا قويىدىغان يەر يوق ئىدى . مەن كاتتى مالتىلاپ قاراپ بېقىپ ، ئۇنىڭ قىشلىق كىيىملەر تۇرغان يەنە بىر بۇرجىكىدە بىر جۈپ ئۆتۈكنى كۆرۈپ قالدىم . بۇ ئۆتكەن يىلى كۆزدە تىكتۈرۈلگەن ، پەقەت بىر قېشىلا كىيگەن ئۆتۈك بولۇپ ، پۇللارنى يوشۇرىدىغانغا ئۇنىڭدىن ياخشىراق نەرسە يوق ئىدى . ئاينۇر بۇ ئۆتۈكنى يۇمايتتى ، دەزمال سالمايتتى . قىش بولۇشقا تېخى نەچچە ئاي ۋاقىت بار ، دېمەك تەڭگىلەرنىڭ ئۆتۈك ئىچىدە تۇرۇشى ئەڭ ئىشەنچلىك ئىدى .

مەن ئۆتۈك ئىچىدە پايتىملارمۇ تۇرغانلىقىنى بايقىدىم . ئۆتۈك باشلىقىنىڭ قورۇلۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئەتىيازدا ئاينۇر باشلىقىغا نىقتاپ پايىتىما تىققانىدى . بەلباغدىكى تەڭگىلەرنى ئىككى ئۆتۈكنىڭ باشلىقىغا قاچىلاپ ، يانچۇقۇمدىكى ئىككى تىللانىمۇ ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قوشتۇم ، ئۇستىگە كونا پايتىملارنى نىقتاپ تېقىپ ، ئەسلى جايىغا قويدۇم . چوڭ ، ئەھمىيەتلىك بىر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك بېجىرىۋەتكەن كىشىدەك بولىدىغان سېزىم بىلەن قولۇمنى يۇيۇش ئۈچۈن سىرتقا چىقتىم .

تالا بىلەنلىك قاراڭغۇلاشقانىدى . ئاپتۇۋۇنى قولۇمغا ئېلىشىم بىلەن تەڭ ئىچكىرىكى ھويلىنىڭ ئىشكى ئىچىلغاندەك قىلدى . ئاينۇرنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى پەملىدىم . ئۇنىڭ شۇنچە قاراڭغۇ چۈشكۈچە نەلەردە ، نېمە قىلىپ يۈرگىنىنى سۈرۈشتۈرۈش ئۈچۈن ئەمەس ، شۇ قاراڭغۇ چۈشكىچە قانداق سودىلىق قىلىپ ، نېمىلەرنى سېتىۋالغىنىنى كۆرۈش ئۈچۈنلا ئەگىمىدىن نېرىغا ئۆتتۈم - دە ، ئالدىغا چىقتىم . چىقىنمىغا مىڭ پۇشايمان ، ئۇ مەن بىر يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان كۆرۈپ كەلگەن ئاينۇرغا پەقەت ئوخشىمايتتى . ئۇنىڭ بېشىدا مەڑىيىت قوندۇرۇلغان تەتىللا دوپپا بولۇپ ، قاراڭغۇ چۈشۈپ قالغانغا قارىماي گىرىمىسەن يورۇقلۇقتا ۋالىلداپ ، كۆز چاقاتتى . قۇلىقىدىكى سىرغىسىدىمۇ ئۆتۈق نۇر شولىسى جىلۋە قىلاتتى . ئۇ بوينىغا گىجىم رومال تاشلىۋالغان ، قارىغاندا تالادا يۈزىنى ئاشۇ رومالدا يېپىپ دەرۋازىدىن كىرگەندە بوينىغا چۈشۈرۈۋالغاندەك قىلاتتى . بوينىدا ھازىر سانىغلى بولمايدىغان ، لېكىن ، بەش قاتاردىن كەم ئەمەس مەرۋايىت بويۇنچۇق بار ئىدى . دوخاۋا كۆڭلەكنىڭ ياقىسىدا گۈلگە ئوخشىتىپ قوندۇرۇلغان مەرۋايىت ، بوينىمىڭ ئىزمە چىكىدىكى تۈگمە ئورنىدا قاتار - قاتار ياقۇت تۇراتتى . ئۇنىڭ كەمزۇل ئورنىدا كىيىۋالغان قىسقا جىلىتكىسىنىڭ رەختىگە ۋە ئايبغىغا قارىمىدىم . يوقىرى قىسمىنى ياساشقا شۇنچە ئىتبار بەرگەن خېنىمنىڭ جىلىتكە ۋە ئايبغى تېخىمۇ پۇزۇر بولۇشى تۇرغانلا گەپ ئىدى . ئۇنىڭ تىرنىقىنى تاتىلاپ تۇرغان بارماقلىرىدا قاتار ئۇزۇك ، بىلىكىدە خېلى ۋەزنى بار بىلەزۈك ئوچۇق كۆرۈنەتتى . ئۇلارنىڭ مىس ياكى تۇچ ئەمەسلىكىگە ئىشىنەتتىم . بىلىشىمچە ، دادام ئاينۇرغا ھەرگىزمۇ بۇنچىۋالا قىممەت بىلەزۈك ئالغىنى - كېچەك ۋە زىبو - زىننەتلەرنى ئېلىپ بەرمەيتتى . ئاينۇرنىڭ تويى بولغانغا ئەمەس . يۆتكەپ كېلىنگىنىنى تويى ھېسابلىغانىدىمۇ تا ھازىرغىچە ، ھەتتا نوروز ، روزى ھېيت ، قۇربان ھېيتلارىدىمۇ ئۇ بىرەر قېتىم ھازىرقىنىڭ ئۇندىن بىرنېچىلىك ياسانغىنىنى كۆرمىگەنىدىم . مېنى ھەيران قالدۇرىدىغىنى بۇنىڭدىنمۇ غەلىتە نەرسە : ئۇنىڭدىن كېلىۋاتقان خۇش پۇراق ئىدى . ئۇ باش - كۆزلىرىگە گۈل سۈيىمۇ ياكى

ھىندىستان ، ئوروس تەرەپلىرىدىن كەلتۈرۈلگەن قىممەت باھالىق ئەتىر دېگەن نېمىمۇ ، ئىشقىلىپ ، مەن كۆرۈپ باقمىغان خۇش پۇراق بىر نېمە. لەرنى چاچقاندى ، بىر نەچچە قەدەم بېرى تۇرغىنىمغا قارىماي دىمىغىمنى ئىچىشتۇرۇۋاتاتتى ، ئېچىشتۇرغاندىمۇ مەززىلىك ئېچىشتۇراتتى .

ئاينۇر يەردىن ئۇنگەندەك لۆممىدە پەيدا بولۇپ قېلىشىمدىن قاتتىق چۆچۈپ كەتتى . مەنمۇ ئۇنى بۇ ھالدا كۆرمەمەن ، دەپ ئويلىمىغانلىقىمدىن ھەيرانۇ ھەس بولۇپ ، نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم .

ـــ مەن سىلىنى باشقا ۋاقىتلاردىكىدەك كېچىدە كىلەمدىكىن دەپ ... ، ـــ دېدى ئاينۇر تىترەك ، پەس ئاۋازدا دۇدۇقلاپ .

ـــ شۇنداق قىلسامۇ بوپتىكەندۇق ... ، ـــ دېدىم ۋە كەينىمگە قايتىپ ، ھوجرامغا كىرىپ كەتتىم .

شامنى ئۆچۈرمەي چىقىقانلىقىمدىن ، ئۇنىڭ پىلىكى سىڭايان بولۇپ ، شام بىر تەرەپكە ساقىپ ئاققىلى تۇرغانىدى . گىلەم ئاستىدىن قايچا ئېلىپ ، شامنىڭ پىلىكىنى كېسىپ ، ئوڭشاپ قويدۇم . بېشىمدا بىر تالاي سەۋدا تۇرغىنىغا قارىماي ئاينۇر ئۇستىدە ئويلاشقا باشلىدىم . ئۇنى ئاشۇ ھالدا كۆرۈپ ، كۆڭلۈم ئاجايىپ بىر غەشلىككە تولغانىدى .

بەزمە - باراۋەت ، ئولتۇرۇش - سورۇنلاردا ئايالالارغا تەۋە ناھايىتى نۇرغۇن ھىكايە ، چۆچەكلەرنى ئاڭلىغانىدىم . تەجرىبىلىك ، چوڭراق ياشلىق كىشىلەر ئايالالار بىلەن بولىدىغان ئۇلپەتچىلىك ھەققىدىمۇ كۆپ سۆزلەيتتى . بەزىلەر قايسىبىر كىتابتىن نەقىل كەلتۈرۈپ ، ئالەمدە ئاشنا تۇتىمايدىغان ئايالالارنىڭ بولمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىشاتتى . مەن ئۇ دەلىل كەلتۈرگەن كىتابنىمۇ « ئەلف لەيلى » ، « چاھار دەرۋىش » سىمان كىتابلار ، توقۇغان ھېكايىلەر دەپ قارايتتىم . بىر قېتىم بىر ئۇلپەتداش مۇشۇ شەھەرنىڭ ئۆزىدىلا ياش ئوغۇل بالىلارغا ئۆيلەنگەن دىنى ، سودا ساھەسىدىكى ئادەمدىن يۈزنى ، ياش قىزلارغا ئۆيلەنگەن باي ئايالالاردىن يۈزنى ئىسمى ۋە ئولتۇراق جايى بىلەن كۆرسىتىپ بىرەلەيدىغانلىقى ھەققىدە پو ئېتىپ ، ئىشەنمىگەنلەر بىلەن باغلاشماقچىمۇ بولغانىدى . ئۇنداق ئىشلار بولىسىمۇ باردۇ يۇ ، ئەتراپىمدا ئەمەس ، مەندىن ناھايىتى يىراقتا ، دەپ

ئويلايتتىم .

ئاينۇرچۇ ؟ ئۇنى ئۇنداق ئايال ئەمەس ، دەپ قارايمەن ، شۇ تاپتىمۇ ئۇ توغرۇلۇق خىيال سۈرۈۋاتقىنىم ئۈچۈن قاتتىق ئۆيۈلۈۋاتىمەن . ئۇ خوۋلۇق كۆرمەي ، خورلۇق تارتقان ، ئانا مېھرى ، ئاتا مېھرىگە تويمىغان ، يەنە كېلىپ دادىسىنى ، ئائىلىسىنى ، جىمى ئۆتمۈشى ۋە كەلگۈسىنىمۇ خانۇۋەيران قىلىۋەتكەن ئەشەددى رەقىبىگە ، بىلىپ تۇرۇپ باتلىق بولغان ئايال ئىدى . ئۇ دادامغا بولغان غەزەپ - نەپرىتىنى ، ئۆچ - ئاداۋىتىنى قانداق يول بىلەن ئىپادىلىسە ۋە ئەمەلدە كۆرسەتسە ھەققى بار ئىدى . بىراق ، قىساسكار ئايال ئۇچۈن ھېلىقىدەك يولدا مېڭىش ، بۇ قىساس بولماي بەربىر ئۆزىنى خورلىغانلىققۇ ؟

ئەمىسە ئۇ كىمنى دەپ ئاشۇنداق ياسىنىدۇ ؟ تۇغقانلىرى بولسا ئۇلارنىڭكىگە بارسا ... توي - تۆكۈن ، نەزىر - چىراغلارغا تەكلىپ قىلغان بولسا ئۇ يەرلەرگە بارسا بولىۋېرىدۇ . لېكىن ، نېمىشقا خۇپيانە بارىدۇ ؟ بۇرۇندىن ھېچقانداق تۇغقىنى ، دوست - ئاداشلىرى بارلىقى توغرىسىدا ھېچنېمە دېمىگەن ۋە ھېچقانداق يەرگە بېرىپ باقمىغان ئاينۇرنىڭ ئەمدى تۇساتتىن چىقىپ كېتىشىنى ، چىققاندىمۇ خۇپيانە چىقىشىنى ، تېخى « بۇرۇنقىدەك كېچىدە كىلەمدىكىن دەپتىمەن ... » دېيىشلىرىنى قانداق چۈشىنىش كېرەك ؟ ئۇنىڭ گېپىچە بولغاندا ، بۇرۇنقى چاغلاردا ، مەن كېچىلەپ كېلەلمىگەن ياكى تاڭغا يېقىن كەلگەن چاغلاردا ئۇ بۇ ئادەتنى يېتىلدۇرگەنمىكەن - دە ؟

ياق ، ئاينۇرنى ئۇنداق ئايال ، دەپ قارىمايمەن ، ئۇنداق قارىمىسام ، ئۇستىبشىدىكى زەر - ياقۇتلارنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىگە قانداق قارايمەن ؟

« < ئىلمي دەريا بۇد > دېگەن كىتابنى ئوقۇساڭ بۇ دۇنيا - ئۇ دۇنيا ئايال زاتىغا ئىشەنمەيدىغان ، خوتۇن ئالماي ئۆتۈپ كېتەي دەيدىغان يەرگە كېلىسەن ... » دېگەنىدى بىر قېتىملىق ئولتۇرۇشتا بىر ئۇلپەت . خوش ، شۇنداق ئىشمۇ بارمىدۇ يا ، بۇۋىسارىچۇ ؟

ئېچىم ئېچىشىپ ، يۈرىكىم چايان چاققاندەك تولغىنىپ ئوخلىيالمىدىم . ھېلىمۇ جىددىيلىشىشتىن ، ئۇيقۇسىزلىقنىڭ داۋاملىشىۋېرىشىدىن ،

ئوزۇقلۇقنىڭ بىنورماللىقىدىن ۋەكەينى - كەينىدىن كېلىۋاتقان پىشكەل-
لىكتىن ، ئىش ئوڭغا تارتماسلىق تۇپەيلىدىن ئاجىزلىشىپ ،
قالايمىقانلىشىپ كېتىۋاتقان نېرۋىلىرىم بايا تىنچى يېڭى گۈمان ۋە خۇدۇك-
سىرەش تۇپەيلىدىن مېڭە قېپىمنى يېرىپ چىقىپ كېتىدىغاندەك
تۇيۇلاتتى . بارغانسىرى تىنىقمىنىڭمۇ قىينىلىشىۋاتقانلىقىنى ، ئۆي ئىچى-
دىكى ھاۋا نەپەس ئېلىشىمغا يېتىشمەيۋاتقاندەك بولۇۋاتقىنىنى سېزىپ ،
ئورنۇمدىن تۇرۇپ سىرتقا چىقتىم . تالادا غۇر - غۇر شامال ئېسەتتى ،
پۇتۇن ئەتراپ جىمجىتلىققا چۆككەنىدى . ئاسماندا ھەددى - ھېسابسىز
يۇلتۇزلار چاراقلاپ ياناتتى . ئارامىم تالادىمۇ ئەمەسلىكى بىلىنىدى : بەدىنى-
لىرىم جۇغ - جۇغ بولۇپ ، بېشىم ئاغرىۋاتاتتى .

يەنە ھۇجرامغا ياندىم . ئىشىك يېنىغا يېقىنلىشىشىمغا يەرنىڭ
تېگىدىن كېلىۋاتقاندەك مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ئاڭلانماقتا ئىدى . بىر-
دەم ئاڭلاپ بېقىپ ، بۇ ئاۋازنىڭ ئاينۇرغا تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى ، ئۇنىڭ
مۇشۇ كېچىدىمۇ « قورئان » ئوقۇۋاتقانلىقىنى پەملىدىم . بۇ ئاينۇرنىڭ ئا-
دىتى ئىدى . ئۇ مېنى ئاڭلىسۇن ، دەپ ئوقۇمىدىغاندۇ ، ياكى ئاللاغا بولغان
ئەقىدىسى ئۇچۇن ئوقۇمىدىغاندۇ ؟

ئەتىسى پۇتۇن بەدىنىمگە قىزىپ چىققاندەك قىزىپ ، بېشىم ئاغ-
رىپ ، ئورنۇمدىن تۇرالمىدىم .

مەن قويماي ياتقانسىرى بۇۋىسارە ھەققىدىكى خىيالىم
ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەشكە باشلىدى . « ئۇمۇ يىغلاپ ، قاقشاپ رازى بولدۇ ،
يۇزلىگەن ، مىڭلىغان جىنىسداشلىرىغا ئوخشاشلا رازى بولدۇ ، ــ دەپ
ئويلايتتىم ، ــ مانا ، ئاينۇرمۇ رازى بولغانغۇ ؟ ئۇمۇ يىغلىغان ، ناله - پەريات
قىلغان . ئاخىر تەقدىرگە تەن بەرگەن . كېيىن ... مانا شۇنداق ، بۇۋىسارە
بىلەنمۇ شۇنداق بولدۇ . ئۇ ئىككى ئاي ، ئۇچ ئاي ، يېرىم يىل ، بىر يىل
ئۆتكەندىن كېيىن مېنى يەنە ئەسكە چۈشۈرەر . مەنلا بەل قويۇۋەتمەسەم
بەلكىم مېنى ئىزدەپ كېلەر ، ياكى خۇپيانە ئۇچرىشىدىغان جايىنىڭ قە-
يەردىلىكىنى بىلدۇرۇپ ، بالا ئەۋەتەر ... » بۇنداق خىيال يۇرىكىمگە
پىچاقتەك سانجىلاتتى . ھېچقانداق ئايال زاتىنىڭ ئاشۇنداق يولدا ماڭماس-

لىقىنى ، ئاينۇرنىڭمۇ ئۇنداق ئەمەسلىكىنى ، بۇۋىسارىنىڭ تېخىمۇ ئۇنداق
قىلماسلىقىنى ئارزۇ قىلاتتىم . لېكىن ، ئارزۇيۇم بەربىر ئارزۇ ئىدى . بۇ-
ۋىسارىنىڭ خەقىنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ كېتىشى ھەممىدىن چوڭ پاكىتقا
ئايلىنىۋاتاتتى . موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىلار ئۇمىدىنى دادامغا
يۆتكەپ ، مېنى ئاۋۇندۇرغان ، مەنمۇ باشقا ئىلاج بولمىغانلىقتىن بۇ
ئۇمىدكە شېرىك بولغان بولساممۇ كۆڭلۈم مەغلۇب بولغانلىقىمدىن بېشا-
رەت بەرمەكتە ئىدى . ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي ئۆچىنى ئېلىشتا پۇلدىنمۇ ،
ئېتىقاد - ئەقىدىدىنمۇ كۆزىنى مىت قىلماي كېچىۋېرىدىغان دادام مەن
ئۈچۈنمۇ ئاشۇنداق قىلالىسلا بۇۋىسارە مېنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئىدى .
لېكىن ، ئاينۇرنىڭ دادىسى بۇۋىسارىنىڭ دادىسى بولمىغىنىدەك بۇۋىسارىمۇ
ئاينۇر ئەمەس ئىدى . بۇنداق زور تەۋەككۈلچىلىككە دەتتىكام قىلىشى ئۇ-
چۇن دادا - بالىلىق مۇناسىۋەت كۈپايە قىلمايتتى . بۇنداق مۇناسىۋەت
ئۇستىگە يەنە بىر - بىرى ئۈچۈن ئوتقىمۇ ، سۇغمۇ كىرىشكە تەييار
تۇرىدىغان ئىناق - دوستلۇق مۇناسىۋىتى زۆرۈر ئىدى . دادامدا ماڭا
نىسبەتەن ئۇنداق مېھر ۋە دوستلۇق تۇيغۇسىنى سەزمەيتتىم . ئۇ مەن
ئۈچۈن دادا ، مەن ئۇنىڭغا پەقەت بىر ئوغۇل ئىدىم . باشقا تەرەپلەردە
ھېچقانداق مۇناسىۋەت ، يېقىنلىق يوق ئىدى . ئۇنداق ئىكەن ، ئۇ مېنى
دەپ جان كۆيەرلىك قىلغانىدىمۇ بۇۋىسارىنىڭ قاش بىلەن كىرپىك
ئارىلىقىدا قالغان تۇيىنى بۇزۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن قوشۇلۇشۇم ئۈچۈن ئۆ-
زىنى پىدا قىلارمۇ ؟ ئەلمىساقتىن تارتىپ ، شاھتىن گادايغىچە غەم -
غۇسسە بىلەن ئىنسانلارنى تىترىتىپ كەلگەن تەقدىر ئەمدى ماڭمۇ شۇ-
غەم ، ئەلەم ، دەرد - ھەسرەت ئىسمىلىك مۇكاپاتىنى بېرەرمۇ ؟

ئىشىك يەردىسى تېشىدىن ئاينۇرنىڭ يۆتەلگەن ئاۋازى كەلدى .
مەن ئاخشام ئورۇن - چۈشەك سالماي ، كىيىملىرىنمۇ يەشمەي بىر كۆر-
پىنىڭ ئۈستىدىلا يېتىپ قالغانلىقىمدىن ئۇ كىرىۋەرسىمۇ بولاتتى .
لېكىن ، ئەمدى نېمىشقىدۇر ئاينۇردىن ئۆزۈمنى تارتقۇم ، كۆزىمدىن نېرىق
تۇرغۇم كېلىپ قالدى . ئۇنىڭ مېنى يوقلاپ كىرىشى تەبىئىي : ئۇ
ھالىمدىن خەۋەر ئېلىشى كېرەك ، مېنىڭمۇ ئۇنىڭغا ئېھتىياجىم بار ئىدى .

تاماق يېيىشىم كېرەك بولۇپ ، بۇ ئىشلارنى ئاينۇرسىز ئۆزۈم هۆددىيەلەيتتىم .

— كىرىۋەرسىلە ، - دېدىم ئۇ ئۇچىنچى قېتىم چىڭراق يۆتەل-گەندە .

ئۇ كىرگەندە مەن باشقا تەرەپكە قاراپ يېتىۋالغانلىقتىن ئۇنىڭ چىراي شەكلىنى كۆرەلمىدىم . لېكىن ، ئۇ بۇسۇغىدىن ئاتلاپ كىرىپ بىردەم تۇرۇپ قالدى . ئورۇن - تۆشەككە كىرمەي ، كىيىم سالماي ياتقىنىمغا هەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدىمۇ ، ياكى ئاخشامقى قىلىقى ئۈچۈن ئىزاه بېرىشكە كىرگەن بولسا گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىمۇ ، چۈشەنگىلى بولمايتتى . كېپىنكى ئېهتىمال كۆپرەك ، دەپ ئويلايتتىم . ئۇ مېنى هەر قانچە چۈشەنگەن ۋە مېنىڭمۇ ئۇنىڭغا هېسداشلىق قىلىدىغانلىقىمنى ، ئېچىم ئاغرىيدىغانلىقىنى هەر قانچە سەزگىنى بىلەن ، مەن بەرىبىر دادامنىڭ ئوغلى ، ئۇ بۇ ئۆيگە كېلىن ئىدى . بۇنى ئۇنىڭمۇ بىلگۈچىلىكى بار ئىدى .

بىراق ئۇ :

— سۈيۈقئاش ئېتىپ قويۇۋېدىم ، تېۋى چىقىپ قالاي دېدى ، چىقالمىسلا ئەكىرىپ بېرەيمۇ ؟ - دەپ سورىدى .

نېمە دېيىشىم كېرەك ؟ ئاش ئىچكۈممۇ كەلمەيتتى . « كېرەك ئە-مەس ، ئاش ئىچمەيمەن ... » دېسەم ، ئۇ مېنى ئۆزىدىن رەنجىكەنلىككە جورىمىسۇن ، دەپ ئويلىدىم . ئۆزۈمگىمۇ غەلىتە بىلىنىدىغىنى ، ئىچكى هېسسىياتىم ئاشۇنداق زىددىيەتلىك ئىدى .

— مەن چىقاي ، - دېدىم بېشىمنىمۇ كۆتۈرمەي .

— مىجەزلىرى بولمىسا مۇشۇ يەرگىلا ئەكىرەي ، - دېدى ئۇ ۋە جاۋابىمنىمۇ كۈتمەي چىقىپ كەتتى .

ئاغرىپ ئېسىلىپ كەتكەن بېشىمنى تەستە كۆتۈرۈپ سىرتقا چىق-تىم .ئاپىتىۋىنى قولۇمغا ئېلىشىمغا ئۇ ئەگىمدىن كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ بىلىكىدە داستىخان ، قولىدا ئاش ئۈسۈلغان چىنە ، ئاچچىقسۇ ، كۆيدۇ-رۇلگەن مۇچ پىيازلىرى قويۇلغان پەتنۇس بار ئىدى . كىيىم -

كېچەكلىرى شۇ بۇرۇنقىدەك ، چىراي شەكلىمۇ ئاۋۇالقىدەكلا ئىدى . ئۇ ئاخشامقى قىياپىتى بىلەن گويا چۈشۈمگە كىرگەن يەنە بىر ئاينۇردەك بىلىنەتتى .

يۇيۇنۇپ ئۆيگە كىرىپ ، داستىخانغا ئولتۇردۇم . بەدىنىم تېخىچە ھۇغۇلدايتتى ، بېشىم ئاغرىيتتى . چىنىنى قولۇمغائالدىم . ئاينۇر بولسا سۈپىنىڭ يەنە بىر بۇرجىكىدە جىمجىت ئولتۇردى . مەندىن گەپ تەمە قىلمۇاتامدىغاندۇ ياكى ئۆزى نەدىن گەپ باشلاشنى بىلمەي ئولتۇرامدىغاندۇ ، دەپ ئويلايتتىم ئىچمەدە ، ئۇ بولسا هامان جىملا ئولتۇ-رۇۋەردى .

ئاشنى تولمۇ تەستە ئىچىپ تۇگەتتىم . ئۇنىڭ ئۇزاتقان قولىدىن چىنىنى قاچۇرۇپ ، داستىخانىنىڭ نېرىسىغىراق سۇرۇپ قويۇپ ، يەنە ئىچمەيدىغانلىقىمنى بىلدۇردۇم . مۆلچىرىمىنىڭ ئەكسىچە ئۇ داستىخانىنى يىغىشتۇرۇۋېتىشكە ئالدىرىمىدى .

— بەش - ئون كۈندىن بۇيان كەيپلىرى جايىدا ئەمەس ، - ئا-شۇنداق باشلىدى ئۇ سۆزنى خېلى ئۇزاققا سوزۇلغان جىمجىتلىقتىن كېيىن ، - يۇرۇش - تۇرۇش ، يېتىپ - قوپۇشتىن تارتىپ تاماققىچە ئۆزگىرىپ كەتتە ، مۇشۇنداق داۋاملاشۇمرسە تەنلىرى ئاجىزلاپ كېتىدۇ ...

— شۇنداق كۆرۈنگەندۇ ، - پەرۋا قىلمىغان قىياپەتتە دېدىم ، — تۇنۇگۈن بىر ئىستقا ئالدىراپ ناشتىسىز چىقىپ كېتىپتىمەن . چۈشتە ئاچ قورساققا پولۇ يېگەنىدىم . ئوخشاش تەگدى بولغاي ...

— سىلى ماڭا ئىشەنمىسلە ، مەن سىلىنى هېچنېمىم يوقمەن ئىشەن-دۈرەلمەيمەن ، - ئۇ ناھايىتى تەبىئىي - ۋەزمىن ئاھاڭدا سۆزلەيتتى . مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىدىم . ئۇ ماڭا قارىماي ، بېشىمدىن ئېگىز بىر نۇقتىغا تىكىلگەنىدى ، - سىلىنىڭ مىجەزلىرىمۇ ئۆزگەردى ، ئۇيقۇ ، ئاراممۇ ئازايدى . بۇلارنىڭ سەۋەبىنى ماڭا ئېيتىپ بەرسىلە ، دېمەكچى ئەمەس ، لېكىن قەدىرسىز ، قىممەتسىز دېدەكلىرى بولسامۇ ئۆزلىرىنى بەك ئالدۇرۇپ قويسىلا ئۆزلىرىنى خاراپ قىلىپ قويىلا ، دېگۈم كېلىدۇ ...

ئۇ كۆز ئالدىمدا ھېلىقى بىر كېچىدىكى ئەقىللىك ئاينۇرغا ، قۇد-
رەتلىك ئاينۇرغا ئايلاندى . « بۇ مەن ئاخشام شۆبھىلەنگەن ئاينۇر
ئەمەس ، ـ دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، ـ بۇ ئاينۇر ئۇنداق يولغا ماسلىغان
ئاينۇر ئەمەس ، لېكىن ... ئۇنىڭ شۇ كېچىگىچە ... ھېلىقىدەك ياسىنىپ -
تارىنىپ ... »

ئۇ بايا تىنىقى سۆزلىرى ئۇچۇن مەندىن ئىنكاس تەلەپ
قىلمايدىغانلىقىنى بىلدۇرۇش ئۈچۈن « دۇئا قىلىپ بەرسىلە » دېگەن
ئىشارەتنى قىلدى . مەن ئالدىرىمىدىم . ئىچىمدە توپلاڭ قىلىۋاتقان
زىددىيەتلىك تۇيغۇلارنىڭ چاگىلىدىن چىقىپ كەتمەيمۇ . دەپ ئويلاپ ،
ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ بېقىش قارارىغا كەلدىم :

ـــ ئاينۇر ، سىلى ماڭا ئىشىنەملا ؟

ئاينۇر ماڭا لەپىدە بىر قاراپ ، نەزىرىنى سول تەرەپتىكى تام
تەكچىسگە بۇرىدى - دە :

ـــ بۇنداق سوراشنىڭ نېمە ئەھمىيتى بار ؟ - دېدى قېشىنى ئۇ-
چۇرۇپ ، - مەن سىلىگە « ئىشىنىمەن » دېسەم ، « قانداق ئىشىنىسەن »
دەپ ، « ئىشەنمەيمەن » دېسەم ، « سەۋەبى نېمە » دەپ كولاپ سوراشلىرى
مۇمكىن . مەن سىلىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن « ئىشىنىمەن » دەپلە-
ۋەتسەمۇ بولۇۋېرىدۇ . مېنىڭچە ، مۇشۇنداق سوئالنى قويغۇچى كىشى
ئاۋۋال سورالغۇچى كىشىگە « مەن ساڭا ئىشىنىمەنمۇ ، ئىشەنمەي-
مەنمۇ ؟ » دېگەن سوئالنى قويۇپ بېقىش كېرەك .

ئۇنىڭ ئاۋازى پەس ، يۇمشاق ، مۇلايىم ئىدى . ئەمما گەپلىرىدىن
ئاچچىق تەنە بىلىنىپ تۇراتتى . ھېلىمۇ قىزىپ تۇرغان ئىككى مەگزىم
ئۇستىگە بىرى پۇۋلەپ ئوت ياققاندەك بولدى . مەن ئىزا تارتىپ قالدىم .

ـــ ئۇنداق دەپ سورىشىم ، سىلىدىن نازۇك بىر ئىشقا جاۋاب
ئالاي ، دېگەن نىيەتتە ئىدىم . دېدىم ، ـ يەرگە قاراپ تۇرۇپ .

« سوراۋەرسىلە » دەيدۇ دەپ كۈتكىنىمگە قارشى ئۇ گەپنى ئەگ-
تىپ باشلىدى :

ـــ ئادەمنىڭ زېھنى چېچىلغاندا گەپ خالىماس بولۇپ قالىدۇ ،

ئەمما دەل ئاشۇ ۋاقىت شۇ ئادەمنىڭ گەپكە تازا موھتاج پەيتى بولىدۇ .
سىلىنىڭ ماڭا دەپ بەرگەنلىرىنى چىقىپ ياپىدىغان ئادىمىمۇ يوق ،
سىلىگە مەسلىھەت بېرەلىگۈچىلىكىم تېخىمۇ يوق ...

گەپنى زىنھارلاۋەرمەسلىك ئۈچۈن سورىدىم :

ـــ ئەگەر بۇ سوئالنى ھەرقانداق بىرئالا كۆڭۈللۈك ۋە غەرەز بە-
لەن سورىدى دېسىلە ، ئۇنداق ئەمەسلىكىگە « قورئان » تۇتۇپ قەسەم
قىلىپ بېرەي ، مەندىن زادى رەنجىمەسلىككە ۋەدە بېرەملا ؟

ـــ سوراۋەرسىلە ، - دېدى ئۇ ئەمدى ھەيران بولمايلا ،

ـــ بۇنى سوراش ناھايىتى ئەدەبسىزلىك ، بۇ سوئالنى سىلىگە بې-
رىش مۇمكىن ئەمەسلىكنى بىلىمەن ، - مەن يەنە سەل دىلىغۇل بولۇپ
تۇرۇپ قالدىمۇ ، پوسۇققىدە ئاغزىمنى قويۇۋەتتىم ، - ئۆمرىلىرىدە ئاشىق
بولۇپ باققانمىدىلە ؟ ...

ئاينۇر يەرگە قاراپ جىمىپ كەتتى . ئۇ مەن سورايدىغان
سوئالنىڭ ئۆزىمنىڭ كەچمىشلىرىگە ئائىت بولۇشىغا ئىشىنىپ ئولتۇ-
رۇپمىدىكىن ، ئۆزى ھەققىدە سوئال بېرىشمىدىن مەڭدەپ قالدى . بۇنى
ئۇنىڭ داستىخانىنىڭ چۇچۇسىنى ئويناش ئۈچۈن سوزغان ، لېكىن بۇ
چۇچىلارنى زادىلا تۇتالمايۋاتقان بارماقلىرىنىڭ تىترەشلىرىدىن
بىلۇالغىلى بولاتتى .

بىر چۆگۈن چاي قايىنىغىدەك ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى . ئۇ يەنىلا شۇ
ھالىتى بىلەن ئولتۇرۇۋەردى ، سورىمىسامۇ بوپتىكەن ، دەپ پۇشايمانمۇ
قىلدىم . بىراق ئۇنىڭ « ياق » دېمىگەنلىكى ، شۇنداق دېسىلا گەپ تۇ-
گەيدىغانلىقى ئىنىق تۇرسىمۇ بۇ بىر سۆزنى ئېيتالماسلىقى ، ئۇنىڭ
« ھەئە » گە قاراپ يېقىنلاۋاتقىنىنى چۈشەندۈرەتتى . ئۇ گۈمانىمنى
ئىشەنچىكە قىستاپ ، تازا ئېغىر بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىندى ، ئاندىن قەتئى
ئىرادىگە كېلىپ ، بىر ئىشقا بەل باغلىغان كىشىلەردە بولىدىغىنىدەك
قەددىنى تىكلەپ ، بېشىنى مەغرۇرانە كۆتۈردى . قول بارماقلىرىنىڭ تىت-
رىشىمۇ توختاپ قالدى .

ـــ سوئاللىرىنى سوراش ئەدەبسىزلىك بولمىسىمۇ سوراشقا

بولمايدىغان سوئال ئىدى . ھەققەتەن سوراش مۇمكىن ئەمەس سوئال ئىدى ، ـ تەكرارلىدى ئۇ ، ـ مەن بۇ سوئالنى نېمىشقا سورىغانلىرىنى بىلمىدىم . مۇبادا سىلى بىرەر قىزغا ئاشىق بولۇپ دەرد تارتقان ، ئاشقىلىك نىمىگە دەردى ئۇچۇن دەۋا ئىزدەپ مۇشۇنداق سورىغان بولسىلا ، مەن بۇنىڭغا جاۋاب بېرەلمەيمەن . ئەگەر سىلى مېنى ئاشقىلىقنىمۇ كۆرۈپمىدىكىن ، بىلىپ باقاي ، دەپ سورىغان بولسىلا ، بۇ ماڭا تېخىمۇ ئازاب بولىدۇ . بۇ سوئالنى بېرىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكى شۇيەردىكى ، مەن سىلىنىڭ دادىلىرىنىڭ ئەمرىدىكى ئايال ، دادىلىرى مېنىڭ ئېرىم تۇرۇپ ، ئۇنىڭ ئوغلىغا ئاشىقلىق سەرگۈزەشتەمنى سۆزلەپ يۈرسەم قانداق بولىدۇ ؟ بۇنى ئېچىپ ئېيتمىسامۇ بىلگۈچىلىكلىرى بار ...

ـــ ئەپۇ قىلسىلا ، مەن كەم ئەقىللىقلىق قىلىپ ...

ـــ ياقەي ، ئەپۇ قىلىپ نېمە بوپتىكەن ؟ ـ ئۇ مېيىغىدا سوغۇق كۈلۈپ قويدىيۇ ، يەنە بىردىن جىددىيلەشتى ، ـ مەن ئىشىنىش ـ ئىشەنمەسلىك توغرىسىدا ۋالاقلاپ سىلىنى دەيمۇ ـ دەيگە سالدىم . سوراۋەرسىلە ، دەپ تۆپىلەپ پىشاڭىمۇ سالدىم . ئەمدى جاۋاب بېرەردە سىلىنى پۇشايمانغا قويسام بولمايدۇ . مەن « ياق » دېسەممۇ بولىۋېرەتتى . لېكىن ، نېمىشقا « ياق » دەيمەن ؟ ئادەم گۇناھقىمۇ « ياق » دېمەيدىيۇ ، پاك ، يۈكسەك تۈيغۇ بولغان ئىشقتا گىرىپتار بولغانغا « ياق » دېسە بولامدىكەن ؟ قىيامەتتە بەربىر ئاشكارا بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟ ـ ئۇنىڭ مەردانىلىكى بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقتى ، ـ لېكىن مېنىڭ ئىشق سەۋدايىم ، خۇدا گۇۋاھ ، پەقەت بىر ئۆزۈمگىلا تەئەللۇق ، تەپسىلاتىنى ئاڭلىغۇلىرى بار بەلكىم ، بۇنى سىلىگە ھازىر ئاشكارىلىمايمەن . سەل ھايىلى بار ... پات يېقىندا سىلى پاك ، بۇلغانمىغان ، نۇردىن سۈزۈك ئىشقىمدىن ئۇچۇر ئاڭلايلا . بۇنى سىلى سورىغانلىرى ئۇچۇن ئەمەس ، مەن ئۆزلۇكىمدىن ئېيتىپ بېرىمەن . ئەنە شۇ چاغدا سىلى مەندەك قەدىر ـ قىممەتسىز دەكلىرىنى چۈشىنىپ قالىلا ...

ئۇ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرايلا ـ ئاخىرلاشتۇرمايلا ئورنىدىن تۇردى . دۇئا قىلىپ بەرسىلىمۇ دېمەي داستىخاننى يىغىشتۇردى . ئۇنىڭ مەڭزىدە

ياش تامچىلىرىنى كۆرۈپ ، كۆڭلۈم غەش بولۇپ ، ئىچىم ئېچىشىپ ئاغرىدى . ئۇ ئورۇپلا قالدىم . ئۇ چىقىپ كەتكەندە ئۆزۈمنى سەزمەستىن يۇزۈمگە بىر ـ ئىككى تەستەك سېلىۋەتتىم . « سېنىڭ دەردىڭ ئۆزۈڭگە مەلۇمغۇ ، بۇ ياڭا يەتمەمدۇ ؟ ـ دەپ ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئەيىبلەيتتىم ئىچىمدە ، ـ سەن ئاخشامدىن بېرى ئاينۇر ھەققىدە قانداق ياخشى خىياللاردا بولدۇڭ ـ ھە ؟ سەن ئاشىق بولساڭ بولىدىكەن ، ئۇنىڭغا روخسەت يوقمىكەن ؟ ئۇ ئۆزىنىڭ ئىشقىنى قايتا ـ قايتا پاك ، ساپ دەپ تەكرارلىدىغۇ ؟ دېمەك ، ئۇ پاك ، ساپ ئايال ... ئۇ بۇنىڭغا ئاللانمۇ شېپى كەلتۈردى ... ئۇ سېنىڭ ئاخشامقى گۇمانخورلۇقىڭنى ، مۇلايىمدەك تۇرغىنىڭ بىلەن گېپىڭگە ئالماي يىغلاشتۇرۇۋالغان ئاچچىق تەنىنى بىلەلمىگۈدەك دەرىجىدىكى دەلىتە ئەمەس ... »

ئۆزۈمنى ئەيىبلىك سېزىپ ئولتۇرۇپ ، بەدىنىمگە ئوۋلاشقان جۇۋغ ـ جۇغنىڭ ۋە قىزىتمىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنىمۇ بىلەلمەي قالدىم . تالاغا چىققىنىمدا ئاللىقاچان كۈن قىيلىغانىدى . ئاينۇرنى ئۇچرىتىپ ، ئۇنىڭغا ياخشىچاق بولىدىغان بىرمۇ سۆز ياكى ھەرىكەت قىلىشنى ئۆزلەپ ئىچكىرىكى ، تاشقىرىقى ھويلىلارنى ئارىلىدىم . ئۇ كۆرۈنمەيتتى . قارىغاندا ئۇ ھوجرىسىدىن چىقمىغاندەك ئىدى . شۇ پەيتتە ئۇنىڭ بايىقى سۆھبەت ئەسەر قىلىپ ، ئۆزىنى دالدىغا ئالغانلىقىنى ياكى باشقا بىر ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقىنىنى بىلمەيتتىم . ھوجرىسى تەرەپكە ئۆتۈشكە بولسا پىتىنالمىدىم . ئۇ ئۆزىنى توختىماي « مەن دېدەكلىرى ... » دەپ ئۇرغىنى بىلەن ئۇنىڭ ئاللىقاچان ھېسسىيات جەھەتتە ئۇستۈنلۈكىنى ئىگىلەپ ، كۆڭلۈمگە ھاكىملىق قىلالايدىغان مەنىۋى كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكىنى سېزەتتىم . مۇشۇ سېزىم دادام قايتىپ كېلىپ قالسا ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدىكى ئۆتكىلى بولمايدىغان « تاغ » ئالدىغا يەنە بىر چوققۇر ھاڭ پەيدا بولىدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرەتتى . بۇرۇن دادام بار چاغلاردا ئىككىمىزنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئۇ تەرىپلىگەنىدەك « دېدەك » بىلەن « كىچىك بايۋەتچە » ياكى « ئوغۇل خوجايىن » مۇناسىۋىتى دەپلا چۈشەنگىلى بولاتتى . ئەمدى ، بۇ مۇناسىۋەت كۆرۈنۈشىدىن يەنە شۇنداق

بولسمۇ ، ماھىيىتىدىن ئۆزگەرگەنىدى . ماھىيەتتە ، مەن ھەر ھالدا ئۇنىڭ مەنىۋى ئۇستۇنلۇكىنى قەتئى تەن ئالمىغاندىمۇ ، باراۋەر - تەڭپۇڭلۇققا قول قويۇشقا تەييار ئىدىم . دادام قايتىپ كېلىپ قالسا « باراۋەر - تەڭپۇڭلۇق » نى ئامايان قىلىشنىڭ ئىمكانىيىتىمۇ قالمايتتى . ئۇ كېيىم - كېچەك يۇيۇدۇغان ، ئاش - تاماق ئىتتىدىغان « دېدەك » كىلا ئايلىناتتى . ماڭا باشقىچە مۇئامىلە قىلىش شارائىتى ۋە پۇرسىتى بولمايتتى . ھازىرقىدەك سۆھبەتلەر ۋە كۆڭۈل قويۇشۇپ ، دەرد ئېيتىشىشلار ئۇستىدە سۆز بولۇشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى . ئۇ « كېيىن ، پات يېقىندا ئېيتىپ بېرىمەن » دە گىنىدە شۇلارنى كۆزدە تۇتامدىكىن ... ؟

ـــ تاماق يەۋالسلا ، ـ چاقىردى ئاينۇر مەن تاشقىرىقى ھويلىنىڭ ئىچىدە ئايلىنىپ يۈرگەندە .

ماڭا خۇشامەت قىلۇۋېلىشنىڭ ناھايىتى ئازلا پۇرسىتى شۇ ئىدى ، دەرھال پۇتۇن ئەتىجانىمغا قىچىق ئولاشقاندەك ھىجىيىپ :

ـــ مانا ھازىر ، ئاۋارە قىلماي سىلىنى ، ئاشخانىغىلا كىرەي ، دېدىم . گېپىمدىكى ۋە ھالىتىمدىكى ئۆزگىرىشكە دىققەت قىلدى بولغاي ، ئۇ :

ـــ ئاۋارىچىلىكى نېمىسى ، بۇ مېنىڭ ئىشىم ، ـ دېدى ۋە مەن شۇ تەرەپكە كېتىۋاتقىنىمدا ئەسكەرتىپ قويدى ، ـ ئەتىدىن تارتىپ ئۆز ۋاقىتىدىراق تاماق قىلايمىكىن دەيمەن ، سىلىمۇ ماسلىشىپ بەرسىلە ، كېيىن ياماق ئۆگىنىپ قالىدىغان ئىش بولۇپ يۈرمىسۇن ...

ـــ شۇنداق قىلاي ، ئەتىدىن باشلاپ نامازغىمۇ كىرىشۋالاي ، دېدىم ئاشخانا تەرەپكە كېتىۋېتىپ .

ئاشخانىغا كىرمىسەممۇ بولىدىغان بولدى . داستىخان پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىغا سېلىنغانىدى . تاماق لەگمەن بولۇپ ، كۆڭلۈم تارتا ئېچىلىپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ ئاينۇرنى كۆپ گەپ قىلدۇرماي لىق بىر چىنە يەپ بولدۇم . دۇئادىن كېيىن يەنە بىكار چىلىق ، ئىچ پۇشۇش باشلانىدى . ئۆيدە تۇرۇۋېرىش ئازاب ئىدى . ھوجرامغا كىرىپ كىيىم يەگۈشلىدىم . كۆڭلۈمدە سىرتلارنى ئايلىنىپ كىرەي ، موللا بەشىرىنىڭ

ئۆيىنى تىمىسقىلاپ باقاي ، تۇنۇگۈنكى خوتۇنلارنىڭ « ھايت ، ھۇيت » لىرى نېمە بولدى ، چاي ئولتۇرۇشى قاچان تۈگىدى ... ئۇقۇپ باقاي ، شۇ ياماندە ۋاقتىمۇ ئۆتسۇن ، دەپ ئويلايتتىم .

تۇنۇگۈندىن بۇيان بېشىمدا چۆچۈرە بادام دوپپا بار ئىدى ، « موللا بەشىرىنىڭ ئۆگزىسىدىكى ماراقچى ئەدەبسىزنىڭ بېشىدا چۆچۈرەبادام دوپپا بار ئىدى » دېيىلىپ قالسا مەندىن كۆرمىسۇن دەپ ، ناشكەنتچە چىمەن دوپپامنى كىيىدىم . ئۇ خوتۇنلارنىڭ ھېلىغىچە شۇ ھويلىدا بولۇشى ، تارقاپ كەتمەي تۇرۇشى ناتايىن ئىدىغۇ ، لېكىن ئۆزۈمچە قىياپىتىمنى ئۆزگەرتىپ بارغۇم كېلەتتى .

ئەمدى سىرتقا بۇرۇلاي دەۋاتقىنىمدا ئاينۇر كىرىپ كەلدى .

ـــ بىر بالا مۇنۇ خەتنى سىلىگە بېرىپ قويۇشۇمنى تاپىلاپ كېتىپ قالدى ، ـ دېدى ئۇ سارغۇچ قىلىن بىر لىپاپىنى تەڭلەپ .

ـــ نېمە بالا ، قېنى ئۇ ؟ ـ مەن لىپاپىنى ئېلىۋېتىپ سورىدىم .

ـــ خەتنى بەردىيۇ كېتىپ قالدى ، ـ تەكرارلىدى ئاينۇر .

ئۇستىگە ھېچقانداق خەت يېزىلمىغان لىپاپىنىڭ بىر بۇرجىكىدىن ئاۋايلاپ يىرتىپ ، خەت سىغداپ ، زىچ يېزىلغان ئىككى ۋاراق پاتلانغان خوتەن قەغىزىنى تارتىپ چىقاردىم . ئاينۇر جىنىدەكلا غايىب بولغانىدى . پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىغا چىقىپ ، يۈرىكىم دۈپۈلدىگەن ھالدا خەتنى ئوقۇشقا باشلىدىم . خەت شەكلى ، قۇر ئارىلىقلىرىنى قالدۇرۇشى ، جۈملە ئۇسلۇبىنىڭ ھەممىسى ماڭا تونۇش ئىدى :

« زۇلمەت باسقان كۆڭلۈمنىڭ قۇياشىغا سالام !

پىراق كۆيدۈرگەن يۈرىكىم كاۋاپتەك قورۇلماقتا . پات يېقىندا يارىمنى كۆرۈش ئىستىكى خۇددى پايانسىز دەشت - بايابانداڭ يالغۇز قېلىپ ، ئۆلۈم پەنجىسىنىڭ باقىسىغا ئېسىلۋاتقىنىنى سېزىشتىن تېنى يارىقاتقىلى بولمايدىغان ، دەل ئاشۇنداق ۋاقىتتا كۆز يېتىم نەرىدىن قوڭغۇراقلىرى ئارقىلىق نىجادلىق ۋەدە قىلىپ كېلىۋاتقان كارۋانىنى كۆرۈپ ، ئۈمىد ھاسىسىنى قولغا ئالغان ۋە ئۆزىنىڭ بىلەن ئۆلۈم پەنجىسىنى تايافلاۋاتقان بەختسىز يولۇچىنىڭ -خۇشلۇقىدەك تېشىپ يېيىلماقتا . ھېسسىياتىم ئوخشىتىشلىرىمدىنمۇ چوڭقۇردۇر . چۈنكى ، مەن سىلىنىڭ بۇ پانى

دوزاقتىن قۇتۇلۇپ ، ئۆزۈم زادىلا خالىمىغان ، ھېچقاچان مېنىڭ ئىشقىمغا مۇيەس-
سەر بولالىشى مۇمكىن بولمايدىغان ، ماڭا ئىككىلا دۇنيا يات بىرىگە قۇل بولۇشنى
قۇتۇلۇشۇمغا ، < نىكاھ > ، ئاتلىق زەنجىر - كىشەننى ئۆزۈپ ، ئازاد ، ئەركىن
نەپەس .ئېلىشىمغا ھەمدەمدە بولىدىغانلىقلىرىغا ئىشىنىمەن .

مەن ئۇچۇن زادىلا ئەھمىيىتى يوق ۋە قىلچە قىممەتكە ئىگە ئەمەس
قانداشلىق ، نەسىلداشلىق ، بايلىق ۋەسۋەسىسىگە بېرىلگەن دادام بىلەن ئانامدىن
ئۇمىدىم ئۇزۇلدى . ئاللا ئىگەم ئۆزلىرىنىڭ ئىشقىنى ماڭا زۇننار قىلىپ ئاسقانلىقىن
ئۆزلىرىنىڭ ياردەم ھىممەتلىرىگە ئېرىشتۇرۇشنى ئاللادىن ئىلتىجا قىلىمەن .

ھاياتىمنى گۈلگە قىياس قىلىمەن . ھەقىقىي .ئىشق - مۇھەببەت سۇيى
ئېرىشىسەم سۇلمايدىغانلىقىمغا ، پۇراقلىق غۇنچىلارنى ئاچىدىغانلىقىمغا قەسەم قى-
مەن . زورلۇق سۇيى مېنى خاراب قىلۇر ، مېنى ئۇزۇۋېلىشقا ئۇرۇنغان قولنى
ياردار قىلۇر . ئاللادىن تىلەيمەنكى ، ماڭا ئۇنداق قىسمەت يېقىن يولىمىغاي .

ئالدىنقى مەكتۇبىمدە بېشىم زەنجىردە بولسىمۇ كارايىتى چاغلىق ئىكەنلىكى-
دىن بېشارەت بەرگەنىدىم . مەن جانابلىرىنىڭ كۆزىدىن شۇنداق ئىرادىگە كەلىش
بولىدىغانلىقىنىڭ بەلگىسىنى كۆرگەنىدىم .

< ئىشقىنىڭ ئەلچىسى كۆز ، ئىشقىنىڭ ئۆزى>قەلب چوگقۇرلۇقىدا بولسىمۇ ، ئا-
ئۆزىگە كۆزنى ۋەكىل قىلغاندۇر > دېگەن دانالار ھۆكمىگە ئىشەنگەنىدىم . مۇ-
ئىشەنچ قۇلىقىمغا ياقمايۋاتقان چاي ئولتۇرۇشى ، مەسلىھەت سورۇنى دېگەندەك
بەدقىلقلار ئىچىدە تۇرۇپ خۇشاللىققا دوست بولۇپ يۈرۈشۈمنى كەلتۈرۈپ چىقار-
ماقتا . سىلىنگىمۇ بۇ ئولتۇرۇشلاردىن بىزارلىقلىرىنى ئاڭلىدىم ، ماڭا ئوخشاش
ئۆزلىرىنى قويالمايۋاتقانلىقلىرىنى ئۇقتۇم . مەن ئاڭلاپ ، ئۇقۇپ خاتىرجەم خۇشال
ئولتۇرۇپتىمەن . ئۆزلىرى بۇ خېتىمنى كۆرگۈچە قانچىلىك سارايسىمدە يۈرمەرلا !
بۇنىڭدىن تەشۋىشلىنىمەن !

بېشىمغا بالا بولغان ، ئىككىمزنىڭ قوشۇلىشىغا ئازغان بولۇپ ئۇنىڭ
بۇ « نىكاھ » تىن ئانامنىڭ كېسىلى تۈپەيلىدىن يېراقلىشارمەن دەپ ئويلىۋىدىم
ئانامغا خۇدا بەرگەن بۇ كېسەللىك ئۇنىڭ ئۆمرىنى يەپ - غاجىلايدىغانلىقى مەلۇ-
قىلىنغاندىن كېيىن يىغا - زارىمغا ئانامۇ پىسەنت قىلمىغانىدى . كۆزۈمنىڭ يورۇ-
قىدا تۇيۇغىنى كۆرەي ، دەپ ئالدىراش - سالدىراش مەسلىھەت چېقىپ
ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ . يەنە ئون يەتتە كۈندىن كېيىن ئۇلار قازان ئاسماقچى ، بېشىمنى
ئاپەت ئوتىنى ياقماقچى . مەن < بۇ قازان قىزىغلارنىڭ قېنىغا توشۇدۇ-
ئۇستىخانلىرىم بىلەن قاينايدۇ ، مېنى يۆتكەيدىغان مەيە پەقەت جەستىمنىڭ قالدى-
- قانلىرى بىلەن سۆگەك كۈلۈمنى يۆتكەيدىغان جىنازا بولىدۇ > دېدىم . ئانام ا-

ئاڭگۈسىدىكى يەڭگىلىرىم قىزنىڭ نالىسى ئالدىرىغانلىقىنىڭ ، كۆز يېشى
ئۇشلۇقنىڭ بەلگىسى ،دېيىشتى . ئۆزلىرىگە ئىلتىجايىم شۇكى ، ئەلچى ئەۋەتسىلە ،
ئىلى دادام بىلەن ئانام قانداق جاۋاب بەرسۇن ، ئەلچى ئەۋەتسىلە . تويغا ماقۇل ،
ئېكىن سىلىنگىلا نىكاھلىرىغا ماقۇل ئىكەنلىكىمنى بىلدۇرۇشۇم ئۇچۇن ماڭا بىر
ئىكانىيەت بەرسىلە .دادام بىلەن ئانام ئەلچىلىرىنى رەت قىلىپ قايتۇرسا ئۇ چاغدا
ئاڭ ئۇچۇن بىرلا يول قالىدۇ .

ئاشىق بولغان ئاشىقىمغا ئۇلىشالماي ئۆتكىنىمدىن كۆرە ، ئۇنى قىيامەت
كۈنى خۇدا غازى بولۇپ روسۇلىللا شاپائەت تەختىگە ئولتۇرغىچە ساقلاپ گۆردە
ياتقىنىم ئەۋزەل !

غېرىب مەشۇقىلىرى : بۇۋىسارە »

خەتنى قايتا - قايتا ئوقۇدۇم . بۇۋىسارىنىڭ بىرىنچى قېتىملىق خېـ
تىنى تاپشۇرۇۋالغان چاغدىكى ھالەتلەر مەندە يەنە تەكرارلاندى . ئۇنىڭ
ماڭا بىلدۇرگەن ھۇرمىتى ۋە ئىشەنچىدىن دىللىرىم سۆيۈنۈپ ،تاقلاپ -
كەرەپ يۇرگىلىرىم ، ناخشا ئېيتىپ ، ئۇسسۇل ئوينىغىلىرىم كېلىپ
كەتتى .

بىراق ، خەتنى بەشىنچى قېتىم ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن بۇۋىسارە
ھەلۇم قىلغان ئەندىشىلىك خەۋەر خەتنىڭ ماڭا بىرىۋاتقان شادلىقىنىڭ
ئۈستىگە سوغۇق سۇ سېپىۋاتقانلىقىنى تۇيۇپ قالدىم . قىز ماڭا ئىشقىنى
ئىلدۇرگەن ، كۆڭلىنى ئىزھار قىلغان ، شۇنداقلا ياردەم قىلىپ قول
ئۇشۇشۇمنى ، جاھىل ئاتا - ئانىسىغا ، ئۆزى ياخشى كۆرمەيدى-
غان « كۆيۈ » سىگە ، ئۇنىڭغا زورلاپ تېڭىۋاتقان نىكاھقا قارشى
ھەلىيان كۆتۈرۈشكە مېنىمۇ چاقىرغانىدى . ئۇنىڭ بىردىنبىر پىلانى بىز
ئويلاشقان « ئەلچى ئەۋەتىش » پىلانى بىلەن ئوخشاش ئىدى . ئەگەر شۇ
ياغدىمۇ ئۇ كۆتكىنىگە ئېرىشەلمىسە ئەجەل شارابىنى ئىچىشكە قەسەمياد
قىلغانىدى . مەندە تېخى ئۇنىڭچىلىك پىشىپ يېتىشكەن جاسارەت يوق
ئىدى . مەن بۇ ئىشنىڭ مۇۋاپىقىيەتسىز چىقىپ قېلىشى مۇمكىنلىكىنىمۇ ئاز
ئويلىمىغان . ئەمما ، مەغلۇب بولۇش راستىنلا بېشىمغا كەلسە قانداق قىلى-
شىم كېرەكلىكى توغرىسىدا زادى باش قاتۇرۇپ باقمىغانىدىم ، بولۇپمۇ
ئولۇم ھەققىدە ئويلىمىغانىدىم .

شادلىق ۋە تەشۋىش ، ئەنسىزلىك ۋە ئەندىشە بىرىكىپ ، ئولۇ
رۇشۇم ياكى قوپۇشۇمنى بىلەلمەيدىغان ھالەت ئېلىپ كەلدى . مەل
ئۇنىڭغا ئېيتقۇدەك تەسەللى سۆزمۇ تېپىلمايتتى . مۇبادا تېپىلدى دېگ
دىمۇ ، ئۇنىڭغا قايسى تەرىقىدە بىلدۈرەلەيمەن ؟

شۇ چاغدا خەت ئەكەلگەن سىرلىق « بالا » توغرىسىدا غەل
پاللا ئويلاپ قالدىم . « بۇ بالا » ئۆزىنىڭ كۆرسەتمەسلىكنى ، مەن سائەتلە
ھويلىدا يۈرسەم ئىشىك قاقماي ، ئۆيگە كىرگىنىمدە پەيدا بولۇشنى بىل
دىغانلىقى بىلەنلا سىرلىقلىق دەرىجىسىنى ئاشۇراتتى . خەتتە
يەنە : « پات - يېقىندا يارىمنى كۆرۈش ئىستىكى تەسىرىدىن خۇشالمەن
دەپ ۋە : « سىلىنىڭمۇ بۇ ئولتۇرۇشلاردىن بىزارلىقلىرىنى ئاڭلىدىم . ما
ئوخشاش ئۆزلىرىنى قويالمايۋاتقانلىقلىرىنى ئۇقتۇم ... » دېيىلگەنىدى ،
سىر ئۇستىگە سىر ، تېپىشماق ئۇستىگە تېپىشماق ئىدى . ئۇ ئۆزۈمنى
قويالمايۋاتقىنىمنى نەدىن بىلدۇ ، تۇنۇگۈنكى بۇ قاغىشقا سازاۋەر مەسلە
ھەت چېيىدىن بىزارلىقىمنى كىمدىن ئاڭلايدۇ ؟ ئۇ ئەگەر بۇنى پەرەز
قىلغان ، مۆلچەرلىگەن بولسا ھەرگىز « ئاڭلىدىم » ، « ئۇقتۇم » دەپ يا
مىغان بولاتتى .

ھەرقانچە تىت - تىت بولغىنىم ۋە ئالدىرىغىنىم بىلەن بۇ « سىر
ۋە « تېپىشماق » لار ئۈستىدە ئەقەللىي قىياسىنىمۇ ئوتتۇرىغا قويالمايتتىم
شۇڭا ، باياتىن تەييارلانغىنىم بويىچە مولا بەشىرىنىڭكىگە بېرىش ، خەت
ئۈستىدە شۇ يەردە مەسلىھەت قىلىش پىكرىگە كەلدىم - دە ، ھويلىغا چ
قىپ ئاينۇرغا :

— بىرەيلەن مەسلىھەتكە چاقىرىپ يازغان خەت ئىكەن ، - دې
ۋەج كۆرسەتتىم ، - مەن شۇ يەرگە بېرىپ كېلەي ، كەچرەك يانارمەن

ئۇ ماڭا تىكىلىپمۇ قارىمىدى . بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە :

— خۇدايىمغا ئامانەت ! - دەپ پىچىرلىدى .

كۈن ئەسىر مەھەلى بولغانىدى . بۇنداق چاغلاردا مولا بەشىرىنىڭ
ئۆيدە بار بولۇشىدىن يوق بولۇش ئېھتىمالى تولىراق ئىدى . شۇنداقتىمۇ
ماڭا قىلىدىغان باشقا ئىش يوق ، بىرەر يەردە بىردەم - يېرىمدەم ئولتۇرا

ئەسەمۇ يانچۇقۇمدىكى خەتنىڭ ۋەسۋەسىسىدىن قۇتۇلماق قېيىن ئىدى .
ئولتۇرسامۇ مولا بەشىرىنىڭ ئۆيگە يېقىنراق بىر يەرلەردە ئولتۇرارمەن ،
دەپ ئويلىدىم .

پەرىزىمنىڭ ئەكسىچە تەلىيىمگە يارىشا مولا بەشىرى ئۆيىدە ،
ئوتنىڭ ئۈستىگە نېغىزتۇللا قارىمۇ مۇشۇ يەردە ئىدى .

— سىلىنمۇ ئولتۇرۇلماي خەۋەر تىكلاشقا كەپلا - دە ؟ — دەپ
قارشى ئالدى ئۇلار مېنى . نېغىزتۇللا قارىنىڭمۇ مەن خەت
يازغۇرۇۋېلىشىمدىن ئىلگىرىكى ئويلىغىنىمدەك ، مولا بەشىرىنىڭ ئەھۋا
لىنى ۋە تۇنۇگۈنكى ماراقچىلىققا مىرزامنىڭ قانداق مۇئامىلە قىلغىنىنى
بىلىشكە كەلگىنىنى ئۇقتۇم .

— ھېچ گەپ بولمىدى ، ھېچكىم مېنى ئىزدىمىدى ، يا پاراكەندە
قىلمىدى ، — دېدى مولا بەشىرى مېنى داستىخانغا باشلاپ قويغاندىن
كېيىن ، — ياكى ئۇچىمىز تالادا يۈرگەن چاغلاردا ئىزدىگەن بولسا ،
مېنى ئۆيدە يوق ئىكەن ، ئەمەس ئوخشايدۇ ، دېدىمكىن ...

— باياتىن مەن دېدىمكى ، — نېغىزتۇللا قارى چاقچاققا ئۆتتى ، —
ئۇ خوتۇنلار ئاغزىدا « ۋاي ، ئاللا - كاللا » دېگىنى بىلەن بىزنى كۆر-
گۈسى كېلىپ ، ئىشنى چوڭايتمىساق يەنە بېشىنى چىقىرىپ قالدۇ ،
دېمىشتىمكىن ...

— قېنى ئۆزلىرىنىڭ مىجەز شىپاڭلىرى قانداقراق ؟ — سورىدى
مولا بەشىرى ماڭا چاي ئۇزىتىۋېتىپ .

— ئەلھەمدۇلىللا ، — پىيالىنى داستىخان ئۈستىگە قويۇپ ، ماڭا
سىنچلىق بەرمەيۋاتقان خەتنى ئىلىپ مولا بەشىرىگە ئۇزاتتىم ، — يەنە
بىر دوستىمىزنىڭ ئەھۋالىنىمۇ ئۇقۇپ قىلىشسىلا ...

مولا بەشىرى خەتنى ئىلىپ تېز ئوقۇدى . بىر - ئىككى قېتىم ماڭا
قاراپ قويدى . ئىككىنچى قېتىم يانداۋىرىلاپ ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ، بىر
ماڭا ، بىر خەتكەن لۆمۈلدەپ قاراپ ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلىيەل
مەيۋاتقان نېغىزتۇللا قارىغا خەتنى ئۇزاتتى ۋە ئېغىر تىنىپ قويۇپ :

— ئۇنىڭ ئەھۋالى خەتەرلىك ئىكەن ، — دېدى .

— قىزىڭ رايىغىمۇ قاراپ باقسا بولمامدىغاندۇ ؟ — دېدى نېغمەتۇللا قارى خەتنى ئوقۇپ بولۇپ .

مەن بۇ ئىككىيلەننىڭ ماڭا ئوخشاش ئەنسىزلەشمىگىنىدىن ۋە ئالدىرىمايۋاتقىنىدىن سەل تەرىكتىم . دە :

— مەن ئۇنىڭغا قانداق ياردەم بېرىمەن ؟ — دېدىم ئۆزۈمنى زورغا چىڭ تۇتۇپ ، — ئۇنىڭ يەنە ئون يەتتە كۈندە تويى بولىدۇ . خەتتە ئۇنىڭغىچە مەن ياردەم بېرەلمىسەم ئۆزىنى ئۆلتۈرىدىغانلىقىنى دەپتۇ . ئۇ قۇشقانلا ...

— ھە ، شۇنداق دەپ يېزىپتۇ ، — دېدى موللا بەشرى يۇكۈنۈپ ئولتۇرغان قەددىنى ئالدىغراق پۇكۈپ ، — ئەمدى سىلى — بىز قانداق ياردەم بېرەتتۇق ؟ خۇددى خېنىم مەسلىھەت بەرگەندەك ئەلچى كىرگۈزىمىز ، بۇنى بىزمۇ ئويلاشقان ئەمەسمۇ ؟ دادىلىرى كەلگۈچە بىر نەچچە كۈن سەۋر قىلماي بولمايدۇ .

— شۇنداق نىيەت بارلىقىنى ، بۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن بىر نەچچە كۈن تاقەت قىلىش لازىملىقىنى ئۇقتۇرۇپ قويسىلا ، — دېدى نېغمەتۇللا قارى .

— قانداق قىلىپ ئۇقتۇرىمەن ؟

— بۇ خەتنى سىلى قانداق ئاللا ؟ — قايتۇرۇپ سورىدى موللا بەشرى ئەمدى يادىغا كەلگەندەك .

مەن خەتنى ئاينۇر بەرگەنلىكىنى ، خەتنى ئۇنىڭغا ئۆتكەنكى خەتنى ئاپارغان ھېلىقى « بالا » يەتكۈزگەنلىكىنى ئېيتىپ بەردىم ۋە ئۇلار تېخىچە دىققەت قىلمايۋاتقان ئەھۋالىمنى ئۇنىڭغا « ئاڭلىغان » ، « ئۇققان » لىقى توغرىسىدىكى مەسلىنى ئوتتۇرىغا قويدۇم .

— توغرا ... — باش لىڭشىتتى موللا بەشرى ، — بۇ بىز ئالدىنلا قېتىم يېشەلمىگەن تېپىشماقتىنمۇ سىرلىق تىلسىمات بولدى . بۇنىڭدىن مەلۇمكى ، خېنىم بىلەن سىلىنىڭ ئەھۋاللىرىدىن خەۋىرى بار تۆتىنچى بىر كىشىمۇ بارەكى تۇرىدۇ . ھەر قېتىم سىلىنىڭ پاراكەندە كۆڭۈللىرى ئۇ جىگە چىققاندا ياكى خېنىمنىڭ بىسەرەمجانلىقى ۋايىغا يەتكەندىلا خەت

ئېلىپ تۇرۇۋاتىدۇ ...

— سىلى بۇنى باشقا بىرەرسىگىمۇ ئېيتقان يەرلىرى بارمۇ ؟ — سورىدى نېغمەتۇللا قارى ۋە سەلبى جاۋابقا ئېرىشكىنىدىن كېيىن ياقىسىنى چىشلىدى .

— ئۇنداقتا ئاللا ئىگەم ئۆزكارامەتلىرى بىلەن پەرىشتىلەردىن بىرىگە ئەمىر قىلغاندۇر ، بار ، ئىككى ئاشىق - مەشۇق بەندىمگە خەۋەر يەتكۈز ، دېگەندۇر ، — موللا بەشىرى شۇنداق دەپ كۈلدى . نېغمەتۇللا قارى بىلەن مەن كۈلكىگە قوشۇلمىغانلىقتىن ئۇمۇ پەسكارىغا چۈشتى - دە ، — ئەگەر شۇنداق بولغاندا ، مەزكۇر پەرىشتە خەۋىغا : « ئېي خۇدانىڭ بەندىسى ، ئاشىقىڭ شۇ كۈنلەردە سەن ئويلاۋاتقان ئادەم بىلەن ، يەنى قاچان دادام كەلسە ئەلچى ئەۋەتەرمەن ، دەپ ئويلاپ يۈرۈپتۇ . ئۇنىڭ دوستلىرى دادىسىغا مەكتۇپ يېزىپ تەييارلاپمۇ قويدى ... » دېگەن گەپنى ئۇنتۇپ قالامتى ؟ — دېدى .

بۇ قېتىم نېغمەتۇللا قارى كۈلۈۋەتتى ، موللا بەشرى ئۇنىڭغا ئەگەشتى . مەن خەتنى كىم ئاپارغانلىقى ، خەۋەرنى كىم يەتكۈزگەنلىكىدىن كۆرە بۇ ئۇسارىنىڭ توي كۈنىنىڭ يېقىن قالغىنىدىن ، دادامنىڭ تېخى قارىسى كۆرۈنمەيۋاتقىنىدىن ئەندىشىگە چۈشكەنىدىم . دادام قايتىپ كەلدى ، دېگەندىمۇ ئەلچى ئەۋەتىشكە ماقۇل بولۇشقا ھۆددە قىلالمايتتىم . ئۇ بۇنىڭغا ماقۇل بولغاندىمۇ بۇ ئۇسارىنىڭ دادىسى بىلەن ئانىسى « قانداشلىق ، نەسلداشلىق » تىن ۋاز كېچەرمۇ ؟ ئۇلار ئۆز نېتىدىن يانماي چىڭ تۇرۇۋالسا ، بۇ ئۇسارەم ئۆزى يازغاندەك قىسمەتكە قالارمۇ ؟

— بەك شۇكلەپ كەتتىلىغۇ ؟ — دەپ سورىدى موللا بەشرى .

ھازىرقى ئويلىرىمنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردىم . ئاخىرىدا :

— ئاشۇنداق ئىش بولۇپ قالمىغاندەكلا تۇرىدۇ . ئون يەتتە كۈن ، بۇگۈننىڭ چىقىرىۋەتكەندە ئون ئالتە كۈن قالدى ، يارانلار ! — دېدىم زەردە بىلەن .

— شۇنداق ، ئەھۋال سەل جىددىي ھەم خەتەرلىك ، — مۇلاھىزىمگە قوشۇلدى موللا بەشرى . لېكىن ، ئۇ يەنە قوشۇپ قويدى ، —

شۇنداقتىمۇ دادىلىرىنى ساقلاپ باقايلى ، ئۇ كېلىپ ئەلچى ئەۋەتىشكە تا شۇلىنسا ، قوشۇلغاندىمۇ مىرزاملار نىيىتىدىن يانمىسا ، باشقىچە ئامال ئويلىشارمىز ...

ـــ دادام كەلمەي قالسىچۇ ؟

نېغمەتۇللا قارىمۇ مولا بەشىرىنىڭ بىر نېمە دېيىشىنى كۈتۈپ تۇ نىگغا قارىدى . مولا بەشرى پۈكۈلگەن ئىككى تىزىغا تىرەكلىك قولىنى ئالمىقانلىرىغا ئىگىكىنى قويۇپ ئۇزاق ئولتۇردى . مېنى يىغا بېسىپ كېتىۋاتاتتى . ئەگەر ئىككى يېنىمدا مۇشۇ ئىككىيلەن بولمىغىنىدا ئۇنۇمۇ قويۇپ بېرىپ يىغلۇۋېتىشكىمۇ تەييار ئىدىم . ئاخىر مولا بەشرى قەددىنى كۆتۈردى . ئۇ خەتنى ئىتتىك بىرئوقۇپ چىقىپ ، داستىخان ئۈستىگە قويدى ۋە مېنى سىناۋاتقاندەك كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ :

ـــ بىر ھەپتىدىن ئون كۈنگىچە كۈتۈپ باقايلى ، شۇنىڭغىچە كەلمىسە باشقا بىر چارە تاپىمىز ، ـــ دېدى .

ـــ قانداق چارە ؟ ـــ ئالدىراپ سورىدىم ، ـــ ئۇنىتۇمىسلا موللىكا تويغا قازان ئېسىلىشقا ....

ـــ بۇ گۈندىن باشقا ئون ئالتە كۈن بار ، ـــ ئۇ يادىدا بارلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن « ئون ئالتە كۈن » نىڭ تەلەپپۇزىنى ئېغىرلىتىپ ئېيتتى ، ـــ دادىلىرىنىڭ كېلىشىنى بىر ھەپتە كۈتەيلى بوپتۇ دادىلىرىنىڭ ئەلچى ئەۋەتىشكە قوشۇلماسلىقىنى ئۈچ كۈن كۈتەيلى ، شۇنىڭ بىلەن ئون كۈن بولسۇن . مىرزاملارنىڭ قارارىنى ئۆزگەرتىش ياكى ئۆزگەرتمەسلىكىگە ئۈچ كۈن مۆھلەت بېرەيلى ...

ـــ جىنازا چىقىشى ئۈچۈن يەنە ئىككى كۈن قالغان بولىدۇ ، ـــ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدۈم .

ـــ ئۇنداق بولمايدۇ ، خۇدا ساقلىسۇن ! ـــ مولا بەشرى سۆزنى داۋام قىلدى ، ـــ بۇ خىتىمنىڭ ئۆزىنىڭ تەكلىپى ... شۇنداق قىلماي بولمايدۇ . شۇنىڭدىن كېيىنمۇ ھېچ ئىش چىقماسلىققا كۆزىمىز يەتسە ئەلا ئاخىرقى تەدبىرگە ئۆتىمىز .

ـــ دەۋەتسىلە موللىكا بۇ تەدبىرلىرىنى ، ـــ دېدى نېغمەتۇللا قارى

ھەرزا بولۇپ ، ـــ روھى جەھەتتىن تەخ بولۇپ تۇرمايمزمۇ !

مولا بەشرى كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ ، قەتئىيىتىمنى تەكشۈرۈۋاتقاندەك بىردەم تۇردى - دە :

ـــ قاچسىلەر ! ـــ دېدى .

ئۇنىڭ ئاۋازى ئوتۇن كەسكەندەك ، ناھايىتى تەبىئىي چىقتى .

ـــ قېچىش ! ؟ ـــ دېدى نېغمەتۇللا قارى ئاز - تولا ھەيرانلىق ئىلاشقان ئاھاڭدا .

ـــ شۇنداق ، قاچىسىلەر ، ـــ مولا بەشرى ئەمدى ئۇنىنى يەسەيتىپ ئۆز - ئۆزى بىلەن مۇلاھىزە قىلۋاتقاندەك سۆزلەيتى ، ـــ ئەلمىساقتىن تارتىپ ئاشىق - مەشۇقلار قېچىپ قوشۇلۇشقان ، ئالا ئىگەم بەلكى ئۇلارغا ئاشۇ بىر يولنى قالدۇرۇپ ، باشقىسىنى توسۇپ قويغان بولسا كېرەك ...

ـــ باشقا ئامال بولمىسا شۇنداق قىلىشقىمۇ بولىدۇ ، ـــ مۇلاھىزىنى داۋلدى نېغمەتۇللا قارى .

ـــ بىزنىڭ مەسلىھەتلىرىمىز ئاقمىسا قېچىشنىڭ پىلانىنى تۈزىمىز ، ـــ موللابەشرى تەپسىلىرەك چۈشەندۈردى ، ـــ بۇنى ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتقىچە قەتئىي ئاشكارىلاشقا بولمايدۇ ، ـــ بۇ نېغمەتۇللاقارى ئەلەن ماڭا بېرىلكەن ئاگاھلاندۇرۇش ئىدى ، ـــ قېچىشتىن كۆپ بولسا بىر كۈن ، بولمىسا بىر نەچچە سائەت ئىلگىرى خېنىمغا ئۇقتۇرىمىز . چۈنكى ، خېنىم بۇ چارىگە قوشۇلسا ئاندىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولىدۇ . ئۇ قوشۇلمسا ، بۇلاپ قاچقىلى بولمايدۇ ، بۇ چۆل - باياۋان ئەمەس ... ـــ ئۇ ئەسكەرتمىدە چىڭ ساقلىنىشى ئۈچۈن سەل تۇرۇۋالدى - دە ، ئىشەنچ بىلەن قوشۇپ قويدى ، ـــ خەتتىن قارىغاندا خېنىم « ياق » دېمەيدۇ !

ـــ بوپتۇ ، قېچىپ يەنە ئاياغ باسمايدىغان بولۇپ كەتكەنمۇ تۇزۇك ، ـــ دېدى نېغمەتۇللا قارى ،

مولا بەشرى بېشىنى ئىرغاڭلىتىپ كۈلدى - دە :

ـــ نېمىشقا ئاياغ باسمايدىكەن ، ھەر ئىككىسىنىڭ ئۆي ئىمارەت ـــ

زېمىن - زەلەللىرى مۇشۇ يەردە ، بىزدەك دوست - يارەنلىرىمۇ مۇشۇ يەر
تۇرسا قايتىپ كەلمىسە بولمايدۇ - دە ؟ ــ دېدى ۋە ئويچان ھالدا دا
قىلدى ، ــ ئۇ تەرىپى كۇچا ، شايار ياكى ئىلىخوغا ، بۇ تەرىپى قارىقاش
ئىلىچى ، كىرىيە ، نېرىيىلەرگە كېتىپ ، نېرىسى سەككىز - ئون يىل
بېرىسى تۆت - بەش يىل تۇرۇپ قايتىپ كېلىدۇ . < بەندە ئۆلمەس
رىسقى تۇگىمەس > دېگەن گەپ بار . ئاڭغۇچە مىرزام بىلەن
يېمىش خېنىملارمۇ جاھانغا تۇرۇك بولمىغاندىن كېيىن بەندىچىلىكىن
قىلار ...

« قېچىش » دېگەن گەپ باشلانغىنىدىن تارتىپ ئون
چىقارمىغانىدىم . بۇ گەرچە موللا بەشرى ئەك ئاخىرقى ، بىردىنبىر تەدبىر
دېگەن بولسىمۇ قېچىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى ، ئىككى ئادەم قېچىپ قۇتۇ
لۇپ كېتەلىگەندىمۇ نەلەردە يۇرۇپ ، نەلەردە تۇرۇش ماڭا تامامەن يا
چۈشەنچە ئىدى . ئەمما ھازىر بۇ تەدبىرنى بولمايدۇ ، دەپ رەتمۇ قىلالماي
تىم . ئاشىق بولسام مەن ئاشىق ئىدىم . بۇ ئىككى دوست نېمە قىلساك قى
دېمەي ، ماڭا خوددى ئۆزۈمنىڭ بىر تېنىسىدەك تەك ئويلىشىپ بېرىۋاتقان
پەقەت رەھمەت دېسەملا يارىشاتتى .

ــ قانداق ، بولمىغاندەكمۇ ؟ ــ سورىدى موللا بەشرى .

يەنە خىيالى ئۇزۇن ئويلىنىپ ئولتۇردۇم . كېيىنكىسى ئۇچۇن
ئەمەس ، ھازىرقى خەتەرنى ئويلاش مۇئاپىقراق ئىكەنلىكى كاللامدىن
ئۆتكەندىن كېيىن :

ــ بولمىغاندەك تۇرىدۇ ، ــ دېدىم ئاستاغىنا ، ــ قارىغاندا باشقا
چارە يوقتەك .

ــ بۇ ئەك ئاخىرقى ، زادى بولالمىغاندا قوللىنىدىغان تەدبىر ، ــ
تەكتىلىدى موللا بەشرى ، ــ ئەك ئاخىرقى بىر مىنۇتتا شۇنداق قىلمىز ،
ئاڭغۇچە يەنە بۇرۇنقى پىلانىمىز بويىچە ئىش تۇتىمىز . يەنى ، ئاۋۋال دا
دىلىرىنى كۇتىمىز ، ئاندىن ئۇنىڭ قارارىنى ، ئۇنىڭدىن كېيىن مىرزامنىڭ
قارارىنى ...

قايتماقچى بولدۇم . موللا بەشرى تۇنۇگۇنكى خورۇچلارنى ئەس

ئەتتى . گۈشنى ئاخشام چۇچۇقەن سۇ يېغىدا ياغلاپ قويغانلىقتىن پۇراپ
قالمىغانلىقىنى ، پىياز ، سەۋزىلەرنىمۇ توغراپ قويغانلىقىنى ئېيتىپ ، پولۇغا
تورۇپ بېرىشىمنى تەلەپ قىلدى . ئەمما ، ئولتۇرغۇم كەلمىدى . دېيىشىدە
قان گەپلەر دېيىلىپ بولغانىدى ، ھەممىدىن مۇھىمى « قېچىش »
مەسىلىسىدىكى پىكىرىدىن ۋەھىمگە چۈشۈپ قېلىۋاتاتتىم . ئولتۇرسامۇ ئاشۇ
گەپ كاللامغا كىرىۋېلىپ ، مېنى ئۇلارنىڭ سۆھبىتىگە
قاتناشتۇرغۇزمايتتى . ماڭا شۇ تاپتا بۇ ئىسارە بىلەن بولغان مۇناسىۋەتە
ساق ھەممە جەريانى بىلەن كەلگۈسىنى پوختا ، ئەتراپلىق ئويلاپ بېقىش
زۇرۇرەك تۇيۇلاتتى . بۇنىڭ ئۈچۈن يالغۇز قېلىشىم كېرەك ئىدى . بۇ
مۇزلۇق پەقەت ئۆيگە بارساملا تېپىلاتتى .

قايتىپ كېتىشتە چىڭ تۇرغانلىقىمدىن ، نېغەمتۇللا قارىمۇ مەن
بىلەن تەڭ قوزغالدى . ئۇنىڭ قېلىشىنى ئۆتۈنۈشۈمۇ بىكار بولدى . ئەمە
لا ، قىيالماي ئۇزاتقان موللا بەشرىنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ ، بەربىر ئىككى
ول بىلەن قايتتۇق .

ئۆيگە يېقىنلاشقىنىمدا ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدىم . دوقمۇشتىن
تارتىپ ياساق مەپىلەر تۇرۇپ كەتكەنىدى . مەھەللە مەسچىتىنىڭ
ئالدىدىن ئۆتكەندە ، بۇ مەپىلەرنىڭ باشتىكىسى بىزنىڭ ھويلىنىڭ دەرۋا
زىسى ئالدىدا تۇرغىنىنى كۆردۈم . « دادام قايتىپ كەپتۇ ! » دەپ ئويلىدىم
بۇرىكىم پوكۇلدىغان ھالدا قەدىمىمنى ئاستىلىتىپ ، « دادام كەلسە »
دېدىم ، « دادىلىرى كەلسە ... » دېيىشتى دوستلارمۇ . ئەمدىلىكتە بولسا
بۇرنىكىم پوكۇلداۋاتاتتى . بۇ دادام يوق چاغلاردا ئىچىپ يۇرگىنىمنى بىلىپ
قالارمۇ ، مەدرىسكە بارمىغان كۈنلىرىمنىڭ كۆپلۈكىنى ئاڭلىسا خاپا
بولارمۇ ، نامازنى ئاساسەن تاشلاپ قويغىنىمنى ئۇقسا غادىرسە
كۇل قىلارمۇ ... ؟ دېگەنلەردىن ئەنسىرىگىنىم بولماي ، ئىشق - مۇھەببەتكە
گىرىپتار بولغىنىمدىن پەيدا بولۇۋاتقان تەشۋىش ئىدى . يازاردا قىزىقچە
لىق بىلەن خەت يېزىۋەتتۇق ، ئەمدى ئۇنى دادامغا تاپشۇرۇش كېرەك
ئىدى . دادام بۇ ئىشقا قانداق قارار ؟ ئۇ ئەلچى ئەۋەتىشكە ئۇنارمۇ ياكى
ئەتۇرىسچە ، مېنى تىللاپ كېتەرمۇ ؟

دەرۋازىغا يېقىن تۇرغان ئىككى مەپىنىڭ مەپكىشى مېنى تونۇۋالدى . بىرى ، ئاتىنىڭ تورۇسىنى ئوڭشاۋاتاتتى ، يەنە بىرى ، مەن شوتىسىغا تېرەك قويۇپ ، ئاتقا ئارام بەرمەكچى بولۇۋاتاتتى. ئۇلارنى مەن بىلمەيتتىم . ئەمما ، خوجايىنلىرى بىلەن دادام يېقىن ئۆتەتتى . ئۇلارنىڭ سالىمىغا سالام قايتۇرۇپلا ھاڭيادەك ئوچۇق دەرۋازىدىن ئىچكىرى كىردىم . دەرۋازىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە — ئۇجمە دەرىخىنىڭ ئاستىدا دادامنىڭ ياساق مەپىسى تۇراتتى . شوتا ئاستىدا تېرەك بولغانلىقتىن مەپىنىڭ تۇرۇشىمۇ تەڭپۇڭ ئىدى . بىر تەرەپتىرەك دادامنىڭ مەپكىشى بىلەن خىزمەتچىسى كولدۇرمىلارنىڭ بېغىنى ئوڭشاپ ئولتۇرۇشاتتى . كىرگەنىمنى ئاۋۇال مەپىكەش قاسماخۇن كۆرۈپ قالدى . ئۇ قوللىرىنى ماڭا كۆڭلىكىنىڭ پېشىگە سۈرتۈپ ، يۈگۈرۈپ دېگۈدەك ئالدىمغا كەلدى :

— قارى خوجام ، ئوبدان تۇرلىمۇ ؟ دىدارلىرىنى بىر كۆرۈشكە تەقەززا بولۇپ ، كۆزىمىز تۆت بولدى خوجام ... — دېدى ئۇ رەسمىيەتچىلىك قىلىپ .

ئۇنىڭغا سۆڭدىشىپ ھەززاخۇن كېلىپ كۆرۈشتى . ئۇنىڭ سۆزلىرىمۇ قاسماخۇنىنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولۇپ ، « ئاياغلىرىدىكى توپىنى كۆزىمىزگە سۈرتكۈدەك بولدۇق خوجام ... » نى قوشۇپ قويدى . يېشى قىرىق بەش بىلەن ئەللىكنىڭ ئارىلىقىدىكى بۇ ئىككى كىشى بىلەن مېنىڭ كۆرۈشۈش جەريانىمنى ۋە دېيىلگەن گەپ سۆزلەرنى تونۇمايدىغان بىرى ئاڭلىسا سەپەرگە چىقىپ قايتىپ كەلگىنى مەن بولۇپ كۆرۈنۈشۈم تۇرغان گەپ ئىدى .

لايىقىدا تىنچ - ئامانلىق سوراپ بولغاندىن كېيىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن :

— قاچانراق كېلىشلە ؟ — دېدىم .

— شەھەرگە چۈش بىلەن كەلدۇق . ئەتىگەن ئۇستۇنئاتۇشتىن چىققاندۇق ، — دېدى قاسماخۇن بوينىنى قىسىپ ، — كىراكەشلەر ئېلىپ كەلگەن ماللارنى ئامبارغا ئۆتكۈزۈشتە باي دادىلىرىنىڭ تۆپىسىدە تۇرغۇسى كېلىپ ، ئۆيگە ئەسىردىن يانغاندا كەلدۇق ...

— بۇدا ئىلىپ كەلگەن مال — تېرە - كۆرپە ، مېغىز - قاق دېگەندەك ئاسان ساقلىغىلى بولمايدىغان نەرسىلەر ئىدى . باي ئاكىمىز ئۇنى ئىشكەك ئېلىپ ، قويغىلى بولىدىغان يەرگە چۈشۈرگۈزىمەن ، دەپ ئۆزى ئۆيدە تۇردى ، — دەپ تولۇقلىدى ھەززاخۇن .

دادامنىڭ چوڭقۇرچاق ، ئۆردەكلىك ، پەيزاۋات يولى بىلەن قايتىپ ئاتۇش ئارقىلىق قايتقىنىنى ئالدىرىغانلىقتىن دەپ چۈشەندىم . لېكىن ، ئۇنىڭ نېمىشقا شۇنچە ئۇزاق ۋاقىت ھايال بولۇپ قالغىنىنى سوراشقا پېتىنالمىدىم .

— ھە ، ماقۇل ، ئارام ئالىرىنى ئېلىشسىلا ، مەن دادام بىلەن كۆرۈشەي ، يەنە ئەھۋاللىشارمىز ، — دېدىم ئۇلاردىن ئايرىلىۋېتىپ .

— باي دادىلىرى بوسۇغىدىن پۈتىنى ئالمايلا سىلىنى سورىغاندى ، — دەپ قوشۇمچە قىلدى قاسماخۇن ، — خېنىم سىلىنى ئەسىر ئوقۇيمەن دەپ شۇ تاپتا چىقىپ كەتكەن ، دەۋاتقاندەك قىلمۇاتاتتى . كىرسىلە ، دادىلىرى يوللىرىغا قاراپ ئولتۇرىدۇ ...

ئاينۇرغا ئاپىرىن ئوقۇدۇم . ئۇ نېمە ئىش بىلەن سىرتقا چىققىنىمنى بىلمەسمۇ مېنىڭ « مەسلىھەت » دەپ ياسىغان گېپىمنى ئاڭلىغاندى . دادامغا بولسا « ناماز‌غا كەتتى » دېگەن بولسا ، بۇ دادامنىڭ ئورۇنسىز سوئال - سورىقىدىن قاچۇرغىنى ئىدى . ئەمدى مەنمۇ دادام سورىسا ئاشۇ ئەپلىك ، ئىشەنچلىك جاۋابىنى بېرىشىم لازىم ئىدى .

دادامنىڭ مېھمانخانا ئۆيى يوقلاپ كەلگەنلەر بىلەن توشقان ، ئولتۇرىدىغان جايمۇ يوق ئىدى . سۇپىغا لىق كەلگۈدەك چوڭلۇقتىكى داستىخانغا مەزە — ناندىن مېغىزغىچە تىزىلغان ، پىيالىلەردە لىق چاي تۇراتتى . ئەمما ، نانلار ۋە قەنت - گىزەكلەرنىڭ تىزىلىشى ، پىيالىلەردىكى چاينىڭ ھەجمىدىن قارىغاندا مېھمانلار مەزەگە ئېغىز تەگكۈزمىگەندەك تۇراتتى . شۇنچە جىق ئادەملەرنىڭ ئالدىدا دادام بىلەن كۆرۈشكىلى كىرىشتىن ئەيمىنىپ قالدىم . بۇ ئولتۇرغان مېھمانلارنىڭ ئوندىن توققۇزىنى تونۇمايدىغانلىقىم ئۈچۈنلا ئەمەس ، مەن بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ھەممىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ پاتپاراق بولاتتى . لېكىن ، ئوچۇق تۇرغان

ئىشىكنىڭ ئۈدۈلىدا ساھىبخان تۇرۇپ تۇرغان ئولتۇرۇشلۇق دادام مېنى كۆرۈپ قېلىپ ، ئالدىغا چاقىردى :

— ھە ئوغلۇم ، كەل ، دادام بىلەن كۆرۈشەي ، دېمەيسەنغۇ ؟

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دادا ، ھارماي - ئاچماي كەلدىمۇ ؟ — دەپ ھال سوراپ سۆيۈپ تەرەپكە ماڭدىم .

دادام ئورنىدىن تۇرمىغانلىقتىن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىشىم كېرەك ئىدى . بۇنىڭغا داستخان پۈتلىشاتتى . بۇنى كۆرگەن مېھمانلار چايلىرىنى نېرىراق سۈرۈپ قويۇپ ، داستخاننىڭ بىر تەرىپىنى قانلاپ ماڭىدىغان ئارىلىق چىقاردى . مەن سۆيۈپ ئۈستىگە چىقىۋېتىپ : « ھەر بىرلىرىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ قالدىم ، ئەپۇ قىلىشسىلا » دەپ ئۆزرە سوراپ ماڭدىم .

— ياھ قىرىق ، ئەللىك كۈن ئىچىدە رەسمىي يېگىت بولۇپ كەتىپسەنغۇ ؟ — دەپ كۆرۈشتى دادام قوللىرىمنى چىڭ سىقىپ .

— ئەدەبلىك ، قائىدىلىك يېگىت بوپتۇ ، — دەپ ماختاپ قويۇشتى مېھمانلار .

بايىاتىن ئويلىغىنىمدەك دادامدىن كېيىن باشقا مېھمانلار بىلەنمۇ كۆرۈشۈشكە توغرا كەلدى . ئۆرىتۈپچىلىك باشلاندى . مەن « ئولتۇرىۋېرىڭلار ، ئولتۇرىۋېرىڭلار ... » دەپ ئالدىدىن ئۆتكىنىم بىلەن ، دادامدىن باشقىلار مەن سۆيىدىن چۈشۈپ كەتمىگىچە ئۆرە تۇرۇپ قېلىشتى .

— مېھمانلار ئۈزىڭاندا يەنە كىرەرمەن دادا ، گەپ - سۆزلىرى بولسا قىلىشىۋېرىڭسىلە ، — دېدىم خىجىل بولۇپ .

— ھە ، ئولتۇر ئوغلۇم ، مەندىن نېمىشقا ئۆزۈڭنى تارتىسەن ؟ — دېدى دادام خىجىل بولماي .

ئۇ نەدە ئولتۇرۇشۇمنى ، مەن ئولتۇرسام مېھمانلار ئولتۇرالمايدىغانلىقىنى يادىغا ئالمىغانىدى .

— بىز ئۈزايلى باي ، — دېيىشتى بىر - ئىككى مېھمان بايىاتىن قويۇقنىچە قايتا ئولتۇرمايلا .

— بىر - ئىككى كۈن ھاردۇقلىرىنى ئالسىلا ، زىيارەتلىرىگە يەنە

ئەرمىز ، — دېيىشتى يەنە بىر - ئىككىيلەن .

— ھە ، بوپتۇ ، توتمىدىم ئەمسە . بۆلەك بىر كېلىشەلا ، — دېدى دادام ئورنىدىن تۇرىدىغاندەك ھەرىكەت قىلسىمۇ يەنە ئولتۇرغان پېتى .

— سىلى قوزغالمىسلا ... ، — بىر - ئىككىيلەن شۇنداق دېيىشتى .

مېھمانلار ئاساسەن يىغىۋېتىلگەن داستخانغا ئۆرە تۇرۇپ ، چالا - پۇلا دۇئا قىلىپ ئۈزاشتى .

— ئوغلۇم ، ماڭا ۋەكالىتەن ئۈزىتىپ قويغىن ، — دېدى دادام .

مەن مېھمانلارنى ئۈزىتىپ چىقىپ ، ئۇلارنىڭ ئالدى مەپىسىگە ئولتۇرۇۋاتقاندا شامغا ئەزان چىقتى . ئۆيگە قايتىپ كىرىشتىن ، دادام بىلەن يالغۇز قېلىشتىن ئەنسىرىمەكتە ئىدىم . ئىككىمزنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇ گۈن يوقمىسا ئەتە ، ئەتە بولمىسا ئۆگۈن ھېلىقى ئېغىر سۆھبەت بولماي قالمايتتى . بۇ سۆھبەت ھازىر باشلىنىدىغاندەك ، ياكى ئۇنىڭ بىرمەر شەپسى ھازىر بىلىنىپ قالىدىغاندەك ئەنسىرەۋاتاتتىم . بوينۇمدىن ياغلىغاندەك مېڭىپ دادامنىڭ مېھمانخانىسىغا كىرگىنىمدە داستخان يىغىشتۇرۇۋېتىلگەن ، شام يېقىپ قويۇلغانىدى .

— كەتتىمۇ ؟ — دەپ قارشى ئالدى دادام مېنى . ئۇ مېھمانلارنى ئۆزدە تۇتۇپ سوريالمىدى . ئەمما ، جاۋاب بېرىپ بولغۇچە غۇدوڭشىنىشلىدى ، — قانچىلىك يىغىۋالغىلى بولىدىكەن دەپ تەمسىقلاپ كېلىشكىنى ، ھاردۇق سورايمىز ، دەپ قويىشىدۇ تېخى . ھە ، ئۆزۈڭ ئۆرە تۇرۇپ قالدىڭغۇ ؟ — سورىدى ئۇ يەنە مەندىن .

— شامغا ئەزان چىقىپ قالدى ، نامازغا بېرىپ كىلەيمىكىن ، — ماڭا ناھايىتى ياخشى باھانە چىققانىدى ، — سىلى ھەقىچان ھېرىپ - ئېچىپ كەلگەندە ...

تەقۋادار بولۇپ كەتكىنىمگە مەسلىكى كەلدىمۇ ياكى بىر نېمىدىن گۇمان قىلدىمۇ ، ئۇ ماڭا قاراپ مىيىقىدا كۈلدى :

— ھە ، بوپتۇ بار ، مەن ھېرىپ قاپتىمەن . بىز ئەتە كۆرۈشەيلى . خۇشلۇقىمدىن سەكرەپ - سەكرەپ چىقىپ كېتىشكە ئازلا قالدىم .

ئۇنىڭ يەنە بىر نېمىلەرنى يادىغا ئېلىپ سوراپ قېلىشىدىن قورقۇپ ، ئۇ زۇمىنى تېزلا تالاغا ئاتتىم - دە ، يۈگۈرگەندەك مېڭىپ چوڭ كوچا چىقتىم .ماڭا ئەمدى زېھنىمنى يىغىپ ئويلىنىۋېلىش پۇرستى كەلگەنىدى.

مەيلى ئەنسىرەي ، مەيلى تەپ تارتاي ، دادام بىلەن تەپسىلى سۆزلەشمەي بولمايتتى . دادام قوللىسۇن ياكى قارشى تۇرسۇن ، بۇ ئىشنى ئۇچۇن ئەلچى ئەۋەتىش كېرەك ئىدى . مۇشۇنداق قىلىشنى بۇ ئىشنى تىنچا قىلغان ، موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى قوللاپ قۇۋۋەتلىگەن ، مەنمۇ قوشۇلغانىدىم . شۇڭا ، كەچلىك بازار ۋە ئادەملەر ئىگە ئارىلىرىدىن قىستاپ ، قىستىلىپ دېگەندەك تېزلىك بىلەن ئۆتۈپ موللا بەشىرنىڭ ئۆيىگە كەلدىم . ئۇ شام يورۇقىدا مەن كۆرمىگەن بىر كىتابنى ئوقۇپ ئولتۇرغان بولسا كېرەك ، ئىشكنى ئېچىۋېتىپ ، مېنى ئۆيگە باشلىغاندا قىسقا پۇتلۇق شىرە ئۈستىدە شامدان ، ئېچىقلىق قېلىن بىر كىتاب تۇراتتى . مەن سۇپىغا ئولتۇرۇپ ، دۇئا قىلغاندىن كېيىن موللا بەشىرى ماڭا : « يەنە نېمە ۋەقە يۈز بەردى ؟ » دېگەن مەنىدە قا رىدى . مەن تېخى ھېلىلا بۇ ئۆيدىن كەتكەنلىكىمدىن ئۇنىڭ ھەيران قىلىشى تەبىئىي ئىدى .

— ئۆيگە بېرىپلا دادام بىلەن كۆرۈشۈپ قالدىم . ئۇ قايتىپ كەل تۇ ، — دېدىم ئالدىراپ .

— ناھايىتى ياخشىغۇ ؟ — موللا بەشىرى ئەمدى ئولتۇردى ۋە دادامنىڭ كېلىشىدىن خۇشال ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ ئېچىلىپ كۈلدى ، — ناھايىتى ياخشى بوپتۇ . بىزنىڭ ئەنسىرىگىنىمىز بىكار بولدى ، مۆلچىرىمىزدىن بالدۇر كەلگىنى بىزگە بىر مۇنچە ئىشلارنى ئوبدان مەسلە ھەت قىلىپ ، پۇختا ئورۇنلاشتۇرۇشىمىز ئۈچۈن پايدىلىق ...

— نېمىشقىدۇر يۈرىكىم ئۆيۈپ ، ئىچىمگە بىر ئەنسىزلىك كىرىۋالدى ، موللىكا ...

موللا بەشىرى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى .

— ياشلىقلىرىدىن شۇنداق بولىدۇ ، ئىنى . تېخى كۆيۈپ پىشىشلىرىمۇ تۇنجى قېتىم . بۇنداق گەپلەرنى چوڭلارنىڭ ئالدىدا

ھېچىشلىرىمۇ تۇنجى قېتىم بولغاچقا سەل جددىيلىشىپ قاپلا ، ھېچقىسى وق ، بارا - بارا يۈرەكلىرى ئىزغا چۈشۈپ پوكۇلدىمايدىغان بولىدۇ ، — دى ۋە بېرىۋاتقان رىغبىتىنى تېخىمۇ چوڭ گەپتىن باشلىدى ، — ئۇ- ئۇرلۇق قىلىپ ، زىنا قىلىپ تۇتۇلۇپ قالىدىغان بالىلارمۇ كېيىنچە ئىزا ارتمايدىغان بولىدىيۇ ، سىلى نېمىدىن ئىزا تارتىلا ؟ بۇ دېگەن ئاللا ۇرى ياقىقان ئىشق ئوتىغۇ ؟ ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ ئىگىسى اللا ، ئىنى ...

ئۇنىڭ گەپلىرى ئاينۇرنىڭ سۆزىگە ئوخشاپ كېتەتتى .

— دادامغا خەتنى بېرەمدۇق شۇنداق قىلىپ ؟ — دەپ سورىدىم .

— بېرىمىز . مەن ئۆزۈم تاپشۇرۇپ بېرەي . ئەگەر « نېمە گەپ سىدى ؟ » دەپ سورىلىپ قالسا ئاغزاكى ئېيتىپ ، تەپسىلىرەك ۇشەندۈرەرمەن . ئەتە بارسام كۆرۈشكىلى بولار ؟

— ئەتە ... ، — سەل ئويلىنىۋېلىپ جاۋاب بەردىم ، — ھە ، ئەتە ۇشتىن كېيىن ، پېشىندىن يېنىپ بېرىپ باقارلا . ئۇ مەن بىلەن ۆزلىشىمەن ، دېدى ، سۆزلەشسىمۇ چۈشتىن بۇرۇن سۆزلىشەر .

— ھاردۇق سوراپ بارىدىغان كەسىپداشلار ئاۋارە قىلماس ؟

— بۈگۈنلا يىگىرمە - ئوتتۇزدەك مېھمان بېرىپ بولدى . دادام ولاردىن بىزارىدەك كۆرۈنىدۇ . پەمىمچە ئەتە بوش بولارمىكىن ...

— مەيلى بولمىسا ، ئەتە پېشىندىن يانغاندىلا يېتىپ بارىمەن . سىلەرنىڭ خىزمەتچىلەر مېنى كەمبەغەل كۆرۈپ كىرگۈزمەي قويماسلىقى ۈچۈن دەرۋازىغا يېقىنراق يەردە تۇرۇپ تۇرالا ...

موللا بەشىرى كۈلۈپ قويدى . مەن « ئۇنداق بولمايدۇ » دېدىمۇ ۆكۈلۈمدە ئۇنىڭ دېگىنىدەك قىلماقچى بولدۇم .

— ئۇنداق بولسا مەن قايتاي ، — ئورنۇمدىن تۇردۇم ، — دادامغا ام نامىزىغا چىقىمەن ، دەپ قويۇپ بۇياققا كېلىۋېدىم ...

— ئولتۇرسىلا بىردەم . خۇپتەننىمۇ ئوقۇپ بىراقلا كەلدىم ، ېمەملا ؟ — دېدى موللا بەشىرى كۈلۈپ .

— رەھمەت ، ئۆيگە بېرىپ ھوجرامنى تاپقۇچە خۇپتەنمۇ تۇگەر ...

مەن قايتىپ كەلدىم . پۇتۇمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ھۇجرام تە
رەپكە ئۆتۈپ كېتىۋاتقۇچە دادامنىڭ مېھمانخانىسىدىن چىقىۋاتقان شا
يورۇقىنى كۆردۈم . ئۇ تەرەپتىن گۇدۇلۈك - گۇدۇلۈك پاراڭ ئاۋازىمۇ ك
لەتتى .

ھۇجرامدىكى شامنى يېقىپ تۇرۇشۇمغا ئاينۇر كىرىپ كەلدى . ا
نەدىدۇر بىر يەردە مېنى پايلاپ تۇرغاندەكلا بىلىنىپ كەتتى .

— تاماق يەۋاتسىلا ، — دېدى ئۇ قولىدىكى پەتنۇسنى قويۇپ
داستىخان سېلىپ .

مەن پەتنۇسنى ، پەتنۇستىكى چىنىدىن چىقىۋاتقان چۆچۈرنىڭ
مەززىلىك پۇرىقىنى كۆرمىگەن ، بىلمىگەندەك بىر ھالەتتە ئىدىم . ئۇ دا
تىغانغا چىنىنى قويۇپ چىقىپ كېتىشكە بۇرۇلدى .

— مېھمانخانىدىكى كىملەر ئۇ ؟ — سورىدىم .

— ئامۇشۇ مەھەللىنىڭ ئاقساقال - كۆكساقال دېگەندەك كاتتىلىرى
ئوخشايدۇ ، — يەنەمەسچىتنىڭ ئىمام ، مەزىنلىرىمۇ بار...

— نېمىلەرنى دېيىشىۋاتىدۇ ؟ .

پۇرىكىم قارتتىدە قىلدى . ئۇلار مېنى دادامغا نامازغا چىقمىدى
يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا ، بەزى تاغىنا يېقىن كەلدى ... دېگەندەك گەپلە
بىلەن چېقىشتۇرۇشىدىن ئەنسىرەپ قالغانىدىم .

— داستىخان سېلىش چاي - پاي قۇيۇشقا ھەززاخۇن بار . نېمە
دېيىشىۋاتقىنىنى بىلەلمىدىم . نېمە دېيىشەر ؟ — ئاينۇر بىردىن ئىچكى
كەچۈرمىلىرىمنى سېزىپ قالغاندەك مېنى خاتىرجەم قىلىشقا ئالدىرىدى ، —
ساق كەللىمۇ ، سالامەت تۇرلىمۇ ، ئۆزلىرىنىڭ تەن - سەھەتلىكلىرىگە دۇئا
بىلەن يارەمدە بولدۇق ... دېيىشمەمدۇ ؟

ئۇ چېقىپ كەتكەندىن كېيىن چۆچۈرە ئىچىپ ئولتۇرۇپ ، يەنە شۇ
تەرەپتىن خاتىرجەم بولالمىدىم . دادام سورىمىسا ئۇلار باشلاپ چېقىشتۇ
رۇشى ناتايىن ئىدى . لېكىن ، دادام سورىشى ، « بىزنىڭ ئوغۇل
مەسچىتكە چىقىۋاتقاندۇر ؟ ئاخشىمى - ئەتىلىرى بالدۇر كېلىپ ،
بالدۇر يېتىۋاتقاندۇر ... ؟ » دەپ سۈرۈشتۈرۈشى مۇمكىن ئىدى .

« باشقا كەلگەننى كۆرەرمەن ! » دېدىم ئىچىمدە ئاينۇر
داستىخانىنى يېغىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن .

ئەتىسى دادام مەن بىلەن كۆرۈشمىدى . مەن ناشتا ۋاقتىدا ئۇنىڭ
مېھمانخانىسىغا كىرگىنىمدە ئورنىدىن تۇرالمىغىنىنى بىلىپ ، ھۇجرامدا
ئولتۇرۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ، چاقىرسىلا كىرىدىغانلىقىنى ئاينۇرغا ئېيتىپ
قويغانىدىم . بىراق ئۇ مېنى چاقىرمىدى . زېرىكىشلىك يېرىم كۈن يېرىم
يىلدەك بىلىندى . مەن تاشقىرىقى ھويلىغا چىقىپ ، مەپكەش قاسماخۇن
بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم . ئەملى ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈنلا ئۇنىڭ بە
لەن ئىككى - ئۈچ ئېغىز ئەھۋال سورىشارمەن ، دېگەنىدىم . بىراق ، ئۇنىڭ
خەۋىرى مېنى ئولتۇرۇپ ئاڭلاشقا مەجبۇر قىلدى .

— بۇ قېتىم جىق يەرلەرنى ئايلىنىپ كېلىشلە بولغاي قاسمكا ؟ -
دېدىم تىنچلىق - ئامانلىق سورىشىپ بولغاندىن كېيىن .

— كۇچادىن تالاغا چىقمىدۇق خوجام ، — دېدى ئۇ تەبىئىي
ئاھاڭدا .

— ئەمسە ، قىرىق - ئەللىك كۈنلەپ تۇرۇپ قېلىشلىغۇ ؟

قاسىما خۇن « دېسەم ھېچ گەپ يوق ، نورمال ئىش ... » دەپ
ئويلىدىمىكىن ، ئەسلىدىكى ھېجايىغاق قىياپىتىنى بۇزماي :

— باي ئاكىمىز ئۇ يەردە بىر ئەرجەنزە قىزغا ئۆيلىنىپ ،
كىچىكرەك توي ئۆتكۈزدۇق خوجام ... ئەمدى يېڭى كېلىنىنى ئۇياتىن
يۆتكەپ ، بۇياتىن تاشلاپ كەتكىلى بولمايدۇ - دە ؟ — دېدى .

بۇ خەۋەر ماڭا شۇنچىلىك يامان تەسىر قىلدىكى ، ئايىغىم
ئاستىدىكى يەر پىرقىراۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ ، ئىككى چىكەمگە ئاغرىق كە
رىپ كەتتى . دادام ماڭا دادا ئەمەس ، بەلكى بىر ياۋۇز مەخلۇقتەك
كۆرۈنۈپ كەتتى . قاسماخۇن ئۆزگىرىپ كەتكىنىمنى كۆرۈپ ئەجەب
لەندى . نەدىن تاپتىكىن ، بىردەمدىلا بىر ئورۇندۇقنى تېپىپ كېلىپ ،
ئۇستىنى چاپىنىنىڭ پېشى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ ، مېنى ئولتۇرۇشقا تەكە
لىپ قىلدى .

— قايتىشتىن ئىلگىرى تالاق خېتىنى بېرىۋەتتى ، — دېدى ئۇ

مېنى خاپا بولۇپ قالدىمكىن ، دەپ ئويلاپ خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن بولسا كېرەك ، ــ ئۇنىڭغا تېگىشلىك ھەقنىمۇ بەردى ، ــ دېدى يەنە ۋە بۇ ئىشقا ئەجەبلەنگۈچىلىكى يوق دېگەندەك چۈشەندۈرۈشكە كىرىشتى ، ــ شەرىئەتتە بۇ راۋا خوجام . بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق رەسىم - قائىدە بار ئەمەسمۇ ؟ باي ئاكىمىز سودا - سېتىق بىلەن يىراق - يېقىنغا بارسا شەرىئەت ھۆكمى بويىچە ئىش تۇتىدۇ . شەرىئەت سىزنىقىدىن ئاتلىمايدۇ . يوسۇن بويىچە ھەقسىز نېكاھلاپ ئەمرىگە ئېلىپ ، قايتقاندا قائىدە بويىچە تالاق خېتىنى بېرىپ ، تېگىشلىك ھەق تۆلەيدۇ ...

« دادام شۇڭا پات - پات سودا ئىشىنى دەپ سىرتقا قاتىرايدىكەن - دە ؟ ــ دەپ ئويلايتتىم ئىچىمدە يۇرىكىمنى چايان چاقىغاندەك بولۇپ ، ــ ھە ، كۇچادىكسى تېخى بىر ئەمەس ئىكەن ، بۇ رۇنمۇ بۇنداق ئىشلار بوپتىكەن - دە ! » قاسماخۇنغا قارىدىم . ئۇ ئېسىمنى بىلىسەم دادامنىڭ مەپىسىنى ھەيدەيتتى . بۇ كۈنلەردە چاچ - ساقاللىرى چا بولغانىدى . ئەما ، ئۇنىڭ ئۆيى ، خوتۇن - بالا - چاقىلىرى بارلىقىنى بىلمەيتتىم . يەنە بىر خىزمەتچىمىز ھەززاخۇن مەن سەككىز - ئون ياشلارغا كىرگەندە بۇ ھويلىغا كەلگەنىدى . ئۇنىڭمۇ خوتۇن - بالىلىرى يوق ئىدى . مېنىڭ شۇ تاپتا قاسماخۇندىن « دادامغۇ يىلدا ئىككى - ئۈچ قېتىنى نېكاھسىغا ئالالايدىكەن ، سىلى مۇشۇ ياشلىرىغىچە نېمىشقا بىر خوتۇنغىمۇ ئېرىشەلمىلە ؟ » دەپسورىغۇم كەلدى . سورىسام نېمە پايدا ؟ ئۇ ياكى پۇل - پۈچەك يوق دەر ، ياكى باي ئاكىمىزنىڭ خىزمىتىدىن بىكار بولالمىدۇق دەر ، ياكى ئېپىدە لايىق يوق دەر ، ياكى ھەممىگە ھەممە يەردە باب كېلىدىغان جاۋاب بىلەن : تەقدىرىمىز شۇنداق پۈتۈلگەن ئىكەن ، دەر ...

قاسماخۇن كۈچاغا بۇرۇنمۇ بارغانلىقىنى ، بۇداقى بېرىشىدا تېخىمۇ جىق كوچا - رەستىلىرىنى كۆرگەنلىكىنى سۆزلەۋاتاتتى . بۇ گەپلەر قۇلقىمغا كىرمىدى . ئۇ ئېسىم بۇ يەردە ئەمەسلىكىنى بىلىپ ، سۆزدىن توختىغاندا ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، ئىچكىرى ھويلىغا كىرىپ كەتتىم . ئاينۇر قۇدۇق بېشىدا ئولتۇرۇپ بىر نېمە يۇيۇۋاتاتتى . ئۇ مېنى كۆرۈپ ،

دادامنى تېخى تۇرمىدى ، دەپ ئىشارەت قىلدى . كۆزۈمنى ئۇنىڭدىن قاچۇرۇپ ، يەرگە قارىغىنىمچە ھۇجرامغا كىرىپ كەتتىم . ئۇنىڭدىن ئىزا تارتىپ قالغانىدىم ، دادام ئۇچۇن ئىزا تارتىۋاتاتتىم .

دادام بىلەن چۈشلۈك تاماقتا بىر داستىخاندا دەققەتە بولدۇق . ئۇ سەپەرنىڭ ھاردۇقى يەتكەنلىكى ، تۇنۇگۈنكى ئالدىراشچىلىق ، چۈشتىن كېيىندىن تارتىپ خۇپتەندىن يانغاندىمۇ ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇرغان مېھمانلارنى كۈتۈش بىلەن باش ئاغرىقىغا قالغانلىقى ... تۇغرىسىدا سۆزلىدى . بۇگەپلەرنىڭ چۈشكىچە ئۇخلىغانلىقىنى ، قوپماي ياتقانلىقىنى ئاقلاش ئۈچۈن دېيىلۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇراتتىم . پۈتۈن سۆھبەت ۋە تاماق جەريانىدا بېشىمنى كۆتۈرۈپ ، ئۇنىڭ چىرايىغا قارىيالمىدىم . دۈئادىن كېيىن ئۇ :

ــ نېمە بولدۇڭ ، سېنى چوپچوگلا يىگىت بولۇپ كېتىپتۇ ، دەپ خۇشال بولسام ، سەن قىز بالىدەك يەردىن ئۈستۈن قارىمايدىغان سەۋزە نازۇك بولۇپ قاپسەنغۇ ؟ ــ دېدى .

جاۋاب بەرمىدىم . گەپ قىلسامىلا يىغلاپ تاشلايدىغاندەك ، ئۇنىڭغا قاتتىق ، قاتتىق گەپلەرنى قىلىپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىشىم مۇمكىنىدەك بىلىنەتتى . لېكىن ، مەن ئۇنداق قىلالمايتتىم . مېنىڭ بېشىمدىكى سەۋدا دادامغا يېلىنىشىمنى ، ئۇنىڭ مېھر - مۇھەببىتىنى ئويغىتىشىمنى كۈتەتتى .

ــ نېمە بولدى بۇنىڭغا ؟ ــ دادام ئەمدى ئاينۇردىن سورىدى .

ــ ھەي تاڭەي ، ــ ئاينۇر چىنە - قاچىلارنىدەستىلەۋېتىپ جاۋاب بەردى ، ــ بالا - ۋاقىنىڭ ئاتا - ئانا ئالدىدا ئەيمىنىپ يۈرگىنى ياخشى ...

دادامغا بۇگەپ خوپ كەلدىمۇ ، ياكى سوراۋېرىشنى بىئەپ كۆردىمۇ ، ئەيتاۋۇر ساقلىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ تۇرۇپ :

ــ ئوقۇش ئەھۋالىڭنى ، يۈرۈش - تۇرۇشلىرىڭنى سوراپ باقاي دېۋىدىم . قارىسام ، ساڭا گەپ ياقمايدىغاندەك تۇرىدۇ . بوپتۇ ، ئەتە - ئۆگۈن گەپلىشەرمىز ، ــ دېدى .

قايتىپ چىقىپ موللا بەشرىنى كۈتمەكچى بولدۇم . ھويلىدا پىراق يۈرۈپ ، دادامنىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈپ قالماسلىق ئۈچۈن تالاغا

چىقماقنى ، پىشىننى مەھەللە مەسچىتىدە ئوقۇپ ، موللا بەشىرى بىلەن شۇ يەردە ئۇچراشماقنى نىيەت قىلدىم . مەن مەسچىتنىڭ ئالدىغا بارا - بارماي پىشىنگىمۇ ئەزان ئېيتىلدى .

ئىمام - مەزىن بىلەن قوشۇلغاندا يەتتە ئادەم نامازغا ئوقۇدۇق . كۆپ دۆزلۈك نامازغا ئۇچۇن مەسچىتكە كېلىدىغانلار بۇنىڭدىن جىق بولمايتتى . دۇئادىن كېيىن جامائەتكە قارىمايلا چىقىپ كەتتىم . سىرتقا چىقىشىم موللا بەشىرنىڭ دوقمۇشتىن بۇ تەرەپكە قايرىلىشىغا تەڭ كەلدى . ئۇنىڭ يېنىدا يەنە نېغمەتۇللا قارىمۇ بار ئىدى . مەسچىتتىن چىققانلارنىڭ ئالدىدا سۆزلەشسەك بىئەپ بولمىسۇن دەپ ، ئالدىراپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا باردىم .

— كەلگىنىمىز بىئەپ ۋاقىت بولۇپ قالمىغاندۇر - ھە ؟ — سورىدى موللا بەشرى .

— ياق ، دادام ھازىر يالغۇز ، چۇشكىچە قويماي ياتقانلىقتىن يەنە يېتۇنلىشى ناتايىن . پىشىنگىمۇ چىقمىدى .

— بولىدۇ ئەمىسە ، كىرەيلى ، — موللا بەشرى مېنىڭ دىققەت قىلىۋاتقىنىمنى سېزىپ ئۆز ئۇستىبىشىغا بىر قارىۋېتىپ ، — گادايتاللىپلار كەن ، دەپ قالمىسۇن دەپ ، ئۆزىمىزنى تۇزەشتۇرۇپ كەلدۇق ، — دېدى .

— ناھايىتى ياخشى بوپتۇ ، — دېدىم ، — قېنى ، كىرىۋېرىشسىلە ...

— سىلى بىللە مېڭىپ ، ھىزى بولۇپراق تۇرسىلا بولارمىكىن ، نېغمەتۇللا قارى مېنىڭ بىللە بولۇشۇمنى دەۋەت قىلدى . ئۇنىڭ نېمىنى كۆزدە تۇتۇۋاتقىنىنى سېزىپ بىللە ماڭدىم .

ئۇلار خېلى ياسىنىپ كېلىشكەنىدى . ھەر ئىككىيلەن چۆچۈرە بادام دوپپا ، ئىچىگە سېتا توقۇلۇپ پاتلانغان ئاق ماتادىن گاچا كۆڭلەك ، ئۇستىگە يوللۇق شاھىدىن پەرىجە ، كۆك سەگەزدىن ئىشتان ۋە ئايىغىغا مايلاپ پارقىرىتىلغان بولسىمۇ يولدا كەلگۈچە توپا - چاڭ قونغان ، ئەمما يېڭى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان سەندەل كېيگەنىدى ، ئىككىيلەن ساتراشخانىدىن يېڭىلا چىققان ، بېشىنى پاكىز قىردۇرغان ، بۇرۇتلىرىنى يىگىتلەرچە ياساتقانىدى . موللا بەشرىنىڭ يېشىنىڭ

ئوتتۇرا قىلىقى ، ۋۇجۇك ، پاكار ۋە شالاڭ بۇرۇتلۇق ئىكەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئىككىيلەننى تالىپ دېمىگەندىمۇ شەھەرنىڭ نوچى بايۋەچچىلىرىدىن دېيىشكە بولاتتى . شەھەردە شۇنداق نوچىلار بار ئىدى ، كوسا بولسا چاپلىما بۇرۇت تاقايتتى . پاكار بولسا ئېگىز پاشنىلىق ئۇۋۇك كىيەتتى .

مېنىڭ بارغىنىمىغا ياخشى بولغانىكەن ، ھەززاخۇن :

— باي ئاكىمىز مېنى يوق دېگىن ، ئۆزۈم يالغۇز قىلدىغان ئىشىم بار ، دېگەنىدى ، — دېدى .

— بۇلار ئاغىنىلىرىم ، دادام بىلەن سۆزلىشىدىغان مۇھىم ئىشى بار ئىكەن ، مېنى دېدى دېمەي باشلاپ كىرىۋەرسىلە ، — دېدىم ئۇنىڭغا .

ھەززاخۇن ئىككىيلەننى باشلاپ كىرىپ كەتتى . مەن كەينىدىن كىرىپ دادامىلار ياتىدىغان ئۆي بىلەن ھۇجرامنى ئايرىپ تۇرىدىغان تامنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ ، نېمە گەپ بولۇشىنى تىڭشىماقچى بولدۇم . ھەززاخۇن ئۇلارنى مېھمانخانىغا باشلاپ قويۇپ ، دادامغا خەۋەر قىلغىلى كىرىپ كەتتى . دادام نېمە دېدىكىن ، ئۇ تەرەپتىن ھېچقانداق تىۋىش كەلمىدى . خېلى بىر ھازادىن كېيىن موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىنىڭ سالام بەرگەن ئاۋازى ئاڭلاندى . دادام ئىلىك ئالدىمۇ ، ئالمىدىمۇ ، ئاۋازى ئاڭلانمىدى . موللا بەشرى گۇدۇ - گۇدۇك بىرنېمىلەرنى دېدى ، دادام بىر نېمىلەرنى دەپ جاۋاب بەردى . يەنە تىمتاسلىق بولۇپ كەتتى .

« خەتنى بەردى بولغاي ، — ئويلىدىم ئىچىمدە ، — دادام ئەمدى نېمە دەركىن ؟ ... »

بىراق ، شۇچاغدا تاشقىرىقى دەرۋازا تەرەپتىن مەپىنىڭ كولدۇرمىسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى . كىملەردۇر پالاقشپ چېپىپ قېلىشتى . مەن ھەززاخۇننىڭ دادامنىڭ ئالدىغا كىرىپ :« ياموللىدىن مېھمان كەلدى ! » دېگىنىنى ئاڭلىدىم . دادام بىر نېمە دېدى ، ئېھتىمال : « باشلاپ كىر » دېگەندۇ . ھەززاخۇننىڭ پالاقشپ ماڭغان ئاۋازى ئاڭلاندى . « ۋاي ئىسسىت ، دادامنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىيالمايدىغان بولدۇق ... » دەپ ئويلىدىم ئىچىم ئېچىشىپ .

ئەگەر مەن بېشىمنى سوزۇپ قاراپ ، مېھمانلارنى قارشى ئېلىش
دادامنىڭمۇ چىققانلىقىنى كۆردۈم . ئۇنىڭ ئالدىدا مولا بەشرى بىلەن
نېغىمەتۇللا قارى دىكىلداپ كېتىپ باراتتى . « چىقىرىۋېتىپتۇ ، دادام
ئۇلارنى ھەيدەپ چىقىرىپتۇ . ئوغلۇمنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئولتۇرۇپ
تۇرۇۋىلار ، كېيىن سۆزلىشەيلى ، دەپمۇ بولسا ئىززىتىنى قىلماپتۇ ... »
دەپ ئويلىدىم ئىزا - ئەلەمدىن تىترەپ .

دادام كىملەر بىلەندۇ گەپلىشپ ، كۈلۈشۈپ مېھمانخانىغا كىرىشى
بىلەنلا تالاغا چاپتىم . تاشقىرى ھويلىدا تولىمۇ يوغان ياسداق بىر مەيە
تۇراتتى . مېھمان كاتتا كىشى بولسا كېرەك ، مەپسىنى ھويلىنىڭ ئىچىگە
ھايداپ كىرگەنىدى . شۇ تاپتا قاسماخۇن ماڭا ناتونۇش مەپىكەش بىلەن
ئاتلارنى شوتىدىن چىقارماقتا ئىدى . « خېلى ئۇزاق ئولتۇرسا كېرەك »
دېگەنلەر ئۆتتى مېڭەمدىن .

مەن ئارزۇ قىلغىنىمدەك ، مولا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىغا
ئۆستەڭ بويى گۈزىرىنىڭ دوقمۇشىدا يېتىشىۋالدىم . ئۇلارنىڭمۇ تۇرقىدىن
مېنى كېلىپ قالسا بولاتتى ، دېگەندەك ئىپادە چىقىپ تۇراتتى .

— مەن ناماقۇل ، ئەيبكە بۇيرۇشمىسلا ، — دېدىم ئۇلاردىن كەم
چۈرۈم سوراپ ، — دادام ھەقچان ھەربىرلىرىنى ...

— ناھايىتى بەلەن بولدى . — مولا بەشرى قانائەتلىنىپ كۈلۈپ
قويدى . — دادىلىرىدىن ھال - ئەھۋال سوريدۇق . ئوغۇللىرى بىلەن بىر
مەدرىسىنىڭ تالىپلىرىدىن ئىدۇق ، دېدۇق . كۆرۈشكەچ بىر ئەرزىمىزنى
ئېيتايلى دەپ كەلگەنىدۇق ، دېدۇق . دادىلىرىمۇ تۇيۇقسىز ئىكەن ،
گەپىنىڭ نان تېگىدىغان يېرىنى ئېيتتى - دە ، « نېمە ئەرز ، بىزنىڭ
ئوغۇلغا نېمە بوپتۇ ؟ » دېدى . « ئاۋۋال خەتنى ئوقۇپ باقسلا ، ئې-
نىقسىز يەرلىرى بولسا ئاغزاكى دەرمىز » دېدۇق ...

— ئۇ خەتنى ئەمدى ئوقۇشقا باشلىغاندا مېھمان كېلىپ قالدى ، —
دەپ لوقما سالدى نېغمەتۇللا قارى .

— تازا ياخشى ئىش بولدى ، — مولا بەشرى يەنە كۈلدى ، —
خەتنى ئوقۇپ بولۇپ ، سىلەر نېمە ئادەم ، بۇ ئىشقا نېمە سەۋەبتىن ئارىلى-

شىسىلەر ، قايسى باي ، قايسى گادايىنىڭ ئەۋلادى سىلەر ؟ ... دەپ
سوريغىلى باشلامدىكىن دېۋېدىم ، تەلىيىمىزگە ...

— ئۇنىڭ جاۋابىنى ئېلىش كېرەك ئىدى - دە ! — دېدىم .

— جاۋابىنى ئۆزلىرىگە بېرىدۇ ، — دېدى مولا بەشرى ئىشەنچ بە-
لەن ، — « مېھمان كەلدى » دېگەن گەپنى ئاڭلاپلا دادىلىرى خەتنى قايتا
لىپاپىغا سېلىپ تەكچىگە ئېلىپ قويدى . ئۇ بۇگۈن كەچتە ئوقۇيدۇ .
بەك كېچىكسە ئەتە كەچكىچە جاۋابقا ئېرىشىلا . مەيلى ئىجابىي ، مەيلى
سەلبىي جاۋاب بولسۇن ، ئۆز ۋاقتىدا ئۇچۇرىنى بېرەلا ...

مەن ئۇلارنى ئاشپۇزۇل ، ھېچ بولمىسا چايغانىغا تەكلىپ قىلدىم .
ئۇلار ئۈزۈر ئېيتىپ رەت قىلدى ، دادامنىڭ مېنى ھەر مىنۇتتا چاقىرىپ
قېلىش ئېھتىمالى بارلىقىنى ، تېزرەك قايتىشىمنى ، بىرنەچچە كۈنگىچە ،
يەنى دادام خەتكە بىرمۇ ئىپادە بىلدۈرمىگۈچە تالا - تۈزگە چىقمايراق تۇ-
رۇشۇمنى تاپىلىدى . بۇنىڭسىزمۇ مەن شۇنداق قىلماقچىدىم . ئەمدى
مېنىڭ ياۋاش - يۇمشاق يۇرۇشۇمگىلا بولاتتى .

دادامنىڭ مېھمانلىرى خۇپتەندىن خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن
كېتىشتى . ئەتىسى دادام ناشتىمۇ قىلماي چىقىپ كەتتى . قاسماخۇن
بىلەن ھەززاخۇننىمۇ بىللە ئېلىپ چىقىپ كەتكەنلىكتىن ئۇلارنىڭ نەگە
كەتكەنلىكىنى ، قاچان كېلىدىغانلىقىنى بىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى .
ئاينۇردىن سوراشقا بولاتتى ، ئەمما ئۇنىڭمۇ بىلىشى ناتايىن ئىدى .

مەن مېھمانخانا ۋە دادامنىڭ ياتاق ھۇجرىلىرىنى ئاقتۇرۇپ چىقتىم .
مولا بەشرى تاپشۇرغان خەت ھېچ نەدە كۆرۈنمەيتتى . ئاينۇر نېمە ئاق-
تۇرۇۋاتقانلىقمىنى بىلەلمىدى . ئەگەر سوريىسىمۇ مەن ئۇخەت توغرىسىدا
ئېغىز ئاچالمايتتىم . ناماز ئەسرگىچە ئاران چىدىدىم - دە ، مولا بەشرى-
نىڭ ئۆيىگە چاپتىم . مولا بەشرى ھېلىقى تاربىچىنىڭ كۆچۈرۈشكە
تېگىشلىك كىتابىنى ئۆيگە ياندۇرۇپ كېلىپ كۆچۈرۈۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ
قارشى ئالدى .

مېنىڭ خەۋىرىمدىن ئۇچۇچۇدى :

— ئېتىبارسىز قارىماس ؟ — دېدى ئۇ شۇبھىسىگە ئۆزىمۇ ئىشىنىپ

قىلىۋاتقاندەك بىرئىپادە بىلەن - خەتنى ئوقۇپ بولۇپ تاشلىۋەتكەنمىدۇ ، ياكى تېخى ئوقۇمىغان بولسا يولدا ئوقارمەن دەپ يانچۇقىغا سېلىۋالغان مىدۇ ؟

جاۋاب بېرەلمىدىم . ھەر ئىككى ئېھتىمالغا ئىنكاس قايتۇرغۇدەك ئاساسىم يوق ئىدى .

— كۈتەيلى ، — مۇللا بەشرى شۇنداق دېدى ، — ئەسلى پىلا نىمىز بويىچىمۇ يەتتەكۈن كۈتمەكچى ئەمەسمىدۇق ؟ كۈتەيلى . ئۇ جاۋاب بېرىدۇ ، نېمە دېسە دېسۇن ، ئىشقىلىپ ، بىر نېمە دەيدۇ ...

— ماڭا ئۇ گەپ - سۆز قىلماي يۈرۈۋېرىدىغاندەكلا تۇيۇلىدۇ ، — دېدىم تىت - تىت بولۇپ .

مۇللا بەشرى بۇرۇتىنى تاتىلاپ بىردەم ئولتۇرۇپ :

— ئۆگۈنلۈككە چۈشكىچە گەپ - سۆز قىلمىسا ، سىلى پېشىنى باھانە قىلىپ ، دىككىدەكىلىپ خەۋەر بېرەلا . مەن ئۆزۈم بېرىپ جاۋاب ئالمەن ! — دېدى .

بۇ ئەقىل ماڭىمۇ ماس كەلدى . مەن بىزنىڭ جىم ياتمايۋاتقىنىمىزنى ، دېگەن پىلان بۇيىچە ھەرىكەت قىلىۋاتقىنىمىزنى بۇۋىسارىگە ئوقتۇرۇپ قويساق ، ئۇنى شۇنداق پىلان ئىشقا ئاشسۇن - ئاشمىسۇن ، ئازراق بولسىمۇ خاتىرجەم قىلىپ قويساق ، دېگەن نىيىتىمىزنى بىلدۈردۇم :

— خەۋەر - ئۇچۇرسىز قالغان كىشىنىڭ ئىچى قانداق تىت - تىت بولىدىغانلىقىنى بېشىغا كەلمىگەن ئادەم بىلمەيدۇ موللىكا ، — دېدىم ئاخىر .

— قانداق ئۇقتۇرىمىز ؟ — مۇللا بەشرى بېشىنى ئىرغىتىپ قويدى ، — مەن ئۇنىڭ ئۆزى بىلىپ تۇرۇۋاتامدىكىن ، دەپ ئويلايمەن . سەۋەب دېسىلە ، ئۇ ئىككى قېتىم يازغان خېتىمىزمۇ سىلىنىڭ نېمە ئۈچۈن ، نېمە كويدا يۇرۇۋاتقانلىقلىرىنى بىلگەن ئەمەسمۇ ؟

— ئۇنىڭ قانداق بىلگەنلىكى بىزگە نامەلۇم بولسىمۇ ، ئۇ ھامان ئىنسان ، ئۇنى ھەمىشە ، ھەممە ۋاقىت بىلىپ تۇرىدۇ ، دېگىلى بولارمۇ ؟

— ئەمىسە ئۆگۈنگە چىقىپ ، پەخەس بولۇپراق بىر قاراپ باقسىلا ، — دېدى مۇللا بەشرى شۇنداق قىلىشقا بولمايتتى دېگەندەك قىـ

لىپ قولىنى كىرىپ ، — پەخەس بولسىلا ، قايسى كۈنكى ماراش ماجىراسى ئۇنتۇلمىغان چاغدا سىلىنى يەنە بىرى كۆرۈپ قالىپ يۈرمىسۇن . بۇنداق دېيىشىم ، مىرزاملار قىزىنى تېخىمۇ چوڭقۇر زىندانغا سولىۋېتىپ ، بىزنىڭ ئولىمىز يەتمەي قالمىسۇن ئۈچۈن . ئەگەر ئۇنى كۆرەلسىلا ، ئۆزىگىلا چۈشىنىشلىك ئىما - ئىشارەتلەر بىلەن كۆڭۈللىرىنى بىلدۈرسىلە ئولىدۇ . ئەقىللىك قىز قالغىنىدىن خولاسە چىقىرىۋالالايدۇ .

ئۆگۈنگە چىقتىم ، نېرىقى ھويلىغا قاراپ چۆچۈپ كەتتىم . بۇۋىـ سارىنى دەسلەپ كۆرگەندە يىگىنە ، يىپ ۋە رەخ پارچىسى قويۇلغان يېشايۇۋان ئاستىدىكى سۇپىدا ئوتتۇرا ياشتىن ھالقىغان بىر ئايال ياتاتتى . ئۇنىڭ يېنىدا مەن تەرەپكە كەينىنى قىلىپ كىچىككىنە بىر قىز ئولتۇراتتى ۋە ئاتىنىڭ قويرۇقىدا ياسالغان قىل يەلپۈگۈچتە ياتقان ئايالنى يەلپۈۋاـ تاتتى . بۇۋىسارە كۆرۈنمەيتتى . ئەگەر ئۇكۆرۈنگەندىمۇ ، ئاشۇ ئايال ، ئاشۇ قىزنىڭ كۆزىچە ئىما - ئىشارەت قىلغىلى بولمايتتى . بۇلا ئەـ مەس ، مېنىڭ تۇرۇشۇمنىڭ ئۆزىمۇ خەتەر ئىدى . قارىشىمچە ، ئايالنىڭ بۇزى مەن تەرەپتە بولۇپ ، كۆزى يېرىم يۇمۇق ئىدى . ئۇ كۆزىنى چوگىراق ئاچسىلا ، قوشنا ئۆگزىدىن بىر نامەھرەمنىڭ تىكىلىپ قاراپ تۇرغىنىنى بىمالال كۆرەلەيتتى .

مەن دەرھال ئىگىشىپ دوگىغاقلىغان پېتىم تاختاي شوتىدىن قايـ لىپ چۈشتۈم . مۇللا بەشرى گېپىمنى ئاڭلاپ بولۇپ :

— يىمىش خېنىم ئەمدى بۇچىغا چىقىپ كەتمەي قىزىغا ھەمراھ بولىدىغان ئوخشايدۇ ... ، — دېدى .

مۇشۇنداق بولسا ماڭا ياخشى بولامدۇ ياكى پايدىسىز بولامدۇ ، بۇـ نىگىغا بىرنېمە دېيەلمەيتتىم . لېكىن ، پايدىسىز بولۇشى كۆپرەك ئىدى ، بۇنىڭ شۇنداقلىقىنى تېخى شۇ تاپتىلا ئۆگزىگە چىقىپ كۆرگەنىدىم . ئەگەر ئانىسى شۇنداق يانمىغان بولسا ئېھتىمال بۇۋىسارە بىلەن كۆرۈشكىلى بولار ئىدى . مۇللا بەشرى كۆڭلۈمنى ياساپ دېدىمۇ ياكى راست شۇنداق بولامدۇ ، كۆلۈپ تۇرۇپ :

— يىمىش خېنىم بۇچىغا چىقىپ كەتمەي مۇشۇ يەردە تۇرسا

سىلىگە پايدىسى بار ، ــ دەپ خۇلاسە چىقاردى ، ــ قىز يىغلاۋەرسە ، قا
شاۋەرسە ئانا بولغۇچى كىشىنىڭ ئۆزىمۇ ئايال زاتىدىن بولغاچقا ئىچ
ئاغرىپ ، بۇرۇنقى پۇتۇشكەن ئىشنى بىكار قىلىدۇ ياكى كېچىكتۇرسە
ھېسداب . يەنە بىر تەرەپتىن ئاشۇنداق دىلغۇلچىلىقتا قالغان چاغدا سىلى
تەرەپتىن ئەلچى بارسا ،قىزمۇ بۇ تەرەپكە ساقسا ، ئۇنىڭ كۆڭلىدە : « قا
زىمغا خېرىدار بار ئىكەنغۇ ؟ » دېگەن ئۇمىد پەيدا بولىدۇ . يىمىش خېنىم
بولمىسا مىرزامنىڭ دېگىنى بولۇپ قېلىۋېرىدۇ . ئۇ سىلىنىڭ
ئەلچىلىرىگە : « بالىنىڭ ئانىسى بۇ يەردە ئەمەس ، كېيىنچە مەسلىھەت
قىلىشىپ جاۋاب بېرەيلى ... » دەپ لىكىتاسمىلىق قىلىشمۇ مۇمكىن . ئەمدى
بىر باھانە بولسىمۇ ئازىيىدۇ ...

ــ ھەي ، بۇ دادامنىڭمۇ تەپسە تەۋرىمەسلىكى ، ــ دېدىم ئىچىم
پۇشۇپ ، موللا بەشرى :

ــ ئۇگۈنلۈككە چۈشتىن كېيىن ئۆزۈم باربىدىغان بولدۇمغۇ ؟ ــ
دېدى ۋە ئىشەنچىنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ، ــ سىلى زۆرۈرىيىتى
بولسۇن - بولمىسۇن ، دادىلىرىنىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈپلا يۈرسىلە ، تالاغا
چىقسا تالاغا ، ئۆيگە كىرسە ئۆيگە كىرىپ ، سۈۋۈشۈپ يۈرسىلە . ئۇ سىلى
بىلەن سۆزلىشىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس . مۇشۇ ئىشنىڭ گېپى چىقسا
راستىنى دەۋەرسىلە . ئىزا تارتىپ ، خىجىل بولۇپ نېمە كەپتىكەن ؟ ئاشىق
بولۇش گۇناھ ئەمەس ، تېخى بۇ ھەممە ئادەمگە نېسىپ بولۇۋېرىدىغان
ئىشمۇ ئەمەس . شۇڭا ، دانىشمەنلەر ئاشقلارنىڭ ئىگىسى ئاللا ، دېگەن ...

موللا بەشرىنىڭ ئىلھاملاندۇرۇشىدىن روھلىنىپ قايتىپ كەلدىم ،
« راست ئەمەسمۇ ، نېمىدىن ئىزا تارتىمەن ؟ ــ دەپ خىيال قىلاتتىم ، ــ
كۆردۈم ، ئاشىق بولدۇم ، ئۇمۇكۆردى ، ئوخشاش بولدى . ئەمدى دادىلىق
بۇرچلىرىنى ئادا قىلىپ ئۆيلەپ قويسىلا ، دەۋرمەيمۇ ؟ ... يىلىغا ئىككى
ئۇچتىن قىز ئالىدىغان دادام ھاياتىنىڭ ، تۇرمۇشنىڭ ، ئائىلىنىڭ
نېمىلىكىنى بىلمەي قالماس ... ؟ »

شۇنداق ئويلىغىنىم بىلەن دادام ئۆيگە قايتىپ كەلمىگەنىدى ، ئا
نۇر دادامدىن يېتىرقاشتىن ئۇنى ئىزدەيدىغان بولۇپ قالغىنىمغا سەل - پەل

ھەيران قالغاندەك بولدىيۇ ، سەۋەبىنى سورىمىدى .

دادام بىلەن ئەتىسىمۇ كۆرۈشكىلى بولمىدى . ئۇ يەنىلا بامدات بە
لەن چىقىپ كېتىپ ،خوپتەندىن يانغاندىمۇ كەلمىدى . ئۇنىڭ ئورۇن -
كۆرپە ئاستىلىرى ، كىتابلىرىنىڭ قاتلىرىنى ئاقتۇرۇپمۇ ھېلىقى خەتنى تا
پالمىدىم . زاريىقىپ ، زېرىكىپ ئۇخلاشقا يانقاندىن كېيىن مەپىنىڭ
قوڭغۇراق ئاۋازىنى ، دادامنىڭ مەپىكەشكىمۇ ، خىزمەتچىگىمۇ بىرنېمىلەرنى
تاپىلاۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلىدىم . ئورنۇمدىن تۇرماقچى بولدۇم ، بۇنداق
چاغدا نېمە دەپ چىقىشمىنى ، گەپنى نەدىن باشلاشنى مۆلچەرلىيەلمىدىم .
« ئەتە قاراپ باقارمەن ، ــ دېدىم ئىچىمدە ، ــ ئەتە چۈشكىچە
كۆرۈشەلمىسەم ، چۈشتىن كېيىن موللا بەشرى بولسىمۇ كۆرۈشۈپ قالار ،
خۇدا ، ئۇ ئەتىمۇ بىر يەرلەرگە كېتىپ قالمىسا ... »

ئەتىسى دادام سىرتقا ماڭمىدى . ئەتىگەنلىك ناشتىنى كېچىكىپ
يېدۇق ، داستىخانغا كېلىپ بولغان دادام بىلەن سالاملىشىپ ، ئۇدۇلىدا
ئولتۇردۇم . دادامنىڭ چىرايىدىن مېنى ئەيىبلەش ياكى ماڭا ھېسداشلىق
قىلىش ئالامىتى تېپىلمايتتى . ئۇ ماڭا باشقا بىر نېمىلەرنى خيال
قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى . ئۇنى كۆرمىگەندە ئۇنداق دەيمەن ، بۇنداق
دەيمەن ، دېگەن تەييارلىقلىرىم ئۇنى كۆرۈپلا ئىستەك تاراپ كەتتى . مېنى
جۇرئەتسىزلىك يەنە قىسماققا ئالغاندى . مەن دادامغا يەر ئاستىدىن سەپ
سېلىپلا ئولتۇردۇم .

دادام ئوتتۇرا بويلۇق ، مىقتا - بېجىرىم ، سېمىزگە مايىل ئادەم
ئىدى . بىرلا قاراپ ئۇنىڭ يېشىنى مۆلچەرلىگىلى بولمايتتى ، لىكىن ئۇنى
ئەللىكتىن ئاشقان دېگىلىمۇ بولمايتتى . ئۇنىڭ پېشانىسى كەڭ ،
قاشلىرىنىڭ قويۇقى كۆتەمەك ، بادام قاپاق ، كىرپىكلىرى ئۇزۇن ، قارا
كۆزلىرى چوڭ ، قاڭشارلىق ئىدى . ئۇنىڭ گەزنە يۈزى ، قېلىن
كالپۇكلىرىنىڭ ئاستى - ئۈستى قوشۇلۇپ يىرىك ، قاپقارا ساقال - بۇرۇتلار
بىلەن قاپلانغانىدى . ساقال - بۇرۇتلىرىنىڭ ئاشۇنداق قاپقارا ئىكەنلىكى
دىن گۇمانلىناتتىم . چۈنكى دادامنىڭ ماڭلىيىدىن باش چوققىسىغىچە
چاچلىرى چۈشۈپ تاقىرلاشقان بولسىمۇ ئىككى چىكىسىدىكى چاچلىرىغا

بىلىنەرلىك ئاق سانچىلغانىدى . ئۇ ساقال - بۇرۇتلىرىنى قەرەللىك بويىپ تۇراتتى . دادام خۇشال بولغان چاغلىردا ئاستىنقى كالپۇكىنى رىتمىلىك يالايتتى . كۆكلى ئوچۇق ئەمەس چاغلاردا ياكى بىرنەرسىدىن ئادەتتىكىچە رەنجىگەندە يۇمىلاق ساقىلىنىك ئۇچىنى چىمدىپ - چىمدىپ قويىاتتى . بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ يۈزىدە ، ياكى كۆزلىرىدە ھېچ قانداق ئىپادە بولمايتتى . قاتتىق ئاچچىقى كەلگەندە بولسا ئۇساقىلىنى تارتىپ - تارتىپ تارايتتى . كۆزلىرىمۇ قىسىلىپ كېتەتتى . شۇ تاپتا ئۇ خۇشالمۇ ئەمەس ، كۆكلى تۇتۇقمۇ ئەمەس ئىدى . ئۇ ئاق نان پارچىسىنى ھەسەلگە پاتۇرۇپ ، ياڭاق پارچىسىنى ئارىلاشتۇرۇپ يەۋاتاتتى ، لېكىن باشقا چاغلاردىكىدەك ئۇنىڭ - بۇنىڭ گېپىنمۇ قىلمايتتى . بۇنداق شۇڭ ئولتۇرۇش مەن بىلەن سۆھبەت بولىدىغانلىقىدىن ئۈمۈك بېرەتتى .

ئويلىغىنىمدەك بولدى . دۇئا قىلىنىپ ، ئاينۇر داستىخانىنى يىغىشتۇرۇپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، ئۇ ئۆي ئىچىدە تۇرۇپلا ئاينۇرغا :

— ئىككى كۈندىن بۇيان كىيىملىرىمنى يۇيۇپ ، دەزمالليۇەتكىن ، — دەپ بۇيرۇدى ۋە بوش ئاۋاز بىلەن ماڭا ، — ساڭا گەپ بار ، ئولتۇرۇپتۇر ، — دەپ قويۇپ ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇرغىنىچە ياتاق ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

ئۇ ئاينۇرنى قۇدۇق بېشىدىن كىرمىسۇن ئۇچۇن كىيىم يۇيۇشقا بۇيرۇغانلىقىنى پەملىدىم . بۇ ئۇنىڭ دەيدىغان گېپىنىڭ بۇۋىسارىگە ئەلچى ئەۋەتىشكە مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدىغانىدەك تۇيۇلاتتى . ئاينۇر كىيىم - كېچەكلەرنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، دادام ياتاق ئۆيدىن چىقتى . ئۇدۇلۇمدا بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ ، ئاق گۈللۈك شاپاق دوپپىسىنىك ئاستىدىن قولىنى تىقىپ ، بېشىنى بىرھازاغىچە تاتىلىدى . بۇ ئىشنى قىلىۋاتقاندا ئۇنىڭقاشلىرى بىر يەرگە يىغىلىپ ، كۆزلىرى پۇرۇلۇپ كەتتى .

— ھە ، ئەمدى ئىككىمىز بىر پاراڭلىشۋالايلى ، — دەپ باشلىدى دادام گېپىنى ، — مەندىن گەپ سوراشقا كۇچانىك بۇيىلقى يېڭى گۈلىسىنى يىغىمەن ، مېغىزىنى ئۇقۇشمەن ، شايارنىك تېرە - كۆرپىلىرىنى

تىك - تىكلايمەن بىلەن بالدۇرقى سەپەرلەرگە قارىغاندا كۆپرەك تۇرۇپ قالدىم . ئالغان ماللار ئوبدان مال ، لېكىن ھازىرلا بازارغا سالساق سۇرمەيدىغان مال ، ئۇلارنى كەچكۇزگە تارتىپ ئوتتۇرىغا چىقارساق شۇ تاپتا سېتىۋالغان باھاغا ئىككى - ئۈچ ھەسسە قوشۇلىدۇ ...

ئۇ ماڭا قايسى مالنى قانچە پولدىن ئالغانلىقى ، كەچ كۆزدە قانچە پۇلغا ساتىدىغانلىقى توغرىسىدا سودا ئۇچۇرى بەرمەكتە ئىدى . مەن ئۇ - نىڭ شۇ مالالارنى ئالغانلىقى يالغان بولمىغاندىمۇ كۆچادا ئۇزاق تۇرۇشنىڭ مال ئۇچۇنلا ئەمەسلىكىنى بىلگەچكە « ھە » دەپلا ئولتۇرۇۋەردىم . ئۇ « ئەرجەنزە » قىز ئالغانلىقىنى ئېيتمالمايتتى ، ئەلۋەتتە .

— بۇلارنى ساڭا ئۇنچۇالا تەپسىلىي سۆزلەپ يۈرۈشۇمنىڭ مەۋەبى سېنى ئەمدى سودا ئىشلىرىغا ئارىلاشتۇرماسلىقىن دېگىنىم ، — دېدى ئۇ ماڭا چاندۇرمايلا گەپنىڭ ماۋزۇسىنى مەن تەرەپكە بۇراپ ، — ئەسلى سېنى يەنە بىر - ئىككى يىل ئوقۇسا ئاندىن مەكتەپتىن چىقىرىۋالارمەن ، دەپ ئويلىغانىدىم . ئەمدى قارىسام ئۆزلۈكۈدىن چىقىۋالغان ئوخشايسەن ، شۇنداقمۇ ؟

مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمىدىم . دادامنىڭ ئاھاڭىدا ئاچچىق قەلىش ئالامىتى بىلىنمەيتتى .

— چىقىۋالغىنىم يوق ، مەجبۇرىم بولماي قالدىم ، بىرنەچچە كۈن ... — دەپ دۇدۇقلىدىم .

— بولدى ، بۇ گەپنى قويايلى ، — دادام يەنە مۇلايىم داۋام قىلدى ، — ئوقۇغۇچى كەلمىگەن بولسا بارمىساڭمۇ بارما ، سەندىن ئالىم ، موللا چىقمايدۇ . ئالىم ، موللا چىققاندىمۇ كىتاب ئوقۇغانغا قورساق تويمايدۇ ... ئوقۇش دېگەنگە خەت تونۇۋالغۇچىلا كۆكۈل بەرسىلا كۇپايە ...

ئۇ توختاپ قالدى . ئۇنىڭ ئۆزۈكلەر بىلەنئىگىلمەي قالغان بارماقلىرىغا سەپ سالدىم . ئۇ ئوڭ قولىنىڭ بارماقلىرى بىلەن سول قولىنىڭ بارماقلىرىنى قارسىلدىتىش ئۇچۇن تارتىۋاتاتتى . ئەمما ، بارماقلار ساقال

تەرەپكە كۆتۈرۈلمىدى . « ئەمدىكى گەپ مەن سېنى ئىككى - ئۈچ يىلدىن كېيىن ئۆيلەپ قويارمەن ، دېۋىدىم ، قارىغاندا ئۆيلۈنۈشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلىشنىمۇ باشلاۋېتىپسەن ... دېگەن مەزمۇندا ئېيتىلىدۇ ... » دەپ كۈتكەنىدىم . دادام ئۇنداق دېمەي :

— قايسى ساھەدىكى سودىغا قىزىقسەن ؟ — دەپ سورىدى ، — قەنت - ناۋاتچىلىققىمۇ ، دورا - دەرمانغىمۇ ، گەزمالچىلىققىمۇ ياكى باشقا بىر ئىشلارغىمۇ ؟ كۆكلۈگگە ياقىدىغىنى قايسى ؟ بۇنى سورىشىمدىكى سەۋەب ، سېنى بەش - ئالتە ئاي تەجرىبىسى بار ، كۆزى ، قولى پىشقان دۇكانىدارلاردىن بىرمىرىگە قوشۇپ قويغۇم كېلىۋاتىدۇ ، سەن ئاۋۋال ئالدى - ساتتىغا پىششىك كېرەك ...

ئۇنىڭ جاۋاب كۈتۈپ توختاپ قالغانلىقىنى بىلىپ كۆتۈرۈلۈپ قارىدىم ئۇ ماڭا قادىلىپ قاراپ ئولتۇراتتى . بارماقلىرى ساقالدىن يىراق ، كۆزلىرى تېخى قىسلىشقا باشلىمىغان بولسىمۇ تەلەتى سۆرۈن ئىدى ، مەن كۆزۈمنى قاچۇرۇپ يەرگە قارىدىم — دە :

— سىلىنىڭ بويرۇقلىرىغا ئېتائەت قىلىمەن ، — دېدىم .

— ئۇنداقتا تېخى ياخشىكەن ، مەن ئەتە - ئۆگۈن ئىچىدە ئويلىنىپ باقاي ، — دېدى ئۇ ئالدىرىماي ، — بىزنىڭ دۇكانلارنىڭ قايسىسى ساڭا باب ، قانداق سودا بىلەن شۇغۇللانساڭ ساڭا ئەپلىك ، بىر تەكشۈرۈپ باقاي ...

ئۇ بايىاتىن دېگەن بەش - ئالتە ئاي ، ئەمدىكى ئەتە - ئۆگۈنلىرى بىلەن بۇۋىسارىدىن ناھايىتى يىراقلاپ كېتىۋاتاتتى . ئەندىشە قىلغىنىمدەك ۋەقەنىڭ سادىر بولىدىغانلىقىغا گۇمان قىلمىدىم : دادام مېنى ئۆيلەشكە ئالدىرىمايتتى . بۇنداق ئەھۋالدا ئەلچى توغرۇلۇق گەپنىڭ بولۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

ئۇ توساتتىن :

— مولا بەشىرى ، نېغمەتۇللا قارى دېگەن كالتە سايىقلار نېمە ئىش قىلىدىغان نېمىلەر ئۇ ؟ — دەپ سوراپ قالدى .

سوئالنى ، مۇشۇنداق بىر سوئالنى كۈتمىگەنلىكىم ئۈچۈن دەرھال

جاۋاب قايتۇرالماي تەمتىرەپ ئۇنىڭغا قارىدىم . دادام ئىگىكىنى سەل كۆتۈرۈپ ، كۆز ئىشارىتىنى قوشۇپ ، « جاۋاب بەر » دەپ قىستايتتى .

— مەدرىسنىڭ تالىپلىرى ... مېنىڭ ...

— يالغان گەپ قىلىدىڭ ئوغلۇم ، — دېدى دادام ئاۋازى بوش بولسىمۇ زەردە بىلەن ، — مەن تۇنۇگۈن بىر سورۇندا مەدرىسكىنىڭمۇ-دەررىسى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم . سىلىنىڭ مەدرىستە تالىپلار ئىچىدە ئۇنداق تاپتىن چىققان ئاقىنانچىلار يوق ئىكەن !

ئىچ - ئىچىمدىن مۇزلاپ ، شۇك ئولتۇرۇۋەردىم . دادام ئارزۇ - ئۇمىدلىرىمنى ناھايىتى ئوڭايلىق بىلەن دەسسەپ - چەيلەشنى داۋام قىلدى :

— بوپتۇ ، جاۋاب بېرەلمىگىنىڭدىن قارىغاندا نام - نەسەبى يوق ، ئىش - ئوقىتى يوق جۇلدۇر كېپەنلەر ئوخشايدۇ ... ساڭا ئۇنداق نېمىلەر بىلەن باردى - كەلدى قىلىش مەن ئۆچۈن ھاقارەت ، بىزنىڭ ئائىلىمىزگە نومۇس ... ، — ئۇنىڭ بارماقلىرى ساقىلىغچە يېتىپ باردى . ساقىلىنىڭ ئۇچىنى چىمداشقا ئۆتتى . مەن تېخىمۇ مۇكچەيدىم ، — بالىلىق قىلىپ ئۇنداق بىر نېمىلەرنىڭ قىلتىقىغا دەسسەپ تاشلىغان بولساڭ كېرەك يوق ، بۇنىڭدىن كېيىن سېنىڭ ئۇلار بىلەن باردى - كەلدى قىلىشىڭنى چەكلەيمەن . ئادەملەرگە دوست كېرەكمۇ ؟ ئەلۋەتتە كېرەك . لېكىن ، ھەرقانچە يېقىن دوست بولغاندىمۇ ئارىلىق ساقلاش لازىم . ھاياتلىق ئالىمىدە ئادەم بەزىدە ئۆزىگىمۇ دوست بولالمايدىغان ۋاقىتلار كۆپ بولۇپ تۇرىدۇ ، تولا چاغلاردا ئادەم ئۆزىگە ئۆزى دۈشمەنلىك قىلىپ ئۆتىدۇ ... سەن كىچىك بولغانلىقىڭدىن بۇلارنى بىلمەيسەن ، « قارى خوجام » دەپ بەرسە ، سىلاپ بەرسە ، سىلاپ ئۆچۈپمۇ قالسەن ، كېيىن قارايسەنكى ، چىلىمنىڭ سەيخانىسى ، مۇسەللەس كومزىكىنىڭ يېنىدا جان بېرىشتىن قاچمايدىغان بولۇپ كۈرۈندىغان دوستلار جان ئالىدىغان ئەزرائىلنىڭ سۈرىتىدە كېلىدۇ ...

يۈرىكىم توختاپ قالغاندەك بولۇپ كەتتى .دادام گۇمان قىلىپ قارىسىغا سۆزلەۋاتامدۇ ، ياكى قانداقتۇر بىرلىرى « مۇسەللەس كومزەك » لىرى ھەققىدە سۆخەنچىلىك قىلدىمۇ ، بۇنى بىلگىلى

بولمايتتى . ئۇ خالاش - خالماسلىقىم بىلەن كارى بولماي كىشىلىك مۇ-
ناسىۋەت ، دوست - بۇرادەرلىك تۇغرىسىدا سۆزلىمەكتە ئىدى . ئۇ
دوستلۇقنى ئادەمنىڭ چېچىغا ، قايسىبىر ئەزاسىغا ئوخشىمايدۇ . چاچمۇ
ۋاقتى كەلگەندە چۈشۈپ كېتىدۇ . ئادەمنىڭ ئەزالىرىمۇ ياشلىقتا ئەسقىتىپ
قېرىغاندا ، تازا ئەسقاتمىغان چاغدا ۋاپا سىزلىق قىلىدۇ ... دەيتتى . مەن
ئۇ دېگەندەك كىچىك ، ياش ۋە شۇ سەۋەبتىن كىشىلىك مۇناسىۋەت
بىلىملىرىدە مول تەجرىبەم بولمىسىمۇ ، ئۇنىڭ سۆزلەۋاتقان پەلسەپەسىگە
قوشۇلالمايتتىم . شۇ تاپتا مېنى قىزىقتۇرغىنىمۇ بۇگەپلەر ئەمەس ئىدى .
بۇۋىسارە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمگە دادامنىڭ قىلچىلىك ياردەم بەرمەي-
دىغانلىقىغا ئىشىنىپ بولغانىدىم . ئۇ بۇ ئىشەنچەمنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەپ
شۇنداق دېدى :

— سەن مېنىڭ ئوغلۇم تۇرۇپزە ، ئاشۇ ئابلەھەت دېگەن
قاقباشنىڭ قىزىغا ئاشىق بولۇپ يۈرەمسەن ؟ ئابلەھەت دېگەن كىم ئۇ ؟
پارتىنى كىم كۆپ بەرسە شۇنىڭ دەۋاسى تەرەپ بولىدىغان ، تېرىقچىلىك
مەنپەئەتىنى دەپ ھۆپۈپنى پۇۋ دېمەي يەيدىغان ، قۇلىقىغا ساپالنى تىرىڭ-
لىتىپ قويساڭ كۆموش تەڭگە ئوخشايدۇ ، دەپ جىننى ئالۋاستىغا نېكاھ
قىلىشنىمۇ شەرىئەتكە مۇۋاپىق دەپ پەتىۋا يازىدىغان مەسۇم قازىنىڭ كا-
تىپى . مەسۇم قازىنىڭ ئەل ئارىسىدىكى لەقىمى « مەسۇم بۇت » ،
ئابلەھەت ئاشۇ مەسۇم بۇتنىڭ مىرزىسى ، مىرزا بولغاندىمۇ بەش - ئالتە
مىرزىنىڭ بىرى ئاران ... — ئۇ بۇۋىسارنىڭ دادىسىنى يەنە بىر ئاش
پىشىم تىللاپ بولغاندىن كېيىن زەھىرىنى « ئىشق » قا سانجىدى ، — ئا-
شىق - مەشۇقلۇق مېڭىسى سۈيۇلۇپ كەتكەن ، نان گېلىنى ئېسىپ ، سۇ
كېكىرتكەن شائىر دېگەن نېمىلەرنىڭ ئويلاپ تاپقان قاپقىنى ، ئۇ بىر
توزاق . ئەلمساقتىن تارتىپ ئاشىق - مەشۇقلۇق دېگەن نەرسە بولمىغان ،
كىمنى ئەمرىگگە ئالساڭ مەشۇقىڭ شۇ . سەن ئۇ مىرزا دېگەن نېمىنىڭ
قىزىنى نەدە كۆرۈپ ئاشىق بولۇپ يۈرۈيسەن ؟ — ئۇ شۇنداق سوردىيۇ
جاۋاب بېرىشىمنى كۈتمەي سۆزىنى داۋام قىلدى ، — خوپ ، كۆرسەڭمۇ
كۆرگەنسەن ، لېكىن قىز كۆرمەي چوڭ بولغانلىقىڭدىن قىز دېگەن

ئۇنداق بولىدۇ ، دەپ ئويلاپ قالغان ئوخشايسەن . تۇنۇگۈن مەن بىر-
دىن سۈرۈشتۇردۇم . ئۇنىڭ دادىسى قازانىنىڭ تېگىنى يالايدىغان مىرزا
بولغىنىنىڭ ئۇستىگە ، ئانىسىمۇ بىر سەھرالىق ، ئوسما تېرىيدىغان پاقما
باش ئىكەن . مۇشۇ كۈنلەردە يا ئۆلمەي ، يا تىرىلمەي پالەچ بولۇپ
يانۇدەك ... بېشىگىنى ئايلاندۇرۇۋالغان جىلدىپىرە قىزىنىمۇ ئەرئالماي ئول-
تۇرۇپ قالغان قېرى بىر نېمە دەيدۇ . قاقباش مىرزا ئۇستەك بېرىپ بىر
نەچچىنىنىڭ شالدام ، بېشىنىڭ زاغۇنى بار بىر دەلتىسىگە ئۇزىتىدىكەنغۇ
ئۇنى ؟ ماڭا دېيىشچە يەنە ئون كۈنلەردىن كېيىن گۈرۈچ تاپالسا گۈرۈچ
بىلەن ، تاپالمىسا كۆممىقۇناقنىڭ يارمىسى بىلەن ئاققۇناقنى ئارىلاشتۇرۇپ
ئەزىز قىلىپ ، ئادەم كۆرمەستە غىمىسسىدە يولغا سالارمىش ... سەنزە
بىنىڭ ...

ۋارقىراپ قوپۇپ : « بولدى ، توختاتسلا بۇ تىل - ئاھا-
ئەتلەرنى ! » دېگۈلىرىم كېلىپ كەتتى . دادامنىڭ سۆز ئاھىڭىدىن
ۋارىغاندا ، بىر - بىرىگە زاكا دۈشمەن ئادەملەرمۇ ئۆزى يوق يەردە بۇ كەبى
سېسىق گەپلەر بىلەن كىنشىنىڭ غەيۋىتىنى قىلمايتتى . دادام مىرزامنى ،
ۋارقىسىدىن يېمىش خېنىمنى ، ئۇنىڭغا ئۇلاپ بۇۋىسارنى سېستىشنى
داۋام قىلماقتا ئىدى . ئۇ بىر قېتىم دېگەن گەپلىرىنى سەل ئۆتۈپ يەنە
باشقىدىن تەكرارلاپ چىقاتتى . مەن قۇلىقىمنى ئېتىۋالالمايتتىم ، تېخىمۇ
تالاغا يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتەلمەيتتىم . مەندە دادامنىڭ ئابلەھەت مىرزىدا
داچاندۇر بىر چاغلاردىن قالغان ئىنتايىن كۈچلۈك ئاداۋىتى بولسا
كېرەك ، دېگەن تەسىرات قالدى .

— ھېلىقى كەشىنىڭ سوڭىنى دەسسەپ ، كېپىنىنى چاپان قىلىپ
كىيىپ ، مېھمانغانامغا ئەيمەنمەي كىرىپ ، ماڭا « ئەرز » دەپ بىرنېمىنى
ئوتقۇزۇپ قاچقان موللا ، قارى دېگەن نان ئوغرىلىرىنىڭ يېزىشىغا قارى-
ماندا ، — دادام ئەمدى موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىنىمۇ تىللاشقا
باشلىدى ، — قاقباش مىرزىنىڭ قىزى ساڭا ئاشىق ئىمىش . ئۇ سېنى نەدە
كۆرۈپ ئاشىق بولۇپ يۈرىدۇ ؟ — ئۇ سوردى ۋە يەنە جاۋاب كۈتمەي
داۋام قىلدى ، — پۇلۇڭنى ئاڭلىغاندۇر ، نامىڭنى ئاڭلىغاندۇر ، مېنىڭ

ئوغلۇم ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغاندۇر - دە ، ئاشقىلىقىنى يات ئەرلەرگە ئ
تىشتىن ئۈيالمىغان ، مۇشۇنىڭ ئۆزىلا ئۇنىڭ دېدەكلىككىمۇ يارىمايدىغا
بىر نېمىلىكىنى چۈشەندۈرمەمدۇ ؟ خوتۇن كىشىنىڭ ئاشىقلىقى ئالقىنىدا
چۈشكەن يامغۇر تامچىسىغمۇ يەتمەيدۇ . يامغۇر تامچىسى بىرمەر - ئىككى
تىنىق ئۆتكۈچە ئالغىنىدا نەم بولۇپ تۇرىدۇ . خوتۇن كىشىنىڭ ئاشىقلى
قىچۇ ، چىلىمدىن چىققان ئىسقىمۇ يەتمەيدۇ ...

ـــ مەن چۈشەندىم دادا ، ـــ دېدىم ئەدەبسىزلىك بولسىمۇ ئۇنىڭ
سۆزىنى بۆلۈپ ، ـــ رەھمەت ، چارچاپ قالدىڭىز ...

دادام بولسا سۆزىدىن توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى .

ـــ چۈشەنگەن بولساڭ تېخىمۇ چوڭقۇرچۈشەن . قىرىق - ئەللىك
كۈن بولمۇپتىدىم ، تاپتىن چىققىلۇپتىپسەن ، بەگگە ، ھاراقكەشلەر بىلەن
ئۇلپەت بولۇپ ، جىن - ئالۋاستىلارغا ئاشىق بولدۇم ، دەپ چېپىپ يۈ
رۈپسەن . باستىتىن قەرز ئالغان پۇلنى نېمە قىلدىڭ ؟

پۈتۈن ئەت - جانىم مۇزلاپ قېتىپ قالدى . « ئۇ بار » دېمەكچى
ئىدىم ، تىلىم گەپكىمۇ كەلمىدى . دادام بۇ ئىشنىمۇ بىلىپ بولغانىدى .

ـــ قىمار ئويىنىدىڭمۇ ، جالاپ ئويىنىدىڭمۇ ؟ ـــ ئۇ ئۇنىنى كۆتۈرۈپ
پەردىشەپ ، شەرم ـــ ھايا قىرىدىنمۇ ئاتلاپ ئۆتتى .

ـــ بىر دوستۇمنىڭ توي ئىشىغا پۇل كەملەپ ، مەندىن سورىغا
نىدى ، ـــ دۇدۇقلاپ يالغانىنى توقۇدۇم ، ـــ سىلى بولمىغاندىن كېيىن
خەقتىن ئىلىپ بېرىپ تۇراي دەپ ...

ـــ مەن باستىنىڭ دۆكىنىنى تاقاتقۇزۇۋېتىمەن ، ـــ دادام ئاچچىق
بىلەن ژارقىراپ ساقاللىرىنىمۇ تاراشنى قويۇپ تارتىشقا باشلىدى ، ـــ مەن
باستىتەك قوڭالتاقلارغا قەرز بولىدىغان ئادەممۇ ؟ سەن مېنى مۇشۇنداق
تۆۋەن ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويامسەن - ھە !

ـــ خاپا بولمىسلا دادا ، ـــ دېدىم دادامنىڭ بارغانسېرى غەزىپى
ئۆرلەپ تىترەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ـــ مەن ئۇ پۇلنى قايتۇرۇپ بېرىمەن ...

ـــ قانداق قىلىپ قايتۇرىسەن ؟ مەندىكى پۇل بىلەن قايتۇرارسەن
ھېلى ؟ ـــ ئۇ مېنىڭ ئاڭلىق قىلىپ كۆلۈپ قويدى ، ـــ مەن قايتۇرۇپ

بولدۇم . سەن يازغان ھۆججەتنى جامائەت ئالدىدا يېگۈزۈپ ، ئاندىن
قوستۇردۇم . ئۇچ كۈن ئىچىدە يامۇل ئالدىدىن يوقالمىساڭ ، شەھەردىمۇ
تۇرغۇسىز قىلۇېتىمەن دەپ ، دېگىنىمگە كۈندۇرۇپ قەسەم ئىچكۈزدىم .
سېنىڭ داداڭ مانا مۇشۇنداق ئادەم ، ئۇقۇپ قوي ! ئىككىنچى ئالدىمدا
موللا ، قارى ، مىرزام ... دەيدىغان چۈنى ، پاشا ، كومۇتىلارنىڭ ئىسمىنى
تىلغا ئېلىپ يۈرمە ، ـــ ئۇ ئورنىدىن شاققىدە تۇرۇپ ، كۆڭلۈمنى ياساپ
قوشۇپ قويدى ، ـــ ئۆيلەنگىڭبار ئوخشايدۇ . سەل - پەل سەۋر قىل .مەن
ساڭا ، خالىسام ئاساندىكى ئاينىمۇ ئېلىپ بېرەلەيمەن ...

دادام چىقىپ كەتتى . مەن بولىدىغان گەپنىڭ تۈگىگەنلىكىنى
بىلىپ ئۆز ھۇجرامغا ئالدىرىدىم . بىراق ، ھۇجرامغا قايرىلىدىغان ئە-
گىمنىڭ دوقمىسىدا قولىنى كەينىگە قىلىپ ئاللىقاياقلارغا قاراپ تۇرغان
دادامنىڭ يېنىدىن ئۆتۈشكە توغرا كەلگەنلىكتىن ، بەربىر ئۇنىڭ بىلەن
دوقۇرۇشماي ماڭغىلى بولمىدى .

ـــ گەپ - سۆزلىرىمدىن خاپا بولما ، ئەمدى سەنمۇ يىگىت بولۇپ
قالدىڭ ، قاتتىق - قۇرۇق گەپلەر ئېغىر كېلىدۇ ، ـــ دېدى ئۇ ماڭا سىڭايان
بولۇپ ، ـــ قاتتىقراق دېيىشىمنىڭمۇ ئاخىرقى ھېسابتا ساڭا پايدىسى بار ،
ئوبدان ئادەم بولسەن ، يەنە پۇتلىشىپ يۈرمەيسەن ...

مېنى يىغا تۆتۈۋاتقانلىقتىن ئۇنىڭ گەپلىرىگىمۇ ئىپادە
بىلدۇرمىدىم . ئۇ قاتتىق ، قۇرۇقلا ئەمەس ، زەھەرلىك ، ياۋۇزلاچە سۆز-
لىگەنىدى . دەپ - دەۋېلىپ ، « كۆڭلۈڭگە ئالما » دېگىنى نېمىسى ؟
شۇنداق ، مەن ئەمدى يىگىت بولۇپ قالغانىدىم ، شۇ پەيتتە ئۇ باياتىن
ئۆزى خۇلاسە قىلىپ بولغان پۇلنىڭ گېپىنى چىقاردى .

ـــ باستىتىن ئالغان تەڭگە ، تىللالارنى كىمگە بەرگىنىڭنى دەپ
بەرسەكلا مەن ئۆزۈم قانداق ئېلىشنى بىلىمەن . شەيتاندىن بولسىمۇ ...

ئۇ پۇللارنىڭ مەندە ئىكەنلىكىنى ئېيتماقچى ئىدىم ، ئىچىمدىن
ئېتىلىپ چىقىۋاتقان ئىسسەدەش سۆز قىلدۇرمىدى . دادامنىڭ جىمى ئاچ-
چىقى ، غەزىپى ئاشۇ پۇلنىڭ تۆپەيلىدىن ئىكەنلىكىنى قىياس قىلدىم . دادام
ئۇ پۇلنى ئۆزى دېگەندەك شەيتانغىمۇ يېگۈزمەيتتى .

بېشىمنى ماقۇل ئىشارىتىگە لىكشتىپ ، يۈگۈرگەندەك مېڭىپ هۇجرامغا كىردىم . داق گىلەمنىڭ ئۈستىگە ئۆزۈمنى ئاتتىم - دە ، ئۇنۇم سىرتقا ئاڭلىنىپ قالمسۇن دەپ ، بەلبېغىمنى ئاغزىمغا تىقىپ ئۇنسىز يىغلىدىم . قانچىلىك ياتتىم . قانچىلىك يىغلىدىم ، بىلمەيمەن . ئايۇرنىڭ شىپىلداپ ماڭغان ئاۋازى ئاڭلاندى .

ــ چۈشلۈك تاماقنا چىقسىلا ، ــ دېدى ئۇ ۋە گېپى تۈگۈشى بىلەنلا شىپىلداپ مېڭىپ ، يىراقلاپ كەتتى .

ئۇنىڭ مېنى ئۇخلاپ قاپتۇ ، دەپ ئويلىشىنى بەكمۇ خالايتتىم . ئەمما ، ئۇنىڭ ئۇنى ۋە گەپ قىلغاندىكى ئاھاڭى ئۆرە ئولتۇرغان ئادەمنى چاقىرغاندەك مۇلايىم ، پەس ئىدى . بۇ ئاۋازدىن يەنە قېيداشنىڭ پايدىسى يوق ، ئۆزىنى تاشلىۋېتىش يارىمايدۇ ، دېگەندەك مەنامۇ بىلىنىپ تۇراتتى . شۇڭا ئىغدا موللابەشىرىنىڭ بۇگۈن چۈشتىن كېيىن كېلىدىغانلىقىنى ئەسكە كەلتۈردۈم . دادامنىڭ بايا تىنقى ئەلپازىدىن قارىغاندا ئۇنى كىرىشتىن توسايدىغانلىقى ئېنىق ئىدى . بۇنىڭغىمۇ روھى تەييارلىق قىلىپ قويغان موللا بەشىرى مەن بىلەن كۆرۈشمەن ، دەپ باھانە قىلىپ كىرىپ قالسا دادامنىڭ ئىنساپسىزلارچە مۇئامىلىسىگە ، ھەتتا تىل - ئاھانىتىگە قالماسلىقىمۇ تۇرغان گەپ ئىدى . شۇڭا ، ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇشۇم لازىم ئىدى .

تېز مېڭىپ هويلىغا ، ئۇ يەردىن تاشقىرىقى هويلىغا چىقتىم . كۆمىچەكنىڭ زاغىرىسىنى هېجىرگە پوتەيدەك چىلاپ يەۋاتقان قاسماخۇن بىلەن هەززاخۇن تەڭلا ئورنىدىن تۇرۇشقا هەرىكەت قىلدى . مەن ئۇلارنى توسۇش ئۈچۈن ئالدىراپ :

ــ ئەسسالامۇ مولا بەشىرى دېيىلدىغان بىر تالىپ كىشى كەلسە هويلىغا كىرمەسۇن ، مەن ئۇنى ئۆستەڭبويى گۈزىرىدىكى كومۇچ ئىشانىنىڭ چايخانىسىدىن تاپاي ، ــ دېدىم .

هەززاخۇن بۇزۇرۇپ كەتكەن چىرايىمدىن بىر نېمىلەرنى گۇمان قىلغاندەك بولدى - دە :

ــ ماقۇل خوجام ، شۇنداق دەپ قويايلى ، ــ دېدى ۋە كۆيۈنگەندەك

مەسلىھەت بەردى . ــ يۈزلىرىدە يوق ، ئاقاق ئىزى تۇرىدۇ غوجام ، يۈزلىرىنى ئىشقلاپراق يۇيۇۋېتىپ كىرەرلا .

مەن يۈزۈمنى سلاپ قويدۇم ، ئۇ دېمىگەن بولسىمۇ يۈزۈمدە ياش ئاققانلىقىنى بەلگىلىرى قالغان بولۇشى مۇمكىن . شۇڭا ، قاسماخۇن دېگەندەك قىلدىم .

دادام ماڭا قاپقىنىڭ ئاستىدىن سانجىلىپ قارىدى . مەن كۆرمەسلىككە سېلىپ ، يۈزۈمنى ئېرتىپ تۇرۇپ داستىخانىنىڭ يېنە بىر تەرىپىگە ئولتۇردۇم .

تاماق گەپ سۆزسىز يېيىلدى . ئۆزۈم داستىخان ئۈستىدە ئولتۇرمىسام بىلەن قۇلىقىم دەرۋازا تەرەپتە ئىدى . موللا بەشىرى كەلمىدى .

موللا بەشىرىنى كۈتۈشۈم بۇۋىسارە بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى . دادام ئاخىرقى پوزىتسىيەسىنى بىلدۈرۈپ بولغان . ئائىلە تەرىپىدىن ئېيتىلغاندا ، ئەمدى مېنىڭ بۇۋىسارەگە ئېرىشىش ئىمكانىيىتىم پۈتۈنلەي يوقالغانىدى .

دادام ئۆز ئادىتى بويىچە ئۆيدە ئۇزاق ئولتۇرالمايتتى . ئۇ ئۆزى خالىمىسىمۇ سودا ئىشلىرى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك جېدەل - ماجىرالار ئۈنى جەڭگى - جېدەللەر قاينىمىغا تارتىپ تۇراتتى . دادامنىڭ ئۆيدە تۇرۇشىمۇ ناماز ئەسىردىن يانغىچە داۋام قىلدى . دادام ناماز ئۇچۇن مەسچىتكە چىقمىغانىدى ، ئەسىردىن كېيىن نەدىن كەلدىكىن ، ئىككىيلەن كېلىپ قاناقتۇر بىر سودىگەر بايىنىڭ يامۇلدىكىلەرنى ئەتىگەندىن بۇيان مېھمان قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتىشى بىلەنلا دادامنىڭ ئويدىكى خاتىرجەم ۋاقىتلىرى تۈگىدى . ئۇ قاسماخۇنغا :

ــ مەپە تەييارلا ، ئامبالنىڭ ئۆيىگە بارىمىز ، ــ دېدى .

دادامنىڭ چىقىپ كېتىشى ماڭا ئەركىن هەرىكەت قىلىش ئىمكانىيىتى بېرەتتى . دادام دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىشى بىلەنلا مەنمۇ سىرتقا چاپتىم .

ــ ئۇنى ، بۇنى كۆرگەچ ، شامنى هېيتگاھ مەسچىتىدە ئوقوپ كېلەي ، ــ دېدىم ئاينۇرغا ، ــ دادام كېلىپ قالسا شۇنداق دەپ قويارلا ...

ئاينۇر نېمىدىن ئەنسىرەۋاتقىنىمنى بىلمىدىغاندەك تۇراتتى . ئۇ ماڭا ئەنسىرىگەندەك قارايتتى ، گېپىمگىمۇ ئىشەنمىدىبولغاي ، ئۇ « شام نامە زىنى ئوقۇش » قا ئەمەس ، باشقا ئىشنى بېجىرىشكە بارىدىغان كىشىنى ئۇزاتقاندەك تىلىكىنى ئېيتىلىدى .

— بالدۇرراق قايتىپ كېلەرلا ، ھەر ئىش بولسا ئېغىرلىق قىلغانغا يەتمەيدۇ ...

ئېغىرلىق ياكى يېنىكلىك ئۇستىدە خىيال قىلغىنىمۇ يوق . دادام ھەممە ئارزۇ - ئۈمىدلىرىنى يوققا چىقىرىپ ، ئابروي ، نام - نەسەب ئۈستىدە ھەرقانچە گەپ سېتىپ ، موللا بەشىرىنى چۆكۈرگىنى بىلەن ، ماڭا شۇ تاپتا بۇ ئۇسارىدىن يېقىنراق دىلكەشىم ، بۇ ئۇسارىگە ئېرىشىش يولىدا ماڭا ئەقىل كۆرسىتىپ بېرىۋاتقان موللا بەشىرىدىن باشقا دوستۇم يوق ئىدى . تۇيۇقسىز - سەزگۈر موللا بەشىرى كىرىشكە جۈرئەت قىلالماي كوچىنىڭ دوقمۇشىدا تۇرىدىمكەن ، دەپ ئويلىغىنىم بىكار بولۇپ چىقتى . ئۇنى كوچىنىڭ دوقمۇشىدا ئەمەس ، ئۆستەڭبويى گۈزىرى ئەتراپىدىمۇ ئۇچرىتالمىدىم . كومات ئىشاناتنىڭ چايخانىسىدا بىر چەينەك چاي ئېلىپ خېلى ۋاقىتقىچە ئولتۇردۇم . موللا بەشىرى بۇ تەرەپلەردە بولۇش ئەمەس ، قارىسىنىمۇ كۆرسەتمىدى . بۇنىمەگەپ ؟ موللا بەشىرى ئاسانلىقچە گېپىندىن يانمايتتى . ئۇ ئۆزى كېلىمەن ، دەپ تۇرۇغلۇق كەلمەسلىكى ، دادامنىڭ پوزىتسىيەسىدىن بەرھەر تەۋىش ئاڭلىغانلىقىنى ، باشقىچە ئۆزگىرىش يۈز بەرگەنلىكىنى ئىسپاتلايتتى . مەن ئۇنى ئىزدەپ ئۆيگە باردىم .

موللا بەشىرىنىڭ ئىشىكىگە قۇلۇپ سېلىنغلىق ئىدى . بۇھال موللا بەشىرى ئۇستىدىكى خىياللىرىنىمۇ ئاستىن - ئۈستۈن قىلۋەتتى . موللا بەشىرى نېمشقا ماڭا تازا كېرەك ۋاقىتتا يوقاپ كېتىدۇ ؟ مەن ئۇنى نەدىن ئىزدىشىمنى ، دادام بىلەن بولغان سۆھبىتىمنىڭ نەتىجىسىنى قانداق ئورۇشۇمنى ۋە ئەمدى قانداق قىلىشىم كېرەكلىكى ھەققىدە قانداق مەسلىھەت ئېلىشىمنى بىلمەي بىر ھازا تۇردۇم . ۋاقىت شامدىن ئۆتتى ، خۇپتەنگە ئەزان ئېيتىلدى . موللا بەشىرى بولسا ھامان كۆرۈنمەيتتى . مەن

بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ نېغمەتۇللا قارىنىڭكىگە باردىم . بۇچاغدا كىشىلەر خۇپتەندىن يانغانىدى . ئىزدىگىنىمگە يارىشا موللا بەشىرىمۇ نېغمەتۇللا قارىنىڭكىدە بولۇپ چىقتى . موللا بەشىرى ساق ئەمەس ئىدى .

— كەلگەنلىرى ناھايىتى ياخشى بولدى ، — دەپ قارشى ئالدى نېغمەتۇللا قارى مېنى ، — موللىكام بىلەن ئىككىمىز ئاخشام بىللە ئىدۇق ، ئارىيادىن قارقىدەرۋازا ئۈدۈلىغا كەلگۈچە تۆت - بەش ئالقانات ئارقىمىزغا كىرىۋېلىپ ، تولا ئەسكىلىك قىلدى . بىز ئۆزىمىزنى شۇنچە ئۇتقىنىمىزغا قارىماي يولسىزلىق قىلىپ موللىكامنى ئۇر - ئۇرقىلۋەتتى ...

مەن موللا بەشىرى ياتقان مېھمانخانىغا كىردىم . ئۇنى تونۇغىلمۇ بولمايتتى . كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمىغان ئەزالىرىغا توخۇم سېرىقى ياكى ئېقى چېپىلىپ ، ئاق ماتا بىلەن ئوراپ تاشلانغانىدى . مەن دادامنىڭ موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى ئۇستىدە ئېيتقان گەپلىرىنى ئەسلەپ ، « ئۇر - ئۇر قىلۋېتىش » — نىڭ مەلۇم بىر ئارقا كۆرۈنۈشى بار ، دەپ پەرەز قىلدىم . بىراق ، ھازىر بۇ ھەقتە سۆز ئېچىش بىئەپ ئىدى .

ھەرنېمە بولسا ئۇ لۇكچەكلەر سىلىگە ئازار يەتكۈزمەيتۇ ... — دېدىم نېغمەتۇللا قارىغا .

بۇ سۆزۈمدە يەنە ئۇنى سىناپ بېقىش غەرىزىمۇ بارئىدى . چۈنكى ، موللا بەشىرىنى ئۇرغان لۇكچەكلەرنىڭ نېغمەتۇللا قارىنى ئايىپ قويۇشى غەلىتە ئىدى .

— موللىكامنى بۇ پېتى ئۆيگە قويۇپ بېرىشكە كۆڭلۈم ئۇنىمىدى ، — دېدى نېغمەتۇللاقارى ، — ئۇنى يۆلەپ ئۆيگە ئەكەلگەندىن كېيىن مەنمۇ سىلى ئوتتۇرىغا قويغان سوئالنى ئۆزۈمگە بېرىپ باقتىم . نېمىشقا بۇ لۇكچەكلەر خاس موللا بەشىرىگە قول سالىدۇ ، بۇنىڭ نېمە سىرى بار ؟ — ئۇ سەل تۇرۇۋېلىپ قۇشوپ قويدى ، — ئۇلار مېنىمو ساۋىدى ، ئەمما توپامنى قاققاندەك چالاق - بۇلۇق قىلىپ قويدىيۇ ، ئۇشت - تېپىكلىرىنى موللىكامغىلا ئىشلەتتى .

موللا بەشىرى ئىششىپ كەتكەن قاپاقلىرى ئاستىدىكى ئاران پەرق قىلغىلى بولىدىغان كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ :

ـــ دېگەن ۋاقىتتا بېرىپ دادىلىرى بىلەن سۆزلىشەلمىدىم . ئەپۇ قىلارلا . شۇنچە بارغۇم بار ئىدى ، ئەمما ، ئەھۋالىم ... ، ـــ دېدى .

« بۇمۇ مېنىڭ ئىشلىرىمغا ئارىلاشقانلىرىنىڭ نېسىۋىسى » دېمەكچى ئىدىم ، تىلىمنى تىيىدىم . مەن ھەممە يۇرۇش - تۇرۇشۇمغىچە ، كىم بىلەن بارىدى . كەلدى قىلغانلىقلىرىمدىن تارتىپ ، بارىدى - كەلدى قىلغان كىشىلىرىمنىڭ ئەھۋالىغىچە ئىگىلەپ بولغان دادامنىڭ بۇ نامەردلىكتىمۇ قولى بار ، دەپ پەرەز قىلدىم . شۇنداقتىمۇ ، پەقەت پەرەز قىلالايتتىم ، خالاس .

ـــ دادام بىلەن سۆزلەشمىسىلىمۇ ئىش ھەل بولدى موللىكا ، ـــ دېدىم ئۆز گېپى ئۈچۈن ئىنكاس كۈتۈپ قاراپ ياتقان موللا بەشىرىگە ، ـــ دادام مەن بىلەن نەخ يېرىم كۈن سۆزلەشتى . ئۇ خەتنى ئوقۇپتۇ ، مىرزامىنىڭ ۋە چوڭ - كىچىك خېنىملارنىڭ ئەھۋالىنىمۇ ئوقۇ شۇپتۇ . ھەتتا ئىككىلىرىنىڭ ئەھۋالىنىمۇ ئېرىنمەي سۈرۈشتۈرۈپ بېقىپتۇ ...

ـــ بىردەمنىڭ ئىچىدە - ھە ؟ ـــ ھەيران بولدى نېغمەتۇللا قارى .

موللا بەشىرى بولسا ئۆزى شۇ ھالدا تۇرۇقلۇق مېنىڭ ئىشىمنى سۈرۈشتۈردى .

ـــ ئەلچى ئەۋەتىشكە قوشۇلدىمۇ ؟

مەن ئۇنىڭ دوستلۇق ئىپادىلىنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراپ « قوشۇلدى » دەپ جاۋاب بەرسەم خاتىرجەم قىلىدىغانلىقىمنى چۈشەندىم . ئەمما ، دادامنىڭ مەن بىلەن سۆزلەشكەن چاغدىكى ئەلپازى ۋە ياۋۇزلارچە قىياپىتىنى ئويلىغاندا ، يالغان سۆزلەش كېيىنكى قەدەملەرنى ئويلىشىشتا خاتا مۆلچەر پەيدا قىلاتتى ، موللا بەشىرى قاتتىق تايانغان بىر تېمىپ قالغىنى بىلەن تېخى پىكىر قىلالايدىغان ، مولاھىزىگە يارايدىغان ئەھۋالدا ئىدى . شۇڭا ، راستىنى ئېيتتىم :

ـــ قوشۇلمىدى . ھەتتا يېقىنمۇ كەلمىدى ...

موللا بەشىرى مەن تەرەپكە قارىتىلغان بېشىنى قېيىنچىلىق بىلەن يۆتكىدى . ئۇ نەزىرىنى ۋاساجۇپ يېپىلغان تورۇسقا تىكتى . مورا بېشىدىكى جىن چىراغنىڭ يورۇقى ئۇنىڭ سىڭا يۈزىنى يورۇتقان بولسا كېرەك ، ئۇمىدسىزلەنگىنىنى كۆرۈشكە كۈپايە قىلاتتى .

ـــ ھەي ، باي ئاكىمىزنىڭ نېمە قىلغىنى بۇ ... ، ـــ دېدى نېغمەتۇللا قارى ئېغىر تىنىپ .

موللا بەشىرى خېلى ئۇزۇنغىچە ياتقان ھالىتىنى ئۆزگەرتمىدى . كېيىن ، كەينى - كەينىدىن بىر نەچچە قېتىم ئېغىر تىنىپ :

ـــ باي دادىلىرىنىڭ شۇنداق قىلىشىنى مۆلچەرلىگەنىدۇق . كېرەك يوق ، ـــ دېدى ۋە ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك قوشۇپ قويدى ، ـــ تازا يامان ۋاقىتتا يېتىپ قالدىم - دە ، ئەمدى نېمە قىلاي دەيلا ؟ ـــ دەپ سورىدى .

جاۋاب بەرمىدىم . ئۇنىڭ « قېچىش » توغرىسىدىكى گېپى يادىمغا كەلدى . ئۇ « قېچىش » توغرىسىدا سۆزلىگىنىدە ، باشقا جايلارغا كېتىپ ، بىر نەچچە يىل تۇرۇپ قايتىپ كېلىش توغرىسىدىلا گەپ ئاچقان . بۇ گەپلەرگە مەن ئۇ چاغدا « ھە » دېگىنىم بىلەن قانداق قېچىشنىڭ تەپسىلاتىنى بىلمەيتتىم .

ـــ ھېچقانداق چارە قالمىغان بولسا بىز دېيىشكەن ھېلىقى مەسىلىنى ئويلىشىدىغان بولدۇق - دە ! ـــ دېدى موللا ، ـــ شۇنداق ، شۇ مەسىلىنى ئويلىشايلى . بۇنى ئەڭ ئاۋۋال سىلى پۇختىراق ئويلىسىلا ، قەتئى قارارغا كەلسىلە ، ئىرادىلىرى چوقۇم شۇنداق بولسا ، شۇ چاغدىن باشقا يول قالمىغاندەك تۇرىدۇ ...

دېمەك ئاۋۋال مەن « پوختا ئويلىنىشىم » ، « قەتئى قارارغا كېلىشىم » كېرەك ئىدى . دېمىسىمۇ بۇ ماڭا مۇناسىۋەتلىك ئىش ئىدى . شۇڭا ئاۋۋال مەن قارار قىلىشىم كېرەك ئىدى . مېنىڭ بۇگۈن چۈشتىن باشلاپ تا ھازىرغىچە موللا بەشىرىنى ئىزدىشىم ، ئۇنى تېپىپ ، ئۇنىڭدىن ھال سوراشنى باھانە قىلىپ ، كۆزىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇمۇ ھەممىدىن ئاۋۋال ئۆزۈم ئۈچۈن كېرەك ئىدى . مەن نېمە دېيىشىم كېرەك ؟ ... موللا بەشىرى دېگەندەك « پۇختا ئويلىنىشىم » كېرەك ، ئاندىن قارارىمنى ئىلان قىلىشىم كېرەك ئىدى .

ـــ مەن يەنە بىر ئويلىناي ... ، ـــ دېدىم بوش ئاۋازدا .

ـــ شۇنداق قىلسىلا ، پۇختا ، ئەتراپلىق ئويلانسىلا . ئىشنىڭ ئۆزىدە

نىلا ئەمەس ، كېيىنلىكىنى ، قانداق نەتىجە بېرىدىغانلىقىنىمۇ ئويلانسىلا ، ــ دېدى موللا بەشرى ، ــ سىلى قانداق قارارغا كەلسىلە ، بىزگە ئوقتۇرسىلا . بىز خۇدايىم بۇيرۇسا ئاكىلىقنى ، دوستلۇقنى تولۇق ئادا قىلىمىز . خۇدا گۇۋاھ ...

بۇنىڭغا شۇبھىلەنمەيتتىم . شۇنداق بولغانلىقتىن ئىزدەپ سوراپ ، مۇشۇ يەرگە كەلگەنىدىم . ھازىر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بۇلار توغرىسىدا ئېغىز ئاچقىنىم كەلمەي « رەھمەت » دېدىم ـ دە ، قايتىپ كېتىش ئۈچۈن ئورنۇمدىن تۇردۇم . نېغمەتۇللا قارى دادامنىڭ ئوسال مىجەزى توغرىسىدىكى ئىزاھاتلىرىغا قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ داستىخانغا تۇتمىدى

ئادەم شالاڭشىپ كەتكەن يوللاردىن ئۆتۈپ ئۆيگە كەلدىم . دەرۋازىنىڭ تېشىدىن قۇلۇپلانمىغىنىغا قارىغاندا دادام تېخى قايتىپ كەلمىگەنىدى . قۇلۇپنى ئاستا ئېچىپ ، دەرۋازىنى تىۋىشسىز ئىتتىرىپ ، قۇلۇپنى ئاۋۇالقىدەك سىلىپ قويدۇم ۋە ئۆز ھوجرامغا ئاينۇرغا بىلىنىدۇر . مەي كىرىۋالدىم . ئاينۇر قاچان كېلىشىمدىن خەۋىرى بارمۇ ، چۈشەكلىرىنى سىلىپ قويغانىدى . شامۇ ياقماي يوتقانغا كىردىم ، ئەمدى بايات دېگىنىمدەك « قېچىش » ئۇستىدە « پۇختا » ، « ئەتراپلىق » ئويلىنىشىم كېرەك ئىدى .

ئەمەلىيەتتە ھېچنېمىنى ئويلىيالمىدىم . قاچسام ئەلۋەتتە بۇۋىسارىنى ئېلىپ بىللە قېچىش كېرەك . بۇنىڭغا ئۇ ئۇنامدۇ ؟ ئۇنىدى ، دېگەندە ئىككىمىز قانداق قاچىمىز؟ مەن ئۇلارنىڭ ھويلىسىغا كىرەلمەسەم ، ئۇ تالاغا چىقالمىسا ، قانداق پۇتۇشۇپ ، قايسى چارە بىلەن سىرتقا چىققىلى بولىدۇ ؟ ... بۇلار توغرىسىدا ھەرقانچە خىيال قىلغىنىم بىلەنمۇ ئۇنۇملۇك چارە تاپالمىدىم .

ئەتىسى ئەتىگەندە چاي پاراڭسىز ئىچىلدى . دادام يەنىلا ئۆز خىيالى ، ئۆز ئىشلىرى بىلەن بەنت ئىدى . چايدىن كېيىن ئاينۇرغا سىرتقا چىقىپ كېتىۋاتقىنىمنى ئۇقتۇرۇپ قويۇپ ، ئۇنىڭ قاچان قايتىپ كېلىشىنى سورىغىنىغا مۆجىمەلرەك بىر نېمىلەرنى دەپ جاۋاب بەردىم ـ دە ، دۆڭ مەسچىتكە ـ نېغمەتۇللا قارىنىڭكىگە يول ئالدىم . ئۇ يەرگە بېرىپ

موللا بەشىرىنىڭ ھالىنى سورىغاچ « قېچىش » قا قوشۇلىدىغانلىقىمنى ، ئەمما قانداق قېچىش توغرىسىدا ئامال تاپالمىغانلىقىمنى ئېيتىپ قويۇش قارارىغا كەلدىم . بىراق ، خېلىچىخان ئانا موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتتى .

ــ موللام كېچىچە بىئارام بولۇپ ئۇخلىيالماي چىقتى ، بىز ئۇنىڭ بەل ياكى قوۋۇرغىسى سۇنغان ئوخشايدۇ ، دەپ پەرەز قىلدۇق . قارى بالام ھارۋا كىرا قىلىپ ، ئەرشىدىن سۇنۇقچىنىڭكىگە ئاپىرىپ كۆرسىتىپ كېلىمەن ، دەپ ئېلىپ كەتكەنىدى ... كىرىپ ئولتۇرۇپ تۇرسىلا خوجام ...

رەھمەت ئېيتىپ ، كېيىن باشقا كېلەرمەن ، دەپ تەكەللۇپ قىلىپ ، كەينىمگە ياندىم . بارغۇدەك يېرىم ، قىلغۇدەك ئىشىم بولمىغانلىقتىن ، بىر ھېسىپ ، ئىككى ھېسىپ تۆرەياراباغ ئارقىلىق سېپىل تۈۋىگە چىقىپ ، ئاندىن ياراباغ دەرۋازىسىدىن ئۆتۈپ ، تۇمەن بويىغا كەلدىم .

دەريا بىر خىل تىنچلىق قويىنىدا يېيلىپ ياتاتتى . قاش بويىدىكى سۆگەت سايىسىدا ئولتۇردۇم . ساپسېرىق سۇ سۆگەتنىڭ تىگىپ تۇرغان چۈۋىقلىرىنى يالاپ ، كىچىكرەك دائىرە چىقىرىپ ، ئاندىن تۇرۇلۇپ ئاياغقا ئەگىيىتتى . دەريانىڭ نېرىسى سازلىق بولۇپ ، ئادەم بېلىگە كەلگۈدەك ئۆسكەن يىكەن ، قۇمۇشلار لەرزان شامالدا سۇس تەۋرىنەتتى . ئۇنىڭ نېرىسىدا ئېگىز يار ، يار ئۈستىدە ئېگىز ـ پەس ، قىڭغىر ـ قىيسىق ئۆيلەر بولۇپ ، ھازىرلا ئۆرۈلۈپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى . بىر ئاز ئولتۇرۇپ ، ھارغىنىمدىن كېيىن ئۈستۈمگە سوغۇق سۇ چېچىلغاندەك ئەندىكىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم . « مەن بۇ يەرگە نېمىشقا چىقتىم ؟ » دەپ سورايتتىم ئۆزۈمدىن قايتا ـ قايتا . بۇ سوئالغا جاۋاب تاپالمىغانسېرى يۈرىكىمدىن بىر خىل ئازاب . ئاغزىمدىن بىر خىل ئۇھ ئېتىلىپ چىقاتتى ، ئىچ ـ ئىچىمدىن بىر خىل يىغا يامىشىپ كېلەتتى . ئۆزۈمنى شۇنچىلىك يېتىم ۋە يالغۇز سېزەتتىمكى ، ئەتراپىمدىكى دەريا ، دەرەخ ، چىم ، چاۋار ـ چاتقاللار ... مۇبۇقالغاندەك تۇيۇلاتتى . ئەزەلدىن تارتىپ ئادەمنىڭ قولىدىن ھەممە ئىش كېلىدۇ ، دېگەن گەپ بار . شۇ تاپتا مېنىڭ قولۇمدىن ھېچنېمە كەلمەيۋاتاتتى . بۇۋىسارىنىڭ بولغۇسى تويىغا ساناقلىقلا كۈنلەر قالغان ، ئۇ ماڭا

نۇرغۇن ئۇمىد ۋە ئارزۇلىرىنى بېغىشلىغان ، ماڭا يېلىنىپ - يالۋۇرغاندى ، مەن ھېلىغىچە بىرمۇ ئىش قىلىپ ، ئۇنىڭ ئۇمىد ۋە ئارزۇسىغا جاۋاب بېرەلمەيۋاتاتتىم . مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ، كۇنلەر ئۆتۈۋەرسە ، بۇۋىسارەنىڭ ھاياتى خەۋپ ئىچىدە قالاتتى ، ماڭىمۇ ھېچقانداق خوۋلۇق بولمايتتى ، قانداق قىلىشىم كېرەك ؟

« قاچىمىز ! — ئىرادەم شۇ بولدى ، — بۇگۈن كېچىلەپ بولسىمۇ مولا بەشىرىنىڭ ئۆگزىسى ئارقىلىق يا شوتا ، يا ئارغامچا بىلەن بۇۋىسارىنىڭ ھويلىسىغا چۈشىمەن . بىر ئامال قىلىپ بۇۋىسارىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشىمەن ، مەن بىلەن بىرلىكتە قېچىشقا رازى بولسا ، قانداق قېچىش ، قايسى تەرەپكە قېچىشنى مەسلىھەت قىلىشىمىز ، قېچىشقا قوشۇلماي ، تەقدىرگە تەن بېرىشكە رازى بولسا ، > مېنى كەچۈرسىلە > دەپ كەينىمگە يانارمەن . مۇبادا ئۇ ۋارقىراپ - جارقىراپ ئادەم چاقىرىپ قالسا باشقا كەلگەننى كۆرەرمەن ... » سەل ئۆتكەندىن كېيىن بۇۋىسارىگە شۇنداق غايىبانە خىتاب قىلدىم : « بۇۋىسارە ، سېنىڭ بەختىڭ مېنىڭمۇ بەختىم ، سېنىڭ ئۇستۇڭگە قانىتىنى يايغان بالايىئاپەت مەن ئۈچۈنمۇ دەھشەتلىك قازا . مەن دانىشمەنلەرنىڭ قىزلارنىڭ كۇلكىسى خۇددى يېشىغا ئوخشاشلا بىر دەملىك . ئۇ ئەتىگەنكى شەبنەمدەك قارىغان كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىپ زوقىنى قوزغايدۇ . لېكىن ، قۇياش كۆتۈرۈلگەنسېرى شەبنەم غايىب بولغاندەك ، قىزلار كۇلكە ۋە يېغىسى ئارقىلىق ئىرىشىدىغىنىغا ئېرىشۈالسلا ، ئۆز كۇلكىسىنىمۇ يېغىسىغا ئوخشاشلا تونۇمايدۇ ، دېگەنلىرىنى ساڭا تەتبىق قىلالمايمەن . تەبەسسۇمىڭنى ، سېنىڭ خەت ئارقىلىق بىلدۇرگەن ئىلتىجالىرىڭنى قانداقمۇ بىر دەملىك دەي ؟ سېنىڭ يېقىملىق كۇلكەڭ چىش ، لەۋ ، كۆزلەر ئارىسىدىلا پەيدا بولغان ئەمەس ، ئۇ قەلبىڭدە يېتىلگەن : سېنىڭ ياشلىرىڭ كىرپىكلىرىڭ ئارىسىدىن ئەمەس ، يۈرىكىڭنىڭ قېتىدىن ئېقىپ - ئېتىلىپ چىققان ، بۇۋىسارە ، ماڭا بىلدۇرگەن ئىشەنچىڭنى چوقۇم ئاقلايمەن . بىراۋغا ئىشىنىپ ، ئىشەنچىڭدىن ئىشەنگەن شۇ بىراۋ ئارقىلىق مەھرۇم بولمىسام -

ۇ چوڭ ھالاۋەت - ھۇزۇر . دۇنيادا ئىشەنگەن كىشىدىن ۋاپاسىزلىق ئىزى ئالسا ، بۇنىڭدىن ئېغىر ئازاب بولمايدۇ . ئىشەنچ - ئىنسانىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك بايلىقى ... بۇۋىسارە ، سەن شۇ تاپىتا تارقەپەزدەك ھۇجرىدا ئولتۇرۇپ ، ئازابلىنىۋاتقانسەن . يەنە ئازراق سەۋر - تاقەت قىلىپ چىدا ، ئۇگۈن كېچە سېنىڭ ئالدىڭدا تەييار بولىمەن . تەۋەككۇل ئېتىغا مېنىپ ، جۇرئەت ئۇزەڭگىسىگە دەسسەپ ، غەيرەت قامچىسىنى قولۇمغا ئالىمەن . سېنى ماڭا توغرى قىلىپ ئۇچراشتۇرغان ، ئىللىق تەبەسسۇملىرىڭدىن ھۇش بولۇش سكۇنتلىرىغا ئاشنا قىلغان ، ياشلىرىڭ بىلەن مۇھەببەت گۇلىگە سۇ سېپىش پۇرستىنى ئىنئام قىلغان تەقدىر نېمىشقا ئەمدى ساڭا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاتلانغىنىمدا كىچىككىنە چىغىر يول بولسىمۇ قالدۇرمايدىغان ؟

بۇ دۇنيا شۇنداق پاراسەت بىلەن يارىتىلغانكى ، بازارغا بىر تاش ئېلىپ كەلگەن ساتارمەنگە جەزمەن يەنەبىر تاشقا ئېھتىياجى بار ئالارمەننى ئوغرى قىلماي قالمايدۇ . ئىككىمىزگە ئىشق شارابىنى تەڭلىگەن خۇدا چوقۇم ئۇنى ئىچىشىمىز ئۈچۈن سورۇن بەرمەي قالمايدۇ ... »

ئاللىبۇرۇن دەريابويىدىن يېنىپ ، يارباغ دەرۋازىسىغا كېلىپ قالغانىدىم . پاكار بىر ناۋاينىڭ باش ئۇستىگە قويۇۋالغان تەۋىنىڭ گىرۋىكىگە پېشانەمنى ئۇرۇۋېلىپ ئۆزۈمگە كەلدىم . ناۋاينىڭ بىر تەۋەك گىردە نېنى تېقما - تېقماق بولۇشۇپ ئالدىرىشىپ كىرىۋاتقان - چىقىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ، ئىشەكلەرنىڭ ئايىغى ئاستىغا تېرىلىپ يۇمىلاپ كەتتى . ناۋاي ماڭا ئېسىلىشقا تەرەددۇتلىنىۋاتقاندا چاپانىنىڭ پېشچىلىك چوڭلۇقتىكى بىر پارچە تۇزنى كۆتۈرۈۋالغان دېھقان سىياق بىر كىشىنى ياسداق ئىگەرلەنگەن بىر ئىشەك قاتتىق ئېتىتىرىپ ، ناۋاينىڭ تەۋىنىڭگە ئۇرۇۋەتتى . ناۋاينىڭ ماڭا سوزغان قولى تۇزنى چاڭگاللىدى . ئاڭغۇچە كەينىدىن كېلىۋاتقان ئالىپتە مەپىدىن قاچقان بىر توپ كىشى مېنى ئىختىيارسىدىن تاشقىرى سۈرۈپ ، ئېتىتىرىپ ، دەرۋازىدىن كىرگۈزۈۋەتتى . ناۋايغا ئىچىم ئاغرىدى . ئۇ بىر تەۋەك ناندىن ئايرىلغان ، نانلار ئاياغلار ئاستىدا مىجىلىپ ، توپىغا ئارىلىشىپ كەتكەندى . كەينىمگە قاراپ ،

دېھقان سياق ئېگىز كىشىنىڭ ياسداق ئىگەرلىك ئېشىك ئۇستىدىكى بار ۋەچچىنى تارتقۇشلاۋاتقىنىنى كۆردۈم . ئۇنىڭ قولىدا تۇز يوق ئىدى . ئەنە شۇ تارتقۇشلاۋاتقان قولنىڭ بىر جۈپتىن كۆپ ئىكەنلىكى ئۇيەردە يەنە پاكار ناۋاينىڭمۇ بارلىقىنى بىلدۈرەتتى .

نېغمەتۇللا قارىنىڭكىگە باردىم . بۇ قېتىم موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى بار چاغدا بېرىپتىمەن ، ئىشكىنى نېغمەتۇللا قارى ئۆزى ئاچتى .

ــ بىرەر سائەت بولدى قايتىپ كەلگىلى ، ــ دېدى ئۇ مېنى مېھمانخانىغا باشلاۋېتىپ ، ــ ئانام سىلىنىڭ كېلىپ كەتكەنلىكىرىنى ئېيتتى ، ئولتۇرۇپ تۇرماپلا ؟

ــ مۇللىكامنىڭ ئەھۋالى قانداق ؟ ــ دەپ سورىدىم .

ــ ئەرشىدىن سۈنۈقچى سۆزىگە زەخمە يېمىگەن ، گەجگىسىگە قاتتىق قۇرۇق بىر نەرسىلەر بەكرەك تېگىپ كېتىپتۇ ، دەيدۇ . تۇخۇمدا شاقدىپ ، ئۆزى بىر تېڭىپ قويدى .

مېھمانخانىغا كىرىپ موللا بەشرىدىن ھال سورىدىم . ئۇ ئەھۋالىنىڭ خېلى ياخشى بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ ، مېنى خاتىرجەم قىلدى . داستىخان سېلىنغاندىن كېيىنلا ئاخشامدىن ۋە بۈگۈن چۈشكىچە دەريا بويىدا سۇرگەن خىيالىرىمنى ئېيتىپ بەردىم . گەجگىسى قاتتىق ئاغرىغانلىقتىن ، ئىككى تەكىنى قولتۇقىغا بېسىپ ، سىكايان ئۆرىدەپ ياتقان موللا بەشرى تەشۈشلەنگىنىنى يوشۇرمىدى :

ــ دادىلىرى بۈ ئىشقا ئاشۇنداق سالقىن مۇناسىۋەت تۇتۇۋاتقان چاغدا قاچتۇق ، دەپ قاچالىغاندىمۇ ئۆيلىرىگە كېتەلمەيدىغان ئىش بولدىغۇ ؟

ــ تىرىكىكە ئۆي ، ئۆلۈككە گۆر تېپىلماي قالماس ، موللىكا ، ــ دەپ مەن تەرەپكە ئۆتتى نېغمەتۇللا قارى ، ــ دەمالالىقا شەھەردىن چىقىپ كەتكىلى بولماي قالسا بىزنىڭ ئۆيدە تۇرۇپ تۇرسىمۇ بولىدۇ . كېيىن ئاز - تولا يېغىش قىلىپ غېپىدە يولغا سېلىۋەتمەيمزمۇ ؟

موللا بەشرى گەپ قىلماي جىمىپ قالدى . نېغمەتۇللا

قارىنىڭ « يېغىش قىلىپ » دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ ، باست سەرراپتىن ئۆتنە ئالغان كۆمۈش تەڭگىلەر بىلەن ئىككى تىللانى يادىمغا ئالدىم . دادام بۇنى « قايتۇرۇپ كەل » دېگىنى بىلەن كېيىن يەنە سۇرۇشتۇرمىگەنىدى . « قايتۇرۇپ بەرمەيمەن ، ــ دېدىم ئېچىمدە ، ــ ئاتا بولغۇچىنىڭ ئوغلىنى ئۆيلەيدىغان قەرزى بار . بۇلار دادامنىڭ قەرزى ھېسابىدا ئەمدى ماڭا قالسۇن ... »

ــ نەدە تۇرۇش ، نەگە يولغا سېلىۋېتىش كېيىنكى گەپلەر ، ــ موللا بەشرى ئاغرىقى تۇپەيلىدىن چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ ، سەل كۆتۈرۈلۈپرەك ئولتۇردى ، ــ بۇ يەردە مۇناقىمۇ ئىش بار ، ــ ئۇماڭا قادىلىپ قارىدى ، ــ سىلىمۇ دادىلىرى بىلەن ئىسسىق ئۆيدىن ، خېنىمۇ ئاتا - ئانىسى بىلەن ئىسسىق ئۆيدىن ئاجراپ كېتىدىغان گەپ ، ئىككىلىڭلار ئائىلىدىن ئاجرالماڭلار ، چوڭلارنىڭ ئىلكىدە بولمىساڭلار قانداق كۈن كېلىشىنى ئويلىشىدىغان مەسىلە . كۆيدۈم - پىشتىم بىلەنلا ياشغىلى بولمايدۇ ...

ــ مەن قەتئىي ئىرادىگە كەلدىم ، ــ دېدىم ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ، ــ ئەمدى دادام بىلەن ئۆيۈمۇ ھامنى ماڭا ئەسقاتمايدىغاندەك تۇرىدۇ . تىرىكچىلىككە كەلسەك ، دادامدىن يوشۇرۇپ جۇغلىغان ئاز - تولا پۇل بار ، شۇنى دەرگىزا قىلىپ تۇرساق ، كېينچە مەدىكار چىلىق بولسىمۇ قىلارمەن ...

ــ گەپ خېنىمدا ، ــ دېدى نېغمەتۇللا قارى لوقما سېلىپ .

ــ شۇنداق ، گەپ شۇنىڭدا ، ــ ئۇنىڭ سۆزىنى تەكرارلىدىم ، ــ سىلىنىڭ ئۆگزە ئارقىلىق چۈشۈپ ، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەن ، ماقۇل دېسىلا گېپىم گەپ ، دېگىنىم دېگەن !

ــ مەيلى ، مەسلىھەتىمىز شۇنداق بولسۇن ! ــ موللا بەشرى قۇۋۋەتلىدى ، ــ خېنىم بىلەن بىر كۆرۈشۈشلىرىمۇ بولىدىغان ئەقىل . بىراق ، ــ ئۇ سەل تۇرۇۋالدى - دە ، تورۇسقا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى ، ــ بىزنىڭ ئۆگزىدىن ئۇياققا چۈشەلىگەن بىلەنمۇ خېنىمنىڭ ھۇجرىسىنى قانداق تاپىلا ؟ ئىچكىرىكى ھويلىغىغۇ مەن كىرىپ باقمىغان ،

كىرمىگىنىم بىلەن مۆلچەرلەشكە بولىدۇكى ، بايلارنىڭ ئۆيى بىر - ئىككى بولمايدۇ . كىچىدە تەمتىلەپ يۇرۇپ ، ھەممە ئۆينىڭ ئىشىكىنى قېقىپ چىققىلى تېخى بولمايدۇ . خاتالىشىپ قاقمىغاندىمۇ ، خېنىمنىڭ ئىشكىنى قاقىسىلا ئېچىشى ناتايىن . ئەتەي ياتقاندىمۇ قاراڭغۇدا كىملىكلىرىنى بىلەلمەي ۋارقىراپ تاشلىسا ، باشقىلار ئاڭلاپ قالسا تىرنىڭ چىقالمايدا ...

ـــ ھېلىقى جانۋارنى پايلاپ بىر كۆرۈشۈپ باقايمۇ يا ؟ ـــ دېدى نىغمەتۇللا قارى . ئۇ مىرزامنىڭ مەپكىشىنى كۆزدە تۇتۇۋاتاتتى ، ـــ ئىچكىرىكى ھويلىدا نەچچە ئۆي بار ، چوڭ خېنىم قايسىسىدا ، كىچىكى قايسىسىدا ، چاندۇرماي سوراپ بىلگىلى بولماسمۇ ؟

نىغمەتۇللا قارىنىڭ ئويلىغىنى ماڭمۇ ياقتى . موللا بەشىرى نېمە دەيدىكىن ، دەپ ئىككىلىمىز ئۇنىڭغا قارىدۇق . ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ ئۆرىدەپ ياتقىنىچە :

ـــ ھېلىقى ئۇچۇر يەتكۈزگۈچى تىلسىمات مەخلۇق يەنە بىر قېتىم ئەسقاتسىغۇ ... ـــ دېدى .

بۇ « تىلسىمات مەخلۇق » نى كۆپ قېتىملاپ ئېسىمگە ئالغىنىم يادىمغا كەلدى . ئۇ ئۆزىنى ئاشكارىلىغان بولسا موللا بەشىرى دېگەندەك ئىش ناھايىتى ئاسان بولاتتى . بىراق ، ئۇكىم ؟ نېمىشقا ھەر قېتىم تارا كېرەك ۋاقتىتا ئەسقىتىپ ، ئەمدى يارىمگە چىقمايدۇ ؟ بۇنى بىلمەيتتىم .

ـــ ھازىرچە شۇنداق قىلماقتىن باشقا چارە يوق ، ـــ دېدى نىغمەتۇللا قارى ئۆزىنىڭ تەكلىپىنى كۆزدە تۇتۇپ .

ـــ مەيلى شۇنداق قىلساقمۇ قىلايلى ، ـــ موللا بەشىرىمۇ قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۇردى . ـــ سىلى مەپكەش « جانۋار » لىرى بىلەن بۇگۈن ئەتە ئىچىدە كۆرۈشۈپ ، خېنىمنىڭ ھوجرىسىنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلسىلا ، ـــ ئۇ ماڭا قاراپ دېدى ، ـــ سىلى ھەر ئېھتىمالغا قارشى دادىلىرىدىن يۇشۇرۇپ جۇغلىغانلىرىنى تەقلەپ ، بىزنىڭ ئۆيگە ياكى مۇنۇ ئۆيگە يۆتكەپ تەييارلانسىلا . ئاڭغۇچە ئورنۇمدىن تۇرارمەن ، قانداق قېچىش ، قاچقاندىن كېيىن نەدە تۇرۇش ، نەگە بېرىشنى خېنىم ماقۇلغا كەلگەندىن كېيىن يەنە دېيىشەرمىز . ياخېنىمنىڭ باشقىچە مەسلىھىتى چە-

ىپ قالار ...

ئۇنىڭ پىكرىنى ئورۇنلۇق دېيىشپ ، مەن ئۆز ئۆيۈمگە ، نىغمەتۇللا قارى چارسۇ تەرەپكە مېڭىشتۇق . نىغمەتۇللا قارى مەپكەش « جانۋار » نى پايلىشى ، ئۇنىڭ « ئات سۇغرىش » قا بېرىش پۈرسىتىدىن پايدىلـ ـىپ ، چىلىمنىڭ پۇلىنى تۆلەپ ، گەپ ئېلىشى كېرەك ئىدى . ماڭا بولسا قىلىدىغان ئىش يوق . ئۆتۈكنىڭ قونچىدىكى تەڭگىلەرنى يۆتكەش بىر يەسلىكلا ئىش ئىدى . شۇڭا ، بۇ ئىشنى نىغمەتۇللا قارى خەۋەر بەتكۈزگەندىن كېيىن قىلىشقا قالدۇردۇم .

ئۆي يەنە شۇ ئۆي ، ھويلا يەنە شۇ ھويلا ئىدى . دادام تاينىلىق قايسىبىر رەقىبلىرىنىڭ گۆرىنى قېزىش ھەلەكچىلىكىدە ئالدىراش ئىدى ، بۇ ئىش ئۇنىڭغا سوددىدىن بەكرەك مۇھىم ئىدى . شۇ سەۋەبتىن « كۆـ زۈمنى ئاچىدىغان » دۇكان تېپىشقا كەم قىزىقاتتى . بۇ ھال مېنى زېرىكىشلىك ، بىكار چىلىق مۇھىت ئىچىگە تاشلايتتى . ئاينۇر بىلەن ئانچە - مۇنچە پاراڭلىشىشقا بولىدىغان پۇرسەتمۇ ئەمدى تۇگىگەنىدى . بۇنداق پۇرسەت مانا مۇشۇ بۇگۈنكىدەك ۋاقىتلاردا بار بولسىمۇ دادامنىڭ يېقىن ئەتراپىتا تۇرغان سايىسى ئىككىسىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەسلىدىن بار ھېلىقى « تاغ » نى ئەسلىتىپ تۇراتتى .

كۈننى بەك تەسلىكتە كەچ قىلدىم . ۋاقتىم بۇۋىسارىنىڭ ئىككى قېتىملىق خېتىنى ياندۇرمىلاپ ئوقۇش بىلەنلا ئۆتتى . ئارىلىقتا بىر قېتىم ئاينۇر كىرىپ ، سۇپىدىكى خەتلەرگە مۇنداقلا بىر قاراپ قويۇپ چىقىپ كەتتى . مەنمۇ خەتلەرنى يوشۇرۇپ ئاۋارە بولمىدىم . چاي ئىچمەيدىغانلىقىمنى ئېيتتىم .

نامازشام ۋاقتىدا شام بىلەن خۇپتەننى ھېيتگاھ مەسچىتىدە ئوقۇيـ ـدىغانلىقىمنى ئېيتىپ چىقىپ كەتتىم . بۇنداق دېيىشىم دادامنىڭ ئاڭلىشى ئۈچۈن ئىدى . ئەگەر دادام بالدۇرراق كېلىپ قالسا ، ئاينۇر شۇنداق دەپ قويسا ، دادام مېنى سۈرۈشتۈرمەسلىكى مۇمكىن ئىدى . دادامنىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈشتىن قاچاتتىم . ئۇنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق ئىدى .

نىغمەتۇللا قارىنىڭ ئۆيىگە باردىم . موللا بەشىرى تاۋۇنىڭ خېلى

ياخشى بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتتى ، نېغمەتۇللا قارى بېشىنى ئىرغاڭلىتىپ ، بۇگۈنكى سەپىرىنىڭ ئوگۈشسىز بولغانلىقىنى ئىپادىلىدى :

ــ ئەتە يەنە ھەربىكەت قىلىپ كۆرىمەن ، ــ دېدى ئۇ ، ــ مەپىكەش جانۋار بۇگۈن « ئات سۇغارغىلى » چىقمىدى ...

يۈرىكىم ئاسقاتتى ، سىقىلاتتى . مانا بۇگۈنكى كۈنىنمۇ بۇۋىسارىگە ھېچقانداق خەۋەر بېرەلمەي ئۆتكۈزۈۋەتتىم . ئۇ ھېچ بولمىسا نېمە ئوي ، نېمە كويلاردا يۈرگەنلىكىمنى بولسىمۇ بىلىپ قالسا بولاتتى . شۇ ھالدا ئۇنىڭ يۈرىكى كەمرەك قىسىلغان ، ئىچى ئازراق پۇشقان بولاتتى .

ئۆيگە قايتىۋاتقىنىمدا ھېيتگاھ مەسچىتىدىن خۇپتەنگە ئوقۇلغان ئەزان ئاۋازى ئاڭلانىدى . مۇشۇ تاپتا ئۆيگە بارسامۇ بەربىر ئوخلىيالمايتتىم . تالادا سوكۇلداپ يۇرسەممۇ قىلىدىغان ئىش بولمىغانلىقى ئۈچۈن ، بەربىر زېرىكىشلىك ئىدى . شۇڭا دادامنىڭ بىلىپ قېلىش ئېھتىمالىدىنمۇ قورقماي ، لوقۇلداپ ئاغرىپ كېتىۋاتقان مېڭەمگە « ئارام » بېرىش ، ئايىغى چىقمايدىغان نەتىجىسىز خىياللىرىمنى يوق قىلالمىغاندىمۇ ئۇنىڭغا چالا ـ پۇلا قانات پەيدا قىلىش ئۈچۈن جانان كوچىسىدىكى بىر مەخپى مۇسەللەسخانىغا غىپپىدە كىرىۋالدىم . ھويلىغا كىرىشىم بىلەن تەڭ ساھىبخانە مېنى ئېگىلىپ ـ پۈكۈلۈپ قارشى ئالدى . ياخشى سەرەمجانلاشتۇرۇلغان بەلەن ئۆيدە « يۈز كەلگىلى بولمايدىغان » كاتتا مېھمان بارلىقى سەۋەبلىك مېنى ئاددىيراق بىر ئۆيگە باشلاشقا مەجبۇر بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتتى .

ــ كىرەك يوق ، گەپنى ئاز قىلىپ ، بىر چەينەك مۇسەللەس بەرسىلە بولدى ، ــ دېدىم تەكەللۇب قىلىپ يۈرمەي ، ــ دۇغ بولمىسۇن ، مەنمۇ ئۈزۈن ئولتۇرمايمەن ...

ئۇ مۇسەللەسنى ماختىغىنىچە مېنى بىر پاكار مەينەت ئۆيگە باشلاپ كىرىپ ، شام ياقتى . داق يەر ئۇستىگە سېلىنغان كىگىزنىڭ ئۇستى شۇنچىلىك توپا ۋە ئەخلەت ئىدىكى ، زوگزىيىپ ئولتۇرۇشقا مەجبۇر بولدۇم . « مۇشۇنداق مەي قەلەندەرچىلىكىدىن قوتۇلدىغان كۈنمۇ بولارمۇ ؟ ــ دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، ــ خۇدا مېنى بۇۋىسارىگە

يەتكۈزسە بولاتتى . ئۇ چاغدا بۇ بىرنەمنى ئاغزىمغىمۇ ئالمايتتىم ، ئەزرايى ... »

ساھىبخانە بىر پىيالە بىلەن چەينەك ئېلىپ كىرىپ ، مەينەت كىگىز ئۈستىگە قويدى ـ دە ، يەيدىغان نەرسە كىرەك ـ كىرەك ئەمەسلىكىنى سورىدى . كىرەك ئەمەس ، دېدىم . ئۇ مەندىن بىر چەينەك مۇسەللەسنىڭ پۇلىنى بېرىۋېتىشىمنى تەلەپ قىلدى . ئۇنىڭ مېنى ئادەتتە كۈننى مۇشۇنداق قاۋاقخانىلاردا ئۆتكۈزۈدىغانلارغا ئوخشاتقىنىغا قاتتىق ئاچچىقىم كەلگەن بولسىمۇ ، غەزىپىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ ، سورىغان پۇلىنى بېرىۋەتتىم . گۇمان قىلغىنىمدەك مۇسەللەسمۇ تېتىمسىز ، دۇغ مۇسەللەس ئىدى . ئۇنى چاقىرىپ ئۆزۈمنىڭ كىملىكىنى ، مۇنداق يەردە ئولتۇرۇپ ، مۇنداق مۇسەللەسلەرنى ئىچمەيدىغانلىقىمنى ئېيتىپ ، چەينەكنى چاقاي ـ دە ، ئۇنىڭمۇ پۇلىنى بېرىۋىتىپ چىقىپ كېتەي دەۋاتقىنىمدا ، غەزىپىم غەزەپ ، خىيالىم خىيال بويىچە قالدى : دەرۋازىدىن كاتتا بىر ئەر ـ باب كىرىپ كەلدى . مەيپۇرۇش كۆتۈرۈپ چىققان شامنىڭ يورۇقىدا بۇ كاتتا ئەربابنى تونۇدۇم . زوگزىيىپ ئولتۇرغىنىم ئېسىمدە ئىدى ، ئەمدى پەللىكىم يەردىن كۆتۈرۈلەلمىدى . مۇسەللەسنى تېخى ئىچمىگەن ، پەقەت پۇراپلا باققانىدىم ، ئون چەينەك ئىچكەندەكلا ببشىم ئايلىنىشقا باشلىدى . چۈنكى ، كىرگەن كىشى دادام ئىدى .

ــ مەن دېگەندەك تەييارلىق قىلىپ قويغانسىز ؟ ــ سورىدى ئۇ مەيپۇرۇشتىن .

ــ شۇنداق بولمامدىغان تەقسىر ، كۆڭۈللىرىگە ياقمىسا يەنە سىلى بىلەن مەن بار ئەمەسمۇ ؟ دىدارلىرىغا قانداق قارايمىز ؟ ...

ــ ھېلى كۆرىمىزغۇ ، ــ دادام شۇنداق دەپ ، ئاستىنقى كالپۇكىنى يالاپ قويۇپ كەينىگە ئۆرۈلدى . ئۇ يەردىكى كىمگىدۇر ، ئېھتىمال قاسىماخۇن بىلەن ھەززا خۇنغا تاپىلىدى ، ــ سىلەر ياڭاق سارىيى يېنىدىكىئارۇپ ياڭاقنىڭ دوكىنىدا ئارام ئېلىپ تۇرۇڭلار ، ئادەم چىقارسام سىلەرنى شۇ يەردىن تاپسۇن ، ئاتلارنى سارايغا ئەكىرىپ قويىڭلار بولار .

ــ شۇنداق قىلىمىز باي ئاكا ، ــ بۇ دەرۋازا تېشىدىكى قاسماخۇن

نىڭ جاۋابى ئىدى ،

مەن ئۇجۇقۇپ ، ئولتۇرۇپ قالدىم ، كىرگىنىمگە پۇشايمان قىلدىم ، بىراق ئەمدى ۋاقىت ئۆتكەنىدى . دادامغۇ مەن ئولتۇرغان بۇ ئۆيگە كىرمەس ، ئەگەر بېشىنى تىقىپ قالىدىغان بولسا قانداق قىلارمەن ، دەپ ئەنسىرەيتتىم . شۇ ئەسنادا دادام مەيپۇروشتىن :

— باشقا ئادەم كىرمىگەندۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— بىر ئاقنانچى ھارىمى بىرپىيالە بەرسىلە ، خۇش بولۇپ كېتەي ، دەپ نالە قىلىپ تۇرۇۋالدى ، — مەيپۇروش مەن ئولتۇرغان تەرەپنى ئىشارەت قىلدى . مەن ئىشكىنى يېپىۋەتمىگىنىمگە يەنە بىر قېتىم پۇشايمان قىلدىم - دە ، تام تەرەپكە قاتايدىم ، — ئاندىن ئۆزلىرى خۇپتەندىن يانغاندا كېلىمەن دېگەنلىكلىرى ئۈچۈن سىلى كەلگىچە بوپتۇ ، بەرسەم بىرەي ، دەپ بىر پىيالە بېرىۋىدىم ، ئىچىپلا ماڭىدۇ ، ئۆزىمۇ شۇنداق دېگەن ...

— ۋاقىتدا چىقىرىۋېتىڭ ، قېنى ، مېنى باشلاڭ . سەل تۇرۇپ يەنە ئىككى بۇرادىرىم كەلمەكچى ...

— باش ئۈستىگە تەقسىر ...

مەيپۇروش دادامنى مەن ئولتۇرغان ئۆيگە ئۈدۈلراق بىر ئۆيگە باشلىدى . شام يېقىلىشى بىلەنلا ئۆيدىكى بىسات ، گىلەملەرنىڭ رەڭگارەڭ ئەكىسى تاۋلىنىپ كەتتى . دادام مەن كۆرەلمەيدىغان بىر تەرەپتە ئولتۇردى . مەنمۇ ھازىرلا چىقىپ كېتەلمەيدىغانلىقىمنى ، دادامىلار ئاز - تولا تەڭشەلمىگىچە مىدىرلىماسلىقىم كېرەكلىكىنى ئويلاپ ئولتۇردۇم . ئەمما ، مېنى مەي ئىچىشتە ، نامازغا ئوقۇماسلىقتا ، ئىشق - مۇھەببەتكە كىرىشىشتە ئەيىبلىگەن دادامنىڭمۇ خۇپتەنگە بارماي ، بۇ مۇسەللەسخانىغا كىرىپ ، قايسى بۇرادەرلىرى بىلەن نېمىلەرنى قىلىشى مۇمكىنلىكىگە بولغان ئۆچمەنلىك ئارىلاشقان قىزىقىش تارتىنماي ئولتۇرۇۋېرىشكە ئۇندەيتتى ، دادامنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن قورقۇۋاتقىنىمدەك دادامنىڭمۇ باشقىلارنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن قورقۇدىغانلىقىنى يادىمغا ئالدىم . ئۇنداق بولمىسا ، ئۇ مەيپۇروشتىن بۇگۈن بۇ ھويلىنى خالىي قالدۇرۇپ ، باشقىلارنى كۈتمەسلىكنى تەلەپ قىلمىغان ۋە بايىاتىن دەرۋازىدىن كىرەلا

باشقا ئادەم بار - يوقلۇقىنى سۈرۈشتۇرمىگەن بولاتتى . دادامنىڭ بۇنچىۋالا سىرلىقلىشىشىدا مۇسەللەس ئىچىشىنلا كۆزدە تۇتمىغانلىقى ئېنىق ئىدى . بۇنداق خۇپىيانە مۇسەللەسخانىلاردا ئالەمدە بار بۇزۇقچىلىق تاماشىنىڭ ھەرقانىدىقى تېپىلىدىغانلىقى ماڭا مەلۇم ئىدى . ئاشۇلارنى ئويلاش بىلەن خېلى غەيرەتلىنىپ قالدىم ، دادامنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىنمۇ ئەنسىرەپ كەتمىدىم . ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا بەك بولمىسمۇ ئاز - تولا پەردىشەپ ئېچىلىپ كەتكەنىدى . ئۇ مېنى ئىچىشتە ، كەيىپ - ساپا سۈرۈشتە ، مەزگىلسىز ئاشىق بولۇشتا ئەيىبلىگەن ، ھەتتا مەن تېخى يېقىن يولاپباقا- مغان قىمارنىمۇ زورلاپ تاڭغانىكەن ، ئۆزۈمنى ھەرقانچە ئاقلىشىم ئۇنىڭغا تەسىر قىلمايتتى . « كۆرسە كۆرەر، بولسا كۆرگىنى ياخشى تېخى ، — دەپ ئويلىدىم ئۆزۈمگە زەردە قىلىپ ، — سىلىچۇ دادا ، سىلىنېمىگە كىر- لە ؟ قىزلىرىغا تەڭ كەلگۈدەك خوتۇنلىرى تۇرۇپ قانائەت قىلمايلا ، ھەر شەھەردە بىردىن خوتۇن تۇتىلا ... ساقاللىرى بىلەن سەللىلىرىگە باب كەلگۈدەك قىلىقنى قىلماي ، مەينەت قاۋاقخانىلاردا تەمىسقىلاپ يۈرىلا ، مەن ئەل ئۆمرۈمدە خۇدانىڭ ئاتىغىنى بويچە بىرقېتىم ئاشىق بوپتىكەنمەن ، بوپتۇ ، كۆز ئېچىپ كۆرگەن ئوغلۇمنىڭ كۆڭلى ئىكەن دېمەي ، مېنى چەكلىلە . بۇرۇن بىلمەيتتىم ، سىلىدىن ئۆگىنىپ ئىچىپ باقاي دېدىم ... دەرمەن » بۇ خىيال - پىكىرلەردىن يۈرىكىم يەنمۇ تۇم بولدى .دادام مۇبادا راستىنلا ئۇستۇمگە كىرىپ قالسا ، ئاشۇنداق دېيىش - دېمەسلىكىم ناتايىن بولسمۇ ، شۇ تاپتا يالغۇز ئولتۇرغىنىمدا بۇنداق خىيال سۈرۈش ماڭا باشقا بىرەيلەن بىلەن سۆھبەتلىشىپ ، تالىشىپ ئولتۇرغاندەك تەسىر قىلدى . ئەخلەت - پەخلەت ، تويا - پوپىسغىمۇ قارىماي راۋروس بە- دەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ ، قاڭسىق ، دۇغ مۇسەللەسنى ئىچىشكە كىرىشتىم .دادام بار ئۆيگە يەيدىغان ، ئىچىدىغانىنى يەتكۈزۈپ بولغان بولسا كېرەك ، مەيپۇروش مەن ئولتۇرغان ئۆيگە ئالدىراپ كىرىپ :

— ئىچىدىغىنىڭنى ئىچىپ بولغان بولساڭ كەشكىنى توغرىلا بۇرادەر ، — دېدى ئاۋازى پەس بولسىمۇ ، جىددىي تۇردە ، — مەن بۇگۈن بۇ ھويلىنى بىر كاتتا بايغا كۆتۈرە قىلغان ، ئۇ ئادەم خالىمايـ

دىغانراق زات ...

— كىرگەن چېغىمدىلا نېمىشقا شۇنداق دېمىدىڭ ؟ — ئۇنۇمنى كۆتۈرۈپ ھۇرپەيدىم ، — كىم سېنىڭ بۇ نەشە ئېرىتمەگگە ئاشىق بوپتۇ كەن ؟ ئۇ كاتتا باي بولسا ، ئۇقۇپ قوي ، مەن ئۇنىڭدىنمۇ كاتتا باي ئىشەنمىسەڭ ئۇنى چاقىرىپ كىرىپ ، « بۇكىم ؟ »دەپ مېنى كۆرسەت . چىرايىمغا قارىپلا ئالدىمغا پوك چۈشمىسە ، ساڭا بىر ھويلا ئېلىپ بېرىمەن ...

مەيپۇرۇش ئاتقان پاختامغا ئىشىنىش - ئىشەنمەسلىكىنى بىلەلمەي سەل تۇردى - دە ، ئىشەنمەسلىك غالىب چىقتى . شۇنداقتىمۇ مۇئامىلىسىنى مۇلايىملاشتۇرۇپ ، ئۇنىنى سىلىق چىقىرىپ :

— مەي تۇتقان ئوخشايدۇ يېگىت ، باشقا بىر كۈنى يەنە كىلەرلا بۇگۈن ئۇ زاتقا پېشىن بىلەنلا ۋەدە بېرىپ قويۇيتۇق ... ، — دېدى .

تېخىمۇ ئەزۋەيلىدىم :

— تۇتىدىغان قايسى مەي ئىكەن ئۇ ؟ — چەينەكنىڭ ئاغزىنى ئاچتىم ، — ئەمدى بىر پىيالە قۇيۇپ لۇمنى ھۆللىدىم . قاڭسىقلىقىغا ھۆ قىلغۇسى كېلىدۇ كىشىنىڭ ... چەينىكىگە بىرتىللا ئالساڭمۇ يەڭگۈشلەپ بەر !

— پۇللىرىنى ياندۇرۇپ بېرەي يېگىت ، كۈن ئالغىلى قويسىلا ...

— گېپىمگە ئۇنمىسالىڭ ھويلاڭغا ئوت قويۇپ بېرىپ ، ئۆچۈرۈپ بولغۇچە پۇلىنى تۆلەپ بېرىمەن ...

مەيپۇرۇش چەينەكتە ھەقىقەتەن لىق مۇسەللەس تۇرغىنىنى كۆرۈپ ، مېنى مەي تۇتمىغانلىقىغا ئىشەندى . يوغان - يوغان گەپلىرىم ئۇنى قايمۇقتۇردى بولغاي ، گۇمانسىراپ سورىدى :

— ئۆزلىرى قايسى باينىڭ ئوغلى بولىلىكىن ؟

— قابىلجان باينىڭ ! — راستىنى ئېيتىم ، — ئاڭلىغانمىدىڭ ؟

مەيپۇرۇش قېتىپ قالدى . ئۇ ئاغزىنى ئاچقان ، قوللىرىنى ئالدىغا سوزغان پېتى دەمالىلىققا ھېچنېمە دېيەلمىدى . ئىنچىكە چاشقان بۇرۇتلىرىنىڭ ئۇچىي زىناق مۇسكۇللىرىنىڭ ھەربىرىنى تەسىرىدە سۈس

مىدىرلايتتى .

— بۇ ... بۇ ... — دۇدۇقلاپ ، كېكەچلىدى ئۇ ، — بۇنىڭدا تېخىمۇ بولمايدۇ خوجام ، ئاۋۇ ئۆيدە ئولتۇرغان كاتتا زات دەل سىلىنىڭ دادىلىرى بولىدۇ . بۇنداق سورۇنلاردا دادا بىلەن ئوغۇلنىڭ بىر يەردە تۇرۇشى پەردىشەپ ...

— نېمە تىلىڭنى چاينىۋېرىسەن ؟ مەن ئۇنىڭ بىلەن بىر ئۆيدە ئولتۇرمىغاندىكىن بولىۋېرىدۇ .

— ئۇنداقتا ... ، — دېدى ئۇ بىردەم ئويلىنىۋېلىپ ، — سىلى ئاستا چاندۇرماي بالىخانىغا چىقىپ كەتكەن بولسىلا ... مەن باشقا چۈشەك ، يا-رىغۇدەك مۇسەللەس بىلەن يەيدىغانغا ...

— مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇۋېرىمەن ، — ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدۈم ، — سەن باشتا مېنى مۇشۇ يەرگە باشلىغان ...

ئىلاجسىز قالغان مەيپۇرۇش بېشىنى قاشلاپ بىردەم تۇرۇۋېلىپ :

— ئەمىسە ، چۈشەكلەرنى يېگىلاپ ، باشقا چەينەك ئەكىرەي ، سىلى سەل ساقلاپ تۇرسىلا ...

مەن تەتۈر قارىدىم ، ئۇ ئۆزىدىن ئۆزى خۇدۇكسىرىگەندەك ئىشىكنى قىيا يېپىپ چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ چىقىپ كېتىشىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك دادام بار ئۆيدىن ئەركىشىنىڭ دۇتارغا تەڭكەش قىلغان ئايالچە ئاۋازى ئاڭلاندى :

ئوسما تېرىسام ئوت باستى ،
بەچچە قەشقەرنى باستى .

ئوچۇق ئىشىك ۋە دېرىزىدىن ئۇسسۇل ئويناۋاتقانلارنىمۇ كۆرۈشكە بولاتتى . ئۇسسۇلچىلارنىڭ سانىنى بىلگىلى بولمايتتى . لېكىن ، ئۇلارنىڭ ئايالچە كۆڭلەك كىيگەن ، يالغان چاچ سالغان ، يۈز ، لەۋلىرىنى بويىاپ ، قاش - كىرپىكلىرىگە قەلەم تارتقان ياش يىگىتلەر ئىكەنلىكىنى بىر قاراپلا بىلىۋالغىلى بولاتتى . مەيپۇرۇشنىڭ سۆزىنىڭ توغرىلىقىنى ، بۇ يەردە مەن ئولتۇرۇپ دادام بار ئۆيدە بولۇۋاتقان « تاماشا » نى كۆرۈش ئەمەس ، ئۇ

يەردىن چىقىۋاتقان ئاۋازلارنى ئاڭلاشنىڭمۇ ناھايەت بىئەپ بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم . ئۆيلەرنىڭ ئىچى يورۇق بولغانلىقتىن تاشقىرىسىدىكى قاراڭغۇلۇقتىكى نەرسىلەرنى كۆرگىلى بولمايدىغانلىقى ئېسىمگە كەلدى . مەن مەيپۇرۇشنىمۇ كۆتمەستىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ يەنە بىر قاتاردىكى قاراڭغۇ ئۆيلەر ئالدىدىن ئاۋايلاپ ېپسىپ دەرۋازا تۆۋىگە بېرىۋالدىم . دەرۋازا ئىچىدىن لوكا سېلىپ تاقاپ قويۇلغانىدى . لوكىنى تارتىپ ، دەرۋازىنى ئاۋايلاپ ئېچىپ ، ئاخىرقى قېتىم بالىلارچە بىر قىزىقىش بىلەن دادام بار ئۆي تەرەپكە قارىدىم . بۇ يەردىن ئوسۇلچىلار كۆرۈنمەي دادام كۆرۈنەتتى . ئۇ ئىچ كۆڭلىكى بىلەنلا بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ ، قۇچقىغا چىقۋالغان بىر يالغان « قىز » نى ئەركىلىتىۋاتاتتى ...

كۆزۈمنى يۇمۇپ ، نومۇس كۆچىنىڭ تۇرتكۈسى بىلەن ئۆزۈمنى تالاغا ئاتتىم . كوچا قاپقاراڭغۇ ، ئادەم يوق ئىدى . ھەر قانچە تىرىشقىنىمغا قارىماي دادامنىڭ بايا تىنىقى كۆرۈنۈشى كۆز ئالدىمغا كېلىۋالاتتى . « ھەي دادا ، ھەي دادا ... ، — سۇ سېپىلىگەن ئىسسىق ھور ئۆرلەپ تۇرغان يوللاردىن تېز كېتىۋېتىپ شۇنداق دەپ تەكرارلايتتىم ، — سېنى قانداقمۇ دادا دەپ يۈرگەن بولغىيدىم ؟ قانداقمۇ سېنى يارىمغا ئېرىشتۈرىدۇ ، دەپ ئۇمىدلىنىپ يۈرگەن بولغىيدىم ؟ ... كېتەي زادى ، بۇ ئىسارە بىلەن باشقا يۇرتلارغا ! ... »

ھويلا دەرۋازىسىنى ئۆزۈم ئېچىپ كىردىم . زولمەت باسقان تاشقىرىقى ھويلىدىن ئىچكىرى ھويلىغا ئۆتۈپ ، ئۆز ھۇجرامغا بۇرۇلاي دەۋاتقىنىمدا قولىدا شام كۆتۈرگەن ئاينۇرغا ئۇرۇلۇپ كەتكىلى تاس قالدىم . ئۇ ھۇجرام تەرەپتىن چىقىپ كېلىۋاتاتتى . ئۇ ماڭا ، مەن ئۇنىڭغا قارىغان بىر دەقە ئىچىدە ئۇنىڭ ھەيرانلىقتىن چەكچەيگەن كۆزلىرىنى كۆرۈپ قالدىم . ئاينۇر باشقا چاغلاردىكىدەك يەرگە قاراپ ئۆتۈپ كەتمەي تۇرۇپ قالدى . ئاندىن ھۇجرامغا كىرىشتىكى سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ :

— ئورۇن — چۈشەكلىرىنى سېلىپ قويدۇم ، — دېدى .

— رەھمەت ، — دېدىم . ئەمما ، ئاينۇر ماڭمايلا تۇرغانلىقتىن ، بىرگېپى بولسا كېرەك ، دەپ مەنمۇ ماڭمىدىم .

— نېمە بولدى ، يىغلاپلىغۇ ؟ — دېدى ئۇ ئىچ ئاغرىتقان ئاھاڭدا .

خاپا بولغىنىم راست ، بۇخاپىلىقنى تېخى ئۆزۈم تىلەپ تاپقان ، مەيپۇرۇش ۋاقتى - قەرەلدە چىقىپ كەت دېسە ئۇنىماي ئولتۇرۇۋالغانىدىم . بۇنداقتا ، مېنى خاپا قىلغىنى دادام بولماسلىقى ، ئۆزۈم بولۇشۇم كېرەك . لېكىن ، يىغلىغىنىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيتتىم .

— كۆزۈم ئاغرىپ ، ياشاڭغۇراپ قالغاندۇر بەلكىم ، — دېدىم ئۇنىڭدىن تارتىنىپ ، چەتكە قاراپ .

ئاينۇر ھۇجرىسى تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى . ئۆيگە كىرىپ شاممۇ ياقمىدىم - دە ، سىلىقلىق چۈشەكنى سىلاپ تېپىپ ، ئۆزۈمنى ئاتقىنىمچە يېغلۇۋەتتىم . « ئەمدى مەن دادامغا ، دادام ماڭا كۆرۈنمىگىنىمىز تۈزۈك ، — دەپ ئويلايتتىم ئىچىمدە ، — ئەتە نېغىمەتۇللا قارى قانداق خەۋەر كەلتۈرۈشىدىن قەتئىينەزەر ، مەن بۇۋىسارە بىلەن كۆرۈشۈشۈم شەرت . ئۇ خالىسا مەن ئۇنى ئېلىپ ... »

بۇۋىسارىنىڭ ھۇجرىسىنى تېپىش قىينىچىلىقىنى يېڭىدىغان ئاچقۇچمۇ تېپىلغاندەك قىلدى . « نېمىشقا چوقۇم كېچىدە كىرىشىم كېرەك ئىكەن ؟ — دەپ ئويلايتتىم ، — نامازشام بىلەن خۇپتەننىڭ ئارىلىقىدا چۈشۈش كېرەك : بۇنداق چاغلاردا مىرزام ۋە ھويلىدىكى ئەر جىنسلار مەسچىتكە چىقىپ كېتىشىدۇ . يېمىش خېنىمۇ « زاۋالدا تالادا قالغان ياخشى ئەمەس » دېگەن ئەقىدىگە رىئايە قىلىشى مۇمكىن ۋە ھۇجرىسىغا بېكىنىدۇ . شاملار يورۇتۇلغان ئۆي ئىچىدە تۇرۇپ ، تالانى كۆرگىلى بولمايدىغان پۇرسەتتە ، قايسى ئۆيدە بۇۋىسارە بارلىقىنى بىلمەكتىن ئاسان ئىش يوققۇ ! » ئۆزۈم تاپقان بۇ ئەقىل شۇنچىلىك يېقىپ كەتتىكى ، دادامنىڭ ئەسكىلىكىنى كۆرۈپ قىلىشتىن تارتقان خورلۇق ، ئەلەملەر ئۇچۇپ كەتكەندەك ، نېغىمەتۇللاقارى يەتكۈزىدىغان « جانۋار » نىڭ خەۋىرىمۇ ئۇنچە ئەھمىيەتلىك ئەمەستەك تۇيۇلدى . بۇ پىلانىمنى شۇتاپنىڭ ئۆزىدە ئەملىگە ئاشۇرۇشقا ئاتلىنىش ئۇچۇنمۇ ھەممە روھى تەييارلىقىم تولۇق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم . ئەمما ، ھازىر ئاتلىنىشقا بولمايدىغانلىقىمۇ مەلۇملۇق ئىدى . ماڭا تاڭنى كۆتۈشتىن ، ئەتە تېخى ساق بىر كۈننى

ئۆتكۈزۈشتىن باشقا چارە يوق ئىدى .

دادامنىڭ كېچىدىن قايتىپ كەلمىگەنلىكىنى ناشتىدا ئۇقتۇم . ئونىڭ نېمىشقا كەلمىگەنلىكى ماڭا ئايان ئىدى . ئۇنىڭ يوقلۇقى بىر ھەپتا مېنى ئۇنىڭ دىدارىغا قاراشتىن ئازاد قىلاتتى ، تېخى ! ئاينۇرغا ئاستىرتتىن سىنچىلاپ قاراپ ، ئۇنىڭدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش سەزمىدىم . ئۇنىڭ ئۇچۇن دادامنىڭ بارلىقىمۇ ، يوقلۇقىمۇ ئەھمىيەتسىزدەك كۆرۈنەتتى . بەلكى ئۇمۇ دادامنى كۆرمىسە ئۆزىنى ئازادىرەك ھېس قىلىدىغاندۇر .

ئەمدى ھەربىرىكە كىرىشىشىم زۆرۈر ئىدى . كېچىچە ئويلىغانلىرىم بويىچە ھۇجرامغا كىرىپ ، ئۆتۈكنىڭ قونچىنى ئاقتۇردۇم ، تەڭگە ۋەتىللالار مەن قويغان پېتى تۇراتتى . ئۇلارنى بالدۇرقىدەك بەلبېغىمغا قاتار تىزىپ بىلىمگە باغلاپ ، ئىككى تىللانى يانچۇقۇمغا سېلىپ سىرتقا چىقتىم . ماڭا ئاخشامدىن بېرى بۆلەكچىرەك قاراۋاتقان ئاينۇرغا سىرتتا چىقىدىغانلىقىمنى ئوقتۇرۇپ قويۇپلا ، ئۇنىڭ نەزىرىدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ ، دەرۋازىنىڭ تېشىغا ئالدىرىدىم .

نېغىمەتۇللا قارىنىڭكىدە موللا بەشىرى يالغۇز ئىدى . ئۇ بۇگۈن خېلى تۇزۇلۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ ، كىتاب ئوقۇپ ئولتۇراتتى . نېغىمەتۇللا قارى « جانىۋار » نى يوقلىغىلى كېتىپتۇ ، موللا بەشرى ئۇنى كۈتۈۋاتقانلىقىنى ، ئۇ كەلسە ئاندىن مەسلىھەت قىلىشىدىغانلىقىنى ئېيتتى .

ــ مەيلى ، كۈتۈپ باقايلى ، ــ دېدىم بېپەرۋالىق بىلەن .

موللا بەشرى كەيپىياتىمدىكى ئۆزگىرىشكە دىققەت قىلدى . كەتابنى يېپىپ ، تەكچىگە ئېلىپ قويغاندىن كېيىن ماڭا كۆزىنى قىسىپ قاراپ :

ــ سىلى بىر نېمىگە ئالدىرىغاندەك قىلىلا ، باشقىچە بىر پىلانىڭ ئېرىشىلمۇ ياكى يەنە ھېلىقىدەك بىر ئۇچۇرچى « بالا » غا يولۇقلىمۇ ؟ ــ دەپ سورىدى .

ــ ئۇچۇرچى « بالا » نېمە بولدىكىن ، مۇشۇ كۈنلەردە تازا كۆرەك ئىدى ، ــ دېدىم خۇرسىنىپ ، ــ بىراق بۇ قېتىم ئۇ يارىدەمگە

ئالدىرىمايۋاتىدۇ ...

ئاندىن ئاخشام بۇيەردىن چىقىپ مەيپۇرۇشنىڭكىگە بارغانلىقىم ، ئۇ يەردە دادامنى كۆرگەنلىكىمدىن تارتىپ ، قايتىپ بېرىپ ئويلىغانلىرىمغىچە ھەممىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردىم .

موللا بەشرى سۆزۈمنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىدى . مەن سۆزدىن توختىغاندىن كېيىن بىر پەس خىيال سۈردى . ئاندىن :

ــ دادىلىرىدەك باي ئادەملەر پۇل ، دەپن - دۇنياسىنى ئاشۇنداق تۇگەتمىسە قانداق بولىدۇ ؟ ــ دېدى ئېغىز تىنىپ ، ــ ئۇلار ئۇششاق سېتىقچىلارغا بىر يارماقنىمۇ ئۆتكۈزمەيدۇ ، بۇزۇقچىلىقتا بولسا سېخىي ... بوپتۇ ، بۇلارنى قويايلى ، ــ ئۇ ئەمدى پىلانىم ئۈستىدە گەپ ئاچتى ، ــ سىلى ئويلىغاندەك ھەربىرىكەت قىلىپ باقايلى . بۇمۇ بولىدىغان ئەقىل ئىكەن . سەل خەتەرلىك ، ئۇنى دېسە خەتەرسىز ئىشنىڭ ھۇسۇلىمۇ ئاز بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟ قېنى ، نېغىمەتۇللا قارى كەلسۇن ، ــ قوشۇپ قويدى ئۇ ، ــ ئۇ خېنىمنىڭ ھۇجرىسىنى بىلىپ كېلىلىسە تېخى ياخشى ... ناماز شامغىچە تېخى ئۇزاق ۋاقىت بار ...

نېغىمەتۇللا قارى كەلگۈچە بولغان ئارىلىقتىكى سۆھبىتىمىز بۇۋىسارىنىڭ ئىچكىرىكى ھويلىسىغا قانداق چۈشۈشۈم كېرەكلىكى ھەققىدە بولدى . چۈشۈشتە مەسلە چوڭ ئەمەس ، چاتاق قايتىپ چىقىشتا ، دەپ قارايتتى موللا بەشرى .

ــ نېغىمەتۇللا قارى بىلەن ئىككىمىز سىلىنى سىيرىلدۇرۇپ چۈشۈرۈۋېتەلەيمىز . ئەمما ، چىقىشتا قانداق قىلغان ئەپلىك ؟ شوتا بولسىغۇ بىر نۆرى ئىدى . ئەمما ، ئۇنداق ئۇزۇن شوتىنى تاپماق قېيىن . ئارغامچا بىلەن تارتىپ چىقىرىشقا توغرا كېلىدۇ . مېنىڭغۇ مىجەزىم يوق ، ئەگەر مىجەزىم بولغاندىمۇ ئىككى ئادەمنىڭ چوڭقۇر ھويلىدىكى بىر ئادەمنى تارتىپ چىقىرىشى مۇشكۈل ئىش ، سىرەج تام دېگەن ئاران تۆت ئىلىك كېلىدىغان نېپىز توسۇق . ئۇ سىلىنىڭ ئېغىرلىرىنى كۆتۈرەلەمدۇ ؟ ئۆرۈلمىسىمۇ ھويلا ئىچىگە سۇۋاق - توپا چۈشىدۇ ... قېنى ، قارى كەلسە يەنە ئويلىشايلى ...

مولا بەشىرىنىڭ دېگەنلىرى راست ئىدى . راست دەپ باشقىچە ئىش قىلىشقا تېخى يول يوق ئىدى . ئۇمۇ ، مەنمۇ بۇۋىسارىنىڭ ھۇجرىسىنى بىلىپ باقماقچى بولۇپ كەتكەن نېغمەتۇللا قارىدىن نىجادلىق چىقىدىغاندەك ئۇنى كۈتۈپ بېشىمزنى ساڭگىلاتتۇق .

نېغمەتۇللا قارى مولا بەشرى بىلەن ئىككىمىز خېلىچىخان ئانىمىڭ ساقلىماسلىق توغرىسىدىكى تەكلىپى بويىچە ئۇنى ساقلىماي ئاشنا داخىل بولۇۋاتقاندا قايتىپ كەلدى . ئۇ قولىنى يۇيۇپ داستىخانغا ئولتۇرۇپ ، ئاۋۋال بىزنى تەقەززا قىلىۋاتقان خەۋەرنى يەتكۈزدى . ئۇ مەپىكەش « جانۋار » بىلەن كۆرۈشۈشنىغۇ كۆرۈشۈپتۇ . بىر، ئىككى ئەمەس ، ئۇچ قاپاق بەك بىلەن مېھمان قىلىپ ، گەپ كوچىلاپتۇ ، لېكىن « جانۋار » مۇ ئاجىزكەپتۇ ، چۈنكى ، ئۇ مىرزامنىڭ مەپىسىنى ھەيدەشكە ياللانغان بەش يىلدىن بۇيان ئېچىكىرىكى ھويلىغا ئىككى قېتىم « بېشىنى تىقىپ بېقىش » پۇرستىگە ئېرىشكەن بولسىمۇ ھويلىدا نەچچە ئۆي بارلىقىنىمۇ بىلمەيدىكەن ، ئۆيلەرگە كىرىپ باقمىغانىكەن . ئۇ كېچىك خېنىمنىڭ ھوجرىسىنى تېخىمۇ بىلمەيدىكەن .

بۇ كۆڭۈلسىز خەۋەر ئىدى . مولا بەشرى ئاش يېيىلىپ بولغۇچە گەپ قىلمىدى . دۇئادىن كېيىن پىلانىنى نېغمەتۇللا قارىغا ئېيتىپ بەردى .

— نېمە قىلساق تېزرەك قىلايلى ، — دېدى نېغمەتۇللا قارى ، — « جانۋار » نىڭ ئېيتىشىچە قازان ئېسىلدىغان كۈن يېقىن قالغانلىقتىن ، ئېچىكىرىكى ۋە تاشقىرىقى ھويلىلار ناھايىتى ئاۋات ئىمىش . نان يېقىۋاتقان ، كىيىم - كېچەك ، يوتقان - كۆرپە تىكىۋاتقان ياللانغان ئۇستىلار ئەتىدىن كەچكىچە ئىشلەۋېتىپتۇمىش . ئېچكىرىكى ھويلىدا خېنىمنى تويغا ياساۋاتقان مەخسۇس پەردازچى ، كېيىمچى خوتۇنلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەسمىش . بۇنداق كېتىۋەرسە ، ئەتە ئۆگۈن خېنىمغا ھەمراھ بولىدىغان دېدەك ياكى يەڭگىلەرنى پەيدا بولمايدۇ ، دېگىلى بولمايدۇ . ئۇ چاغدا قانات ياساپمۇ كىرىپ چىقىلى بولماي قالدۇ ...

بۇ توغرىدا ئۆز ۋاقتىدا ئەقىل يۈرگۈزگىنىم ئۈچۈن خېلى خاتىرجەملىك ھېس قىلدىم . مولا بەشرى قانداق كىرىپ ، قانداق چىقىشتىكى

ياياتىن بىز ئويلانغان مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى . نېغمەتۇللا قارى ئاغلاپ :

— راست كىرىشتىنغۇ ئامال قىلغىلى بولار ، چىقىشنى ئوبدانراق ئويلىمىساق بولمىغۇدەك ، — دېدى .

— كىرىشنى كىرىۋېلىپ ، قايتىپ چىقىدىغان چاغدا دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىشكە ئۇرۇنۇپ باقايمىكىن ، — دېدىم كاللامغا شۇ تاپتا كەلگەن خىيال بويىچە .

— مۇنداق قىلايلى ، — مولا بەشرى بەدەشقان قۇرۇپ ، راۋۇرۇس ئولتۇردى ، — ئەگەر ئىش ئوڭۇشلۇق بولۇپ (خۇدا ئاسان قىلار) خېنىم بىلەن كۆرۈشەلىسىلە ، ئۇزاق ھايال بولماي قېچىشتىن باشقا چارە يوق ئىكەنلىكىنى سەمگە سالسىلا ، ئۇ ماقۇل بولۇپ قالسا ، سىلىنى ئۆزلىرىنىڭ شوتىسى بىلەن ئۆگزىگە چىقىرىپ قويسۇن ، ئۇلارنىڭ ھويلىسى بىلەن بىزنىڭ ئۆينىڭ تېمى تۇتاش بولغىنى بىلەن ئۆگزىسى تۇتاش ئەمەسلىكىنى سىلىمۇ بىلىلا . شۇڭا ئۇلارنىڭ ئۆگزىسى ئارقىلىق نېرىقى تەرەپتىكى قوشنىسى ئابلىز داڭقان دېگەننىڭ ئۆگزىسىگە چىققىلى بولىدۇ . ئۇنىڭ ئۆگزىسىدىن يەنە بىر ئۆگزە ئاتلاپ ئاندىن بىزنىڭكىگە ئۆتەلەيلا . بۇ يول ئەگىرىرەك ، ئۇچ - تۆت سەرەج تېمىدىن ئارتىلىشقا توغرا كەلگىنى بىلەن پەخەس بولۇپ ، ئېھتىيات قىلسىلا بىخەتەر بولىدۇ ... ، — ئۇ سەل تۇرۇۋالدى - دە ، ئاز - تولا مەيۇسلۇك بىلىنىپ تۇرغان ئاۋازدا مۇنداق دېدى ، — ئالمادىس سىلى ھويلىغا چۈشكەندىن كېيىن بىرەرتە يېرىم ئادەم سىلىنى كۆرۈپ قالسا ، ياكى سىلى خېنىمنىڭ ھوجرىسىنى ئىزدەپ يۈرگەنده باشقا بىرنىگە ، مەسىلەن : يىمىش خېنىمنىڭ قېشىغا كىرگەن بىرەر خوتۇنغا ياكى ئۇنىڭ دېدىكىگە ئۇچراپ قالسىلا ، ياكى خېنىم سىلىنى كۆرۈپلا تاسادىپىيلىقتىن ھودۇقۇپ كېتىپ ۋارقىراپ - جارقىراپ تاشلىسا (خۇدا بۇ ئۇچلا قىسمەتتىن سىلىنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي) ، سىلىگە پەقەت بىرلا يول قالىدۇ يەنى يىراق بولسىلا تېزلىكتە ، يېقىن بولسىلا چاققانلىق بىلەن بىزگە « ھايت » دەيلا . بىز سەرەج تېمى ئۆرۈلەمدۇ ، مىرزامنىڭ تېمى ئۆرىلەمدۇ ، چاتىقمىز يوقلا سىلىنى تارتىپ

چىقىرىۋالىمىز ...

ــ مەسىلەن، شۇنداق بولۇپ قالسا سىلى قانداق قىلىلا؟...ــ سورىدى نېغمەتۇللا قارى .

ــ مەنمۇ بۇ كوچىنى ، بۇ شەھەرنى تەرك ئېتىپ ، ئۆزۈمنى ياقىغا ئالارمەن... ، ــ دېدى موللا بەشرى كۈلۈپ قويۇپ .

ــ خۇدايىم ساقلار ، نېمە ئىش كەلسە مېنىڭ بېشىمغىلا كەلسۇن ، ــ دېدىم .

ئەگەر موللا بەشرى ئېيتقان كېيىنكى ئېھتىماللار يۈز بەرسە بۇۋىسارىدىن پۇتۇنلەي مەھرۇم بولاتتىم . ئىش ئېپىدە كەلمىسە تېخى جاندىن ئايرىلىدىغان ئىش يۈز بېرىشى مۇمكىن ئىدى .

ــ قانداق نەتىجە چىقىشىدىن قەتئىينەزەر ، بۇ ئىشقا بەل باغلىغىنىمىز باغلىغان ، ــ موللا بەشرى ماڭا قادىلىپ قارىدى ، ــ ئىشىنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولۇشى سىلىنىڭ جەبدەسلىكلىرىگە ، پالاكەت يۈز بېرىپ قالسا چېچەنلىك بىلەن چاقچاقلىشىرىغا قاراشلىق ئىنى ...

ــ خۇدايىم ئوڭغا تارتار ، ــ دېدى نېغمەتۇللا قارى .

موللا بەشرى ئەمدى ئۆگزىگە چىقىشنى تەكلىپ قىلدى ، ئۇنىڭ نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى بىلمەيلا رازى بولدۇق . موللا بەشرى بىرئاز ئىنجىقلاپ ، بېلىنى سىلاپ ، تەستە ئورنىدىن تۇردى - دە ، سىرتقا قاراپ ماڭدى . يەكتەكمىنىڭ ئېچىدىن باغلۇغلىق بەلبەغمىنى نېغمەتۇللا قارىگە سۇندۇم :

ــ بۇ ئاز - تولا تەڭگە سىلىنىڭكىدە تۇرۇپ تۇرسۇن .

نېغمەتۇللا قارى بەلباغنىڭ ۋەزنىنى دەڭسەپ بېقىپ ئەجەبلەندى - دە :

ــ جىقلا بىر نېمىغۇ بۇ ؟ ــ دېدى .

ــ بىر سەرلىكتىن يەتمىش ، ئۈچ سەرلىكتىن ئون يەتتە ، ــ دېدىم .

موللا بەشرى چىقىپ كېتىۋېتىپ :

ــ بوپتۇ ، بوپتۇ . بۇنى تەييارلاپ قويۇپ ياخشى

قىلىپلا ... ، ــ دېدى .

نېغمەتۇللا قارى ئىككىمىزدىن بىر مۇنچە كېيىن چىقتى . ئۇ تايىنىلىق تەڭگىلەرنى يىغىشتۇرۇپ قويۇپ چىققانىدى . موللا بەشرىنىڭ ئۆگزىگە ئىلىپ چىقىشى مېنى مەشىق قىلدۇرۇش ئىكەنلىكىنى بىلدۇق .

ــ ئۇچىمىز بىرلىشىپ ئوغرىلىق قىلساقمۇ بولامدۇ ، نېمە ؟ ــ دەپ كۈلدى نېغمەتۇللا قارى .

ــ ئوغرىلىق قىلمىساق بۇنچىۋالا كاللا قاتۇرۇپ نېمە بوپتىكەن ؟ ــ موللا بەشرى كۈلمەيتتى ، ــ بىز دۇنيادىكى ئەڭ قەبىھ ئوغرىلىقنى پىلانلاۋاتىمىز ، يەنى ئادەم ئوغرىلايمىز ، بىزنى شۇنىڭغا مەجبۇر قىلىشىۋاتىدۇ ...

ئۇنىڭ بۇگىپىگە ھېچقايسىمىز كۈلمىدۇق . موللا بەشرى ئىنجىقلاپ ، ئىگرەپ ، زوگزىيىپ ئولتۇرۇپ ، ئابلىز داڭقانىنىڭ ئۆگزىسىنى ، ئاندىن يەنە بىر ئۆگزىنى بارمىقى بىلەن يەرگە سىزىپ ، يادىمغا ئېلىۋېلىشىمنى تاپىلىدى .

ــ ئادىشىپقۇ قالمايلا ، بىز ئۆگزىدە تۇرغاندىكىن نېرىدىنمۇ ئىلغا قىلغىلى بولىدۇ . شۇنداقتىمۇ زىيىنى يوق ... ، ــ دېدى ئۇ ۋە قوشۇپ قويدى ، ــ سەمىلىرىدە بولسۇنكى ، مىرزام بىلەن ئابلىز داڭقانىنىڭ ئۆگزىسى ئوتتۇرىسىدىكى سىرەج تام سىلىنىڭ بويلىرىدىن ئېگىز كەلسە كېلىدۇكى ، پەس ئەمەس ...

نېغمەتۇللا قارىنىڭ ئۆگزىسىدىمۇ سىرەج تام بار ئىدى . بۇ سىرەج تاملاردىن نېرىقى ئۆگزىلەرگە ئۆتۈپ مەشىق قىلغىلى بولمىسىمۇ مىڭلىغان ، ئون مىڭلىغان شەھەرلىكلەرنىڭكىدەك ئۆگزىسىگە ياسالغان ھاجەتخانىنىڭ خېلىلا ئېگىز تېمىدىن ئىككى ، ئۈچ قېتىم ئارتىلىپ چۈشۈپ مەشىق قىلدىم . بەشىنچى قېتىملىق مەشىقتىن كېيىن موللا بەشرى خېلى رازى بولۇپ ، باش لىڭشىتتى .

ــ ئەمىسە قالغىنىغا « باشقا كەلسە باتۇر بولۇپتۇ » بىلەن جاۋاب بېرەرلا ، ــ دېدى ئۇ .

نېغمەتۇللا قارى ئۆگزىدىن پەسكە - ئۆلارنىڭ تار ھويلىسى ئىچىگە

چۇشۇپ - چىقىشنى مەشىق قىلىشقا تەكلىپ بەرگەنىدى ، ئۇنىمىدىم :

ـــ چۇشۇشنى مەشىق قىلمىساممۇ بولار ، تارتىپ چىقىرىشتا مول لىكامنىڭ بېلى ...

ـــ مەيلى ، نامازشامغىچە مەنمۇ ياخشى بولۇپ قالارمەن ، ـــ دېدى موللا بەشىرى .

كېيىملىرىمنى قېقىپ ، تازىلاپ ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن پەسكە چۈشتۇم . شۇ تاپتا ئەسىرگە ئاز قالغان بولۇپ ، نامازشام ۋاقتىغىچە خېلى ۋاقىت بار ئىدى . ماڭا بۇ ۋاقىت ھەم قىسقا ھەم ئۇزۇن ، ھەم ئەھمىيەتسىز دەك ھەم ناھايىتى قىممەتلىكتەك تۇيۇلاتتى .قىسقا تۇيۇلۇشى ، نامازشام ۋاقتىنىڭ بىردەمدە توشۇپ قېلىشىغا قارىتىلغانىدى . ئۇزۇن تۇيۇلۇشى ، نېمە بولسا بولسۇن ، پاتراق كەچ بولسا بۇۋىسارە بىلەن كۆرۈشسەم ، دەپ تەقەززا بولاتتىم . ئەھمىيەتسىز كۆرۈنۇشى نامازشام ۋاقتىغىچە قېلىدىغان ئىش يوق ، تىنىت - تىنىت بولاتتىم . قىممەتلىك ئىكەنلىكى شۇ يەردىكى ، نامازشام ۋاقتىغىچە بولغان مۇشۇ ۋاقىت ياكى بۇۋىسارىگە ئېرىشتۇرىدىغان ياكى ئۇنىڭدىن ئۆمۈرۋايەت مەھرۇم بولىدىغان ھەل قىلغۇچ پەيتنىڭ ھارپىسى ئىدى .

شۇنداق ، بۇگۈن خۇلاسە چىقاتتى . بۇ ئىشق ـــ مۇھەببەتتىن بۇرۇلى بەختىمنى تېپىپ مۇرادىمغا يېتەتتىم ، ياكى بىراقلا قۇرۇق قول قېلىپ ، دەرد - ئەلەم ، ھەسرەت - نادامەتكە قۇل بولاتتىم .

ھەرقانداق بىر ئەھمىيەتلىك چوڭ ئىش ۋۇجۇدقا چىقىش ئالدىدىكى يۈرەكنى قىسىدىغان ھاياجانلىنىش پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى ئىگىلىۋالغانىدى . بۇنداق ھالەتنىڭ موللا بەشىرى بىلەن نېغىزەتۈللا قارىدىمۇ بارلىقىنى سەزدىم . ھەر ئىككىيلەن گەپ - سۆز قىلماي شۇلارنى ئولتۇرۇشاتتى . جىمجىتلىق ئۇزاققا سوزۇلغانسېرى بۇۋىسارىنى كۆرىدىغان چاغدىكى ھالەتلەرنى تەسەۋۋۇر قىلاتتىم ۋە ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەت قۇرالايتتىم . بىر بۇۋىسارىنى : « بوپتۇ ، ماڭا شۇنداق كۆيۈپ - پىشىۋاتسىلا ئارقامغا قارايتتىممۇ ، ئائىلىلىرىدىن ، دادىلىرىدىن كەچكەن بولسىلا مەنمۇ ئاللىقاچان ئۇلاردىن بىزار بولغانمەن ، قاچامدۇق ؟ مەيلى قاچايلى . بىر

ياللارغا كېتەيلى ، كۇنىمىزنى بىر ئامالالاپ ئۆتكۈزەرمىز . ئۆلۈككە گۆر ، سىرىككە ئۆي تېپىلىدۇ . قايسى كۇنى قاچايلى دېسىلە شۇكۇنى بەلگە قىلغان يەرلىرىگە بارايى ... »دەيتتى . يەنە بىر بۇۋىسارە بولسا : « ھەي ئەسەت ، دادام بىلەن ئانام ئۇنىمىغاندىمۇ سىلىنىڭ دادىلىرى بىزگە باش - پاناھ بولار ، دەپتىكەنمەن ، دادىلىرى كېلىن بولۇشۇمغا بۇنچىۋالا قارشى تۇرغان بولسا ، ئېشىمىزنىڭ پىشمىغىنى ئوخشايدۇ . بىزدە نېمە ئىلاج بار ؟ قاچىمىز دەپلا باشنى ئېلىپ چىققان بىلەن پۈت سىققۇدەك كامار بولمىسا قانداق قىلغۇلۇق ؟ ئەتە - ئۆگۈن نېمە يەپ ، نېمە كىيىپ كۇن ئۆتكۈزىمىز ... ؟ خۇدا بىزگە باشتىلا قوشۇلۇشنى نېسىپ قىلماپتىكەن بولغاي ... » دەيتتى . شۇ ئاردا ئۇچىنچى بۇۋىسارە پەيدا بولۇپ : « ئۆزلىرى كىم بولىلىكىن ؟ بۇنداق زاۋالدا قايسى ئېزىنتقۇ باشلاپ ئىشكىمگە ئېلىپ كەلدى ؟ گەپىنىڭ ھورى چىقماستا كەشلىرىنى توغرىلاپ ، نەدىن ، قانداق قىلىپ كىرگەن بولسىلىرى شۇ يەردىن ، شۇنداق قىلىپ چىقىپ ، ماكانلىرىنى تېپىۋالسلا . كۇلۇپ قويسامزە ئاران تۇرغان سىكىلەككىن ، دەۋاتاملا ؟ قېنى ، بىگىسىلىرىنى كۆرەي دەپتىمەن ...مەن بىخى ئۇنچە كەچ قالمىدىم ... » دېگەندەك بولاتتى . ئۆتىنچى بىر بۇۋىسارە بولسا مېنى كۆرە كۆرمەيلا : « ۋاي داد ، بۇ زاۋالدا نامدىن سىرىلىپ ئوغرى چۇشتى ، ۋاي ئادەم بارمۇ ؟ ... » دەپ داد سالاتتى . بۇ تۆت بۇۋىسارىنىڭ سىماسىدىن پەقەت بىرىگىلا كۆزلۇم تارتىۋاتقانلىقىنى تۇياتتىم . تۇيغۇلىرىم مېنى ئالدىمايدۇ ، ئۇنىڭ يېقىملىق ئۇلۇكسى ، خەتلىرى ئىككىنچى ، ئۇچىنچى ۋە تۆتىنچى بۇۋىسارىلارنى رەت قىلىشقا تامامەن كۇچى يېتىدۇ ، دەپ ئىشىنەتتىم .

كەچلىك تاماق بالدۇرلا كەلتۇرۇلدى . بۇنى مۇۋاپىق ھېسابلىدىم . نامازشامنىڭ ۋاقتىغا ئاز قالغان بولۇپ ، موللا بەشىرىنىڭ ئۆيگە بېرىشىمۇ ، بۇۋىسارىنىڭ ھويلىسىغا چۇشۇشكە ئارغامچا - تانا تەييارلىشىمۇ ، روھى جەھەتتىن ئۆزىمنى سەل - پەل توغرىلۇۋېلىشىمۇ كېرەك ئىدى . ئوخشىتىپ ئېتىلگەن پېتىر مانتۇنى مەنمۇ سەل ئارتۇقراق يېدىم . قېنىق دەملەنگەن چايدىن ئىككى ، ئۇچ پىيالىدىن ئىچكەندىن كېيىن دۇئا قە-

لىشتوق . داستىخاننى يىغىشتۇرۇۋاتقىچە نېغمەتۇللا قارى :

ــ ئىككىلىرى ئالدىنراق بېرىپ تۇرۇشالا . مەن ئىشخانىغا بېرىپ ئارغامچا ئىلىپلا يېتىشىپ بارىمەن ، ــ دېدى .

نېغمەتۇللا قارىنىڭ بەش ئادەم ئىشلەيدىغان پالاس توقۇيدىغان ئىشخانىسى بارلىقىنى شۇ چاغدا يادىمغا چۈشۈرۈپ ، ئارغامچا ـ تاما دېگەنلەردىن غەم قىلماسلىق كېرەكلىكىنى چۈشەندىم . نېغمەتۇللا قارىنىڭ ئىشخانىسىدا ئاشقان ـ تاشقان تۆشۈت ، يىپ ، پۈرۈچ دېگەندەك نەرسىلەر دىن ئارغامچىمۇ ئېشىلەتتى .

كۆپرەك ئىلىۋالارلا ، ــ ئەسكەرتتى مولا بەشرى ئوزىنىدىن تۇرغىچە چىرايىنى پۈرۈپ .

ــ ھە ، ئەلۋەتتە ... تومراقلىرىدىن كۆپرەك ئىلىۋالارمەن ، ــ دېدى نېغمەتۇللا قارى بىزنى ئۇزىتىۋېتىپ .

مولا بەشىرىنىڭ ئىشكىگە كەلگەن چېغىمزدا شامغىمۇ ئەزان چىقتى . يولدا دېيىشۋالغىنىمىز بويىچە ، ئۆگزىگە چىقىپ سەرەج تېمىدىن ئاستا بېشىمنى چىقىرىپ نېرىقى ھويلىغا سەپسالدىم . ھويلا جىمجىت ، ھېلىتىنلا قاراڭغۇلىشىپ كەتكەندى . يا ئادەم ماڭغان تۆشۈش ، يا گەپ سۆز قىلىشقان ئاۋاز ئاڭلانمايتتى . « ئانسى بىلەن ئىككىسىنى بۇ چاغا ئاچىقىپ كەتكەن بولسا ، ما ئىشنى كۆرۈڭ ، ــ دېدىم ئىچىمدە ، خۇدايا ، ئۆزۈڭگە ئاسان ، بەندەڭگە مۇشكۈل . بۇگۈنكى بۇ پۇرسەتنى يارىمنى بىر كۆرۈۋېلىش ئىستىكىمدىن مەھرۇم قىلمىغايسەن ... »

شۇ ئارىلىقتا نېغمەتۇللا قارىمۇ بىر تاغارنى يۈدۈپ كىرىپ كەلدى . ئۇ ئارغامچىلارنى تاغارغا قاچىلاپ ئېلىپ كەلگەندى . ئۇچىنچى باشقا گەپ ـ سۆز قىلىشماي تومۇقى كىچىك بالىنىڭ بىلىكىدەك چوڭ لۇقتا كېلىدىغان ئون بەش ـ يىگىرمە غۇلاچچە ئارغامچىنى تاغاردىن چىقىرىپ ، مولا بەشىرىنىڭ تەكلىپى بويىچە ھەر جەينەكچىلىك ئارىلىققا بىردىن مونەك چىگىشكە تۇتۇندۇق . بۇ مۇنەك ئىككى پۇتنى جۈپلۇپلىپ تۇرۇپ دەسسەشكە ۋە قولىنىڭمۇ سىيرىلىپ كەتمەسلىكىگە پايدىلىق ئىدى . بىز ئارغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى پۇختا بولسۇن ئۈچۈن تاختا شوتا

نىڭ ئېغىزىدىن ساڭگىلىتىپ ، مولا بەشىرىنىڭ دەھلىزىنىڭ تورۇسىدىكى ياغاچقا باغلىدۇق . شۇ يەردە مەن مولا بەشىرىنىڭ نېغمەتۇللا قارىغا ئارغامچىنى كۆپرەك ئېلىۋېلىشىنى بۇيرۇغىنىنىڭ سىرىنى چۈشەندىم .

بۇ ھەر ئىككىيلەنگە ناھايىتى ئېغىر كېلىدىغان ئىش ئىدى . ئەمما ، ھازىر شۇنداق قىلمايمۇ بولمايتتى . بىز ئاۋۋال ئارغامچىنى سەرەج تېمىدىن ئارتىلدۇرۇپ ، پەسكە ساڭگىلىتىپ قويۇپ بەردۇق . مولا بەشىرى سەرەج تېمىنى ئۆگزە تەرەپكە تارتىپ تۇردى ، نېغمەتۇللا قارى ئارغامچىنى دولىسىغا ئالدى . بۇ ھەربىكەتلەر سەرەج تېمىنىڭ نېرىقى ھويلىغا ئاغدۇ ـ رۇلۇپ چۈشۈشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئىدى . پۈتۈن ئېغىرلىقنى نېغمەتۇللا قارىنىڭ مۇرىسىگە چۈشىدىغانلىقىدىن ئۆزۈمچە خىجىل بولۇپ ، بىرلا ئىرغىپ سەرەج تېمىغا قورسىقىمچە كۆتۈرۈلۈپ چىقتىم . قېلىنلىقى بىر سوياق كېلىدىغان تام قاتتىق لىكشىپ كەتتى . ئەمما ، ئۇ بىر مۇنچە بادىلار ۋە دوقمۇشتىكى تۈۋرۈكلەر بىلەن قوشۇپ سوۋۇۋېتىلگەچكە ئېغىرلىقمنى كۆتۈرەلەتتى .

پۈتۈم تىترىگەن ، قولۇم پالەچ بولۇپ قالغاندەك قوۋلىشالمىغان ، يۈرىكىم دۈپۈلدىگەن ھالدا ئارغامچىنىڭ بىرىنچى مۇنكى ئارىسىدىكى ۋاخىنىغا دەسسىدىم ، ئارغامچا بىرلىكشىپ ، سەل پەسلىدى . مەن ئىككىنچى ، ئۈچىنچى مۇنەكلەنى دەسسەپ سىيرىلىپ چۈشۈۋېتىپ ھويلىغا سەپسالدىم . ھويلا يەنىلا جىمجىت ، قاپقاراڭغۇ ئىدى . يۈرىكىم سەل ئور ـ نىغا چۈشۈپ ، تېز ـ تېز چۈشۈشكە باشلىدىم . ئارغامچا بىر ئۇيان ، بىر بۇيانغا سىلكىنەتتى . ئۇستۈمگە بىلىنەر ـ بىلىنمەس شىرىلدىغان ئاۋاز چىقىرىپ يۇمشاق توپا قۇيۇلاتتى . جەبدەللەپ مونەك دەسسەپ ، ئاخىر پۈتۈمنىڭ يەرگە تەگكىنىنى سەزدىم . ئارغامچىنى قويۇۋېتىشىم بىلەنلا ئۆگزىدىكى ئىككىيلەن ئۇنى ئۇستىگە تاتىۋالدى . ئەمدى بۇ ناتونوش ھويلىدا تىكەندەك يالغۇز قالدىم .

قاراڭغۇغا كۆزۈم ئۆگەنگەندىن كېيىن ، چاقماق تېزلىكىدە ھويلىنى كۆزىتىپ چىقتىم . ئۆگزىدىن تورۇپ قارىغاندا ھويلىنىڭ تۆتتىن بىرىنمۇ تەستە كۆرگىلى بولىدىغانلىقى مەلۇم بولدى . ھويلا ئوگدىن سولغا ئۇزۇن كەتكەن بولۇپ ، سول تەرىپى مەن تورغان يەردىن تۆت بەش ماگدام نېرىدىن باشلاپ باستۇرما ئىدى . ھازىر باستۇرمىنىڭ ئۇزۇن - كەڭلىكىنى بىلگىلى بولمىغۇدەك دەرىجىدە قاراڭغۇ ئىدى ، ئىككى ياقتا دېرىزىسىز ، ئىشكى ھويلا ئىچىگە قارىتىپ ئېچىلىدىغان ئۆيلەر بارلىقىنى ئىلغا قىلغىلى بولاتتى . ئىشكىلەر ھەم يېپىقلىق ، چىراغ نۇرى بولمىغانلىقتىن بۇ ئۆيلەردە ئادەم بار - يوقلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى . بۇ ئۆيلەردە ئادەم تۇرمايدۇ ، بۇۋىسارە تېخىمۇ تۇرمايدۇ ، دەپ پەرەز قىلدىم . مەن تۇرغان يەردىن ئوڭ تەرەپكە قارىغاندا دەرھال كۆزگە چېلىقىدىغىنى پېشايۋان ۋە ئاستىدىكى سۇپا ئىدى . بۇ سۇپا مەن بۇۋىسارىنى دەسلەپ كۆرگەندە ئۇ يېرى - يېگىنە ۋە رەخت پارچىسىنى قويۇپ قويغان سۇپىنىڭ دەل ئۆزى ئىدى . بۇ سۇپىدا يەنە يېمىش خېنىم ياتقان ، دىدىكى ئولتۇرۇپ ئۇنى يەلپۇگەنىدى . سۇپىغا قارىتىپ ئېچىلغان ئىككى دېرىزە ھەم يېپىلغان بولۇپ ، قاراڭغۇ ئىدى . بۇنىڭغا قارىغاندا ، بۇ ئۆينىڭمۇ ئادەمسىز ئىكەنلىكىنى قىياس قىلىشقا بولاتتى . چۈنكى شۇ تاپتا مەسچىتە لەردىن تېخى ناماز شامنى ئوقۇغانلار قايتمىغان بىر چاغدا ھەرقانداق بىرىنىڭ ئوخلاشقا يېتىشى ئەقىلگە تۇغرا كەلمەيتتى . بۇ دېرىزىلىك ئۆيىنىڭ ئىشكى باشقا تەرەپتە ، شۇ ئىشىك بار ، تەرەپتە بۇۋىسارە تۇرىدىغان ئۆينىڭمۇ ئىشكى بار دەپ مۆلچەرلىدىم .

تام ياقىلاپ ، كەينىمنى تام تەرەپكە قىلىپ شۇ تەرەپكە سىلجۇمەردىم . سەككىز قەدەمدەك مېڭىشىمغا دوقمۇشنىڭ ئوڭ تەرىپىدە يەنە بىر ھويلا ئايان بولدى . بۇ ھويلا مولا بەشرىنىڭ ئۆگزىسىدىن ئەمەس ، بايا تىن مەن سېپىرىلىپ چۈشكەن ھويلىدىنمۇ كۆرۈنمەيتتى . ئۇنىڭ بىر تەرىپىنى مولا بەشرىنىڭ ئۆيىنىڭ تېمىنىڭ دوخمۇشى ، يەنە بىر تەرىپىنى پېشايۋان بار ئۆينىڭ بۇرجىكى توسۇپ تۇراتتى . بۇ ھويلىغا كىرىشتە پەقەت بىر غۇلاچچە كېلىدىغان خىش ياتقۇزۇلغان ئارىلىقتىن

ئۆتۈشكە بولاتتى .

ھويلىنىڭ بىر تەرىپى - سىرتقى ھويلىدىن پېشايۋان كۆرۈنىدىغان تەرىپى ئۆي بولۇپ ، ئۈچ ئىشىك ، ھەر ئىشىك ئارىلىقىدا بىردىن دېرىزە بار ئىدى . دېرىزىلەرنىڭ سىرتى سۇپا ، سۇپا ئۈستى پېشايۋان ئىدى . ئىشكىلەرنىڭ ئۈدۈلى ئادەم ماگدىغان ئويمان بولۇپ ، سۇپىنىڭ ئۇزۇن ، بىر تۇتاشلىقىنى بۆلۈپ تۇراتتى . سۇپىنىڭ پەس تەرىپىدە ئىككى ئادەم بەھۇزۇر ماگالايدىغان خىش يېيىتىلغان يول ، تامغىچە بولغان ئارىلىقى گۈللۈك ئىدى . بۇلارنى تولۇق كۆرەلىشىم ئۈچ دېرىزىنىڭ نېرىقى ئىككىسىدىن يورۇق چىقىپ تۇراتتى . چوڭ - كىچىك خېنىملارنىڭ ھويلىسى بولغاچقىمۇ ياكى گۈللۈكتىن ئۇرغۇۋاتقان خۇش پۇراق تۈپەيلىدىنمۇ ، ئىشقىلىپ ، ھويلا ئىچى ئادەمنى مەست قىلغۇدەك مەززىلىك پۇراقلا تولغاندى .

ئۆزۈمنىڭ نېمىشقا بۇ يەردە ئىكەنلىكىمنى يادىمغا ئالدىم . بۇنداق قات - قات ئىچكىرى ھويلىدا ئەركىشى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى . ئالمادىس مېنى چوڭ خېنىم ، ئۇنىڭ دېدىكى ، ھەتتا بۇۋىسارىنىڭ ئۆزى كۆرۈپ قىلىپ ، مەن يامىنغا پەرەز قىلغانىدەك ۋەقە سادىر بولۇپ ، ئۇلار « ۋاي - دات ! » تۇۋلىغانىدىمۇ ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى ئارا ھويلا ، ئۇ يەردىن تاشقىرىقى ھويلا ئېچىدىكى كىشىلەرنىڭ ئاگلىيالىشى ، ئاگلىغانىدىمۇ بۇ يەرگە كىرىشتىن بۇرۇن قېچىپ كېتەلمەيدىغان قىسمەتكە قېلىشىم مۇمكىن ئەمەس ئىدى . ئاشۇلارنى ئويلاپ يۈرىكىمنى توم قىلىپ ، سۇپىنىڭ پەس تەرىپىدىكى يولغا قەدەم باستىم . چىراغ يورۇقى يوق بەرىنچى ئىشىك ۋە دېرىزىدىن ئۆتۈپ ، ئىككىنچى ئىشىككە ئۇدۇل كەلدىم . قوش قاناتلىق ئويما ئىشىك ھەم يېپىلمىغانىدى . ئىككى قانات ئوتتۇرىسىدىكى ئاراشتىن سۇس يورۇق چىقىپ تۇراتتى . مەن يەنە ئىككى قەدەمچە ماگدىم - دە ، دېرىزە ئۇدۇلىغا كەلدىم . لېكىن ، دېرىزە ئېگىز بولمىغانلىقتىن ، ئۇنىڭ ئىچىدە كىم بارلىقىنى كۆرگىلى بولمايتتى . ماگا سۇپا ئۈستىگە چىقىپ ماراش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلدى . سۇپا ئۈستىدىن قارىغاندا ئۆينىڭ ئىچى بەش قولدەك ئىنىق كۆرۈنەتتى . ئويۇپ چىقىرىلغان مورا

ئۇستىدىكى ، دېرىزە ئو يۇقچىسىدىكى ، موربغا ئۇدۇل تامنىڭ تەكچىسىدىكى ئۇچ شامدانغا قاداپ يېقىلغان توققۇز شام خېلى چوڭ ئۆينى كۈندۈزدەك يورۇ تۇۋەتكەنىدى . كۆز چاقدىغان گىلەملەر ، ئېگىز ئەينەكلەر ، تام تەكچىلىرىدىكى نۇر ئەكسىلىنىپ تۇرغان پەتنۇس ، چۆگۈن - چەينەكلەردە نەزىرىمنى توختاتمايلا سۇپىغا كۆز تاشلىدىم . بۇ بۇۋىسارەنىڭ ھوجرىسى ئەمەس ئىدى . چۈنكى ، سۇپىنىڭ پەس تەرىپىدە بىر قىز ئۆرە تۇرۇپ ، سۇپىدا سىگايان ياتقان يەنە بىر ئايالنىڭ ئالدىغا تەشتەك تەڭلەۋاتاتتى . « يىمىش خېنىم ئىكەن » دەپ ئويلىدىم - دە ، نېرى سۈرۈلدۇم .

ئۇچىنچى ئىشىك ھىم يېپىلغانىدى . بۇمۇ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى ئىشىكلەردەك قوش قاناتلىق ، ئويما نەقىشلىق ئىشىك ئىدى . ئەمدى دېرىزە تەرەپكە قەدەم تاشلىغىلۇاتقاندا ئىككىنچى ئىشىكنىڭ بىر قانىتى ئېچىلدى . قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدىكى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە يۇشۇرۇنۇۋالغۇدەك جايمۇ يوق ئىدى . شۇڭا ، مەن پوكلا قىلىپ ئىشىك ئالدىدىكى - ئىككى تەرەپتىكى سۇپىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەسلىككە يېتىۋالدىم . يىمىش خېنىمنىڭ ئۆيىدىن تەشتەك كۆتۈرگەن قىز چىقىپ ، ئۇدۇللاپلا گۇللۇككىچە باردى - دە ، تەشتەكتىكى سۇدەك بىر نېمىنى گۇللەر ئۈستىگە چېچىۋەتتى . « ئۇ بىر نېمىنى سوراپ - ئىزدەپ بۇ ئىشىك تەرەپكە كېلىپ قالمىغىيدى ، — دەپ ئويلايتتىم يۈرىكىمنىڭ گۈپۈلدەپ ئۇرۇۋاتقىنىنمۇ ئاڭلاپ يېتىپ ، — خۇدا ئۆزۈگگە ئاسان ... » تەلىيىمگە قىز ئۇنداق قىلماي ، ئۆزى چىققان ئىشكىنى كىرىپ كەتتى . ئىشىكنىڭ قاناتلىرى ھىم يېپىلدى . دېمەك ، ئەمدى ئۇ ئۆيدىن تالاغا بىركىم چىقمايتتى .

ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، مەيدەم ، تىزىمدىكى توپىلارنى سىلاپ دېگۈدەك قاقتىم . ئۇچىنچى دېرىزە - مەن ئۈمىد كۈتكەن ئاخىرقى دېرىزە ئالدىمدا تۇراتتى . نەپەس ئېلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي دېرىزە تەرەپكە ماڭدىم . « دېرىزىنى چېكىپ بەلگە بەرسەم بولارمۇ ، ئىشكىنى چېكىپ خەۋەر بېرەيمۇ ؟ ئۆزى يالغۇز ئولتۇرغان قىز چۆچۈپ كېتەرمۇ ، ياتقان

بولسا قوپارمۇ ياكى ... » دېگەندەك ئويلار بىلەن دېرىزىدىن ئىچكىرى قاردىم .

ئىككى تەرەپتىكى توسۇقلىرى ئويما نەقىش بىلەن ياسالغان كارىۋات تام تەرەپكە قويۇلغانىدى . كارىۋاتنىڭ ئۇدۇل تەرىپىدىكى گەجدە نەقىشلەپ چىقىرىلغان تام موربىسىنىڭ ئۈستىدىكى شامدانداغا كۆيۈۋاتقان يەش شام كارىۋاتتا ئولتۇرغان ئىككى قىزنى ناھايىتى روشەن يورۇتاتتى . كارىۋاتنىڭ ئاياغ تەرىپىدە مەن زارىقىپ كۆرۈشكە تەشنا بولغان بۇۋىسارە ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا ، بىر ئادەم پاتقۇدەك ئارىلىق نېرىدا ، كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىدە ئوڭ قولى بىلەن تامدىكى گىلەمنى ، سول قولى بىلەن بۇۋىسارىنىڭ ئوڭ قولىنى تۇتۇۋالغان يەنە بىر قىز دېرىزە تەرەپكە - ماڭا كەينىنى قىلىپ ، بىر نېمىلەرنى سۆزلىمەكتە ، بۇۋىسارە ئۇنىڭ سۆزىنى ناھايىتى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىماقتا ئىدى .

بۇۋىسارىگە قاراپ تۇرۇپ قالدىم . « ئۇ ئادەممۇ ، پەرىشتىمۇ ؟ » دەپ ئويلايتتىم ئىچىمدە . ئۇنىڭ مەن ئۆگزىدە كۆرگەن كۆزلىرى ، مەگزىلىرى ، لەۋلىرى مانا يېقىنلا ، يەردە بىر ئەينەكنىڭ نېرىسىدىلا ئىدى . ئۇ پات - پات سۆزلەۋاتقۇچى قىزنىڭ گېپىگە جاۋاب بېرىپمۇ ، ماقۇللىقىنى بىلدۈرۈپمۇ ، ئىشقىلىپ ، بېشىنى سوس لىڭشىتىپ ، ئىنكاس قايتۇرغىنىدا ئۇزۇن - ئۇزۇن كىرپىكلىرى بىر چۈشۈپ ، بىر كۆتۈرۈلۈپ ، ماسلىشىپ تۇراتتى . « ئۇ مېنىڭ نېسۈمم ، ئۇمېنىڭ بولۇشى كېرەك ... — دەپ يادلايتتىم ئىچىمدە ، — ئۇنىڭسىز ياشىيالمايمەن ... » قاراپ تۇيمۇدۇم . ۋاقىتلار ناھايىتى ئۇزۇن ، ئەمما تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى .

بۇ قىز ھەمراھ بولۇپ بىللە يېتىپ قالامدۇ - قانداق ، دېگەن ئوي بىلەن ئۆي ئىچىنى كۆزەتتىم . ئۆينىڭ ئىچى شەھەردىكى باي ئائىلىلەرنىڭ ئويىگە ئوخشاش بېزەلگەنىدى . تەكچىسى يوق تاملارغا گىلەم تارتىلغان ، نەكچىلەردە چوڭ - چوڭ تۇچ لىگەن - پەتنۇسلار ، فارفور تەخسە ۋە چىنىلەر تىزىقلىق ئىدى . موربىنىڭ ئىشىك تەرىپىگە ئادەم بويى ئېگىزلىكىدىكى تاش ئەينەك توختىتىلغان بولۇپ ، ئەينەكنىڭ پەس تەرى-

پىدىكى بۇرتۇپ چىقىپ تۇرغان ساندۇقچىسىنىڭ ئۈستىدە تاغاق، سۆزگۈچ، بىر نەچچە فارفۇر ھەم توڅ قوتىلار قويۇلغانىدى. كارىۋاتنىڭ ئايىغ تەرىپىدە بىر ئادەم بىمالال سغىپ كېتىدىغان گۈلدار چەمبەر مقلاغان پوختا ئوروس ساندۇقى، ئۈستىدە كىچىكرەك بىر كۆن ساندۇق تۇراتتى. بۇ ئۆيگە سۇيا باغلانمىغان، ئاستى تاختايلىق ئىدى. تاختاي ئۈستىگە گىلەم سېلىنمىغانلىقتىن يېتىپ قوپۇشقا پەقەت بىرلا كارىۋات بار ئىدى.

بۇۋىسارىگە يەنە قارىدىم. قارىشىم ئۇنىڭ ئەپچىل مۇرىلىرىنى بوش سىلكىپ، بېشىنى سەل ئالدىغا ئېگىپ، يېنىك كۈلۈشىگە توغرا كەلدى. ئۇ سول قولى بىلەن ئوڭ قولىنى تۇتۇۋالغان قىزنىڭ پەنجىلىرىنى قىسىپ تۇتتى. ماڭا كەينىنى قىلىپ ئولتۇرغان قىز شۇ چاغدا تامدىكى گىلەمگە تايىنىۋالغان ئالقىنىنى تارتىپ ئورنىدىن تۇردى. بۇۋىسارىمۇ ئۇنىڭ سول قولىنى قويۇۋېتىپ ئۇرنىدىن تۇردى. شۇ چاغدا غەلىتە بىر مەنزىرىنى كۆرۈپ، ھەيران بولغىنىمدىن ھوشۇمنى يوقتىتىشقا ئازلا قالدىم. چۈنكى، شۇ چاغدا ھېلىقى قىز قەددىنى كېرىپ بۇرالغانىدى، شۇ چاغدا... شۇ چاغدا... بۇ نېمە ئىش؟ مۆجىزىمۇ ياكى...

شۇ چاغدا مەن ئاينۇرنى كۆرۈپ قالغانىدىم. كۆزۈمنى يۇمۇپ يەنە ئاچتىم. خاتالىشىشىم مۇمكىن ئەمەس، ئۇ «قىز» ئاينۇر ئىدى. ئەمدى ئاينۇر چىرايىغا جىددىي تۈس بېرىپ، بۇۋىسارىگە قارايتتى. بۇۋىسارە ئاغ ئاق يىپەك كۆڭلىكى ئىچىدىكى نازۇك، جەزبىلىك، سەرۋىدەك قامىتىنى يېنىك لىغلىدىتىپ، مەرمەردەك ئايئاق، جەينىكىگىچە ئوچۇق بىلەكلىرىنى پۇلاڭلىتىپ بىرنېمىلەرنى دېمەكتە ئىدى.

ئاينۇرنىڭ ئاچسى ياكى سىڭلىسى بارلىقىنى بىلمەيتتىم. ئۇ ھەر قېتىم بىر كېچە ئوخلىماي ماڭا سۆزلەپ بەرگەن ھايات سەرگۈزەشتىلىرىدىمۇ ئۆزىنىڭ يالغۇز بالا ئىكەنلىكىنى ئېيتقانىدى. دېمەك، بۇ ئاينۇر بىزنىڭ ئۆيدىكى ئاينۇرنىڭ ئاچىسىمۇ، سىڭلىسىمۇ، ئوخشاشىدىشىمۇ ئەمەس، دەل ئۆزى ئىدى. ئۇ بۇۋىسارىنى قانداق تونۇيدۇ، ئۆز ئائىلىسى ۋە ئۇرۇق تۇغقانلىرىدىن بولمىغان ئادەمنىڭ كىرەلىشى

مۇمكىن بولمىغان بۇ ئىچكىرى ھويلىغا ئۇ قانداق كىردى، ئۇ نېمىشقا بۇۋىسارىنىڭ كونا دوست - ئادىشىدەك، ئاچسىدەك بۇنداق يېقىن ئولتۇرۇپ، بىر - بىرىگە ئىچەكىشىپ مۇڭدىشالايدۇ؟ ئۇ ئۆيدىن قانداق چىقىپ، بۇ يەرگە قانداق كېلەلىدى ۋە ئەمدى مۇشۇنداق كېچىدە قانداق كېتەلەيدۇ؟... بۇ سوئاللارغا ئۇ ياكى بۇۋىسارە جاۋاب بېرمىسە جاۋاب تاپالمىشىم مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

بۇۋىسارە مورا تەرەپكە كېتىپ، بىر تەكچىدىن قەغەز، دۇۋەت، ئەلەم ئېلىپ كېلىپ، كارىۋات ئۈستىدىكى گىلەم ئۈستىگە قويدى. يەنە بىر مېڭىشدا ئىشىكتىن دەھلىزگە چىقتى بولغاي، يانارشىدا قىسقا پۇتلۇق بۇمىلاق شىرە ئېلىپ كىرىپ، كارىۋات ئۈستىگە قويدى. ئۇنى خەت يېزىشقا تەييارلاندى، دەپ مۆلچەرلىدىم. ئۇنىڭ پۇتۇن مېڭىش - تۇرۇشلىرىدىكى ھەربىكتى شۇنداق يېقىملىق، جەزبىلىك، تارتىملىق، يەڭگىل ئىدى. مۇشۇ جەريانىدا ئاينۇر جىمجىتلا تۇردى. ئۇنىڭ قىياپىتىدىن قىزىقىش، ئىنتىلىش بەلگىلىرى كۆرۈنمەيتتى.

شۇ چاغدا ئۇنىڭ بىر ئاخشىمى مەن توساتتىن كۆرگەن، مېنى بىر مۇنچە گۇمانغا سالغان ياسانغان قىياپىتىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۇم. ئۇنىڭ ھازىرقى تۇرقى شۇ چاغدىكىگە ئەينەن ئوخشايتتى. ھازىرقى شام بورۇقىدا ئۇ تېخىمۇ چىرايلىق، جلۇبلىك، بىرمۇنچە ياش كۆرۈنەتتى.

شۇ پەيتتە يەنە بۇۋىسارىنىڭ ئىككى قېتىملىق خېتىنىڭ قولۇمغا تېگىش جەريانىنىمۇ يادىمغا ئالدىم. بېشىمنى كۆپ قاتۇرغان، مەن، موللا بەشىرى ۋە نېغىمەتۇللا قارىلارمۇ تولا ئويلىنىپ يېشەلمىگەن سىرلىق «بالا»، «ئۇچۇرچى»، بىزنىڭ ئوي - خىياللىرىمىزنى بۇۋىسارىنىڭ بىلىپ تۇرۇشىدىكى تېپىشماقنىڭ جاۋابى تېپىلغاندەك بولدى. گەرچە ئاينۇرنىڭ بۇۋىسارە بىلەن تونۇشلۇقى - سىرداشلىقى بار - يوقلۇقىنى، بۇ ھويلىغا كىرىپ چىقالىشىدىكى ئارقا كۆرۈنۈشىنى بىلمىسەممۇ، مېنىڭ ئەھۋالىمنى بۇۋىسارىگە ۋاقتى - قارايىدا خەۋەرقىلىپ، خەت يازدۇرۇپ ئاپىرىپ، «بىربالا ئەكەلدى» قىلىپ تاپشۇرۇپ بەرگەن سىرلىق پەرىشتىنىڭ ئاينۇر ئىكەنلىكىنى جەزىملەشتۈردۈم. «ئۇ موللا بەشىرى،

نېغمەتۇللا قارىلار بىلەن قىلىشقان سۆھبىتىمىزنى سىرتتا ئاڭلىغان ۋە بۇۋىسارىگە يەتكۈزگەن ، ــ دەپ ھوكۇم قىلدىم ، ــ بۇ قېتىم قېچىش تۇغرىسىدىكى مەسلىھىتىمىزنى دادام ئۆيدە بولغاچقا ،ئۆيدىن چىقالماي بۇ ۋىسارىگە خەۋەر قىلالمىغان . ئەمما ، ئۇ دادامنىڭ توقۇناقلىقىنى ، رازى بولمىغانلىقىنى ، ئىككى - ئۈچ كۈندىن بۇيانقى ئۆزگەرگەن كەيپىياتىنى كۆرۈپ ، بۇۋىسارىنى ئەھۋالىمدىن خەۋەردار قىلىپ قويۇش ئۈچۈن ئۆيدىن قارامۇلۇق قىلىپ چىقىشقا مەجبۇر بولغان ... »

ئاينۇرىدىنمۇ ، بۇۋىسارىدىنمۇ سۆيۈنۈپ كەتتىم ۋە ئېھتىيات - پەپ تىياتنى قايرىپ قويۇپ ، چەكمەكچى بولۇپ دېرىزە تەرەپكە يېقىنلاشتىم .

بۇۋىسارە سىڭايان ئولتۇرۇپ قەغەزنى يېيىۋاتاتتى . ئۇ تېخى يېزىشنى باشلىمىغانىدى . شۇ چاغدا ئاينۇر دېرىزە ئالدىغا كەلدى - دە ، مېنى كۆرۈپ قالدى . مەن يىراقراق تۇرسام ئۆي ئىچىدە - يورۇقتا تۇرغان ئۇنىڭ مېنى كۆرەلمەسلىكى مۇمكىن ئىدى . دېرىزىگە بۇرنۇمنىڭ ئۇچى تەگكۈدەك يېقىنلاشقانىدىم . ئۇ مېنى ئىنىق كۆردى . بۇۋىساردىن كۆتكەن بولسامۇ ئاينۇردىن كۆتمىگەن ھەرىكەت يۈز بېرىپ ، ئۇ كەينىگە داجىدى ۋە بىر نېمىلەرنى دەپ ، قولى بىلەن دېرىزىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ، بۇۋىسارەگە يۆلىنىپ قالدى . بۇۋىسارە چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئاينۇرغا چاپلاشتى - دە ، دېرىزىگە تىكىلىپ قاراپ سۇس چىرقىرىۋەتتى .

كۈلۈمسىرەشكە تىرىشتىم . ئەڑاھ ئەمەس ، تىرىك ، رەسمىي ئادەم ئىكەنلىكىمنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بارماقلىرىمنى كۆرسىتىپ ، ئۆزۈمنىڭ بىلمەيدىغان ئىما - ئىشارەتلەرنى قىلدىم ۋە ئىشكىنى ئېچىش كېرەكلىكىنى تەكتلەپ ، ئىشىك تەرەپنى كۆرسەتتىم .

ئاينۇر ئالدىن ئېسىگە كەلدى . ئۇ كۆرۈۋاتقانلىرىنىڭ چۈش ، خىيال ئەمەس ، رېئاللىق ئىكەنلىكىنى سەزدى ۋە بىر مىنۇتتىن ئىلگىرىكى ھالىتىگە ئوخشىمايدىغان تەرىزدە دېرىزىگە يېقىن كېلىپ ماڭا قارىدى . ئاندىن ھودۇقۇپ ، نېمە قىلارىنى بىلمەي قېتىپ قالغان بۇۋىسارىگە ئۆرۈلۈپ بىر نېمە دەپ بولۇپ ، ماڭا ئىشىك تەرەپكە بېرىشنى ئىشارەت قىلدى . ئىشىك ئالدىغا كېلىشىم ئۈنىڭ ئىشكىنى ئېچىشىغا توغرا كەلدى .

ــ كىرسىلە تېز ، كۆزۈمگە كۆرۈنەمدىكىن دەپتىمەن ، ــ دېدى ئاينۇر ۋە ئىشكىنىڭ بىر قانىتىدىن بېشىنى چىقىرىپ ، تالاغا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن ، ــ يۈرەكلىرى قاپىتەك بار ئىكەن - دە ! قانداق كىرىلە ؟ ــ دەپ سورىدى . شۇئان يەنە جاۋاب بېرىشمىنىڭ زۆرۈرىيىتى بوقتەك مېنىڭ قانداق كىرگىنىمنى بىلدىغاندەك كۈلۈپ قويۇپ ، ــ كىرىۋەرسىلە ، تارتىنمىسىلا ، ــ دېدى . يەنە بىر قېتىم ھەيران قالدىم .

بۇ ئاينۇر بۆلەكچە ، مەن تېخى ئۇچراتمىغان بىر ئاينۇر ئىدى . ئۇ ھېچقاچان مەن كۆرۈشكە توغرا كەلمىگەن شوخلۇق بىلەن سۆزلەيتتى .

يىرىم قاراڭغۇ دەھلىزدىن ئۆتۈپ ، يورۇق ئۆيگە كىردىم . كۆز يورۇقتىن ئەمەس ، بۇۋىسارىنىڭ جامالىدىن قامىشاندەك بولدى ... ئاپئاق كەشمىر رومال ئارتىۋىلىشقا ئۈلگۈرگەن بۇۋىسارە ئاپئاق يۈزى ، ئاپئاق كۆڭلىكى بىلەن مەرمەردە ياسالغاندەك كۆرۈنەتتى . شام نۇرى بۇ مەرمەردىن ئەكسلىنىپ يېنىۋاتقاندەك بىلىنەتتى .

ــ كەلسىلە ، ــ دېدى ئۇ سەل ئىگىلىپ ، بىلىنەرلىك كۈلۈمسىرەپ .

ماڭا ئەمدى مەرمەر بىرلا ئۆزگىرىپ ، ئاپئاق ئەتىر گۈلگە ئايلانغاندەك تەسىرلىدى . ئۇنىڭ لەۋلىرى « كەلسىلە » دېگىنىدە غۇنچە ئېچىلغاندەك ، كۈلۈمسىرەپ ئېگىلىشى گۈل بەرگىلىرى يېيىلغاندەك كۆرۈندى .

ئونىڭغا گەپ قىلىشىم ، نېمەدېسەم بىرنېمە دەپ ، ئۇنىڭدىن ھال - ئەھۋال سورىشىم كېرەكلىكىنى تۇيۇپ تۇراتتىم . بىراق ، تىلىم سەمرىپ ئاغرىمىغا پاتمايۋاتقاندەك ، گىلىمنى بىر نېمە توسۇۋالغاندەك بىلىنىپ ، ئۇنۇمنى چىقىرالماي قالدىم . لېكىن ، شۇنچىلىك ھاياجانلانسامۇ ، ئۆزۈمنى قويىدىغان يەر تاپالمايۋاتسامۇ ئەقلىم ئىشلەپ تۇراتتى . بۇ پۇرسەتنىڭ قىيمىدا كەلگەنلىكىنى ، ئۇنى ئۇشلاپ چىڭ تۇتۇشۇم كېرەكلىكىنى ئونتۇمايتتىم . ۋە جانىدىن كۆز ئۈزمەي قارايتتىم .

بۇۋىسارىمو ھاياجان ئىچىدە ئىدى . مەيدىسىدىن ئېشىپ ساڭگىلاپ تۇرغان نېپىز ئىپەك رومالنىڭ ئۇچىنى مىجىقلايتتى ، قويۇۋېتەتتى ، يەنە

مەجبۇرلايتتى ، يەنە قويۇۋېتەتتى . نازۇك ، ئايئاق بارماقلىرى يېنىك تىترەۋاتاتتى . ئۇ مەن كىرگەندە تۇرغان ئورنىدىنمۇ مىدىرلىيالمىدى ، قا- رىغاندا ، مىدىرلىغۇدەكمۇ كۆچ تاپالمىغانىدى . مېنى هەممىدىن بەك ئەسىر قىلغىنى شۇ ئىدىكى ، ئۇ پات - پات ماڭا كۆتۈرۈلۈپ قاراپ ، تەسۈرلەپ بەرگۈسىز دەرىجىدە تاتلىق كۈلۈپ ، يەنە يەرگە قارىۋالاتتى . هەر قېتىم كۆتۈرۈلۈپ قارىغاندا ئۇزۇن كىرپىكلىرى قاراڭغۇلۇقنى لەپىدە كۆتۈرۈ- ۋەتكەندەك بىلىنەتتى .

ــ ئولتۇرسىلا ، ــ دېدى باياتتىن بېرى ئىككىمىز تەرىپىدىن ئونتۇلۇپ قالغان ئاينۇر ئوروس ساندۇقىنىڭ كەينىدىكى مېهرابتىن ئالغان كۆرپىنى كارىۋاتقا سېلىپ ، ــ قېنى ، كۆرپىگە كەلسىلە .

بۇۋىسارىدىن كۆزۈمنى ئۈزەلمىگەن پېتى بېرىپ كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىدە ئولتۇردۇم . بۇۋىسارە مېڭىشمىغا ئەگىشىپ ، بەدىنىنى ئاستا - ئاستا بۇرۇدى . ئۇنىڭ تاتلىق قاراشلىرى بۇرۇنقى رېتىمىدىن زادىلا بۇزۇلماي داۋاملىشاتتى . بۇ هال يۈرىكىمنى تېپىچەكلەشكە مەجبۇر قىلاتتى .

ــ سىلىمۇ ئولتۇرسىلا ، ــ ئاينۇر يەنە بىر كۆرپىنى كارىۋاتنىڭ ئاياغ تەرىپىگە سېلىپ ، بۇۋىسارىنى تەكلىپ قىلدى .

بۇۋىسارە قانداق هەرىكەت بىلەن ئولتۇرغانلىقىنىمۇ پەرق قىلالمە- دىم . ئۇ شۇنداق تېز ، بىلىنمىگۈدەك چاققانلىق بىلەن ئولتۇرغانىدى .

ئاينۇر بېرىپ دېرىزىنىڭ دۇخاۋا پەردىسىنى تارتىپ ، هىملەپ ياپتى ، ئاندىن دەهلىزگە چىقىپ كېتىپ ، يۆلەنچۈكى ئەگمە ئوروس نۇسخىسىدىكى بىر ئورۇندۇقنى ئەكىرىپ ئولتۇردى . ئۇنىڭ كۆرپە ئېلىش ، دېرىزە پەردىسىنى يېپىش ، دەهلىزگە چىقىپ - كىرىشلىرى شۇ قەدەر ئەركىن ، تەبىئىي ئىدىكى ، ئۆينىڭ ئىگىسى بۇۋىسارە ئەمەس ، ئۇ - ئاينۇردەك تەسىرات قالدۇراتتى .

بۇۋىسارىگە يەنە بىر قارىغىنىمدا ، ئىككىمىزنىڭ كۆزلىرى ئۇچراشتى . ئۇمۇ، مەنمۇ كۈلدۇق . بۇۋىسارە قىزىرىپ يەرگە قارىۋالدى . مەن يانتۇ قارايمەن ، دەپ ئاينۇرنىڭ كۆزلىرىگە دۇچ كەلدىم . ئۇ بىزنىڭ

مۇشۇ هالىتىمىز بىلەن تاڭ ئاتقۇچە ، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ ئۇزاق ئولتۇرۇشمىزغا كۆزى يېتىپ ، بىزنىڭ كۆز بېقىشمىزنىڭ كېيىنگە قالـ- دۇرۇلۇشىنى ، هازىرقى پەيتته پۈرسەتنى ئۇچلاپ تۇتۇپ ، خەتەردىن قۇتۇلۇش ئۈستىده سۆزلىشىشمىزنى لايىق كۆردى بولغاي ، گەپنى مەن- دىن ، ئاددىي سوئالدىن ، ئەمما مەقسەتنى سۆزلەتكۈزندىغان نۇقتىدىن باشلاپ سورىدى :

ــ قانداق بولۇپ بۇ هويلىغا كىرمەكچى بولدا، قانداق كىرەلىلە ؟

ماڭا بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىش ئاسان ئىدىيۇ ، بۇۋىسارە ئولتۇر- غاندا سەۋەبىنى تولۇق چۈشەندۈرۈش ئېغىر كېلەتتى ، ئىزا تارتقۇزاتتى . بىراق ، بۇنى ئېيتمايمۇ بولمايتتى . ئېيتمىسام ، تۇنۇگۈندىن تارتىپ مۇم- كىن بولمايدىغاندەك بىلىنگەن ، ئەمدى قەدىر - قىممىتى ئاشقان بولسىمۇ جەريانى هېچقانچە ئەمەستەك تۇيۇلۇۋاتقان « تامدىن ئارتىلىپ كىرىش » نىڭ مەقسىتى بىلەن نەتىجىسى ياكى چۈشىنىكسىزلىشەتتى . ياكى باشقىچە مەنىگە ئەگىپ كېتەتتى . گەپنى دادامنىڭ ئەلچى ئەۋەتىشكە ئۇنىمىغىنىدىن باشلىدىم . ئاينۇرنىڭ تۇرقىدىن ۋەزمىنلىك چېقىپ تۇراتتى . ئۇ بۇ ئىشنى بىلسە كېرەك ، ئەجەبلەنمىدى . ئۇنىڭ بۇ هالىتىگە قاراپ ، بۇ خەۋەرنى بۇۋىسارىگىمۇ ئۇقتۇرغان بولسا كېرەك ، دەپ پەرەز قىلدىم .

شۇنىڭدىن كېيىنكى تىنىرقاش ، سەراسىمە ، تىت - تىتىلقلارنى قىسقارتىپ ، گەپنىڭ نان تىگىدىغان يېرىنى - يەنى قېچىپ كېتىش قارا- رىغا كەلگىنىمنى ، بۇ قارارنى يەتكۈزۈپ بۇۋىساردىن پىكىر سوراش ئۈچۈن بۇگۈن قانداق خىيال ، هەرىكەتلەرنى قىلغىنىمنى ، بۇ ئىشتا موللا بەشىرى بىلەن نېمىمەتۇللا قارىنىڭ قانداق مەسلىهەت ۋە ياردەملەرنى بېرىپ ، قانداق كۈچ چىقارغىنىنى ، ئۇلارنىڭ هېلىمۇ ئۇگزىدە مېنى ساقلاۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ بەردىم . مۇشۇ گەپلىرىم ئارىلىقىدا بۇۋىسارىگە بىر قېتىم يەر ئاستىدىن قىيا قاردىم ، ئۇ ئانارەك قىزىرىپ يەرگە قاراپ ئولتۇراتتى . پەرىزىمنى تەستىقلاپ ، يا ئەجەبلەنمەيتتى ، يا چۆچۈمەيتتى . دېمەك ، قارارىم ئۇنىڭ ئۈچۈن يېڭىلىق تۇيۇلمىغاندى .

ـــ ناھايىتى قارامىلىق قىلىپلا خوجام ، ـ دېدى ئاينۇر ، ـ سىلىنى بىرەرى كۆرۈپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى ، ياكى خېنىم سىلىنى تاسادىپ كۆرسە ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەي ۋاقىرىۋېتىشىمۇ مۇمكىن ئىدى ... ھەر ئىككىلا ئېھتىمالدا سىلىنىڭ قارارلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ مۇمكىنچىلىكى ياخشىلىقچە بولغاندا تۆۋەنلەپ كېتىشى ، يامانلىقچە بولغاندا بىكار بولۇپ كېتىشى كۆزگە كۆرۈنۈپلا قالاتتى .

ـــ مەن بۇۋىسارە خېنىمغا ئىشەنگەنىدىم ، ـ دېدىم ۋە ئۇنىڭغا قارىدىم . ئۇ خىجىل بولغاندەك يېرىم بۇرۇلۇپ ، يەرگە قارىۋالدى . شۇ ھالدىمۇ ئۇنىڭ شەلپەردەك قىزىرىپ كەتكىنىنى كۆرگىلى بولاتتى ، ـ مەن ھەر خىل ئېھتىمالنىمۇ ئويلاشقان ...

ـــ مۇنداق بولسۇن ، ـ ئاينۇر ئۇستازلارغا خاس تەلەپپۇز بىلەن سۆزگە كىرىشتى ، ـ بەك كەچ بولۇپ كەتسە مەن كېتەلمەي قالىمەن . بۇگۈن دادىلىرى پېشىنىدە كەلدى - دە ، توپىسىنمۇ قاقماي يامۇلغا كەتتى ، ـ ئۇ ماڭا قاراپ سۆزلەيتتى ، مەن ئۇنىڭ كەلسە يېرىم كېچىدىن كېيىن كېلىدىغانلىقىنى ، بولمىسا تاڭ ئاتقۇچە كەلمەيدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپ بۇ ياققا كەلگەن . ئەسلى ، سىلى ئويلاشقان پىلاننى بايقاتىن خېنىم بىلەن مەنمۇ ئويلاشقانىدۇق . خېنىم سىلى نېمە دېسىلە ، نەگە دېسىلە رازى ، ـ يەنە بۇۋىسارەگە قارىدىم . ئۇ يەردىن كۆزىنى ئېلىپ ماڭا لەپپىدە قارىدى - دە ، كۆلۈپ چەتكە بۇرۇلىۋالدى . ماڭا بولسا شۇنچىلىك قاراشمۇ يېتىپ ئاشتى . بۇ قاراش ۋە كۈلۈش ئاينۇرنىڭ سۆزىنى تەستىقلايتتى . ئاينۇر سۆزىنى داۋام قىلدى . ـ بىز سىلىنى ، « قىچىش » تۇغرىسىدا مۇنداق تېز ۋەئۇزۇل - كېسىل قارارغا كېلىدۇ ، دەپ مۆلچەرلىمىگەنمىز . خەير ، بۇمۇ ياخشى بولدى . بولمىسا ، ئەتە بىر « بالا » خەت ئاپىرىپ ، خېنىمنىڭ پىكرىنى سەل كەم بىر كېچە - كۈندۈزدىن كېيىن ئاندىن بىلەتتىلە ، ـ ئاينۇر كۈلۈپ قويدى - دە ، ئورنىدىن تۇرۇپ ، ـ خەت يازمىسلىمۇ بولار ، ئەمدى مېنى يولغا سېلىپ قويسىلا ، خوجام ئەل - جاھان تىنچىغاندىن كېيىن چىقىپ كېتەلەيدىغۇ دەيمەن ؟ ـ دېدى .

ـــ مەن بىر ئامالىنى قىلارمەن ... ، ـ دېدى بۇۋىسارە ئورنىدىن تۇرۇپ .

ـــ سىلى قايتاملا ياكى ... ، ـ ئاينۇر ئىشكنىڭ كەينىدىكى ئىلغۇچتىن گىجىم رومىلىنى ئېلىۋېتىپ تۇرۇپ ماڭا قارىدى .

ـــ قايتىمەن ، ـ دېدىم خۇشلۇقۇم ئىچىمگە پاتمىغان ھالدا . چۈنكى ، بۇۋىسارە « مەن بىر ئامالىنى قىلىمەن » دېگەن ، ماڭا ھېمات تېپىلغانىدى .

ئاينۇر كېيىنۋاتقىنىنى بېشى ئارقىلىق ئىشارەت قىلىپ چىقىپ كەتتى . بۇۋىسارە :

ـــ جىنىدەك يالغۇز ئولتۇرۇپ تۇرسىلا ، ھازىر كىرىمەن ، ـ دېدى - دە ، ئاينۇرنى ئۇزىتىپ چىقىپ كەتتى .

بۇۋىسارىنىڭ ھوجرىسىدا يالغۇز قالدىم . شۇ تاپتا نەدە ئولتۇرغىنىم ، قانداق شارائىتتا ئولتۇرغىنىم ئېسىمدە بولسىمۇ ، تازا قاقاقلاپ كۈلگۈم ، سەكرەپ يۈرگۈم كېلەتتى . بۇ خۇشاللىق بىرىنچى ۋە ئىككىنچى قېتىملىق خەت تاپشۇرۇۋالغان چىغىدىكى خۇشاللىقتىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن ئىدى . بۇ خۇشاللىقنىڭ بۇۋىسارە قايتىپ كىرگەندىن كېيىن تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقىدىغانلىقىنى ، بۇنىڭغا مېنىڭ چىداشلىق بېرىش ئېقتىدارىم يېتىشمەيۋاتقاندەك بولۇۋاتقىنىنى سېزەتتىم .

بۇۋىسارە مەن كۈتكەندىن خېلى كېيىن كىردى . ئۇ سىرتتىكى ئىشكنى ئېتىپ ، دەھلىزگە كىرىۋاتقىچە :

ـــ ئاينۇر خېنىمنى ئۇزىتىپ قويۇپ ، خۇپتەندىن يانغان دادام بىلەن ئانامنىڭ ئالدىغا كىرىپ چىقىشىم ... ، ـ دېدى .

ئۇنىڭ داۋاملىق سۆزلىشىنى ، قاراڭغۇدا ئەمەس ، يورۇقتا چىقىپمۇ سۆزلىشىنى ئارزۇ قىلاتتىم . لېكىن ، ئۇ شام يورۇقى بار ئۆيگە كىرىپلا سۆزىنى توختاتتى - دە ، ئۇدۇلۇمغا - بايقاتىن ئولتۇرغان كارىۋاتنىڭ ئايىقىدىكى جايىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ ، ماڭا بىر قاراپ قويۇپلا يەرگە تىكىلدى . نېمە دېيىشمىنى بىلەلمەي ئولتۇرۇپ قالدىم . ھاياتىمدا تۇنجى قېتىم بىر قىز بىلەن ، مەن جېنىم بىلەن تەڭ ياخشى كۆرۈدىغان قىز بىلەن بىر

جەينەكچىلىك كېلىدىغان ئارىلىق قالدۇرۇپ ، ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئولتۇرماقتا ئىدىم . ئۇنىڭغا ناھايىتى جىق گەپلەرنى قىلغۇم ، ئۇنى تۇنجى قېتىم كۆرگىنىمدىن تارتىپ تا ھازىرغا قەدەر قانداق ھېسسىيات قانداق سېزىملارنى باشتىن كەچۈرگەنلىرىمنى . مەنمۇ جەھەتتىن ئۇنىڭغا قانچىلىك دەرىجىدە باغلىنىپ قالغانلىقىمنى ؛ ئۇنى ئەسلەش ، ئۇنى ، كۆل كىسىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ ياشاشنىڭلا ماڭا ياشاش تۇيۇلۇپ ، ئەكس ھالدا ئۆزۈمنى قويىدىغان يەرنى تاپالماي قالغانلىقلىرىمنى ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قېلىشنىڭ تەسەۋۋۇرۇمغا سىغمىغانلىقى ئۈچۈن دادام ئەلچى ئەۋەتىشكە قوشۇلمىغاندىن كېيىنلا قېچىپ كېتىش پىكرىگە قەتئى كەلگەنلىكىم ... لىرىنى ئېيتىپ بەرگۈم كېلەتتى . لېكىن ، ھەر قېتىم ئاغزىمنى گەپكە ئۆمەللەپ ، ئۇنىڭغا قارىغىنىمدا ، ئۇنىڭ تاتلىق كۈلۈپ قاراشلىرىنى ئۈچراتقىنىمدا تىلىمنىڭ ئۇچىغا كەلگەن گەپلەر غايىب بولۇپ ، مەست بولۇپ قالغاندەك بىر خىل سەزگۈ مېنى ئەللەيلىتەتتى . دەرھال كۆزۈمنى قاچۇرۇپ ، بۇ قىلىقىم ئۈچۈن ئىزا تارتىپ ، ھەم ئۆزۈمنى ئەيىبلەپ يەنە ئۇنىڭغا نەزەر تاشلايتتىم .

ۋاقىتلار ئۆتىمەكتە ، ئارىمىزدىكى جىملىق داۋاملاشماقتا ئىدى . ھېسسىيات تەۋەسىدىكى گەپ ـ سۆزلەرنى قىلالمىغىنىمدىمۇ ، باياتىن ئۇ چىمىز ئوتتۇرىسىدا بىر قېتىم سۆزلىنىپ بولغان ، تەغدىرىمىزگە مۇناسىۋەتلىك ماۋزۇدىن سۆز ئاچمايمەنمۇ ، دەپ ئويلىدىم .

ـــ ئاينۇر بىلەن قىلىشقان ، ئەتە ماڭا خەت ئارقىلىق بىلدۈرىدىغان مەسىلەتلىرىنى ئاڭلىسام بولارمۇ ؟ ـ دەپ سورىدىم .

ـــ شۇ ، سىلى دېيىشكەندەك مېنى بىر يەرلەرگە ئېلىپ كېتەمدىكىن ، دېگەن گەپ ئىدى ، ـ ئۇ گېپىنى تارتىنىش بىلەن باشلىدىيۇ ، شۇنداق سوئال سورىشىمنى كۈتۈپ تۇرغانىدەك تېز ـ تېز داۋام قىلدى ، ـــ مېنىڭ سىلىگە مەلۇم بولغان ھېلىقى « ھازا تويۇم » غا بىر نەچچە كۈنلا قالدى . سىلىدىن ئەلچى كۈتتۈم ، كەلمىدى . كەلسىمۇ دادام بىلەن ئانامنىڭ ماقۇل بولۇشى ناتايىن ئىدى . ھەرھالدا بىر يېغلاپ قاقشاپ باقارمەن دېۋىدىم . سائەتلەر كۈن ، كۈنلەر يىل بولۇپ ، ئۆز

گۆشۈمنى ئۆزۈم يەپ ئۆتتۈم ، ـ ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ ھەيران بولدۇم ، زىل قوڭغۇراقتەك ئاۋازى ئۆزگەرمىگەن بولسىمۇ ، ئىككى مەڭزىدە ياش دانچىلىرى پارقىرايتتى ، ـ مېنى بۇ دوزاقتىن ، توي ئىسىملىك بالايىقازادىن قۇتۇلدۇرۇۋېلىشلىرىنى غايىبانە تىلەپ ، مادارىم تۇگەي دېگەندە ئاينۇر خېنىم كېلىپ ، سىلىنىڭ ئەھۋاللىرىدىن خەۋەردار قىلدى . بىز خەت ئارقىلىق قېچىپ كېتىش ئىشىنى ئۇقتۇرساق ، سىلى ماقۇل بولسلا ، مەن بىر ئىلاجى قىلىپ ئاينۇر خېنىمنىڭ يارىدىمىدە سىرتقا چىقىۋېلىشنى ئويلاشقانىدۇق ... ياخشى ، ھەرنېمە بولسا خۇدا دىللىرىغا سېلىپ ، سىلىمۇ شۇ مەسلىھەت بىلەن كىرىپلا ...

ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن يەنىلا ياش قۇيۇلماقتا ئىدى . بۇ ياشلارنىڭ قايسىسى ئەلەم تارتقانلىقتىن ، قايسىسى خۇشاللىقتىن ئىكەنلىكىنى ئايرىۋالغىلى بولمايتتى . شۇ چاغدا مەنمۇ كۆز ئالدىم تۇتۇقلىشۋاتقىنىنى ، ھۆرنۇمنىڭ ئىچىدە چۇچۇمەل ئاچچىق بىر نەرسە يېيىلىۋاتقىنىنى سەزدىم . مەنمۇ يىغلاپ تاشلىغانىدىم .

ـــ بۇۋىسارەم ... سىلىدىن ئايرىلمايمەن ...ئەمدى سىلىنى يىغلاتمايمەن ، ـ دەپ كېكەچلەپ كەتتىم ، ـ مەن ... بالدۇرراق مۇ ... شۇنداق ... كىرسەم بوپتىكەن . بىز ... ئازراق يىغ ... لىغان بولاتتۇق ... مېنى ئە ... پۇ قىلسىلا ...

ئۇ مەن كۈتمىگەن تېزلىك بىلەن ئالدىغا ئېگىشتى ـ دە ، يېپەك رومىلىنى ئۇرنىتىپ ، مەڭزىمنى سۈرتتى . ئۆزۈمۇ بىلمەيدىغان بىر كۈچ مېنى ئۇ تەرەپكە تۇرتكەندەك بولدى ، سەللا شوخشۇپ ئالدىغا سىلجىدىم . ئاپئاق ، مامۇقتەك بىلەكلىرىنى بېغىشىدىن تۇتۇپ رومال يۆگۈشۈۋالغان ئالقانلىرىغا سۆيۈشكە باشلىدىم . يات جىنسنى ، يەنەكېلىپ ئاشىق بولغان قىزنىمنى سۆيۈشۈم تۇنجى ئىدى . پۇتۇن بەدىنىم ئېرىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى . سەل ئۆتۈپ ، مەن ئىنسان دەپ تەرىپ بېرىشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايدىغان بىر پەرىشتە قۇچقىمدا جىسمىمگە قوشۇلۇپ كېتىۋاتاتتى . ياش قۇرۇمىغان تال ـ تال ئۆزۈن كىرپىكلەر ساقچىلىق قىلىۋاتقان كۆزلىرىگە ، نەم بولسىمۇ ئوت چىقىپ تۇرغان ، شام يورۇقىدا

تېخمۇ تاۋلىنىپ تۇرغان مەڭزىلىرىگە، كۆيدۈرۈپ ھۇشسىزلاندۇرىدىغان سۇزۇك لەۋلىرىگە بارلىق سېغىنىشىمنى، زارىقىشىمنى، دەرد - ئەلەم ۋە خۇشاللىقلىرىمنى ئەندىكىپ تۇرۇپ تۆكۈپ، تەلۈلەردەك سۆيۈشكە باشلىدىم.

— سىلى مېنىڭ بۇۋىسارەم... سىلى ئەبەدىي مېنىڭ، — دەيتتىم.

— مەن سىلىنىڭ، مەن قىيامەتتىمۇ سىلىنىڭ...، — دەيتتى ئۇمۇ.

شامنىڭ سۇسلاپ كېتىشى بىزنى رېئاللىققا، مۇشۇ ھويلىغا، بۇۋىسارەمنىڭ تىلى بويىچە ئېيتقاندا «تىرىك ئادەمنىڭ گۆرى» بولغان مۇشۇ ئۆيگە ئەكىلىپ تاشلىدى. مۇھەببەت ئاسمىنى يىراقتا بولمىسىمۇ، بىز ئۇنى نېرىدا قويۇپ، زېمىنگە چۈشتۇق.

— سىلى قايسى كۈنى، قانداق باھانە بىلەن تالاغا چىقالايلا؟ — سورىدىم، — بولسا تېزرەك چىقىشنىڭ ئامالىنى قىلايلى. مەن سىلى بەلگە بەرگەن يەردە ساقلاپ، ھەمراھلىرى ۋە مەپىكەشنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىشنىڭ چارىسىنى تاپاي، دوستلىرىم ماڭا ياردەم بېرىدۇ...

— ئاينۇر خېنىم بىلەنمۇ شۇنداق دېيىشكەنىدۇق. سىلىنىڭ لەۋزىلىرىنى ئاڭلاپ ئاندىن بىر نېمە دېيىشەيلى، دېگەن...، — بۇۋىسارە قۇچىقىمدىن بوشىنىپ، ئۆرە بولدى. گىل سۇركەپ قويغانىدەك قىزىرىپ كەتكەن لەۋلىرىنى ئىزا تارتقانىدەك يالاپ، يان تەرەپكە قاراپ داۋام قىلدى، — ئەسلىدە ھامامغا ياكى رەمچىگە بارىمىز دەپ چىقايلى، دېگەن. ئەمدى سىلى بىزدىن بۇرۇن مەسلىھەت قىلىشىپلا ئۆزلىرىمۇ چوڭ يۇرەكلىك بىلەن بۇ يەرگە كىرىپلا، بۇنداق بولغاندىكىن...

— بۇنداق بولغاندا، تېخمۇ ياخشىراق چارە بارمۇ؟ — ئالدىراپ سورىدىم.

— سىلى بەربىر ھازىر چىقىپ كېتىلمىغۇ؟ — سورىدى بۇۋىسارە خىلى جانلىنىپ، — چىقىپ كېتىشتە قانداق قىلماقچىدىلە؟

مەن سىرەج تامنىڭ ئاجىزلىقىدىن تارتىپ، سىزىلىپ قالسام قانداق قىلىپ، سىزىلمەي قالسام قايسى يول بىلەن چىقىپ كەتمەكچى ئىكەنلىكىمنى سۆزلەپ بەردىم.

ئۇ تەپسىلىي، كۆكۈل قويۇپ ئاڭلاپ بولۇپ، مېنى سىنىغاندەك:

— مۇمكىنچىلىكى بار ئىشنى ئېتە - ئۆگۈنگە تارتىپ نېمە قىلىمىز؟ دادام ھامامغا دېسەم ئۆيدىكىدىن پايدىلان دېيىشى، تېۋىپكە، رەمچىگە دېسەم چاقىرتىپ كېلىمىز، دېيىشى مۇمكىن. شۇنداق بولۇپ قالمىسۇن، دەپ ئاينۇر خېنىم ھەمراھ بولدۇ دېمەكچىمۇ بولغان. لېكىن، ئەتە - ئۆگۈن ماڭا «قېيىن ئانىلىرىم» ھەمراھ بىلەن «يەڭگە» تاپىدىغانىدەكمۇ تۇرىدۇ. بۇنداق بولسا تالا - تۈزگە تېخمۇ چىقارمايدۇ، چىققىنىمدىمۇ ئۇلار پېشىمگە ئېسىلىپ ماڭسا قۇتۇلغىلى بولارمۇ؟ — دېدى.

— ئۇنداقتا، «مۇمكىنچىلىكى بار ئىشنى ئېتە - ئۆگۈنگە قويمايلى» دېدىلە، قانداق قىلساق سىلىگە مۇۋاپىق كېلەر؟، — دەپ سورىدىم.

— سىلى چىقىپ كەتكەن يول بىلەن ئالغاچ چىقىپ كەتسىلىچۇ؟

— ھازىر؟

— ھەئە، ھازىر!

مەن قۇلاقلىرىمغا ئىشەنمەي قالدىم. «ياشاپ كەتسىلە بۇۋىسارەم» دېگىنىمچە ئۇنى كۆتۈرۈۋالدىم. ئۇ مېنى يېنىك سۆيۈپ قويۇپ:

— ئاستىراق، — دېدى، — قويۇپ بەرسىلە... مەن بوغجۇمامنى يىغىشتۇرۇۋالاي...

ئۇنى يەرگە قويدۇم. شۇنداق ئاسان، ئوڭاي چارە بار تۇرۇپ، ئەتە - ئۆگۈننى ئويلاپ يۈرگىنىم ئۈچۈن خىجىلمۇ بولدۇم.

— بۇمۇ شۇ تاپتا ئېسىمگە كېلىپ قالدى، — دېدى ئۇ ساندۇقتىن كىيىم تاللاپ ئېلىۋېتىپ تۇرۇپ.

ئۇ «شۇ تاپتا ئېسىمگە كەلدى» دېگىنى بىلەن تەييارلىقى بارلىقىنى كۆرسەتتى. ياكى ھامان بېشىمغا كېلىدۇ دەپمىدىكىن ئوبدان

قاچىلاپ ئاغزىنى پۇختا بوغۇشلىغان كىيىك تېرىسىدىن تىكىلگەن كىچىك بىر خالتىنى قولۇمغا تۇتقۇزۇپ،

ــ ئېرىنج مال، كېيىن بىزگە لازىم بولىدۇ، ــ دېدى.

قىزىنىڭ مېلىنى ئېلىۋاتقىنىم ئۈچۈن چوغىنى تۇتقاندەك، ئىزادىن يىراق كېتىۋاتقاندەك بولاتتىم. بىراق، ئۇ ھېچ نەرسىنى بايقىماي كىيىم تاللاش بىلەن ئاۋارە ئىدى. ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى كىيىملەر بىلەن كىچىكرەك بوغجۇمغا قىلغۇسى كېلىۋاتقىنىنى، لېكىن كىيىملىرىگە كۆز قىيالمايۋاتقىنىنى سېزىپ:

ــ بەك جىددىي لازىملىقلىرىنى ئالساڭلا، كېيىن يەنە قىلىۋالمىز، ــ دېدىم.

ئۇ كۈلدى. كۆزىنى يۇمۇپ قولىغا چىققان كېيىملىرىدىن بىر دۆۋىسىنى بىر بوغجۇمغا قىلىپ چىگدى. ئۈينىكىنىڭ ئۈستىگە كىيىۋالغان يانداپ ئىزىم قارىۋېتىپ، تېخى ھازىرلا كۆينىكىنىڭ ئۈستىگە كىيىۋالغان يانداپ ئىزىم لىنىدىغان ئۇزۇن چاپىنىنىڭ يانچۇقىغا تاش ئەينەك ئالدىدىكى تارغاق بىلەن سۆزگۈچنى سېلىۋاتقىچە ماڭا ئىزا ئارىلاش قارىدى.

شامدىن بىرىلا بىر ئىلىكچىلىك ئۇزۇنلۇقتا يېنىپ تۇراتتى. ئۆي گۈڭگالىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ «ماڭايلى» دەپ پىچىرلاپ ئالدىمغا ئۆتتى. شامنى پۈۋلەپ ئۈچۈن تۈمشۇقىنى سوزۇۋېتىپ تۇرۇپ، يەنە بىرنېمىنى ئېسىگە ئالدى - دە، ئاغزىنى ئېتىپ قويغان كۆن ساندۇقنى ئېچىپ بىر تۇماقنى ئېلىپ بېشىغا كىيىۋالدى. بىر قاراپلا ئۇنىڭ قىممەتباھالىق قاما تۇماق ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. بۇ ئۇسارەنىڭ تۇرمۇش ئۇتكۈزۈشكە خېلى پۇختا تەييارلىق قىلغانلىقىنى پەملىدىم.

ئۇ يېنىمغا كەلگەندە شام پۈۋلەپسسىزلا ئۆچتى. ئۆي ئەمدى ھەقىقىي گۈرگە ئايلاندى. ئۇ قولۇمنى تۇنۇپ دەھلىزگە ئېلىپ چىقتى. قولۇمنى قويۇۋېتىپ بوغجۇمىنى ماڭا تۇتقۇزدى - دە، ئىشكنى ناھايىتى ئاۋايلاپ ئاچتى. تالا نېمىلا بولسۇن ئاز - تولا بىر نەرسىلەرنى ئىلغا قىلىخلى بولغۇدەك ئىدى.

بۇ ئۇسارىگە ئەگىشىپ، سۇپا بىلەن گۈللۈك ئوتتۇرىسىدىكى تار

يولىغا چىقتىم. يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقى بارمىكىن دەپ ئاسمانغا قارىدىم. ھويلىغا چۈشكۈچىلىك دىققەت قىلمايمىدىمكىن، شۇ تاپتا ئاسمان يۇزىدە بىرمۇ يۇلتۇز كۆرۈنمەيتتى. ھاۋادا نەم پۇرىقى بار ئىدى ۋە سالقىن شامال ئېسەتتى.

بۇ ئۇسارە بوغجۇمىسىنى مەندىن ئالغۇچە ئوك قولىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى لېۋىگە كۈندىلىكى قويۇپ، تىۋىش چىقارماسلىقىمنى ئەسكەرتتى، ئاندىن بۇرۇلۇپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مېڭىپ كەتتى. بىز يىمىش خېنىمنىڭ دېرىزىسىدىن، ئاندىن ئىشكىدىن ئۆتتۇق. ئارا ھويلىغا قايىرىلىدىغان دوقمۇشقا كەلگەندىلا بۇ ئۇسارە تاپىنىنى يەرگە قويدى.

ئۇ مەن سەرەج تېممىدىن ئارتىلىپ چۈشكەن ھويلىنى بىر كۆزىتىپ، قولىنى شىلتىپ، ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىشىمنى ئۇقتۇردى. بىز بۇ ھويلا ئىچىدە تۇنۇش چىقارمىغان بولساقمۇ، خېلى ئەركىن، تېز ماڭدۇق. بۇ ئۇسارىگە ياندىشىپ كېتىۋېتىپ، موللا بەشىرىنىڭ ئۆگزىسىگە قارىدىم. سەرەج تېممىنىڭ ئۈستىدە ئىككى قارا كۆرۈنەتتى. شەك - شۈبھىسىزكى، بۇ ئىككى قارا موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىنىڭ ھەيرانلىقتىن كۆپۈپ - ئېسىلىۋاتقان باشلىرى ئىدى. ئۇلار پەستە بىر ئەمەس، ئىككى ئادەمنىڭ گەۋدىسىنى كۆرۈپ ئەجەبلىنىشى چوقۇم ئىدى. مەن شۇ تاپتا ۋاقىتنىڭ ھېسابىنى بىلمەيتتىم. لېكىن، ئىككى دوستۇم مېنى دەپ، ناماز شامدىن ھازىرغىچە شامال يەپ كۈتمەكتە ئىدى. «ئاز قالدى دوستلىرىم، ئازقالدى - دەيتتىم ئىچىمدە ئۇلارغا غايىبانە خىتاب قىلىپ، ــ دوستۇملارنىڭ بېشى بىر يولىلا ساقايدى. بۇ ئۇسارە ئۇستا تېۋىپ، چۈمر دانىشمەن بولۇپ چىقتى. ئۇنىڭ باتۇرلۇقمۇ بار تېخى... سىلەر سەل تۇرۇپ ھەقىقي ھەيران بولۇشنىڭ نېمىلىكىنى بىلىپ قالسىلەر...»

باستۇرما ئاستىغا كىرگەندىن كېيىن ھەتتا بۇ ئۇسارەنمۇ كۆرەلمەي قالدىم. ئۇ قولۇمنى سلاشتۇرۇپ تېپىۋېلىپ، قارىغۇنى يېتىلىگەندەك يېتىلەپ ماڭدى. ئون - ئون بەش قەدەم ماڭغاندىن كېيىن توختاپ، ئىسىق، تېترىگەن لەۋلىرىنى قولىمغا تەگكۈزۈپ:

ـــ پەلەمپەيدىن چىقمىز ، ئاۋايلىسىلا ، ـــ دېدى .

پەلەمپەينىڭ باسقۇچلىرىنى پۈتۈمدا سىپىلاشتۇرۇپ يۇرۇپ تېپىپ كۆتۈرۈلدۈم . بۇۋىسارە يەنىلا مېنى يېتىلۈالغاندى . شۇيەردە ، ئەگەر بۇۋىسارە باشلاپ ماڭمىسا ، باستۇرما ئاستىدىن بۇ پەلەمپەينى تېپىپ چىقىپ كېتەلمىگۈدەكمەن ، دەپ ئويلىدىم .

بۇۋىسارە توختاپ ، بوغجۇمىسىنى ماڭا تۇتقۇزۇپ ، پەملىشىپ بىر تاختايىنى كۆتۈردى . كۆتۈرەلمەي قول بىلەن سىلاشتۇرۇپ ئاللىقانداق زەنجىرلەرنى تىرىقشتتى . « قاپقاق ئىكەن ، ئىچىدىن ئېتىپ قويۇپتۇ » دەپ ئويلىدىم - دە ، بۇ قاپقاقنى مەن ئاچاي دەي ، دەپ تۇرۇشۇمغا ئۆزى ئاچتى ، پەلەمپەيدىن كۆتۈرۈلگەنسېرى قاپقاقنۇ كۆتۈرۈلدى . يۇقىرىدىن چۈشكەن يورۇقتا مەنمۇ ئۆگزىگە چىقىۋالدىم . ئۇ قاپقاقنى ئاۋايلاپ ئاۋۇالقىدەك يېپىپ ، يۈزىنى ماڭا يېقىن ئەكىلىپ :

ـــ ئاساسەن قۇتۇلدۇق ، ـــ دەپ كۈلدى .

مۇشۇنداق ۋاقىتتا ، مۇشۇنداق ئەھۋالدا تۇرۇپ ، ئۇنىڭ كۈلۈش ماڭا تېخىمۇ غەيرەت بەردى . بىز شۇ تاپتا ئۆگزىدە تۇراتتۇق . ئابلىز داڭقانىنىڭ ھويلىسى تەرەپكە قاندىق ئۆتۈش ، ماڭا مولا بەشرىنىڭ كۆرسەتمىسىدىنلا مەلۇم ئىدى . قالغان يولنى ئەمدى مەن باشلىدىم .

ـــ چىقسىلا ، ـــ دېدىم سرەج تېمىنى كۆرسىتىپ ، بۇ سرەج تېمى پۇختا ئىدى .

ئۇ سەل قورقاندەك بولدى . ئۇنىڭ قولىدىن بوغجۇمىسىنى ئېلىپ ، مەندىكى تېرە خالتا بىلەن قوشۇپ يەرگە قويدۇم - دە ، ئۇنى دىككىدە كۆتۈرۈپ ، سرەج تېمىغا ياماشتۇرۇپ قويدۇم . ئۇ شۇنچىلىك يېنىك ، يەڭگىل ئىدىكى ، ماڭا ئەپلىشىپ بەرسە بۇۋاقنى كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ ، تامدىن ئارتىلغۇم كېلەتتى . بوغجۇما بىلەن تېرە خالتىنى ئۇنىڭغا سۇنۇپ بېرىپ ، بىر ئۆرلەشتە سرەج تېمىغا مەيدەمنى ئالدىم . ئىككىنچى ھەرىكەت بىلەن ئابلىز داڭقان ئىسمىلىك كىشىنىڭ ئۆگزىسىگە چۈشتۇم . بوغجۇمىنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ ، تېرە خالتىنى ئېلىپ ، سرەج تېمىنى ياقىلاپ مولا بەشرى كۆرسەتكەن تەرتىپ بويىچە ئوڭ تەرەپكە مېڭىپ

كەتتىم .

ئابلىز داڭقانىنىڭ سرەج تام تەۋەلىكىدىن چىقىپ ، يەنە بىر ھويلىنىڭ ئۆگزىسىگە چۈشتۈق . بۇ ئۆگزىدىن ئۆتۈش خېلى ئاسان بولدى . سرەج تام ئۇنچە ئېگىز ئەمەس ، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېرىمى ئۆزۈلۈپ كەتكەن بىرمورا بىزگە پەلەمپەيلىك رولىنى ئويندى . ئەمدى يەنە بىر سرەج تامدىن ئارتىلىساقلا مولا بەشرىنىڭ ئۆگزىسىگە چۈشكىلى بولاتتى .

مولا بەشرىنىڭ ئۆگزىسىگە ئۆتىدىغان سرەج تېمىغا يېقىنلاشقان چىغىمزدا نېرىقى تەرەپتىن نېغەمتۇللا قارىنىڭ ، ئاندىن مۇللا بەشرىنىڭ بېشى كۆرۈندى . بۇۋىسارە قورقۇپ ، دالدامغا ئۆتۈۋالدى . يېرىم بۇرۇلۇپ ، « دوستلىرىم ئۇ » دەپ پىچىرلىدىم . ئەمما ، ئۇ « نامەھرەم » لەردىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ، چاپىنىنىڭ ئىچىدە قالغان رومىلىنى تارتىشتۇراتتى .

بوغجۇما ، خالتىلارنى ئۇلار سۇنۇۋالدى . بۇ تام نېپىز ھەم ئاجىز بولغاچقا ئىككىيلەنئىتتىرىپ تەرەپ تۇردى . ئاۋۋال مەن ئۆتتۈم ، ئاندىن ئاھايىتى تەسلىكتە « كۆچۈرۈلۈۋاتقان يېڭى كىلىن » نى ئۆتكۈزدۇم . ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى تۇپا بولۇپ ، چاپىنىغا غەلدى - غەشتەر يۇقۇپ ، قارىغۇسىز دەرىجىدە مەينەتلىشىپ كەتكەندى .

مولا بەشرى بىلەن نېغەمتۇللا قارى كېچىكىپ كەتكىنىمدىنمۇ ، ئىككىمىزنىڭ بىللە چىققىنىمىزدىنمۇ ئەجەبلەنمىگەندەك تۇراتتى . مولا بەشرى پەقەت « تىزرەك ئۆيگە چۈشۈشسىلە » دەپ ، بىر جۈملە سۆز قىلدى ، نېغەمتۇللا قارى بولسا ھېچنېمە دېمىدى .

ئۇستىبېشىمىزدىكى تۇپا - چاڭلارنى قېقىپ ، تازىلىشىمىز كېرەك ئىدى . بىراق ، تۇتۇلۇپ ، بۇزۇرۇپ كەتكەن ئاسمانىدىن ئانچە - مۇنچە يامغۇر تامچىلارتاتتى . بۇ تامچىلارتۇپا - چاڭ كىيىمگە چۈشۈپ چەل قىلىشى مۇمكىن ئىدى . بىز مولا بەشرىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئاۋۋال مەن ، ئاندىن بۇۋىسارە ، ئارقىدىن نېغەمتۇللا قارىلار تاختا شوتىدىن

چۇشتۇق . مۇللا بەشرى ھەممىدىن كېيىن چۇشتى . مەن ئىككىيلەننى كىرىپ ئولتۇرۇۋېرىشكە بۇيرۇۋېتىپ ، بۇۋىسارەنىڭ تۇمقى ، چاپىنىنى دەھلىزدىكى قوزۇقتا ئىلىپ قويدۇم . بۇۋىسارە مەزگىلى كەلمەي تۇماق بىلەن چاپان كىيىۋالغانلىقتىن تەرلەپ كەتكەنىدى ، ھاسراپ ئېغىر تىنىاتتى . قوگۇر چاچلىرى تەردىن ھۆل بولۇپ ، ماڭلىيىغا چاپلىشىپ قال غانىدى .

ـــ بۇ ئىككىيلەن ئىشەنچلىك ، ئاكا يوللۇق دوستلار ، ـــ دېدىم بۇۋىسارىگە ئەمدى تارتىنىۋەرسە شەرت ـ شارائىت يول قويمايدىغانلىقىنى پۇرىتىپ ، ـــ ئىككىمىزنىڭ ھەممە ئەھۋالىمىزنى بىلىدۇ . ئۇنچە بەك تارتىنىپ يۈرمەسلا ...

بۇۋىسارە بېشىنى ماقۇل ئىشارىتىگە لىڭشىتتىيۇ ، يەرگە قارىدى . ئۇ مۇ كۆز ئالدىدىكى ئەھۋال ـ شارائىتنى ھېسابقا ئالغان بولسا كېرەك .

ئۇنىڭ باشلاپ ئۆيگە ئېلىپ كىردىم . مۇللا بەشرى كۆرپە سېلىش بىلەن ئاۋارە بولۇپ ، سۇپىدا نېغمەتۇللا قارى قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ پەستە تۇراتتى

ـــ ئەسسالام ، ـــ دەپ بۇسۇغىدىن ئاتلىدى بۇۋىسارە ۋە ئېگىلىپ سالام ئادا قىلىپ بولۇپ ، نېپىز ئاق كەشمىر رومىلىدا يۈزىنى ياپتى . رومال ئۇنىڭ يۈزىنى پۈتۈن توسالمايتتى .

ـــ ۋەئەلەيك ، ـــ مۇللا بەشرى ئەرلەرنىڭ ئايالارنىڭ سالىمىغا جاۋاب قايتۇرۇش قائىدىسى بويىچە سالام بەردى ـ دە ، تەمتىرەپ قالغىنىنى يوشۇرالماي تەكرارلىدى ، ـــ خېنىم يۇقىرى چىقسىلا ، كۆرپىگە كەلسىلە ، قېنى ... ھە ... بىساتىمىز چۆپچۆلرەك ... قېنى كۆرپىگە ...

ـــ يۇقىرى چىقسىلا ، ـــ دەپ قويدى نېغمەتۇللا قارىمۇ قول باغلاپ تۇرغىنىچە .

بۇۋىسارە ماڭا قارىدى . ئۇنىڭ بۇ قارىشىدىن گېپىمگە قاراپ بىر ئىش قىلىدىغان پۈزىتسىيىنى كۆرگىلى بولاتتى .

ـــ يۇقىرى چىقسىلا ، ـــ دېدىم ۋە بايا تىن دەھلىزدە دېگەن سۆز زۇمىنى ئەمدى ھەممەيلەن ئاڭلىسۇن ئۈچۈن تەكرارلىدىم ، ـــ ھەممەيلەن

ئۆز ، ئۆز ئارا مەخپىيىتىمىز يوق ، چوڭىمىز ئاكا ، كىچىكىمىز ئىنى ، سىر ئىمىز ...

بۇۋىسارە سۇپىنىڭ گىرۋىكىگە بېرىپ يۇمشاق پاشىنىلىق سەندىلىنى سېلىۋېتىپ ، يالىڭاياغلىرى بىلەن سۇپىغا چىقتى . ئەما كۆر ستىلىگەن تۆرگە ئەمەس ، نېرىراقتا ، چىراغ نۇرى ئانچە چۈشمەيدىغان بۇلۇڭغا بېرىۋالدى .

مۇللا بەشرى ئىككى قېتىم ئۇنى تۆرگە تەكلىپ قىلدىيۇ ، ئۇچ رىشىپ قالغان قارىشىم ئارقىلىق بىلدۈرگەن ئىشارىتىمگە ماقۇل بولۇپ ، ئوشۇقچە تەكلىپ قىلىۋەرمىدى . بۇۋىسارىنىڭ يېڭىياچىلىقىنى ، يېگانە قىز ھالىتىدە ئۇچ ئەركىشىنىڭ نەزىرى ئاستىدا ئولتۇرسا خىجىل بولىدىغانلى قىنى ئويلىغاندىم . نەتىجىدە بۇۋىسارىنىڭ يېنىدا ئولتۇردۇم . سول يېقىمدىن مۇللا بەشرى جاي ئالدى . تۆر نېغمەتۇللا قارىغا قالدى . ئۇ كۆلۈپ قويدى ـ دە ، تارتىشماي ئولتۇرۇۋەردى .

دۇئا قىلىشىپ ، تىنچلىق ـ ئامانلىق سوراشتۇق ، بۇلار بۇۋىسارە ئۈچۈن بولۇۋاتاتتى . شۇنىڭدىن كېيىن مۇللا بەشرى دەھلىزگە چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ داستىخان سالماقچى ئىكەنلىكىنى پەملىدىم . بۇمۇ بۇۋىسارە ئۈچۈن ئىدى . دېگەندەكلا ئۇنىڭ ئوتۇن بىلەن ھەپىلىشۋاتقانلىقى ئاڭلانىدى . ئازگەپ قىلىدىغان نېغمەتۇللا قارىنى گەپكە سېلىش ، شۇنىڭ بىلەن ۋەھىمىسى تۇگىمىگەن كىچىنىڭ ئەنسىزلىكىنى ئازايتىپ ، بۇۋىسارىگە ئاز ـ تولا بولسىمۇ ئاتا ـ ئانىدىن ، ئۆيدىن ئايرىلغانلىقنىڭ غېمىنى قىلدۇرماسلىق ئۈچۈن گەپ ئاچتىم .

ـــ جىم ـ جىملا يوقاپ كېتىپ ، ئەنسىرەتتىمغۇ دەيمەن ؟

ـــ باشتا خېلى تەشۋىشلەندۇق ، ـــ دېدى نېغمەتۇللا قارى ، ـــ كەتكىنىنى مېھمان ، قايتىپ كىرگىنىنى ئۇزاتقىلى چىققان خېنىم ، دەپ قىياس قىلدۇق . سىلىنى مېھمانىنىڭ تۇپەيلىدىن كۆرۈشەلمىدى ، ئەمدى خېنىم يالغۇز قالغاندىكىن كۆرۈشۈش پۇرسىتى چىقتى ، دەپ پەرەز قىلدۇق . ۋاقىت ئۆتكەنسىرى تەشۋىشىمىز شادلىققا ئۆرۈلدى ... ، ـــ ئۇلارنىڭ قىياس ـــ پەرەزلىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى راست ئىدى . مەن بۇۋىسا ـ

رىگە قاردىم. ئۇ سەل يېتىرقىغاندەك قىلسىمۇ، كۆلۈمسىرەپ يەرگە قارىۋالدى. نېغمەتۇللا قارى سۆزىنى داۋام قىلاتتى، ــ مەن موللىكامغا « چاتاق چىقمايدۇ، ئەمدى ئارغامچىنىڭ توقۇناق، مونەكلىرىنى يەشكەچ تۇرايلى ... » دەپ ئىككى قېتىم پىچىرلىدىم. ئۇ « توختاپ تۇرسىلا، ئۇنى مىرزامنىڭ ئۆگزىسىدە كۆرمەي تۇرۇپ، ئارغامچىدىن ۋاز كېچىشكە بولمايدۇ ... » دېدى. بىز ئىككىلىرىنى كۆرگەندىن كېيىنمۇ خېنىم سىلىنى شوتىدىن چىقىرىپ قويغىلى چىقتى، دەپ ئويلىغانىكەنمىز ... ئىككىلىرىنىڭ بىللە « سەپەر » گە چىقىشلىرى سەل كۆتۈلمىگەن ئىش بولدى شۇ ...

ــ خېنىمنىڭ ئەقلى، ــ دەپ ماختاپ قويدۇم بۇۋىسارىنى. ئۇ يەنە ئىزا ئارىلاش كۈلۈپ يەرگە قارىدى، ــ يەنە بىر تۇن ئاۋارە بولۇپ يۈرگۈچە، بۇگۈنلا ئاتلانمايلىمۇ، دېدى. بۇ ماڭمۇ ياقتى.

ــ ناھايىتى ئوبدان قىلىشپلا، ــ دېدى نېغمەتۇللا قارى.

ــ ھە، ئىنتايىن ئەقىل بىلەن، پاراسەت بىلەن قىلىنغان ئىش بولدى بۇ، ــ دەپ كىرىپ كەلدى موللا بەشىرى. ئۇنىڭ قولىدائاپتۇۋا چىلاپچا بار ئىدى، ــ خېنىمنىڭ ئويلىغىنى توغرا. ئىككىلىرى ماڭىدىغان يول ئەتە مېڭىشىلىمۇ شۇ، ئۆگۈن مېڭىشىلىمۇ شۇ بولغاندىكىن، ھازىر ماڭغانىنىڭ پايدىسى بارکى، زىيىنى يوق. قالغان ئىشنى قار باسمىدىغان ئىشمۇ بولۇپ قالدۇ ئەمەسمۇ؟ ھە قارى خوجام، خېنىمغا سۇنى سىلى ...

ئەرلەر ئايالالارنىڭ قول چاپقىشىغا سۇ تەگكىلىمەيدىغان ئادەت بار ئىدى. ئۆيدە باشقا ئايال كىشى بولمىغانلىقتىن، بىردىنبىر ھۆرمەتلىك مېھمان بۇۋىسارىنىڭ قولىغا كىم سۇ بېرىش ئىشىدا ئۇنىڭغا مېنى يېقىن كۆرۈپ، مېنى سۇ بېرىشكە تەكلىپ قىلغانىدى، لېكىن بۇۋىسارە قەتئى ئۇنىمىدى. ئۇ ئۆز قولىنى ئۆزى سۇ تۆكۈپ يۇدى.

داستىخان ئادەتتىكى چاي داستىخىنى ئىدى. بۇ كېچىدە ئۆي ئىگىسى تۇگۈل مەنمۇ بۇۋىسارە بۇگۈن چىقىپ قالدۇ. دەپ ئويلىمىغان بىرپەيتتە، بۇنىڭدىن ئارتۇق قىلغىلىمۇ بولمايتتى. شۇڭا، موللا بەشىرنىڭ قايتا ـ قايتا سورىغان ئۆزرەخالىقلىرىنى ئارتۇقچە ھېسابلىدىم

بۇۋىسارىمۇ كۆزىتىشىمچە ماڭا ئوخشاش ھېسسىياتتا ئىدى. ھەر ئىككىلىمىزنىڭ گېلىدىن نان ياكى سۇ ئۆتىدىغاندەك ئەمەس، شۇنداق بولسىمۇ ساھىبخانىنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن بىرەر بۇردىدىن نان يەپ، بىر پىيالىدىن چاي ئىچتۇق. چاي ئالدىدىكى جىمجىتلىقتا يامغۇر يېغىۋاتقانلىقى ئاڭلانغانىدى. تۇڭلۇكتىن چۈشۈۋاتقان يامغۇر موللا بەشىرى بايىاتىن ئۇ دۇللاپ قويۇپ قويغان چىلاپچا ئۇستىگە تىرىكلىغان ئاۋاز چىقىرىپ چۈشمەكتە ئىدى.

يامغۇر بارغانسىرى ئەدەپ كەتتى. ھەممەيلەن يامغۇرنىڭ تۇڭلۇكتىن چىلاپچىغا قاندىق چۈشۈشىنى كۆرگىلى يىغلىغاندەك جىمجىت ئولتۇرۇپ چىلاپچىغا قارايتۇق. بۇ جىمجىتلىقنىڭ، بۇ تىكلىپ ئولتۇرۇشنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنگەندەك بولدۇم. بۇۋىسارە بىلەن ياشلىق ھەيرىتىمىزگە ئېلىپ، ئىشق ـ مۇھەببەتتىن گەرەخ بولۇپ، بىر ـ ئىككى سائەت ئىلگىرىكى بىر دۇنيادىن ئەمدى يەنە بىر دۇنياغا خۇددى بايىاتىن سىرەج تېمى ئاتلاپ ئۆتۈپ كەتكەندەكلا ئۆتۈپ كەتكەندۇق، ھەر ئىككىمىزنىڭ بىر ـ ئىككى سائەتتىن ئىلگىرى ئۆيىمىز بار ئىدى. ئەمدى ئاددىي بىر كەپىمزمۇ يوق ماكانسىزلارغا ئايلاندۇق. بىر ـ ئىككى سائەتتىن ئىلگىرى دادام، مەندىن كىچىك بولسىمۇ ئانامدىن چارىراق غەمخورچىم ئاينۇر بار ئىدى. بۇۋىسارىنىڭ بولسا دادىسىمۇ، ئانىسىمۇ بار ئىدى. ئەمدى ئىككىمىزنىڭ بىر ـ بىرىمىزدىن باشقا ھېچكىمىمىز يوق، باشپاناھسىز يېتىملەرگە ئايلانغاندۇق.

ئەمدى بىزنىڭ قىلىپ قويغان ئىشىمىز تۇپەيلىدىن ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن مەھرۇم بولغاندۇق.

ئىككىمىز ئۇچۇن پەقەت بىر ـ بىرىمىزگە بولغان مۇھەببەتلا قالغانىدى، ھەممە ۋە ھەممە ئۇچۇن پەقەت شۇ مۇھەببىتىمىزلا قالغانىدى.

بۇۋىسارىگە قاردىم. تۆتىمىز ئىچىدە پەقەت بۇۋىسارىلا غەمسىز، خاتىرجەمدەك كۆرۈنەتتى. ئۇ سول مۇرىسى بىلەن ماڭا يۆلىنىۋالغان بولۇپ، نېمىلەرنى خىيال قىلىۋاتقىنىكىن، سۈست كۈلۈمسىرەيتتى. ئۇنىڭ بۇ ھالىدىن: « ئەمدى مەن ئۇچۇن سىلى ئويلايلا. مەن ھەممە ئىختىيا-

رسمنى سىلىگە بېرىپ بولغان، سىلمۇ بۇنى رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلىپ ئېلىپ بولغان ... » دېگەندەك مەنا چىقاتتى.

قىلغان ئىشىمىز ياشلىقنىڭ قىزغىنلىقىدىن، ئىشق - مۇھەببەتنىڭ ھەيدەكچىلىكى تۈپەيلىدىن تاسادىپ سادىر بولغان بولسىمۇ، مۇشۇنداق قىلىشىمىز توغرا بولدى، دەپ ئويلىدىم. چۈنكى بىر - ئىككى سائەتتىن ئىلگىرى ئۆيۈم بولغان بىلەن بۇ ئۆي ماڭا زېرىكىش، ئىچى سىقىلىش، مۇھەببەتتىن مەھرۇم قېلىش مۇكاپاتىنىلا بېرەتتى. بۇ ئۆيدە گەرچە ماڭا ھېسداشلىق قىلىدىغان، كۆيۈنىدىغان ئاينۇرغا ئىگە بولساممۇ، ئۇ مېنىڭ ماھىيىتىمگە جاۋاب بېرەلمەيتتى. ئەمدى دادام توغرۇلۇق نېمە دېيىشىم كېرەك؟ پۇشتى بولغانلىقىمدىن ئۇنى دادام ئەمەس دېيەلمىسەممۇ، ئۇنىڭ ماڭا دادا بولۇپ قالغانلىقىنىڭ ئۆزى مەن ئۈچۈن نومۇس ئىدى. ئۇ ئادەم- لەرنى پۇل - مال، دەپنە - دۇنيالىرى بىلەن باھالامدۇ، ياكى ھاكىمىيەت دەرىجىسى، ھوقۇق كۈچى بىلەن باھالامدۇ، ياكى نەسەب - نام، تە- سىردائىرىسى بويىچە باھالامدۇ، بىلگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ دۇنيادا ئۇنىڭ ئۆزىلا ئادەم، ئۆزىدىن باشقىلارنىڭ ھەممىسى، شۇ قاتاردا ئوغلى بولغان مەنمۇ ھېچنېمە ئەمەس ئىدىم. ئۇ پۇلغا تايىنىپ ئادەملەرنى بوزەك قىلاتتى، دەپسەندە قىلاتتى، خورلايتتى. ئۇ پۇلغا تايىنىپ، كۆ- زىگە يامان كۆرۈنۈپ قالغانلارنى بۇلاپ - تالاپ، خانۇ ۋەيران قىلاتتى. ئۇ پۇلغا تايىنىپ ئۆزىنىڭ قىزى چاغلىق سەبىي نارىسىدىلەرنى مەيلى قىز ياكى ئوغۇل بولسۇن؛ نابۇد قىلاتتى. مۇشۇنداق ئادەم ماڭا دادا بولسا مۇھەببەتسىم ئۈچۈن نېمە قىلىپ بېرىشى مۇمكىن؟ ئۇ نېمە قىلىپ بېرەلەيدىغانلىقىنىمۇ ئاشكارىلاپ بولدىغۇ؟ ئۇ ئادەتتىكىچە رەت قىلىپلا بولدى قىلغىنى يوق، بەلكى ئىشقىمغا تۆكۈردى، قەلبىمنى دەسسىدى، يۈرىكىمنى پارىلاپ تىلدى، ئازرۇ - ئارمىنىمنى چۈنىنى كۆرگەنچە- لىك كۆرمىدى ...

ئاشۇ ئۆي ماڭا ئۆي، ئاشۇ دادا ماڭا دادا بولۇپ، مەن قانچىلىك خورلۇق كۆرەي؟ بولارنىڭ ھەممىسى بۇ ئۇسارەتنىڭ بىر قېتىملىق قېيا بې- قىشى، بىر دەقىقىلىك كۈلۈمسىرىشى بەرگەن لەززەتكە تەڭ كېلەلمەيتتى.

دېمەك، مەن قېچىش قارارىغا كېلىپ توغرا قىلغانىدىم.

ئادەت كۈچى، قائىدە - مىزان، ئەقىدە دېگەنلەر ئۇستىدىمۇ ئويلا- نىپ باقتىم. ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ يېشىمغىچە مەن بىلەن بىللە ياشىغاندەك كۆرۈنسىمۇ ئەسلىدىن ئالغاندا ماڭا يات نەرسىلەر بولۇپ كۆرۈندى. بۇ نەرسىلەرچە بولسا ئىشكەل - تاقاقنى پۈت - قولۇم بىلەن بوينۇمغا سېلىپ، مەڭگۈ ئىشق بۇسۇغىسىغا يېقىن يولىماسلىقىم كېرەك ئىدى. ياق! مەن ئۇچۇن ئىشق - مۇھەببەت، بۇ ئۇسارىنىڭ سۆيگۈسى كېرەك ئىدى. مەن كېرەك نەرسىگە ئېرىشكەنىدىم، ئەمدى ئۇنى مەھكەم تۇتۇپ، ئۇنىڭدىن مەھرۇم بولۇپ قالماسلىقىم كېرەك ئىدى. .... ھېلىقى نەرسىلەر بولسا تارتۇبلىشقىلا تۇرغان، بە- رىشنى بىلمەيدىغان نەرسىلەر ئىدى.

بۇ ئۇسارىدىمۇ ئاشۇنداق ئوي - پىكىر، ئاشۇنداق چۈشەنچىلەرنىڭ پەۋەسلىكىنى تۇياتتىم. ئۇ ماڭا ئېرىشەلمىسە، ئۆيىنى، ئاتا - ئانىسىنى، كەلگۈسىنى، ئېتىقاد - ئەقىدىسىنى ... ھەممىنى ۋە ھەممە نېمىسىنى ئۆلۈمگە ئاتاپ قويغانلىقىنى يازمىغانمىدى؟ مۇبادا ئۇنىڭدا ئاشۇنداق ئىرادە ۋە قەتئى قارار بولمىسا قېچىشقا ۋە قاچقاندىمۇ مېنى ئالدىرىتىپ، شۇ بۇگۈن قېچىشقا بەل باغلىمىغان بولاتتى.

شۇنداق، بىز توغرا قىلغاندۇق. بىزگە ئىككىمىزدىن باشقا ئۇ- چىنچى بىر كىشى بېرەلمەيدىغان، بېرىشى مۇمكىنمۇ بولمىغان ھەممە نەرسىنى ئۆزىمىز تاپقان، بىر - بىرىمىزگە بەرگەنىدۇق.

ئۆز خىيالىلىرىمدىن خۇشاللىنىپ، بۇ ئۇسارىنىڭ قارىدىم. ئۇ نېمە- لەرنى ئويلىغىنىمنى بىلىدىغاندەك بېشىنى بىلىنەر - بىلىنمەس لىڭشىتىپ قويۇپ، موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىلارغا چاپمىغۇدەك قىلىپ مۇ- رەمگە يۆلەندى ۋە پىسكىدە كۈلدى. بۇ كۈلكىسى يەنە بىر قېتىم: « مەن ئۇچۇن ئەمدى سىلى ئويلايلا ... » دېگەندەك تۇيۇلدى.

شۇنداق، ئەمدى مەن ئويلانمىسام بولمايتتى. ئەتە نېمىلەرنى قىلىشىمىز كېرەكلىكىنى، نەدە تۇرۇپ، نەگە بېرىشىمىزنى، تاماقنى قانداق قىلىشىمىز، قونالغۇنى نەدىن تېپىشىمىزنى ئويلاش كېرەك ئىدى.

جەمجەت ئولتۇرۇپ كەتكەن ئىككىيلەنگە نۆۋەت بىلەن بىر قارىۋېتىپ بوش يۆتەلدىم ، گەپنى نەدىن باشلىشىمنى بىلەلمەيۋاتاتتىم .

مۇللا بەشىرى يۆتەلگىنىمنى ئۆزىچە چۈشەندى بولغاي ، يامغۇر توختىماي چۈشۈۋاتقان چىلاپچىدىن كۆزىنى ئالمايلا مەندىن ئاۋۋال ئېغىز ئاچتى .

ــ خېنىمنىڭ جۈرئىتى بىلەن بۇگۈنلا چىقىپ قېلىشلىرىدىن بىخەۋەر بولغانلىقتىن ئالدىلىرىغا چۆچىچىل چىقىپ قالدۇق ، يەنە بىر نۆۋىتى كېلىپ قالار ، ــ دەپ باشلىدى ئۇ گېپىنى . گەپ ئارىلىقىدا نەزىرىنى ماڭا بىر يۆتكەپ ، يەنە چىلاپچىغا قارىدى ، ــ نەچچەكۈندىن قېلىشقان مەسلىھەتمىز جايىدا بولغان بولسىمۇ چالراق بۇلۇپ قالغاندەك تۇرىدۇ ، ــ ئۇ ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويدى ، ــ قىچىش كېرەك دەپتۇقۇ ، نەگە قېچىش كېرەك . قاچقاندا قانداق قېچىش كېرەك ... دېگەنلەرنى ئويلاشماپتۇق ...

ئۇ « چالراق بولۇپ قاپتۇ » دېگىنى بىلەن بۇ ئىككىنچى باس قۇچتا ئويلىشىدىغان ئىشلار ئىدى ، دېمەكچى بولغىنىنى چۈشەندىم . ئەسلى مەن بۇگۈن بۇۋىسارە بىلەن قېچىش ـ قاچماسلىق توغرىسىدىلا سۆزلەشمەكچى ئەمەسمىدىم ؟

ــ مۇنداق قىلىساق قانداق بولارکىن ؟ ــ مۇللا بەشىرىدىن ئالدىراق تەشەببۇسكارراق بولۇش ۋاقتى زىممەمگە چۈشتى دەپ ، ئويلىدىم ، ــ تاڭغۇچە بىز مۇشۇنداق تۇرۇپ تۇرساق ، دەرۋازىلار ئېچىلىشى بىلەنلا دەرۋازىدىن چىقىپ كەتسەك ...

ــ ئۇنداق قىلىشىسىلمۇ بولىدۇ ، ــ قوشۇلغاندەك سۆزلىسىمۇ ، گەپ ئاھاڭىدا يەنە بىر ئېھتىماللىق بارلىقىنى سەزدۇردى مۇللا بەشىرى ۋە كەينىگە سۆرىمەيلا شۇ ئېھتىماللىقنى ئوتتۇرىغا سوزۇپ چىقىدىغان سوئالىنى بەردى . بۇ سوئال بۇۋىسارىگە بىرىلگەن بولسىمۇ مۇللا بەشىرى مېنىڭ كۆزۈمگە قاراپ تۇرۇپ سورىدى ، ــ خېنىمنىڭ « يوقلىپ » كەتكەنلىكىنى ھۇرمەتلىك مىرزام قاچانراق بىلەر ؟

بۇۋىسارىنى مۇرەم بىلەن بوش تۇرتۇپ ، جاۋاب بېرىش كېرەكلىكىنى بىلدۇردۇم . بۇۋىسارە سەل ئۆرە بولۇپ ئولتۇرۇپ . بوش ئاۋاز

بىلەن :

ــ بامداتقا چىقىشنىڭ ئالدىدا بىلىدۇ ، ــ دېدى ۋە ھايالسىز توۋلاپ قويدى ، ــ ئۇ ھەمىشە ، ھەرکۈنى بامداتتىن ئىلگىرى نامازغا تۇرۇشۇمنى تاپىلاپ ، جاۋابىمنى ئىشىتكەندىن كېيىن ، مەسچىتكە چىقىدۇ .

ــ خېنىم جاۋاب بەرمەي قالدىغان ، ھۇرمەتلىك مىرزام ئاۋازىمنى ئاڭلىدىغۇ دەپ كېتىۋېرىدىغان ئىشمۇ بولغانمۇ ؟ ــ مۇللابەشىرى يەنىلا مەن جاۋاب بېرىشىم كېرەكتەك ماڭىلا قارايتتى .

ــ بولغان ، ــ تەخىرسىز جاۋاب بەردى بۇۋىسارە ، ــ بىراق ، ھازىر ئانامنىڭ يىنىدىكى خىزمەتچى مېنى يوقلاپ كىرىدۇ . ئۇرۇن ــ چۈشەكلەرنى يىغىپ ، سۇ ئەكىرىدۇ ...

مۇللا بەشىرىنىڭ سوراش غەرىزى بۇۋىسارىگە ئايان بولغانلىقتىن ئۇ تەپسىلىي جاۋاب بەردى . ئۇنىڭ جاۋابىدىن چۈشىنۈپلىشقا بولاتتىكى ، بۇۋىسارىنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكىنى ئۇ ئانىلىدىكىلەر بامداتتىن ئىلگىرى ، ناھايىتى بەك كېچىكسە بامداتقا ئەزان چىققۇچە بىلىپ بولاتتى .

ــ ئەندىشەم مۇشۇ يەردە ! ــ مۇللا بەشىرى ئىگىلىمەكچى بولغىنىغا ئېرىشىپ قانا ئەتلەنگەندەك قەددىنى سەل كۆتۈردى ، ــ يامغۇرنىڭ يېغىۋېرىشىنىڭ پايدىسى ھەم زىيىنى بار ، ــ دېدى ئۇ توشاي دەپ قالغان چىلاپچىغا قاراپ ، ــ پايدىسى شۇكى ، شوتىنىڭ ئېچىدىن ئېتىلگەن قاپقىقنىڭ ئوچۇق ئىكەنلىكىگە قاراپلا سىلىنىڭ ئۆگزە ئارقىلىق كېتىپ قالغانلىقلىرىنى بىلسىمۇ باشقا ئىزلارنى يامغۇر يۇيۇۋەتكەنلىكتىن ، قايسى سىرەجدىن ئاتلاپ ، قايسى ھويلىنىڭ ئۆگزىلىرىدە يۈرگەنلىكلىرىنى تاپقىلى بولمايدۇ . زىيىنى شۇ يەردىكى ، شەھەر دەرۋازىلىرى بامداتتىن كېيىن ئېچىلىدۇ ، يامغۇر يېشىندا كىرىپ چىقىدىغانلار كۆپ بولمايدۇ . دېمەكچىمەنكى ، ئىككىلىرى ناھايىتى ئاسانلا دەرۋازىۋېنلەر تونۇۋالمىدىغان سەپەرچىلەر بولۇپ قېلىشلا . بۇ ھالدا ئىككىلىرىنى ئىزدەشكە توغرا كەلسە ، ھەر بىرلىرى پىيادە ماڭغاندىكىن يىراقتا كېتىشەلمەيلا ـ دە ، قوغلىغۇچىلار بىر پەستە يېتىشۋالمدۇ ... مېنىڭچە ، ــ ئۇ ئاۋازىنى تېخىمۇ

پەسلىتىپ ، ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك قوشۇپ قويدى ، ــ تويغا قازان ئېسىلغىلىۋاتقان قىزى لەپپىدە « غايىب » بولۇپ كەتسە ، ئىز - دېرىكىنى قىلمايدىغان ئادەملەر بولمايدۇ !

بۇۋىسارىگە قاردىم . ئۇ تۇمشۇقىنى ئومىقىنە پۇرۇشتۇرۇپ كۈلدى - دە ، « راست ئېيتتىدۇ » دېگەن مەنىدە ماڭا قاراپ قويدى .

ــ ئۇنداق بولسا ...

ــ بىر - ئىككى كۈن تۇرۇپ تۇرسىلا ، ــ موللا بەشىرى سۆزۈمنى ئېلىپ قاچتى ، ــ مەيلى ، ئات - كالا ھارۋىلىرى كىرا قىلىشقىمۇ بولمايدۇ . كىراكەشلەرنىمۇ سانىۋالغىلى بولىدۇ ، بىر - ئىككى كۈن ئۆتسە ئۇستىباشلىرىنى يەڭگۈشلەپ ، ئات - ئۇلاغ سېتىۋالامدۇق ، ئىجارىگە ئالامدۇق ، بىر يولىنى قىلىپ ، شەھەردىن يولغا سېلىپ قويارمىز ...

بۇۋىسارە يەنىلا « مەن ئۇچۇن سىلى ئويلىسىلا » ئىپادىسىدە كۈلۈپ ئولتۇرۇۋېرىدى . ماڭا شەھەردە بىر - ئىككى كۈن ئەمەس ، تالاي ئاتقوچە قېلىشمۇ خەۋپلىك سېزىلەتتى . قىزى يوقالغان مىرزام بىلەن ئوغلى ئىز دېرەكسىز يوقالغان قابىلجان بايلار شەھەرنى ئوگىتەي - توگىتەي قىلىۋېتىشىمۇ مۇمكىن ئىدى . ئۇلار بۇ « غايىب » بولۇشنى قانداق چۈشىنىشىدىن قەتئىينەزەر بۇۋىسارە بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدىكى مۇناسىۋەت ۋە قىزىنى « ئېلىپ قاچقان » لىقىم ئاشكارىلانماي قالمايتتى . چۈنكى ، دادامنىڭ قولىدا موللا بەشىرى بىلەن نېخمەتۇللا قارىنىڭ يازغان خېتى ، خەتتە بۇۋىسارىگە ئاشىق ئىكەنلىكىمدەك ئىشەنچلىك پاكىت بار ئىدى .

ــ چىراغ تۇۋى قاراڭغۇ ، دېيىشىدۇ ، مېنىڭ ئۆيۈمدە تۇرۇشسىلا ، ــ دېدى موللا بەشىرى خىيال يېپىلىرىنى ئۈزۈپ .

ــ ئەگەر مەن مىرزام بولىدىغان بولسام ھەممىدىن بۇرۇن سىلىدىن گۇمانلىنىمەن ، ــ دېدى نېخمەتۇللا قارى پۈتۈن سۆھبەت جەريانىدا تۇنجى قېتىم ئېغىز ئېچىپ ، ــ نېمىشقا دېسىلە ، سىلىنىڭ ئۆينىڭ بىر تېمى ئۇ ھويلىغا تۇتاش ، باشقا قوشنىلارنىڭ تۇتاش ئەمەس . قاچقان خېنىم ئۆگزە بىلەن قاچتىمۇ ، دېمەك ئۇ باشقىلارنىڭ ئۆگزىسى بىلەن

بىۋاستە يول - كوچىلارغا ئۆتەلمەيدۇ . ئايلىنىپ ئەگىپ يۇرۇپ بولسىمۇ ، سىلىنىڭ ئۆگزىگە كەلسە ئاندىن خىلۋەتتەك كوچىغا چىقالايدىغان شارائىتقا ئېرىشىدۇ .

موللا بەشىرى كۆڭلىمىز ئۇچۇنلا ئۆز ئۆيىنى تەكلىپ قىلىۋاتقاندەك ئىدى ، لېكىن نېخمەتۇللا قارى پەرەز قىلغاندەك ئۇنىڭ ئۆگىسىگە يوشۇرۇنغىنى بولمايتتى . ئاخىر نېخمەتۇللا قارى بىزنى ئۆز ئۆيىدە تۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى :

ــ بىزنىڭ ئۆيىدە تۇرۇشسىلا ، بىر - ئىككى كۈن ئەمەس ، بىر - ئىككى ئاي ، ھەتتا بىر - ئىككى يىل بولسىمۇ چاتاق چىقمايدۇ .

لېكىن ، ئۇنىڭمۇ ئۆيى خەتەرلىك ئىدى . مەن بايانتىن ئويلىغان ئەندىشەمنى ئېيتتىم :

ــ ئىككىلىرىگە رەھمەت ، موللىكامنىڭكىدە تۇرسامۇ ، سىلىنىڭكىدە تۇرسامۇ ئۆز ئۆيىمىز ئىدى ، ئەمما ئىككىلىرى دادامغا بىر خەت يازغان . خەتتە خېنىم بىلەن بولغان ئەھۋالىمنى مەلۇم قىلىپ ، ئەلچى ئەۋەتمەش ئەرزىنى قىلىشقانتىلە . دادام بۇنى رەت قىلىپلا ئولتۇرماي ، ئىككىلىرىنى ئېنىقلاپ چىققانلىقىنى ، ھېچ قايسىلىرىنىڭ مەدرىستە ئەمەس ئىكەنلىكلىرىنى ماڭا ئېيتقاندى . شۇنا بۇياقتىن خېنىم ، ئۇياقتىن مەن تەڭ يوقلىپ كەتسەك ، مۆھتىرەم مىرزام تەرەپ مېنى بىلمىسىمۇ دادام بۇ ئىشنى مېنىڭ تېرىكىمىنى ، ئىككىلىرىنىڭ بۇ ئىشقا ئارىلاشمايلا قالمايدىغانلىقلىرىنى جەزملەشتۇرمەي قالمايدۇ . دېمەك ...

موللا بەشىرى بىلەن نېخمەتۇللا قارى تەمتىرەپ قېلىشتى . دادامنىڭ ئەلچى ئەۋەتىشكە ئۇنىمىغانلىقىدىن خەۋىرى بولسىمۇ بۇنچىۋالا تەپسىلاتتىن بىخەۋەر بۇۋىسارىنىڭ ئويماقتەك ئاغزى ئەجەبلىنىشتىن ئېچىلىپلا قالدى .

ــ ئەمىسە قانداق قىلغۇلۇق ؟ ــ سورىدى موللا بەشىرى .

ــ بىز بەك ئۆزگەرتەلمىسەكمۇ ئۇستىبېشىمىزنى ئانچە - مۇنچە ئۆزگەرتىپ ، بامدات بىلەن تەڭلا دەرۋازىئۆيلەرگە ئىككى - تۆت سەردىن ئارىلىق بېرىپ شەھەردىن چىقىۋالغىنىمىز تۈزۈك ، ــ دېدى

دىم ئالدىراپ ، ــ يامغۇر ياغقان بولسا بىزگىلا ياغقىنى يوق ، ئالمادىس رايىتىن شۇنداق ئىش بولۇپ ئىزدەيدىغانلار چىقىپ قالسا ئۇلارمۇ پاتقاقتا قالىدۇ ئەمەسمۇ ؟

ــ ئۇلار ئاتلىق چىقىدۇ ، ئىككىلىرى پىيادە . دە ! ــ دېدى موللا بەشىرى . ئۇ شۇ گەپلەرنى دەپ بولۇپلا ئۇرنىدىن تۇرۇپ ، تېشىپ كېتەي دەپ قالغان چىلاپچىنى ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ سىرتقا چىقىپ كەتتى .

بۇۋىسارە يەرگە قاراپ ئويلىنىپ ئولتۇراتتى . كۆزىتىشىمچە ، ياتىن بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەر ۋە مۇلاھىزىمدىن كېيىن ئۇمۇ ئىشنىڭ خېلى قېيىن ۋە مۇرەككەپلىكىنى ھېس قىلغاندەك تۇراتتى . نېغىمەتۇللا قارى چېيى ئىچىلىپ بولغان قۇرۇق پىيالىنىڭ گېۋىنىدىن تۇتۇپ پىرقىرىتىۋاتاتتى . ئەسلىدە ئۇمۇ بىر نەرسىلەرنى ئويلاۋاتاتتى .

موللا بەشىرى قايتىپ كىردى . ئۇنىڭ ئۇستىبېشى بىردەمدە ھۆل لەنگەنىدى . ئۇ چىلاپچىنى بايىدىن بېرى يامغۇر چۈشۈپ ھۆل بولغان يەرگە قويۇۋېتىپ :

ــ ئاسمانىنىڭ شەھىرىمىزنىڭ ئۈستىدە تۇرغان بىر بۇرجەكلىرى يىرتىلىپ كەتتىمىكىن ، چىلەكتە قۇيغاندەك تۆكۈلۈۋاتىدۇ ، ــ دېدى .

ھەممىمىزنىڭ كەيپىياتى جىددىي بولغانلىقتىن ، ئۇنىڭ گېپى ھېچكىمنى كۈلدۈرەلمىدى . نېغىمەتۇللا قارى پىيالىسىنى قويۇپ ، قەددىنى كۆتۈرۈپ :

ــ ئەمىسە دەسلەپ بىزنىڭ ئۆيگە بارغاچ تۇرايلى ، ــ دېدى . بۇ ئۇنىڭ بايىاتىنىدىن بېرى ئويلاپ پىشۇرۇپ قويغان پىلانى ئىدى ، ــ بامداتتىن كېيىن موللىكام مىرزامنىڭ ھويلىسىغا ھېزى بولسۇن ، مەن تۆشۈك دەرۋازىسى تەرەپنى ئايلىنىپ كېلەي ، مەپكەش « جانىۋار » غا چىلىم ئۇلىپەتچىلىكى قىلىشىپ بېرىپ تونۇشۇپ قالغان بىر دەرۋازىۋەن بار . ئۇمۇ بەگگە ھېرىس جانىۋارلاردىن ئىكەن ، بولسا ئۇنىڭدىن ئەھۋال ئۇقۇپ باقاي . مۇشۇ ۋاقىتقىچە قابىلجان باي ئاكىمىز شاشىپ يۈرمەس ؟

بۇ سوئال ماڭا قارىتىلغانىدى . ئاينۇرنىڭ بۇۋىسارىنىڭ ئۆيىدە دېگەنلىرىچە بولغاندا ، دادام يامۇلدا زىيادەتتە ئىدى . بۇنداق يامغۇردا ئۇ

تىمال قايتماسلىقى مۇمكىن ، قايتقاندىمۇ ئۇ يوقلىقىمنى ئەڭ تېز ئاڭلىسا ناشتىدا ئاڭلىشى مۇمكىن ئىدى . شۇ چاغدىمۇ بۇۋىسارىنى ئېلىپ يوقالغىنىمنى بىلەلمەيتتى « غايىب » بولۇشۇم ئۇنىڭغا بۇۋىسارە « غايىب » بولغانلىقى مەلۇم بولغاندا روشەنلىشەتتى . ھازىر بۇ يەردە بۇنداق جەريانلارنى سۆزلەپ يۈرمەيلا :

ــ ياق ، ئۇ ئۇنداق تېز ئارىدا بىلەلمەيدۇ ، ــ دەپ قويدۇم .

موللا بەشىرىمۇ نېغىمەتۇللا قارىنىڭ پىكرىگە قوشۇلدى . بۇۋىسارە قارىشىمچە بىر نېمىدىن خېلى تەشۋىشلىنىۋاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ « سىلى بىر نېمە دېسىلە » دېگەندەك قىلىپ ماڭا قارىدى .

ــ بوپتۇ ، قارىكامنىڭ ئۆيىنى پاراكەندە قىلمىدىغان بولدۇق ، ــ دېدىم قوشۇلمىغانلىقىمنى بىلدۈرۈپ . نېغىمەتۇللا قارى « نېمە پاراكەندە ؟ ... » « ئۇنداق دېمەيدىغان ، ھېلى تېخى ئۆز ئۆيىمىز دېگەندىلىغۇ ... » دېگەندەك سۆزلەرنى قىلدى . موللا بەشىرى توساتتىن مۇنداق دېدى :

ــ قول تۇتۇشۇپ بىللە قاچقان مىنۇتتىن ئېتىبارەن ئىككىلىرى ھېلىقىدەك بولۇپ قالغانغا ھېساب ، ــ ئۇ « ھېلىقىدەك » دېگەندە نېمىنى كۆزدە تۇتۇۋاتقىنىنى ھەممەيلەن بىلىپ بولدۇق . بۇۋىسارە سايەمگە تىقىلىپ ئولتۇرۇۋالغان بولسىمۇ ، يۈز ـ كۆزلىرىنى رەڭدە بوياپ قويغاندەك قىپقىزىل بولۇپ كەتتى . ئەمما ئۇ رەنجىمىدى ، ــ دېمەكچىمەنكى ، ئەمدى بىللە مېڭىشلا ، بىللە تۇرىشلا... ئالمادىس خەق سوراپ قالسا «مۇنداق ـ مۇنداق » دېيىش كېرەك . خەق سورىمىسىمۇ ، بىللە تۇرغاندىكىن ، كۆڭۈللىرىدە « بىز مۇنداق ـ مۇنداق » دېگەن چۈشەنچە بولۇشى كېرەك . ئۇنداق بولمىسا ، ئادەم بىر نېمىسىنى يوقتىپ قويغاندەك بولۇپ قالىدۇ ... شۇڭا ، مۇشۇ تاپىنىڭ ئۆزىدە قائىدىسىنى قىلۇەتسەك ، بۇسۇغىدىن ئاتلاشسىلامۇ شەرىئەت ھۆكمى ئىچىدە تۇرغان بولۇشاتتىلە ...

موللا بەشىرىنىڭ سۆزىدە چوڭقۇر مەنە ، بېجىرىم ئاساس بار ئىدى . ئۇ ھەممە ئېھتىمالنى كۆزدە تۇتۇۋاتاتتى . « بۇ كىم ؟ » دېسە ، « خوتۇنۇم » ياكى « ئېرىم » دېيىشكە توغرا كېلەتتى . بۇنىڭ

ئۇ چۈن قائىدىسىنى قىلۇبلىش كېرەك .

ـــ مەن رازى ، ـــ دېدىم ئىتتىكلا ۋە بۇۋىسارەگە قاردىم . ئۇ يەنە بىر قېتىم پوكاندەك قىزىرىپ يەرگە قارىدىيۇ ، بىلىكمىنى ئاغرىغۇدەك چىمدىپ - چىمدىپ قويدى . بۇنى مەن چۈشىنىپ يېتىپ ، ـــ خېنىمۇ رازى بولدى ، ـــ دەپ مەلۇم قىلدىم :

ـــ شەرت - شارا ئىتىمىز تۇگەل ، ـــ ئېلان قىلدى مولا بەشىرى ، ـــ بىزنۆۋەت كىشى ، دېمەك شەرىئەت يولى بويىچە « گۇۋاھچى تۆت بولسۇن » غا تامامەن ئۇيغۇن . يىگىت بىلەن قىزمۇ دەرقەمدە ئولتۇرۇپتۇ . دېمەك نىگاھ سىرتىدىن ياكى ۋاستىلىك نەرسىلەرگە ئوقۇلمايدۇ ...

ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ دەھلىزگە چىقىپ كەتتى - دە ، بىر پىيالىدە ئوتتۇرا كەلگۈدەك شاكراپ ئېلىپ قايتىپ كىردى . گېلىنى قىرىپ :

ـــ تاھارەت ئېلىۋېلىش كېرەك ئىدى ، ۋاقىت ۋە شارائىت يار بەرمەيدۇ ، بۇنداق چاغدا « نىيەت ئەلا » ، ـــ دەپلا نىكاھ ئوقۇشقا باشلىدى . ئۇ تېزلا ئوقۇپ تۇگىتىپ ، ـــ قابىلجان ئوغلى مىربىلال قارى ئابلەھەت مىرزا قىزى بۇۋىسارە خېنىمنى ھەقدىنىكاھلىرىغا ئاللىمۇ ؟ ـــ دەپ سورىدى .

ـــ ئالدىم ، ـــ دېدىم خۇشلۇقۇمدىن ئۆزۈمنى قويالماي .

مولا بەشىرى ئوخشاش سوئالنى بۇۋىسارەدىن سورىدى . بىچارە ئۆزى خالىمىغان بىر نىكاھتىن قېچىپ ئۆي - ماكانى ، ئاتا - ئانىسى ، ئەركى ۋە ھەممە نېمىسىنى تاشلىغاندى . ئۇ ماڭا ئېرىشەلمىسە ھاياتلىدىن مۇكەچمەكچى ئىدى . ئەمدى ئېرىشكىنىدە بولسا نېمىشقىدۇر تۇگىلىپ كېچىككىنە بولۇپ قالغان ، مەندىنمۇ بىر غېرىچ نېرىگە سۈرۈلۈپ بېرىۋالغاندى . مېنى تېخىمۇ ئەجەبلەندۈرۈپ ، ئاۋازسىز يىغلىماقتا ئىدى . بۇنى تىترەپ سىلكىنىپ تۇرغان مۇرىلىرىدىن بىلگىلى بولاتتى . ئۇ بېشىنى ئىگىشتۈرۈپ ئولتۇرۇپ ، يۈزىنى رومىلى بىلەن ئورىۋالغانلىقتىن كۆز ، يۈز ۋە لەۋلىرىنى كۆرگىلى بولمايتتى . « ئادەتتىكى كۆرۈنمەس ، تىلسىز ،

ئۇدرەتلىك كۈچى بولسا كېرەك ، ـــ دەپ ئويلىدىم ، ـــ پۈتۈن قىزلار دۇنياسى نىكاھىدا شۇ سوئالغا ئەركىن ، قورقماي تۇرۇپ ئۇدۇللا جاۋاب بېرەلمەيدۇ . ئۇ بەلكىم ئادەت كۈچىدىنلا ئەمەستۇر . ئۇلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىدىكى بىر ئالەمدىن يەنە بىر ئالەمگە كۆچۈش پەيتى تەقدىم قىلغان ئۆزىنى باشقۇرالماسلىق سېزىمىدىندۇر . ئاشۇ سوئالغا « ھەئە » دېيىش ئىللەن ئۇلار قىزلار دۇنياسىدىن ئاياللار دۇنياسىغا تەۋە بولىدۇ ، يالغۇز ياشاشتىن جۇۋە بولۇپ ياشاشقا ئۆزگۈرىدۇ . ئەركىنلىكتىن ئايرىلىپ ، ئېرىنىڭ بېقىنىدىسىغا ئايلىنىدۇ . گەرچە ئېرى ئۇنى ئۆزىدىنمۇ چارە كۆرگەن ھالەتتىمۇ... »

مولا بەشىرى سوئالىنى ئىككىنچى قېتىم تەكرارلاپ جاۋاب ئالالمىدى . ئۇچىنچى قېتىم يانداۋرمىلىغاندا قىز بېشىنى « ھەئە » ئىشارىتىگە لىڭشىتتى .

ـــ رازىلىقىنى بىلدۈردى ، ـــ دېدىم ۋەكالەتەن .

ـــ پۈتۈن جەريان ۋە تەپسىلاتلار تاقا - تۇقا بولغىنى بىلەن قائىدىگە مۇۋاپىق ۋە تەرتىپكە ئۇيغۇن ، ـــ مولا بەشىرى كۈلۈپ قويۇپ ، بىر پارچە نانىنى چىنىدىكى شاكراپقا تۇگۈردى - دە ، ماڭا بېرىپ ، ـــ ھەممىنى يېۋالماي ، يېرىمىنى كېلىن خېنىمغا يېگۈزىلا ، ـــ دېدى .

شاكراپقا ئايلانغان تۇزلۇق نانىنى بىر چىشلەپ بۇۋىسارىگە تەگلىدىم . ئۇ تېخىچە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئېسەدەۋاتقانلىقتىن نانىنى ئاستا ئاپىرىپ بارماقلىرىغا قىستۇرۇپ قويدۇم . ئۇ نانىنى ئالدى ، لېكىن شۇھامان يېمىدى .

ـــ ئەمدى بولغاندۇ ؟ ـــ سورىدى مولا بەشىرى ھەجىيىپ .

ـــ چالا بولۇپ قالدى مولىكا ، ـــ دېدى نېغىمە تۇللا قارى ، ـــ گۇۋاھچىلاردىن گۇۋاھلىق سورىلىدۇ . قىزنىڭ ھەققى مېھرى يىگىتكە ئوقتۇرىلىدۇ .

ـــ شۇڭا « تاقا - تۇقا بولۇپ قالدى » دېگىنىم - دە ، قېنى ، تۆتىمىزگە ۋەكالەتەن سىلى بىر گۇۋاھلىق بېرىۋەتمەملا ! ـــ مولا بەشىرى نېغىمەتۇللا قارىغا ئىلتىجا قىلدى .

ـــ هه ، ماقوۇل ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ئالدىن - كېيىن ، تەرتىپسىز ھا
سمۇ گۇۋاھتۇرمەن ، گۇۋاھتۇرمەن ، گۇۋاھلىق بېرىردۇرمەن ...

نېغمەتۇللا قارى توختىغاندىن كېيىن موللا بەشرى يەنە گېپىنى
قىرىپ :

ـــ قىزىنىڭ مېھرى ھەققىنى ياراتقان ئاللا ئىگەم يېگىتنىڭ دىلى
سالار ، خۇدا سالغان ئىشقىنىڭ قىممىتىنى ئۆلچەش بەندىنىڭ قولىدىن
كەلمەيدۇ ، ـــ دېدى .

بۇۋىسارىگە قىيا قارىدىم . ئۇنىڭ يېغىسى پەسلىگەن بولسىمۇ تېخى
ئېسىدەۋاتاتتى. ئۇنىڭ تۇزغا تۇگۈرۈلگەن نانىنى چاينا ۋاتقانلىقىنى سەزدىم
ۋە قولىدىكى ئاشقان نانىنى ئالدىم . ئېغىزاتقىچە بارماقلىرىنى ئاۋايلاپ
تۇتتۇم . ئۇمۇ بارماقلىرىمنى بوشقىنا سقىپ ئىنكاس قايتۇردى . نان پار
چىسىنى داستىخانغا قويۇپ قويدۇم .

نىكاھ مۇراسىمىمىز راستىنى دېگەندە رەسمىي نىكاھ مۇراسىمى
خېلىلا ئوخشىماي قالدى . ئۇ كۆلىمى ، سۇرى جەھەتتىنلا ئەمەس ، تەر
تىپ جەھەتتىنمۇ ئوخشىمىدى . لېكىن ، قائىدىگە ئۇيغۇن كېلەتتى
بۇنىڭ شۇنداق بولۇشىدا ياكى موللا بەشرى نىكاھ مۇراسىمىنىڭ رە
تەرتىپىنى بىلمەيتتى ، ياكى قەستەن قىلىپ قىزىقچىلىق بولسۇن
دېگەندى . ئۇنىڭ مەقسىتى كېيىنكىسى بولسا ، ئۇ ئاشۇ مەقسىتىگە يېتە
مىگەندى ، چۈنكى بۇۋىسارە بىلەن مەن خەتەر قولىنى ئۇزىتىپلا تۇرغان
قاچقۇن ئىدۇق . موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىلار ئۆزىنى ھەر قانداق
خاتىرجەم كۆرسىتىپ ، خۇپسەنلىككە سالسىمۇ ئۆزلىرىنىڭمۇ خەتەر ئاس
تىدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلەتتى . كېچە ئۆتمەكتە . تاڭ يېقىنلاپ كەلمەكتە
ئىدى . بۇ نامەلۇم تاڭ تۆتىمىزگە نېمىلەرنى تەييارلاۋاتقىنى يامغۇرلاۋاتقان
ئاسماندەك تۇتۇق ئىدى .

ـــ شاھ ۋە مەلىكىلەرنىڭكىدىن كاتتىراق بولۇشى كېرەك بولغان بۇ
نىكاھ مۇشۇنداق ئاددىي ، غۇرىگۈل تامام بولدى ، ـــ موللا بەشرى
كۈلۈش ، ھېجىيىشلارسىز جىددىي سۆزلىدى ، ـــ يەنە بىر تەرەپتىن ، ئا
شىقلارغا لايىق نىكاھ بولدى . ئاشىقلارنىڭ ئىگىسى ئاللا ، كىم بىلىدۇ

ئىككىلىرىنىڭ تويى ئۇچۇن يامغۇرشەكىللىك پەرىشتىلەرنى يەرگە چۈ
شۈرگەنمۇ ... خەير ، بىر ياخشى پۇرسەت كەلسە چوڭ داشقازان ئېسىپ ،
نەغمە - ناۋا ، داڤا - دۇمباقمۇ چالارمىز . ھازىرچە مۇشۇنچىلىك بولغىنىغمۇ
ئالاغا مىڭ شۈكرى ! قىيامەتلىك ۋاپادار ئەر - خوتۇن بولۇپ قېلىشسىلا ،
ئىلاھە ئامىن ! ...

ھەممىمىز موللا بەشىرىگە ئەگىشىپ دۇئاغا قول ئاچتۇق .
ئۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ ، بۇۋىسارىنىڭمۇ دۇئاغا قول ئاچقىنىنى كۆر
دۈم . موللا بەشرىنىڭ تىلەكداشلىقىدەك بولۇشنى بۇۋىسارىمۇ تىلەپ دۇئا
قىلۋاتاتتى .

ـــ ئەمدى قوزغىلايلىمۇ ؟ ـــ سورىدى نېغمەتۇللا قارى دۇئادىن
كېيىن تۆگىلۈككە قاراپ .

ـــ شۇنداق قىلايلى ، ـــ دېدىم موللا بەشرىنى قېينىماسلىق
ئۈچۈن . ئۇ بۇ ئۆيىنىڭ ئىگىسى بولغانلىقتىن« قوزغىلىڭلار »
دېيەلمەيتتى ، ئەلۋەتتە .

يامغۇر توختىماي يېغىۋاتقانلىقتىن ئۇستىمىزگە تاغار ئارتىۋالدى
غان بولۇشتۇق .نېغمەتۇللا قارى ئارغامچا سېلىپ كەلگەن تاغار يېگىراق ،
چوڭ ئىدى ، ئۇنى بۇۋىسارە يېپىنىدىغان بولدى . بۇۋىسارە بوغجۇمىسىغا
يەنە تويا - چاك بىلەن بۇلغانغان چاپىننى ، قاما تۇمىقىنى ، يۇمشاق
سەندىلىنىمۇ ئوردى . بوغجۇمىنى مەن كۆتۈرۈپ ،تېرە خالتىنى ئۇنىڭغا
بەردىم . ماڭا موللا بەشىرىنىڭ ئۆيىدىن كونىراق چىپتا تېپىلدى .
نېغمەتۇللا قارى ئۇستىگە يېپىنىدىغان نەرسە يوقلۇقىغا ئۆكۈنمىدى . ئۇ
ھەر ئېھتىمالغا قارشى قالدۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ دەپ قارىغان ئارغامچا
بىلەكلىرىدىكى ۋاختىلارنى ئېلىۋېتىپ ، ئاشۇ ئارغامچىنى مۇرىسىدىن
ئاشلاپ بېلىگىچە يۆگىۋالدى .

ـــ بۇ يامغۇر تۇگۈل نەمنىمۇ ئۆتكۈزمەيدۇ - دە ! ـــ دەپ كۈلدى
ۋالدى .

مەنمۇ سەندىلىنى قولتۇقۇمغا قىستۇرۇپ ، بۇۋىسارە ۋە نېغمەتۇللا
قارىدەك يالىڭاياغ بولۇپ تالاغا چىقتىم . يامغۇرسۈيى ئەگىزدەك ئېقىۋاتقان

يولدا يالاڭغداق ماڭمسا ، سەندەلنى لاي - پاتقاق قىسۇبلىپ ماڭغۇر مايتتى . موللا بەشرى بىزنى دۇئا بىلەن ئۇزىتىپ قويدى . ئۇ قىپقالغان بىلەن ئۇنىڭ منرزاملارنى تىڭ - تىڭلايدىغان ۋەزىپىسى يەڭگىل ئىش ئەمەس ئىدى . دوقمۇشتىن چوڭ كوچىغا قايرىلۇبتىپ ، ئۆزۈمچە موللا بەشىرىنىڭ ئۆيى تەرەپكە قارىغۇم كەلدى . موللا بەشرى بۇ يەردىن كۆرۈنمەيتتى . ئەمما ، ئىشكىنىڭ ئوچۇق ئىكەنلىكىنى ئىلغا قىلغان بولاتتى . يۈرەكلىك ، ئەقىللىق ، ئۆزى ئۇچۇن ھېچقاچان ، ھېچكىمدىن مەسلىھەت سورىمايدىغان تىنىمسىز ئادەم ئاشۇ ئىشكىنىڭ ئېچىدە بىر قاراپ تۇراتتى . بەلكىم ، ئۇ بىزنىڭ ئامانلىقىمىز ئۇچۇن دۇرۇت ئوقۇماقتا ئىدى .

بىزنىڭ قاچقۇنلۇق سەپىرىمىز ئىسمىغا مۇناسىپ سەرسانلىق بىلەن مانا مۇشۇنداق باشلاندى . ئاسماندىن چۈشۈۋاتقان يامغۇر پەسلەيدىغاندەك ئەمەس ئىدى . يول - كوچىلاردا سۇ ئېرىق بولۇپ ئاقاتتى . قاراڭغۇدا ئاياخشى كۆرمىگەنلىكتىن مۇدۇرۇپ - چوقۇرۇپ ، بىردە پاتقاققا ، بىردە سۇغا كىرىپ كېتەتتۇق . يېپىنۇالغان تاغار ، كۆتۈرۈۋالغان بوغجۇملار قولتۇقتىكى سەندەل ئەركىن مېڭىشقا يول قويمايتتى . شۇ ھالدىمۇ بۇ ئىرىنىڭ - ئەمدىكى خوتۇنۇمنىڭ بېغىشىمدىن تۇتۇۋالغان نەم ، ئىسسىق بارماقلىرىدىن تەرىپلىگىلى بولمايدىغان بىر يېقىملىق ھارارەت ۋە لەززەت سەزمەكتە ئىدىم . بۇۋىسارىمۇ ماڭا ئوخشاش ھېسسىيات ۋە ھاياجان ئىچىدە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلاتتىم . نېغىز تۇلا قارى ئىكىكىمىزنىڭ ئالدىدا ، تۆت - بەش قەدەم نېرىدا قارىكېچىپ كېتىۋاتقاندەك ئىز ئاڭلاپ ماڭماقتا ئىدى .

كونا ئوردا ئىشىكى ، ئامبارچى گۈزىرىدىن ئۆتتۇق . ئادەتكىچىلىرى جېسەكچى ئۇزۇلمەيدىغان بۇ جايلاردا ھازىر ئىنىس - جىن كۆرۈنمەيتتى . بۇ ماڭا موللا بەشرىنىڭ سۆزلىرى توغرىدەك ، ئاللا يامغۇر ياغدۇرۇپ ، بۇۋىسارە بىلەن قېچىشىمغا ئوڭايلىق يارىتىپ بېرىۋاتقاندەك ھېس قىلىنەتتى . دۆڭمەسچىت كوچىسىغا كىرىدۇق . كوچا تار ، تېخىمۇ پاتقاق ئىدى . ئۆگزىلەردىن چۈشۈۋاتقان يامغۇر سۇيى نولار ئارقىلىق پەسكە

ئاقىدا يۈرەكنى ئەنسىزلىككە سېلىپ شارقىرايتتى . بىزنىڭ مېڭىۋاتقىنىمىز توغرا ئەمەس ، تېيىز ئۆستەڭدەك ، ئوشۇققىچە سۇ كېچىپ كېتىۋاتاتتى .

— ئۇزاق ماڭامدۇق ؟ — بىردوقمۇشتىن سولغا بۇرالغىچە بۇۋىسارە ئىداق دەپ سورىدى . ئۇنىڭ ئاۋازىدا سىرەج تامدىن ئارتىلىۋاتقىچە ئۇرۇلغان شوخلۇق كۈلكىنىڭ ئىزناسىنى بايقىدىم .

— ياق ، ئەنە ئاۋۇ كۆرۈنگەن مەسچىت مۇنارىسىنىڭ ئوكۇپىدە ، — قولۇم بىكاربولمىغاچقا مەسچىت مۇنارىسىنى ئىگىكىم بىلەن ئىشارەت قىلدىم . ئاياغ ئاستىدىن بېشىنى كۆتۈرەلمەيۋاتقان قىز مېنىڭ ئىشارەت قىلىشىمنى پەرق قىلالمايدىغانلىقى ئىسسىمگە كەلمەيتتى ، — ئالا نەرەپكە يىگىرمە قەدەمچە ماڭساق يېتىمىز ، ئۇچىنچى دەرۋازا ...

گېپىمنى تۈگۈتىشىمگىلا قايسىبىر ھويلىدىكى يامغۇردىن قورقمايدىغان خوراز سوزۇپ - سوزۇپ چىللىدى ، ئارقىدىن ئۈياق - بۇقىتىن ئۇنىڭ جىنىسداشلىرى ئاۋاز قوشتى . پېشانەمگە چۈشۈۋاتقان سۇ پېتىنىڭ قىرىدىن ئېقىۋاتقان يامغۇر سۈيىگە يۇزۇمنى تۇتۇپ يۇقىرىغا قارىدىم . ئاسمان تۇتۇق بولسىمۇ ، ئاقىرىشقا باشلىغانىدى . تاڭ ئاتاتتى .

كېتىۋېتىپ ئاينۇرنى مىرزام ئاتىلىسىدىكىلەر بىلسە ، ئۇ كېلىپ ئەكەن ئاخشىمى بۇۋىسارىمۇ غايىب بولۇپ كەتسە ، بۇنى بىر - بىرىگە ئاغلاپ قاراپ ئاينۇردىن گۇمان قىلارمۇ ؟ دەپ ئويلاپ قالدىم . باياتىن موللا بەشرى بىلەن نېغىمەتۇللا قارىلارغا دادامغا يازغان خەت مۇناسىۋىتى بىلەن دادام بۇۋىسارە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمنى بىلىدىغانلىقىنىلا ئېيتىپ ، ئاينۇرنىڭ بۇ مۇناسىۋەت دائىرىسىدە خىلىدىن بۇيان بارلىقىنى ، ئۇچىمىز بىلەلمىگەن سىرلىق ، خاسىيەتلىك « ئۇچۇرچى » نىڭ ئاينۇر ئەكەنلىكىنى ئېيتىشنى ئۇنتۇغانىدىم . مىرزاملار ئاينۇرنى بىلىدىغان بولسىلا بىلمىسە ھويلىغا كىرگۈزمەسلىكى مۇمكىنغۇ !) دادامنىڭ شاپاشلىشى ۋە ئۇچرىمىدىن بالدۇر باشلىناتتى . ئۇچاغدا ئاينۇر مىرزام تەرىپىدىن ئەپس ، ئاۋۋال دادام تەرىپىدىن ئېغىر كۇنگە قالاتتى .

مەن بىلەن بۇۋىسارىنىڭ ئىشق ماجراسىدا ئىككىمىزدىن باشقا يەنە ئۈچ كىشى خەۋپ ئاستىدا ئىدى !

مەسچىتكە بەش ، ئالتە قەدەم قالغاندا سول تەرەپتىكى دوقمۇشلۇق بېشىغا تاغار يېپىنغان ئىككى كىشى چىقتى . ئۇلار بىزنىڭ يېنىمىزدىن ھايىتى تېز ئۆتۈپ كەتتى . ئۇلارنىڭ ئايىغىدىن چاچرىغان سۇ ۋە پاتقاق بۇۋىسارە بىلەن ماڭا ، ھەتتا تامغىمۇ يەتتى . ئۇلار كېچىرىمۇ سورىماي كېتىۋەردى . بىز نېغىمەتۇللا قارىغا ئەگىشىپ ئوڭغا بۇرۇلدۇق ، يىگىرمە قەدەمچە مېڭىپ ، كۆزلەنگەن قوش قاناتلىق دەرۋازىنىڭ ئالدىغا توختىدۇق . چۈشەندۈرۈشسىزمۇ بۇۋىسارە نەگە كەلگەنلىكىمىزنى بىلىپ ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويدى .

بىز كۆپ كۈتمىدۇق . نېغىمەتۇللا قارى دەرۋازا ھالقىسىنى ئىكىنچى قېتىم تاقىلدىتىپ توختاپ ، ئۇچىنچى قېتىم قول ئۇزىتىشىغا دەرۋازىنىڭ بىر قانىتى قىيا ئېچىلدى . مەن خېلىچىخان ئاننىڭ ئۇنىنى تونۇدۇم :

ــ تاڭ ئاتتىمۇ بالام ، مۇشۇنداق يامغۇردا كېچىچە نەلەردە يۈرگەنسەن ؟

ــ مېھمان بار ئانا ، ــ نېغىمەتۇللا قارى بۇسۇغىدىن ئاتلاۋېتىپ دېدى ، ــ سىلى بىلدىغان مىربىلال قارى بىلەن ئۇنىڭ رەپىقىسى مېھمانخانىنى يېغىشتۇرۇپ ...

بىز خىش يېيىتىلغان كىچىككىنە ھويلىغا ، ئۇ يەردىن بىر دەھلىزگە كىردۇق . ئاۋۋال مەن ، مېنى دوراپ بۇۋىسارە تاغارلارنى ئېلىپ تام تۈۋىگە قويدۇق . خىش ئۈستىدە چاپانىنىڭ پېشىچىلىك سۇ كۆلچىكى پەيدا بولدى . بىز لاي پۈتلىرىمىزنى ھۆل تاغارغا سۈرتىۋەتكۈچە خېلى چىدىخان ئانا مېھمانغانغا شام يېقىپ ، سۇپىدىكى گىلەم ئۈستىگە تامىنى ياقىلىتىپ كۆرپە سېلىپ تەييار قىلدى .

ــ ئۆيىسەن كىرىلى ، ئۆيىسەن كىرىلى ... ، ــ خېلىچىخان ئانا بىر رۇن مېنىڭ « رەپىقەم » توغرىسىدا ئاگلىمىغانلىقتىن ، بۇۋىسارىگە قاراپ ئۇنى كۆزىتىپ ھەيران قېلىۋاتاتتى ، ــ ۋاي ئالتۇن پاشا قىزىم . ئۇستىباش لىرىغا قارىسىلا ، لايغا مىلىنىپ چىققاندەك بولۇپ كېتىپتۇ . قېنى ،

ئەسەن كىرسىلە ، مەن ھازىرلا ...

بۇۋىسارىنى باشلاپ مېھمانغانغا كىردىم . خېلىچىخان ئانا دېگەندەك ھەر ئىككىمىزنىڭ كىيىملىرىگە قارىغلى بولمايتتى . پۇت تۇتۇقتىن تىزغىچە قارا پاتقاق ، ئۈستى لاي ۋە لاي سۇ ئارىلىشىپ كەتكەن چەل ئىدى . بۇۋىسارىنىڭ ئاپئاق كۆڭلىكى ھازىر ئەسلى رەڭگىنى پۈتۈنلەي بولمىغۇدەك دەرىجىدە مەينەت ، ھۆل ئىدى . قارىغاندا ، تاغارمۇ ئىچىگە مۆلچەرىدىكىدەك دال بولالمىغانىدى . نېغىمەتۇللا قارىنىڭ ھويلىغا كىرىپلا غايىب بولۇشى ، خېلىچىخان ئاننىڭ « مەن ھازىرلا ... » دەپ كەتكىنى ئاخىرىنى دېمەي چېقىپ كېتىشى سۇ تەييارلاش ئۈچۈنلىكىنى چۈشەندىم ، بۇۋىسارىگە ئاستاغىنا :

ــ سۇ كىرسە يۇيۇنۇپ ، كىيىم ئالماشتۇرۇۋالسىلا ، ــ دېدىم .

ــ ھە ، شۇنداق قىلارمەن ... ، ــ دېدى بۇۋىسارە تۇمشۇقىنى ئېلىپ يەرگە قاراپ .

مېھمانخانىدا ئىككىمىزلا ئىدۇق ۋە بوغجۇما بىلەن تېرە خالتىنى يەرگە قويۇپ ، ئۆرە تۇراتتۇق . چۈنكى ، بۇ ھالىتىمىز بىلەن كۆرپىگە ئەمەس ، سۇپا ئۈستىگىمۇ ئولتۇرۇشقا بولمايتتى . سۇپىدا گىلەم بار ئىدى . مەن پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ بايا كېلىۋاتقىچە كۆڭلۈمگە كەچكەنلەرنى سورىۋالاي دېدىم .

ــ ئاينۇرنى سىلەرنىڭ ئۆيدىكىلەر تونۇمدۇ ؟

ــ تونۇيدۇ ، ــ جاۋاب بەردى بۇۋىسارە تەبئىيلا ، ــ دادام ، ئانام ، قېزمەتچى قىزلارمۇ تونۇيدۇ . قانداق ؟ ــ ئەمدى ئەجەبلىنىپ سورىدى ، ــ سوراپ قاللىغۇ ؟

يۈرىكىم ئەنسىزلەشكەن ھالدا تەشۋىشلىرىمنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردىم . بۇۋىسارە مەندەك ئەنسىزلەشمىدى . ئەمما ، ئۇنچە پەرۋا قىلمايدىغان ھالەتتىمۇ ئىپادىلىمىدى . ئۇ مۇنداق دېدى :

ــ ئايىنۇر خېنىم دەسلەپتە كەلگەندە دەرۋازىدىن كىرگۈزمىگەنىكەن . ماڭا ئاشۇنداق ئىش بولسا بېرىمەن ، دەپ يېزىپ تەييارلاپ قويغان بىرپارچە خەت كىرگۈزۈپتۇ . ئوقۇسام : « ئۆگزىدە تۇرۇپ سىلىنى كۆر-

گەن يىگىتتىن كەلگەن ئەلچىمەن » دەپ يېزىلغانىكەن دەرھال « باشلاپ كىرىڭلار » دېدىم . ئۇ چىرايلىق ، مەن دېمەتلىك ناھايىتى ئالىپتە ياسىنىپ كەلگەچكە خىزمەتچىلەرمۇ ئۇنى مېنىڭ دوستۇم دەپ بىلدى . ئىككىمىز تونۇشتۇق ، ھال - مۇڭدىمزنى تۆكۈپ يىغلاشتۇق سىر داشتۇق . ئۇ سىلىنىڭ ئۆيدە تارتقان خورلۇقىنى ، مەن ئۆز ئۆيۈمدە كۆرۈۋاتقان ئازابىمنى ئېيتىپ ، دەرد تۆكۈشتۇق ، ئۇ ئىككىمىزنىڭ قوشۇلۇشى ئۈچۈن قولىدىن كېلىدىغان ھەممە يارىدەمنى بېرىدىغان بولۇپ سىلىنىڭ بېسىرەمجانلىقلىرىنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن ، ئەمەلىيەتتە ، غەلىلى بولىدىغان ھەرىكەت پىلانى تۈزۈشلىرى ئۈچۈن خەت يېزىشىپ تەۋسىيە قىلدى . خەتنىڭ مەزمۇنىنى كېڭىشىپ بىكىتتۇق . بۇ سىرلار ئۇنىڭ بىلىدىغانلىقىنى سىلىگە مەلۇم قىلمايدىغان بولدۇق . چۈنكى كىچىك بولسىمۇ « ئۆگەي ئانا » ھېسابىدىكى ئايال بولغاچقا ، ئوتتۇرا پەردىشەپ ساقلانغىنى ياخشى ، دېيىشكەندۇق ... شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئىككى - ئۈچ كۈندە بىر كېلىپ ، سىلىنىڭ نېمە ئوي ، نېمە كويلار يۈرۈۋاتقانلىقلىرىنى ، ئاغىنىلىرى بىلەن نېمە دېيىشكەنلىكلىرىدىن تارتىپ يەتكۈزۈپ تۇردى ، دادىلىرىنى كۆتۈۋاتقانلىقلىرىدىن مېنى خەۋەر قىلىپ ، يەنە بىر خەت يېزىشىمنى تەكلىپ قىلدى ... دادىلىرى كەلگەندىن كېيىن ئۇ ئانچە كۆپ كېلەلمەيدى . ئۇ مەسلىھەت چىقىرىپ بولغان كۈنى بىزنىڭ ھويلىدا ئىدى . سىلى بىلەن مۇشۇ ھويلىنىڭ گىسى بولغان ئاكىمىزنىڭ سىرەج تېمىدىن مارىغانلىقىنى ئاڭلاپ كۆرۈپتىكەن ، كېيىن باشقا خوتۇنلار قېيا - چېيا قىلغاندا ھېچقىسى يوق دەپ باسۇرۇۋەتكەنمۇ شۇ ئىدى ، ــ بۇۋىسارە ئۆزىمۇ تەسىرلىنىپ ھايا جان بىلەن سۆزلەپتتى ، ــ ئۇ ئەقىللىق ، ئەقلىگە لايىق گۈزەل ، ئالىجاناب كىشىم ۋە زىبۇزىننەتلىرى بىلەن ھەممە خوتۇنلارنىڭ ھەۋەس قىلىشىپ ، ئۇلارنى باشلاپ يۈردى . دادام بىلەن ئانامۇ ئۇنىڭ بىلەن تونۇشتى . كىملىكىنى سورىغاندا ئۇ « ھاجى ۋارىس قارى ھاجىنىڭ چىكىلىك قىزىمەن ، بۇۋىسارە خېنىم بىلەن ھاجى ئانامدىن دەرس ئالغان تارتىپ دوست ئىدۇق . ئانام بىلەن كەشمىرگە كېتىپ ، شەھەردە ئۆزا

ئاست بولالمىغانلىقىمدىن بۇ ئۆيگە كېلەلمىگەنىدىم ، ئەمدى قايتىپ كېلىپلا بۇۋىسارە خېنىمنى يوقلاپ تۇراي ، دېدىم» دېدى . ھاجى ۋارىس قارى ھاجىم ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئىمامى ۋە خەتىپى ئىكەنلىكىنى ، ئۇچ قېتىم بولۇپ ، ئىككىسى ياتلىق قىلىنغان ، ئۇچىنچىسى كىچىك خوتۇنى بىلەن كەشمىردە ئىكەنلىكىنى ئو ئاڭلۇالغانىكەن . ئۇنىڭ دېگەنلىرىگە دادام بىلەن ئانام شەك كەلتۈرمەي ئىشەندى . بەش يىلچە ئىلگىرى كىلىكىمدە ھاجى ۋارىس قارى ھاجىمنىڭ چوڭ خوتۇنى ھاجى بۇۋى ئاپامدا ئوقۇغانلىقىم راست ئىدى . بىز ئاينۇر خېنىم بىلەن مۇناسىۋىتىمىزنى ئورىغانلارغا ئاشۇنداق جاۋاب بېرىشنىمۇ كېلىشتۇرالمىغاندۇق ... ئاينۇر خېنىمغا ئىشەنمىگەنلەر چىقمىدى . چىقسىمۇ كىم جۈرئەت بىلەن ھاجى ۋارىس قارى ھاجىمدىن « قىزىڭ قېنى ، ئىسمى كىم ، قاچان ، قەيەرگە باردى ؟ » دەپ سورىيالايدۇ ... ؟

ــ پاھ ... ، ــ دەۋەتتىم ، ــ ئەقلىدىمۇ گەپتىمۇ ، ئىشتىمۇ بار ئىكەنسىلەر - دە ؟

ــ ھەممىسى ئۆزلىرى ئۈچۈن خوجام ... ، ــ ئۇ دومسىيىپ كۈلۈپ قويدى ، ــ رەھمەت دېسىلە ...

ــ رەھمەتنىغۇ ئۆمۈر بويى دەيمەن ...

شۇ تاپتا ئېسىمگە ئۇنىڭ « ئاشىق بولغانمىدىلە ؟ » دەپ سورىغان سوئالىمغا : « بۇنى سىلىگە ھازىر ئاشكارىلىيالمايمەن ، سەل ھاسىلى بار . پات - يېقىندا سىلى پاك ، بۇلغانمىغان ، نۇردىن سۈزۈك ئىشىمدىن ئۈچۈر ئاڭلايلا ... مەن ئۆزلۈكۈمدىن ئېيتىپ بېرىمەن . ئەنە ئۇ چاغدا سىلى مەندەك قەدىر - قىممەتسىز دېمەكلىرىنى چۈشىنىپ قالىلا ... » دەپ بەرگەن جاۋابى كەلدى . كۆڭلۈمگە غەلىتە ، پەرەز قىلىشىمۇ بەدىنى جۇغۇلدايدىغان بىر گۇمان كەلدى . تالا - تۇزلەردە قاڭسىپ ، ئاياللاپ ، ئىچىپ يۈرگەن چاغلىرىمدا ھويلىدىلا تۇرىدۇ ، دەپ ئويلىغان ئۇ ئاينۇر بۇۋىسارە بىلەن مېنى دەپ چېپىپ يۈرگەن ، بىراق ئۇنىڭ ئاغزىدا : « پات يېقىندا ئېيتىپ بېرىمەن » دېگەن ۋەدىسى بىلەن بۇۋىسارىگە : « ئىككىلىڭلار جەم بولغان سائەتتىڭ ئۆزىدە بۇ شە-

هەردىن چىقىپ كېتىمەن » دېگەن گېپى ماس كەلمەيتتى. ئۇ مېنىڭ شەھەردىن تېخى چىقىپ كەتمىگەنىدى. ئاخشام ئۇ ئۇزىغاندا شەھەر دەرۋازىلىرى ئېتىك، ھازىر بولسا تېخى ئېچىلمىغانىدى.

ـ سىلى يۇيۇنۇپ، كىيىم يەڭگۈشلەپ بولغۇچە ئاربىلىقتا مەن دىككىدە ئۆيگە بېرىپ كېلەيمكىن ...، ـ دېدىم تەسلىكتە.

بۇۋىسارە كۆزىگە غىللىدە ياش ئالدى ـ دە،

ـ ئىككىمىزنىڭ ئۆيى ئەمدى بىللە بولماقچىغۇ؟ ـ دېدى.

ـ ياق، ئايىنۇر ئۇچۇن بېرىپ كېلەيمكىن دەۋاتىمەن، ـ ئۇ پىدىمنى ئوڭشۇۋالدىم، ـ شۇ تاپ شەھەر دەرۋازىلىرى تېخى ئېچىلمىدى، دادامنۇ ئېھتىمال ئۆيگە قايتمىدى... مۇشۇنداق ئادەمسىز ۋاقىتتا بېرىپلا

« مەن ئايىنۇرنىڭ خىزمىتى ئۇچۇن قەرزدار، خوش دەپ قويايلى دېمەكچى ئىدىم. بۇۋىسارىنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ گېپىمنى توختىتىۋالدىم.

ـ بارسلا مېنىمۇ ئالغاچ بارسلا ...

بۇۋىسارىنىڭ ماڭا تەلپۈنۈۋاتقان، نۇرغۇن سۆزلەرنى ئېچىپ ساقلاۋاتقان كۆزلىرىگە قاراپ ئېچىم سىرىلدى ـ دە:

ـ بوپتۇ، كەلگۈسىدە بىللە بارارمىز. ھازىر بىللە بېرىشنى پەيتى ئەمەس، ئەپۇ قىلسلا ...، ـ دېدىم.

ئۇ مىننەتدار بولدى، لەۋلىرى ئېچىلىپ كۈلۈمسىرەشكە تەس يارلاندى. مۇناسىپ رەۋىشتە ئۇنى باغرىمغا تارتاي دەپ تەمشىلىۋاتقىنىمدا، ئىشىك تەرەپتىن شەپە چىقتى. بىز دەرھال كەينى مىزگە داجدۇق.

ـ باش ـ كۆزلىرىنى سۈغا سېلىپ، كېيىم كېيىۋالسلا ئالتۇن قىزىم، ـ دېدى خىلىچىخان ئانا ئىشكىنىڭ تېشىدا تۇرۇپ.

ـ مانا ھازىر چىقاي! ـ بۇ بۇۋىسارىنىڭ خىلىچىخان ئانىغا قىلغان بىرىنچى قېتىملىق سۆزى بولسىمۇ تەبىئىي، جاراڭلىق چىقتى ئاندىن ئۇ بوغجۇمسىنى يېشىپ، مالتىلاۋېتىپ ماڭا پىچىرلىدى، ـ خۇددى يىم بىر ساقلىدى، ياخشى كىرىپ قالمىدى ... ئەمدى سىلى بىردەم يالغۇز

ئالۋۇرۇپ تۇرىدىغان بوللا ـ دە، ... ؟

ـ ھېچقىسى يوق، يېنىمدا كۈلكىلىرى بىلەن بۆيلىرى قالدۇ، ـ دېدىم كۈلۈپ.

ئۇ چىقىپ كەتتى. ئىشكىتىن چىقىۋېتىپ راستىنلا ماڭا كۈلۈپ قويغىسۇم قىلدى. ئۆزۈم دېگەندەك ماڭا ئۇنىڭ كۈلكىسى ھەمراھ بولۇپ قالدى.

يالغۇز قالغىنىمدىن كېيىنلا بىر كېچىلىك ئۈيقۇسىزلىق، تەۋەككۈلچىلىك ۋە قارامۇقلىق بىلەن ئالدىراپ قىلىنغان بولسىمۇ نەتىجىسى ۋەپىقىيەتلىك چىققان بىر مۇنچە ھەرىكەت، قىسقىلا ۋاقىت ئىچىدە يۈز بېرىشنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولمايدىغاندەك بىلىنىدىغان، ئەمەلىيەتتە يۈز بەرگەن ھاياجانلاندۇرارلىق ئۆزگىرىشلەردىن خېلىلا چارچاپ قالغىنىمنى ھېس قىلدىم. دېگىنىگە ئېرىشكەنلەردە بولىدىغان بىر تۇرلۇك سېزىم، يەنى ئېرىشىشتىن ئىلگىرى مۇمكىن بولمايدىغاندەك كۆرۈنىدىغان، ئېرىشتىن كېيىن بولسا « شۇنچىلىك ئاسان، ھە ؟ » دېيىشكە ئاندۇرىدىغان سېزىم مېنى تېخىمۇ سولاشتۇرۇۋېتىپ باراتتى. مەن ئۆزەمگە ئۆزەمچە، سۆيىدىگى گېپىمنى قايرىۋېتىپ، ئاستىدىكى پالاستا ئورۇندۇقۇم. بۇۋىسارە تېزرەك كىرسە بولاتتى دەپ، ئۇنى خىيال قىلىپ، ئىنتىشقا باشلىدىم.

بۇۋىسارە قايتىپ كىردى. ئۇ يامغۇردىن ئىلگىرىكى ئۆز ئۆيىدىكى بۇۋىسارىگە ئايلىنىپ قايتىپ كىرگەنىدى. پەقەت ئۇچىسىدا ئاق ئەمەس، ئېگىز زەيتۇنە، گۈلى قىزىل ئىپەك كۆينەك ئالماشقانىدى. ئۇ خىجىل بولۇپ، بىر قىزىرىپ، بىر ئاقىرىپ تۇراتتى. نېمىدىن، نېمىشقا خىجىل بولغانلىقى ماڭا چۈشىنىكسىز ئىدى.

يۇيۇنۇش ئۈچۇن ئورنۇمدىن تۇردۇم.

مېھمانخانىنىڭ ئۈدۈلىدىكى ئۆينىڭ قازىنىقىدا يۇيۇنۇش ئۈسكىنىلىكىنى بىلەتتىم. قازاق ئالدىدا بىر سوغا ئىسسىق سۇ تۇراتتى. قازاق ئىچىدە ئارىراق بىر ئېۋرىشقىنىڭ ئېغزى بىلەن جوغىسىدىنمۇ ئورىكۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. يۇيۇنۇشۇم ئۈزاققا سوزۇلمىدى. ئۇنىڭ ئۈس-

تىگە ئالماشتۇرىدىغان كىيىم بولمىغاندىقتىن ، ئەسلىدىكىسىنىڭ لايلىرى ئۇۋۇلۇپتۇپ ، ئىشتىنىمنىڭ پاچقىنى پاكىز سۇدا بىر يۇيۇۋېتىپلا قايتا چىقتىم . ئۇستىباشلىرىم ئىچىدە قۇرۇقراقى ئايىغىمدىكى سەندەل ئىدى .

مېھمانخانىغا كىرگىنىمدە بۇۋىسارە ئۇخلاپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭ بېشىغا تەكىي قويۇلغان ، ئۇستىگە يوتقان يېپىقلىقىغا قارىغاندا خېلىدىن ئانا ئۇنى ئۇخلىتىپ قويغاندەك تۇراتتى . ئۇيقۇلۇقتىكى بۇۋىسارە كۆزۈمگە تېخىمۇ چىرايلىق ، تېخىمۇ ئوماق بولۇپ كۆرۈندى ، ئۇنىڭ چىرايىدىن غەم ، تەشۋىش دېگەننىڭ ئىز - ناسىنمۇ تاپقىلى بولمايتتى . ئۇ يېنىك تىنىپ ، يېقىملىق كۇلۇمسىرەپ ئۇخلايتتى . كۇلۇمسىرەشلىرى ئارىلىقىدا ئارىلاپ - ئارىلاپ ئۇخلىمىغاندەك كىرپىكلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ قوياتتى . قاراڭغۇسۇپ ئويغىتىپ قويماي دەپ قايتىپ چىقتىم . كىيىملىرىم ھازىر بولغانلىقتىن ، بەدىنىمگە چاپلىشىپ توڭدۇرماقتا ئىدى . خېلىدىن ئانا ئۇچرىسا ئوچاق ئالدىدا بىردەم ئولتۇراي ، دەپ تۇرۇشۇمغا بىزنى ھويلا باشلاپ قويغاندىن تارتىپ قارىسىنى كۆرسەتمىگەن نېغىزىدىن تۇللا قارىغاندا ئىنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى . ئىشىكنىڭ ئېچىلىشى بىلەن تەڭ ئاسمانغا ئاتىلىدىغان يالقۇن توختىغان ، ئاسمان خېلى سوۋۇكلەشكەن بولسىمۇ تېمپېراتۇرا كەتمىگەنىدى . قايسى ئۆگزىنىڭ ئىكەنلىكى نامەلۇم ، نوداق چۇشۇاتقان يامغۇرنىڭ سۇيى شارقىراشتىن توختىمىغانىدى .

— خېنىم قانداقراق ؟ — سورىدى ئۇ يامغۇر توختىغان بولسا بېشىدىن ئالمىغان تاغارنى پېشايۋان تېگىدىكى سۇپىغا تاشلاۋېتىپ .

ئۇنىڭ لاي پۇتلىرىنى بىر - بىرىگە سۈركەپ ، لېيىنى يەرگە چۇشۇرۇپ ، يەنە يەرگە تېپىپ - تېپىپ قويۇشلىرىنى كۆزەتكەچ :

— ئۇخلاۋاتىدۇ ، — دېدىم بوش ئاۋازدا .

ئۇنىڭ چاغدىلا كىيىملىرىمگە دىققەت قىلدى - دە :

— ئاپلا ، مېنىڭ قۇرۇق كىيىملىرىم بار ئەمەسمىدى ، — دېدى .

— قۇرۇپ قالار ، — دېدىم ۋە چىدىماي تەكلىپ بەردىم ، — ئۇ سۇنغاچ پاراڭلاشمايلىمۇ ؟

— شۇنداق قىلايلى ، مەنمۇ قالتىس توڭۇپ كەتتىم ، — دېدى ئۇ

ۋە مېنى باشلاپ بىر چەتتىكى ئاشخانىغا ئەكىردى . خېلىدىن ئانا بىلەن بىرەمتۇللا قارىنىڭ خوتۇنى قازان بىلەن ھەپىلىشۋاتاتتى .

سالام بەردىم . نېغىزىمتۇللا قارىنىڭ خوتۇنىنى ھازىرغىچە كۆرۈپ باقمىغانىدىم . ئۇ ئوتتۇرا بوي ، زىلۋا ئايال ئىكەن . ئەمما ئاشخانىغا كىرگىنىم بىلەنلا تور روملىنى يۇزىگە تارتىپ ، چىرايىنى يوشۇردى .

— تەيىار بولۇپ قالغانسىز ؟ — سورىدى نېغىزىمتۇللا قارى پۇتلىرىنى بىر - بىرىگە قېقىپ تۇرۇپ .

— ھە ، تەيىار بولدى بالام ، دۇملەيلى دەۋاتاتتۇق ، — دېدى خېلىدىن ئانا . ئاشۇ گېپى بىلەن تەڭ چوغنى تارتىپ ، كولۇڭغا دۆۋۈلەنگىلى تۇردى ، — مېھمان كېلىنىڭ ئۇزلىقىدىن پۇت - قولىمۇ كالۋالىشىپ قېتىپكەن كىشىنىڭ . نەۋاق دۇملەيدىغان ئاش ئىدى ، ئۇنى جىقراق ئولتۇرالسۇن ، دەپ كەينىگە سۈرىدىم .

— ئوبدان بوپتۇ ئانا ، — نېغىزىمتۇللا قارى شۇنداق دەۋېتىپ تۇرۇپ بىر تەرىنىڭ يۇڭلۇق يۇزىنى ئۇستىگە قىلىپ ، كولۇڭ تەرەپكە يېقىن سالدى - دە ، مېنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ، ئاندىن ئانىسىغا ، — چۆگۈنى مەن قويايى ، — دېدى .

خېلىدىن ئانا سۇ قاچىلانغان يوغان چۆگۈنى نېغىزىمتۇللا قارىغا بېرىپ ، كېلىنى بىلەن چېقىپ كەتتى . نېغىزىمتۇللا قارى چۆگۈنىنى كولۇڭنىڭ قازان تەرىپىگىرەك سۈرۈپ ، چوغنىڭ بىر قىسمىنى كۆسەي بىلەن شۇ ياقتا دۆۋىلەپ قويغاندىن كېيىن ، ماڭا :

— ئولتۇرسىلا ، ئولتۇرۇۋەرمەي نېمىشقا ئۆرەتۇرىلا ؟ — دېدى ۋە مەن ئولتۇرۇپ بولغۇچە ئوچاقتىكى چوغنىڭ ھەممىسىنى كولۇڭغا تارتىپ چىقاردى ، — ئاش ئۇزۇنراق تۇرسۇن ، خېنىم جىقراق ئۇخلىۋالسۇن ...

تېرە ئۇستىگە ئولتۇردۇم . يامغۇرنىڭ سوغۇقى ، كىيىمنىڭ ئۆللىكىدىن ئوت خالىغاندەك تۇرغىنىم بىلەن ئوت ئالدىدا ئولتۇرۇشۇمغىلا نوقاسىنىڭ تەپتىدىن كەينىمگە قاتىيىشقا مەجبۇر بولدۇم . باياتىن بېرى يۇيۇپ سىقىۋەتكەن ئىشتىنىمنىڭ پاچقىدىن سۇس مورکۆتۇرۇلۇشكە باشلىدى . نېغىزىمتۇللا قارىدىن گەپ كوتەتتىم .

— ئىككىلىرىنى ئەكىلىپ قويۇپلا تۆشۈكدەرۋازىسىغا چاپ
شۇڭا خىزمەتلىرىدە بولالمىدىم ، — دېدى ئۇكونىراق پالازدا ئولتۇرۇ
ئۇنىڭ قولىدىكى كۆسەيدىن ئىس چىقىپ تۇرسىمۇ ، ئۇ كۆسەينى
دىن نېرى قىلاي دېمەيتتى .

— خېلىچىخان ئانا ئوبدان قارىدى . سو ئىسسىتىپ قويۇپتىكە
يۇيۇنۇپ ، كىيىم يەڭگۈشلىۋالدۇق ...

— دەرۋازىۋەن « جانىۋار » نى قانداق تاپارمەن ، دېۋېدىم ، ئۇ
ئالدىمغا ئۇچراپ : « ھەي ، بۇرادەر ، قاق پودا بەڭدىن ناشتا قىلاي
كەلدىڭلىمۇ ؟ » دەپ سوراپ قالدى . بۇ چاغدا خەقنىڭ ئالدى مەسچە
يانىاي دېگەن ۋاقىت ئىدى . شۇڭا : « نامازدىن يېنىپ ، سىلىنى ئىزدە
يۈرۈشۈم .ناشتا قىلساقمۇ تەڭ قىلارمىز ... » دېدىم . ئۇ : « ياق ، بۇگا
بولمايدۇ ، ھاشار چىقىپ قالدى ... » دېدى . بىردەم كوچىلاپ ، « بەلە
لىپ چىكەرسىلە » دەپ ئالتە پۇللۇق يارماق تەڭلۈدىم « جانىۋار
تىلغا كىردى ...

« ھاشار چىقىپ قالدى » دېگەن گەپنى ئاڭلاپ گەپنىڭ نې
ئىكەنلىكىنى بىلمەيالدىم . موللا بەشترى پەرەز قىلغاندەك مىرزام قىز
غايىب بولۇشىغا سۈكۈت قىلمىغانىدى . نېغمەتۇللا قارىنىڭ ئېيتقى
بامداتقا ئەزان چىقىشى بىلەنلا باش دەرۋازىۋەن ھەممە دەرۋازىۋەنلە
يىغىشقا بۇيرۇپتۇ . ئۆيى يىراقتا ۋە كېسەللىك تۈپەيلى ، ياكى باشقا ئى
بىلەن كىلەلمەيدىغانلاردىن باشقا تۆت دەرۋازىۋەن يىغىلىپتۇ . باش دە
زىۋەن بۇگۈن دەرۋازىنى باشقا كۈنلەردىكىدىن كېيىن ئېچىشنى ، سە
بىر قىز بالىنى ئىزدەش مۇھىم بولغانلىقىنى يەتكۈزۈپتۇ . قىزنى تو
ئۇچۇن ئىككى ئايال يارەمگە كېلىدىكەن . ئومۇمەن ، دەرۋازىدىن
جىنس چىقسا ، ھېلىقى ئىككى ئايال ياندىكى بىر ھوجرىغا ئەكىرىپ چ
بەل ، پەرىجىسىنى ئېچىپ قاراپ باقىدىكەن . نېمىشقا شۇنى
قىلىدۇ ؟ ئۇ قىز كىم ؟ ... دەپ سوراشقا بولمايدۇ ، دەپ
پىلاپتۇ باش دەرۋازىۋەن يەنە .

تۆشۈك دەرۋازىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشنىڭ قارقىدەرۋازى

دەرۋازا ، يارباغ دەرۋازىلىرىدىمۇ تەكرارلىنىدىغانلىقىغا گۇمان قىلمايتى
دەرۋازىلارنى كېچىكتۇرۇپ ئېچىش باشقا تەييارلىقلارنى قىلىش بىلەن
ۋاسىرەنى تونۇيدىغان ئاياللارنى ئەۋەتىش ئۈچۈن ئىككىلىمۇ ئايان
قالغانىدى . « بۇۋاسىرەنى تونۇيدىغان شۇنچە كۆپ ئاياللارنى نەدىن
يار ؟ » دەپ ئويلىدىم ۋە بىردىنلا مەسلىھەت چېيى بولغان كۈندىكى ئا
لار ئىسىمگە چۈشتى . ئۇكۈندىكى ئاياللارنىڭ سەھرادىن كىرگەنلىرى
ولمىسىمۇ ئىككى تەرەپكە ۋاكالىتەن شەھەر ئىچىدىن بارغانلارمۇ كۆپ

— مىرزامنىڭ بىردەمنىڭ ئىچىدە دەرۋازىلارغا ئادەم ئەۋەتىپ ،
دەرۋازىۋەننى ئىندەكىكە كەلتۈرۈۋالغانلىقىغا قارىغاندا خېلى پۇل
لىگەندەك تۇرىدۇ ، — دېدى نېغمەتۇللا قارى تەشۋىشلەنگەنلىكىنى
ۇرماي ، — ئۇ خېنىمنى تېپىشقا بەل باغلىغاندەك تۇرىدۇ . بولمىسا ،
ازىلارنى باشقۇرۇش ھوقۇقى قازىخاندا ئەمەس ، شەھەر يامۇلدا
ىتى . باش دەرۋازىۋەنلەر مەنپەئەت كۆرمىسە مىرزامنىڭ
گە ئۇنامدۇ ؟

سۆزىنى تەستىقلاپ بېشىمنى لىڭشىتتىم . مىرزامدا پۇل بار ، كۈچ
ھوقۇق بار ئىدى ، بىز بىر ئاش پىشىم ماڭغان يولنى ئۇ بەش - ئالتە
ۇچىلىك ۋاقىت ئىچىدە بېسىپ بولالايتتى .

— تۆشۈكدەرۋازىسىدىن يېنىپلا ئۆيگە بۇرۇلماي باشقا تەرەپكە
م ، — دېدى نېغمەتۇللا قارى . مەن تېرىنى ئوتتىن سەل كەينىگە تار
، ئۇنىڭ سۆزىگە دىققىتىمنى بەردىم ، — كېچە سىلى دادىلىرى
ېتىن بولىدىغان تەگەشكىمۇ كۆڭۈل بۆلۈشمىزنى ئېيتماپمىدىلە ؟
رامنىڭ چاققانلىقىغا ھەيران بولۇپ ، باي ئاكىمزىمۇ ھەرىكەتكە چۈشسە
اق بولمىسۇن دەپ ، قازانچىيار بېشىغا باردىم . قازانچىدا بىزگە خوتۇن
ېتىن تېرىقنىڭ پىننىسچىلىك تۇغقان كېلىدىغان بىر مۇيىسپىتمىز
ۇنىڭ ئىشكى ئايرىم ئېچىلىدىغان ئىككى ھويلىسى بولۇپ ، قوشنا
ۇزمايدىغان ئادىتى بولغاچ ، بىرى ئۇزۇندىن بۇيان بىكار ئىدى . شۇ
مگە كېلىپ ، تۇغقانچىلىقنىڭ يولىنى قىلىپ بىزگە ئىجارىگە بېرەر

دەپ بارسام دۇئادا ئىكەندۇق . قىزغىن كۆرۈشتى ...

ـــ ماقۇل بولدىمۇ ؟ ـــ سورىدىم ئالدىراپ .

نېغمەتۇللا قارى ئۆزىمۇ كەينىگىرەك سۈرۈلۈپ ئولتۇردى . ئاندىن تېخىچە ئىس چىقىپ تۇرغان كۆسەي بىلەن چوغنى چوقچىلاپ تۇرۇپ :

ـــ كىمگە ، نېمە ئۈچۈن ئىجارىگە بېرىدىغانلىقىنى سۈرۈشتۇردى ، ـــ دېدى ئەزمىلىك بىلەن ، ـــ ئۆزى خۇدا گۈي ، پەۋقەت ، ئىسلىملىك ئادەم بولمىدىغان ، جاھانىمىك قاتتىقمۇ ، يۇمشاقمۇ كۆرگەچكە بىر نېمىدىن تولا بەك قورقۇپمۇ كەتمەيتتى ، ئەجەللىمۇ يۇرمەيتتى . ھۆكۈمەتتىمۇ نەچچىسىنى كۆرۈپ ، كۆزى پىشىپ قالغان ئادەم ئىدى . شۇڭا ...

مەن ئۇنىمك نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولدۇم .

ـــ گەپنىمك راستىنى دەپلا ـ دە ؟

ـــ راستىنى دېدىم ، ـــ دېدى نېغمەتۇللا قارى ، ـــ ئۇنى ـ بۇنى دەپ يوشۇرۇپ يۈرگۈچە گەپ مايەردىن مايەرگىچە ، خىراج ـ خەجىلىرى ئۆچۈن پۇلغا بېرىمەن دېسىلە ، جىق پۇل ئاللا ، نەق تۆلەيدۇ . ساۋاب تاپاي دېسىلە ئەل نەرخى ئىجارە ئاللا ، ئايلىقىنى ئالدىن تۆلەيدۇ ، دېدىم بۇۋاي كېيىنكىسىنى تاللىدى . ئەمما ، ئۆزىنىمك بۇ ئىشتىن خەۋەردار ئەمەسلىكىنى ئىككىلىرىگە بىلدۈرمەسلىكىمنى تەلەپ قىلدى . مەنمۇ ماقۇل بولۇپ ياندىم ... بۇۋاي يالغۇز ، كۆزى سەل خىرە ، ئىككىلىرىگە ئۇ ، ئۇ ئىككا ئىككىلىرى دەخلى قىلمىشايلا . بۇۋاي مەھەللىدىكىلەر ئەگەر سىرنى قالسا ، قاغىلىقتىن كەلگەن تۇغقانلىرىم دەيدىغان بولدى . بۇۋاينىمك تېگى قاغىلىقتىن ،

نېغمەتۇللا قارىنىمك بۇ ئورۇنلاشتۇرۇشىنى تازا پۇختا ، ئەتراپلىق بولغان دېگىلى بولمايتتى . چۈنكى ، مەھەللىدىكىلەرنىمك بىرنى سەزمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس . ئۇ تۇغقىنىم دېگەن گېپىدە چىڭ تۇرۇپ ، باشتىن ـ ئاياغ بىرنى ھمايىسىگە ئېلىشى كېرەك ئىدى . لېكىن ئۇنىڭدىن شۇنداق قىلىشنى تەلەپ قىلىش ھوقۇقمىز يوق ئىدى . مۇشۇنداق قېيىن شارائىتتا ، شۇ ئۆينىمك تېپىلغىنىمۇ ئەۋزەل ئەمەسمۇ !

مەن گۇمانىمنى ئوتتۇرىغا قويدۇم .

ـــ « ئەگەر مەھەللىدىكىلەر سىرنى قالسا ... » دېگەنلىرىدىن قارىغاندا ، بىز كۈندۈزلىرى تالاغا چىقمايدىكەنمىز ـ دە ؟

ـــ شۇنداق ، ـــ نېغمەتۇللا قارى چارىسىزلىقىنى ئوت چوقچىلاش ئۈستىدىن يوشۇرۇۋاتاتتى ، ـــ يوشۇرۇنۇپ تۇرۇشلا . ھويلىنىمك ئىشكى بۇ يانىدەكلا ئېچىلماي ، تېشىدىن قۇلۇپلانغان پېتى تۇرىدۇ . سۇ ئېلىش ، ھاجەت ، ئەخلەت تۆكۈش ... دېگەنلەر ئۈچۈن ، ئىككى ھويلىنىمك ئوتتۇرىدا بىر كونا ئۆي بار . ئۆينىمك ئىچىدىكى ئىشكىتىن بۇۋاي بار ھويلىغا چىقىشلا . بۇمۇ كېچىدە بولسۇن ، دەيدۇ ، بۇۋاي .

ـــ بوپتۇ ، تېپىلغىنى ئەۋزەل ، ـــ دېدىم

نېغمەتۇللا قارى ئەمدى سەل جانلىنىپ كۆڭلۈمنى ياساپ قويدى :

ـــ مىرزام سەككىز خوتۇنىنى دەرۋازىغا قويۇپ ، نەچچە يىل پايلاقچىلىق قىلار ؟ ئو خوتۇنلارنىڭمۇ ئېرى ، ئۆيى ، بالىلىرى باردۇر ؟ بىر كۈن قىلار ، ئىككى كۈن قىلار ، ئۈچ كۈن قىلار بۇ پايلاقچىلىقنى . ئاندىن ئەلدىرگە تەن بېرەر ، بىزمۇ دەرۋازىلارنى كۆزىتىپ تۇرارمىز . قول ئاستىدىكى يوچۇق چىقارساقلا خېنىمنى ياساپ ـ جابدۇپ چىقىرىۋەتسەك بولىدىغىنىمك ئىشلىرى ئاسان ئەمەسمۇ ؟

شۇنداق ، بۇۋىسارىلا چىقىپ كېتەلىسە ، مەن سۇڭگۇچتىن چىقسامۇ ، سېپىلدىن ئارغامچا ئارقىلىق ئارتىلىپ چۈشسەممۇ چىقىپ كېتەلەيتتىم .

ـــ شۇنداق ، ـــ ئەمدى ئاۋازلىق مولاھىزە قىلىپ ، نېغمەتۇللا قارىنىمك سۆزىنى تەستىقلىدىم ، ـــ مىرزام پايلاپ ، ماريلاپ ھەرقانچە چىدىسا ھەپتە چىدار ، ئاڭغۇچە قازانچىدىكى شۇ بۇۋاينىمك ھويلىسىدا تۇرۇپ تۇرارمىز ...

ـــ دادىلىرى تەرەپتىن كۆڭلىمىز توق ئەمەس ـ دە ! بولمىسا ، بۇ ئۆي ئۆزلىرىنىمك ئۆيى ئىدى ...

ئۇنىمك كۆڭلى ئۈچۈن رەھمەت دېدىم . تۆزۈت گەپلەرنى ئالماشتۇرۇشنىمك باھانىسىمۇ تېپىلدى :

— ئاشنىڭ تېگى كۆيدى، — دېدىم پۈتلىرىمنى ئولتۇرۇۋېتىپ.

چۆگۈنمۇ قاينىغاندى. نېغمەتۇللا قارى چۆگۈننى قوقاسلىق قىرىپ، كولۇڭنىڭ قىرىغا قويۇپ قويدى.

— خېنىمنى ئويغىتمىزمۇ قانداق؟ — دەپ سورىدى.

شۇتاپتا بېشىمدا بىر تاغار غەم تۇرغىنىغا قارىماي، مېنىمۇ ياسىماقتا ئىدى. ئەگەر بۇ نېغمەتۇللا قارىنىڭ ئۆيى بولمىغان بولسا، ئاش - پاشقا قارىمايلا موك يېتىپ ئۇخلىۋالغۇم بار ئىدى. شۇڭا ئۆزۈمگە قىياس قىلىپ:

— ئۇخلىۋالسۇنمىكىن ...، — دېدىم.

— ئۇنداقتا بىز ساقلىمايمىز - دە؟ — بىدى ئۇ.

ئىككىمىز تالاغا چىقتۇق. ئاسمان خېلى سۈزۈلۈپ قالغانىدى. ئەتراپىمۇ جىمجىتلىشىپ قالغان. نولاردىن چۈشكەن سۇلارنىڭ شارقىراپ توختىغانىدى. بۇ ھويلا ئىچىدىكى يامغۇرسۈيى بوسۇغا ئاستىدىكى مۇنچاقتەك پاتقاقنى تۇشۇكتىن دەرۋازا سىرتىغا ۋاقتى - قەرەلدە چىقىرىۋېتىلىپ تۇرغانلىقتىن، ھازىر خېلىلا قۇرۇپ قالغانىدى. پەقەت ئۇ يەر، بۇ يەردە ئاياغ ئاستىدىن چۈشكەن لاي پارچىلىرىلا ھويلا ئىچىنىڭ پاكىزلىقىغا نوقسان كەلتۈرەتتى.

نېغمەتۇللا قارى ئانىسىغا ئاشنى ئۈسۈشنى، بۇۋىسارىنىڭ ئويغىنىشىنى كۈتمەيدىغانلىقىمىزنى ئوقتۇردى. ئىككىمىز قول چايقاپ مېھمانخانا بىلەن ئۇنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دەھلىزگە سېلىنغان شىرداق ئۈستىدە ئولتۇردۇق، نېغمەتۇللا قارى داستىخان سېلىش، ئاش ئەكىرىشكە چىقىپ كەتتى.

مېھمانخانىغا كىرىپ، ھېچ بولمىسا ئىشكىتىن بېشىمنى تىقىپ، بۇۋىسارىنى كۆرگۈم كېلىپ كېتىۋاتاتتى. لېكىن، ئۆيى ئىگىلىرىدىن بىرەرى كۆرۈپ قالسا سەت بولمىسۇن، دەپ ئۆزۈمنى زورغا بېسىپ ئولتۇردۇم. نېغمەتۇللا قارىمۇ بىرلىگەن دۆۋە ئۇسۇلۇپ، ئۇستىگە يەنە

مۇشتىتەك گۆش بېسىلغان پولۇنى كۆتۈرۈپ كىرىپ قالدى. ئۇ لەي داستىخانىغا قويۇۋاتقاندا دەرۋازاغا ئۇرۇلدى.

— كىمدۇر بۇ؟ — سورىدى ئۇ ئۆزىچە، — مەھەللىدىكىلەر ئەسلا سۈيى تۆكۈلمەس دەپ چاقىرغىلى كىرگەنمىدۇ، ياكى ...

دەرۋازا قېقىلۇۋەرگەنلىكتىن، ئۇنى ئاچقىلى ئاشخانا ئۆيىدىن خېلىچىخان ئانا چىقتى. نېغمەتۇللا قارى ئانىسىنى ئىشارەت ئارقىلىق ياقىرۇپلىپ، دەھلىزگە كىرگەندە پەس ئاۋاز بىلەن:

— مېنى سورىغانلارغا ئىشخانىغا كەتتى، دەپ قويارلا، — دېدى.

خېلىچىخان ئانا چىقىپ كېتىپ، نېغمەتۇللا قارى تېخى ئولتۇرا — ئولتۇرماي دەھلىز ئىشىكىدە موللا بەشىرى كۆرۈندى. قارىغاندا دەرۋازىنى ئۆزى ئېچىپ كىرىۋەرگەنىدى.

— مەن تېخى گەپ قىلىشقىمۇ ئېلىگۈرەلمىگەنىدىمغۇ ... — دېدى ئۇ يەرگە يانغان خېلىچىخان ئانا كۈلۈپ.

ھەممەيلەن كۈلۈۋەتتۇق. نېغمەتۇللا قارى:

— دەرۋازىنى تاقىۋېتەرلا، — دېدى ئانىسىغا، ئاندىن موللا بەشىرىدىن، — تىنچلىقتۇ موللىكا؟ — دەپ ئەھۋاللا سورىغاچ قول چايقاش كېرەكلىكىنى ئىشارەت قىلىپ، بوسۇغا سىرتىغا چىقتى.

موللا بەشىرى قولىنى چايقاپ، بەلۋېغى بىلەن سۇرتكەچ سۇپا سىرىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇ پۇتىنىڭ لاي ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، يەر سىرىغا چىققىلى ئۇنىمىغانلىقتىن، تۆرده مەن ئولتۇردۇم. دۇئادىن كېيىن موللا بەشرى:

— خېنىم قېنى، قانداقراق؟ — دەپ سورىدى.

— ئەھۋالى ئوبدان، ئۇخلاۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردىم.

— سىلىنى چۈش - پېشىنلەر بىلەن كېلەرمىكىن دەپتىمەن، — دېدى نېغمەتۇللاقارى بىر ئاق نان ئۇستىگە گۆشنى ئېتىۋېتىپ، — قوشنىدارچىلىقتىن چاتاق چىقمىغاندۇ؟

موللا بەشرى ئاۋۋال:

— ھېلىمۇ پېشىن بولمىغىنى بىلەن چۈش بولۇپ قالدى، — دې-

دى . ئاندىن نېغمەتۇللا قارىغا بىر ، ماڭا بىر قاراپ قويۇپ سوئال
بەردى ، ــ مەن تەرەپتىن جاتاق چىقمىدى . مىرزا قوشنامنىڭ
نېمە بويتىكىن ، بامداتتىن بۇرۇنلا ئۆيۈر - تۆپۈر بولۇپ
نامازدىن كېيىن پېقىرنىڭ ئۆيىگە مەھەللە چوڭلىرىدىن تۆت
مان بولۇپ كېلىشتى . سۇيىغا باشلىسام ئۇيەر ئىسسىق ئىكەن ،
ئولتۇرايلى دەپ ئۆگزىگە چىقىۋېلىشتى . ھاي ، ھاي ، ئۆگزە ھال
مىغان ، پاتقاق ئۆگزىگە دەسسەشسىلە كېيىن يامغۇر ئۇنىمار
قالمىدۇ ، دەپ تەستە ياندۇرۇپ چۈشتۇم . رەنجىدىمۇ . قانداق
نانغىمۇ قارىماي چىقىپ كېتىشتى .

چاقچاقلىقا ئوخشىتىپ دېيىلگەن بۇ سۆزلەر قىزىق بولۇ
قايسىمىز كۈلمىدۇق . نېغمەتۇللا قارى ماڭا :

« قانداق ، دېمىدىمۇ ؟ » دېگەندەك قىلىپ قارىدى ،
« چۈشەندىم » ئىشارىتىگە بېشىمنى لىڭشىتىپ قويدۇم .

ــ گەپ ، سۆزسورىمىغاندۇ ؟ ــ سورىدىم موللا بەشرىدىن

ــ سورىدى ، ــ جاۋاب بەردى ئۇ ئەمدى چاي
رىلاشتۇرماي ، ــ كېچەتىن بىرەر ئاۋاز ، شەپە تا
ئاڭلىمىغانلىقىمنى ، ئاخشام ئۆيگە قاچان قايتقانلىقىمنى سورىدى ،
ئۇلارغا جاۋاب بېرمىگەنلىكىمنى زورۇرىيىتى يوقتەك . ھە دېسىلا
پەسكە قارىشىدۇ . بىرەرتە ئىز قالدىرمىكىن دېگىنىدۇر .
ئۇنداق ئۆگزىدە ماڭىدىغان مېھمانلار يوقتۇر ؟ ــ سورىدى ئۇ
قىلىپ نېغمەتۇللاقارىدىن

ــ يوق ، يوق ، ــ نېغمەتۇللا قارى كۈلۈپ كەتتى ،
سوۋۇپ قالدى ، ئەبجەش ياغ ئىدى ، بەك سوۋۇپ كەتە
بولماي قالدۇ .

ــ ياخشى مېھمان ئاش ئۈستىگە كېلىدۇ ، دەپتىكەن ،
نىڭ ئۈستىگە كەلگىنىمگە قارىغىنىدا بەك ياخشى بولمىسا
ئەمەس ئوخشايمەن . قېنى ، ئاشقا باقلى ، بىسمىللا ،
رەھىم ... ، ــ دەپ ئاشقا قول سوزدى موللا بەشرى .

موللا بەشرىنىڭ گەپدانلىق قىلىپ ، ھەدەپ چاقچاق قىلىۋېرىشىگە
يا ئۇ بىرنېمىدىن خۇشال ، ياكى ئېيتقىنىغان گېپى چالا قالدى دەپ
بىراق ، ئاش يەۋاتقۇچە ئارىلىقتا ئۇنىڭ چىرايىدىن مەن
ھالەت ئىپادىلەنمەيتتى . ئۇ ئاچ قالغان ئادەمدەك ئاشقا ئۆزىنى
ئادەتتىن كېيىن داستىخان يېغىشتۇرۇلۇپ ، قول يۇيۇپ
قالغاندىن كېيىن موللا بەشرى چەكمەن تونىنىڭ ئىچىدىن ئۆزۈن
كۆكلىمىكىنى ئىككى ئايلاندۇرۇپ باغلىۋالغان كۆك سەگەز
ئېشىپ :

ــ بۇ ئاينۇرخېنىمنىڭ ئۆزلىرىگە ئاتىغىنى ئىكەن ، مەن ئاما
ئايشۇردۇم ، ــ دېدى ۋە گۈلى ئاق ، تېگى زېيتۇنە رەڭلىك ياغلىققا
ئامان بىر تۈگۈنچەكنى ئۆزاتتى .

ياغلىققىنى ئېلىۋاتقىچە يۈرىكىم «قارت» قىلىپ قالدى .
ئىچىدىكى ئۇلارنىڭ كۆزىچە يەشتىم . ئون ئىككى دانە نىكولاي دەۋرى
ئالتون سوملۇق تىللاسى بىلەن ئالبۇقانچىلىكلا بىر پارچە قەغەزگە
ئوراپ چەكچىيىپلا قاراشتۇق . قەغەزگە قىسقىلا قىلىپ « خۇدا
بەرسە . تەلىيىگلارنى بەرگەي » دەپ يېزىلغانىدى .

ــ ئۇ ئۆزى قېنى ، باشقاگەپ - سۆز قىلمىدىمۇ ؟ ــ دەپ سورىدىم

ــ مەن ئۆيدە ئىشىم بولمىغانلىقتىن ، ئىشىك ئالدىغا يىغىلۇۋالغان
ئوسۇپىنى كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چېچىۋاتاتتىم ، ــ دەپ باشلىدى
ئۇ ئەشرى ، ــ ئالدىغا سەل ئىگىشكەن ، ئوتتۇرىچە كېلىنگەن بىر ئايال
ئۆگزىلەرگە ، بىر ئىشكىلەرگە قاراپ مەن تەرەپكە يېقىنلاپ كەلدى .
ئۇنىڭدىن ئانچە - مۇنچە ئادەملەرمۇ ئۆتۈشۈپ تۇرغانلىقتىن بۇ ئايالنىمۇ
ئۇنداق يولۇچىلاردىن بىرى ، دەپ ئويلايتىمەن . ئۇ ئۇدۇلۇمغا
ئالدىلا بىر نېمىدىن چۆچىگەندەك توختاپ قېلىپ ، ئەتراپقا
قارىۋالدى - دە ، چۈمبىلىنى ئاچتى . قاراپ ھەيران قالدىم . ئۇ
ئاي سىياقىغا كىرىۋالغان ئاينۇر خېنىم ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلەي ؟ ــ
موللا بەشرى ئاينۇر ھازىر ئالدىدا تۇرغاندەك ھاياجانلىناتتى ، ــ تېخى

ئېسىمنى يىغىپ بولغۇچە ، ئۇ مۇشۇ تۇگۈنچەكنى ماڭا ئۇزىتىپ ئۆرۈ
«بۇۋىسارە خېنىمنىڭ ھويلىسىغا يانداش ئىككىلىرىنىڭ بىلە
ئىشكىلىرىنى نەدىن تاپارمەن ، دەپ غەم قىلسام ، خۇدا ئۆزى ا
قىلدى . بۇنى قارى خوجامغا بېرىپ قويسىلا ، بۇ ئۇنىڭ ۋە خې
تويىغا ئاتىغىنىم ،ئەمدى ئۆيگە قايتمىسۇن ، مەن بىر تۇغقىنىمنىڭ
مەزگىل تۇرۇشقا كەتتىم ... » دېدى . بۇ نېمە ئىش ، ئۇ «توي »نى قا
بىلىدۇ ، دەپ تىكىرقاپلا قالدىم . ئۆيگە باشلاي ، چاي - پاي ا
سۇرۇشتۇرۇپ باقاي دەپ بېشىمنى كۆتۈرسەم ، ئۇ مومايدەك ئەمە
تايىچاقتەك دىكىلداپ مېڭىپ ، دوقمۇشتىن ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ . باقا
تۇتۇپ« خۇدايا تۇۋا ،بۇگۈن ئالدىمغا يا كۆرپىگە چىقماي ، ئۆگرە
چىقىدىغان ، يا دوگھاقلاپ كېلىپ كېيىكتەك قايتىدىغان مېھمانلار كې
دىغان ئوخشامدۇ ؟ » دەپ ئويلىدىم . سىلىنى ئالمادىس ئۆيگە بې
قالسا ئەھۋالنى بىلمەي تېنەپ قالمىسۇن ، دەپ نەرسە - كېرەك بىلە
سۆزنى يەتكۈزۈپ قويۇش ئۈچۈن بۇياققا چاپتىم ...

كۆزۈمگە ياش كەلدى . «ئاينۇر ... » دەپ ۋارقىراپ يىغلىغۇلۇ
كېلىپ كەتتى ، ئۇ بۇۋىسارىگە ئېيتقان گېپىنى ئەمەلىيەتكە ئايلاندۇرغان
شەھەردىن چىقىپ كەتكەنىدى . ئەمما ، ئۇنىڭ ماڭا ئېيتقىدىغان گېپى بار
ئىدى . ئۇ ئېيتىشقا ۋەدە بەرگەن بولسىمۇ ، بۇ ۋەدىسىنى تېخى ئورۇنلى
غانىدى . ئۇنىڭ ۋەدىسى ئۈچۈنلا ئەمەس ، ماڭا كۆرسەتكەن ياردىمى
غەمخورلۇقى ئۈچۈن بولسىمۇ بىر قېتىم « رەھمەت » دەپ قويۇشۇم كېرەك
ئىدى . ئەمدى شۇنداق پۇرسەتمۇ يوق ئىدى . ئۇنىڭ بىلەن ئۆمۈرۋايە
كۆرۈشەلمەسلىكىمۇ مۇمكىن ئىدى ...

ئەمدى نېغىمەتۇللا قارى بىزنىڭ يۆتكىلىدىغانلىقىمىزنى
كۆچىدىغان جاي ۋە ھويلىنىڭ شارائىتىنى سۆزلەشكە باشلىدى . مولا
بەشرىنىڭ دىققىتى ئۇنىڭ ئۈچۈن يېڭى بولغان بۇخەۋەرگە يۆتكەلدى ،
دەرۋازىلارغا ئادەم قويۇلغانلىقى ئۇنىمۇ تەشۋىشلەندۇرگەنىدەك قىلاتتى ،
لېكىن ، ئۇمۇ نېغىمەتۇللا قارى بىلەن بالدۇر پۇتۇشۇۋالغانىدەك ئوخشاش بىر
سۆزنى دېدى :

ــ مىرزام دەرۋازا تۇسىنا نەچچە كۈن تۇسار ؟ نېرىسى تۆت -
كۈن ، بېرىسى ئىككى - ئۈچ كۈندە ۋاڭ دەيدۇ . بوپتۇ ، قازانچىدا
ئۈچ كۈن تۇرۇپ بېقىشسىلا قېنى ...

بۇۋىسارىنىڭ چىقىشى بىلەن موللابەشرى سۆزدىن توختىدى . ئۇ
نېغىمەتۇللا قارى ئۇنىڭدىن ھال سورىغاچ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى .
بۇۋىسارە لايىقىدا جاۋاب بېرىۋېتىپ ، رومىلى بىلەن يۈزىنى توستى .
قانداق بولسىمۇ ، بۇۋىسارىنىڭ قاپاقلىرى سەل ئىششىغانلىقىنى سېزىپ
قالدۇم ، بىر كېچىلىك ئۇيقۇسىزلىق ، يامغۇرغا چىلىنىش ۋە ئۇيقۇ
تىشىپ ئۇنىڭدا خىيالا بوشىشىش ئالامەتلىرىنى قالدۇرغانىدى . ئۇنىڭ
ئەن ھويلىغا چىقتىم ۋە يۈزىنى يۇيۇپ ، ئاشخانا ئۆيىدە ئاياللار بىلەن
ئالاقاچ تۇرۇشنى ، بىز ئۇچەيلەنىڭ كۆچۈش توغرۇلۇق سۆزلىشىدە
يەنە ئاز - تولا گېپىمىز بارلىقىنى ئېيتتىم .

ــ نەگىرەك كۆچىمىز ؟ ــ سورىدى ئۇ ئەجەبلىنىپ .

ــ مەنمۇ بىلمەيمەن ، ئىشقىلىپ ، قازانچى مەھەللىسىگە
چىقىپ كەتمەيلى . نېغىمەتۇللا قارىغا يىراقراق توغقان كېلىدىغان بىر بۇۋاينىڭ
ئۆيى تۇرغان ھويلىسىغا ... ــ دېدىم .

ــ شەھەردىن چىقىپ كەتسەكلا بولمىدىمۇ ؟ ــ بۇۋىسارىنىڭ
ئوزلىرىدىن ئالدىرىغانلىق بەلگىسى چىقىپ تۇراتتى .

مەن ھەممەگەپنى بۇيەردە سۆزلەشنى بىئەپ كۆرۈپ :

ــ ھازىرچە بولمايدىغان ئوخشايدۇ ، ــ دەپلا ئۇنى ئال
دىراتتىم ، ــ سىلى ئاۋۋال تاماق يەۋالسىلا ، قالدى گەپنى كېيىن
پىشەيلى .

ئۇ ئاشخانا ئۆيى تەرەپكە كەتكەندىن كېيىن موللا بەشرى بىلەن
نېغىمەتۇللا قارىنىڭ يېنىغا قايتىپ كىردىم . ئۇلارھېچنېمە دېيىشمەي ،
ئاشلىرىنى سېلىپ ئولتۇرۇشاتتى . مېنىڭ كىرىشىم بىلەن ئۇلار بېشىنى
ئوتۇردى .

ــ ئەمدى بىز كۆچكەندىن كېيىنكى ئىشلارنى قانداق
قىلىدىغانلىقىمىز ھەققىدە مەسلىھەت كۆرسىتىشسىلە ، ــ دېدىم ، ــ خې-

نىمىمۇ بىر بوغجۇما بىلەنلا قايتىپ چىقتى . مەندە تېخى شۇمۇ بۇ سېلىنجا ، ئورۇن - چۇشەك ، قاچا - قومۇچ دەيدىغان نەرسىلەرنى بولار ؟

— راست ! — قوشۇلدى موللا بەشىرى ، — نېمىلىكى بولۇ ئۆي تۇتۇشقا توغرا كېلىدۇ . بىر تال تارىشا گۈگۈت بولمىسا قارا ياققىلى بولمايدۇ

— بۇ نەرسىلەرنى بىزنىڭ ئۆيدىن ئاپىرايلى ، — دېدى قارى .

ئۇچىمىز بۇ ئىش ئۈستىدە بىر پەس مەسلىھەت قىلىشىپ كېيىن ، موللا بەشىرى سۇپىغا سالمىدىغانغا بىر گىلەم . ئاش تاماق قازان ، چۆمۈچ ، نېغىمەتۇللا قارى ئىككى كۆرپە بىر يوتقان ، تەكسى ، چاي قاينىتىپ ئىچىدىغان چۆگۈن ئاپىرىپ بېرىدىغان چىنە - قاچا ، لەگەن ، قوشۇق ۋە ئاپتۇۋا - چىلاپچىنى ئۆي بۇۋايدىن سورايدىغان ، تېپىلمىسا ئاندىن باشقىچە ئىلاجىنى قىلىپ بولۇشتۇق

نېغىمەتۇللا قارى شۇتاپىنىڭ ئۆزىدە موللا بەشىرىنى قازانچىغا باردىغان بولدى . ئۇ بىر قىسىم نەرسىلەرنى ھازىر ئېلىپ يۆتكەش ، شۇ باھانىدە موللا بەشىرى بىز بارماقچى بولغان كۇرۇڤۇلىش كېيىن ئۇنىڭ ئۆز ئالدىغا ئايرىم بېرىشنى قولايلاشتۇرۇپ ئىسپاتلىدى . موللا بەشىرىمۇ بۇنىڭغا قوشۇلدى . موللا بىلەن كۆرپىلەرنى ، نېغىمەتۇللا قارى تەكسىي بىلەن چۆگۈننى كۆتۈرۈپ كېتىشتى . يالغۇز قالدىم .

يالغۇزلۇقۇم ئۇزاققا سوزۇلمىدى . بۇۋىسارە قايتىپ كىردى . چىرايى بايقىدىن ئۇچىشالغان بولسىمۇ ، قاپقىنىڭ سىمىزلىكى تېخى مىگەنىدى . لېكىن ، بۇ ئۇنىڭغا يەنىمۇ گۇزەللىك ئاۋۇتقانىدى . ئۇ زوقلىنىپ قاراۋاتقىنىمدا ئۇ :

— سىلى ئوخلىمىغان ئوخشايلا - ھە؟ — دەپ سورىدى ، ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن ، ئۇخلاپ كېتىپتىمەن ...

— ھىلىمۇ ئازلا ئۇخلىلا ، — دېدىم ۋە ئاينۇرنىڭ تۇگۈنچىكى قايناپ ئۇنى ئۈزاتتىم ، — ئاينۇر سىلىگە دېگەندەك قىپتۇ ...

ئاينۇرنىڭ تۇگۈنچىكى بۇۋىسارە ئۇچۇن ناھايىتى ئېغىر تۇيولدى ، ئۇنىڭ ياغلىق تۇتقان قولى ساڭگىلاپ قالدى ، كېيىن ئۇ ياغلىقنى سىللالارنى كۆردى ، ئۇنى ياغلىق بىلەن بىر يانغا قويۇپ ، خەتنى مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىدىنمۇ لىغىلداپ تۇرغان ياش پەردىسىنى

— بىچارە ئاينۇر خېنىم ... — دېدى ئۇ بىر ھازادىن كېيىن .

ئۇ ئېمىنى كۆزدە تۇتۇپ شۇنداق دېدى ، ئۇنىڭ « بىچارە » دېگەن ئاينۇرنىڭ پۇتۇن ھاياتىغا قارىتىپ ئېيتىلغانمۇ ، ئەگەر شۇنداق بولسا ئاينۇر ماڭا سۆزلەپ بەرگەن ھايات سەرگۈزەشتىلىرىنى بۇۋىسارە سۆزلەپ بەرگەنمۇ ، ئەگەر ئۇ ھايات سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلىغاندا سۆزلەپ بەرمىگەن بولسا ، « بىچارە » دېگەن سۆز ئاينۇرنىڭ دادامنىڭ قولىغا چۈشكەندىن كېيىنكى تۇرمۇشىغا قارىمامۇ ؟ ياكى بۇنىڭدىن كېيىنكى نامەلۇم ھايات مۇساپىسىغا قارىمامۇ ، بۇلارنى ئاڭقىرالمىدىم . ئاينۇرنىڭ مەن ئۇچۇن يەنەبىر ئۇنسىكسىز تەرىپى شۇ ئىدىكى ، ئۇنىمە ئۇچۇن بۇۋىسارە مەن بىلەن ئولغاندىن كېيىن ، ئۆينى ، شەھەرنى تاشلاپ كېتىدۇ ؟ ئۇ بىزنىڭ ئۇرغان چاغلىرىدا دادامدىن خوۋلۇق كۆرمىگىنىغۇ راست ، ئەمما ئاخىرىدا تاشلاپ كەتمىگەن ئۆينى ئەمدى نېمىشقا تاشلاپ كېتىدۇ ؟ ...

بۇلارغا ئارتۇقچە باش قاتۇرمىدىم ، باش قاتۇرسامۇ جاۋاب تاپالمايتتىم . شۇڭا ، تېخىچە مۇڭلىنىپ ، ئاينۇرنىڭ بىر قۇرلا خېتى يەنە قەغەزنى تۇتۇپ ئولتۇرغان بۇۋىسارىنىمۇ خىيالدىن ئازاد قىلىش

— دەرھال شەھەردىن چىقىپ كېتەلمەيدىغانلىقىمىزنىڭ سەۋەبىنى بىرەيمۇ ؟ — دېدىم .

كۈتكىنىمدەكلا ، بۇۋىسارىنىڭ دېققىتى بۇرالدى . ئۇ ئاغزىنى ئاچقان بولسىمۇ ، كۆزلىرى ئارقىلىق مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاشقا تەييار

كېرەك بولغان ئۆيگە چىقىشىمىزنى ناھايىتى ئارزۇ قىلاتتىم . ئەمما ، بۇ‌ۋاي بۇنىڭغا ئالدىراپ كەتمىدى .ئۇ ھەر ئىككى قولىنىڭ باشمالىتىقىنىڭ كەينىدە بۇرۇتىنى يېتىشىغا سىيلاپ تۇرۇپ :

ــ قېنى مېھمانلار ، ھەر بىرلىرىنى نەدىن سورايمىز ؟ ــ دېدى .

مەن بۇنداق سوئال بېرىلىشىنى كۈتمىگەنلىكىم ئۈچۈن تىكىرقاپ ، نېغمەتۇللا قارىغا قارىدىم . نېغمەتۇللا قارى سەل ئۇنلۇك قىلىپ :

ــ ئەتىگەن ۋە چۈشتە سىلىگە چۈشەندۈرگەندەك ، بۇ ئەر ـ خوتۇنلار يېگىياچلىقتا ئۆيدىكى چوڭلار بىلەن سەل خاپىلىشىپ قاپتۇ ،شۇنىڭ بىلەن يوپۇرغىنى تاشلاپ ، مېنى قانات تارتىپ كەلگەنىكەن . ئۆزلىرىمۇ بىللا ، بىزنىڭ ئۆي تاراق ...

ــ ھە ، چۈشەندىم بالام ، ــ دېدى بۇ‌ۋاي ، ــ ئىككى قېتىم دېگىنىڭىز راست ، مەن ئۆز ئاغزىدىن گەپ ئاڭلاي دەپتىم .خوش ، سىلەر تالىپ چاغلىرىڭلاردا تونۇش ئىدۇق ، دەيسىلەرغۇ دەيمەن ؟

ــ شۇنداق ، ــ دېدى يەنە نېغمەتۇللا قارى ، ــ مەدرىستە تونۇشقان .

ــ ھە ، مەھەللە چوڭلىرى سۈرۈشتۈرسە ئىسمىنى نېمە دەيمەن ؟

ــ مەھەللە چوڭلىرىغا كۆرۈنمىسۇن ، تالا ـ تۈزگە چىقمىسۇن ، دەپ ئۆزلىرى تەلەپ قىلغانىدىلىغۇ ؟ ــ نېغمەتۇللا قارى سەل تېرىكتى .

بۇ‌ۋاي خۇپسەنلىك قىلىۋاتقىنىنى يوشۇرمايلا :

ــ ئەمدى بالام ، شۇنداق دېمەي بولمايدۇ . بۇ كۈنلەردە كېلىنلەر چوڭلار بىلەن خاپىلىشىپ قالسا كۈيۈسىنى باشلاپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ، ئانىسى بىلەن بىر نېمە دېيىشىپ قالسا تۇغقانلىرىنىڭكىگە كېتىدىغان ئىشلار غا ئوخشىمايدىغانراق خاپىلىشىپ قېلىشلارمۇ چىقىدىغان بولۇپ قالدى ئەمەسمۇ ؟ ــ دېدى .

ــ بۇلارنىڭ يۇرتىدا شۇنچىلىك تۇغقانلىرىمۇ يوق ئىكەن ، ــ دېدى مولا بەشىرى ئاربچىلاپ .

ــ قەشقەرنى شۇڭا «ئەزىزانە» دەيدۇ ، ــ بۇ‌ۋاي نېغمەتۇللا قارى بىلەن مولا بەشىرنىڭ سۆزلىرىنى رەت قىلمىسىمۇ ئىشەنمىگەنلىكىنى

چاندۇراتتى ، ــ قەشقەرگە ئون سەككىزىنىڭ ئالەمنىڭ يېتىمچىلىرى كەلسىمۇ سىغىپ كېتىدۇ .

نېغمەتۇللاقارى بۇگەپ ـ سۆزلەردىن زېرىككەندەك :

ــ كىچىچە ئۆيدىن يامغۇر ئۆتۈپ ئۇخلاتمىغانىدى ... مېھمانلار چىقىپ دەم ئالسا ، بىر دۇئا قىلىپ بەرگەن بولسىلا ، ــ دېدى .

بۇ‌ۋاي بايا تىنقى خۇپسەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى ئاشكارىلىدى :

ــ مەن قېرىپ قالغان ، يۆلەنچۇكۇم يوق ئادەم . ئۆي ـ جاي سالدىغان ئىشلار تۈگەپ كېتىۋاتامدىكىنتاك ، ياغاچ ئېلىپ سېتىشتىن نەپ چىقمايدىغان بولۇپ قالدى . يوپۇرغىلىق بۇ مېھمانلار ، ــ ئۇ « يوپۇرغىلىق » دېگەندە ئاھاڭىنى سوزۇپ ئۇرغۇسىنى ئېغىرلىتىپ ئېيتتى ، ــ ئۇچ ـ تۆت كۈن تۇرىمىز دېگىنى بىلەن قەشقەرنىڭ توپىسى ئېغىر يۇرت . ھەدىسلا قوزغالغىلى بولماي قالدۇ . شۇڭا ، ئالدىن ئۇچ ئېيلىق ...

ــ ئۆي ئىجارىسىنى مەن بېرىمەن ، دەپ نەچچە ئېيتتىمغۇ سىلىگە ؟ ــ نېغمەتۇللا قارى خىجىلا ئاچچىق بىلەن دېدى .

ــ سەنمۇ بېرىسەن بالام ، ــ قاپتىلىغا ئالمايتتى بۇ‌ۋاي ، ــ سېنىڭ بەرگىنىڭ تۇغقانچىلىقنىڭ كۆيۈمى ئۈچۈن ، ئۇنى قانداقمۇ ئىجارىگە ھېسابلىغىلى بولىدۇ ؟

ــ ئۇچ ئايلىققىغا قانچە پۇل ئالىلا ؟ ــ سورىدىم تالاش تارتىشىنى توختىتىش ئۈچۈن .

بۇ‌ۋاي نېغمەتۇللا قارى بىلەن مولا بەشىرنىڭ ئارىلىشىشلىرىنى بېسىپ :

ــ بىر سەرتەگە ، قەغەز پۇلغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ ، ــ دېدى .

نېغمەتۇللا قارىنىڭ ياقىسىنى تۇتقانلىقىدىن ، مولا بەشىرنىڭ بېشىنى ئىرغاڭلىتىپ قويۇشىدىن بۇ‌ۋاينىڭ كۆپ سورىغانلىقىنى بىلدىم . ئەمما ، مەن ئەزەلدىن ئىجارە ئۆينىڭ نەرقىنى بىلمەگەچكە بۇ‌ۋاينىڭ سورىغىنىنى بېرىپ قۇتۇلۇش ئۈچۈن ، بۇ‌ۋاينىڭ جەينىكىنى تۇرتۇپ قويدۇم . ماڭا بىر سەرتەگە ھېچقانچىلىك قىممەت بىلىنمەيتتى .

بۇ‌ۋاينىڭ تەگىگە سېلىنغان خالتىنى ئۇزاتتى . بۇ خالتىنى نېغمەتۇللا

كەتتى. بىزگە چاي - پايمۇ لازىم ئەمەس ئىدى، ماگا ئىككىمىز مۇ
ئولتۇرساق مەگگۇ زېرىكمەيدىغاندەك بىلىنەتتى.

نېغىمەتۇللا قارى موللا بەشىرىسىز قايتىپ كەلدى. ئۇ ئىكك
نىڭ بىز تۇرىدىغان ئۆيلەرنىڭ تام - تورۇسلىرىنى سۈپۈرۈپ، مو
پېشايۋانلىرىنى تازىلاپ ئادالاش بىلەن ھايال بولغانلىقىنى، موللا بە
ئۆز ئۆيىگە كەتكەنلىكىنى، ئۇ ئاپىرىدىغان نەرسىلەرنى كۆز با
تارتىپ ئاپارماقچى بولغانلىقىنى ئېيتتى.

ھاۋا ئېچىلىپ كەتكەندى. ۋاقىت ئەسىردىن ئاشقان بولۇ
كۆزباغلىنىشقا خېلى بار ئىدى. ئاياللار كەچلىك تاماققا - چۈ
تەرەددۇت قىلىشتى. مەن نېغىمەتۇللا قاريدىن سىرتنىڭ ئەھۋا
سوراشتۇردۇم.

— ھازىرچە تىنچلىق، — دېدى ئۇ ئادەتتىكىچە، — كوچىلار
— پىتىق بولسىمۇ بازارلار يەنە چاپ - چاپ. يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا ماگ
بولمىغانلىقتىن ئىككى تەرەپتە قىستا - قىستاڭ ئۆتكۈنچىلەر ...

— دەۋازا تەرەپلەرنى يوقلىغىلى بولسا ئىدى ... — دې
چۈنكى، بىرى قاماپ قويمىغان بولسىمۇ ئۆزلۈكىدىن قامىلىپ قا
تۇيغۇسىنى باشتىن كەچۈرۈش ماگا ناھايىتى ئېغىر كەلمەكتە ئىدى.

— مەن بۇنداق بىر چۆرگىلەپ كېلەيمىكىن، — تەكلىپ قى
نېغىمەتۇللا قارى، — تۆشۈكىدەۋازىسى، قارىقىدەۋازى
قۇمدەۋازىلىرىدىن ئايلىنىپ، يەنە باراڭ دەۋازىسىدا توختىمايمەنمۇ؟

ئۇمۇ بىر كېچە - كۈندۈزدىن بۇيان ئويقۇسىز، ئۇنىڭ ئۈ
توختىمای چېپىپ يۈرگەنىدى. شۇنىڭا كۆزلىرىنىڭ ئېچى قىزى
ئۇششاق يېرىچىلار بىلەن توشقانىدى. ئۇنىڭ چىقىشىغا قوشۇلغۇم
جىمدى. يەنە بىر جەھەتتىن ئۇنىڭ كەلتۈرىدىغان خەۋىرى ھېچقان
مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولماسلىقى مۇمكىن ئىدى.

— بولىدىلا، ئاۋارە بولمىسىلا، — دېدىم ۋە بۇنىڭ سەۋ
چۈشەندۈردۇم، — بارسىلىمۇ ھەقىچان ئەتىگەنىدىكىدىن يېڭىراق خە
چىقمىشى ناتايىن. ئەتىگىچە بىر نەرسە دېيىشمەيمىزمۇ؟

نېغىمەتۇللا قارى بىر پەس تۇرۇۋېلىپ:

— مەيلى بولمىسا، لېكىن يېقىنراق يارباغ دەۋازىسىغا بېرىپ
كېلەمچۇ؟ — دېدى، — مۇنداق بىر كۆزىتىپ باقارمەن.

ئۇنىڭ بۇ تىلىكىنىمۇ يەردە قويماسلىق ئۈچۈن ماقۇل بولدۇم. ئۇ
ئولىغا نېمىشقىدۇر بىر چېتىنى ئېلىپ چېقىپ كەتتى. ئۇنىڭ بىرنېمە ئې
قىلى ياھانىسىدە ئايلانماقچى ئىكەنلىكىنى پەملىدىم.

يالغۇز قالغىنىمدىن كېيىن ئۆگزىگە چىقتىم. ئۆگزە ئاللىقاچان
تۇرۇپ كەتكەن، ئاپتاپمۇ كەچكە يېقىنلاپ قالغىنىغا قارىماي دولامنى قە
ساقلىتا ئىدى. ھاياتىمدا بىراقلا ئۆزگىرىش يۈز بەرگەن بىر كېچە -
ئاندۇزگە تولۇق يەتمەيدىغان بۇ ۋاقىت ماگا شۇ تاپتا پۈتۈن ئۆمرۈمگە
يلاشقۇدەك ئۇزاق تۇيۇلماقتا ئىدى. دادامۇ، ئۆي - ھويلامۇ يوقتەك،
ئارمۇ ئەزىلدىن بولۇپ باقمىغاندەك تەسىراتتا ئىدىم، بۇۋىسارىمۇ ئاخ
ئىدىن بۇيان ئەمەس، ئۇزاقتىن بۇيان. ئېيتقىش كېرەككى،
ۋالغىنىمدىن بۇيان بېنىمدا بىللە تۇرۇۋاتقاندەك بىلىنەتتى.

ئاشۇ سېزىم ماگا لەززەتلىك تۇيۇلدى. ھويلىغا قارىدىم. ماگا ئۇ
ال پەستە نېغىمەتۇللا قارىلارنىڭ ئاشخانا ئۆيى بار ئىدى. شۇ تاپتا بۇ
ىلىنىڭ ئىشكى ئوچۇق بولۇپ، ئوچۇق ئىشىكتىن بۇۋىسارە كۆرۈنەتتى.
ەتىگەن مەن ئولتۇرغان، يۇقىرى ئوستىگە قىلىپ سىلىنغان تېرىدە
لىتۇرۇپ، پەمىچە چۈچۈرە تۆگۈۋاتاتتى. شۇ پەيتتە سىرى بۇبرۇق
رگەندەك ئۇ ماگا لەپىدە قارىدى. ئارىلىق يېقىن بولمىسىمۇ ئۇنىڭ
ۇرلىرىدە يېقىملىق كۈلكە ئىزناسىنى ئۇچراتتىم. بەل ئۆتمەي بۇ كۈلكە
لىرىغا ۋە لەۋلىرىگىچە يېيىلدى. مەنمۇ ئاشۇنداق كۈلۈمسىرەش بىلەن
كاس قايتۇردۇم. ئۇنىڭ كۈلۈمسىرىشى ئۇزاققا سوزۇلدىمكىن، ياكى
ۇنداق بىر قاراپ نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدىمكىن، ئىشكىتە
لىچىخان ئانا پەيدا بولدى. ئۇ بۇۋىسارىنىڭ گەۋدىسىنى توسۇپ ماگا
ارىدى، مەن ئۆزۈمنى قاچۇرۇش تۈگۈل، كۈلۈمسىرەۋاتقان ھالىتىمنىمۇ
شتۇرۇۋالماي تۇرۇپ، ئۇ:

— قارى خوجام، پەسكە چۈشسىلە، — دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ، —

بىر ئۆينىڭ ئىچىدە تۇرۇۋىتىپ كۆز يەتمەيدىكەن؟ بىر يار بولمىغاندىكىن بۇ يەرگە چۈشۈپ بىللە ئولتۇرۇڭلار بالىلىرىم...

ئۆزۈمنى چەتكە ئېلىپ كۈلۈۋەتتىم. ئۇنىڭ بۇ گەپلىرى بۇۋىنىڭ خىجىل قىلىشى تەبىئىي ئىدى، ئاشخانا ئۆيگە چۈشمەسلىكىمۇ تەبىئىيكى، خېلىچېخان ئانا بىلەن نېمەتۇللا قارىنىڭ خوتۇنىدا بىر ئۇلاردىن يېتىرقىنىدەك تەسىرات قالدۇرۇپ قويماتتى. شۇڭا، پەقەت چۈشمەكچى بولدۇم. بىراق، ئاشخانا ئۆيگە كىرمەيدىم، نېمەتۇللا قارى قايتىپ كەلگەنىدى.

ئويلىغىنىمدەك بولدى. ئۇ خۇشال قىلدىغان خەۋەر بىلەن قايتمىغانىدى. ئۇنىڭ دېيىشچە ياريانغ دەرۋازىسىدا نېرىدىن قارىغاندا ئالاھىدە ئۆزگىرىشلەر بارلىقى سېزىلمەيدىكەن. لېكىن يېقىنلىشىپ بارغاندا قاراڭغۇلارنىڭ ئاڭۇپ قالغانلىقىنى بايقاش مۇمكىن ئىكەن. سىرتتىن شەھەرگە كىرگەنلەرگە ئۇنچە دىققەت قىلمايدىكەن، چىققۇچىلارغا، بولۇپمۇ ئايالالارغا ئالاھىدە «ئېتىبار» بىلەن مۇئامىلە قىلىنىپ تەكشۈرۈلىدىكەن: ئۇلار بىر تەرەپتىكى ۋاقىتلىق قورۇلغان لاپاس ئاستىغا ئاپىرىلىپ، مەخسۇس ئىككى ئايالنىڭ نەزىرىدىن ئۆتكۈپ، ئاندىن يولغا سېلىنىدىكەن. مەخسۇس قويۇلغان ئىككى ئايال دەرۋازىدىن چىققۇچى ئايالنىڭ چۈمبىلىنى ياكى پەرەنجىسىنى ئېچىپ قاراپ باقىدىكەن.

— خۇددى ئەتىگەن ئاڭلىغان خەۋەردىكىدەك... — دېدى نېمەتۇللا قارى گېپىنىڭ ئاخىرىدا.

بىز باشقا دەرۋازىلارمۇ ئاشۇنداق بولۇشى، بۇ ئىشنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلماسلىقى مۇمكىنلىگى توغرىسىدا بىر قېتىم دېيىشىپ بولغان مۇھاكىمىزنى تەكرارلاپ، ئۆزىمىزنى خاتىرجەم قىلىپ ئولتۇردۇق.

ئاغزىمدا شۇنداق دېگىنىم بىلەن ئىچىمدە باشقا ئەندىشەم بار ئىدى. ئەمما، بۇ ئەندىشەمنى ئېيتىشقا، ئۇنىڭ قانداق ئەندىشە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈشكىمۇ لايىق سۆز تاپالمايتتىم. ئىشقىلىپ، كۆڭلۈمنىلا بىر يەرلىرىدە بىر نېمىلەر كەمتۈكتەكلا بىلىنەتتى، ئۆزىنى ئاشكارىلىمايتتى.

چۆچۈرە ئىچىپ، دۇئا قىلىپ بولغىنىمىزدا نامازشامدىن ئۆتكەنىدى. بىر شام يورۇقىدا بوغجۇما - بۇغۇندىلىرىمىزنى يېغىشتۇرۇۋاتقان. ئەمدى كۆچىشىمىز، بىر ھەپتىلىك بولسۇن، ئىككى كۈنلۈك بولسۇن، ياكى ھەتتا بىر سائەتلىك بولسۇن، مۇستەقىل ئايرىم «ئۆي ئۈيۈش» قا ئالىنىشىمىز كېرەك ئىدى. ئارىلىق يېقىن بولۇشىغا، ئىككىمىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى يېمەك - ئىچمىكىمىز ۋە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى نېغىزىتۇللا قارىنىڭ ئالىلىسىدىكىلەر يەتكۈزۈپ بېرىدىغانلىقلىرى ئۈچۈن دائىم ئۇچرىشىپ تۇرۇش پۇرسىتى بولىدىغانلىقىغا قارىماي، ئۇ پۇرسەتنى خېلىچېخان ئانا ۋە نېغىزىتۇللا قارىنىڭ خوتۇنى بىلەن يېغلاپ خوشلاشتى. خېلىچېخان ئانا ئۇنىڭغا كۆگۈل يېرىم قىلماسلىقنى، پۇرسەت بولسا كېلىپ تۇرۇشنى ياكى ئۆزىمۇ كېلىنىنى ئېلىپ يوقلاپ بارىدىغانلىقىنى ئېيتقان بولسىمۇ، بۇ پۇرسەتنى ئۆزىنى تۇتالمايتتى. مەن ئىشلەر ئارىسىدىكى مېھر يېقىنلىقنىڭ يەنە بىر مىسالىنى كۆرمەكتە ئىدىم. بۇ پۇرسەت ئون يەتتە يىل باققان، ئۆستۈرگەن ئاتا - ئانىسىنىڭ ئالدىدىن تۇرغىنى بىلەن، كۆزىنى مەت قىلىپ قويماي، خۇشال - خۇرام قېچىپ چىققان، سەرەج تاملاردىن تايچاقتەك سەكرەپ، ۋىلكىلاپ كۈلۈپ ئارتىپ ئۆتكەنىدى. ئەمدىلىكتە پەقەت بىر كۈنلۈك - تېخى تولۇق بىر كۈنگە يەتمەيدىغان - ۋاقىت ئىچىدىلا ئۇ بۇ ئائىلىدىكىلەردىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايدىغان دەرىجىدىكى يىللىقلىقنى كۆرگەنىدى. بۇ يېمەك - ئىچمەك ۋە كىلىپ - تەكەللۇپلەر دا ئىرىسىگە ياتىدىغان، ھۆرمەت - ئىززەت تېپىگە كىرىدىغان كۆزى قىيماسلىقلا ئەمەس ئىدى. بۇۋىسارىنىڭ كۆرگىنى ئىككىمىزنىڭ مۇھەببىتى ئۈچۈن قىلىنۋاتقان دوستانە يارىدەم ۋە شەپقەت ئىدى.

كوچىغا چىقتۇق. مەن ئۆزۈكىيىملىرىمىزنى، بۇۋىسارە بولسا خېلىچېخان ئانا تۇجۇپلەپ ياساندۇرغان كېيىملەرنى ئىدى. ئۇنىڭ تۇرقى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئانچە تارتمايدىغان ئادەتتىكى، ئوتتۇراھال شەھەر ئاياللىرىنى ئەسلىتەتتى. ئەگەر ئۇ مۇشۇ ھالىتى بىلەن كۈندۈزى بازار ئارلاپ يۈرسىمۇ ھېچكىم دىققەت قىلمىغان، شەھەرگە مەشھۇر ئابلەھەت

مىرزامنىڭ ئەتىۋار قىزى ئىكەنلىكىگە ئىشەنمىگەن بولاتتى.

يوتقانىنى تاغارغا سېلىپ، ئۆشنىسىگە ئارتىۋالغان نېغىمەتۇللا قاري بازاردىن كەچ يانغان ھۇنەرۋەنگە ئوخشايتتى. ئۇ ھەممىمزنىڭ ئالدىدا ماڭدى. بۇۋىسارە قولتۇقىغا پەقەت ئۆزىنىڭ ئېرىنڭ مالىلىرى، پۇل - پىچاق قاچىلانغان تېرە خالتىنى قىستۇرۇپ ئون قەدەمچە كەينىدە ماڭدى. مەن بۇۋىسارىنىڭ بوغچىسىنى بىر چېتىغا قاچىلاپ، يولنىڭ ئىككىنچى تەرىپى بىلەن ھەممىنىڭ كەينىدە ماڭدىم. قارىماققا ئۇچمىز ناتونۇش، ئۇچ يولدىكى كىشىلەرگە ئوخشايتتۇق. دۆڭمەسچىتتىن خام بازىرىغا چېقىپ كەسكەنيارغا ئۇدۇل كوچىنى كېسىپ ئۆتۈپ، ئاريارغا چۈشكۈچە بۇۋىسارە كەينىگە تولا قارىپ، مەن بىلەن تەڭ مېڭىش ئىستىكى بىلەن ھەدەپ بويۇنداپ جىلى بولدى. زەيكەش مەھەللىسىنىڭ ئايىغىدىن ئۆتۈپ، قارا قەدەمرۇازنىسىغا بېقىنلاشقاندا ئۇنىڭ قەدىمىمۇ خېلى تەڭپۇڭلاشتى. شامچى كوچىسىدىن ئۆتكەندە پات - پات ئۇنىڭغا سەپسېلىشقا باشلىدىم. ئۇ ھودۇقماي، تەمتىرىمەي نېغىمەتۇللا قارى بىلەن پۇتۇشكەن ئارىلىقتىن كېيىنمۇ قالماي، ئىلگىرىلەپمۇ كەتمەي بىر خىل ماڭاتتى.

قازانچىلار مەھەللىسى «قازانچىيار بېشى» دەپمۇ ئاتىلاتتى. ئۇ شۇكەدەرۋازىسىغا يېقىنراق جايلاشقان بىر تەرىپى سېپىلغا بېرىپ تاقىلىدىغان دائىرىسى كەڭ، ئېگىز يارلىقتا جايلاشقان ئاھالىلار رايونى ئىدى. بۇ رايوننىڭ يەنە كوچىلار ئايرىپ تۇرغان كىچىك مەھەللىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئايرىم ناملىرى بار ئىدى. مۇشۇ شەھەردە ئۆسۈپ چوڭ بولغان تۇرۇقلۇق بۇرۇن بىرمۇ ئېھتىياج بولمىغانلىقتىن بۇتەرەپلەرگە كېلىپ باقمىغانىدىم. شۇتاپتا نېغىمەتۇللا قارىغا ئەگىشىپ كېلىۋېتىپ بۇيەرنىڭ كۆچۈم، زىچ مەھەللە ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران بولدۇم. باشقىلارنىڭ تەرىپىلىشىچە، بۇ ئەترايلاردا داڭلىق ۋە نامدار بايلار ھەم تېگى زادى شەھەرلىك بولغانلار ئازئىدى. بۇنداق بولغاندا بۇۋىسارە بىلەن مېنى تونۇيدىغانلار ئانچە كۆپ بولمايتتى.

ئەمدى بىز بىر - بىرىمىزگە يېقىن ماڭدۇق. تارکوچا بارغانسېرى ئېگىزلەپ باراتتى. بۇ يەردە ھېلىمۇ كېچىلىك يامغۇرنىڭ ۋە ھويلا - ئو

ئولاردىن سىرتقا ئېقىۋاتقان سۇنىڭ پاتقاق ئارىلاش ئېقىنى تاغ سۈيى ئاگىزلىرىدەك پەس تەرەپكە شىرقىراپ ئاقاتتى. بەختىمزگە يارىشا كوچا ئادەمسىز ئىدى. بارغانسېرى قويۇقلىشىۋاتقان قارانغۇلۇقنى جىمىرلاپ ئۇرغان يۇلتۇزلارنىڭ نۇرىلا گىرىمسەن يورۇتۇپ تۇراتتى. مەن بۇۋىسارىنىڭ ئۇزاتقان قولىنى تۇتۇۋالدىم. تام تۆۋىدىكى بىر ئادەم ئارقان ئۆيلەيدىغان كىچىككىنە قۇرۇق يەر بۇنداق قول تۇتۇشۇپ مېڭىش، ئەركىن يۈرۈشكە مۇمكىنچىلىك بەرمەيتتى. بەربىر مەن ئالدىدا، بۇۋىسارە كەينىمدىن مېڭىشقا توغرا كېلەتتى. شۇنداقتىمۇ بۇ بىر ھەۋەس ئىلغۇدەك مېڭىش ئىدى. مەن قېرىنىڭ قولىدىن ئىللىق ھارارەت سەزدىم.

نېغىمەتۇللا قارى توختاپ ئىككى تەرەپكە قارىۋېتىپ، ئادەتتىكى ئاختىيارلىدىن يېپىشتۇرۇپ ياسالغان ئىككى قاناتلىق بىر ئىشىكنىڭ ھالقىسىنى تاختايغا ئۇرۇپ قېقىشقا باشلىدى. كېلىدىغان يېرىمىزگە ئاگاھلاندۇرۇش چۈشىنىپ بۇۋىسارىگە قارىدىم، بۇۋىسارىنىڭ يۈزى چۈمبەل ئېچىلىپ بولغاچقا ئۇ ئۆز ھېسسىياتىنى قولۇمنى قىسىش ئارقىلىق بىلدۈردى. بىز ئىشىنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتۈشكە باشلىدۇق.

ئىشىك بىرنىڭ مۆلچەرلىمىزدىن كېيىن ئېچىلدى. بىر كىشى ئاۋال زىققا كېسىلىگە گىرىپتار بولغان كىشىلەرنىڭكىدەك بوغۇق، شىرقىراق ئاۋازدا ئۇزۇنغىچە يۆتەلدى. يۆتەل ئاۋازى ئىشىككە يېقىنلاشقانسېرى دەم ئېلىشى قېيىنلاشقان ھاسىراش ئاۋازى يېقىنلاشتى. ئاندىن كېيىن ئىشىك يېنىغا بىر قېرى كىشى ئاستا ئاۋازدا:

— كىم؟ — دەپ سورىدى.

— مەن. تاغا، ئىشكىنى ئاچسىلا، — دېدى نېغىمەتۇللا قارى ئاغرىنى ئىشككە چاپلاپ تۇرۇپ.

— ھە، قارىمۇ سەن؟ — بوۋاي تەستەك جاۋابىنى ئالغاندىن كېيىنمۇ دەرھال ئىشكىنى ئاچماي ئىنچىكىلاپ، خېلى ۋاقىتنى ئۆتكۈزدى.

— سىلىگە دېگەن مېھمانلار شۇ، باشلاپ كەلدىم، — دېدى نېغىمەتۇللا ئىشكىنى ئېچىپ، بىزگە قاراپ بوۋايغا.

ـــ هه ... هه ، كەلدىمۇ ، قېنى ، ئۆيگە ... ئۆيگە ... رەيلى ، ـــ دېدى بوۋاي .

بىز قاراڭغۇدا ھېچنېمنى پەرق قىلغىلى بولمايدىغان ھويلىغا كىر... توختاپ قالدۇق . بوۋاي مىسلداپ يۇرۇپ ئىشككە لوكا سالدى . كې... بىرنىڭ ئالدىمىزغا چۇشۇپ ، ھەدەپ : « ئۆيگە ، ھە ، ... ئۆيگە كىرىلى ھە ... » دەپ تەكرارلاپ ، پۇتلىرىنى سۆرەپ يول باشلىدى .

بىز ئوتتۇرىچە چوڭلۇقتكى ، ۋاساجۇپ يېپىلغان بىر ئۆ... كىردۇق . ئۆينىڭ ئىشكىنىڭ ئۇدۇلىغا مېھراپ ، ئىككى يان تېمغا تە... چىقىرىلغانىدى . ئەمما ، مېھراپتا يوتقان - كۆرپە ، تەكچىلەردە چې... قاچا يوق ئىدى . سۇپا باغلانمىغان ئۆينىڭ مېھراپ تەرەپتىكى ... ئاستىغا بورا ، بورا ئۈستىگە گىلەم سېلىنغانىدى . نېغمەتۇللا قارى بىر... باشلاپ قويۇپ كۆزدىن يىتتى - دە ، ھەش - پەش دېگۈچە ئىك... كۆرپە ئەكىرىپ ، گىلەم ئۈستىگە سېلىپ ، «ئولتۇرۇشسلا » دېدى .

ـــ ئولتۇرۇشسلا مېھمانلار ، ـــ دەپ ئۆنلۈك تەكلىپ قىلدى بوۋاي .

ئۇ ئاتمش - يەتمش ياشلارغا كىرگەن ، چاچ - ساقاللىرىنىڭ ... قويۇقلاشقان ، ئۆزى ئورۇق ، پاكار كىشى ئىدى . شۇتاپتا بېشىدا پەتلە... قويۇپ بېرىلگەن سەللە ، ئۇچىسىدا كۆزلۈك مەللە تون بار ئىدى . قارىغاندا ئۇ ئىشىك ئېچىشتىن ئىلگىرى ناماز ئۈستىدە ئولتۇرغاندەك ئىدى . ئۇ پەگاغا كالىچنى سېلىۋېتىپ ، مەسسىسى بىلەن كۆرپە ئۈستىگە چې... يۆكۈنۈپ ئولتۇردى . قولىنى دۇئاغا ئاچتى ۋە ئالقانلىرىدا ساقلىنى سې... دۇئانى تامام قىلغاندىن كېيىن ، تېخىچە ئۆرە تۇرغان نېغمەتۇللا قارى... ـــ داستىخان سالغىن بالام ، چۆگۈندىكى چاي سوۋۇپ قالد... بولسا ئوت ياقساڭلا قىزىيدۇ ، ـــ دېدى ۋە بۇۋىسارە بىلەن ماڭا يۆرە... ئۇدۇل قىلىپ داۋاملاشتۇردى ، ـــ كۆزۈم ياخشى كۆرمەيدۇ . زاۋالدا تېمى... شۇنداق . ئەينې كۆرۈشمىگەيلا ... ئاندىن يامغۇر يېشىنلىق ، ھاۋا سالق... كۇنلەردە دېمىم سقىلىپ ، زېققام قوزغىلىدۇ ...

ـــ مولا بەشرى ئاتلىق بىر بۇرادىرىمىز كەلمىگەندۇ ؟ ـــ سورىدى

نېغمەتۇللا قارى ئاپتۇۋا - چىلاپچا كۆتۈرۈپ كىرگەچ بوۋاينىڭ سۆزىنى ... ـــ سىلى چۇشتە ئۇنى كۆرگەن ...

ـــ ياق بالام ، كەلمىدى ...

بوۋاي گېپىنى توختىتا - توختاتماي قاتتىق يۆتىلىپ كەتتى . ئۇ... ئېيتىم نەپەس ئالغاندا گېلىدىن غىرىلدىغان ئاۋاز چىقاتتى .

نېغمەتۇللا قارى بوۋايغا سۇ بېرىپ بولۇپ ، چىلاپچىنى ئالدىغا ... ئىشىگىلا ئىشك قېقىلغان ئاۋاز كەلدى . ئۇ ئاپتۇۋا - چىلاپچىنى ماڭا ... رىپ ، سىرتقا چىقىپ كېتىپ ، مولا بەشرىنى باشلاپ كىردى . مولا ... ى قولتۇقى ۋە ئۆشىنىسىدىكى نەرسىلەرنى دەھلىزگە قويۇپ قويۇپ ، ... گە كىرىپ ، بىز بىلەن سالاملىشىپ كۆرۈشۇپ ، بىر يېنىمدىن جاي ... نېغمەتۇللا قارى ئاۋۇال مورا بېشىدىكى چىراغپايغا قۆيۇلغان سۇ ... بىلەن ياندۇرۇلىدىغان قارا چىراغنىڭ پىلىكىنى چىقىرىپ قويدى . ... مولا بەشرىنىڭ قولىغا سۇ بەردى ۋە بوۋايغا :

ـــ باياتىن گېپىنى قىلغان مولا بەشرى دېگەن كىشى شۇ ، ـــ ... .

بوۋاي خىرە كۆزلىرىنى قايسى تەرەپكە تىكىشىنى بىلمەي ، ... نېغمەتۇللا قارى تەرەپكە قاراپ :

ـــ تىنچ - ئامان كەللە ؟ ـــ دەپ سورىدى . مولا بەشرىمۇ يارىش... دا جاۋاب بەرگەچ ھال سورىدى .

داستىخان سېلىنىپ ، نان ئۇشتۇلدى ، چاي قويۇلدى . بوۋاي ... گە ئاتاپ داستىخان سالدۇرغاندەك تۇراتتى . مانا ئەمدى ئۇ ئۆزى ... ھا بىلەن غىزالىنىشقا كىرىشتى . ئۇنىڭ كۆزى ئاجىز ، زېققىسى ... نى بىلەن ئىشتىيى ياخشى ئىدى . ئالغاندەك - ئالقاندەك نان پارچە... نى سول قولىدىكى پىيالىسگە تۆگۈرۈپ ئاغزىغا سالاتتى ۋە قېتىپ ... كەن نانىنى سۆگەك غاجىلغاندەك قاراسلىتىپ چاينا يەيتتى . باشقا... ئاساسەن . چاي ئىچىش بىلەنلا بولدۇق .

ناھايەت بوۋاي نان يەپ ، چاي ئىچىشنى بولدى قىلدى . بۇ ... ئۇشۇش مۇراسىمىنىڭ ئاياغلىشىشىنى ، بىز بۇنىڭدىن كېيىن تۇتۇشمىز

كىبرەك بولغان ئۆيگە چىقىشىمىزنى ئاھايىتى ئارزۇ قىلاتتىم. ئەمما، بۇ ئاي بۇنىڭغا ئالدىراپ كەتمىدى. ئۇ ھەر ئىككى قولىنىڭ باشمالىتىقىنىڭ كەينىدە بۇرۇتىنى يېتىشىغا سىيلاپ تۇرۇپ:

ــ قېنى مېھمانلار، ھەر بىرلىرىنى نەدىن سورايمىز؟ ــ دېدى.

مەن بۇنداق سوئال بېرىلىشىنى كۈتمىگەنلىكىم ئۈچۈن تىكىرقاپ، نېمە قىلارىمنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدىم. نېغمەتۇللا قارىغا قارىدىم. نېغمەتۇللا قارىغا سەل ئۇنلۈك قىلىپ:

ــ ئەتىگەن ۋە چۈشتە سىلىگە چۈشەندۈرگەنىدەك بۇ ئەر - خوتۇنلار يېگىياچىلىقتا ئۆيدىكى چوڭلار بىلەن سەل خاپىلىشىپ قاپتۇ، شۇنىڭ بىلەن يوپۇرغىنى تاشلاپ، مېنى قانات تارتىپ كەلگەنىكەن. ئۆزلىرىمۇ بىلىلا، بىزنىڭ ئۆي تارراق...

ــ ھە، چۈشەندىم بالام، ــ دېدى بوۋاي، ــ ئىككى قېتىم ئۆيلىنىپ گۈنىڭغۇ راست، مەن ئۆز ئاغزىدىن گەپ ئاڭلاي دەپتىم. خوش، سىلەر تالىپ چاغلىرىڭلاردا تونۇش ئىدۇق، دەپسىلەرغۇ دەيمەن؟

ــ شۇنداق، ــ دېدى يەنە نېغمەتۇللا قارى، ــ مەدرىستە تونۇشقان.

ــ ھە، مەھەللە چوڭلىرى سۇرۇشتۇرسە ئىسىمنى نېمە دەيمەن دەپ ئۆزلىرى تەلەپ قىلغانىدىلىغۇ؟ ــ نېغمەتۇللا قارى سەل تېرىكتى.

بوۋاي خۇپسەنلىك قىلىۋاتقىنىنى يوشۇرمايلا:

ــ ئەمدى بالام، شۇنداق دېمەي بولمايدۇ. بۇ كۈنلەردە كىشىلەر چوڭلار بىلەن خاپىلىشىپ قالسا كۆيۈسىنى باشلاپ ئانىسىنىڭ ئۆيگە ئانىسى بىلەن بىر نېمە دېيىشىپ قالسا تۇغقانلىرىنىڭكىگە كېتىدىغان ئىشلارغا ئوخشىمايدىغانراق خاپىلىشىپ قېلىشلارمۇ چىقىدىغان بولۇپ قالدى ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى.

ــ بۇلارنىڭ يۈرتىدا شۇنچىلىك تۇغقانلىرىمۇ يوق ئىكەن، ــ دېدى مولا بەشىرى ئاربىلاپ.

ــ قەشقەرنى شۇڭا «ئەزىزانە» دەيدۇ، ــ بوۋاي نېغمەتۇللا قارى بىلەن مولا بەشىرنىڭ سۆزلىرىنى رەت قىلمىسىمۇ ئىشەنمىگەنلىكى

ماندۇراتتى، ــ قەشقەرگە ئون سەككىزمىلگە ئالەمنىڭ يېتىمچىلىرى ئەلسىمۇ سىغىپ كېتىدۇ.

نېغمەتۇللاقارى بۇگەپ - سۆزلەردىن زېرىككەندەك:

ــ كىچىچە ئۆيدىن يامغۇر ئۆتۈپ ئۇخلاتمىغانىدى... مېھمانلار سىلەپ دەم ئالسا، بىر دۇئا قىلىپ بەرگەن بولسىلا، ــ دېدى.

بوۋاي باياتىنقى خۇپسەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى ئاشكارىلىدى:

ــ مەن قېرىپ قالغان، يۆلەنچۇكۇم يوق ئادەم. ئۆي - جاي ئالدىغان ئىشلار تۈگەپ كېتىۋاتامدىكىنتاق، ياغاچ ئېلىپ سېتىشتىن نەپ چىقمايدىغان بولۇپ قالدى. يوپۇرغىلىق بۇ مېھمانلار، ــ ئۇ «يوپۇرغىلىق» دېگەندە ئاھاڭىنى سوزۇپ ئۇرغۇسىنى ئېغىرلاتىپ ئېيتتى، ــ ئوچ - تۆت كۈن تۇرىمىز دېگىنى بىلەن قەشقەرنىڭ توپىسى ئېغىر يۇرت، مەدىسلا قوزغالغىلى بولماي قالىدۇ. شۇڭا، ئالدىن ئۇچ ئايلىق...

ــ ئۆي ئىجارىسىنى مەن بېرىمەن، دەپ نەچچە ئېيتتىمغۇ سىلەرگە؟ ــ نېغمەتۇللا قارى خىجىلا ئاچچىق بىلەن دېدى.

ــ سەنمۇ بېرىسەن بالام، ــ قاپتىلىغا ئالمايتتى بوۋاي، ــ سېنىڭ بىرگىنىڭ تۇغقانچىلىقىڭ كۆيۈمى ئۈچۈن، ئۇنى قانداقمۇ ئىجارىگە ھېسابلىغىلى بولىدۇ؟

ــ ئۇچ ئايلىقىغا قانچە پۇل ئالىلا؟ ــ سورىدىم تالاش تارتىشىنى توختىتىش ئۈچۈن.

بوۋاي نېغمەتۇللا قارى بىلەن مولا بەشىرنىڭ ئارىلىشىشلىرىنى ياقتۇرمىغان ھېسىپ:

ــ بىر سەرتەڭگە، قەغەز پۇلغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ، ــ دېدى.

نېغمەتۇللا قارىنىڭ ياقىسىنى تۇتقانلىقىدىن، مولا بەشىرنىڭ ئىشنى ئىرغاڭلىتىپ قويۇشىدىن بوۋاينىڭ كۆپ سورىغانلىقىنى بىلدىم. ئەسلىدە، مەن ئەزەلدىن ئىجارە ئۆيىنىڭ نەرقىنى بىلمەيمەنكى بوۋاينىڭ ئىرغىنىنى بېرىپ قوتۇلۇش ئۈچۈن، بۇ سوئالنىڭ جەينىكىنى تۇرتۇپ بەرگەنلىكىدۇم. ماڭا بىر سەرتەڭگە ھېچقانچىلىك قىممەت بىلىنمەيتتى.

بۇ سوئالنى تەڭگە سىلىنغان خالتىنى ئۇزاتتى. بۇ خالتىنى نېغمەتۇللا

قاری مەن بەرگەن تەڭگىلەرنى قاچىلاپ ، بايانتىن يولغا چىقىشنىڭ ئالدىدا قايتۇرۇپ بەرگەندى . بوۋاي بىر سەرلىك تەڭگىنى ئېلىپ كۆزىگە يېقىن تۇتۇپ تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن :

ـــ پۇل خېجىلگىلى نېمىسىپ قىلسۇن ! ـ دېدى ۋە دۇ ئاغا قولىنى ئاچتى .

بۇدۇنا تونۇشۇشىمىز شەرىپىگە ، داستىخانغا ۋە ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىش توختىمىمىزغىمۇ ئورتاق دۇنا بولدى . ئورنىمىزدىن تۇرغىلىۋاتقاندا بوۋاي يەنە :

ـــ ئوتۇنىنى ، سۇنى ئايرىم ھېساب قىلىپ يۈرمەيسىز ، مەن بىر ئادەمگە قانچىلىك ئوتۇن ۋە سۇ كېتەتتى ؟ مېھمانلار قارامۇقاق بىر نېمە دەر ؟ ـ دېدى .

ـــ ئۇنىڭغا مەن ئىگە تاغا ، ـ دېدى نېغمەتۇللا قارى ، ـ سىلى نېمانچە گەجىگلىق قىلىۋېرىلا ؟

بوۋاينىڭ جاۋابى قىسقا ۋە مەنىلىك بولدى :

ـــ ھېسابلىق دوست ئايرىلماس ، دەپتىكەن بالام . سىلەر چىقىپ كەتكەندە ئىشكنى مېھمانلار ئېتىپ قويار . مەن ئەمدى خۇپتەننى ئوقۇيالىماي ياتىمەن !

نېغمەتۇللا قارى بىر نېمىلەرنى دەپ غودۇڭشىغىنىچە دەھلىزگە چىقتى . ئۇ يەردىن بىر قار چىراغنى تېپىپ يېقىپ ، بىزنى باشلاپ ھويلىغا چىقتى . چىراغ يورۇقىدا ھويلىنىڭ ئەتراپىنى كۆرگىلى بولمىسىمۇ ئوتتۇراھال چوڭلۇقتىكى ، ئادەتتىكىچە ، كېسەكتىن ياسالغان ئۆيلەر ، ئىسسىقىكى ھويلا ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى . بىز نېغمەتۇللا قارىنىڭ كەينىدىن سول تەرەپتىكى بىر يۆلەككە كەلدۇق . بۇ يۆلەك ئات ئوقۇرىسى ئوخشايتتى ، ئۇستى يېپىقلىق ئىدى . ئۇنىڭ نېرىسى بىر قاناتلىق ئىشىك ئىدى . نېغمەتۇللا قارى نەرسە ـ كېرەك كۆتۈرۈۋالغان موللا بەشرىنىڭ يېتىشۈپلىشى ئۈچۈن قارا چىراغنى دولىسىدىن ئېگىزرەك كۆتۈرۈپ بىردەم تۇتۇپ تۇردى .

ئىشىكتىن كىرىشىمىزگە ئۈچ ئادەم قاتار تۇرسا پاتقۇدەك بار

ئارىلىق بار ئىدى . بۇ ئارىلىقنىڭ ئۈزۈنلۇقى ئىككى غۇلاچچە كېلەتتى . مانا بۇ بىزنىڭ ئىجارىگە ئالغان ھويلىمىز بولۇپ چىقتى . ئارىلىقنىڭ ئاخىرىدا ئۈچ ئىشىك بار ئىدى . ئۇنىڭ ئوڭ تەرەپتىكىسىنىڭ تالاغا ـ كوچىغا چىقىدىغان ئىشىك ئىكەنلىكى شۇ ئىشىك بار تامدىنلا مەلۇم ئىدى . ئوتۇلدىكى ئىشىك بىلەن سولدىكىسىنى ئىككى ئۆينىڭ ئىشىكى ، دەپ پەرەز قىلدىم . نېغمەتۇللا قارى سول تەرەپتىكى ئىشىككە باشلىدى . بىز ئىشىكتىن دەھلىزگە ، ئاندىن يەنە سول تەرەپتىكى بىر ئىشىكتىن رەسمىي ئۆيگە كىردۇق .

نېغمەتۇللا قارى چىراغنى تام مورىسىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ قويدى ـ دە :

ـــ قانداق قىلىمىز ، بىزاۋتىرەك بولسىمۇ تۆت ـ بەش كۈن ئولتۇرۇپ تۇرۇشسىلا ، ـ دېدى .

ئۆي ئالتە ياغاچ سېلىنغان ، ۋاسادەمىيان قىلىپ يېپىلغان كىچىك ئۆي ئىدى . تاملىرى سىدام ، سىلىق سۇۋالغان ، ئۆينىڭ يېرىمىغا ئەلگۈدەك چوڭلۇقتا كېسەك بىلەن سۇپا باغلانغانىدى . ئىشىكتىن كىرىشكىلا ئارىراق تۇڭلۇك ئېچىلغان بولۇپ ، كېچىچە ياغقان يامغۇرنىڭ ئۇلۇكتىن چۈشكەنلىرى بوسۇغىدىن سۈپىنىڭ ئالدىغىچە ھۆل قىلىۋەتكەنىدى . تامغا چاپلاپ چىقىرىلغان مورىلىق ئوچاقتا قانچە يىللاردىن بېرى ئوت كۆيمىگەنىكىن ، مورا ئىچىنىڭ قارىلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا كۈيە ، ئىس يوق ، كولۇڭدىمۇ كۈل ئەسىرى يوق ئىدى .

يوتقان ـ كۆرپىمىز كۆپ بولمىغاندىكىن مېھراپ بولمىسىمۇ ، تەڭدىغان نەرسىلىرىمىز بولمىغاندىكىن تام تەكچىلىرى بولمىسىمۇ ئولۇپ تۇرىتتى .

ـــ ئوبدان ، چاقچاق ئۆي ئىكەن ، ـ دېدىم تام ـ تورۇسلارغا بىر نەرسىلەپ چىققاندىن كېيىن .

ـــ سۇپىتىنى ھەر بىرلىرىگە سايە قىلغىلى بولمايدۇ . بىخەتەرلىكى ئۈچۈن خېلى ئوبدان ئۆي ئىكەنلىكىگە مېنىڭمۇ كۆزۈم يەتتى ، ـ دېدى موللا بەشرى .

مولا بەشىرىنىڭ تاغىرىدىن پالاس، گىلەم ئېلىپ، سۇپىغا پالاس، ئۈستىگە گىلەم سالدۇق. نېغمەتۇللا قارى چىقىپ كېتىپ، بىر دەمدىلا چۈشتە ياندۇرۇپ كەلگەن كۆرپىلەر بىلەن بايا تىن ئەكەلگەن يوتقانلىنى كۆتۈرۈپ كىردى. ئۇ يەنە بىر چىقىشدا داستىخان، تۆت پىيالە بىلەن قايتىپ كىردى. ئاخىنچە مولا بەشىرى قازىنىنى ئوچاقتا ئېسىپ تالادىن بىر سوغا سۇ بىلەن قايتىپ كىرىپ، قازانلىنى توشقۇزدى. نېغمەتۇللا قارى بىلەن مولا بەشىرى داخىركالۋاتىدىن ئېلىۋاتقاندەك خالتا چېپتىلاردىن بىردەم دۆشە، بىردەم پىچاق، قوشۇق .. گۆش، پىياز .. دېگەندەك نەرسىلەرنى چىقىرىۋەردى. بىرىم كۈندىن ئارتۇق يوقاپ كەتكەن مولا بەشىرىنىڭ نېمىلەرنى قىلغانلىقىنى شۇ چاغدىلا بىلدىم.

بۇ ئۇسارە بىلەن مەن مېھمان كىشىلەردەك ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە قاراپ ئولتۇرۇپلا قالدۇق. بىز قىلدىغان ئىشىمىز يوق، بولسىمۇ ئۇ ئىشكىيلەندىن ئاشمايتتى.

— سىلەر مېھمان تۇرۇپ، كايىپ كەتتىڭلار، بىز قارايلا ئولتۇردۇققۇ؟ — دېدىم خىجالەت بولۇپ.

— يېڭى كېلىن بىلەن يىگىتنىڭ كۆزىگە كىرىۋالمىغۇلۇق ئىدى، — دېدى مولا بەشىرى ياخشى كۆيىمەيۋاتقان ئوتۇنلارنى بىردەم ئۇنداق، بىردەم مۇنداق تىزىشتىن باش كۆتۈرمەي. — ئۆگىنىۋالسۇن دەپ شاپاشلاپ يۈرۈۋاتقىنىمىز. كۆڭۈل خاتىرجەم بولغاندا كېلىپ، ئاۋارە قىلىپ جاق تويغۇزۇۋېتەمدۇق تېخى!

بۇ ئۇسارەگە قارىدىم. گەپنى قىلغان كىشى مولا بەشىرى تۇرسا ماڭا يېقىملىق دومسىيىپ، جەينىكى بىلەن بېقىنىمغا بوش تېگىپ قويدى. كۈلۈپ تاشلىدىم — دە:

— بىزنىڭ ئەنسىرەيدىغىنىمىز كەلمەي قېلىشلىرى ... — دېدىم.

— بۇ ئوچاق بولمايدىكەن، — دەپ گەپنى ئېلىپ قاچتى نېغمەتۇللا قارى، — مورا ئىس تارتمايدىغاندەك قىلدۇ. ئاۋۇ ئۆيدە يەنە بىر مورا بار، ئەتە شۇنى سىناپ باقارمىز.

— بۇ مورا ئەپلەشكەن ھالەتتىمۇ يېتىپ — قويمىدىغان ئۆيدە تاماكا

ئەسە بىئەپ، ئاندىن ئۆي ئىسسىپ كېتىدۇ، دەپ قۇۋۇەتلىدى مولا بەشىرى.

نېغمەتۇللا قارى چۆگۈنگە سۇ توشقۇزۇپ كىرىپ كۈلۈڭغا قويدى. مولا بەشىرى ئوتۇنلارنى چۆگۈننىڭ ئىككى يېنىغا تىرەپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن شامال ئۇردىمۇ نېمە، ئوت راۋان ياندى.

بىز ئۆزىمىزنىڭ كۆرپىلىرىگە ئۆزىمىز ئولتۇرۇپ، شورپىسىغا ئاز - تولىدىن نان چىلاپ، گۆش يېدۇق. تاماق ئارىلىقىدا نېغمەتۇللا قارى تۇغقىنى بوۋاينىڭ گەپكىلىقىنى كۆڭلىمىزگە ئالماسلىقنى ئۆتۈندى.

— قاقشىغىنى بىلەن تاپاۋىتى ئوبدان، قورسىقىنى ئولتۇرمايدىغان ئوبۇشقا ئۇ، — دېدى ئۇ، — بېشىغا كۈن كەلگەن ئوخشايدۇ دەپ، جىقراق بىر نېمە ئۇندۇرۇالاي دەيدۇ ...

— بىر نېمىدىن گۇمان قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ. بېشىمىزغا يىغىمىسىلا بولاتتىغۇ؟ بىر - ئىككى تەگكىنىڭ كارى بولمايدۇ ... — دېدىم.

— بىزنىڭ بۇ ئەھۋالىمىزدا ھەر قانداق ئادەم گۇمان قىلىدۇ ... — دېدى مولا بەشىرى.

— چېقىشتۇرۇپ قويمايدۇ، خاتىرجەم بولسىلا، بۇ تەرىپىگە ئىمانىم بىلەن كېپىل، — دېدى نېغمەتۇللا قارى ئىشەنچ بىلەن، — ئۇ ئۆزلۈكىدىن چىقىپ ئېيتىپ قويمايدۇ. قانداقتۇر بىرلىرىنىڭ كېلىپ ئاۋارە قىلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ ...

ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن مولا بەشىرى كەلسە كېچىسى كېلىدىغانلىقىنى، بايا تىن بىز كىرگەن بوۋاينىڭ ئىشكى بىلەن ئەمەس، مۇشۇ تەرەپتىكى ئىشكى بىلەن كىرىپ - چىقىدىغانلىقىنى، بوۋاي بۇ ئىشكىنىڭ سىرتقى قۇلۇپىنىڭ ئاچقۇچىنى بەرگەنلىكىنى ئېيتتى. بىز ئىچىدىن ئېتىپ سېلىپ قويساقلا بولىدىكەن. بوۋاي ئۆز ئىشكىنى ئۆزى ئېتىپ، ئارقا ئاچىدىكەن. بىز سۇ ئېلىش ئۈچۈنلا نەرىقى ھويلىغا ئۆتسەكلا بولىدىكەن.

— ئوتۇن، ئۇن، ياغ، گۆش، گۈرۈچ ... دېگەندەك نەرسىلەرنى

بىز ۋاقتى - ۋاقتىدا ئەكىلىپ بېرىپ تۇرىمىز ، — دېدى موللا بەشرى .

بۇۋىسارە بىلەن ئىككىمىزگە ئۇنچە جىق نەرسە كەتمەيتتى . شۇنداقتىمۇ ، ئۇلارنىڭ پۇل ئېلىشىنى تەلەپ قىلدىم . پۇل ئالمىسا ئېلىپ كەلگەن نەرسىلەرنى قوبۇل قىلمايمىز ، دېدىم . ئىككىيلەن كېيىن بىرگە بولار ، دەپ دۇئا قىلىپ ئۇزىدى . ئۇلارنى كەلگەن يول بىلەن ، بوۋاينىڭ ھويلىسىنى ئارقىلىق ئۇزىتىپ قويۇپ ، ئىشىككە لوكا سېلىپ قاتتىق كىردىم . ئۇزىمىزنىڭ ھويلىسىغا ئۆتىدىغان ئارىلىقتىكى ئىشىكنىمۇ ئىچىدىن پۇختا بېكىتتىم . شۇيەردە ئۇز ھويلامغا ، ئۇز ئۆيۈمگە ، ئۇز ئائىلەمگە ئۇز خوتۇنۇمغا ئىگە ئىكەنلىكىمنى سېزىپ ، بويۇم بىر مۇنچە ئۆسكەندەك يېشىمىمۇ چوڭىيىپ قالغاندەك ھېس قىلدىم .

ئۆي ئىچىگە كىرگىنىمدە بۇۋىسارە خېلىچىخان ئانا كېيىندۇرگەن كېيىملىرىنى سېلىۋېتىپ ، ئىچىدىكى ئۇز كۆڭلىكى بىلەن پەستە مېڭىپ يۈرەتتى . پەقەت ئوت كۆيگەن ئۆينىڭ ئىسسىقى ئۇنى كۆڭلەكچان قىلىپ قويمىغانلىقىنى شۇ ئاردىلا كۆرۈپ يەتتىم . ئۇ بىر دەمنىڭ ئىچىدە گىلەم ئۈستىنى بېسىقتۇرغان ، قازاندىكى ئاشقان گۆشنى لىگەنگە ئېلىۋېتىپ داستىخانغا يۆگەپ قويغان ، قازاندىكى گۆش سۈيىنى نەگە تۆكۈشنى بىلمەي تۇرغانىدى . قازاننى سۈيى بىلەنلا دەھلىزگە ئاچقۇبتىشنى داستىخانىمۇ بۇگۈنچە دەھلىزدە تۇرۇپ تۇرۇشنى ، ئەتە يۇندا تۆكۈشنى بولىدىغان يەرنى تېپىپ ئاندىن قازان يۇيۇشنى تەكلىپ قىلدىم . ئۇ قوشۇلدى ۋە ماڭا يارەملەشتى .

بىزنىڭ « ئۆي تۇتۇش » نىمز ئەنە شۇنداق باشلاندى . ئەمدى ھۇۋلاپ تۇرغان ھويلا ، بىسات - سەرەمجانسىز ئۆي ئىككىمىزگە قالغاندى

— ئەمدى نېمە ئىش قىلىمىز ؟ — سورىدىم تۆت تەرەپكە قاراپ .

— ئارام ئالسىلا ، — بۇۋىسارە چەبدەسلىك بىلەن سۆپىغا چىقىپ ئولتۇرۇش ئۈچۈن تام ياقلىتىپ سېلىنغان كۆرپىلەرنى تارتىپ يېتىشقا لايىق قىلىپ سالدى . ماموق تەكىيلەرنى ئىشقىلاپ كۆپتۈرگەن ئۇسۇل بىلەن سامان تەكىيلەرنى شاپىلاقلاپ قويدى .

ۋە ماڭا قارىماي ئىزا تارتىپقىنا دېدى ، — سىلى بىر كىچە — ئۇندۇزدىن بۇيان ئوخلىمىلا ،

سەندىلىنى سېلىپ ، كۆرپىگە چىقتىم . مېنىڭدىن بىر - ئىككى مېتىرچە ئارىلىق يېراقلىقتا بۇۋىسارە تام تەرەپكە قاراپ تۇراتتى . ئۇشۇ تاپتا نېمىلەرنى ئويلاۋاتقىدىكىن ، ماڭا بولسا ھەممە نەرسە ، ھەممە ئادەم - ۋەقە ۋە ئىككىمىزنىڭ مۇشۇ ئۆيدە مۇشۇنداق تۇرۇشىمىزمۇ مېھالدىكى ياكى چۈشتىكى ئىشلاردەك تۇيۇلاتتى

— سىلىچۇ ؟ سىلىمۇ ئارام ئالسىلا ، — دېدىم .

— ئىشكىنى بېكىتۋېتەي ، — دېدى ئۇ بوش ئاۋازدا ۋە چاققانلىق بىلەن پەسكە چۈشۈپ ، يۇمشاق سەندىلىنى پۈتىغا سېپىلا دە ھلىزگە چىقىپ كەتتى .

ئۇنىڭ ئىشكىنى ئېتىپ كىرىشىنى كۈتتۈم ، ئەمما ھاياجانلانغانلىقىمدىن ئۇزۇن بىلىنمىدىمۇ ياكى ، ئەمەلىيەتتە ئۇ ئاشۇنداق ئۇزاق تۇردىمۇ ، بىر چۆگۈن قاينىغۇدەك ۋاقىت ئۆتۈپمۇ كىرمىدى . قورقۇپ كەتتىم، ماڭا ئۇنىڭ غايىپىدە غايىب بولۇپ كەتكەندەك تۇيۇلۇشقا باشلىغانىدى . چاچراپ تۇرنۇمدىن تۇردۇم - دە ، يالىڭ ياغ پېتى دەھلىزگە چىقتىم . ئۇ نېمىز كۆڭلەك ئىچىدىكى ئەۋرىشىم بەدىنىنى ئىشكىنىڭ قوپال يان ياغىچىغا يۆلەپ ، يولتۇزلار بىلەن قاپلانغان ئاسمانغا بىز كۆرگىلى بولمىدىغان كىگىز ئورنىچىلىك قىسمىغا قارىغىنىچە تۇراتتى . ئۇنى چۆچۈپ كەتمىسۇن دەپ ئاستا يېقىنلىشىپ مۇرىلىرىدىن تۇتتۇم . ئۇ سۇيىدىن چۈشكىنىمدىن تارتىپ يېنىغا كەلگۈچىلىك ئارىلىقتىكى مېڭىش تۇرۇشۇمنىلا ئەمەس ، ئاندىق ئويلىغانلىرىمغىچە بىلدىغاندەك چۆچۈش تۇگۈل ، ماڭا قارايمۇ قويمىدى . ئەمما ، گەۋدىسىنى ئاستا بۇراپ ، ئۆزىنى مەيدەمگە چىڭ چاپلىدى . بەختتىن مەست لەززەتتىن ھۇشسىز ھالەتكە ئۆتۈۋاتاتتىم . ئۇلىرىمدىن ئىختىيارسىز تەرىزدە ئۇنىڭ ئىسمى ئېتىلىپ چىقتى :

— بۇۋىسارەم ...

شۇ سۆزدىن باشقا ھېچ نېمە دېمەكچى ئەمەس ئىدىم . ئەمما ، بۇۋىسارەم مېنى قانداقتۇر بىر نېمىلەرنى دەيدۇ دەپ ئويلاپ قالدىمىكىن

بەدىننى مەيدەمگە تېخمۇ بەكرەك چاپلاپ :

— ئەپۇ قىلسىلا ، مەن سىلىنى رەنجىتەي دېمىگەنىدىم ، — دېدى

— نېمىدىن رەنجىيىتتىم ؟ — ئۇنىڭ پېشانىسى ئىنىكمىگە تېگ
تۇراتتى . ئۇنىڭ چاچلىرىدىن بۇرۇن زادى ئۇچراتمىغان بىرخىل پۇرا
پۇرايىتتىم ، — ھەممە نەرسە چۈشۈمدىكىدەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ ، سىلەر گ
غەمسىسىدە غايىب بولۇپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلىلا ...

— ياق ، ياق ... — پىچىرلىدى ئۇ ، — مېنى سىلىگە خۇدا
قوشقان ، سېلىنمۇ ماڭا خۇدايىم يەتكۈزگەن ... بىز ئەبەدى ئايرىلمايمىز

— ئەبەدىي .. .

ماڭا بىر كېچە ، بىر كۈندۈزلۈك چارچاش ،تىنىمسىز ھەرىكە
ئۈيقۇسىزلىقنىڭ ھېچقانداق تەسىرى بىلىنمەيتتى . مەندىكىگە ئوخشا
جۇشقۇنلۇقنى بۇۋىسارىدىمۇ كۆرمەكتە ئىدىم . بىز بۇ كېچىنى ئۇيقۇ
ئۆتكۈزدۇق . شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ئۇزاق كېچە بىزگە ناھايىتى قى
بولۇپ تۇيۇلدى . چىراغ ئۆچكەندىن تارتىپ بامدات نامىزىغا ئەزەن ا
تىلغىنىغا قەدەر ئىككىمىز ھېچقانداق گەپ قىلىشمىدۇق . بىزنى
تىلىمىزدىن چىققىنى ۋە تەكرارلانغىنى پەقەت بىرلا سۆز - مېڭلارچە
ئون مېڭلارچە ئېغىز سۆزگە تالىق ، ئونلاپ ، يۈزلەپ يىللار تەكرارلانسا
كونىلىقى بىلىنمەيدىغان بىرلا سۆز- ئىدى :

— خوتۇنۇم مېنىڭ ... !

— جېنىم ئېرىم ... !

ئاتقان تاڭ يېقىملىق ، گۈزەل ، تەسىراتىم مول ۋە چوڭقۇر ئىدى
ئۆزۈمچە : « مېڭىشنى ئۆگىنىۋالغان بالا نېمىشقا بۇرۇن ماڭماي ئۆمىلىگە
بولغىيدىم ، ئەسلىدە مېڭىش ئۆمىلىگەندىن ياخشى ئىكەنغۇ ، دەمدىغاندۇ
»دەپ ئويلايتتىم . ئىشقىمغا جاۋاب ئالغاندا ، مۇھەببىتىمگە ئېرىشكەندە ما
شۇنداق ئويلاش ئاسان ئىدى . توغرا ، بۇ جاۋابقا ، بۇ مۇھەببەتكە ئاسا
ئېرىشىمگەن بولساممۇ ئەمدى ئۇ يېنىمدا ، قەلبىمدە ماڭا ھەمراھ بولۇ
تۇتۇۋاتقىنىدا قانداق ئويلىغىنىم بىلەنمۇ بەختلىك ئىكەنلىكىمنى ، بەختلىك

ئىشلەرگە ھەممە نەرسە چىرايلىق ، ئۇلارغا ئېرىشىش ئوڭاي تۇيۇلىدى
ئالىقىنى سېزەتتىم . ماڭا بۇ شۇتاپتا مۇشۇنداق بىلىنىدىغاندۇ . ئەلۋەتتە ،
ماڭا ئوخشاش ھالەتتىكى كىشىدە ئاشۇنداق كىشىدىن دۇنيادا يەنە بىرى
بولسا بۇ خىل تۇيغۇنىڭ قەدىر - قىممىتىنى باھالىيالايدۇ ، ئۇمۇ ئاشۇنداق
سېزىمىنى ھېس قىلالايدۇ . ئەمەلىيەتتە ، ئۇنى « تۇيغۇ » ، « سېزىم »
دېيىشمۇ كۇپايە قىلمايدۇ . ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە چوڭقۇر مەنانى ئىپا
قىلىشكە ئىنسانىنىڭ تىلىمىز قادىر ئەمەس . قەلب خاھىشى بۇنچىۋالا
ئۇچلۇك تەرىزدىكى شادلىق تۇيغۇسىنى كۆتۈرۈپ كېتىشكە ئامالسىز قال
ماندا ، ئۆتكەن جەريانلارنى ئويلاش ، راھەت ۋە بەختكە ئېرىشىش ،
ئۇنىڭغا ئېرىشتۇرگۈچى ئامىللارنى ئەسلەشتىن كېلىدىغان لەززەتنى تە
رىپلەشكە ئىنسانىنىڭ قۇربى كەملىك قىلىدۇ ...

يېڭى بىر كۈن ھېسسىيات جەھەتتىن بەرگەن بايلىقى بىلەن تەڭ
ئورمۇش غېمىنمۇ سوۋغات قىلغاندى . ياكى مەن ، ياكى بۇۋىسارە بۇ
رۇن مۇستەقىل ياشاپ كۆنمىگەندۇق . كۆنمىگەنگە كۈندۈرىدىغان ھايات
بىزنىمۇ شۇ قائىدىسى بويىچە ھەممىدىن ئاۋۋال كولۇڭ ئالدىغا ھايداپ ئا
ياردى . بىراق ، بىز ئۆز ھېسسىياتىمىز ۋە شارائىتىمىز بويىچە كولۇڭ
بېشىغا خۇشاللىق بىلەن قەدەم تاشلىدۇق . ئاخشام نېغىمەتۇللا قارى تەك
لىپ بەرگەنىدەك سىرتتىكى يەنە بىر ئۆينى ۋاقتىلىق ئاشخانا قىلماقچى
بولدۇق .

بۇ ئۆي ئىككى كىشىگە ئاشخانا بولۇشقا لايىق دەرىجىدە كىچىك
ئىدى . ئۇنىڭ بىزگە ياقىقان ھەمىدىن ئوبدان يېرى موربىسىنىڭ
چوڭلىقى ، ئېگىز ئوچىقى بىلەن تامدىكى تەكچىلىرى ئىدى . بىز تەكچە
لەرگە داستىخىنىمىزنى ، چىنە ،پىيالە ، لىگەنلىرىمىزنى ، پىچاق ، چۆمۈچ -
قوشۇقلىرىمىزنى جايلاشتۇردۇق . ئوچاققا قازان ئېسىپ ، كولۇڭغا چۆگۈن
قويدۇق . ھويلىنىڭ سىرتىغا قارىتىپ ئېچىلىدىغان ئىشىكنىڭ ئاستىدا
مۇشۇك پاتقۇدەك تۆشۈك بار ئىدى . بۇ ھەممە ئائىلىدە دېگۈدەك بار
بولۇپ ، يۇنداڭ ، كىرەكسىز سۇلارنى كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئېرىققا
ئاققۇزۇۋېتىش رولىنى ئۆتەيتتى .

ئەگەر بىزگە ئوخشاش ئىككى ئادەم ئۆز تۇرمۇشىنى
ئۆتكۈزەي دېسە ناھايىتى ئاسان بولىدىغانلىقىنىمۇ چۈشەندىم . ئوتتۇ
دىكى يۆلەكتىن ئۆتۈپ ، بوۋاينىڭ ھويلىسىدا پىشايۋانىنىڭ تۈۋرۈك
يۆلەپ قويۇلغان كۈپتىن بىر سوغا سۇ ئېلىپ كىرسەم ، ئۇ قازان
مۇچلارنى يۇيۇشقا ، چاي قاينىتىشقا ئېتىپ ئاشاتتى . قازان قاينى
ئۈچۈن قالغان ئوتقا چۆگۈننى قويۇپ قويساق ئىچىدىغان چېيىمزمۇ
يار بولاتتى .

بىز ئاشۇ ھالەتتە بىر - بىرىمىزنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قار
قېنىشماي ، كۆيۈپ ـ پىشقانلىرىمىز ۋە ئەدىكى قوشۇلۇشمىزنىڭ لەز
تىنى تەكرارلاشتىن زېرىكمەي ، ئۇچ كېچە - كۈندۈزنى ئۆتكۈزدۇق . مول
بەشىرى ، نېغمەتۇللا قارى تۈگۈل ئۆي ئىگىسى بوۋاينىمۇ كۆرمىدۇق
موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىلار ئۆزلىرىلا كەلمىدى . ئۆي ئىگ
بوۋاي بولسا ئىككى ھويلىنى بىزگە تاشلاپ بېرىپ ، يېراق بىر جا
كەتكەندەكلا كۆرۈنمەيتتى . ئەمەلىيەتتە ئۇ ھېچ يەرگە كەتمىگەنىدى
ئۇنىڭ بارلىقىنى ھەركۈنى لېقلىنىپ تۇرىدىغان كۆپتىكى سۇدىن
ھەركۈنى يېرىلىپ ، ئۇششاق قىلىپ قويۇلىدىغان ئوتۇندىن بىلىپ تۇرا
تتىم . ئەپكەشچى نامايتىن يېنىپ كۈپنى توشقۇراتتى ، ئوتۇنچى دا
شۇ قەرەلدە كېلىپ ، ئوتۇنلارنى يېرىپ ، ئۇششاقلاپ تىزاتتى . بوۋاي
بولسا ناشتا قىلىۋېلىپلا دەرۋازىسىنى تېشىدىن قۇلۇپلاپ ، ياغاچپۇرۇشلۇ
قىلىش ئۈچۈن كوچىنىڭ ئاغزىدىكى دۇكىنىغا چىقىپ كېتىپ ، چۈشلۈك
تامىقىنى ئاشپۇزۇلدىن يەپ ، كەچلىكى نامازشامدىن يانغاندا قايتىپ كە
رەتتى . بۇلار ماڭا « ئۆز ھويلىمىز » تەرەپتە تۇرۇپ ئەپكەشچىنىڭ سو
تۇشۇغىنىنى ، ئوتۇنچىنىڭ ئوتۇن يارغىنىنى ، ئۇلارنىڭ بوۋاي بىلەن قا
لىشقان پارىڭىنى ماريلاپ كۆرۈش ۋە ئاڭلاشتىن مەلۇم بولغانىدى
بىلىشىمچە ، سۇچى ۋە ئوتۇنچى ئۈچ كۈندىن بۇيان بوۋاينىڭ سۇ ۋە ئو
تۇنغا بولغان ئېھتىياجىنىڭ توساتتىن ئېشىپ كېتىۋاتقانلىقىغا دىققە
قىلىشمىدى . ئۇلار ئۇچۇن بۇ مۇھىم ئەمەس ئىدى . بوۋاينىڭ ئېھتىياج
نىڭ ئېشىشى ، ئۇلارنىڭ كىرىمىنىڭ ئاۋۇشىغا سەۋەبچى بولاتتى . موللا

شىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى ئوتۇن ئەكىلىپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتقان
لىسىمۇ كەلمىگەن ، مەنمۇ بوۋاي بىلەن دەسلەپ كۆرۈشكەن ئاخشىمى
ۋاينىڭ دېگىنى بويىچە ئۇنىڭ ئوتۇنىنى ئەكىرىپ ئىشلىتىۋەرگەنىدىم .

بىز ھاجەت ئۇچۇن بوۋاينىڭ ئۆگزىسىدىكى ھاجەتخانىغا چىق
اتتۇق . بىزنى ئۆگزىگە ئۆزىمىز تەرەپتىكى ۋاخىنلىق شوتا ئېلىپ
ىقاتتى . شەھەرنىڭ يۇز ئۆيىنىڭ توقسىنىدا بولغىنىدەك بۇھويلىنىڭ
اجەتخانىسى ئۆگزىدە بولسىمۇ ، بوۋاي ئۇنىڭدىن پايدىلانمىغانلىقتىن
ۇرۇق ئىدى . نەم پەسكە ئۆتمەسلىكى ئۈچۈن قۇرۇقداشقا تۆكۈپ قويۇل
ان توپىمۇ ئىككى - ئۈچ تاغار كېلەتتى ۋە قايسىبىر دېھقانىنىڭ
اجەتخانىسى ئادالاپ ئاچقىپ كېتىپ ، يېڭى توپا ئەكىلىپ تۆكۈپ قو
ۇشى ئۈچۈن كەم بولغاندا ئىككى ئاي كېرەك بولاتتى . بىز بۇ ئىسارە
لەن ئىككىمىز مانا مۇشۇنداق ئاسايىشلىق ، تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىكتە
ايتۇق .

نېغمەتۇللا قارى بىلەن موللا بەشرىنى كۆرگۈم كېلىپ قالدى .
ۇلار جاپا - مۇشەققەتلىك ھىجران كۈنلىرىمىزدە بىزگە كۆپ ياردەم
ەرگەن دوستلىرىمىز ، بىزنىڭ قوشۇلۇشمىزغا جېنىنى تىكىپ قويغان ۋە
ۇ بولدا ئەجىر سىڭدۈرگەن قولداشلىرىمىز ، بەختلىك ئەر - خوتۇنچىلىق
ەزىتىنى سۈرۈشمىز ئۈچۈن ئۆزىدە بارىنى ئايىمىغان باش پاناھلىرىمىز
دى . ئۇلارنىڭ سۆزلىرى ، قىياپىتى مېنى سېغىنىدۇراتتى . ئۇلارنىڭ
ۇن - تۇنۇشسىز ، خەۋەر - ئۈچۈرسىزلا جىمىپ كېتىشىمۇ كىشىنى ئەن
سىزلىككە سالاتتى . گەرچە بۇ ئىسارە بىلەن يەككە - يىگانە ، ئادەملەردىن
ۋە شەھەردىن خىلۋەت ياشاشتىن غەيرىلىك سەزمىسەممۇ ، ئۆز - ئۆزىنى
ماماپ قويغاندەك بۇرۇختوملۇقتا ئەنسىرەپ ياشاشقا ئۇزاققىچە چىدىغىلى
ولمايتتى . بىزگە كېرىكى مەجبۇرىي يىگانىلىق ئەمەس ، ئەركىن يىگانە
لىق ، زورلاپ تىڭىلغان خىلۋەتلىك ئەمەس ، ئۆزىمىزنىڭ خالىشى بويىچە
ېرىشكەن خىلۋەت تۇرمۇش ئىدى . ئۇلار ئابلەھەت مىرزا ، ئابلەق بەگ
ۋە دادام توغرىسىدا ئۇچۇر بېرىشى ، دەرۋازىلارنىڭ ئەھۋالىدىن ، بىزنىڭ
ۇپەيلىمىزدىن سادىر بولۇشى مۇمكىن بولغان ئۆزگىرىشلەردىن خەۋەر

يەتكۈزۈشى كېرەك ئىدى . ئۇلار توغرىسىدا بۇۋىسارىگە ئېيتتىم .

— ئىككى - ئۈچ كۈن بولماي سېغىنىپ قاللىمۇ ؟ — دەپ كۈلدى بۇۋىسارە . بۇ كۈلۈشى ئۇنىڭ بۇرۇنقى كۈلۈشلىرىدىن ئالاھىدە مەنىلىك ۋە يېقىملىق ئىدى ، — كىلەر ، نېمە ئالدىرايلا ؟

كۈلدۈم . سېغىنىشىمنىڭ كونكرېت سەۋەبلىرى ئۈستىدە تەپسىلى توختالمايلا دېققىتىمنى تۇرمۇش ئۇستىگە تارتتىم . شۇنداق قىلىش ئارقىلىق ئەنسىرىشىم ئۆزۈم بىلەن كەتسۇن ، سىرتىنىڭ خەۋىرىگە ئىنتىزار بولۇشمۇ ئىچىمدە قالسۇن ، دېمەكچى بولدۇم :

— بىزگە يەيدىغان ئۇن ، گۆش ، گۈرۈچ ، كۆكتات ، ياغ ، تۇز ئەكىلىپ بېرىشى كېرەك بولار ؟

— يەنە بىرەر - ئىككى كۈنلۈككە يېتىدىغان نان بىلەن گۆش بار ، — ئۇ زادى غېمى يوق ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى ، — سەل ئايىسا ئۈچ كۈنگىمۇ يېتىدۇ .

— ئۇنداق بولسا چىداپ ، يەنە بىرەر - ئىككى كۈن قوشۇۋېتىشكە مەن تەييار ، — دېدىم ئۇنى قۇچقىمغا ئېلىپ ، — مېنىڭ بۇۋىسارەمنىڭ ئۆي تۇتۇشقا بۇقەدەر ئەپچىل ۋە قابىللىقىنى كەم مۆلچەرلەپتىمەن ئەمەسمۇ ؟

سەل ئۆتۈپ ، ئۇمۇ ئويلىنىلىرىمغا ئوخشاش خىيالىي بارلىقىنى يوشۇرمىدى :

— بايىاتىن چېقىشىپ شۇنداق دېگەنىدىم . دېمىسىمۇ ، قۇرۇق نان بىلەن چاي ئىچىپلا ئۆتكىلى بولمايدۇ . ئاندىن ... ، — ئۇسەل توختۇپلىپ مەندىن مەسلىھەت سورىغاندەك داۋام قىلدى ، — بىز ئۇ ئىككى ئاكىمىزنىمۇ تازا ئاۋارە قىلىۋاتىمىز ، ئۇلارنىڭمۇ تۇتقان ئۆيى ، تىرىكچىلىكى بار . ئۇلارغا يۈلىنىۋېلىپلا ئۆتۈۋەرگىلى بولماس . قولىمىزدا ئاز - تولا پۇل - پۇچەكنىڭ بار چېغىدا كېيىنلىكىمىزنىمۇ ئويلاپ بىر ئىش قىلساق بولاتتى ...

— شۇنداق ، مەن تالا - تۈزنىغۇ سېغىنىپ قالمىدىم . شۇنداقتىمۇ ئۇلارىنە تالانىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ كېرىشى كېرەك ئىدى .

— قېنى ، بۇگۈن بىر كۈن ساقلايلى ، ئۇلار كەچكىچە كەلمىسە

ئەنە يا ئەتىگەندە ، يا كەچتە نەرسە — كېرەك ئالغاچ سىلى بىر چىقىپ كېرەرلا ...

بىز شۇنداق مەسلىھەتكە كېلىشتۇق . يەيدىغان ، ئىچىدىغاندىن باشقا ئۆيىمىزگە لازىمەتلىك نەرسىلەر چېقىپلا تۇراتتى . ئالماشتۇرۇپ ، ئىيىدىغان كېيىمىم يوق ئىدى . كىرنى يۇيۇپ كېيىشكە سوپۇن يوق ، قۇرۇق سۇدا بولسىمۇ يۇيۇش ئۈچۈن تەشتەك يوق ئىدى . بۇلا ئەمەس ، ئوت يېقىشقا گۈگۈت ، چىراغ يېقىشقا ياغ ، ياغ قاچىلاشقا قاپاق يوق ...

بۇنداق « يوق » لاردىن بىر تالاي تىزىپ ساناشقا بولاتتى . قاچاقلىقتا « تۇتقان ئۆي » ئەنە شۇنداق مىسكىن ، موھتاجلىق ئىچىدە ئىككىمىزنىڭ بېشىغا قارا قازان بولۇپ كېيىلگەنىدى ، بۇ تېخى ئىنىڭ باشلىنىشى ئىدى . ۋاقىتلار ئۇزارسا بۇۋىسارە پەرەز قىلغىنىدەك بىزنىڭ كۈن كەچۈرۈشىمىز مولا بەشىرى بىلەن نېغەمتۇللا قاتىغا ھەر قانچە يۆلىنىۋالغاندىمۇ قېيىنلىشاتتى . چۈنكى ھاۋا كۈندىن كۈنگە سوۋۇماقتا ئىدى . يېتىۋېرىپ كۈزگە كىرىپ كېتىدىغان بولساق ئۇستىباشلىرىمىزنى يېگىلاش ، يوتقان كۆرپىلەرنى ئاۋۇتۇش ... ئاۋارىچىلىكىمۇ قوشۇلاتتى .

شۇنداق ، بىر ئىش قىلىش كېرەك !

مولا بەشىرى بىلەن نېغەمتۇللا قارىنى كەچكىچە كۈتتۇق . ئۇلارنىڭ قايسى بىرى بولمىسۇن شامدىن بالدۇر كەلمەيدىغانلىقى ئۈچۈن مەن خۇپتەنگىچە ئىچىم تىت - تىت بولغان ھالدا تىرىقشىغان ھەربىر تاۋۇشقىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلىپ ، « ئۆز » ھويلىمىزدا يۈردۈم . بوۋاي قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تاشقىرىدىكى ھويلىغا ئىككى قېتىم چىقىپ ، ئىشىكىنىڭ يېنىغىچە بېرىپ باقتىم . ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى كەلمىدى . ئەمدى بۇ ۋاقىتنا تېخىمۇ كېلەلمەيتتى .

بۇۋىسارە ماڭا : « ھېچقىسى يوق ، تىت - تىت بولمىسلا ، كەپ قالار ، ئۇلارنىڭ ئۆيى ، بالا - چاقىسى بار كىشىلەر ، بىرەر ئىشى چىقىپ قالغاندۇر ... ئەتە كەلمىسە سىلى چىقىپ باقسىلا ... » دەپ ئاۋۇندۇرۇپ تۇراتتى . ئۇشۇنداق دەپ ماڭا تەسەللى بېرىۋاتقاندەك قىلسىمۇ ، ئەسلىدە مەندىن بەكرەك تەسەللىگە موھتاج ئىدى . تىت - تىت بولۇش ئالامەتلىرى

ئۇنىڭدا مەندىن كۆپرەك ئىدى . مەنمۇ ئۇنىڭ كۆڭلى ۋە ياخشى گەپلىرىگە لايىقدا ئىنكاس قايتۇردۇم . ئەمما ، ھەر ئىككىمىز بىر بىرىمىزنى ئالداۋاتقىنىمىزنى ، كۆڭلىمىزدىكى تەشۋىشنى قەستەن يوشۇرۇۋاتقىنىمىزنى بىلىپ تۇراتتۇق .

شۇ كەچلىكى چىراغقا قويىدىغان ياغ بولمىغانلىقتىن ئوتنىڭ يورۇقىدا نان بىلەن چاي ئىچتۇق . نېمىدىگەن مۇلالا قارى بىلەن سۆزى قويۇپ كەتكەن نانلار بىلەن جان بېقىۋاتقىنىمىزغا بۈگۈن تۇنجى كۈن بولدى . بۇۋىسارىنىڭ ئىشتىيى كەملىكىدىن ئەمەس ، كۆڭسىرى سۈيى قېچىپ ، قېتىپ تاراڭشىپ كېتىۋاتقان بۇ نان پارچىلىرىنى ئۈزاقراق يەتكۈزۈش ئۈچۈن جىق يېمەيۋاتقىنىنى سېزىپ قالدىم .

بۇ كېچىچە كۆڭلۈم ئۆيۈپ ، ئۈيقۇم كەلمىدى . بۇۋىسارە ئۇخلاپ كەتكۈچە ئۇنىڭ - بۇنىڭ توغرىسىدا سىلىشقان پاراڭلىرىمىز تازا قوۋلاشمىغان بولسىمۇ غەم - تەشۋىشلەرنى ئۇنتۇلدۇرغاندى . ئۇ بىلىكمىگە بېشىنى قويۇپ ، ئوڭ قولىنى بوينۇمغا گىرە سېلىپ ، بىر خىل پۇشۇلداپ ئۇخلايتتى . ئۇنى ئويغىتىپ كەتمىسۇن ، دەپ قىمىرلىماي ئوڭدا ياتاتتىم . ئىچىمدە بولسا مۇلالا بەشرى بىلەن نېمىدەتۇللا قارىلارنى ئويلايتتىم . ئۇلارغا بىر ئىش بولدى ، ئۇلار كۆتۈلمىگەن بىر پالاكەتكە يولۇقتى . ئۇنداق بولمىسا ، بىزنى بۇنداق تاشلاپ قويۇپ يوقاپ كەتمەيتتى ، دېگەن بىر ئەنسىز خىيال مېنى ئەسىر قىلىۋالغاندى . بۇ خىياللار ئىككىنچى توخۇ قىچقىرغىچە كۆڭلۈمنى ئەزدى ، تاڭ ئاتقاندىن كېيىن ، سىرتقا چىقىش ئۈستىدە قەتئى بىر قارارغا كەلدىم .

ئىككىمىز كېچىكىپ تۇردۇق . كۈن ئاللىقاچان ئاشۋاقتى بولغان ئىدى . ئاشخانا ئۆيىگە چىقىپ چاي قاينىتىپ ، ئاخىرقى نان پارچىلىرىنى داستىخانغا قويدۇق . نانلارنى ئەكەلگەن مولا بەشرى ياكى نېمىدەتۇللا قارى بولسۇن ، بۇنى ئىككى كۈنلۈك ، جىق بولسا ئۈچ كۈنگە ھۆلچەرلەنگىنى ئىنىق ، مانا بىز بەشىنچى كۈنى يەنە شۇ نان پارچىلىرىغا يۈرەكلىك قول ئۇزىتالماي ئولتۇراتتۇق .

— مەن بىر ئەركىشى تۇرۇپ سىلىنىڭ قۇرساقلىرىغىمۇ تۇزۇك

تارىمالمايۋاتىمەن — ھە ؟ - بۇرنۇمنىڭ ئىچى ئېچىشىپ كەتتى . مەن يەرگە قارىۋالدىم .

— ھەممىسى مېنىڭ تۇپەيلىمدىن ، مەن ...

— بۇۋىسارەم ، سىلى ...

ئۇكۇزنىنى يېگىنىڭ ئۈچى بىلەن سۈرتتى - دە ، داستىخاننىڭ يېرىقى تەرىپىدىن مۆلچەرلىگۈسىز تېزلىك ۋە چاققانلىق بىلەن لىككىدە بەن تەرەپكە ئۆتۈپ ، قۇچقىمغا چىقىۋالدى . ئاندىن بىلەكلىرىنى بوينۇمغا ئۆتكۈزۈپ ، مەڭزىنى يۈزۈمگە يېقىپ ، لەۋلىرىنى قۇلۇقۇمغا تەگكۈزدى . ئۇ ئۆيدە ئۈچىنچى كىشى بولمىسۇن ، ئۇ بىرى ئاڭلاپ قالىدىغاندەك ئاران ئاڭلىنىدىغان ئاۋازدا پىچىرلاپ :

— ئۆتۈنۈمەن ئېرىم ، مۇشۇنداق گەپلەرنى مەڭگۈدېيىشمەيلى ، جېنىم كۆڭلۈلسىز ئاپەتلەرنىڭ ئانىسى يوقسۇزلۇققۇ ؟ ئەمما بىز دۇنيادىكى ھەممىدىن باي ئەر - خوتۇنغۇ ... ؟ - دېدى .

ئۇنىڭ دېگىنى توغرا ئىدى . تۇرمۇشنىڭ بىزگە سېلىۋاتقان ھاپاسى ئۈستىدە سۆزلەشمىگىنىمىز تۈزۈك . ئۇنىڭ گەۋدىسىنى ئالدىمغا بۇرتكەپ ، ئېيتماقچى بولغان رەھمىتىمنى سۆيۈش ئارقىلىق ئىپادىلىدىم .

بۇگۈن بالدۇرلا كەچ بولغاندەك بىلىندى . مەسلىھەتىمىز بويىچە ئۆي ئىگىسى بوۋاي قايتىسۇن - قايتمىسۇن ۋاختىلىق شوتىنى كوچا تەرەپتىكى تامغا قويۇپ ، نامازشام ۋاقتىدا كوچىغا چۈشمەكچى بولدۇم . شۇ ۋاقىت كوچىدا ئادەم سېلىكىدىغان چاغ ئىدى . خۇپتەن نامىزى ۋاقتىدا قايتىپ كېلىپ ئەكەلگەن نەرسىلىرىمنى تامدىن ئارتىلدۇرۇپ تاشلايدىغان ، ئۆزۈم بىر ئامال قىلىپ تامدىن ئارتىلىپ كىرىدىغان بولدۇم . سىرتقا چىقىپ كىرىشنىڭ بۇنىڭدىن باشقا ئەپلىك چارىسى يوق ئىدى . شۇنداق قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇقىيۇ ، يەنە ئەندىشىدىن خالي بولالمىدۇق . چۈنكى مېنى تونۇيدىغانلار ئۇچراپ قالمايدۇ دېگىلى بولمايتتى ، بۇنداق كېچىدە كېچىلىك جېسەكچىلەرگە ئۇچراپ قېلىش خەۋپىمۇ بار ئىدى . مەسلىھەتىمىزدە دېيىلمىگەن بولسىمۇ ، كۆڭلۈمدە يەنە بىر ئەندىشەمۇ بار ئىدى . شۇنچە يىراق جايلاردا ئۇزاققىچە يۈرۈپ كەتسەم ، چىراغ بولمىغان

گۆردەك ئۆيدە بۇۋسارىنىڭ بىر ئۆزى قورقۇشتىن ئېلىشىپ قالمىغاندىمۇ يۇرىكى ئاسمقىپ بىر يەرگە باراتتى .

نامار شامغا ئەزەنمۇ ئېيتىلدى . موللا بەشرى تاشلاپ كەتكەن تاغارنى ئالدىم ،سېتىۋالىدىغان نەرسىلەرنى - تۇزدىن تارتىپ شامغىچە ، يەنە بىر تەكرارلاپ يادىمغا ئالدىم . يانچۇقۇمغا يېتەرلىك پۇل سېلىپ ، ئۆگزىگە چىقىدىغان شوتىنى « ھويلىمىز » نىڭ كوچا تەرەپتىكى تېمىغا قويدۇم . ئىچى تەرەپتىن بۇ تام خېلى ئېگىز بولۇپ ، سەكرىگەنگىمۇ بوي يەتمەيتتى . لېكىن سىرتقى تەرىپى بۇنچۋالا ئېگىز ئەمەس ، دەپ پەرەز قىلدۇق ، چۈنكى سۇ يىغىلۋالماسلىقى ئۈچۈن تامنىڭ كوچا تەرەپ ئۇلى يول بېشىدىن ئېگىزرەك قىلىناتتى .

مەن گويا ئۇرۇن سەپەرگە ئاتلىنىپ ، يېقىن ئەتراپتا قايتىمايدىغاندەك بۇۋۇسارە بوينۇمغا ئېسىلىپ ، بېشىنى مەيدەمگە قويدى . بۇنى ماڭا ئامراقلىق قىلىشى دەپ چۈشەنمىدىم . گەرچە شۇنداق مەنىگە ئىگە بولسىمۇ ، بۇ ھەرىكىتىدە بىزگە روبرۇ تۇرۇۋېلىۋاتقان خەۋپ - خەتەرنى **تۇيۇش ھىسياتىمۇ گەۋدىلىنەتتى . ئۇ خەۋپنى** ، بىزنى قوغلاپ يۇرگەن پالاكەتنى يادىدىن چىقىرىپ قويمىغىنىنى ، ئەمما ، ئۇھەقتە ئېغىز ئاچماي يۇرگىنىنى چۈشەندىم . ئۇنىڭغا نىمىلەرنىدۇ چۈشەندۈرمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللەۋاتقىنىمدا بىز كۈتمىگەن بىر سادىپ بولدى:« بىزنىڭ ھويلىمىز » نىڭ كوچىغا چىقىدىغان ئىشىكىنىڭ سىرتىدىكى قۇلۇپ ئېچىلدى .

يا موللا بەشرى ، يا نېغمەتۇللا قارى كەلگەندى . مەندىن بەكرەك خۇشال بولۇپ ھاياجانلانغان بۇۋۇسارە قۇچىقىدىن چىقتى - دە ، «بىزنىڭ » ئاشخانا ئۆينىڭ بۇسۇغۇسىغا بېرىپ ، ئىشىكنىڭ يان ياغىچىغا يۆلىنىپ تۇرۇپ قالدى . ھويلا ئىشىكىگە يېقىنلاپ باردىم . كۈتكىنىمدەك . ئىشىكنىڭ سىرتىنكى زەنجىرى بوش شىرىقلدى .

ئىشىكنىڭ لوكسىنى چۈشۈرۈپ ، ئىككىلا قانىتى تەڭ ئېچىۋەتتىم . كۆرگىنىم ئىككى گەۋدە بولۇپ ، ئۇلار يا موللا بەشرى ياكى نېغمەتۇللا قارى ئەمەس ، پەرەنجىلىك ئىايلار ئىدى . يۇرىكىم قارتتىدا قىلدى . « ئۇ

ئىككىلەنگە بىرەر پالاكەت ئالدىنى قىلغان » دېگەن خىيال يەنە بىر قېتىم ئاللامدىن لەپ قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى . ئىشكىتىن كىرىۋاتقان ئايالارنى ولسا خېلىچىغان ئانا بىلەن ئۇنىڭ كېلىنى دەپ مۇقىملاشتۇردۇم . بۇلار- ن باشقا كشى بىزنىڭ يېنىمىزغا كىرىشىنىڭ بۇ يولنى بىلمەيتتى .

ــ بار ئىكەنسىلەر بالىلىرىم ، تىنچ - ئامانچىلىقمۇ ؟ - دېگىنىچە ئىككى قەدەم مېڭىپ توختاپ قالدى خېلىچىغان ئانا . ئۇ قاراڭغۇدا قايافىقا ئىشىنى بىلەلمەي توختاپ قالغاندى .

ــ ئۆيگە باشلىسلا بۇۋۇسارەم ، - دەپ خىتاپ قىلدىم . چۈنكى ئۇكۇتۇلمىگەن تاسادىپلىقتىن ئۆزىنى قولغا ئالالمىدىمۇ ، تېخىچە پېتىنى ۇزماي قاراپ تۇراتتى .

ئاۋازىمنى ئاڭلاپ ئۇ چۆچىدى ۋە « مېھمان » لىرىمىزنى قاراڭغۇ ۇيگە باشلاپ كىرىپ كەتتى . كوچا ئىشكىنى تاقىدىم ، ئاندىن ئەمدى ۇرۇرىيىتى قالمىغان شوتىنى تامدىن ئېلىپ ، ئەسلىدىكى ئورنىغا ئاپىرىپ ويدۇم ، قايتىپ ئۆيگە كىرگىنىمدە ئايالار يىغلىشىپ پەسەيگەن بولسا كېرەك ، بۇرۇنىنى تارتىپ مشىلدىشۇاتاتتى . خېلىچىخان ئانىنڭ كېلىنى ام يېقىۋاتاتتى .

ــ مۇشتەك تۇرساڭلار سىلىگە نېمە تارتقۇلۇق بۇ بالىلىرىم ؟ - ۇاتاتتى خېلىچىخان ئانا ، - ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك لىغىرلاپ يايراپ اشايدىغان چاغلىرىڭلىغۇ بۇ ...

ــ ھېلىمۇ خۇداغا شۈكرى ، ئوبدان ياشاۋاتىمىز ، - دېدىم چاۇرماي .

خېلىچىخان ئانا قولتۇقىدىكى ئېغىر يۆگەلگەن داستىخاننى ۇپىدىكى گىلەم ئۈستىگە قويدى . ئايالارنى يالغۇز قالدۇرۇپ ، چاي قايىتىش ئۈچۈن ئاشخانا ئۆيگە چىقتىم . خېلىچىخان ئانىنڭ بايا تىنقى بىر ۇملە سۆزىدىن قارىغاندا نېغمەتۇللا قارىغا بىر ئىش بولغاندەك تۇرمايتى . ئىشكنى قانداق ئېچىپ كىرىشنى بىلىشمۇ نېغمەتۇللا قارى ئېتىپ ەرگەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى ، بىراق ئۇنىڭ ئۆزى قېنى ؟ گەرچە ئۇ الانچى كۈنى كېلىمىز دېمىگىنى بىلەن نېمىشقا بۇنچە ھايال بولۇپ ، يەنە

تېخى ئانىسى بىلەن خوتۇنىنى ئەۋەتىدۇ ؟

ئۇنداقمۇ ، مۇنداقمۇ ھۆكۈم قىلالمىدىم . چۆگۈن بىلەن پىيالىلەرنى كۆتۈرۈپ كىرگىنىمدە خىلچىخان ئانا بىلەن كېلىنى كۆرپىدە ئولتۇراتتى . مۇرا بېشىدا قارا چىراغ ئورنىغا يېقىلغان شام ئۆينى تەكشى يورۇتقان . ئاشۇ يورۇقلۇقتا داستىخان ئۈستىدىكى نەرسىلەرنى ئېنىق كۆرگىلى بولاتتى : ئوتتۇرىدا ئىككى خون ئاق نان ، چۆرىسىدە پىشىق گۆش ، سامسا ، ناۋات ، ياڭاق مېغىزى دېگەندەك يېمەكلىكلەر ، ئوچاق يېنىدا يەنە بىر خالتا تۇراتتى . مەن ئۇنىڭغا قاچىلانغىنى تۇرمۇشقا كېرەكلىك نەرسىلەر ئىكەنلىكىنى پەملىدىم .

بۇۋىسارە چاي قۇيدى - ئەمما ، ئۇلار ئىچمەي جىمجىت ئولتۇرۇشاتتى . دۇپۇلدەۋاتقان يۇرىكىمنىڭ ئەنسىزلىشىشى بىكاردىن - بىكار ئەمەسلىكىگە كۆزۈم يېتىپ ، ئەنسىرەپ سورىدىم :

ـــ نېمىشقا تۇللا قارىلار تىنچلىقتۇ ؟

سوئالىم ئۇ ئىككى ئايالنىڭ بېشىنى تېخىمۇ ساڭگىلاتقۇزدى .

ـــ ئۇنىڭغا بىر ئىش بولدىمۇ ؟ ـــ تۇۋلۇۋەتتىم .

ـــ بۇگۈن ئىككى كۈن بولدى ، ئۇنى يامۇلدىن ئادەم كېلىپ تۇتۇپ كەتتى ، - دېدى خېلىچىخان ئانا ئۇنى بوغۇلۇپ ، ئېسىدەپ تۇرۇپ ، - ئىككىلىرىنىڭ ئاچ - زېرىن قېلىشقانلىقلىرىنى بۇگۈن ئۇنى يوقلاپ بارغاندا بىلدۇق بالام . ئۇ ۋاقتىدا كېلەلمىگەنلىكىگە ئۆزۈر سوراپ ، ئاچقۇچ نەدىلىكىنى ۋە قانداق كىرىشنى ئېيتىپ بەردى . ئەلۋەتتە بۇ پاراڭلارنى گۈندىياي كۆزدىن چەتلەشكەندىرەك پىچىرلاپ دېدى ... ئۇنىڭ ئېيتمىشچە ، مولا بەشرىمۇ بىرلا ۋاقىتتا شۇ ھەپسىگە چۈشۈپ قاپتۇمىش ...

بۇۋىسارىگە ئەيىبدارلارچە قاراپ قويدۇم . ئۇنىڭ ھالىتىدىن بىر نېمە بىلمەك تەس ئىدى ، ئۇ قارىشىم بىلەن تەڭلا يەرگە قارىۋالدى .

ـــ نېمىشقا تۇتقانلىقىنى ئېيتىپ بەرگەندۇر ؟ - سورىدىم جىددىيلىشىپ .

ئۇنى نېمىشقا تۇتاتتى ؟ شۇ بىزنىڭ سەۋەبىمىزدىن تۇتاتتى . ئەمما ، يامۇلنىڭ بۇ ئىشقا ئارىلىشىشىنىڭ قانچىلىك ئارقا كۆرۈنۈشى بارلىقى مېنى قىزىقتۇراتتى . خېلىچىخان ئانا بۇ توغرىدا ھېچنېمە بىلمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ شۇنداق دېدى :

ـــ مەن سورىغۇچىلىك ، ئۇ ئېيتقۇچىلىك بولماي تۇرۇپ ، بىزنى قوغلۇۋەتتى . تامىقىنى بەرگەن بولساك گۆرۈڭگە قايت ، دەيدۇ بىر قوبال ، گۆرىدىن توگگۈز قوپقۇر نائەھلى ...

ئايالارغا تەسىللى ئېيتقاچ ، ھېچ ئىش يۇز بەرمەيدىغانلىقى ، ئۇلاردىن گۇمان قىلىشتىن باشقا پاكىت تاپالمايدىغانلىقى توغرىسىدا ئۆزۈمگە باب كەلگۈدەك سۆزلەرنى قىلىپ ، كۆڭلىنى ياسىدىم . بۇ يەنە بىر جەھەتتە بۇۋىسارە ۋە ئۆزۈمنىڭمۇ كۆڭلىنى ياساش ئىدى . مېنى تەئەجۈپلەندۈرىدىغىنى شۇ ئىدىكى ، نېمىمەتۇللا قارى بىلەن موللا بەشرىنى ئوتۇش ئابلەھەت مىرزام تەرىپىدىن قىلىنغان ئىش ئەمەس ئىدى ، مىرزام قوشنا بولغانلىقى ئۈچۈنلا بۇۋىسارىنىڭ قېچىشىدا موللا بەشرىنىڭ ئىشتىراكى بار ، دەپ گۇمان قىلغان ھالەتتىمۇ ، ئۇ نېمىمەتۇللا قارىنى ئەسلا يامىلمەيتتى . بۇ ئىشقا نېمىمەتۇللا قارىدىن گۇمان قىلسا ، بىزنىڭ ئۇنىڭ ئۆيىگە بارغىنىمىز ۋە يەنە ھازىرقى تۇرالغۇمىزغا كۆچۈشىمىزنىڭمۇ شەپسى ئاشكارىلىنىپ قالغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى . بىراق ، ھازىرچە بۇ توغرىدا بىرەر گۇمانىنىڭ ئىس - تۈتىشى يوق ئىدى . بۇنىڭ شۇنداق ئىكەنلىكى بۇۋىسارە بىلەن ئىككىمىزنىڭ تىنچ - ئامان تۇرۇۋاتقىنىمىزدىن ، نېمىمەتۇللا قارىنىڭ قورقمايلا ئانىسىغا ئاچقۇچ بېرىپ ، بىزنى يوقلاشقا بۇيرۇغانلىرىدىن مەلۇم ئىدى . خېلىچىخان ئانا ۋە كېلىنىنىڭ بۇۋىسارە بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئىشىنى تولۇق بىلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتىم . شۇڭا ، ياتىنقى تەھلىللىرىمنى يوشۇرمايلا ئېيتتىم . بۇ يەنە بۇۋىسارىنىڭ ئاڭلىشى ئۈچۈنمۇ ئېيتىلدى . خېلىچىخان ئانا ئىشنى مەن ئويلىغاندەك مۇلاھىزە قىلمىغان بولسىمۇ ، مېنىڭ دېگەنلىرىمدەك ئىكەنلىكىنى مۇقىملاشتۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ خان قىزىم تەرەپتىن كەلگەن پىشكەللىك ئەمەس بۇ ، ـــ

يەرگە قاراپ ئولتۇرغان بۇۋىسارىگە قاراپ قويدى ئۇ ، ــ بۇ تەرەپتىن كەلگەن ئىش بولسا قارى بالام بۇنى پۇراتقان بولاتتى . ئۇ ھېلىقى تومپاي گۈندىپاي بىزنى قوغلاۋاتقاندا ، بىزنى ئىشىنىڭ تېگىنى چۈشەنسۇن دەمۇ ، « ئىنىم بىلەن سىڭلىم ئوبدان ئوقۇسۇن ، خەلپىتىنىڭ سىزنىڭدىن چىقمىسۇن ... » دەپ توۋلاپ قويدى ...

بۇ بۇۋىسارە بىلەن ئىككىمىزنى قالايمىقان گۇمان ۋە خىيالدا بوماڭلار ، قارامىلىق بىلەن ھەربىكەت قىلماڭلار ، دېگىنى ئىدى . گۈندىخانىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى ،تاماق ئاپارسا ئاختۇرىدىغان ـ ئاختۇرمايدىغانلىقىنى سوراپتۇ . بۇنداق سوراشىم ئاينۇرنىڭ بىر كېچىسىدىكى سۆزلەپ بەرگەن سەرگۈزەشتىسى ئىچىدىكى دادىسىغا تاماق ئاپارغان ئاپا قۇرنىڭ ئىچىگە ، سامسىنىڭ جىلتىسىنىڭ قېتىغا خەت قىستۇرغان ئىشى ئېسىمگە كەلگەنىدى . بىراق ، خېلىچىخان ئانا بۇنىڭغا سەلبي جاۋاب بەردى :

ــ گۈندىخانا شەن يامۇلنىڭ ئىچىدە ئىكەن ، مىلتىقلىق چېرىكلەر ساقلايدىكەن ، ناننى پارە ـ پارە قىلىپ ، ئاشنى مالتىلاپ ، ئىچىگە قاراپ باقىدىكەن . نېمە قىلغىنىكىنىتاڭ يەر يۈتقۇرلارنىڭ ...

خېلىچىخان ئانا ئۇزاق ئولتۇرالمايدىغانلىقىنى ، ئىككى كۈندە بىر يامۇلغا بارىدىغانلىقىنى ، يامۇلدىن يانغان كۈنىسى چوقۇم بىزنىڭ « ئۆي » گە كېلىپ ، خەۋەر ۋە لازىمەتلىكلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇلارغا قۇيغان چاي ئۆز پېتى قالدى . كۆڭلى پاراكەندە موماي بىلەن كېلىنىنىڭ چاي ئىچىلمەسلىكىنى تەبىئىي دەپ قاراپ ، چاي تۇغرىسىدا ئېسىگە سالدىم . داستىخان ۋە خالتىسىنىڭ بىكار بولۇشىنى كۆتۈپ تۇرۇپ قالغان مومايغا بايا تىن بازارغا چىقىشقا ئاتاپ يانچۇقۇمغا سېلىۋالغان تەڭگىلەرنىڭ ھەنىۋاسىنى ئۆزاتتىم . ئۇنىڭ رەت قىلماسلىقى ، ئالماي تۇرۇۋېلىپ خىجىل قىلماسلىقى ئۈچۈن :

ــ بىر قۇر ئىچ كېيىم ، ئەستەرلىك بىر تون ، كارۋانچى ئۆتۈكتىن بىرنى ئالغاچ كىلەرلا ... ، ــ دېدىم .

موماي ئۇنىمىدى ، ئۇنچىلىك بىر نېمىنى ئالغاچ كەلمەي نېمە بۇيتىكەن ، ئۇنىڭغا شۇنچىۋالا پۇل كېتەمتى ... دەپ تۇزۇت قىلدى . ھەقىقەتەن مەن بۇيرۇغان نەرسىلەرگە ئۇنچە كۆپ پۇل كەتمەيتتى ھەمدە ئۇلارنىڭ بىز ئۈچۈن تۇشۇغان نەرسىلەرگە ، بولۇپمۇ كۆرسىتۇاتقان ھىممىتىگە پۇل بىلەنمۇ جاۋاب قايتۇرغىلى بولمايتتى . ئەمما ، شۇ كۈنلەردە لېغمەتۇللا قارى ھەپسىدە ، ئۇنىڭ قاچان چىقىشى نا ئېنىق بولۇپ تۇرغاندا ، خېلىچىغان ئانا بىلەن كېلىنىگە كۆپرەك پۇل بولغاندا كۆڭلى تۇقراق تۇرغان بولاتتى . گېپىمنىڭ تورىنى ئېغىرلىتىش ئۈچۈن بۇۋىسارىمۇ يارەمگە ئۆتتى . موماي پۇلنى ئالدىيۇ ، كۆز يېشى قىلىپ ئۈزىدى .

ئۇلار كېتىپ ، بىزمۇ ئىككى ـ ئۈچ كۈندىن بۇيان تەم دېسە تەمى بارراق غىزالاندۇق . شۇچاغدا خېلىچىخان ئانىغا ئېيتمىغان يەنە بىر پەرىزىمنى ئوتتۇرىغا قويدۇم :

ــ موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى سىلىگە ئەمەس ، ماڭا چېتىلىپ تۇتۇلدى . ئاينۇر بىلەن مېنىڭ تەڭلا يوقاپ كېتىشىمنى چۈشەنمىگەن دادام بىرمەر يېپ ئۈچى تېپىش ئۈچۈن ئۇلارنى قاماتقان بولۇشى مۇمكىن ...

بۇۋىسارە ھەيران بولۇپ ، قىيغاچ قاشلىرىنى كۆتۈردى . ئەلچى ئەۋەتىش تۇغرىسىدا دادامغا ئېغىز ئېچىشىم بىلەپ بولۇپ ، موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىنىڭ تالىپ دوستلىرىم سىياقىدا دادامغا خەت يازغانلىقىنى ، دادام بىر ـ ئىككى كۈن يوقاپ كېتىپ ، ئۇلارنىڭ تالىپ ئەمەسلىكىنى ئىنىقلىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردىم . ئەلۋەتتە ، دادامنىڭ مىرزام ۋە موللا بەشىرى ، نېغمەتۇللا قارىلارنىڭ شەنىگە ياغدۇرغان گەپلىرىنى ۋە ھاقارەتلىرىنى يوشۇرۇپ قالدىم .

ــ دادام ئىككىمىزنىڭ غەۋغاسىنى ئۇقمىدى ئېھتىمال ، ــ دېدىم ئاخىردا .

ــ سىلىنى ئىزدەپ تاپسا ، دادىلىرى نېمە دەپ ئالار ؟ ــ بۇۋىسارە چۈشەنمىگىنىنى بىلدۇردى ، ــ سىلە ماڭا ئوخشىمسىلا يا ... ــ ئۇقىپقزىل بولۇپ كەتتى .

راستىنى دېسەم ، نېمە دەپ ئېلىشى مۇمكىنلىكىنى پەرەزمۇ قىلال-

مايتتم . گۇمان قىلىشمچە، ياكى ئۇ مەن بالىسى بولغاچقا ئىزدىگۈسى كەلگەن ، ياكى ئاينۇر چىقىپ كېتىدىغان چاغدا كەلگۈسى ئۈچۈن ئاز - تولا مال - دۇنيا كۆتۈرۈپ ماڭغان بولسا ، بۇ دادامنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرگەن . ئاينۇرنىڭ بۇۋىسارە بىلەن ئىككىسىزگە ئازراقمۇ ئەمەس ، ئون ئىككى تىللا قويۇپ قويۇشى غايەت زور مەردلىك ۋە سەخىيلىق ئىدى . بىلىشمچە ، ئاينۇردا ئۇنچە جىق مال - دۇنيا ، پۇل - پۈچەك بولماسلىقى مۇمكىن ئىدى . بۇلارنىڭ ھەممىسى ئورۇنسىز ، ئاساسسىز گۇمان بولغانلىقتىن بۇ توغرۇلۇق بۇۋىسارىگە ھېچ نېمە دېمىدىم .

ئىككىسىزنىڭ كۇنلىرى « كۆتۈش » بىلەنلا ئۆتىدىغان بولدى . بىر - بىرىمىزگە باغلىنىپ قالغان مېھرىمىز تۈپەيلىدىنمۇ ، ئەمدى مەن ئۇنىڭ (سېزىشىمچە ئۇ ھېنىڭ) كەيپىياتىغا تەسىر بېرىپ قېلىشى مۇمكىن بولغان گەپلەردىن ياندىپ ئۆتەتتىم . تۇرمۇش توغرىسىدا ، بولۇپمۇ يا-شاشنىڭ مۇشكۈلچىلىكلىرى ئۈستىدە قەتئىي پاراڭ قىلىشمايتتۇق . موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى ھەققىدىمۇ ئېغىز ئاچمايدىغان بولدۇق بۇگەپ قوزغالسىلا ، بۇۋىسارە : « ھېنىڭ تۈپەيلىمدىن ... » دەپ ئۆزىنگە ئېلىپ كېتىپ ، دېلى پەرىشان بولىدۇ ، دەپ ئەنسىرەيتتىم . ئۇمۇ پەمىچە ماڭا ئوخشاش ھېسسىياتتا ئىدى . ئۇنىمۇ دېيىشمىسەك ، بۇنىمۇ دېيىشمىسەك . نېمە دېيىشىمىز ؟ جىمجىت ئولتۇرغىلى بولمايتتى . شۇڭا شەيخ سەئدىنىڭ « گۈلستان » ىدىن ، ھاھىرنىڭ غەزەللىرىدىن ، ناۋائىي ، مەشرەپلەرنىڭ بېيتلىرىدىن يادىمدا قالغانلىرىنى يادلايتتىم ۋە يادىمدا تولۇق قالماي ، پارچىلىرى ساقلانغان بولسا شۇلارنى تىلغا ئالاتتىم . بۇۋى-سارىمۇ كۆزىتىشمچە ئاينۇردەك ئەقىللىك ، زېھنى ئۆتكۈر ۋە مۇلاھىزىچى ئىدى . شائىرنى ياخشى بولغانلىقى ئۈچۈنمىكىن ، ئوقۇغانلىرى ئاينۇردىن كۆپ ئىدى . ئەمما ، بۇۋىسارە ھېسسىياتىنى ئاينۇردەك تىز ئاشكارىلىمايتتى ھەم ئوڭايلا ھاياجانلىنىپ كەتمەيتتى . بۇ ئاينۇرنىڭ شېئىرى مۇھىتتا كۆپرەك تۇرغىنى ، ئۇنىڭغا دادىسىنىڭ ئەدەبىلەر دائىرىسىدىكى تەسىرىنىڭ يوقلىنى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى ، بۇۋىسارە پەلسەپىلىك مۇھاكىمىگە ئامراق ئىدى . ئۇ قايسى شائىر ۋە قانداق شېئىر ئۈستىدە سۆزلەشمەيلى ،

شائىر تۈيغۇسىنىڭ ئەسەردىكى مەنتىقىلىق ئىپادىلىنىشى ۋە شېئىرلاردىكى پەلسەپىلىك نۇقتىسىنەزمرلەرگە بەكرەك ئېتىبار بېرىپ مۇھاكىمە قىلاتتى . ئۇ مەندىن نەچچە ھەسسە بىلىملىك ئىدى . باشتا ۋاقىت ئۆتسۇن ئۈچۈن كىمنىڭدۇ شېئىرلىرىنى ئۇقۇپ ، پاس چىقىرىپ بېرەتتىم . ئارقىدىن ئۆزۈمنىڭ مەدرىسىتە يادىمدا قالغانلىرىغا شۇ تاپتىكى كۆز قاراشلىرىمنى قوشۇپ سۆزلەيتتىم . بۇۋىسارە جىمجىت ئولتۇرۇپ ئاڭلايتتى . مەن توختىتىغاندىن كېيىن ئاندىن سۆزلەشكە باشلايتتى . ئۇ دېگەنلىرىمنى رەت قىلىدىغانلىقى ياكى قوشۇلمايدىغانلىقىنى ئوچۇق ئېيتماي سۆزلىگەن بولسىمۇ ، دېگەنلىرىنىڭ كۆپى ھېنىڭكىگە ئوخشىماي قالاتتى .

— دۆت - دە ، مەن ، — دەپ قويايتتىم بەزىدە ، — بىزنى شۇنداق ئۆگىتىشكەن ، بىزمۇ شاتۇتىدەك دورامچىلىقنى ئۆگەنگەن ...

بۇۋىسارە كۇلۇپ كېتەتتى . ئۇ ھېنى زادىلىق قىلىپ ئەمەس ، ھېنىڭ گەپ قىلمىغان چىغىمدىكى ئۇرغام ۋە « ئۆگەتكۈچى » لەر ھەققىدىكى نەرىپىمدىن كۇلەتتى .

— مەدرىسلەردە شۇنداق ئۆگەتمىسە بولمايدۇ ھەقىچان ، — دەپ قويايتتى ئۇ مۇنازىرە خالىمايدىغان ئاھاڭدا ، — تالىپلار كېيىن ئاساسەن ئىمام بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟ شۇنداق بىر چاغلار كېلىپ ، ھەممە مەسچىتلەردە ھۇرلۇك ئىزدىگۈچىلەرنىڭ شاۋقۇنى كۆتۈرۈلسە قانداق بولىدۇ ؟

ئۇچ كۈندىن كېيىن خېلىچىخان ئانا يەنە كېلىنى بىلەن كەلدى . ئۇلار كېلىشىدە مەن بۇيرۇغان نەرسىلەرنى ئېلىپ كەلگەن ، يەيدىغان - ئىچىدىغاندىن تارتىپ تۇز ، شام ، ھەتتا بۇۋىسارە ئۈچۈن باش تارىغاندا چاپىدىغانغا يېلىمۇ ئېلىپ كەلگەنىدى .

— تۇنۇگۈندىن تارتىپ شەھەرنىڭ ئىچى تىنچ ئەمەس بالىلىرىم ، — دېدى ئۇكىچىكرەك بىر قوغۇننى پىچىقلاق پېتى داستىخانغا قويۇۋېتىپ ، — جاكارچىلار كوچىمۇ كوچا كېزىپ يۈرىدۇ . قايسىبىر قاپ بۇرەك ئايالالارنىڭ پەرەنجىسىنى تارتىپ ، خوتۇن كىشىچە كېيىم كېيىپ ، بىر دۇكاندارنىڭ كىچىك خوتۇنىنىڭكىگە « دوستۇمنى يوقلايمەن » دەپ گەن بولۇپ كىرگەنمىش . شۇكۇنى دۇكاندار بۇ خوتۇنىنىڭكىگە باردىغان

نۆۋەتتە ئىكەندۇق . ئۇ ئۇلارنىڭ ئۇستىگە كىرىپ قاپتۇ بولغاي ، ھېلىقى نائەھلى خوتۇن كىشچە كىيىملا قېچىپ كېتىپتۇمىش . قازىخانا مەھكىمەئىشەرئى ئۇ نائەھلىنى تۇتۇپ ، شەرئىەت ھۆكمى بويىچە جازالايدىغانلىقى توغرىسىدا ھۆكۈم چىقىرىپتۇ . شەھەرنىڭ ھەممە تەرىپىدە خوتۇنلارچە كىيىنىۋالغان ئەركىشىنى تۇتۇش بولۇۋاتىدۇ بولغاي ... شۇنچە چوڭ شەھەر ، شۇنچە نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئىچىدە قايسى ئەرزىنىڭ خوتۇنچە ياسىنىۋالغىنىنى قانداق بىلگىلى بولىدۇ ؟ ــ ئۇ قوغۇن تىلىملىرىنى داستىخانغا تارتىپ ، بىرنى تەكلىپ قىلىۋېتىپ قوشۇپ قويدى ، ــ خوتۇن خەقنىڭ ھەممىسىنىڭ يۈزىنى ئاچسا بولامدۇ ؟ بۇنداق قىلىشقا ئۇلارنىڭ ئەرلىرى يول قويمايدۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇنداق قىلىش نامەھرەم ، شەرئىەتكە خىلاپ .

بۇ جاكارنى بۇۋىسارە بىلەن ئىككىمىزگە مۇناسىۋەتلىك , دەپ پەرەز قىلدىم . شەھەر ئىچىدە ئاياللارچە كىيىنىپ ، چۈمبەل ، پەرەنجە ئارتىپ ئاشنا ـ ئوينىشلىرىنىڭكەگە ياكى خۇپيانەكۆڭۈل ئاچىدىغان ، يېرىم قاراڭغۇ ئۆيلەرگە چاپىدىغان ئەرلەرنىڭ بارلىقى ، بار بولغاندىمۇ ئاز ئەمەسلىكىنى خېلى بۇرۇندىن ئاڭلىغانىدىم. بۇنداق ئىشلارغا چېتىلىپ قالىدىغان ئاياللارنىڭ بىر قىسمى تالاق قىلىناتتى . بىر قىسمى پىچاق يەپ ، ئېرى ھەپسىگە ئىلىناتتى . ئەمما ، ئايالچە ياسىنىپ بۇزۇقچىلىققا بېرىلىدىغان ئەرلەرنىڭ بەزىسى تۇتۇلۇپ قالغاندا قازىخانا قىرىق دەررە ئۇرۇش ، ئۆلۈمگە سەۋەبچى بولغان بولسا ، يامۇلنىڭ ھەپسىگە قاماپ ھۆكۈمەت بىر تەرەپ قىلىش چارىسى قوللىناتتى . قېچىپ كەتكەن « ئايالچە ئەرنى » تۇتۇمىز دەپ كوچىمۇ كوچا جاكارچى چىقمايتتى . چۈنكى ، چىققان بىلەنمۇ پايدىسىز ، ئاشۇنداق ئەر چۈمبىلى بىلەن كىيىمنى سېلىۋەتسە ئۇنى قانداقمۇ تونۇغىلى بولىدۇ ؟ قارىغاندا بۇ ياكى دەرۋازىدا داۋاملىق بۇۋىسارنى ئاختۇرۇش ئۈچۈن پىلانلىنىۋاتقان ئويۇن ، ياكى شەھەر بويىچە ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان بىر ھەرىكەتنىڭ بېشارىتى بولۇشى مۇمكىن .

بۇ مۇلاھىزەمنى ئوچۇق ئېيتالمايتتىم . پىچتۇرۇپ ئەكەلگەن قوغۇن

ئۆزلۈك قوغۇن بولغانلىقتىن شاپىقى قېلىن بولسىمۇ ناھايىتى تاتلىق ئىدى . قوغۇندىن بىر تىلىم ئېلىۋېتىپ بۇۋىسارىگە قىيا قارىدىم . ئۇ خېجىخان ئاننىڭ گەپلىرىدىن ئىزا تارتتىمۇ ، يەردىن ئۇستۇن قارىماي ، قوغۇنغا ئېگىشىۋالغانىدى. ئۇ شۇ تۇرقىدا قوغۇننى يېمەيتتى ، بەلكى سۆۋۈپ ئولتۇراتتى . جاكارچىنىڭ دېگەنلىرى راست بولغاندىمۇ بۇۋىسارىنىڭ ئالاقەيەردىكى دۇكانداركىنىڭ بۇزۇق كېچىك خوتۇنىنىڭ ئەسكىلىكى ئۈچۈن خېجىلچىلىق تارتىشىنىڭ زۆرۈرىيتى يوق ئىدى . ئەمما ، ئەر جىنسىلارنىڭ ئەكسىچە ئاياللار ئۆز جىنسىداشلارنىڭ ئەيىبى ئۈچۈنمۇ ئاراب تارتىپ ئادەتلەنگەنىدى . بۇۋىسارىنىڭ ھەرىكىتى ئۇنىڭ ئوك يېنىدا ئولتۇرغان خېلىچىخان ئاننىڭ كېلىنىدىمۇ تەكرارلانماقتا ئىدى .

شەھەر دەرۋازىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرۈشنىڭ ھاجىتى قالماغانىدى . خېلىچىخان ئانا ئەمدى بىرنى قىزىقتۇرىدىغان ، مۆلچەرىمگە ۋەشاش خەۋەرنى يەتكۈزدى :

ــ قارى بالام بىلەن موللا بەشىرىنى دادىلىرى تۇتقۇزۇپتۇ ، ــ دېدى ئۇ ماڭا قاراپ . ئەيىبدارلارچە يەرگە قارىدىم . يۈرىكىم ئۆيۈلدەپ ئۇراتتى ، ــ بالامنى قاچۇرۇۋېتىپسىلەر دېمەيدىكەنۇ ، ئىس ـ تۇشىنى بىلىسىلەر ، ئۇنى نەدىن تاپقىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەرمەكلارلا قويغۇرۇۋېتىمەن ، دەپتۇدەك . ئۇلار بىلمەيمىز دەپ ئولتۇرۇشۇپتۇ . قارى بالامنىڭ پىچىرلاپ ئېيتىشىچە ، يەنە بىر ئىككى كۈن ئىلاپ بېقىپ قويۇۋېتەرمىش ...

مومايىنىڭ خۇشلۇقى ۋە گەپتان بولۇپ قالغانلىقىنىڭ سىرى شۇ ئىدە ئىكەنلىكىنى بىلىپ خۇشال بولدۇم . موللا بەشىرى بىلەن نېغىزتۇللا ئارىنى بىر ئىككى كۈندىن كېيىن قويۇپ بەرسە ھەقىقەتەن ياخشى بولاتتى . بىرنىڭ تەشۋىشىمزنىڭ يېرىمى تۇگەيتتى ، خېلىچىخان ئانا بىلەن كېلىنىنىڭمۇ كۆڭلى ئارامغا چۈشۈپ ، خاتىرجەملىكى ئەسلىگە كەلەتتى .

ئۇلار خۇپتەن بىلەن تەڭ ئۆزىدى . ئىشىكنىڭ لوكسىنى چۈشۈرۈپ ، كەينىمگە يانغىلىۋاتقاندا ئۆي ئىگىسى بوۋاينىڭ خىرىلداپ

يۆتىلىشى . ئىككى ئوتتۇرىدىكى ئىشىكنى قېقىشى ئاڭلاندى . « ئۇ موماي بىلەن كېلىنىنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ كەتكىنىنى ئۇقۇپ كىرگۈسى كەلگەنمىدۇ ؟ » دەپ ئويلىغاچ دەھلىزگە بېشىنى تىقىپلا بۇۋىسارىگە :

ــ ئۆي ئىگىسى بوۋاي كىرمەكچى ! ـ دەپ قويۇپ ، بىرىپ ئىشىكنى ئاچتىم .

بوۋاي مەن بىلەن سالاملاشماي كەينىگە ئۆرۈلۈپ ، ئىشىكنى تاقىدى ،ئاندىن ماڭا :

ــ قانداق تۇرۇشۇاتىلا مېھمانلار ؟ نەچچە كۈنلەردىن يوقلىيالمىدىم ، ـ دېدى خىرىلداپ .

ــ ئۆيگە كىرسىلە تاغا ، قېنى ـ دېدىم تەكەللۇپ بىلەن .

بوۋاي سەللىسىز ، بادام دوپپا كېيىۋالغانىدى . بۇنىڭدىن ئۇنىڭ بۇگۈن خۇپتەنگە چىقمىغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى . ئۇ پەسكە ئىگىشىپ مېڭىپ ئۆيگە كىردى . رومىلىنى بېشىغا ئارتىۋالغان بۇۋىسارە ماڭا كۆرپىنى ئېشارەت قىلىپ قويۇپلا ئۆزى پەگاغا ، شام يورۇقى تازا ياخشى چۈشمەيدىغان بۇرجەككە بېرىپ تۇردى . مەن بوۋاينى كۆرپىگە ئولتۇرغۇزۇپ ، دۇئاسىغا ئەگەشتىم ، دەھلىزدىن چۆگۈن ئەكىرىپ قولىغا سۇ بەردىم . داستىخان سېلىنىپ بولغۇچە ئۇ ئوشۇق ـ تۆشۈك گەپ قىلمىدى . قوغۇن يەۋېتىپمۇ قوغۇن ، قەنت ـ ناۋات ، نان ، مېغىزلارنىڭ قانداق كېلىۋاتقانلىقىنى سورىمىدى ، ئوپچە قىلىپلا :

ــ ياخشى تۇرۇشۇۋېتىپلا ، يوقلاپمۇ كىرەلمىدىم ، ــ دەپ قويدى .

ئۇنىڭ نېغىمەتۇللا قارى ، خېلىچىخان ئانىلارھەققىدە سوراشتۇرمىغانلىقىدىن پېنىك تىن ئالدىم . ھال سورىغىنىغا يارىشا :

ــ خۇداغا شۈكرى ، يامان ئەمەس ئۆتۈۋاتىمىز تاغا ، سىلىدىن ئاخشام ـ ئەتىسىرى ھال سورابلى دېسەك كەچ قايتىپ ، سەھەر چىقىپ كېتىدىكەنلا ، ئارامنى بۇزمايلى دېيىشتۇق ، ــ دېدىم .

بوۋاي بۇنىڭغىمۇ بىر نەرسە دېمىدى . قوغۇن بىلەن يېگلى يۇمشاق ئاق نانىنى كېسىرگىدەك يەپ ، بۇرۇتىنى سىلاپ قويغاندىن كېيىن سورىدى :

ــ ھەربىرلىرى كېلىپ تۇرۇشقىلى ئۇن نەچچە كۈنلەر بولدىغۇ دېيەمەن ؟

ئۇ ۋاقىتنى كۆپ ھېسابلىغان بولسىمۇ دېيدىغان بىر گېپى بارغۇ ، دەپ گۇمان قىلىپ ،

ــ شۇنداق ، شۇنچىلىك بولغان بولسا كېرەك ، ــ دېدىم .

ــ سۇ بىلەن ئوتۇندىن قىسىلىشمىغانلا ؟

ئۇنىڭ پۇل دېيدىغىنىنى سېزىپ ، بۇۋىسارىگە قىيا قارىدىم ـ دە :

ــ ياق ، قىسىلمىدۇق . سۇنىمۇ ، ئوتۇنىمۇ كەڭ ـ كۈشادە ئىشلىتىۋاتىمىز ، ـ دېدىم ۋەگەپ قىلدۇرمايلا بېرىۋېتەيلى دەپ ، ـ باشتا قانچىلىك پۇل تۆلەيدىغىنىمىزنى سورىۋالماپتىكەنمىز ، شۇڭا ئالدىرىغا ئاچىقىپ بېرەلمىدۇق . شۇ تاپتا بېرىۋەتسەكمۇ بولىدۇ ، ـ دېدىم .

ــ رازى بولغان بولۇشسلا ئانىغانلىرىنى بېرىشسلە ، ـ دېدى ئۇ. بۇچاتاق گەپ ئىدى ، رازى بولغىنىمىزدىغۇ گەپ يوق ، لېكىن « ئانىغانلىرى » نىڭ چېكى بولۇشى لازىم ئىدى . بوۋاي ئېنىق دېمىگەنىكەن ، كۆپرەك بېرىشكە توغرا كېلەتتى . بىزدە پارچە پۇلمۇ بولمىغانلىقتىن ، بۇۋىسارە ئۆزاتقان بىر سەر تەگگىنى تەگلىدىم :

ــ ئاز بولسىمۇ يانلىرىغا سېلىپ قويسىلا ... بۇ بىر سەرتەگگە ...

بوۋاي شادلىنىپ كەتتى ، ئۇنىڭ يۈز تېرىلىرىلا تارتىشىپ قالماي ، سەرە كۆزلىرىمۇ يۇمۇلۇپ كەتتى .

ــ بىر سەر ... ھە ، ياخشى ، بىر سەر ... ـ دەپ تەكرارلاپ كەتتى ئۇ تەگگىنى ئېلىپ ، كۆزىگە يېقىن تۇتۇپ كۆرۈپ .

ئەمدى گەپ تۇگىدى ، پۇلنىمۇ ئالدى ، بوۋاي چىقىپ كېتىدۇ ، دەپ كۈتكىنىمگە قارىشى ئۇ چىقىپ كەتمىدى . ئۇ ئالدىنكى بىر نامەلۇم نوچىغا تىكىلگىنىچە خېلى ئۇزاق ئولتۇردى ، ئۇنىڭ ئولتۇرۇشىدىن ئەس ، بۇۋىسارىنىڭ ئۆرە تۇرۇۋېرىپ چارچىشىدىن غەم قىلاتتىم . ئۇنىڭغا كۆز ئىشارىتى ئارقىلىق قىلغان ئىككى ـ ئۈچ قېتىملىق شەرتىمگە ئۇ

بوۋاينى ئىما قىلىش ئارقىلىق جاۋاب بېرىپ ، ئۆرە تۇرىۋەردى . بوۋاي بۇلارنى سەزمىگەندەك كۆرۈنەتتى ، ئاخىرمەن بوۋاينىڭ دېققىتىنى تارتىش ئۈچۈن :

ـــ بۇگۈن خۇپتەنگە چىقمىلىمۇ ؟ ـ دەپ سورىدىم .

ـــ ئۆيدە ئوقۇۋالدىم ، ـ ئۇ تېزلا جاۋاب بەردى . ئاندىن كۆتۈلمىگەندە مۇنداق دېدى ، ـ ھەربىرلىرى تالا ـ تۈزگە كۆپ چىقمىغاچ ئاگلاشمىلا بولغاي ، شەھەردە بولۇۋاتقان گەپ ـ سۆزلەردىن خەۋەر تېپىشقانلا ..؟

بۇۋىسارىمۇ مەندەك « خوتۇنلارنىڭ كىيىمىنى كېيۋالغان ئەر تۇغرىسىدا گەپ قىلىدۇ » ، دەپ ئويلىدىمىكىن ، شىپلداپ مېڭىپ چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ نېرى كەتمەيدىغانلىقىنى ، ھەر قانچە چىقسا دەھلىز بوسۇغىسىغىچە چىقىدۇ دەپ ، قىياس قىلدىم ، بوۋايغا بولسا :

ـــ ياق ، خەۋەر تاپالمىدۇق ، ـ دېدىم . شۇنداق دېيىشىم بوۋاينىڭ سۆزىنى توسۇپ قويالمىغان بىلەن ئۇنى « قانداق ، قايەردىن ، كىمدىن ئاگلاشلا ؟... » دەيدىغاندەك سوئاللاردىن خالي قىلالايتتى .

بوۋاي راستىنلا بىز « خەۋەر تاپالمىغان > يېگلىق > گەپ . سۆز » ئۈستىدە ئېغىز ئاچتى :

ـــ بۇگۈن پېشىندىن تارتىپ جىمى مەسچىت ، كوچا ـ كويلارنى شۇ بىرلا گەپ : زاتىدىن قەنت ـ ناۋاتچىلىق بىلەن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن چوڭ باي قابىلجان دېگەن كىشى بىلەن شەھەر قازىخانا شەرئىي مەھكىمىسىنىڭ باش مىرزىسى ئابلەھەت مىرزام دېگەن كىشى بۇگۈن چۈش بىلەن قازىخانا ئالدىدا ياقىلىشىپ قاپتۇ ...

ئۈستۈمگە مۇز سۇيى تۆكۈلگەندەك شۇمشيىپ قالدىم . يۈرىكىم توختاپ قالغاندەك ، ئەزايى ـ بەدىنىم جانسىزلىشىۋاتقاندەك بىلىنەتتى . بۇۋىسارىمۇ دەھلىز تېشىدىن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك ئېچكىرىكى ئىشىك يېنىغا كېلىپ بولۇپ ، بىردىنلا توختاپ قالدى . روملىنىڭ ئۆچىنى تۈتۈۋالغان بارماقلىرى تۈگۈلۈپ ، يۈرىكىنىڭ ئۈستىدە توختاپ قالغاندەك ئېسىلىپ قالدى .

بوۋاي گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتمىدى . ئۇ ئۆز سۆزىنىڭ بىزدىكى ئەسىرىنى كۆزىتىۋاتقاندەك شۇك ئولتۇراتتى . لېكىن ، كۆزلىرى گەپ ئاڭلاشتىن ئىلگىرى تىكىلگەن نۇقتىدىن يۆتكەلمىگەنىدى . كىشىنى تەقىتۇرغۇچى جىملىق يەنە سوزۇلدى . ئۆزۈمنى قولغا ئېلىپ ، ئۇنىڭ ئالدىرىنى كوچىلاش نىيىتىگە كەلدىم . بۇنىڭسىز بوۋاينىڭ ئاغزى قاچىتا ئېچىلمايدىغاندەك تۇراتتى .

ـــ شۇنچە كاتتا كىشىلەرگەن ، نېمە تالىشىپ سەن ـ پەن ئېشىپ يۈرگەندۇ ؟

ـــ تالىشىدىغىنىڭ نېمىلىكىنى ھېچ كىم بىلمەيدۇ ... ـــ بوۋاي ئاشقانىنى قولغا چۈشۈرۈۋالغان مۆشۈكتەك خۇپسەنلىك بىلەن ھېجىيىپ ، يەنە بىردەم ئولتۇرۇۋېتىپ داۋام قىلدى ، ـ قابىلجان باي : « ئوغلۇمنى تېپىپ بەر ، قىزىنىڭ ئوغلۇمنى ئازدۇرۇپ ، ئۆيدىكى ئۇچيۇز سەر ئالتۇنۇمنى ئالداپ ئېلىپ كەتتى ... » دەيمىش . ئابلەھەت مىرزام بولسا : « ھە ، قەيسى تاپالماي يۈرەتتىم ، ئەسلىدە سېنىڭ يولدىن چىققان يېتىم ئوغلىڭنى ئالداپ ئېلىپ قېچىپتۇ ـ دە ، ... قىزىم بىلەن ئېلىپ قاچقان ئالتۇن ـ ھايدۇقلارنىڭ ئۆزىلا سەندەك ئون باينىڭ ۋەجىگە تەڭ ئىدى ... » دېگەندەك . « ھەر ئىككىسىنىڭ داۋراڭ سالغان ئالتۇنى يالغان ، بالىلار ئېلىپ ئاڭسىمۇ ماڭغاندۇ ، ئۇنچىۋالا جىق ئالتۇننى نەدىن تېپىپ ئالغاندۇ ؟ ھەر ئىككىيلەن ساچقانغا كېپەك ئالدۇرمايدىغانلار تۇرۇپ ، ياش بالىلارنىڭ ئۆزى كۆرۈنىدىغان يەردە ۋەج قويامدۇ ... ؟ » دېيىشىۋاتىدۇ خالايىق ... ھەربىر دەيدۇكى ...

قۇلىقىمغا ئەمدى گەپ كىرمىدى ، بوۋاينىڭ گېپى راست بولۇدىغانلا بولسا دادام مېنى ئەمەس ، باست سەرراپتىن قەرز ئالغان يۈز نەچچە سەركۇموش تەڭگە بىلەن ئىككى تىللانى ئىزدەيتتى . ئۇ جامەئەت ئالدىدا ئابلەھەت مىرزىنىڭ ئابرۇيىنى چۈشۈرمەن دەپ ، ئۆزىنى ، مېنى ۋە كېلىنىنى يەر بىلەن يەكسان بولغۇدەك ئىزا ـ ئاھانەتكە ئوياتتى . ئۇنىڭدىن ئىنساپ ، ياخشىلىق ، ۋاپا كەلمەيدىغانلىقىغا ئاللىقاچان ئىشىنىپ بولغانغۇ مەن ؟ بىراق ئۇنىڭ بۇ قەدەر نومۇسسىز ، پەسكەش ئە-

كەنلىكىنى تولۇق ئويلاپ يېتەلمىگىنىمگە ئۆكۈندۈم . « ئالمسام بوپتىكەن ، - دەپ ئويلايتتىم ئىچىمدە ، - ئاشۇ تەگلىك بىلەن ئىككى تاللانى قولىغا تۇتقۇزۇپ چىقىپ كەتسەممۇ بوپتىكەن ... ماڭا ، مەندىنمۇ بەك بۇۋىسارىگە ئۈيات ، ئۇ مېنى نېمە دەپ قالار ، مەن ئاشۇنداق رەھىمسىز ، ئىپلاس ئادەمنىڭ بالىسى - ھە ... »

بۇۋاي توختىماي سۆزلەيتتى . ئۇنىڭ دەۋاتقانلىرى كىشىلەرنىڭ قابىلجان باي بىلەن ئابلەھەت مىرزا ئۈستىدە دېيىشكەن مۇلاھىزلىرى بولسىمۇ بۇۋايغا غەزىپىم كەلگىلى تۇردى . ئۇ ئەگەر بىزنى تونۇۋالغان بولسا ، « سىلەرنىڭ داداڭلار » دەپ ئېنىق ئېيتمىشى ، گۇمان قىلغان بولسا ئاۋۋال بىزدىن قابىلجان باي ۋە ئابلەھەت مىرزىلارنى سوراپ بېقىشى لازىم ئىدى . بىزنى نېمىگەتۇللا قارى « يوپۇرغىلىق » دەپ تونۇشتۇرۇپ بولغان ، دېمەك ، بىز بۇ « شەھەرلىك ئەمەس » ئىدۇق . شۇڭا ، بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئابلەھەت مىرزا بىلەن قابىلجان بايىنى « خەقلەر مۇنداق دېيىشۋاتىدۇ » ، « ئۇلار مۇنداق دەپ ، بىر - بىرىنى سۆكۈشۈپتۇ ... » دەپ سۆزلەۋەرمەسلىكى كېرەك ئىدى . يەنە شۇنىڭ ئۈچۈن بېزار بولۇۋاتاتتىمكى ، بۇۋاي ئابلەھەت مىرزىنىڭ تىلىدىن قابىلجان بايىنىڭ ، قابىلجان بايىنىڭ تىلىدىن ئابلەھەت مىرزىنىڭ يېغىرنى ئاچقان بولۇپ ، بۇۋىسارە بىلەن شەنىمگە قارىتىلغان ھاقارەتلەرنى تەكرارلايتتى .

- قابىلجان باي : « سېنىڭ ئەر ئالماي ئولتۇرۇپ قالغان سېسىق قىزىڭنى روستەمدەك ئوغلۇمغا لايىقمىكەن ؟ لايىق بولسا تۆگىدەك بولۇپ كەتكۇچە ئولتۇرغۇزۇپ ، بىر پاقا ئالالماس سار - ماڭقا شالدامما تاڭامتىڭ ؟ قىزىڭنى قۇشلاپ سالغان سەن ئۆزۈڭ ، مەقسىتىڭ پارا بىلەن تويمىغان نەپسىڭنى ئالتۇنلىرىم بىلەن تويغۇزۇش ... » دەپتىكەن ، ئابلەھەت مىرزامۇ بوش كەلمەپتۇ . ئۇ : « مەن تېخى قىزىمنى كىم ئوغرىلىغىنىنى بىلمەپتىكەنمەن ، ئەسلىدە سەن ھاراقكەش ، بۇلاڭچى ، يامۇلنىڭ ژۇندىسىغا تويمايدىغان قېرى ئىشتىنىڭ كۆچۈكىكەن - دە ، ساڭا ئوخشاش بەچىۋاز ، قىزىلباش راپىزىڭ بالىسى تۇزۇك ئادەم بولامتى ؟ ئۇمۇ زاكا بۇلاڭچىلىقىنى كۆرسىتىپتۇ ، سەندەك مۇسۇلمانچىلىقتىن چىققان

شۇياك تايغىنىڭ كۆچۈكىنىڭ ھارام تىرنىقى پاك قىزىمنىڭ بەختىگە زامان بولۇپتۇ ... » دەپتۇ . تىل جېنىدىن ئۈتۈپ كەتكەن قابىلخان باي بىرىنچى بولۇپ ئابلەھەت مىرزامنىڭ ساقلىغا چاڭ ساپتىكەن ، شۇ ئارىلىقتا ...

— بولدى قىلسلا تاغا ، بولدى قىلسلا ... ، - دەپ تۇڭلۇۋەتتىم .

شۇ پەيتته تىترەۋاتقان بارماقلىرىمنى ئوخشاشلا تىترەۋاتقان بولسىمۇ قىزىپ كەتكەن يۈمشاق ، نازۇك ئالقان كۈچ بىلەن سىقتى . بايىدىن بېرى زېھنىم چېچىلغانلىقتىن بۇۋىسارىنىڭ يېنىمغا كېلىپ تۇرغانلىقىنى سەزمىگەنىدىم ، ئۇنىڭ بارماقلىرىمنى سىقىشى مېنى ئۆزۈمگە كەلتۈردى . ھەممىدىن قىممەتلىكى بۇۋىسارە شۇ بارماق سىقىش ئارقىلىق ماڭا بۇرۇنقىدەك ھۆرمىتىنى ، مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىۋاتاتتى .

كۆزى خىرە بولسىمۇ قۇلىقى سەزگۈر بولسا كېرەك ، بۇۋاي ماڭا بۇرۇلۇپ رەنجىگەندەك :

— سىلە ماڭا چېچىلىپ قالىمۇ نېمە ؟ - دەپ سورىدى .

مەن ئۆزۈمگە كېلىۋالغانىدىم . بۇۋىسارە تېخىچە بارماقلىرىمنى قىزغىن سىقاتتى . ئۇنۇمنى مۇلايىم چىقىرىشقا تىرىشىپ :

— سىلى دەۋاتقان ئاۋۇ كىشىلەرنىڭ ئېغىزغا ئالغىلى بولمايدىغان گەپلىرىنى ئەھلى مۇسۇلمانلار بار يەردە دېيىشكىنىگە ئەجەبلەندىم ، — دېدىم .

بۇۋىسارە جاۋابىمنى ماقۇللاپ ، بارماقلىرىمنى سىلاپ قويدى .

— ئۇ ھېچقانچە گەپ ئەمەس ، - بۇۋاي باياتىن توۋلىغىنىمنى ئونتۇپ قالدىمۇ ، ياكى كۆڭلىگە ئالمىدىمۇ ، ئىشقىلىپ ، بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ داۋام قىلدى ، - ھەرسەت گەپلەرنى دېيىشكەن ئوخشايدۇ ... ، - مەن بۇۋاي بۇ « سەت گەپلەر » نىمۇ دەيدىغان بولدى دەپ ئەنسىرىگەنىدىم ، ئۇ ياخشى ، تىلىنى تىيدى ، - ئالدىمىزدا قىزىمنىڭ ئورنىدا كېلىن بالا بار ئىكەن ،دېگىلى بولمايدۇ . شۇنداق كاتتا كىشىلەرنىڭ شۇنداق بەمەنىلىك بىلەن ئۇرۇشۇپ يۇرۇشى ... ھەي ... قېنى ، ئىلاھا ئامىن !

ئۇ قانداق تۇيۇقسىز گەپ باشلىغان بولسا ، شۇنداق تۇيۇقسىز

گەپىنى توختاتتى . بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ :

ـــ ئارام ئېلىشسلا ، مەنمۇ چىقاي . ئىشكنى ئېتىۋالسلا ، ـ دى .

بوۋاينى ئۆز تەرىپىگە چىقىرىپ قويۇپ ، ناھايىتى تەسلىك « خۇدايىمغا ئامانەت » دېيەلىدىم . ئىشكنى ئېتىپ قويۇپ ، ئۆيگە قايتىپ كىرىشتىن ئىزا تارتىپ قالدىم ، ئەمما كىرمەي ئامال يوق ئىدى . ئۆيگە كىرگىنىمدە بۇۋىسارە داستىخانىنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ كۆرپە سېلىپ تەكىيە قويۇۋاتاتتى . گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم . ئۇ بايا تىنىقى گەپ ـ سۆزلەر ھېچقاچان بولۇپ باقمىغاندەك يېقىملىق ئاۋازدا

ـــ شامنى ئۆچۈرۈۋەتكەچ كەلسلە ، ـ دېدى .

ئىشكنى ئېتىپ ، شامنى ئۆچۈرۈپ سۇيغا چىقتىم . بۇۋىسارە بىر مۇشۇ ئۆيگە كۆچۈپ كەلگەن تۇنجى ئاخشامدىكىدەك ، مەڭگۈ ئۇنتۇلماس تۇنجى كېچىمزدىكىدەك قىزغىنلىق بىلەن قۇچاقلاپ سۆيدى ۋە :

ـــ ئىككى ئالەمدە سېلىدىن يېقىن ئادىمم يوق ... ، ـ دېدى .

ئۇنىڭ سۆزىگە قۇچاقلاش ، سۆيۈش بىلەن جاۋاب بەردىم . ئىككىلىمز بايا تىنىقى گەپلەرنى ئاڭلىمغانغا ، بىزگە مۇناسىۋەتسى يوق قا رۇق پاراڭغا چىقىرىۋەتتۇق . بۇ تەبىئىيكى ، سۆزلىشىش بىلەن ئەمەس ئىككىمزگىلا مەلۇم بولغان سەزگۈلەر ئارقىلىق ئورۇنلاندى .

بىز ئۇچۇن يەنە بىر ئۇيقۇسىز كېچە كەلگەنىدى . ئىككىمزنىڭ دادىلىرى بىر بىرىنى نېمە دېيىشسە ، گەپلىرى ئارىلىقىغا بىزنى قايسى تەرىقىدە قىستۇرۇۋالسا پەرۋايىمىز نېمە دېگەندىمۇ ، دادام ھەممىنى پاش قىلىپ ، بۇۋىسارە بىلەن بىللە ئىكەنلىكىمنى ئاشكارىلاپ قويغانىدى ئۇنىڭ قولىدىكى پاكىتى موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى يازغان خەت ئىدى . شۇتاپتا قابىلجان باي بىلەن ئابلاھەت مىرزا بۇۋىسارە بىلەن مېنى يوقىتىپ قويۇشتا رەقىب بولغان بىلەن ، قايسى نوقتىدىن تۇ رۇپ ـ مەيلى پۇل ـ مال نۇقتىسىدىن ، ياكى ئاتا ـ بالىلىق نۇقتىسىدىن ياكى ئارنۇمۇسىنىڭ دەردىنى چىقىرىش نۇقتىسىدىن ـ ئېيتقاندا ، بىر يەر دىن چىقالايتتى . بۇنىڭدىن قېچىپ ئۇنىڭ ، ئۇنىڭدىن قېچىپ بۇنىڭ

يانىغا سېغىنغىلى بولمايتتى . ئەمدى دەرۋازىنى تەكشۈرۈش بولسۇن ، بولاۋچىلارنى تەكشۈرۈش بولسۇن ، ياكى ئۆيمۇ ئۆي ئاختۇرۇپ تەكشۈرۈش بولسۇن ، ئىككى تەرەپتىكى كۈچ بىرلىشۇالغاندى . بۇنىڭغا بۇۋىسارىگە ئىشتەي ساقلاپ تۇرغان بەشكېرەم بېگى ئابلەق بەگنىڭ كۆچىمۇ قوشۇلاتتى . چۈنكى ، بەگ ئۆزىنىڭ ، ئۆز ئوغلىنىڭ تۆكۈلگەن ئىناۋتى ئۈچۈن قىساس ئېلىشقا ئاتلانماي قويمايتتى . قابىلجان باي بىلەن ئابلەق بەگنىڭ يامۇلدىكى يۆلەنچۈكلىرى ھاكىمىيەت بايرىقىنى ، ئابلاھەت مىرزام بولسا شەرئىەت پالىقىنى پۇلاڭشتىپ چىقسا ، ئىككىمز قىسلا ـ قىسلا باربدىغان يەرمۇ تاپالماي قېلىشىمز مۇمكىن ئىدى .

بىز شۇلارنى پاراڭلىشىپ ، موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قا ـ رىلارنىڭ بوشاپ چىقىشىنى كۈتۈشىنىڭمۇ پايدىسى يوقلۇقىنى ھېس قىلدۇق . چۈنكى ،ئىككىمز ھەققىدىكى بىرىدىنبىر يېمە ئۈچى بولغان موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىنى دادام ئاسانلىقچە قويۇپ بەرمەيتتى . قويۇپ بەرگەندىمۇ ئارقىسىغا ئادەم سېلىش ئۈچۈن قويۇپ بېرىشى مۇمكىن ئىدى . ئۇلارغا « خوش » دېيىش ئىمكانىيىتى بولمىغاندىكىن ، بۇنى بىلىپ تۇرۇپ « خوش دەيمىز » نى مەردلىك ، ۋاپادارلىققا ياتقۇزۇش ئىككىمز ـ نىلا ئەمەس ، تۆتىلىمزنى قاپقانغا دەسسىتىدىغان كۆرۈك بولۇپ قالىدۇ ، دېيىشتۇق تەھلىلىمز بويىچە ، موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى بىزنى « پىلەيمىز » دېگەن گەپتە چىڭ تۇرۇۋەرسە ، ھامان بىر كۈنى قۇتۇلالايتتى . بولمىسا ، بىزمۇ تۇتۇلساق ئۇلارنىڭ قۇتۇ ـ لۇشىمۇ ناتايىن ،ھەتتا بىز مۇنۇ ئۆيدە تۇتۇلىدىغان بولساق بوۋايمۇ ساق قالمايتتى . بوۋاي ئۆزى دېسۇن ـ دېمىسۇن ، نېغمەتۇللا قارىنىڭ تۇغقىنى ئىكەنلىكىنى دۆگمەسچىتتە ياكى قازانچىدا بىلىدىغانلار زادى يوقمىدۇ ؟

قانداق قىلىمز ؟

« قېچىش كېرەك » دېيىشتۇق بىز .

تاڭ ئاتارغا يېقىن مەسلىھەتىمز پىشىپ تەييار بولدى . شەھەر دەرۋازىسىدىن چىققىلى بولمىسا سۇڭكۇچلەردىن (شەھەر ئىچىگە سۇكە ـ رىدىغان ئېرىقلارنىڭ سېپىل ئاستىدىكى كۆزى سۇڭگۇچ

دېيىلدىغانلىقىنى بىلەتتىم) چىقىپ كېتەرمىز ، دېيىشتۇق . بىز ئۇچۇر بىر كۈنلۈك ۋاقىت بار ئىدى . بۇ ۋىسارە ئەك لازىملىق پۇل - پۇچەكنى يىغىشتۇرىدىغان ، قالغان ھەممە نەرسىنى تاشلاپ كېتىدىغان بولۇشتۇق .

كەچىنى كۈتۈشكە باشلىدۇق . بۇگۈن كەچكىچە بىرەرىنىڭ ئى لىپ قېلىشىنمۇ خالىمايتتۇق .. چۈنكى « كەينىگە ئادەم چۈشۈۋالىدۇ ، دېگەن ئەنسىز ۋەسۋەسە بۇ ۋاينمۇ ، خېلىچخان ئانا بىلەن كېلىشىنمۇ ئۇنى ئاستىغا قويۇۋاتاتتى . كىم بىلىدۇ ، بۇ ۋاي بىزنىڭ كىملىكىمىزنى بىلىپ بولدىمۇ تېخى ؟ كىم بىلىدۇ ، تۈنۈگۈن خېلىچخان ئانىلارنىڭ نەگ كىرىپ ، نەدىن چىققىنىنى ئايىغاقچىلار بىلىپ بولدىمۇ تېخى ؟ ... دەپ ئۇ زۇمچە شەكلىنەتتىم چاندۇرمىغاندەك تۇرغىنىم بىلەن .

شامدىن ئۆتكەندىن كېيىنلا ئۆي ئىگىسى بۇ ۋاينىڭ ھويلى تەرەپكە ئۆتۈپ ، ئوتۇنچى ئىشلىتىدىغان قول ھەرىسى بىلەن ئەپچىل كەلىنى ئېلىپ كىرىۋالدىم . نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىمگە قىزىقىپ بۇ ۋىسارىگە سۇ ئىگۈچتىن چىقىشنا سۇ ئىگۈچىلەرگە ياغاچتىن شادا قېقىلغان بولسا ئۇلارنى ھەر بىرەش ياكى چېپىش ئۇچۇن كېرەك بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۇردىم .

شەھەر سىپىلى ئاستىدىكى سۇ ئىگۈچىلەرنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك بىلىپ كەتمەيتتىم . بەش - ئالتە يىللار ئىلگىرىمكىن ، مەھەللىمىزدىكى بالىلار بىلەن نوربېشى مەھەللىسىگە ئوينىغلى بېرىپ ، سۇ كىرىدىغان بىر سۇ ئىگۈچ ئېغىزىدا سۇغا چۆمۈلۈپ ئوينىغانىدۇق . بىز ئوينىغان ئېرى چوڭقۇر ۋە كىچىكرەك ئۆستەڭدەك كېلەتتى . بالىلار بۇ سۇنىڭ يۈملاقشەھەر كۆلى بىلەن ھېيتگاھ جامەسىنىڭ كۆلىگە قۇيۇلىدىغانلىقىنى ، كۆل توشقان چاغلاردا يولنىڭ ئېرىقلىرىدا ئاقىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەرگەنىدى . شۇ قېتىم كىيىملىرىمنى يېرتىپ ، ئەتىجانىمنى لايغا مىلەپ قايتىپ كەلگىنىمدە دادام تەستىكىمگە بىرنى سېلىپ : « ھارام ئۆلەي دېدىگىمۇ ؟ بۇنىڭدىن كېيىن سۇ ئىگۈچتە ئويناما ، شەھەردە بۇنداق سۇ كىرىدىغان ، سۇ چىقىرىدىغان سۇ ئىگۈچىلەر ئاز ئەمەس . ساقا ئوخشاش پېتىرقۇلاقلاردىن نەچچىسى سۇ ئىگۈچنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ قېلىپ

بولۇپمۇ موللا بەشىرىگە ئىچىم ئاغرىيىتتى . نېغمەتۇللا قارىنىڭ نېمىلا بولمىسۇن ئانىسى ۋە خوتۇنى ئىككى - ئۈچ كۈندە بىر يوقلاپ تۇراتتى . موللا بەشىرىنىڭ بولسا يوقلايدىغان ئادىمى يوق ئىدى .

بۇ ئۇسارە يازلىق كۆڭلىكىنىڭ پېشىنى قىستۇرۇۋېلىپ ، ئۇستىدىن ئۈزۈن خالتا كۆڭلەك كىيىدى ، تۆپىسىگە يەكتەك كىيىپ ، بېشىغا ئۆزىنىڭ قاما تۇمىقىنى باستۇردى . چېچىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن تۇماقنىڭ يايپاڭلىقى يېقىندىن قارىغاندىلا بىلىنىپ قالاتتى . شۇڭا ، ئۇنىڭ تۇماقنىڭ سىرتىغا چىقىپ قالغان چاچلىرىنى تۇماقنىڭ ئىچىگە تىقىمەن ، دەپ خېلى ئاۋارە بولدۇم . شۇنداقتىمۇ يايپاڭ تۇماق بۇلۇتتەك ، چاچلار ئۇستىدە سۇ ئۇستىگە قويۇپ قويۇلغان تەخسەدەك تۇراتتى . ئۇنىڭ تەكلىپى بويىچە ، چاچلارىنى تۇماقنىڭ جىيىكىدىكى يۇڭلارنى ئۈچ يەردىن يېپ بىلەن چىڭ باغلاپ قويدۇم . ئەمدى تۇماق لەپەڭلەپ تۇرسىمۇ ھەر ھالدا چۈشۈپ كەتمەيتتى . ئۆتۈك ئۇنىڭغا چوڭ كەلدى . ئۇ ئۆتۈكنى كىيىۋېلىشىمنى ، ئۆزى ئۆزىنىڭ سەندىلى بىلەن مېڭىشنى ئوتتۇرىغا قويدى . بىراق ، ئۇنىڭ چېنىپ قېلىۋاتقان « يىگىت » لىكىنى ئۆتۈكلا تولوقلىيالمىشى مۇمكىن ئىدى . شۇڭا ، ئۇنىڭغا ئۆتۈك كىيىۋېرىشنى بۇيرۇدۇم . ئۇنىڭ تۇمشۇقىغا بۇۋاسارە بوغجۇما قىلغان چوڭ رومالنىڭ يېرىمىنى يېرىپ تېڭىۋەتتۇق . ئۆتۈك ئەمدى چوڭ بولسىمۇ شالاقلاپ تۇرمايدىغان بولدى . رومالنىڭ قالغان يېرىمىنى بۇۋاسارە بەلباغ قىلدى .

جىمى تەييارلىقىمىز پۈتتى . « ئۆيىمىز » دىكى بىساتلار نېغمەتۇللا قارى بىلەن موللا بەشىرىنىڭ ئىدى . بۇۋاي بۇلارنى ۋاقتى كەلگەندە ئېگىلىرىگە قايتۇرۇپ بېرەر ، دەپ ئويلىدۇق . ئۆيدە يەنە ئىككىمىزگە ئىككى - ئۈچ كۈن يەتكۈدەك يېمەكلىك بار ئىدى . بۇلارنى ، بۇۋاسارىنىڭ بىر بوغجۇما كىيىمىنى بۇۋاينىڭ قول ھەرىسى بىلەن كەكسىنىڭ ھەققى بولار دەپ ھېسابلىدۇق . بۇۋاسارىنى ئايال كىشىلىك ھېسسىياتى بويىچە قىممەت باھالىق كىيىملىرىگە تارتىشامدىكىن ، دەپ قارىغانىدىم ، ئۇ « ئەمدىكى يىگىتلىكى » بويىچە ئۇلارغا قارىمۇ قويماي ، داستىخاننى مالتىلاپ ، سۈپۈپ پىشقان بىر گىردىنى قوينىغا سالدى .

— نان دېگەن ھەمراھ بولىدۇ ، — دەپ قويدى ئۇ .

ماڭا شۇ تاپتا توساتتىن بىزنىڭ بۇ ھەرىكىتىمىز زۆرۈرىيىتىدىن ئاۋال قىلىنغان ، ۋە ھېمىدىن چىقىۋاتقان ئورۇنسىز ئىش بولۇپمۇ ۋىۋلۇشقا باشلىدى . « بەلكىم ھېچقانداق ۋەقە يۈز بەرمەس ، بىز بىخەتەرلىك ئىچىدە يەنە بىر مۇنچە كۈن ، ھەپتە ۋە ئايلارنى ئۆتكۈزەر ... » دەپمۇ ئويلىدىم . ئەمما ، يەنە بۇنداق ئويلاشقا پەقەت « بەلكىم » لا ئاساس ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ ، ئىككىمىز ئۈچۈن ھامان بىر بىرلا يول بارلىقىنى ، بۇ يولغا بۇگۈن بولمىسا ئەتە ، ئەتە بولمىسا ئۈگۈن قەدەم باسىدىغىنىمىزنى ، خەتەر كەلمەس دەپ بەخىرامان يېتىپ ، بۇ كېلىپ قالغاندا تەمتىرەپ يۈرگەندىن كۆرە ، نېمىلا بولمىسۇن ئالدۇرراق ھەرىكەت قىلىشنىڭ زىيىنى يوقلۇقىنى ، ھېچ بولمىسا ئۇ كەلگۈسىدىكى پۇشايمان ، ھەسرەت - نادامەتتىن خالاس قىلىدىغانلىقىنى كۆزلىگەنلىكىمىزنى كەلتۈردىم .

شامنى ئۆچۈرۈپ ، تاشقىرىغا چىقتۇق . ئىشكىنى ھەم يېپىپ قويۇپ ، سەل تۇرۇۋالدىم . بۇ بىزنىڭ تۇتقان « ئۆيىمىز » ، بىزنىڭ بەختلىك قوشۇلۇشىمىزنىڭ ، نەچچە - نەچچە ئۈيقۇسىز شەرىن كېچىلىرىمىزنىڭ ۋە دۇنيا ، ئادەم ، ھايات ھەققىدىكى تاتلىق پاراڭلىرىمىزنىڭ گۇۋاھچىسى ، بۇۋاسارە بىلەن ئىككىمىزنىڭ « كۆزنى ئاچقان » قەسىرىمىز ئىدى . بۇ ھېسسىياتىمنى بۇۋاسارىگە ئېيتالمىدىم . ئۇمۇ شۇ تۈيغۇلارنىڭ ئىلكىدە بولسا كېرەك ، گەپ قىلمىغىنى بىلەن گىرىمسەن كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇ تارھويلىنىڭ ئىچىگە سەپسېلىپ قاراۋاتاتتى . ئۇنىڭ تۈيغۇسىنىڭ چوڭقۇر - تېبىزلىكىنى كۆزىگە قاراپ بىلگىلى بولمايتتى . قاراڭغۇلۇقتا بىزمۇ بىر - بىرىمىزنى ئوچۇق ، ئېنىق كۆرەلمەيتتۇق .

ئۆي ئىچىدە ، تامغا شوتا قويۇپ « ھويلىمىز » دىن ئارتىلىپ چىققان كېتەرمىز ، دەپ ئويلىغانىدىم . بۇنداق بولغاندا ئۆي ئىگىسى بۇۋايمۇ بىز تەرەپتىن ئېتىپ قويۇلغان ئىشكىتىن دەمالالمىقا كىرەلمەيتتى . ئەمما ھازىر ، بۇۋاينىڭ ھويلىسىدىكى ئىشكىتىن چىقىپ كېتىشنى مۇۋاپىقراق

كۆردۇم . ئەگەر ، ئالمادىس سۇگگۇچتىن چىقىپ كېتىش پىلانىمىز مە
لۇپ بولسا (بۇنداق مەغلۇبىيەت بولمايدۇ ، دەپ قەتئىي ئىشەنسەمۇ) ، يەنە
كەلگەن يولىمىز بىلەن قايتىپ كەلگىلى بولاتتى . بۇڭاي ھويلىسىنىڭ
ئىشىكىنىڭ ئوچۇقلۇقىنى بامداتقا چىقىپ قالسا تاڭ سەھەردە ، چىقالماي
قالسا ئەپكەشچى كەلگەندىلا بىلەلەيتتى .

ماڭا سوئال ـ سوراقسىز ئەگىشىشكە بەل باغلىغان بۇۋىسارە بىر
ئېغىزمۇ گەپ قىلماي ، چوگراقمۇ نەپەس ئالماي ، كەينىمدىن مېڭىپ
بۇۋاينىڭ ھويلىسىغا چىقتى . بۇ ئۇنىڭ بۇ يەرگە كەلگەندىن
تارتىپ « ھويلىمىز » دىن تۇنجى قېتىم تاشقىرى چىقىشى ئىدى . بىراق
تەلىيىمىز كاج كېلىپ ، بۇۋاينىڭ تاشقىرىدا ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى .
ھويلا ئىشىكى تېشىدىن قۇلۇپلاقلىق ، بۇڭاي ئېھتىمال خۇپتەننى ئوقۇش
ئۈچۈن مەسچىتكە چىقىپ كەتكەن ، ياكى « قابىلجان باي بىلەن ئابلەھەد
مىرزىنىڭ يېڭى ماجىراسى » توغرىسىدىكى سۆز ـ چۆچەكلەرنى ئاڭلاش
ئۈچۈن بىر بۇلۇڭلاردا بولۇۋاتقان « غەيۋەت سورۇنى » دا ئولتۇراتتى .

بىرىنچى قەدەمنى بېسىش بىلەنلا تامغا ئۇسۇۋېلىشىمىز تەسىرىدىن
كۆڭلۈم غەش بولدى . بۇۋىسارىنى ئېلىپ قايتىپ يەنە « ئۆز
ئۆيىمىز » گە كىرگەندىن كېيىن ، كۆڭلۈمدىكىنى ئېيتتىم . ئەمما ، بۇۋى
سارە ناھايىتى خاتىرجەملىك بىلەن :

ـــ بۇ ئېھتىمال ياخشىلىققا تارتقانىنىڭ بەلگىسىدۇ ... ـ دېدى .

بۇۋاينىڭ قايتىشىنى كۈتۈمزمۇ ؟ باشقا ئىلاج يوق ئىدى .
مۇشۇنداق ۋاقىتتا يۇز بېرىشى تەبئىي بولغان ھالەت ھەر ئىككىمىزدە بار
ئىدى . بىز ھاياجانلانغان ، نېمىدېندۇر ئەنسىرىگەن ، نېمىگىدۇر ئىنتىلگەن
ھالدا ئۇن چىقارماي جىمجىت ئولتۇرۇپ قالدۇق . جىمجىتلىق
سوزۇلغانسېرى ئىچىم پۇشۇپ ، يۈرىكىم ئۆيەپ ، ئۆزۈمچە ئەنسىزلەشكىلى
تۇردۇم . ئاخىر ، بىكار ئولتۇرغىچە دەپ :

ـــ مەن ئىككى رەكەت ھاجەت ـ تەلەپ نامىزى ئوقۇۋالاي ، ـ دەپ
ئورنۇمدىن تۇردۇم .

ئۆز ئىختىيارىم ۋە ئىشتىياقىم بىلەن خۇدا گۈيلۇق قىلىشىمدىن

ۋۇسارە ئەجەبلەنمىدى . ئۇمۇ :

ـــ مەنمۇ شۇنداق قىلاي ... ـ دېدى .

تاھارەت ئېلىپ كىرىپ نامازغا تۇرغان چېغىمدا بۇۋىسارە تاھارەت
ئېلىشقا چىقىپ كەتتى . ئىككىمىز « توي » قىلغاندىن بۇيان بۇ بىر كۈندە
ئوقۇغان تۇنجى قېتىملىق ئىككىنچى ۋاق نامىزىم ئىدى . يەنە كېلىپ ، ئاللا
ھەرھىز قىلغان بەش ۋاق نامازنى ئىچىگە كىرمەيدىغان ، ئاللاغا ھاجىتىم
چۈشۈپ قالغانلىقتىن ئوقۇغان « نورمىدىن تاشقىرى » نامازى ئىدى . شۇڭا ،
ئاۋال ئىككى رەكەت « تۆۋە ئىستىغپار نامىزى » ئوقۇغاندىن كېيىن ،
ئالدىن گۇناھلىرىمنى ئەپۇ قىلىشنى ، ئۆزى يارقىلغان بۇۋىسارىنى ساق ـ
سالامەت ، خېيىم ـ خەتەرسىز ئېلىپ چىقىپ كېتىشىمگە پاناھ بولۇشنى
تىلەپ ئۇزۇن دۇئا قىلدىم . بۇۋىسارە بولسا ھەركۇنى ئەتتىگەندە مەندىن
كېيىنلا بامدات نامىزىنى ئوقۇشتىن تاشقىرى ، ئىزچىل بولمىسىمۇ پېشىن ،
ئەسىرنامىزى ئوقۇيتتى . بىز پاراڭ بىلەن بولۇپ كېتىپ قازا قىلسا ، كېيىن
ئەرىبىر تولۇقلىۋالاتتى . ئۇ ھازىر شام ، خۇپتەن نامىزىنىمۇ
ئوقۇدى ، شۇنىڭدىن كېيىن « ھاجەت تەلەپ » كە ئۆتتى . مۇشۇ
ئارىلىقتا بۇۋاينىڭ ھويلىسىغا ئىككى قېتىم چىقىپ كىردىم . ئىشىك يەنىلا
سىرتتىن قۇلۇپلاقلىق ئىدى .

ـــ بىز تام ئارتىلىپ چىقىپ كېتىۋېرەيلى ، ـ دېدىم نامازسەۋەبى
بىلەن يەڭگۇشلۇقتىكەن كىيىملىرىنى قايتا كىيىۋاتقان بۇۋىسارىگە ، ـ بۇ
ئاپقىچە ئۇن قېتىملىق خۇپتەن بولسىمۇ تۈگەيتتى ، بۇڭاي كەلمەيۋاتىدۇ ...

بۇۋىسارە بىر پاي ئۆتۈكنى كىيىپ بولۇپ ، ئىككىنچىسىنى پۇتىغا
سېپىۋاتاتتى . تەشۋىشلەنگەن چىرايىم ۋە ئەنسىز ئاۋازىمغا ئېتىبار بېرىپ ،
بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى . بىر ـ ئىككى تىنىق ئۆتكۈدەك قىسقا
ئويلىنىۋېلىپ :

ـــ مەيلى ، مەن ئارتىلىپ چۈشەلەرمەنمۇ ؟ ـ دېدى .

ـــ چۈشەلەيلا ، ـــ دېگىنىمچە ھويلىغا چىقتىم . ئۆزۈم تارقاتقان
ئەنسىزلىك ئۆزۈمنى باشلاپ جىددىيلەشتۈرۈۋەتتى . شۇتىنى ئەكىلىپ

تامغا يۆلەۋاتقىنىمدا بۇۋىسارىمۇ يېنىمغا كەلدى.

قايتىپ بېرىپ ئىككى ھويلا ئوتتۇرىسىدىكى ئۆتۈشمە ئىشىكنى ا
تىۋەتتىم. شوتا يېنىغا قايتىپ كەلگىنىمدە بۇۋىسارە ماڭا قول ھەر
بىلەن كەكىنى تەڭلىدى. ئاۋۋال تام ئۈستىگە چىقىپ، تاشقىرىنى ا
چەرلەپ باقتىم. كېيىن بۇۋىسارە ئاڭلىغۇدەك ئاۋازدا ئۇنىڭ چىقىش
بۇيرۇدۇم. تام ئۈستىدىن ئۇنى تاشقىرىغا سىيرىلدۇرۇش قېيىن بوا
دى. شۇنداقتىمۇ ئۇ پۈتىي يەرگە تەگمىگەنلىكتىن سەكرەپ چۈشۈ
ئوگدىسىغا يېقىلىپ چۈشتى ۋە «ۋايىيەي» دەۋەتتى.

تەلىيىمىزگە يارىشا تار كوچىدا ئادەم يوق، ئەتراپ جىمجىت
قاراڭغۇ ئىدى. تام ئۈستىدە تۇرۇپلا شوتىنى تارتىپ كۆتۈرۈپ، ياندىكى
ئاشخانا ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقتىم. ئۇ يەردىن ئۆگزە ئاتلاپ بېرىپ
شوتىنى ئەسلى تۇرغان يېرىگە قويۇپ قويۇپ، ئۆز ئىزىم بىلەن قايتىپ
كەلدىم. بۇ ئىشنىڭ ھەممىسى ئىككىمىزنىڭ يەنە بىر قېتىم «غايىپ»
بولۇپ كېتىشىمىزنىڭ ئىزىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئىدى، ماڭا كىمدۇر
بىرلىرى بىزنىڭ قاچقان ئىزىمىزنى تەكشۈرۈپ، قوغلايدىغاندەكلا تو
يۇلاتتى.

تامنى تۇتۇپ پەسكە ساڭگىلاپ، كېيىن ئۆزۈمنى قويۇپ بېرىپ
سەكرەپ چۈشتۇم. بۇۋىسارىدەك ئوگدامغا يېقىلدىمۇ، قولۇم بىلەن تا
نىپ يەنە تۇرۇۋالدىم. بېلىمدىن چۈشۈپ كەتكەن كەكىنى ئېلىپ
ئورنۇمدىن تۇرۇۋاتقاندا بۇۋىسارە يېنىمغا كەلدى. ئۇنىڭدىن توپا پۈرىلى
كېلەتتى ۋە جاقلداپ تىترەپ تۇراتتى.

— ھېلى بىر يەرلىرى ئاغرىپ كەتكەندۇ؟ - پىچىرلاپ سورىدىم
ئۇنىڭ تىترەۋاتقان بارماقلىرىنى سىيلاپ.

— قورقۇپ كەتتىم، - بۇۋىسارە شۇنداق دېگىنىچە ماڭا تېخىمۇ
يېقىن كەلدى.

مېڭىپ كېتىشىمىز كېرەكلىكىنى بىلسەمۇ، بۇۋىسارىنىڭ
يۈرىكىنىڭ ئازراق ئىزىغا چۈشۈشى ۋە ئۆزۈمنىڭمۇ جىددىيلىشىشىم پەس
يىشى ئۈچۈن بىر ئاز تۇرۇۋېلىشنى لايىق كۆردۇم. كېچىدە تار كوچىدا

ۋىداق تۇرۇش خەتىرلىك ئىدى. مۇھىمى، بىز بۇ كوچىنى، ئادەملەرنى
ەلا بىلمەيتتۇق. بىرمۇنچە ئۇچراپ قالسا، تۇنجى سوئالدىنلا گۇمانلىق
ادەم ئىكەنلىكىمىز ئاشكارلىنىپ قالاتتى. دېگەندەكلا بۇۋىسارىنىڭ يۇ-
رىكى جايىغا چۈشمەي، جىددىيلىشىشىم پەسەيمەي تۇرۇپلا كوچا ئېغىزى
ەرەپتىن بىر مۇنچە ئادەملەرنىڭ ئاياغ تىۋىشى كەلدى. ئۇلار خېلى تېز
اماتتى ۋە گەپ - سۆز قىلىشمايتتى. مەن بۇۋىسارىگە «بۇۋىسارە ماڭا
ىسىز تىكىلىشتۇق. ئۇلار كېلىپ بىزنى كۆرگۈچە تۇرۇشمىزنىڭمۇ،
ولار تەرەپكە ئۇدۇللاپ مېڭىشمىزنىڭمۇ يولى يوق ئىدى.

بۇۋىسارىنىڭ جەينىكىگە بوش تېگىپ قويۇپ، كوچىنىڭ
چىكىرىسىگە مېڭىشمىز لازىملىقىنى بىلدۈردىم. قەدىمىنى ئاۋايلاپ باس-
تىمغا قاراپ، بۇۋىسارىمۇ قولايسىز ئۆتۈكلۈك ئايىقىنى تەستە يۆتكەپ،
ماڭا ئەگەشتى.

بۇ كوچىنىڭ ئاخىرى چىقمايدىغان خالتا كوچا بولۇپ قېلىشىدىن
ەھايىتىمۇ ئەنسىرەيتتىم. چۈنكى ئۇ بارغانسېرى ئېگىزلەپ باراتتى. ئەگەر
ېلىقى كىشىلەر بۇ خالتا كوچىنىڭ ئاخىرىغىچە بارىدىغان بولۇپ قالسا،
ىز قەپەزگە سولانغان قۇشقا ئوخشاپ قالاتتۇق. يىگىرمە قەدەمچە
ماڭغىنىمىزدا كوچا سول تەرەپكە بۇرالدى. مانا مۇشۇ دۇقمۇشقا كەلگەندە
ۇرۇلۇپ ئارقامغا قارىدىم. كېچە قاراڭغۇلۇقىدا بىزگە ئەتراپتىكى نەرسىلەر
ۇچۇق كۆرۈنمىسىمۇ قاراڭغۇغا ئۆگەنگەن كۆزلەر نېرىدىكىنى غۇۋا ئىلغا
ىلالايتتى. ئارقىمىزدىن كېلىۋاتقان ھېلىقى كىشىلەر بۇۋاينىڭ ئىشكى
الدىغا كەلگەندە توختاپ قېلىشتى. «بىزنىڭ ھويلىمىز»نىڭ ئىشكى
سەل بېرىسىدىرەك قارىيىپ كۆرۈنەتتى. بۇۋىسارە سول بېقىنىمدا تامغا
يۆلىنىپ، ئاسمانغا قاراپ تۇراتتى. ئۇ تېخىچە تىترەيتتى ۋە ھاسىرايتتى.
شۇڭا، ئۇنىڭغا كۆڭلۈمدىن كەچكەن گۇمانىنى كۆز ئىشارىتى ئارقىلىق
بولسىمۇ بىلدۈرەلمىدىم - دە، يەنە بۇۋاينىڭ ھويلىسى تەرەپكە قارىدىم.

بۇۋاينىڭ ئۆيىگە مېھمان كەلمەيتتى. بۇ بىز كۆچۈپ كەلگەندىن
بۇيانقى كۆزىتىشىم ئىدى. ئەمما، بىر ئادەمنىڭ ئۆيىگە زادى مېھمان كەل-
مەيدىغان ئىشمۇ بولمايدۇ. لېكىن، مۇشۇنداق چاغدا - خۇپتەندىن يېنىپمۇ

ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندە كېلىدىغان مېھمانمۇ بولمايتتى ، ياكى بوشىنىپ قايتىپ چىققان موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى ياكى بىزنىڭ پىيىمزگە چۈشكەن ئىزدىگۈچىلەر بولۇشى مۇمكىن ئىدى . ئاۋۋالقى پەرىزىمدە ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزسىز مېڭىشقىنىنى ئاساس قىلاتتىم ، كېيىنكى گۇمانىم ئۇچۇن تېخى ئۆزۈمۇ تازا ئىشىنىپ كېتەلمەيتتىم . چۈنكى ، بىزنى تۇتقۇچىلار كېچىدە ، ۋاراڭ - چۇرۇڭسىز يۇرمەيدۇ . قورقىدىغىنى بىز ، ئۇلار ئەمەس ئىدى . شۇڭا موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى بولۇپ قالسا بىزنى ئىزدەپ ئاۋارىچىلىك تارتمەسۇن دەپ ئەندىشە قىلمىسۇن ، دەپ كەينىمگە يېنىپ بېقىشنى قارار قىلدىم . مەن دەرۋازىغا بارغۇچىلىك ئارىلىقتىكى يىگىرمە نەچچە قەدەمگە بىردىن يىگىرمىگىچە ساناقنى ئاتاپ قويدۇم . دەرۋازا ئىشىكىدىن قۇلاق سالغان ئۇلارنىڭ ئۆتۈشمە ئىشىكتىن بىزنى چاقىرىشى مۇمكىن ئىدى ، بۇنى تاشقىرىدا تۇرۇپ دىققەت بىلەن قۇلاق سالغاندا ئاڭلىغىلىمۇ بولاتتى . ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا يېنىپ كېلىپ بۇۋىسارىنى قايتۇرۇپ كەتكىلى بولاتتى . ئۇنداق بولماي ، بىزنى ئىزدىگۈچىلەر شەپەچقارماي تۇتۇۋالسا كەلگەن بولسىچۇ ؟ بۇنىڭغىمۇ بىردىن يىگىرمىگىچە ساناقنى ئاتاپ قويدۇم . بۇۋىسارىنىڭ مۇرىسىنى ئۆزۈمگە سەل تارتىپ ، قۇلىقىغا :

— قايتىپ بېرىپ هويلىنى كۆزىتىپ باقاي . مەن مېڭىپ بىردىن ئەللىككىچە ساناق تۇگەپ قايتىپ كەلمىسەم ، كوچىنىڭ بېرىقى تېمىنى ياقىلاپ مېڭىۋېرسىلە ، ناتونۇش كىشىلەر سىياقىدا كوچا ئېغىزىدىن چىقىپ كېتىمىز ، — دەپ پىچىرلىدىم .

ئۇ قولۇمغا ئېسىلىپ :

— قورقمەن ، بارمىسىلار ، — دېدى .

— موللا بەشرى بىلەن نېغمەتۇللا قارى بوشاپ چىققان بولسىچۇ ؟

بۇ سەۋەب بۇۋىسارىنى قايىل قىلدى بولغاي ، قولۇمنى قويۇۋەتتى - يۇ ، يەنە دەرھال :

— ئۇلار بولسا « بىزنىڭ هويلىمىز » نىڭ ئىشىكىگىلا كېلىپ

يامرامتى ؟ — دەپ سورىدى .

ئۇنىڭ سوئالى ئورۇنلۇق ئىدى . ئەمما مەن يېڭى ۋەجنى ئويلاپ تاپالمىدىم :

— ئۆزلىرى ئايرىم كەلسە شۇنداق قىلار ئىدى . كوچىنىڭ بېشىدا ۋاياغا ئۇچراپ قېلىپ بىللە كېلىشكە مەجبۇر بولدىمكىن دېگىم كېلىۋا- تىدۇ ...

ئۇبىردەم تۇرۇۋالدى - دە :

— ئۇنداق بولمىسا قايتىپ كېلىپ بىللە ئېلىپ كەتسىلە ، ئۆزۈم ئالدۇر مېڭىشقا قورقمەن ... ، — دەپ پىچىرلىدى .

« ماقۇل » ئىشارىتىگە باش لىڭشىتتىم - دە ، دوقمۇشتىن چىقىپ ئۆيگە ماڭدىم . بەش - ئالتە قەدەم مېڭىپلا خاتا قىلغىنىمنى چۈشەندىم : ۋاينىڭ هويلا ئىشىكى ئالدىدا ئېگىز بىر قارا نەرسە — ئادەم گەۋدىسى تۇراتتى . تۇرغان يېرىمدىن مەن ئۇنى پەرق قىلالىغاندەك ، ئۇنىڭمۇ مېنى كۆرۈشى تۇرغانلا گەپ ئىدى . مەن ئۇچۇن تۇرۇشقىمۇ ، ئارقامغا قايتىشىمۇ بولمايتتى . ئاستىلاپ قالغان قەدىمىنى ئىتتىكلەتمەي ، چاندۇرماستىن ئاستا مېڭىۋەردىم . « بىزنىڭ هويلىمىز » نىڭ تالا ئىشىكىنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا ئىشىك ئاراچلىرىدىن قارىدىم . چىراغ كۆرۈنمەدەك ئالامەتلەر بىلىنمەيتتى .

بۇۋاينىڭ هويلا ئىشىكىگە يېقىنلاشتىم . پەرەز قىلغىنىمدەكلا ھويلىنىڭ ئادەم گەۋدىسى قىمىرلىدى . ئۇ مەن كەلگەن تەرەپكە ئالدىنى قەتئىي ماڭا قاراپلا تۇرغاندەك تۇراتتى . شۇئان كاللامغا : « بۇ ئىشىك ئالدىدا توختىتىپ قويغان قاراۋۇل بولسا كېرەك » دېگەن پىكىر كەلدى . ئىش بۇيەرگە كەلگەندە شاققىدە ئارقىغا قايتىشقا بولمايتتى . بۇۋىسارىنىڭ ياتىنىڭ مۆلچىرى توغرا ئىدى . دوقمۇشتىن بۇرۇلۇپ چىققىنىم ئۇچۇن ئالدىمغا قاراپ كېتىۋېرسەم بەلكى بۇ قاراۋۇل مېنى مۇشۇ كوچىلىق ئادەم ، ياكى مۇشۇكوچىدىن چىقىپ كېتىۋاتقان يولاۋچى ، دەپ ھېس قىلىپ ، گەپ قىلماسلىقىمۇ مۇمكىن ئىدى . لېكىن چىقىپ كېتىۋېرسەم نەگىچە بارىمەن ، نەدە توختايمەن ؟ بۇۋىسارە ھېلىمۇ قورقۇپ ، تىترەپ ئاران

قبلىۋاتقاندا تۇرۇۋېرەلەمدۇ ؟ مەن كوچىغا يەنە قايتىپ كىرەلەيمەنمۇ ؟ بىزنى ئىزدىگۈچىلەر بىزنىڭ « ئۆي » دە يوقلۇقىمىزنى ، يېڭىياچى قېچىپ چىقىپ كەتكىنىمىزنى بىلسە تالا - تۈزنى ئاختۇرماي قالارمۇ ؟ ئۇچاۋا كوچا ئېغىزىغا چىقىپ بولغۇچە مېنى ۋە يىگىرمە قەدەمچە نېرىدا تۇرغان بۇۋىسارىنى قۇشقاچنى باسماقتا تۇتقانىدەكلا تۇتۇدىغۇ ... ؟ بۇ بىر مۇنداق سوئاللاردىن بېشىم قايدى . كەينىمگە يېنىپ بۇۋىسارىنىڭ قېشىغا بارماقتىن باشقا چارە يوق ئىكەنلىكىنى چۈشەنگىنىمدە ، قاراۋۇلنى كۆزدىن يوقاتقان ھامان ھەممىدىن مۇھىم بولۇپ كۆرۈندى . ئادەم جىددىيلەشكەندە ئەقىل بەرمەيدىكەن دەرىجىدىن ھالقىپ ئىشلەيدۇ . « مەن ئۇنىڭ ئالدىدا مۇنداق كوچىنىڭ ئادىمى بولۇپ كۆرۈنۈپ باقاي ، ئەپ كەلسە ، بىر گەپ بىلەن كەينىمگە يانارمەن ، ئەپ كەلمىسە گەدەنگىچە قوماققا پاتارمەن ... » دېگەن ئويلاپ ، يەكتەكسىمنىڭ ئىچىگە قولۇمنى سۇنۇپ بېلىمدىكى كەكىنىڭ چۈلدىسىدىن تۇتۇپ تەييار بولدۇم .

مەن قاراۋۇلغا ئىككى قەدەم قالغاندا ئۇنىڭ ئوتتۇز بەش يېشىلەن قېرى ياشلار ئارىلىقىدىكى ئېگىز بوي ، تەمبەل ئادەم ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلدىم . ئۇمۇ ماڭا قاراپ ئۇنچۇقماي تۇراتتى . ئارىلىقىمىز بىر قەدەم قالغاندا ئاۋۇال قېيا ئوچۇق ئىشكىتىن ھويلا ئىچىگە سەپسالدىم . ھويلىنىڭ ئىچىدە نە يورۇق ، نە تۇتۇش يوق ئىدى . شۇ چاغدا ئىككىمىز بىر - بىرىمىزگە يېقىنلاشتۇق . بۇنداق ئادەملەرنىڭ دەرىجىسى يوقىرى ، ئىناۋىتى چوڭ ، مەنسىپى كاتتا ئادەملەرنىڭ ئالدىدا ئېتىنىڭ كۇچىكىگە ئايلىنىدىغانلىقىنى ، ھۇنەرۋەن ، كاسىپ ، پۇقرالارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى يولۋاستەك تۇتۇدىغانلىقىنى بۇرۇندىن بىلەتتىم . شۇڭا مەن تېخى كەينىنى قىلتۇالماي خان بىر دەقىقىلىق پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ ، قولۇمنى كەكىنىڭ چۈلدىسىدىن ئاجراتماي ، ئالىپتىلىق بىلەن سورىدىم :

— يىگانە بۇۋاينىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا نېمە قىلىپ تۇرۇسىلەر ؟

قاراۋۇل يۇرەكلىك بىلەن سورىغان سوئالىمدىن تەمتىرەپ قالدى . گېپىم ئوبدان ئۇنۇم بەرگەندى . ئۇئالدىراپ :

— ئۆزلىرى كىم بولىلىكىن ؟ - دەپ سورىغاچ گەۋدىسىنى خېلى

ئەگدى .

— ھاپىزھاجى بەگنىڭ ئوغلى بولىمەن ، لەگگەردە چوڭ ئىككى ئوغۇل ، توقۇز تاشتا ئۇچ تۇغمىنى ، تاش بازىرىدا كارۋان سارىيى بار ھاپىزھاجى بەگنىڭ . ئاڭلىغانمۇ ؟ - شۇنداق بىربەگ بارلىقىنى ئۆزۈممۇ بىلمەيتتىم . ئەمما بۇ قاراۋۇلغا ئىسىمى ، ۋەجى ناتونۇش بەگ ، باينىڭ ئايالىنە شۆھرىتى لازىم ئىكەنلىكىنى بىلەتتىم ، - قانداق ، سوراپ قالدىڭلارمۇ ؟

قاراۋۇل كاتتا ئادەم ئىكەنلىكىمگە ئىشەندى . ئۇ تېخىمۇ ئېگىلىپ :

— يامۇلنىڭ خىزمىتىكەن خوجام ، جاھاندار چىلىق قىلمىساق بولمايدىكەن ، - دېدى ۋە كۆلگۈمنى كەلتۈرۈپ ، - دادىلىرىنىڭ نامىنى ئاڭلىغان ، شەھىرىمىزنى شەھەر قىلىپ تۇرۇۋاتقان تۆۋرۇكلەرنىڭ بىرى ئەمەسمۇ ؟ - دېدى

كۆڭلۈمدە : « ئاپلا ، بۇۋىسارە بىلەن كىلىدىغان گەپ ئىكەنداۇ » دەپ ئويلىغاچ يەنە تەكرارلىدىم .

— بۇ قېرىغا يامۇلنىڭ نەزىرى چۈشۈپ نېمە بوپتىكەن ؟

قاراۋۇل ئۇنىنى پەسەيتىپ ، غىلجىڭلاپ تۇرۇپ چۈشەندۈرۈپ بەردى .

— قېرىغىنىنى تۇيمايدىغان ، كوفرىلىققا تېپىلىپ كەتكەن بۇۋىشقىلاردىن ئوخشايدۇ ، خوجام . ئۆيىدە زىناخورلۇق ، بەچچىۋازلىققا قارىپ قويغان ھۇجرىلىرى بار ئىمىش . شۇنداقلارنى تۇتىمىز دەپ كەلمەمدۇق ؟ ئۆينىڭ ئىچىگە ئۇچەيلەن كىرىپ كەتتى . « تامدىن ئارتىپ قاچمىسۇن ، ھېزى بول » دەپ مېنى بۇ يەرگە توختىتىپ قويدى . تېخى كوچىنىڭ ئاغزىغا چىقسىلا كۆرىلا ، ئۇ يەردىمۇ مەندەك ئانىسىدىن ئايرىلىش ئالغان بىچارە يايلاردىن تۆتى چىققانلارغا ھېزى بولۇپ تۇرىدۇ ...

بېشىم « پىررىدە » قايدى . تېخى ھازىرلا بۇۋىسارىنى ئېلىپ كەلگەن بولسام ، بۇ قاراۋۇلنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سېلىپ ئۆتۈپ كەتكىلى ۋالدىغانلىقىغا ئىشەنگەن ئەمەسمىدىم ؟ ئەمدى كەينىمگە يېنىشىم بۇۋىسارىنى ئېلىپ كوچىنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ مېڭىشىم كېرەك ئىدى . بىراق ،

مۇنۇ يايغا نېمە دېسەم بولىدىكەن ؟...

— مەن بىر ئاغىنەمنىكىدە ئىدىم ، ئولتۇرۇشتا ... ، كەلگىنى بويىچە گەپ توقۇغلىلى تۇردۇم . يۇرىكىم بولسا سوقاتتى ، — سىلى تونۇمساڭلىمۇ ،ئىسمىنى ئاڭلىغان بولغىيدىڭلار دادىسىنى ئايدۇرەھىم قازان دەيدۇ ... — يايى بايە قارىسىغا « ئاڭلىغان ، ئاڭلىغان » دېدى ، — شۇ بۇرادەر ئولتۇرۇشقىنى ئىككى - ئۈچ خوزىنىڭىغان بىساقاللارنى تەكلىپ قىپتىكەن ، تېگىپ قايتىپ چىققانىدىم . يېنىپ بېرىپ : « ئولتۇرۇشۇڭلى بۇرادەر ، يامۇلنىڭ غەزىپى ياغمىسۇن ... » دەپ قويۇپ كېلەي ...

— ئاۋارە بولمىسىلا غوجام . مۇشۇ قېرىنداڭ ئۆيىدىن باشقا بارمايدىغان ئوخشايمىز ، — دېدى يايى ئۇ شۇ گەپلەرنى دەۋاتقاندا نەڭ پېشانىسىنى تەرەپتە چىراغ يورۇقى كۆرۈندى . يايى بۇنىڭغا قىلمىدى ، — ئاغىنىلىرىمۇ كاتتا زات ئىكەن . بەرەمجان بولمىسۇن ، غېرىپنى ئۇرار ، ئۆمۈچۈك مۇساپىرنى » دېگەندەك بولىدۇ ، يامۇلنۇ كىشىلەرنىڭ بوسۇغىسىنىڭ ئۈستىگە سېلىنغان ئەمەسمۇ ؟

— نېمىلىكى بولسا دەپ قويايلى ، — مەن ئىچكىرىدىكى بورۇقۇ ئۆتۈشمە تەرەپكە سلجۇاتقىنىغا دىققەت قىلاتتىم ، — بەزىدە ئۆستىدە ئولتۇرسىمۇ كۆكۈ چىشلۇالىدىغان ئىش بولىدۇ ...

— ئەجەپ ئۆزلىرىگە مالالىق يېتىدىغان خەۋەرنى دەپ تاشلا مىنا ... ، — يايى شۇ گەپلەرنى دېگىنىچە قالدى .

دوقمۇشقا يېتىپ بارغىنىمدا ئۇزۇن مۇساپىنى يۈگۈرۈپ باسقان تىنىقتىم - تىنىقمىغا ئۇلاشماي ھاسرايتتىم . تېخىچە تامغا يۆلىنىپ ، كىنى توختىتالمايۋاتقان بۇۋىسارە ھالىمنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتىمكى

— نېمە بولدى ؟ — دەپ سورىدى .

ئۇنىڭغا گەپنى پەس قىلىش توغرىسىدا ئىشارەت قىلىپلا ، ئولدى تۇتۇپ كوچىنىڭ ئىچكىرىسىگە ماڭدىم . كېتىۋېتىپ ، بايىاتىن ناتونۇش يايى بىلەن سۆزلەشكەن چاغدىكى جۇرئىتىمنىڭ نەدىن كەلگەنلىكى ھەيران بولاتتىم . بۇۋىسارە نېمە بوغانلىقىنى سوراپ جاۋاب ئالالمىغا

ئولىمۇ ، بىزگە پايدىسىز بىر ئىش بولغانلىقىغا ئىشەنگەنىدى ۋە ئۇمۇ دىن قالماي پۈتىغا چوڭ كېلىپ خولۇپلاپ قالغان ئۆتۈكنى سۆرەپ ماڭاتتى .

بىز يەنە ئىككى دوقمۇشتىن ئۆتتۇق . ئالدىمزدا پەس تەرەپكە كەن ، ئىككى ئادەم ئاران قاتارلىشىپ ماڭالايدىغان بىر كوچا ، ئوڭ رەپتە كەڭلىكى بىز مېڭىپ كەلگەن كوچىدىنمۇ ئاز - تولا ئەنە بىر كوچا ئايرىلغان ئاچال ئۇچرىدى ، تار كوچىنىڭ ئاخىرى ئاڭلىمۇ ئىدى . بۇ كوچىنى تۈيۈق ، خالتا كوچا دەپ پەرەز قىلىپ ، كەڭ كوچىغا قەدەم باستىم . بىرەر يۇز قەدەمچە ماڭغاندا بىزنىڭ ئالدىمزنى سىلىك ئىككى قاناتلىق يوغان بىردەرۋازا توستى . ئىككى تەرەپ ئۆي ئىلىرى بولۇپ ، ئېگىز ئىدى . بۇنى ئاز دەپ ، ھەممە ئۆيلەرنىڭ ئارىسىنىڭ سىرەچ تېمى بارلىقىنى بىلگىلى بولاتتى .

بۇۋىسارىگە قاراپ قويدۇم . ئۇ ماڭا تىكىلىپ قاراپلا تۇراتتى ۋە ئا- لاپ - ئارىلاپ بىرىيېرى سانجىپ ئاغرىۋاتقاندەك چىرايىنى ئاشتۇرەتتىۋ ، چاندۇرماسلىققا تىرىشاتتى .

ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ كەينىمگە ياندىم . يول پەسكە ساڭگىلى- ئىنى بىلەن روھىم چۈشۈپ كەتكەنلىكتىن مېڭىش خۇش ياقمايتتى . ئالدىمزدا يايىلارغا ئۇچراپ قېلىشىمىز تەبىئي ئىدى . ئەگەر ھېلىقى يايى ئېيتقىنىدەك ئىزدىگۈچىلەر بۇۋاينىڭ ئۆيىنىلا ئاختۇرۇپ ، بىزنى ئارقىمىزدا قايتىپ كەتسەغۇ ، جاپا تارتقان بىلەن شۇنىڭغا لايىق ئامان قا- لىمىز ھېچقىسى يوق ئىدى . ئەمما گۇمانىمچە ئۇلار قايتىپ كەتمەيتتى . ئىشەنچىلىك مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ كەلگەن يايىلار بۇ كوچىنىڭ خالتا كوچىلىقىنى بىلىپ ، كوچا ئېغىزىغىمۇ قاراۋۇل قويغان تۇرسا ، بىزنىڭ ئۈچۈپ كېتەلمەيدىغىنىمىزنى بىلگۈچىلىكى بار - دە !

بىز كەڭ ۋە ئۇچەيدەك تار كوچا ئاچىلىغا كەلگەندە بىر پەس ئارام ئالماق بايىاتىن بېرى يۈز بەرگەن ئىشلارنى بۇۋىسارىگە ئېيتىپ بېرەي ، يا- يلار كوچىنىڭ ئاخىرىغىچە كېلىپ يۈرمەي ، چىقىدىغان ئېغىزنىلا توسۇپ يالىار ، تاڭغا يېقىن قاتتىق ئۇخلىغاندا بىر ئامال قىلىپ چىقىپ كېتەرمىز ،

ياكى مىرزامنىڭ ئۆگزىسىدە قىلغىنىمىزدەك ئۆگزىمۇ ئۆگزە، سىرەجمۇ سىرەج ئاتلاپ - ئارتىلىپ بولسىمۇ قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى قىلارمىز، دەپ ئويلاۋاتاتتىم. پەس تارەپتىن تېز باسقان ئاياغ تىۋىشلىرى ئاڭلاندى. كىمدۇر بىرى يەنە بىردىن: «شۇنداق دېسە ئىشەندىگىمۇ نان قېپى...» دەپ سوراۋاتاتتى. «نان قېپى» نىڭ جاۋابىنى ئېنىق ئۇققىلى بولمىدى.

«بۇلار بايانىقى يايلار، - دەپ ئويلىدىم، - ئۇلار ئۆيدىن بىرنى تاپالماي قايتىپ چىقتى. < نان قېپى > بايانتىن مەن بىلەن سۆزلەشكىنىنى غەرەزلىك بولسۇن ياكى غەرەزسىز بولسۇن ئېيتىپ قويغان ئوخشايدۇ. ئۇلار ئەمدى نان قېپىنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن كېلىۋاتقان چېغى». بۇۋىسارنى يېتەكلەپ ئاخىرى قاراڭغۇ، تار كوچىغا ئېلىپ كىرىپ كەتتىم. بۇ كوچىمۇ خالتا كوچا ئىدى. مەن پەسرەك ئۆگزىلەرنى مۆلچەرلەۋاتقاندا يايلار كوچا ئاغزىغا كەلدى. ئۇلار سەل تۇرۇۋېلىپ چوڭ كوچىغا ئېچكىرىلەپ مېڭىپ كېتىشتى. جىددىيلەشتىم، چۈنكى ئۇلار ھېلىقى چوڭ، ئەگىمىلىك دەرۋازىنىچە بېرىپ قايتىپ كېلىپ، بىزگە ئوخشاشلا مۇشۇ تار كوچىغا كىرمەي قالمايتتى. بىزگە بۇ كوچىدىن باشقا باردىغان يەر قالمىغانىدى.

شۇ چاغدا سول تەرەپتە يەردىن بىر ئادەم بويى كۆتۈرۈپ سېلىنغان ھاجەتخانىنى كۆرۈپ قالدىم. ھاجەتخانىنىڭ ئىشكى قىيا ئوچۇق ئىدى. ئۇ يەردىن دىماغىنى ئېچىشتۇرىدىغان سېسىق پۇراق چىقىپ تۇراتتى. كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ۋاقىت ئىچىدە ھاجەتخانىنىڭ گەندىسىنى تارتىدىغان تۆشۈكى ئالدى تەرەپتە بولمىغاندىكىن، چوقۇم ئارقا تەرەپتە يول ياكى كوچا بار، دېھقانلار شۇ يەردىن گەندىلەرنى توشۇپ كېتىدۇ، دېگەنلەر خىيالىمدىن كەچتى. بۇۋىسارىگە قىيا ئوچۇق ئىشكىنى ئىشارەت قىلدىم.

بۇۋىسارە قوغلاپ يەتكەن يايلارنىڭ قەدەم ۋە گەپلەشكەن ئاۋازىنى ئاڭلىغاندىكى جىددىيلىشىشمنى، تار كوچىغا كىرىشمدىكى تېز-لىكىمنى، يايلارنىڭ كوچا ئېغزىدا بىر دەم تۇرۇپلا بايانتىن بىز ماڭغان يولغا كىرىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى پەرەز قىلىپ

بولغانىدى. شۇڭا ئۇ مەن ئىشارەت قىلغان ئىشكىنىڭ ھاجەتخانا ئىكەنلىكىنى بىلسىمۇ، نېمىشقا كىرىش لازىملىقىنى سورىمايلا ئالدىمدا كىردى. كەينىدىن كىرىپ، ئىشكىنى ھەم يېپىپ قويدۇم. ئۇ:

— ئۇلار بۇ يەرگىمۇ كىرەرمۇ؟ - دەپ سورىدى.

— كىرمەي قالامدۇ؟ - دېدىم ۋە كەكىنى قولۇمغا ئالدىم.

ھاجەتخانىنىڭ ئۈچ تۆشۈكى بارلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى. كوچا بۇزىدىكى بۇنداق ھاجەتخانىلارنىڭ تۆشۈكى تاختايدىن قىلىنىپ، تۆشۈكلەر ئارىلىقى كېسەك بىلەن تۇسۇلاتتى. بۇ ھاجەتخانىنىڭمۇ شۇنداقلىقىغا ئىشىنەتتىم. قاراڭغۇدا ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمىسىمۇ، قولۇمنى ئۇزىتىپ، چەتتىكى تۆشۈكنىڭ تاختىيى مىقلانغان ياغاچنى سىلاپ ناپىتىم. قولۇمغا ھۆل ۋە يېپىشقاق نەرسىلەر ئۇرۇندى. كەكىنى تاختاي بىلەن ياغاچ ئارىلىقىغا سېلىپ كۈچەپ بېسىپلا چىرىگەن تاختايىنى قومۇرۇپ ئالدىم - دە، يېنىمغا بۇرۇلۇپلا:

— كەلسىلە، - دەپ چاقىردىم.

بۇۋىسارەم تام ياقلاپ يېنىمغا كەلدى. ئۇنى پەسكە چۈشۈشكە بۇيرۇدۇم. ئو تامغا يېقىن قويۇلغان تاختاي مىقلانغان ياغاچنى تۈتۈپ پەسكە ساڭگىلاپ چۈشتى. ئەمما، ئازگال مۆلچەردىكىدىن بىر مونچە نېيىز بولۇپ، تۆشۈك ئۇنىڭ بويىنىڭ ئىگىزلىكىچىلا كېلەتتى. مەن ئۇنى ئىگىشىپ نېرى كېتىشكە بۇيرۇپ، ئۆزۈم سەكرەپ چۈشتۇم. سەندىلىم لايدەك بىرنىمىگە پاتتى. ئەمما، مەن قومۇرۇلغان تاختايىنى ئاۋۇالقىدەك قويۇپ، مىخنى سىلاپ - سىپاشتۇرۇپ يۇرۇپ جايىغا سېلىپ قېقىپ قويمانغا ھېساب قىلىۋاتقاندا سرتتىن ئاۋاز چىقتى:

— ماۋۇ ھاجەتخانىنىڭ ئىچىدىن توكۇلدىغاندەك بىر ئاۋاز كېلىۋاتىدۇ...

— ئاختۇرۇپ بېقىڭلار...

تۆشۈكتىن قولۇمنى تارتىپ ئېلىۋېلىشىم بىلەن تەڭ ئىشكىمۇ ئېچىلدى. ئۇلارنىڭ قەدەم ئاۋازىدىن پايدىلىنىپ گەندە ئازگىلىدىن

چىقىۋالدىم . بۇۋىسارە شۇ يەردە تۇراتتى ۋە ئەمدى قانداق قىلىمز
دەك ماڭا تەلمۇرەتتى .

گەندە ئازگىلىنىك تېشىدا بۇرۇن چىقىرىپ قويغان
ئازگالنى قۇرۇقدايدىغانغا تۆكۈپ قويغان توپىلار دۆۋىلەگلىك
تۆت قەدەمچە نېرىدا ئادەمنىك مەيدىسىگە كەلگۈدەك ئېگىزلىكتە بولار
بولماس قوپۇرۇلغان كېسەك تام بىلەن بىر ئات ھارۋىسى بەخۇدۇك
چىقالايدىغان ، بادرىلاردىن كېرىشتۇرۇپ ياسالغان ئىشىك كۆرۈنەتتى
ياپىلار ھاجەتخانا ئېچىدە يۇرگەندە ھەرىكەت قىلىش خەتەرلىك بولسا
ئاستا ئاۋايلاپ ئاشۇ بادرا ئىشىككە يېقىنلىشىۋېلىشقا ئىشارەت قىلدى .
چۈنكى ،ياپىلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا ئەمدى تۆز سىزىق بولما
ئۆلچىگەندە بىر نەچچە قەدەملا ئارىلىق بار ئىدى . قايسىبىر ئەقىللىك بار
نىڭ يادىغا تاختايىنى تارتىپ بېقىش كېلىپ قالسلا، بىزنىڭ بار بېرى
مەلۇم بولاتتى . مەن بۇۋىسارە بولسىمۇ قېچىپ كەتسۇن ، ئۇ ئاشۇ
سەتلەرگە بۇلغانغان ھالدا نامەھرەم ياپىلارنىڭ ، كېيىن نومۇس
دادامنىڭ ياكى رەھىمسىز ئابلەھەت مىرزىنىڭ كۆزىگە چۈشمىسۇن ،
ئويلايتتىم . بۇۋىسارە قېچىپ كېتەلمىسلا ، ئۆزۈم توغرۇلۇق غەم قىلمايتتىم
قولۇمدىكى كەكە ماڭا بارغانسېرى ئەتىۋار بىلىنىۋاتاتتى .

كېسەك تام ئارتىلىپ چۈشكىلى بولمىغۇدەك دەرجىدە ئاجىز
نېپىز - يېرىم كېسەكتىن قوپۇرۇلغاندى . توخۇلارنىڭ تاتلىشىدىن
قورقىمۇ ، كەچىك بالىلارنىڭ كىرىپ ئوينىشىدىن ھەزەر قىلغانمۇ ، بادرا
ئىشىكنىڭ تېشىدىن يوغان شادا قۇلۇپ سېلىنىپ ، ئېتىپ قويۇلغاندى
كەكسىنىڭ بىسى بىلەن قارىغا - تۇمشۇقىنى ئېگىشكە باشلىدىم . شۇ چاغدا
ھاجەتخانىنىڭ ئىچى جىمىپ كەتتى . ياپىلارنىڭ چىقىپ كەتكەنلىكىنى
جەزىملەشتۇرۇشكە بولاتتى .

— كەتتى ... ، - دەپ پىچىرلىدى بۇۋىسارە .

ئۇنىڭغا يۈزۈمنى يېقىپ دېگۈدەك قارىدىم . سۆيۈملۈك بۇۋىسارەم
سەبىيلەرگە خاس تەبئىيلىك بىلەن كۈلۈۋاتاتتى .

بادرا ئىشىك ۋە يېرىم كېسەكلىك تامنىڭ سىرتى ئۇچ - تۆت

ئولاچ كەگىلىكتىكى مەيدانسىمان يول ئىدى . ئۇنىڭ نېرىسىدا ئېگىز ،
ھەۋەتلىك سېپىل قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى . بىز سېپىل تۇۋىدىكى
ئارا ئۆلۈقنى دالدا قىلىپ ، ئېگىز - پەس ، ئوي - دۆڭ ، قىغىر - قىيسىق
بىر ئارىلىق بىلەن خېلى ماڭدۇق . ئوڭ تەرىپىمىز سېپىل ، سول تەرىپىمىز
قىغىر - قىيسىق ئۆي - ھويلىلارنىڭ كەينى تېمى ئىدى . مۇشۇ ئارىلىقتا
بىر ھارۋا ماڭالمىغۇدەك يولدىن باشقا يەر ئېگىز - پەس ئىدى .

كېتىۋېتىپ بىر ئويمانلىققا چۈشتۇق . بۇ ئويمانلىق بىز مېڭىۋاتقان
يولىمىزنىڭ ئاخىرىمۇ - ئەمەسمۇ ، بۇنى بىلگىلى بولمىسىمۇ ، شۇ يەردە بىر
ھازا چە كەگىلىكتىكى بىر ئېرىق سېپىل ئاستىغا تۇتاشقاندى . بۇ ئېرىق
سىرتتىن سۇ كىرگۈزىدىغان ئېرىقمۇ ياكى شەھەردىكى سۇ ۋە يۇندىنى
چىقىرىپ تاشلايدىغان ئېرىقمۇ ، ھازىر بۇنى ئايرىۋالغىلى بولمايتتى .
لېكىن ، بۇ بىز ئىزدىگەن ، مۇشۇنداق تاسادىپ ئۇچراپ قالمىغان بولسا
ئەدىن تېپىشنى بىلمەيۋاتقان بىر ئېرىق ئىدى .

ئېرىق بويىغا كېلىپ ئېچىمگە پاتمايۋاتقان خۇشاللىقمنى
بۇۋىسارىگە زوقلىنىپ قاراش ئارقىلىق بىلدۈردۇم . بۇۋىسارە چارچاپ -
ھالسىراشتىن ئولتۇرۇشۇپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنىدىغان ، لېكىن يەنىلا
ئۆرلىنىپ چاقناۋاتقان كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ :

— مۇشۇ يەردىن چىقىپ كېتىمىزمۇ ؟ - دەپ سورىدى .

ئۇنىڭ بۇ سۆزى خۇددى بايىاتىن يايلارغا قارىتىپ : « ئۇلار
كەتتى » دېگىنىدەكلا تەبىئىي ، شۇنداق دېيىش كېرەكتەكلا
ئېتىلغاندى . مەن نەچچە سائەتكە سوزۇلغان جىددىي ، ئالدىراش قېچىپ
ئۇرۇشلەر كەلتۈرگەن ھېرىش ، مۇھىمى ، روھى خەھەتتىن يەتكۈزگەن
سەراسىمنى ئاز - تولا سۇسايتىش ئۈچۈن :

— بىر ئاز ئولتۇرۇپ دەم ئېلىۋالمىكلىكىن ... ، - دېدىم .

ئۇنىڭ دەم ئالغۇسى بارلىقىنى بوشاشقان ھالىتىدىنلا بىلگىلى
بولاتتى . ئۇ گېپىمنى ئاڭلاپ، مەن نەچچە قېتىم ئۇچراتقان ھېلىقى چىرا-
يىنى، بىر يېرى سانجىپ ئاغرىۋاتقاندەك پۇرۇشتۇردى . شۇنداقتىمۇ :

— تالاغا چىقىپ ، بىراقلا ئارام ئالساقچۇ ... ؟ - دېدى .

سېپىللىدىن چىقىپ كېتىشكە قاتتىق تەشنا ئىدىم . شۇڭا گەرچە سۆيۈملۈك بۇۋىسارىمگە ئىچىم ئاغرىۋاتقان بولسىمۇ ، مېڭىش كېرەكلىكىنى بىلدۇرۇپ ئىشارەت قىلىپ ، سېپىل تۈۋىگە قاراپ ماڭدىم . ئىربىقنىڭ سېپىلنىڭ تۈۋىدىكى يېرى تەسرائتمىدىكىدەك ئەمەس ، ئۈيەردە يا چۆيۈن (مۇشۇنداق بولۇپمۇ قالارمۇ ، دەپ قاتتىق ئەنسىرەيتتىم) ، يا ياغاچ توسۇقمۇ يوق ئىدى . ئىربىقنىڭ سېپىل تېگىدىكى قىرغىقى بىر غۇلاچچە كەڭ ئىدى . بۇ ئۇنىڭ سۈگىگۈچ ئىكەنلىكىگە گۇمان پەيدا قىلاتتى . شۇنداق بولسىمۇ ، مۇشۇ ئىربىقنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىش كېرەك ئىدى . سېپىلنىڭ قىيپاش سوزۇلغانلىقىدىن قارىغاندا ، ئەمدى تۆۋەنلەپ مېڭىۋەرسەك تۆشۈكدەرۋازىسىغا چىقىپ قېلىشىمىز مۇمكىن ئىدى .

بۇۋىسارىنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ، ئىربىققا پۇتۇمنى تىقتىم . سۇ ئۇ شۇقۇمدىن ئاشتى ، بۇۋىسارىنىڭ ئۆتۈككە قاراپ ئاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۆتۈك بىلەن سۇغا كىرىۋېرىشنى ئىشارەت قىلدىم . ئىربىقنىڭ تېگىدە داشقال ، خىش پارچىسى ۋە ئاللىقانداق قاتتىق - قۇرۇق نەرسىلەر بارلىقى بىلىنەتتى . بۇۋىسارە ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن ئىربىققا چۈشتى . بىز قارىغۇلاردەك تەمتىلەپ ، سېپىلاپ ئاستىغا كىرىپ كەتتۇق . پۇتىمىزنى يۆتكەپ ئەمەس ، سىلاپ ماڭغانلىقىمىزدىن ، شالاپ - شۇلۇپ ئاۋازمۇ چىقىمايتتى .

سېپىلنىڭ ئاستى خىلىلا كەڭ ئىدى . بىزنىڭ تەمتىلىشىمىزمۇ پۇتۇنلەي قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئاستا ، مىس - مىسلىق بىلەن داۋام قىلماقتا ئىدى . دىققىمغا زەي ۋە مەن ئۇچراتمىغان ئاللىقانداق بىر پۇراق ئۇرۇلماقتا ئىدى . سۇ بارغانسېرى سوغۇقلىشىپ كېتىۋاتاتتى ۋە ئۇنىڭدىن سېسىق پۇراق تارقالماقتا ئىدى . نەگىرەك كەلدىم — سېپىلنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلدىمۇ ، ياكى چىقىش ئېغزىغا يېقىنلاشتىممۇ ، مەلۇم ئەمەس ، ئۆزۈمۇ بىلمەي بېلىمگىچە سۇغا كىرىپ كەتتىم . بۇنى بۇۋىسارىگە ئۇقتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن بۇرۇلۇپ بولغۇچە « ۋايجان ! » دېگىنىچە ئۇمۇ سۇغا كىرىپ كەتتى . بۇنى پەقەت سەزگۈمگە ئاساسەنلا پەرەز قىلالايتتىم . چۈنكى ، ئاستى - ئۈستىمىز ، ئىككى تەرىپىمىزنىڭ ھەممىسى قاپقاراڭغۇ

ئىدى . بۇۋىسارە ماڭا تېخىمۇ يېقىن چاپلاشتى . بىز قولتۇقلىشىپ دېگۈدەك يېقىنلاشقاندا سۇ كېچىپ بىر نەچچە غۇلاچ ئارىلىقنى باستۇق . شۇ يەردە توساتتىن — ئاستا - ئاستا ئەمەس ، بىراقلا ئۆرلەپ سۇ ئۈستىدە ئوشۇقىمىزغىچە پېتىپ تۇردۇق . ئىككىمىزنىڭ كېيىملىرىدىن تۆكۈلگەن سۇنىڭ شارقىراپ چۈشكىنىنى ئاڭلاپ تۇردۇم . بۇۋىسارە بىلەن ئۇشۇقۇمغا قولىمىزمۇ سۇ ئىدى .

ئالدى - ئارقىمىزدىن يېگىنىڭ تۆشۈكىچىلىك يورۇقمۇ بىلىنمەيتتى . ماڭا بۇ غەلىدە - غەشتىلەر ئارىلىشىپ كەتكەن ، ئالدىغا ئاققىنىنى ئاكى كەينىگە ئاققىنىنى بىلگىلى بولمايدىغان سۇنىڭ شەھەر سېپىلىنىڭ ئىچىنى بىر ئايلىنىپ چىقىپ ، يەنە بىز نۇرغان يەرگە تۆتۈشىدىغاندەك ئويۇلۇپ كەتتى . ئالدىمىزغا بىر نەچچە قەدەم ماڭمايلا ئىككىنچى قېتىم ئوگۇرلۇقلا كىرىپ كەتتۇق ۋە ئاغزىمغىمۇ سۇ كىرىپ كەتتى . بۇ ئىككى تەمى ۋە پۇرىقىدىن قارىغاندا ئۇ ھەرگىز شەھەر ئىچىگە سىرتتىن كىرگەن « ئاپتاپ يېگەن ئەركەك سۇ » ئەمەس ئىدى . بۇۋىسارە ئولسا ئوك قولىنى بوينۇمغا گىرە سېلىۋالغانىدى .

— چىدايلى جېنىم ، ئازقالدى ... — دېدىم ئۇنىڭغا ، شۇ قاتاردا ئۆزۈمگىمۇ رىغبەت بېرىپ .

بۇۋىسارە كۈلگەندەك ئاۋاز چىقاردى . كېيىن يەنە « ھە ، ھە ، » دەپ قويدى . ئۇنىڭغا يەنە بىر نېمە دەي دەپ ، ئاغزىمنى ئۆمەللەۋاتاتتىم ، پاچقان ۋىجىرلىغاندەك بىر ئاۋازدىن چۆچۈپ كەتتىم ، ئارقىدىلا باش ، بۇز ۋە دوللىرىمغا قانىتى بار بىر مەخلۇقلار ئۆزىنى ئۇرۇپ ، چىيلدىشىپ ئورقۇتۇۋەتتى . بۇۋىسارە ئۇنىنى قويۇپ بېرىپ « ۋايجان ، ۋاييەي ... » دەپ ئوۋلايتتى . بۇ ھاشاراتلارنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتتىم ، ئىسمىنىمۇ ئاڭلىمىغانىدىم . بەدىنىمنىڭ ئوچۇق جايلىرىلا ئۇلارنىڭ قانىتى بارلىقى ، چوگلۇقى جىگدىچىلىك ۋە بەلكى ئۇنىڭدىن كىچىكرەك ئىكەنلىكىنى ئۇياتتى . ئۇلارنىڭ چىيلدىشىدىنمۇ كۆرە بۇۋىسارىنىڭ نالىسى باغرىمنى ئېزەتتى . شۇنداقتىمۇ ئىلاجسىز ئىدىم .قولۇمنى پۇلاڭشىتىپ ، پاشىغا ئوخشاش يېپىشۇېلىۋاتقان بۇ نەرسە مەخلۇقلاردىن تولىراق بۇۋىسارىنى

همايه قىلاتتىم .

مەيدىمزگە كەلگۈدەك چوڭقۇرلۇق تېيىزلىشىپ ، قورساقلا ئا
تىزغا كەلدى . بىزار قىلغۇچى قاناتلىق ھاشاراتلارمۇ ئاستا
قېپقالدى . بىزمۇ ھاسراپ - ھۆمۈدەپ ، ماغدۇرىمىزدىن ئايرىلغىلى
غاندا ئۇدۇلىمىزدىن يورۇقلۇق كۆرۈندى . ئۇھەممىنى ئې
كۆرستىدىغان يورۇقلۇق ئەمەس ئىدى ،ئەمما بايا تىنقى مۇدھىش قار
لۇقتىن مەڭ ھەسسە ئەتىۋار ، ھاياتنى ، ئادەملەر ئارىسىنى ئەسلىتىدىغ
بىز سېپىل تېگىگە كىرىشتىن ئىلگىرى بىزگە تونۇش بولسىمۇ ، شۇ
ئۇنىڭدىن سۈزۈكرەك بىلىنىدىغان يورۇقلۇق ئىدى .

بىز سېپىل تېشىغا چىقتۇق . ئەمما شۇنداقلا چىقىپ كەتكى
بولمىدى . يەنە ئۇچ - تۆت غۇلاچچە سۇ ئىچىدە مېڭىش كېرەك ئىدى
شۇيەرگە كەلگەندە ئالدىمىزنى تىكلەپ قېقىۋېتىلگەن شادىلار تۇسۇۋالدى
ئۇلار زىچ قېقىلغان ، ناھايىتى مەھكەم ئىدى . يىكەن ، بورا پارچىلىرى
پاخال تالالىرى ، لاتا - پېتىلەر ۋە ئاللىقانداق نەرسىلەر بۇ شادىلارنى بى
دىن يەنە بىر - ئىككى گەزچە ئايرىپ تۇراتتى . مەن ئېرىق چېچىلى
سېپىل سوقۇلۇپ بۇ يەردىن ئۆتۈپ باققان ئادەملەرنىڭ تۇنجىسى مۇ
ئىككىمىز بولساق كېرەك ، دەپ ئويلىدىم . قانداق دەرەخنىڭكىنتا
ئەيتاۋۇر سۇغا چىداملىق ياغاچ قوزۇقلارنى كەكە بىلەن چاناپ - چې
بىر نەرسە قىلغىلى بولىدىغاندەك تۇرمايتتى . مەن ھەرىنى ئېلىپ ، سۇدى
چىقىپ تۇرغان يېرىنى ھەرىدەشكە كىرىشتىم . چاپاسى بار ئىشنىڭمۇ بىرى
يەرلىرىنىڭ تاز - تولا ئوڭاي قىسمى بولىدىغىنىدەك ، قوزۇق - شا
دىلارنى ھەرىدەش قىيىن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ بىر تەرىپىنى ھەرىدىسلا
بولاتتى . ئۈستى تەرىپى سېپىلگە تاقاشقىنى بىلەن بوش ئىدى . يەنە بىر
ياخشى تەرىپى ، ئۇ سۇدا ئۇزۇن تۇرۇپ كەتكەنلىكتىن ، ئىچ - ئىچىدىن
سۇ يەپ قالغاچقا ئانچە ئاۋاز چىقارماي شىرتلداپ ھەرىدىلەتتى .

پەممچە ، سۇغا پشلغاندىن ئارتۇقراق تەرلەپ ، قوللىرىم قاپىرىپ
ئېچىشىپ كەتكەندە ، يەنى ئۇچ تال قوزۇق شادىنى ھەرىدەپ بولغىنىمدا
يېنىچە قىسلىپ تەستە ئۆتكىلى بولغۇدەك بىر بوشلۇق چىقتى . ئۇيۇشۇپ

قالغان قولۇمدىن ھەرە چۈشۈپ كەتسىمۇ ، ئۇنى تۇتۇۋالالىغۇدەك ماغدۇ
رۇم قالمىغان ھالدا سېپىل ئاستىنىڭ تۇسۇقىدىن تەستە چىقتىم .
ۋۇسارىنىڭ چىقىشى قىيىنراق بولدى . ئۇنىڭ جۇغى كېچىك بولغىنى
لەن ، سۇ ئېقىتىپ كەلگەن لاۋا - لاتقىلار ھەش - پەش دېگۈچە
ايلىشىپ قالغان ئارىلىقتىن ئاتلاپ ئۆتۈش ئاسان بولمىغاندى .

بىز سېپىلنىڭ ئۇلىغا چىقىپ ، قورۇق توپا ئۇستىدە ئولتۇردۇق .
سېپىل ئاستىدىن ئۆتۈش ماڭا ناھايىتى ئۇزاق بىلىنمەكتە ئىدى . چۈنكى ،
ئۇتۇن بەدىنىم توڭۇپ تىترەيتتى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزۈمنى كۆتۈرەلمىگۈ
دەك ماغدۇر تېپىلمايتتى . چۆپ - چۆپ سۇ ئىچىدە تۇرغان بۇۋىسارىنىڭ
ھۆالىنىڭمۇ مەندىن ياخشى ئىكەنلىكى ناتايىن ئىدى . ئۇنىڭ تېخى ئا
ياغلىنىمىگەن كىيىم ۋە ئۆتۈكلىرى لاي ، سۇ بىلەن تېخىمۇ قولايسىز
بولۇپ قالغاندى .

مەيلى نېمە بولسا بولسۇن ، بىز شەھەردىن چىقىۋالغاندۇق . سې
پىل ئاستىنىڭ ۋە ئېپلاس ئېرىقنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدەك ئۇنچىۋالا ئۇزۇن
بولۇپ كېتىشى ناتايىن ، شۇنداقتىمۇ ، ئۇ ئېزىپ ، ماغدۇرىمىزنى قۇرۇتۇپ
بىر يەرگە ئاپارغىنى بىلەن ئىككىمىزنى تۇتۇلۇپ قېلىشتىن ساقلاپ ،
ئارزۇلىغان ئەركىنلىكىمىزگە ئېرىشتۇرگەنىدى . ئەمدى ئالدىمىزدا ئاخىرقى
بىر ئۆتكەل — تۆت - بەش غۇلاچ كېلىدىغان كەڭلىكتىكى زەيكەش ساز -
لىققا ئوخشاپ كېتىدىغان خەندەكلا قالغانىدى . نەچچە - نەچچە يىللاردىن
بۇيان چېپىلماي تېيىزلىشىپ كەتكەن خەندەك ھازىر ھېچقانچە توسۇش
كۈچىگە ئىگە بولمىسىمۇ ،ئۇ شەھەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بەلگۈسى ، بىز ئۇ
چۇن ئەڭ ئاخىرقى توسۇق ئىدى .

سوغۇقتىن شۇمشىيىپ ، توڭۇپ تىترەپ ئولتۇرغان بۇۋىسارەمنىڭ
ئۆتۈكىنى سالدۇرۇپ ، قونچىغا توشۇپ كەتكەن سۇلارنى تۆكۈۋەتتىم .
شۇنىڭدىن كېيىن ئالدىمزدا يېپىلىپ تۇرغان خەندەككە كىردۇق ۋە
ئېھتىيات بىلەن قەدەم بېسىپ ، نېرىقى قىرغاقتا قارىغاي ماڭدۇق . بىزنى تە
خىمۇ ئېھتىيات قىلدۇرغان ئۇندەپ ، سېپىل ئۇستىدە يېنىۋاتقان گۈلخانىنىڭ
شولىسى بىردە كۈچەيىپ ، بىردەر سۇسىيىپ تۇراتتى .بۇكېچىلىك جە

سەككە چىققان چېرىكلەرنىڭ ئىسىنىشقا ياققان گۈلخىنى بولۇپ ، ئۇلار بوۋاق ئۈيقۇسىغا پېتىپ قالغانلىقى شۇبھىسىز ئىدى . چۈنكى ، ياغىپ سۆز قىلىشقان ، يا ماڭغان - تۇرغانلىقىدىن تەۋىش ئاڭلىغىلى بولمايتتى .

ئالدىمىز تەرەپ ئېگىز - پەس دۆڭ ۋە يۇلغۇن ، شۇاقلار ئۆسۈپ كەتكەن زەرەتكارلىق ئىدى . بۇ زەرەتكارلىقنىڭ ــ خەلق ئاغزىدا « ئاق مازار » دېيىلىدىغان سەئىد جالالىدىن باغدادانىڭ گۈمبىزىنىڭ ــ سول تەرىپىگە يېتىپ كەلگەنلىكىمىزنى ئىلگا قىلدىم. سول تەرىپىمىزگە مېڭىۋەرسەك يارلىق ، ئۇنىڭ نېرىسى پەس ــ تۈمەن دەريانىڭ قىرغىقى ئىدى . سەئىد جالالىدىن باغدادنىڭ مەقبەرىسىنى مۆلچەرلەپ ، ئوڭ تەرەپكىرەك تارتىپ ، بۇۋىسارەمنى باشلاپ كەتتىم . شۇ تاپتا توخۇلار چىللىماقتا ئىدى . زېمىن ئۇستىدە ئاشۇ توخۇلاردىن باشقا تىرىك جان پەقەت بۇۋىسارە بىلەن ئىككىمىزدەكلا بىلىنەتتى .

مانا ، شەھەردىنمۇ چىقىۋالدۇق . لېكىن ، مۇشۇنداق يېقىن ئەتراپتا يۇرىسەك خەۋپ ــ خەتەردىن قۇتۇلغانلىق ھېسابلانمايتتى .ھەتتە سېپىل ئەتراپىنى چارلايدىغان شەھەر جېسەكچىلىرىگە ئۇچراپ قېلىشىمزمۇ مۇمكىن ئىدى . ئۆزۈمنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن مېڭىش ، يىراقلىشىش كېرەك ئىدى . ماڭساق قايسى تەرەپكە ماڭىمىز ؟ بۇ ماڭىمۇ نامەلۇم ئىدى . شۇ يەردە بۇۋىسارىنىڭ زادى بولالمايۋاتقىنىنى سېزىپ قالدىم ، ئۇ يولدىن چىقىپ ، بىر قېرى يۇلغۇن تۈۋىگە بارغىنىمىزدا :

ــ خاپا بولمىسىلا ، زادىلا بولالمىدىم ... ، ــ دەپلا ئۆزىنى ماڭا تاشلىۋەتتى .

ئۇنىڭ ئەھۋالى ماڭا بەلگىلىك ئىدى . ئەمما ، بۇ قەدەر بولالماي قېلىشىنى مۆلچەرلىيەلمىگەنلىكىمدىن ئۆزۈمنى ئۆزۈم كايىپ ، ئۇنى يۆلەپ يۇلغۇن كەينىگە ئۆتكۈزدۈم . بۇيەر تاشلىنىپ قالغان كونا قەبرىنىڭ يېنى بولۇپ ، بىر - ئىككى چامدامچە نېرىدا قەبرە سۈپىسىنىڭ ساقلىنىپ قالغان بىر بۇرجىكى غۇۋا كۆرۈنەتتى . مەن بۇۋىسارىنى ئاشۇ يەرگە ، ھەر ھالدا ئۇنچە بەك توپا ، شورئەمەس دەپ ئويلاپ ، ئاپىرىپ ئولتۇرغۇزدۇم .

ماڭا تولىمۇ كېرەك بولۇۋاتقان ئوت ئۇنىڭغىمۇ لازىم . دەپ

ئويلاپ ، يىراقتىكى بىر چىراغنىڭ نۇرىدەك كۆرۈنۈۋاتقان سېپىل ئۈستىدىكى گۈلخانغا مەۋەس بىلەن نەزەر تاشلىدىم. ئەمما ، بۇۋىسارە غەلىتە بىرەك تاۋۇش بىلەن ئىڭرىغاندەك :

ــ خاپا بولماي ، ئۆتۈكنى سالدۇرۇۋەتسىلە ، ــ دېدى .

لايدىن ياسالغانغا ئوخشاپ قالغان ، پۇتىغا چوڭ كەلگەن ئۆتۈكنى سالدۇرۇۋېتىش تولىمۇ ئاسان چۈشتى . ئامما ، پۇتىغا قاراپ ئۇنۇمنىمۇ چىقىرالماي قالدىم . بۇۋىسارىنىڭ پۇت بارماقلىرى ، ئوشۇقىنىڭ ئىككىدىن قېپقىزىل قان ئىدى . چوڭ كەلگەندەك تۇرغىنى بىلەن قىتلانمىغان يېڭى ئۆتۈك ئۇنىڭ پۇتلىرىنى يالاپ - غاجاپ يارا قىلىۋەتكەنىدى . بىز يايلاردىن ئۆركۈپ يۇرگەن چاغلىرىمىزدىلا ، ئۇ بىر يەرلىرى سانجىپ ياغرىنىدەك چىرايىنى پۈرۈشتۈرگەنىدى . بايىزە ، ئۆتۈك ئۇنىڭ پۇتىغا ئۇيغۇنلىشىپ بولۇشىنى « ئۆي » دىن ئايرىلغان چاغدىلا باشلاپتىكەن - دە ! لېكىن سېپىرىلغان ھالدا بۇ ئەزىز پۇتلارنى سېيلاشقا باشلىدىم . ئۇنىڭ ئۆز ئىختىيارىچە بولسا شۇنىڭغىمۇ رازىلىقى يوق ئىدى . قارىغاندا ، ئۇمېنى چۈشەنگەن ۋە پۇتىنى تارتىۋېلىشقا ئۆزىدىكى بار كۈچنى كەمتۈك ھېس قىلغانىدى . سۆيۈملۈك ، قىممەتلىك ۋە يەنە ئەڭدىنگە ھېرىلىشنى مۇشۇ ھالەتتىمۇ يادىدىن چىقارمىغان بۇۋىسارەم مېنى ئۆزىنىڭ ئېرى ، ئۆزىنى مېنىڭ خوتۇنۇم دەپ كۆرۈۋاتاتتى . بۇ ئۇنى ئۆزۈمدىنمۇ يۇقىرى كۆرۈۋاتقان ھېسسىياتىمغا ئۇرۇلغان زەربە ئىدى . شۇنداقتىمۇ مۇشۇنداق بىر شارائىتتا بۇلارنى چۈشەندۈرۈپ بولالمايتتىم .

باش كۆز بولغىنىغا قارىماي كېچە سوغۇقى قىش پەسلىدىكىدەك جاندىن ئۆتەكتە ئىدى . بۇ بەلكىم ئەزايى - بەدىنىمىز ، كېيىم - كېچەكلىرىمىزنىڭ قۇرۇق يېرى يوقلىقىدىنۇر . بىزگە بىر پەسلىك ئوت ، شامال تەگمەيدىغان تۆت تامنىڭ ئىچى كېرەك ئىدى . لېكىن ، ئەتراپىمىزدا ئۇنداق يەر تېپىلمايتتى . ئوت يېقىشقا گۈگۈت يوق ، بولغاندىمۇ سېپىلگە يېقىن بۇ يەردە ئوت يېقىشقا بولمايتتى . مېنى ئەنسىرىتىۋاتقىنى ئاڭنىڭ يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقى ئىدى . تاڭ ئاتقۇچە شەھەر كۆرۈنمىگۈدەك بىر يەرگە ئولىشىۋېلىشىمىز كېرەك ئىدى .

— مەن سىلىنى ھاياش تېتىۋالسام ، بىردەم چىشلىرىنى چىشلەپ چىداپ ببرەلەرلىمۇ ؟ — دەپ سورىدىم بۇۋىسارىدىن .

بۇۋىسارە بىرى چىمدىۋالغاندەك چۇچۇپ قەددىنى رۇسلىدى ، ئورنىدىن تۇرۇشقا ئىنتىلىپ :

— ماڭالايمەن ، يالىڭاياغ ماڭاي ، — دېدى ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە ، ماڭا قىيا بېقىپ كۈلگىنىچە سورىدى .

— قاياقتا ماڭىسىز ؟

قاياقتا مېڭىشىمنى بىلمەيتتىم . كىچىك چاغلىرىمدا ئاداشلىرىم بىلەن شەھەر سىرتىدىكى جايلارنىڭ ئەڭ يىرتقى شامالباغ ، سەمەن قىزىلدۆۋە ، ئاپاق خوجا مەقبەرىسى دائىرىسىدە ئىدى . شۇ تاپتا ئۇ جايلار قايسى تەرەپتىلىكىنىمۇ تازا ئالقىرالمىدىم . سەئىد جالالىدىن باغدادنىڭ مەقبەرىسى ئەتراپلىرىدا ، ئۇدۇللاپ مېڭىۋېرسەك ، ئوڭ تەرەپتە يۈسۈپ قادىرخان غازى پادىشاھىم مازىرى ، يەنىمۇ يىراقتىراق سۆگەللىك مازار غوجام دېيىلىدىغان قەبرىگاھ بار ئىدى . سول تەرەپ پايناپ ئېتى قويۇلغان بولۇمسز يېزا ، ئۇنىڭ ئايىغى ئەسكىھسار نامىلق خارابىلىق ئىدى . پايناپ بىلەن ئەسكىھسارنىڭ سول يېنى تۆمەن دەريا سىغا تۇتۇشاتتى . تۆمەن دەريا سىنىڭ نېرىسىگە ئۆتۈپ باقمىغان ، ئەمما ئاڭلىشىمچە شۇ تەرەپتە سەئىد ئارىسلانخان مەقبەرىسى ۋە ئۇنىڭ نېرىسىدا دۆلەتباغ يېزىسى جايلاشقانىدى . مۇشۇنداق بولغاندا ھازىر بىز تۇرغان جايدىن سۆگەللىك مازار خوجام بىلەن ئەسكىھسار تۇتىشىدىغان يولغا بارغۇچە بولغان جايلارنىڭ ئىككى تەرىپى پايناپ يېزىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ئاساسەن زەرەتكارلىق - خىلۋەت جايلار ئىدى . سۆگەللىك مازار خوجامنىڭ ئايىغىدا تۆمەن بىلەن قىزىل دەريالىرى بېقىنلىشىدىغانلىقىنى ، شۇ يەردىكى ياغاچ كۆۋرۈكنىڭ نېرى يېقى شەھەرگە تەۋە ئەمەسلىكىنى ئاڭلىغانىدىم . ئۇنداق بولغاندا ، شەھەردىن چىقىۋېلىش ئۈچۈن ياغاچ كۆۋرۈككە ئولىشىۋالالمىغاندىمۇ ، سۆگەللىك مازار خوجامغا بېرىۋېلىش كېرەك ئىدى . شۇ ھالدا بىز خەۋپ - خەتەردىن قۇتۇلالايمىزمۇ ، يوق ؟ بۇنىسى ھازىر

مەلۇم ئەمەس . بىراق نېمىلىكى بولسا ئۈيەردە خەۋپ - خەتەرگە بۇنداق ياندىشىپ تۇرمايتتۇق . شۇڭا بۇۋىسارىنىڭ سوئالىغا :

— ئالدىمىزغا ماڭايلى ، — دەپ جاۋاب بەردىم .

بىز سول تەرەپكە بىر ئاز ئۇدۇللاپ مېڭىپ ، توپا يولغا چىقتۇق . بۇۋىسارە سېلىۋەتكەن ئۆتۈكنى كۆتۈرۈۋالدىم . يولدىكى توپا ئوشۇقتىن ئاشاتتى . يول بېتى تۆز بولمىغانلىقى ئۈستىگە بىزدىمۇ ماغدۇر بولمىغاچ مېڭىش قىيىن ئىدى ۋە ھەر ئىككى - ئۈچ قەدەمدە مەست ئادەملەردەك مۇدۇرۇپ ، پۇتلىشاتتۇق . بۇۋىسارىگە تېخىمۇ ئېچىم ئاغرىيتتى . ئۇ ئۇنىنى چىقارمىغىنى بىلەن ماڭا شۇنداق ئېغىر كېلىۋاتقانلىقى يولنىڭ ئۇنىڭدەك نازۇك ، ئۆمرىدە ئېھتىمال ئەللىك قەدەم يولنى پىيادە ، يەنە كېلىپ يالىڭاياغ مېڭىپ باقمىغان ئايالغا مۆلچەرلىگۈسز ئازاب كەلتۈرۈۋاتقىنىنى چۈشىنەتتىم ، بىراق ، بىچارە چىداۋاتاتتى .

يول ئوڭ تەرەپكىرەك بۇرۇلۇپ ، قىڭغىر - قىيشىق ئۆيلەر ئارىسىدىن ئۆتەتتى . مانا شۇ يەردە بىزگە يېڭى رەقىب — ئىتلار يانداشتى . قايسىبىر ھويلىلاردىكى بوش ئىتتىن بىر - ئىككىسى قاۋغىنىدى ، باغلاردىكى ، ئۆگزىلەردىكى ، ئۆي ئالدىلىرىدىكى ئىتلار بەس - بەس بىلەن قاۋاشقا چۈشتى . سەل ئۆتەمەي ئېغىزىمىزدىكى بىر ئۆي ئالدىدىكى بوش ئىت يولغا سەكرەپ چۈشۈپ ، باشقا ئىتلارغا ئۈلگە بولۇپ بەردى . سەككىز ، ئوندەك ئىت ھەم قاۋاپ ، ھەم ئېتىلىپ ، يولىمىزنى توسۇشقا ئۇرۇناتتى . بۇلارغا يىراق - يېقىندىكى باغلاغلىق ئىتلار ۋە ئىشكىلەردىن چىقالمايدىغان ئىتلار قەھر - غەزىپى بىلەن قاۋاپ مەدەت بېرىپ تۇردى .

بۇۋىسارە قولتۇقۇمغا يېپىشاتتى . مەنمۇ ئۇنىڭدىن ئارتۇق قورقۇپ ، قانداق قىلىشىمنى بىلمەيتتىم . شۇنداقتىمۇ ، كاللامدا بىرلا پىكىر — مېڭىش كېرەك ، دېگەن پىكىر بار ئىدى ، مەن بىر قولۇمدا ئېغىر ئۆتۈكنى پۇلاڭشىتىپ ، بىر قولۇمدا كەكنى شىلتىپ ، ئىتلارنى يېقىن كەلتۈرمەي ئاستا - ئاستا ماڭدىم . باشتا بۇنچىۋالا نۇرغۇن ئىتلار قاۋاپ كەتسە ، قايسىبىر ئۆيلەردىن ئادەم چىقىپ بىزنى سۈرۈشتۈرۈپ قالارمۇ ، دەپ

ئەسىرىگەندىم . لېكىن ھېچكىم چىقمىدى . قارىغاندا كېچىسى بۇ يولدىن يولاۋچىلارمۇ ئۆتۈپ تۇرىدىغان ، ئىتلارمۇ قاۋاپ تۇرىدىغان بولسا كېرەك .

ئىتلار يېڭى - يېڭى سەپ تۈزۈپ ، كونىلىرى بىز يېقىنلاشقان ئۆيلەردىن چىققان ئىتلارغا ئورۇن بېرىپ ، بىزنى خېلى ئۇزاق ئاۋارە قىلدى . ئۇلار بىزنى ئەنسىرەتكەن ، قورقۇتقان ، بىر مۇنچە بىسەرەمجان قىلغان بولسىمۇ ، چارچىتىنمىزنى ئۇنتۇلدۇرۇپ ، سولىشىپ كەتكەن تەنلىرىمىزگە ۋەسۋەسىدىن كۈچ كىرگۈزۈپ ، بىر مۇنچە يولنى ئەنسىرىمەي ئېچىدە تۈيدۇرمايلا ماڭغۇزۇۋەتتى . بىز ئوڭ تەرىپىمىزدە يېڭى زەرەتكارلىقنى كۆردۇق . كۆتلەك - كۆتلەك قەبرىلەر ئېگىز-پەس بولۇپ چوقچىيىپ تۇرۇشاتتى . بەزى قەبرىلەر بۇزۇلغان ، ئۆرۈلگەن ، بەزىلىرىگە بولسا كىچىك ئۈچ بۇرجەكلىك بايراقلار قادالغان ، بەزى قەبرىلەرنىڭ يان شامىسىگە ئەگرى مۆگىگۈزلەر قويۇلغانىدى . سەل نېرىدا ھەيۋەتلىك سېپىلدەك بىر ئېگىز قورۇق تام ، ئۇنىڭ نېرىسىدىراق ئېگىز گۈمبەز قارىيىپ كۆرۈنەتتى . « يۈسۈپ قادىرخان غازى پادىشاھىمنىڭ مەقبەرىسى » دەپ ئويلىدىم ئېچىمدە ، - دەل ئۆزى شۇ ... »

ـــ ئاۋۇ گۈمبەز ئېچىدە ئازراق ئارام ئالايلىمۇ ؟ - سورىدىم بۇۋاسىرىدىن .

ئۇ ئاران - ئاران ئۆرە تۇراتتى . سوغۇلمىغا ئاغزاكى جاۋاب بېرىشكە ماجالى يەتمىگەنىدەك بېشىنى « ماقۇل » ئىشارىتىگە لىڭشىتىپ جاۋاب بەردى ۋە تېكەنىدەك سانجىلىدىغان غودوڭ شور ئۈستىدىن ئاقسالاق مېڭىپ كەتتى . ئۇ ماڭا يۆلىنىپ كېتىۋاتقانلىقتىن مېڭىشىمۇ ناھايىتى ئاستا ئىدى . « نېمىدېگەن جاپا، نېمىدېگەن كۈلپەت بۇ ؟ - دەپ ئويلايتتىم ئېچىمدە يىراقتىن غۇۋاكۆرۈنۈۋاتقان سۇرلۇك گۈمبەزگە قەدەمدە بىر تىكلەپ ، - خۇدايىم سىلەرنىڭ يۇرىكىڭلارنى تاشتىن ياراتقان بولغىيمىدى ؟ - دەپ غەزەپلىنىپ ئەسكە ئالاتتىم دادام بىلەن ئابلەھەمىرزىنى ، - ئۆزىپۇشتۇڭلاردىن بولغان پەرزەنتىڭلارنىڭ ئارزۇسىغا قارىماي ئۇلارنىڭ بەختىنى دەپسەندە قىلىپ نېمە تاپارسىلەر ... ؟ سىلەرگىمۇ خۇدايىم بار ، بىزگىمۇ خۇدايىم بار ... بۇمۇشەققەتلەر تۈگەر ، بىزمۇ

ئالەمئاپەتتىن قۇتۇلارمىز ، بىر كۈنلەر كېلىپ ئەسسالامۇئەلەيكۇم دېشىپمۇ قالارمىز ... خەپ ! »

بۇۋىسارىنىڭ سۆس ، ئۇزۇك چىرقىرىشى خىيالىمنى بۆلدى . ئۇ ئاران ئېغىرىنى ماڭا تاشلاپ قېتىپ قالغانىدى . ئۇنى قورقۇتقان كۆرۈنۈشنى كۆرگىنىمدە مېنىڭمۇ پۇت - قولۇمدا جان قالماي ، ئەس - ھۇشۇمنى يوقتىپ . بۇۋىسارىنىڭ كەينىدىن سالپىيىپ ئولتۇرۇپ قالدىم : ئاۋالىمىزدا ، بىزدىن تۆت - بەش قەدەم نېرىدا قوللىرىدا ئاللىقانداق ئىمانلارنى كۆتۈرگەن ، بېشىدىن تاپىنىغىچە ئاپئاق كېپىنگەن ئىككى ئەۋدە بىر چوڭقۇرلۇقتىن ئۆمۈلەپ چىققانىدى . بۇۋىسارە نېمىلەرنى دېگىنىدىكىن، بىلمەيمەن ، ئەمما ئۇلارنى كۆرۈپ ، كېپەنلىنىپ كۆمۈلگەن ئاۋۇدا تىرىلىپ چىققاندەك ھېس قىلىپ قالدىم . بۇ تىرىك مۇردىلارمۇ ئارقىنى كۆرۈپ ئالمان - تالمان پان تەرەپكە قاچتى . ئۇلارنىڭ قارىسى يۇقاپ بۆلغۇچە ئېسىمنى يوقاتتىم . قاتتىق ۋەھىمىدىن پەيدا بولغان ئەسەنكىرەش ئىچىدە مەن ئۆرلەپ كۆتۈرۈلۈپ ، ئاسمان پەسلەپ تېگىمگە ئۇشۇپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلدى . ھايال ئۆتمەي ھېچنېمىنى ئۇقمىدىم ۋە سەزمىدىم ...

ئېسىمگە كەلسەم جاھان يوپيورۇق ئىدى . قۇياش باش ئۈستىدە تۇراتتى . كۈندۈزنىڭ ئىسسىق كېيىملىرىنى قۇرۇتۇۋەتكەن ۋە بېشىمنىمۇ قىزىتىپ قاپاقتەك قىلىپ قويغانىدى . ئورنۇمدىن ناھايىتى ئاستە جەينەكلەپ كۆتۈرۈلدۇم . پۇتۇمنىڭ يېنىدا، شور ئارىلاش سېغىز توپىنىڭ ئۈستىدە بۇۋىسارەم دۇم ياتاتتى . ئۇنىڭ گەۋدىسىگە قاراپ ، تەڭرىم دېيىشكە تىلىم بارمىدى . بۇھال ماڭا غايىب كۈچ تەقدىم قىلىپ ، ماڭچاراپ قويتۇم - دە ، بۇۋىسارىنى يۆلەپ ، تۇرغۇزۇشقا ھەرىكەت قىلدىم . ئۇنىڭ گەۋدىسى كۈچۈم يەتمىگۈدەك دەرىجىدە ئېغىر ، ياكى ھالىم ئۇنى كۆتۈرەلمىگۈدەك دەرىجىدە زەئىپ ئىدى . مېڭ بالالىقتا ئۇنىڭ گەۋدىسىنى كۆرۈپ ، يۈزىنى ئاسمانغا قاراتتىم ۋە بېشىنى قۇچقىمغا ئالدىم . ئۇ تىرىك ئىدى . گېلىدىن خىرقىرىغاندەك تاۋۇش چىقىرىپ ، بەزىدە ئېغىر - ئېغىر تىنىاتتى . ئەمما ، خېلى تووالاپ چاقىرىشلىرىمغىمۇ جاۋاب بېرىش

تۇگۇل كۆزىنى ئېچىپمۇ قويمايتتى . بۇ نېمە ئىش ؟ بۇ مەسلىھەت مۇزاكىرە بىلەن ئۆتكۈزگەن بىر كېچە ۋە ئاخشام قېچىپ يۈرۈپ تارتقان جەبرى - جاپالاردىن كېيىنكى چارچاشمۇ ، ياكى ... ؟

ئۇ تېخىچە ھوشسىز ئىدى . ئۇنىڭ تۇمىقى بىر چەتتە ياتاتتى . بۇلۇتتەك چاچلىرى پىشانە ، دولىسىدىن تارتىپ بوينىغچە يېيىلغان ھەم شور ئارىلاش قۇملار چاپلىشىپ كەتكەنىدى . ئاۋۇال ئۇنىڭ قاش ، كۆز چانىقلىرى ، كىرپىكى ۋە زىناقلىرىغا چاپلىشىۋالغان قۇملارنى سىلاپ سىيىپاپ تازىلىدىم . قۇلىقىنىڭ ئىچى ۋە كەينىدىكى قۇم ، لايلارنى ئېرىتىۋەتتىم . ئاندىن چاچلىرىنى قولۇم بىلەن تاراپ يىغىشقا باشلىدىم . مۇشۇ ئىشلارنى قىلىۋاتقۇچە ھە دەپ ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ تۇردۇم . بۇۋىسارە بولسا يەنە جاۋاب بەرمەيتتى ، ياكى كۆزىنى ئاچمايتتى .

بىر كەمدە بىرى « قارا » دېگەندەك بولۇپ ، بېشىمنى كۆتۈرگىنىمدە ، كۆزۈم بىزگە تىكىلىپ قاراپ ئولتۇرغان بىر مومايغا چۈشتى . مومايىنىڭ ئۈستىبېشى جۇل - جۇل ، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن ، كىر ، ياغلىشىپ كەتكەنلىكتىن رەڭگىنىمۇ ئۇققىلى بولمايدىغان تۇمان كىيىۋالغانىدى . مەن يەنە قورقۇپ كەتتىم . مېنى قورقۇتقىنى مومايىنىڭ سەت ، كىرتۇمقى ، جۇل - جۇل كىيىمى ئەمەس ئىدى ، ئۇنىڭ يۈزىنى تاتۇققا ئوخشايدىغان چوڭقۇر ، تىلىم - تىلىم قورۇقلار قاپلاپ كەتكەنىدى ، ھەتتا شاتۇتىنىڭ تۇمشۇقىغىلا ئوخشايدىغان ئۇچلۇق ، ئىلمەك بۇرنىنىڭ ئىككى تەرىپىمۇ قورۇقتىن خالىي ئەمەس ئىدى ، ئەگەر بۇ قورۇقلار ئۇنىڭ ئىسكەتتىنى كۆرۈمسىزلىككە جورىغان بولسا ، بۇ چاغلىق بىر گەپ ، ھەمدىن قورقۇنچلۇقى ئۇنىڭ كۆزلىرى ئىدى . مومايىنىڭ كۆزى قاشسىز ، دۆگدىن سۇ يالاپ چۈشكەندەك بىلىنمەيدىغان ئۇششاق قورۇقلار بىلەن تولغان قاپاقلىرى ئاستىدا پاتۇرۇپ قويۇلغان مارجاندەك ۋالىلدايتتى . ئۇ پۇلتىيىپ تۇرغان ئاشۇ مارجان كۆزلىرى بىلەن قارىغاندا كىشىنىڭ بىر يېرىگە تىكەن سانجىلىۋاتقاندەك ياكى بىر يەرلىرىنى بېگىز تېشىپ ئۆتكەنىدەك تەسىرات قالدۇراتتى . ئىككى قېتىم ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن نەزىرىمنى ئېلىپ قاچتىم ، بىراق قىزىق يېرى شۇ ئىدىكى ، ئۇ مارجانلار يەنە

ئادەمنىڭ نەزىرىنى سىرلىق يوسۇندا ئۆزىگە قارىتىش قۇربىغا ئىگە ئىدى .

— توۋلاۋەرمىسلە يىگىت ، - دېدى مومای دەسلەپ ئېغىز ئېچىپ . ئۇ تۇختىماي « بۇۋىسارە » دەپ چاقىرىشلىرىنى كۆزدە تۇتقانىدى . ئۇ-نىڭ ئاۋازىمۇ كۆرۈمسىزلىككە پار كەلگەنىدەك غارقىراپ ، تارىشا تىلغانىدەك چىقاتتى ، - خېنىملىرى قورقۇپ كېتىدۇ، توۋلاۋەرمىسلە ...

ئۇنىڭ « خېنىم » دېيىشىگە ئېتىۋار بېرىپ ، ئورنىدىن قوپۇشنى ئويلىمىدىم . بۇۋىسارىنىڭ يېيىلىپ تۆرەلغان چاچلىرى بىلەن كېيىۋالغان كىيىمى ماسلاشمايتتى ، يەنى « يىگىت » لىكى تۇگىگەنىدى . ئەمما ، ئۇ-نىڭدىكى لاي ، مەينەت كىيىملەر بىلەن ئۇ « خېنىم » لىق دەرىجىسىگىمۇ توشمايتتى . مومای ئورنىدىن قوپقاندا ئۇنىڭ دوك ئىكەنلىكىنى بايقىدىم . ئومبىسىدە ھېچقانداق غەيرىلىك بولمىغانلىقتىن بۇ دوكلۇق ئۇنىڭغا تېرىلىق ۋە جاپا - مۇشەققەت تەرىپىدىن ئىنئام بولغانلىقىنى بىلىش قىيىن ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ ئوڭ قولىدا ھاسا ، سول قولىدىكى كىچىككىنە قۇرۇق سېۋەت بار ئىدى . بىچارە شۇ قەدەر ئورۇق ئىدىكى ، بىلەكلىرى تېرە يېپىشتۇرۇپ قويۇلغان قوناق شېخىغا ئوخشايتتى . بۇ تېرىلەرمۇ تېخى بىلان تاشلىغان قاسراقتەك پوستەك ئۆرلەپ تۇراتتى .

مومای بۇۋىسارىنىڭ بېشىغا كىلىپ تىزلىنىپ ئولتۇردى . قاپارتقا ، ئاتۇقتەك چوڭقۇرسىزلارغا توشقان قاپقارا ئالقانلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئىسكىلىنى ، زىنىقىنى سىيلىدى . ئاندىن پەللىكىنى يەرگە قويۇپ ئولتۇ-رۇپ ، ماڭا :

— خېنىم بىرنېمىدىن جېنى چىققۇدەك قورقۇپ كېتىپتۇ ، ئەۋلىرىنىڭ تېگى - تۆپىنى قوقاق بېسىپ كېتىپتۇ ... — دېدى .

بۇۋىسارىنىڭ يۈزىگە ئىسىشىپ قارىدىم . ماڭا ھېچ نەرسە كۆرۈن-مىدى . مومای كەيپىياتىم بىلەن ھېسابلاشمايلا :

— نېمىدىن قورقۇپ كەتتىڭلار شۇنچە ؟ — دەپ سورىدى .

مەن دەيمۇ ، دېمەيمۇ دەپ ، سەل ئىككىلەنىدىم . كىچىكىمدىن ئارتىپلا « يۈسۈپ قادىرخان غازى پادىشاھىم ھايات مازار ، قىلىچى ئىتتىك مازار » ۋە « تىلىسمات مازار » دەپ ئاڭلايدىغانىدىم . ئەگەر كېچىدىكى

ئىشنى ئېيتسام ئالمادىس تىلسىمغا يولۇققان بولساق تېخىمۇ پالاكەت باسارمۇ ، يا دەپ ئەندىشىمۇ قىلاتتىم . ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا ، مۇنۇ مومايىنىڭ ئۆزىمۇ بىر « تىرىك ئەرۋاھ »، ئۇنىڭ ئۈچرىغىنىمۇ « تىلسىم » ئىدى . ئەگەر ئۇ بىزگە مۇشۇ ئەپتى بىلەن كېچىسى ئۈچرىغان بولسا ، ھېلىقى تىرىك مۇردىلاردىن كىم قورقۇتمايتتى . ئېيتمىسامچۇ ؟ بۇ ئۆسارىنىڭ ئەھۋالى خەتەرلىك ئىدى . مومای دېگەن « قوقاق » بىلىشمىچە يارا ئىدى ، بۇ ئۆسارىنى ھەقىقەتەن قوقاق يارىسى بېسىپ كەتسە قانداق قىلىشنى بىلمەيتتىم . مومايىنىڭ تەجرىبىلىرى بولسا قانداق قىلىشىم توغرۇلۇق مەسلىھەت بېرەر ، دېگەن غەرەزدە كېچىدىن يۇز بەرگەن ئىشنى سۆزلەپ بەردىم . مومای ئاڭلاپ بولۇپ ، تارغاق تېگىپ باقمىغان ، ئۆرۈلمىگەن ئاق چاچلىق بېشىنى ئىرغىتىپ قويۇپ :

ــ ئىش كۆرمىگەن بالىلار ئىكەنسىلەر ـ دە ، سىلەر كېپەن ئوغرىلىرىنى كۆرۈپسىلەر ، ــ دېدى تامىقىنى چاكىلدىتىپ ، ــ ئۇلار ياخشى سىلەرنى ئوبدان كۆرمەپتۇ ، بولمىسا كېپەن ئوغرىلىمای ئۇستىبېشىڭلاردىكىنى سىيرىپلا سالىدۇرۇۋالسا، نەق ئولجا ئەمەسمۇ ؟ سىلەرنى ئىككى يېگىت دەپ ئويلاپ قاچقان چىغى ...

ئىسسىپ كەتكىنىدىنمۇ ، ياكى مومايىنىڭ سۆزىنىڭ تەسىرىدىنمۇ پېشانەمدىن تەرچىقىۋاتقىنىنى سەزدىم . بۇلاڭچىلارغا ئۇچرىغان بولساق ، كىيىم ـ كېچەكىلەر بىلەن بۇ ئۆسارىنىڭ قوينىدىكى ۋەجىلىرىمىزنىڭمۇ غايىب بولىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەلمەيتتىم .

ــ بۇ... قوقاقنى قانداق قىلارمىز ؟ ـ سورىدىم كۆز ئالدىمدىكى خەۋپنى يادىمغا ئېلىپ .

مومای سوئالىمغا جاۋاب بەرمەي تۇرۇپ ، بۇ ئۆسارىنى يەنە بىر كۆزەتتى . تېۋىپلارغا ئوخشاش قىلىق قىلىپ ، قاسساق بارماقلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ قالغان قاپاقلىرىنى ئۇستىگە قايىرىپ قاراپ باقتى . ئاندىن ئۇنىڭ پۇتلىرىنىڭ ئۇچىغىچە نەزەر سېلىپ چىقىپ :

ــ سىلەر بالىلارىم ، نەدىن كېلىپ قەيەرلەرگە باراي دەۋاتىسىلەر ؟ ـ دەپ سورىدى بايا تىنى سورىغان سوئالىنى جاۋابسىز قويۇپ .

ئۇگەپ قىلىۋېتىپ ماڭا قارىمىغانىدى . سۆزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئاندىن مارجانغا ئوخشاش پولتىيىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ماڭا سانجىپ قارىدى .

بۇنداق سوئالغا تەييارلىنىپ قويمىغانلىقىمدىن نېمە دەپ جاۋاب بېرىشىمنى بىلەلمەي قالدىم . ئىككىمىزنىڭ تۇرقىدىن ئاللىبۇرۇن ئۆزىچە خۇلاسە چىقىرىپ ، بىر نېمىلەرنى گۇمان قىلىۋاتقان بۇ مومايغا بىر نېمە دەپ جاۋاب بەرمىسەم تېخى بولمايتتى .

ــ يوپۇرغىدىن كېلىشىمىز موما ، شەھەردە بىر توغقىنىمىز بار ئىدى ، شۇنىڭكىگە كەلگەنىدۇق ، ئاخشام كەچ قېلىپ ، شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرەلمەي ، يۇسۇپ قادىرخان مەقبەرىسىدە تۇنەيلىمىكىن دەپ كېلىپ ، ھېلىقى پالاكەتكە يولۇققانىدۇق ... پىشكەللىك ـ دە !

مومای سۆزلىرىمگە ئىشەنمىدىمۇ ، يوق ، بىلمەيمەن . ئەمما ، ئۇنىڭ مارجان كۆزلىرى قىسىلىپ ، خۇنۇكلىشىپ قالدى .

ــ سۇ كېچىپ جىق ئاۋارە بولغانىدەك تۇرىسىلەر ، ـ دېدى ئۇ ۋە ئاندىن نەزەرىنى يەنە بۇ ئۆسارىگە يۆتكەپ ، ـ بۇ خېنىمنى زىيان تارتىلا بالام ، بۇنى مۇشۇ پېتى قويۇپ بەرسىلە ، ئۇ تۇگىشىدۇ ، ـ دېدى .

بېشىمغا سوغۇق سۇ تۆكۈلگەندەك ئەندىكىپ كەتتىم . مومای يەنە بىر قېتىم بۇ ئۆسارىگە ئېڭىشىپ ، ئۇنىڭ قاپاقلىرىنى قايىرىپ كۆرۈپ ، پېشانىسىنى تۇتۇپ باقتى . قۇلقىنىڭ كەينىگە ئېڭىشىپ قارىدى .

ــ يېشىم بىر يەرگە بارغان ، بىر پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغان خەۋىن ، دۇنيادىن ئالىدىغىنىم يوق ، بېرىشمىدىنمۇ بىر جان قالدى بالام ، ــ دېدى ئۇ ئېغىر ئۇھ تارتىپ ، ئۇ شۇ سۆزلەرنى دەۋاتقىنىدا ئاۋازى ئاۋۇالىدەك تارىشا يېرىلغاندەك چىقسىمۇ ، يەنە ئاللىقانداق بىر مېھرىبانلىقنى ئۆزىدىن چىگە يوشۇرغاندەك تەسىرات قالدۇراتتى ، ـ بۇلارنى دەپ يۈرۈشۈمىنىڭ سەۋەبى ، مەندىن قورقماڭلار بالىلىرىم ، قارىسام ئون گۇلۇڭلارنىڭ بىرىمۇ ئېچىلمىغان نۆۋەي بالىلاركەنسىلەر ، ماۋۇ خېنىم شۇنداق كېتىۋەرسە سىلى ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالىلا ... ـ ئۇتوساتتىن سۆزىنى

توختىتىپ ماڭا بىر ، بۇۋىسارىگە بىر قارىۋېتىپ سورىدى ، سىلەر ئەر - خوتۇنمۇ ، ياكى تېخى نېكاھ ئوقۇتمىدىڭلارمۇ ؟

ــ نېكاھلىق ، ــ دېدىم ناھايىتى تەستە . ئۇنۇم بوغۇلۇپ قالغانلىقتىن شۇ سۆزۈمەمۇ راۋان چىقمىدى ، ــ ئەر- خوتۇن .. .

ــ شۇنداقتەكمۇ تۇرىدۇ ...

مومايىنىڭ بىر نېمە دېگۈسى بارلىقىنى ، دەيمۇ - دېمەيمۇ دەپ ئىككىلىنىۋاتقىنىنى سېزىپ قالدىم . ئۇنىڭ بۇۋىسارە توغرىسىدا ئېيتقانلىرى مېنى پۈتۈنلەي گاڭگىرىتىپ قويغانىدى . ئىشق - مۇھەببەتسىز ئۇچۇن بىر - بىرىمزگە ئېرىشمىز دەپ ئۆي - ماكانىنى ، ئىسىق ۋە يۇمشاق بېساتنى ، يۇمشاق نان بىلەن پولو ، مانتۇنى تاشلاپ چىقىپ ، بۇۋىسارە قۇچىقىدا تۇگىشىپ كېتىدىغان بولسا ، ماڭمۇ جانىنىڭ لازىمى بولمايتتى .

ــ تار ، قاراڭغۇ ، مەينەت كۆرمىسەڭلار ئۆيۈمگە بېرىڭلار ، ــ دېدى مومای ئاخىر بىرقارارغا كەلگەندەك تېز - تىز سۆزلەپ ، ــ بارنى تەڭ كۆرەرمىز ، يوققا تەڭ شۇكۇر قىلارمىز . ماۋۇ خېنىم ، ــ ئۇ بۇۋىسارىنىڭ مەگزىنى سىيلاپ قويدى ، ــ ئايىغا تۇرۇۋالسا ، ئاندىن نەگە بارساڭلار بارارسىلەر ...

ئۇنىڭ تەكلىپى كۈتمىگەن يېرىمدىن چىققاچ دەماللىققا بىر نېمە دېيىلمەي قالدىم . مومای تۇرقى بىلەنمۇ ، گەپ - سۆزى بىلەنمۇ بىزگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈپ قويىدىغانلاردىن ئەمەستەك تۇراتتى . بۇۋىسارىنىڭ ئەھۋالى ، ئۇ دېمىسىمۇ ياخشى ئەمەسلىكى ماڭمۇ ئايان ئىدى . مەن پەقەت ئەھۋالىنىڭ ئۇ دەرىجىدە خەتەرلىك ئىكەنلىكىنىلا مۆلچەرلىيەلمىگەنىدىم . مۇشۇنداق شارائىتتا ماڭمىز دېگەن بىلەنمۇ ماڭغىلى بولمايتتى . مومايغا نېمە دەپ ھەشقاللا ئېيتىشنى بىلەلمەي :

ــ سىلىنىڭ كۆيۈمچانلىقلىرىغا نېمە دەپ رەھمەت دېسەم بولار ؟ ــ دەپ راستنى ئېيتتىم .

ــ ئاللادىن پاناھلىق تىلەيلى بالام ، ئىگەم ئۆزى ئاسان قىلار ، ــ دېدى مومای ۋە ئىنجىقلاپ ھاسراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، - خېنىملىرىنى كۆتۈرەلرلىمۇ ؟ ــ دەپ سورىدى .

مومای بۇۋىسارىنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا گەپ قىلىپ ، مېنى ئەنسىزلىككە سېلىپ قويغانىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە باياتىن « بىز ئەر - خوتۇن » دېگەنىدىم . ئەمدى بۇۋىسارىنى قانداقلا بولمىسۇن ئۆتۈرۈشۇم كېرەك ئىدى . مومای ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي ھاسىسىغا يېنىۋاتقاندا ، بۇۋىسارىنى كۆتۈرۈشۈپ بېرەلمەيتتى . ئۇنى ھوشىغا كەلگۈچە ساقلاپ تۇرۇپ ، ئاندىن ئۆزىنى ماڭدۇرۇپ يۆلەپ ئاپىرىشتىنمۇ ئۈمىد كەم ئىدى . بۇ ئۇنىڭ قاچان ھوشىغا كېلىشى مەلۇم بولمىغانلىقتىنلا ئەمەس ، ھالىنىڭ خەۋپ - خەتەرده ئىكەنلىكىدىن ئىدى .

ئۇنىڭ بېشىنى ئاۋايلاپ يەرگە قويۇپ ، ئاۋۋال ئۆزۈم ئورنۇمدىن تۇردۇم ، پۈتۈم قوۋلىشىپ قالغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، بايا تىنىقى تەسىرات ۋە ئۇي - پىكىرلەر تۈپەيلىدىن ماڭا نەدىندۇر كۈچ كىرىپ قالغاندەك ، ھېلى يەڭگىللەپ قالغانىدىم . شۇڭا بۇۋىسارىنى كۆتۈرۈش قولايسىزراق بولسىمۇ ئۇڭايلا ئەمەلگە ئاشتى . مومای قەددىنى يادەك ئېگىپ ، مەرىكىتىمنى كۆزىتىپ تۇرغانىدى ، ئەمدى پەستە قېپقالغان ئۆتۈك بىلەن سەل نېرىدىكى تۇماقنى قانداق قىلىشنى بىلەلمەي قاراۋاتقىنىمدا ئۇ يارەمگە چىقتى .

ــ ئۆتۈك بىلەن تۇماقنى مەن ئېلىۋالاي بالام ، سىلە مېگىۋەرسىلە ، ئۇڭغىراق تارتىپ ماڭسىلا ...

قەدەملىرىمنى تەستە يۆتكەپ مومای كۆرسەتكەن تەرەپكە ماڭدىم . ئايىغ ئاستىدا ئادەم ماڭغان ئىزنا يوق ئىدى . شۇڭا ، قەدەمده بىر پۈتلەشمىقا ، قەبرىلەر ئارىلىرىدىن ئەگىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى . ئولتۇرۇۋالغۇم ، دەم ئالغۇم بولسىمۇ ، تېخىچە كۆزىنى ئاچماي ياتقان بۇۋىسارىگە ھەر قارىغىنىمدا ، ئۆزۈمده تۇگىمەس كۈچ بارەدەك ، شۇ كۈچ بىلەن بۇۋىسارىنى مومای تەرىپلىگەن « تار ، قاراڭغۇ ، مەينەت » ئۆيگە ئاپىرىۋالساملا ئۇ كۆزىنى ئاچىدىغاندەك ، ماغدۇرىغا كېلىپ ، ئورنىدىن تۇرىدىغاندەك سېزىلەتتى .

كەينىمده ئۆمۈلەپ دېگۈدەك ئاستا مېگىپ كېلىۋاتقان مومايىنى ساقلاپ ئىككى يەرده توختىدىم . مومای مېنى مېگىۋېرىشكە ئىشارەت

قىلاتتى . سول تەرىپىمگە ئەللىك - ئاتمىش غۇلاچچە نېرىدىكى يۇسۇپ قادىرخان مازىرى بىلەن قاتارلاشقانىدىم . مازار گۈمبىزىنىڭ قۇببىسى شۇ تاپتا ، چۈشتىكى كۈننىڭ نۇرىدا كۆز چىقىپ يالتىرايتتى . گۈمبەزنىڭ سىرتىدىكى ھويلىنى يۆگەپ تۇرغان خىش تام جىمجىت ، سۈرلۈك تەسىرات قالدۇراتتى .

يەنە ئەللىك قەدەمچە ماڭغاندىن كېيىن موماي ماڭا توختاشنى ئىشارەت قىلدى . تۆت ئەتراپىمغا شۇنچە قارىسامۇ ئۆيدەك ، ھەتتا كەپىسمان بىر نەرسە كۆزگە چېلىقمىدى . ئۇ تەرىپىمدە ئادەم بىلگە كەلگۈدەك ئېگىزلىك بولۇپ ، شۇ يەردىن نېرىسىغا شالاڭ ئۆسكەن يۇلغۇن ، توغراق ۋە قارىياغاچلار بار شورتاڭ تۈزلەڭ سوزۇلغانىدى . بۇ يەر ئېكسىلىك بىلەن زەرەتكارلىق ئارىسىنى ئايرىپ تۇرىدىغان بوشلۇق ئىدى .

قوللىرىم ئاغرىپ ، بىلىكىم تېلىپ ، بېغىشىم ئۇزۇلۇپ چۈشۈپ كەتكىدەك تۇيۇلۇۋاتقاندا موماي يېتىپ كەلدى . ئۇ ئۇڭ تەرەپتىكى كۆتىكى بىر ، ئۆستى ئىككى ئاچماق بولۇپ ئۆسكەن ، ئادەم يوتىسىدەك چوڭلۇقتىكى توغراقنى كۆرسىتىپ :

— كەلدۇق بالام ، — دېدى .

توغراقنىڭ ئەتراپىدا ھېچقانداق ئۆي كۆرمىگەن بولسامۇ شۇ ياقىقا قەدەم تاشلىدىم . توغراقنىڭ كەينىدە بىر ئىت ياتاتتى . بۇ ئىت ھۇرۇلۇقىدىن ئەمەس ، قېرىپ كەتكەنلىكىدىن بولسا كېرەك ، بىزگە قارap قويۇشنى ھېسابقا ئالمىغاندا مىدىرلاپمۇ قويمىدى . ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككى يالاق تۇراتتى . بىرى قۇرۇق ، يەنە بىرىدە ئازراق سۇ بارئىدى ، چۈشىن ، كۆكۈيۇنلەر ئىتتىن يالاقا ، يالاقتىن ئىتقا كۆچۈپ ، ئۇچۇپ يۇرۇشەتتى . ئىتتىن ئىككى قەدەمچە نېرىدا بىر ئادەم بەھۇزۇر پاتقۇدەك بىر تۆشۈك قارىيىپ كۆرۈنەتتى . تۆشۈكنىڭ ئۆستى تەرىپى دۆڭلۇكتىن بىر گەز چە ئېگىز ئىدى . موماينىڭ « ئۆيى » ئاشۇ ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلىدىم . مومايمۇ پەرىزىمنى ئىسپاتلاپ ، ئاشۇ تۆشۈكنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، سېۋىتنى بىر چەتكە قويۇپ :

— كىرسىلە بالام ، — دېگىنىچە ئۆزى باشلاپ كىرىپ كەتتى .

بۇ تۆشۈكنىڭ مومايغا لايىقلاشتۇرۇلۇپ ياسالغىنىغا ھەيران بولدۇم . چۈنكى ، موماي قىسماقتەك قەددىنى ئەگمىدى . كۆتۈرمىدى ، خۇددى تۆز يەردە كېتىۋاتقاندەك مېڭىپ كىرىپ كەتتى . « بۇنى ئۇ ئۆزى ياسىيالمايدۇ ، كىم ئاشۇنداق ياساپ بەرگەندۇ ؟ » دەپ ئويلىغىنىمچە تۆشۈك ئاغزىغا باردىم . بىراق ، بۇۋىسارىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇقلۇق ئېگىشىسەممۇ پاتمايدىغانلىقىم مەلۇم بولدى . بۇۋىسارىنىڭ بېلىنىڭ تۆۋىنىنى يەردە قونۇپ ئۆزۈم يېنىچە ئېچكىرى كىردىم . ئاندىن بۇۋىسارىنى ئاستا سۆرەپ قۇچقىمغا ئېلىپ ، « ئۆي » نىڭ نەرىگە ياتقۇزۇشۇمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم .

« ئۆي » كىچىكلا بىر گەمە ئىدى . ئۇنىڭ سىرتتىن قارىسا بىرگەزچە ئېگىزلىكتىكى تورۇسى ئىچىدىن قارىغاندا خېلى ئېگىز بولۇپ ، مەندەك ئوتتۇرا بوي كەلگۈدەك ئادەمنىڭ بېشى تاقاشمايتتى . چۈنكى ، گەمىنىڭ ئاستى يەردىن خېلىلا پەس قىلىپ ئويۇپ ياسالغانىدى . تۆشۈك بىلەن گەمىنىڭ تېگى بىلىق سىرتى شەكلىدىكى ياپياڭ سېرىلما ئىدى ، گەمىنىڭ تاملىرى تۆز ، سىلىق ، تورۇسى بادرا ، شاخ - شۇمبىلار بىلەن يېپىلغان بولۇپ ، تاملىرىغا ئوخشاشلا ئىستىن قارىيىپ كەتكەن ، ساڭگىلىشىپ تۇرغان تورلار قېلىنلىشىپ پەردە ھاسىل قىلغانىدى .

گەمە ئىچىدە ، تۆشۈككە يېقىن يەردە كېسەك بىلەن يەردىن ئىككى غېرىچچە ئېگىز قىلىپ ئوچاق ياسالغانىدى . تۆشۈك گەمىگە نىسبەتەن ھەم ئىشىك ، ھەم دېرىزە ، ھەم مورا رولىنى ئويناپتتى . ئوچاقتا ھازىر چۆگۈن ، كولۇڭدا بىر پوتى سۇنغان ئىككى پۈتلۈق كېچىككىنە داڭقان قىڭغىيىپ تۇراتتى . داڭقانغا گىرۋەكلىرى ئۇچۇپ كەتكەن بىر چۆچەك بىلەن سېپىنىڭ يېرىمى سۇنغان بىر ياغاچ چۆمۈچ سېلىقلىق ئىدى . سول تەرەپتە چۈۋۈلۈپ كەتكەن بورا ، ئۆستىدە مازلىرى قارايغان ، تىتىلغان يوتقانسىمان بىر نەرسە تۇراتتى . موماينىڭ « ئۆيى » ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى بار - يوق جابدۇق - بىساتلارنىڭ ھەممىسى شۇ ئىدى . ئۇ ھېلىقى يوتقانسىمان سېلىنچىنى بورا ئۆستىگە يېيىپ سېلىپ ، چۆشەك تەييارلىدى . ئېگىز - پەس جايلىرىنى بېسىپ سىيلاپ تەكشىلىدى ، تەكىي

ئورنىدا خىزمەت قىلىشى كېرەك بولغان كېسەككە قاراپ سەل تۇرۇۋېلىپ ،
— خېنىمنى ئورۇنغا ياتقۇزسلا ، سىلى ئەركىشى بولغاندىكىن چاپانلىرىنى سالسلا ، تەكىسىنى يۆمشاقراق قىلىپ بېرەي ، — دېدى .
بۇۋىسارىنى چۈشەككە ياتقۇزدۇم . مومايى ئۇنىڭ بېشىنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ تۇردى . دەرھال يەكتىكمىنى سېلىپ ، توپا ۋە قېتىپ كەتكەن لايلارغا قارىمايلا قاتلاپ ، مومانىڭ كېسەك « تەكىيى » ئۈستىگە قويدۇم . مومايى بۇۋىسارىنىڭ بېشىنى ماڭا بېرىپ ، چاپانىنى باشقىدىن قاتلاپ ، كېسەك ئۈستىگە قويدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ :
— ئەمدى بېشىنى ئاۋايلاپ قويسلا ، — دېدى .
بۇۋىسارە ئىگىراپ قويدى ، كۆزىنى ئاچمىدى . ئىگىشىپ قارىپ ، مومانىڭ دېگەنلىرىنىڭ راستلىقىغا قايىل بولدۇم . ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئەتراپىغا ، لەۋلىرىنىڭ ئۈستى ۋە ئاستىغا ، جاۋغايلىرىغا قاپارتقۇدەك ئۇششاق دانچىلەر قوقاق يارىسى كۆتۈرۈلۈپ چىققاندى . مېنى يەنمۇ قورقۇتقىنى ، ئۇ قىزىۋاتاتتى . پېشانىسىگە تەگكۈزگەن ئالقىنىم چوغقا تەگكەندەك بىلىندى . ھېچقانداق ئامال - چارەم بولمىغانلىقتىن مومايىغا قارىدىم . مومايى پوتى سۇنۇق داڭقانىنى بىر چەتكە سۈرۈپ ، ئوچاق ئېچىدىكى چۆگۈن بىلەن داڭقان ئېچىدىكى چۆچەكنى ئالدى — دە :
— سۇ ئەكىلەي بالام . بىرەر قوشۇقتىن قاينىقسۇ ئىچەيلى ، — دېدى .
ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرى چۈشۈپ بولغۇچە ئىشىكتىن چىقىپ كەتتى . گەمىنىڭ تۆت تەرىپىگە يەنە بىر قاراپ چىقتىم : ھېچقايسى بۇلۇڭدا يەيدىغان نان - پاندەك بىر نەرسە كۆرۈنمەيتتى . مومانىڭ كۇنىنى قانداق تۆتكۈزىدىغانلىقىغا ئەقلىم يەتمىگەن ھالدا بۇۋىسارىنىڭ قوينىغا قول سالدىم . ئۇ رومىلىنىڭ يېرىمى بىلەن ياسۇالغان بەلبېغىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئۆل ،ئېرىغ مال قاچىلانغان تېرە خالتىنى ،سول يېنىغا « يولدا ھەمراھ بولىدۇ » دەپ ئېلىۋالغان نانىنى تۆگۈۋالغاندى . تېرە خالتا ھۆل بولسىمۇ ئىچىگە نەم ئۆتكۈزمەيدىغانلىقىغا ئىشىنەتتىم .نان بولسا سېپىلىنىڭ ئاستىدىن چىققۇچىلىكلا سۇغا پىشىلىپ كەتكەن بولسا كېرەك ، ھازىر ئېۋىپ

قالغاندى .بۇۋىسارىنىڭ بەلبېغىنى ئاۋايلاپ تارتىپ ئېلىپ ، ئورۇنۇدىن بىرىرەك يەرگە ئېچىپ سېلىپ ، نانىنى ئۈستىگە قويۇپ قويدۇم . تېرە خالتىنى بولسا بېسىقتۇرىدىغان يەر يوق ئىدى . بىزنىڭ مۇشۇ ئەھۋالىمىزدا بۇنچىۋالاجىق پۇلنى يوشۇرۇپ قويۇش كېرەك ئىدى ، نەگە يوشۇرۇشنى بىلمەي بىردەم تۇردۇم . كېيىن باست سەرراپتىن ئالغان پۇلنىمۇ ئۆتۈككە تىققىنىم يادىمغا كېلىپ ، « ئىشىك » تىن چىقتىم . مومانىڭ چۈۋۈلاي دەپ تۇرغان سېۋىتىدە بۇۋىسارىنىڭ تۇمىقى بىلەن ئۆتۈك تۇراتتى . كۇنىنىڭ قىزىقىدا ئۆتۈك ئاللىقاچان قۇرۇپ كەتكەن ، قونچى ، باشلىقىدىكى لايلارمۇ سويۇلغىلى تۇرغاندى . مەن ئۆتۈكلەرنى بىر - بىرىگە ئۇرۇپ قېقىپ ، لايلىرىنى چۈشۈرۈۋەتكەندىن كېيىن ، ئۇ خېلىلا يەڭگىللەپ قالدى .ئۇنى ئۆيگە ئەكىرىپ تۇمشۇقىغا تىقىلغان رومالنىڭ پارچىسىنى چىقىرىپ ، تېرە خالتىنى تىقتىم ۋە بۇۋىسارىنىڭ پوتى تەرەپتىكى بۇلۇڭغا قويدۇم . تۇماقنى ئىلغۇدەك قوزۇقمۇ يوق ئىدى . ئۇنى بۇۋىسارەنىڭ بېشى بىلەن گەمە تېمى ئارىلىقىغا قويدۇم . شۇ ئارىدا مومايى قايتىپ كىردى .

ئۇ چۆچەكنىڭ ئۈچىنى بىرىمدە سۇ ئەپكەلگەندى . چۆچەكتىكى سۇنى چۆگۈنگە قۇيۇۋىدى ، چۆگۈن توشمىدى . شۇنداقتىمۇ ئۇ چۆگۈننى ئوچاق ئېچىگە قويدى . ماڭا گەپ قىلاي دەپ بۇرۇلۇۋېتىپ ، داستىخان ئورنىدا سېلىنغان رومالنى ۋە ئۈستىدىكى نانىنى كۆردى .

— نېنىڭلار بار ئىكەن - دە ، باللىرىم . پاھ ، خۇدانىڭ رەھمىتى دېگەن شۇ ! -دېدى ئۇ خوشلۇقىنى يوشۇرالماي .

مومانىڭ كۇنىنى قانداق ئۆتكۈزىدىغانلىقى ماڭا ئاز - تولا بىلىنىپمۇ قالدى . بىچارە مومايى سۇدا ئېۋىپ قالغان ، يەنە كېلىپ تەركىبىي مۇرەككەپ ، ئىچىشكە بولمايدىغان سۇدا ئېۋىپ قالغان بىر گىردىگە ئاشۇنچىۋىلا زور ھەۋەس بىلەن قاراۋاتاتتى . ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا ، بۇ نان ئىككىمىز ئۈچۈنمۇ قىممەتلىك بولۇپ ، ئۇنىڭدىن باشقا يېمەكلىكىمىز يوق ئىدى .

— بەللىرىدە كەكە تۇرىدۇ بالام ، — مومايى ماڭا مۇراجىئەت

شەنگۈم كەلمەيتتى . موماي مېنى ئىشەندۈرىدىغان پاكىتنى سۆزلىمەكتە ئىدى :

ـــ ئارسلانخان مازىرى ، ئاق مازار ، ئاپاق خوجا مازىرى دېگەنلەر يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىمنىڭ مازىرى ئالدىدا ھېچقانچە تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق مازارلار بولسىمۇ ، ئۇلارنىڭ شەيخلىرى بار ، داشقازىنى بار ، ۋەخپىسى بار ، زىيارەتچى ئىخلاسمەنلىرى بار . يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىمنىڭ بولسا شەيخلىرىنى ھېلىقىدەك ئىمانىنى يوقاتقان نائەھلىلەر تېزىتىۋېتىپ ، قازىنىمۇ توختىدى ، زىيارەتچىلەرمۇ ئازىيىپ كەتتى . مەن ئۆگىنىپ قاپتىكەنمەن ، باشقا ماكانغا بارغۇم كەلمىدى ... بايا ئىككىلرىنىڭ چىراي شەكلى ، يۈرۈش ـ تۇرۇش ، يېتىشلىرىدىنلا بۇرۇنغا سۇ كىرمىگەن ، بوسۇغا ئاتلاپ باقمىغان بالىلار ئىكەنلىكلرىنى بىلىپ ، لايىقىدا بولمىسمۇ باشلاپ كەلدىم . بالام ...

ـــ ناھايىتى ئوبدان بولدى موما ، بېشىمىزغا چوڭ سايىۋەن بوللا ...

ـــ ئاللانىڭ ئىلتىپاتى بالام ، ـ موماي سۆزۈمنى بۆلدى ۋە جىددىي ئەمەس ، پەقەت قىزىقسىنغاندەك سوراپ قويدى ، ـ قاچانراق نىكاھلانغان ؟

ـــ بىرەر ئايدەك بولدى ، ـ دېدىم ۋاقتىنى ئۇزارتىپراق .

ـــ ئاتا ـ ئاناڭلار شۇنداق تۇرۇقلۇقمۇ ئۇنىمىدىمۇ ؟ نەدە تۇرىدۇكلار ؟

تەپسىلىي بولمىسمۇ ئاز ـ تولا سۆزلەپ بەردىم . بىر ئاغىنەمنىڭ ئۆيىدە تۇرغىنىمىزنى ، قانداق تۇيۇق چۈشۈپ قالغىنىنى ئۇقمايدىغانلىقىمىزنى ، يايلار تۇتىمىز دەپ كەلگەندە ئالمىنى تېگىدىن قېچىپ چىققىنىمىزنى سۆزلىدىم . موماي ماڭا يېقىپ قالغاندى . ئۇ بىزگە يامانلىق قىلغۇسى يوقتەك كۆرۈنەتتى ۋە بۇنى ئەملىيەتتىمۇ ئىسپاتلىغاندى .

ـــ ئۇنداقتا ئىشكىلار خېلىلا پېتىر ئىكەن بالام ، ـ دېدى موماي بۇلۇڭ ـ كىچىك تىنىپ ، ـ ئادەتتە بىر تەكىيگە باش قويۇپ بولغاندىن كېيىن ، ھورنى چىقارماسلىق ئۈچۈن تۇۋاقنى مەھكەم يېپىدىغان ئىش بار ئىدى . ھەپتە ئەمەس ، ئون كۈن ، يىگىرمە كۈنمۇ ئەمەس ، بىر ئاي ئۆتكۈچە ئىز ـ دېرىكىگىلارنى قىلىپ يۈرگەن بولسا ، ئۇلار بۇنى ئۇڭاي بولدى قىلمايدىغان ئوخشايدۇ .

ـــ شۇنداق ، ئۇلار بىزنى بوش قويۇۋەتمەيدۇ ...

ـــ ئاشقىلارنىڭ ئىگىسى ئاللا ، ـ موماي خاتىرجەملىك بىلەن شۇنداق دېدى . بېشىدىكى تۇمىقىنى ئېلىپ قاينىغان چۆگۈننى ئوچاقتىن ئالدى ، ـ ئۆزلىرى كۆرگەن مۇشۇ نەرسە ـ كېرەكلەردىن باشقا ھېچ نېمەم يوق بالام ، ماڭا بۇنىڭدىن ئارتۇقمۇ كېرەك ئەمەس ، بولسىمۇ ئوغرى ـ يالغان كۆپ ، مالتىلاپ تۇرىشىدۇ ... ئابىيامقى گېپىمنى دېسەم ، ھېچبولمىغاندا خېنىم ساقايغۇچە تۇرۇشسىلا ...

ـــ ئۇ يەنە قىزىۋاتىدۇ ، ـ دېدىم ئالدىراپ .

موماي چۆگۈننى قويۇپ ، دوڭغاقلاپ كېلىپ بۇۋىسارىنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى . مارجاندەك كۆزلىرىنى قىسىپ ، سولاشقان ھالدا ئوچاق ئالدىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ :

ـــ سۇدا ئۇزۇن تۇرغانىنىڭ ، سۇدىن چىققاندىن كېيىن قۇرۇق ئىگىن كىيىمەي شامالدا قالغانىنىڭ كاساپىتى ، ـ دەپ چۈشەندۈردى . بىر دەمدىن كېيىن ئۆزىگە زادى مۇناسىپ بولمىغان چاققانلىق بىلەن كۆتۈرۈلۈپ ، ـــ خېنىم كۆزىنى ئاچسىلا قاينىقسۇ ئىچۈرسىلە ، ئاندىن زورلاپ ئاز ـ تولا نان يېگۈزسىلە ... مەن ماۋۇ پاينايتا بىر تېۋىپ بار ، بېرىپ شۇنىڭدىن مەسلىھەت سوراپ باقاي ، ـ دېدى ۋە « ئىشىك » تىن چىقىپ بولۇپ تاپىلدى ، ـ كەچرەك قالسامۇ يېنىپ كېلىمەن ، ئوت ـ پوت يېقىشمىسىلا . مېنى كۆرمەي ، باشقا ئادەم كەلگەنىنى كۆرۈپ قالسا ئىتتەڭ يېقىن يولاتمايدۇ ، شۇنداقتىمۇ پەخەس بولۇشسىلا ...

مومانىڭ بايانىنى نانىنى كۆرۈپ دېگەن سۆزلىرىنى يادىمغا ئېلىپ ، ئۇنىڭ ناشىتىسىز ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەنىدىم . شۇ تاپتا كۈن ئەسىرگە يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقاندا ، ئۇنىڭ يەنە بىز ئۈچۈن يولغا چىققىنىغا شۈنچىلىك تەسىرلەندىمكى ، كەينىدىن چىقىپ ئاياغلىرىغا يېقىلغۇم كېلىپ كەتتى . ئۇ بۇۋىسارىنىڭ ساقلىقى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ نېمە بولۇشى بىلەنمۇ كارى بولمايۋاتاتتى . دەرھال ئۆتۈكنى ـ توغرىراقى ئۆتۈك ئىچىدىكى

خالتىنى ئەسلىدىم . ئىككى يېنىمغا قارىمايلا خالتىدىن ئىككى سەر تەڭگە ئېلىپ ، مومايىنىڭ كەيىندىن يېتىشتىم . كەيىندىن ئىشتىلگەن شەپىنى ئاڭلاپ توختاپ بۇرۇلغان مومای بىلىكىدىكى سۈتىنى يەرگە قويۇپ ، ھەن تەڭلىگەن كۈمۈش تەڭگىلەرنى ئىككى قوللاپ ئالدى .

— تېۋىپتىن مەسلىھەت سورارلا ، بولسا دورىمۇ ...

— ئوبدان بولدى بالام ، خۇدانىڭ يولىغا دېگەنگە خەقلەر ئۇنىمايدىغان بولۇپ كەتتى . قۇرۇق ئېغىز قۇرۇق قۇلاقلا ياڭرايدۇ ، — ئۇ تەڭگىلەرنى نەگە سېلىشنى بىلەلمەي بىر دەم پىرقىرىدى . ئۇنىڭ پۇل سالغۇدەك يانچۇقى ، تۇگۈۋالغۇدەك رومىلمۇ يوق ئىدى . ئۇ ئالقىنىغا سقىملىۋالدى ، — ھە ، سېلەردە بۇنداق پۇلمۇ بار ئىكەن . تېخىمۇ يەخەس بولسلا بالام ... مەن كەتتىم . مەن مۇشۇنداق پۇل بار دېگەننى ئاڭلىغانۇ كۆرمىگەن . تېۋىپكە نېمە دەرمەن ؟ بىر گەپ ياسارمەن ... ھەمدى سىلى تالا تۇزگە چىقماي مېنى ساقلىسلا بالام ...

مومای كېتىۋېتىپمۇ بىر نېمىلەرنى دەپ ماڭدى . ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىپ ، يەنە بىر ياقتىن يالغۇز قالغان بۇۋىسارىدىن ئەنسىرەپ گەمگە ساندىم . ئىت مېنى مومای بىلەن بىللە كۆرگەنلىكىدىن بولسا كېرەك ، كۆڭۈنى مىت قىلىپمۇ قويماي يېتىشنى يېتىۋەردى . ئۇنىڭ تۇرقىدىن مومای بىللەن بىللە « كۆرمىگەن ئادەمنى يېقىن يولاتمايدىغان » ئاغدۇر تېپىلمايتتى . شۇنداقتىمۇ ، مومايغا ئىشەندىم . تىمسىقلاپ ، سالتىلاپ كېلىدىغان ئوغرى - بۇلاڭچىلارغا بولسا كەكە بىلەن تاقابىل تۇرامەن ، دەپ ئويلاپ قويدۇم .

بۇۋىسارىنىڭ پېشانىسىدىن تۇتتۇم . ئۇ يەنىلا قىزىق ئىدى . ئەمما ، ھېنى سۆيۈندۈرۈپ ئۇ كۆزىنى ئاچتى ، شۇنداق تېز ئاچتىكى كۆزۈمگە ئىشىنەلمەي قالدىم . ئىتتىك ئىگىشىپ ، قوقاق يارىسى ئەتىياز مايسلىرىدەك كۆكىلەپ ئۆسۈۋاتقان لەۋلىرىگە ، ئاندىن كۆزلىرىگە يېنىشلاپ سۆيدۈم . بۇۋىسارە ئاجىز ئاۋازدا :

— كۆيۈپ كېتىۋاتىمەن ، — دەپ پىچىرلىدى .

بەزلەشلەر ، سلاپ - سىيپاشلار ، سۆيۈشلەر ئۇنىڭ كېسىلىگە شىپا

بولالمايدىغانلىقىنى بىلەتتىم . مومای تاپىلىغىنىدەك ، چۆگۈندىكى يىلمان بولۇپ قالغان قايناقسۇنى چۆچەككە قويۇپ بىر ئاز ئىچۈردۈم . ئۇ زورلىنىپ تۇرۇپ قۇلاقتەك ، قۇلاقتەك ئىككى ئولۇمنان يېدى - دە ، ئاندىن ئۈيقۇغا كەتتى . ئۈيقۇ ئارىلاش ئىگىراشلىرى ئىچمىنى سىيرىلدۇرۇپ ، كۆڭلۈمنى ئەزىسمۇ ، ئۇنىڭ ئەمدى ھوشى بار ئىكەنلىكىدىن ، يېنىمدا ياتقانلىقىدىن خۇشال بولاتتىم .

مومای شامغا يېقىن قايتىپ كەلدى . ئۇ ئاۋۇال ئىتنىغا خېلى چىق بىر نېمىلەرنى بەردى . بۇ نەرسىلەر ئىچىدە ئۆپكە ، قېرىن پارچىلىرىدەك تاشلۇبتىلگەن يېمەكلىكلەر بارلىقىنى سەزدىم . مەن بىلەن گەمە ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن سالاملىشىپ ، بۇۋىسارىگە قارىدى . خېلى تېتىكلىك بىلەن دوڭغاقلاپ كېلىپ ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتۇپ باقتى . شۇندىن كېيىنلا :

— چاي ئىچتىمۇ ؟ - دەپ سورىدى .

ئازراق قاينىقسۇ ئىچەكنىلىكىنى ، ئىككى ئولۇم نان يېگەنلىكىنى ئېيتىپ بەردىم . مومای تېخىچە ئۆز پېتى تۇرغان نانغا بىر قاراپ قويۇپ :

— سىلى ھېچنىمە يېمىگەندەك تۇرىلىغۇ ؟ سىلىمۇ ئاز - تولا بىر نەرسە يېگەنلىرى تۇزۇك . ئىككىلار تەڭ يېتىپ قالساڭلار ماڭا تەس بولمامدۇ ؟ — دېدى ، — سىلى بەرگەن ئىككى تەڭگە جىقلا پۇل ئىكەن ئەمەسمۇ ؟ مەندەك بىر سارىڭ خوتۇندا شۇنچىۋالا جىق پۇل بولىدىغانلىقىغا زاسۇيىپەزمۇ ئىشەنمىدى ، مانتۇ پەزمۇ ئىشەنمىدى . « خۇدايىم بەرگەن بايلىق ، سەن سېتىشىڭنى بىل » دەپ ئۆزۈن زامانلاردىن بېرى ئاغزىمغا ئېلىپ باقمىغان زاسۇيدىن ئىككى قاچا ئىچىپ ، مانتىدىن ئونىنى يەۋېتىپتىمەن . ئەمدى ئۇلار ئېغىر كەلمىگەيدى ...

مومای تېۋىپكە بارىمەن دەپ كېتىپ ، قورسىقىڭ گېپىنى قىلىشى ئىچمىنى پۇشۇردى . مومای بىر زامانلاردا قېپقالغان ياشلىقىنى ، شۇ چاغدا يېگەن زاسۇي بىلەن مانتىسىنى ئەسلەيتتى ۋە بۇگۈن يېگەنلىرىنىڭ ساپاسى ئۇنىڭ ئېسىدە قالغانلىرى بىلەن ئوخشىمايدىغانلىقىنى ، ھۇنەرۋەن - كاسىپلارنىڭمۇ خۇدانى ئۇنتۇپ ، كالىنىڭ جىگىرىنى

قوينىڭكىگە ئارىلاشتۇرىدىغانلىقى ، مانتا قىيمىسىغا پىيازنى جىق ئارىلاشتۇرىۋەتكەنلىكى ئۈستىدە ۋايسايتتى . ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ، تېۋىپنىڭ ئىشى قانداق بولغانلىقىنى سوراي دەۋاتقىنىمدا ، ئۇ تېۋىپ ئۈستىدە توختالدى :

ـــ تېۋىپ مېھماندارچىلىق ئۈستىدە بولغانلىقتىن كۆرۈشەلمەي ، زاسۇيىپەزخانا ، كاللىپەزخانىلاردا يۈرگەن بولمامدىم ؟ ـ دېدى ئۇ سېۋىتىدىن بىر نېمىلەرنى ئاختۇرۇۋاتقاچ ، ـ ئاخىر كۆرۈشتۇم . ئۇ ئەپتىمنى كۆرۈپ قېچىشقا تەمشەلگەنىدى ، پۇلنى كۆرۈپ يىلىم بولۇپ كەتتى ، يىلىم ...

ئۇ ماڭا سامان قەغىزىگە ئورالغان ئىككى بولاق نەرسىنى ئۇزاتتى .

ـــ دورا ئوخشامامدۇ ؟ ـ سورىدىم .

ـــ ھەئە ، دورا . بىتاپنى كۆرمەي ، تومۇرىنى تۇتماي قانداق دورا بېرەلەيمەن ، دەيدۇ . مەن كۆرگەندىكىن بولدى . قوقاق يارىسى بىلەن قىزىتمىنى داۋالايدىغان دورىلاردىن بېرىۋەرسىلە ، دېدىم ... ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئاتىلىغا ئوخشايدىغان شىلىمشىق دورا يارىغا چاپىدىغىنى ، ئۇۋاق دورا بىلەن كەپتەرنىڭ مايىقىدەك كومۇلاچ دورا بولسا يەيدىغىنى ... ، ـ ئۇ گېپىنى ئۇلاپلا بۆيرۇدى ، ـ خېنىمنى ئۆرە قىلسىلا ، چاپىدىغىنىنى چېپىپ ، ئىچۈرىدىغىنىنى ئىچۈرەيلى ...

بۇۋىسارە ئىگىراپ ، ئىنجىقلاپ كۆزىنى ئاچتى . ئۇ بۇ « ئۆي » توغرىسىدا بايىاتىن ئېغىز ئاچمىغىنىدەك ھازىرمۇ ھەيران قالمىدى . ئۇ ئاغزىنى ئېچىپ ، تالقانغا ئوخشايدىغان ئۇۋاق دورىنى ئاغزىغا ئالدى ، كېچەك ـ كېچەك ، يۇمىلاق كومۇلاچلارنى يوتتى ۋە مومای تەڭلىگەن سۇۋۇپ كەتكەن داياناقسۇدىن بىر نەچچە يوتۇم ئىچتى . ئۇ مومايىنى كۆرگەن بولسىمۇ ، خۇددى « بۇ گەمە قەيەر ، مەن قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم ؟ » دەپ سورىمىغىنىدەك ، « بۇ مومای كىم بولىدۇ ، ئۇ نېمىشقا ماڭا دورا بېگۈزۈپ ، سۇ ئىچۈرىدۇ ؟ » دەپ ئەجەبلەنمىدى . بۇ خېلىلا چۈشىنىشمەسلىك پەيدا قىلدىغان ئىش ئىدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى كۆرىدىغانلىقىنى ماڭا تېكىلىپ قاراشلىرىدىن ، خىجالەتچىلىك

تارتىۋاتقانىدەك بىر ھالەتلەرنىڭ ئەكسىلىنىشىدىن سېزىپ تۇراتتىم . ئەمما ، ئۇنىڭ ئەتراپتىكى نەرسىلەرگە بېپەرۋا قارىشى ھەقىقەتەن غەلىتە ئىدى .

بۇۋىسارە مومای ئېلىپ كەلگەن يېڭى ئاق نادىنىمۇ بىر نەچچە ئۇلۇم يېدى ، سۇ ئىچتى ۋە يەنە ئۇيقۇغا كەتتى . مومای ئەمدى خېلى ئېچىلىپ :

ـــ ئەمدى سىلى ئاز ـ تولا بىر نېمە يېسىلە ، ـ دېدى .

ئۇنىڭ سېۋىتىدە نان ، غالتەك گۆشى ، پىشۇرۇلغان قوزا گۆشى ۋە پىشىق توخۇملارمۇ بار ئىدى .

ـــ مەن يەنە بىر مۇنچە پۇل ئاشۇرۇپ كەلدىم . سالدىغان يېرىم يوق ، ئىشتىنىمنىڭ لېپىزىگە قىستۇرۇۋالدىم . جىنەك تۇرۇپ قايتۇرۇپ بېرەي ، ـ دېدى ئۇ .

ـــ سىلىدە تۇرىۋېرسۇن مومـا ، ـ دېدىم ئالدىراپ ، ـ ساقلايدىغان يەرلىرى بولمىسا گەمىنىڭ بىرمۇ بۇلۇڭىغا قويۇپ قويسىلا ...

ـــ پۇل بولسا نېمە دېگەن ياخشى ـ ھە ، بالام ؟ نانمۇ ، ئاشمۇ بولىدۇ ، كۆڭۈلمۇ توق تۇرىدۇ . پۇل بولمىسا ئادەم ئۆزىنى تاشلىۋېتىلگەن لانىدەك سېزىدۇ ...

مومای چۈشتىكى ئۈسۈلى بويىچە يەنە بىر قېتىم سۇ ئەكېلىپ ، چاي قايناتتى . مەنمۇ ئاز ـ تولا نان بىلەن غالتەك گۆشى يەپ ، قايناقسۇ ئىچتىم . بۇۋىسارىگە زورلاپ يۇرۇپ يەنە بىر ئاز نان يېگۈزدۇق . شۇنىڭ بىلەن بۇ بىر بېسىرەمجانچىلىق بىلەن توشقان كۈن ئاخىرلىشىپ ، قاراڭغۇلۇق باسقان كېچە قوينىغا كىردۇق . مومای ماڭا :

ـــ خېنىملىرى بىلەن بىر ياتسىلا ، ئۇ چۈشەكەپ قورقۇپ يۇرمەسۇن ، ماڭا ئىشىكنىڭ ئالدىدا جاي كۆپ ، ـ دېدى .

ئۇ ئاچماق ئوغراق يېنىغا بېرىپ ، ئىتنىڭ يېنىغا بىرمەر قەدەمچە كېلىدىغان يەرگە يانپاشلاپ ياتتى ـ دە ، يېنىڭ خورەك تارتىپ ئۇيقۇغا كەتتى . بۇۋىسارە ياتقان چۈشەك ، ئۇنچە كەڭ بولمىسىمۇ ، مەن مومايىنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ ، ئۇنىڭ يېنىغا سوزۇلدۇم . زەرەتكارلىقىنىڭ بۇ كېچىسىدە بۇۋىسارە بىلەن ئىككىمزمۇ گۆرگە كۆمۈلۈپ كەتكەندەك ھېس

لىپ ئۇزاققىچە ئويقۇم كەلمىدى .

ئەتىسى ئويغانغىنىمدا كۈن خېلى ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ قالغانىدى ، ...ككى كېچىلىك ئۇيقۇسىزلىق ۋە جىددىي ھەرىكەتلەر مېنىمۇ ھېچنېمىنى ...ۇيمايدىغان لايغا ئايلاندۇرۇپ قويغانلىقىنى بىلدىم . ئويغانغىنىم بىلەن ...ت - قولۇم ئۇرۇپ چېقىۋەتكەندەك سىرقىراپ ئاغرىۋاتقان ھالدا سەزدىم . ...ومای يوق ، گەممە ئىچى تېپتىنچ ئىدى . ئۇ ئەكەلگەن نان ، گۆشلەرنى ...ېۋىتىدىن ئېلىپ ، بۇۋىسارىنىڭ بەلباغ قىلغان روملى - ئەمدىكى ...ستىخىنىمىزغا يۆگەپ قويغانىدى . چۆگۈننى تۆتۈپ بېقىۋىدىم ، قىزىق ...كەن . دېمەك ، مومای سۇ ئەكىرگەن ، چاي قاياتقان . شۇلارنىمۇ ...يمغانىدىم .

يۇز يۇيۇشقا سۇ يوق ، سۇ ئەكىرىدىغانىمۇ بىر نەرسە يوق ئىدى ، ...ەن يىلمانلىشىپ قالغان قاينىقاسۇنى چۆچەككە قويۇپ ، ئىچىر ...ايقاۋاتقىنىمدا بۇۋىسارە كۆزىنى ئاچتى . ئورنىدىن تۇرۇشقا ھەرىكەت ...لىدى ۋە ئەمدى بۇ گەمگە سەپسېلىپ چىقتى . ئەھۋالىنى سورىۋېدىم ، ...لى ياخشى بولۇپ قالغانلىقىنى ، ئۆزىنى يەڭگىل سېزىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى :

— مەن نېمە بولۇپ يېتىپ قالدىم . بۇ قەيەر ؟ - دەپ سورىدى ، ...ن مېڭىۋاتقىنىمىزنى ، يۇگۇرۇۋاتقىنىمىزنىلا بىلىمەن ، ئەسلى ئۇ چۈشۈم ...كەن - دە !

بۇ زەھەرلىكارلىققا ئالدىنقى كېچىسى كەلگەنلىكىمىز ، بىر مېھرىبان ...مايغا ئۇچراپ قالغانلىقىمىز ، ئۇ بىزنى مۇشۇ كەپسىگە جايلاشتۇرۇپ ...يغانلىقى ئوغرىسىدىلا ئېيتىپ ، كېيىن ئوغرىلارغا ئۇچراپ ...لغانلىقىمىزنى يوشۇردۇم . مۇنداق قىلىشتا ئۇنىڭ ئەمدىلەتىن تىنچلانغان ...ۇلىرى قايتىدىن قالايمىقان بولمىسۇن دېگەننى كۆزدە تۇتتۇم . ئەمما ، ...ۇنى ئۆزى تەشتى :

— بىز ئىككى جەسەتكە ئۇچرىغان ، ئۇ جەسەتلەر ئۆزىنىڭ ئەرۋاھ ...كەنلىكىنى ئېيتىپ ، بىزنى ئېلىپ كەتكەنىدى ، ئەكىلىپ قويغان يېرى ...ۇمكەن ؟

— دوختۇرلىرىنى ئىچىۋالسىلا ، - دەپ ئۇنىڭ خىيالىنى ...ەلتۈەتتىم ، - قېنى ، ئاغزىلىرىنى ئاچسىلا ...

ئۇ ئاغزىنى ئاچماي ، مەن تەڭلىگەن قەغەزدىكى ئۇۋاق ۋە كۇمۇلاچ ...ورىغا قارىدى . نەزىرىنى ماڭا يۆتكەپ :

— نەدىن كەلگەن دورىلار بۇ ؟ - دەپ سورىدى .

ئۇنىڭ تۇنۇگۈن ئەتىگەندىن بېرى ئاغرىق ئىكەنلىكىنى ، مومای ...ىلەن ئىككىمىزنىڭ كەچكىچە قىلغان ئىشلىرىمىزنى سۆزلەپ بەردىم . ...ۇۋىسارە دورىنى ئىچتى . ئىلمان قاينىقاسۇنى ئىچكەچ چۆچەككە دىققەت ...لەن سەپسالدى ، ئاندىن ئوچاق ، پوتى ناباب داڭقان بىلەن چۆگۈنلەرنى ...كۆزىتىپ چىقتى . قاينىقاسۇنى ئىچكەندىن كېيىن ، بۇۋىسارىنىڭ ئەقىل - ھوشى رەسمى جايىغا كەلدى بولغاي ، بايىاتىن قاراپ چىققان گەمگە ۋە ئۇنىڭ تۆت تېمى ، يىتقان ئورنى ، ئوچاق ئەتراپلىرىغا تەپسىلىي كۆز يۈگۈرتۈپ ، بۇ يەرنىڭ نەلىكىنى ، بىزنىڭ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىقىمىزنى قايتا سورىدى . ئۇنىڭ ئەھۋالىنىڭ ياخشى بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ خۇشال بولدۇم - دە ، بايىاتىن دېگەنلىرىمنى يەنە بىر قېتىم سۆزلەپ بەردىم .

— بۇ گەپچە بىز تېخى شەھەر دائىرىسىدىن چىقالماي يۈرۈپتىمىز - دە ؟ - دېدى ئۇ ھەيران بولۇپ ، - مەن تېخى باشقا ، يىراق يۇرتلارغا كەلدۇق ، بۇ كەپە بىزنىڭ تۇتقان ئۆيىمىز ، دەپ ئويلاپتىمەن ...

— سىلى پاتراق ساقايسىلا يىراق يۇرتلارغا كېتىمىز . بۇنىڭدىن ئوبدان ئۆيگىمۇ ئېرىشىمىز ، - دېدىم ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ .

ئۇ گەپ - سۆز قىلماي كۈلۈپ قويدى . قوقاق يارلىرىغا دورا چاپ- قان بولساقمۇ بۇ چاقلار يوغناپ ، ئېسىلىپ كەتكەنىدى . قىزىتمىسى ئاخشامقىدىن پەسەيگەن بولسىمۇ ، تېخى تۇگەپ كەتمىگەنىدى . ئۇنى يې- تىپ ئارام ئېلىشقا ئۇندىۋېدىم ، ئۇنىمىدى . بىر ئاز ئولتۇرۇشنى كۆڭلى تارتىپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ ، مېنى يېنىدا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى . مەن ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغاندىن كېيىن ماڭا يۆلىنىپ ، قولۇمنى چىڭ سىقىپ ، كۆزلىرىنى يۇمدى . بىز ئاشۇ ھالەتتە مومای گەمە ئېغىزىدا پەيدا

بولغوچه ئولتۇردۇق .

موماي ئاخشامقدەك خېلى تېتىك ، روھلۇق ھالدا كىرىپ كەلدى . ئۇ بۇۋىسارىنىڭ ئولتۇرغىنىغا تېخىمۇ خۇشال بولدى . ئىككىيلەن سالاملاشقاندىن كېيىن سېۋىتتىدىن شاپتۇل ، توغاچ ، ئالگىرات ۋە بىر ساپاق ئۈزۈم ئالدى .

ـــ بۇلارنى قىزىم ، سىلىنى دەپ ئالدىم . ئېرىقتىكى سۇدا پاكىز يۇيۇپ ئەكەلدىم . داغ سۇنى ئىچىۋەرسىمۇ بولمايدۇ . سىلىدەك بىتاپ ئادەمگە گۆش - ياغمۇ لايىق ئەمەس . مانا مۇشۇنداق بەھىش نېمىتى تەڭگە داۋا قىلىدۇ ، - دېدى ئۇ ۋە ماڭا قاراپ ئەسكەرتىپ قويدى ، - پۇللىرى تېخى تۆگمىدى . پۇل بولغاندىن كېيىن ئۆيدە ئولتۇرغۇسى كەلمەيدىكەن كىشىنىڭ ...

ئۇ ئالغان نەرسىلىرىنى داستىخانغا رەتلىك تىزىپ ، بۇۋىسارىنىڭ دورا ئىچكەن - ئىچمىگەنلىكىنى سۈرۈشتۈردى .

ـــ بىر - ئىككى كۈن ئۆتسە ياخشى بولۇپ كېتىدۇ ، - دېدى ئۇ ئىشەنچ بىلەن ، - ياشلىق دېگەن خۇدا بەرگەن ئامەت . ياش ئادەمنىڭ كېسىلى ئىچىدىكى كۈچ - قۇۋۋىتى بىلەنلا تۆگەپ كېتىدۇ . قېنى ، ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتسۇن ...

ئىككى - ئۈچ كۈن ئەمەس ، بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىنمۇ بۇۋىسارە ياخشى بولالمىدى . قوقاق يارىسى تۆكۈلۈپ كەتكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا قىزىتمىسى ئازراقمۇ پەسلەي دېمەيتتى . ئۇ كۈندۈزى سەل - پەل ياخشى بولۇپ قالاتتىيۇ ، زاۋالدىن سۈيىمگىچە كاۋاپتەك قىزىپ چىقاتتى . بۇنى ئاز دەپ ، چىلىق - چىلىق تەر ئىچىدە ياتاتتى ، كالتە يۆتىلەتتى . موماي ھېلىقى تېۋىپتىن ئۈچىنچى قېتىم دورا ئەكەلگىنىدە :

ـــ تېۋىپ بىتاپنى زادى بىر كۆرۈپ باقماي ، بۇ ئادەتتىكى ئىسسىق ئۆتۈپ كەتكەن ، قورۇغان تاۋاق قوقاقنا تەگكەندىن بولغان قىزىتما ئەمەستەك تۇرىدۇ . ئەگەر شۇنداق بولسا ئاللىقاچان ساقايمامتى ؟ ... دەۋاتىدۇ . قانداق قىلارمىز ؟ - دېدى ۋە بىر نېمىنى ئويلاپ بىر دەم تۇرۇۋېلىپ ، يېڭى تەكلىپ بەردى ، - يا ھېلىقى كېچىدە بىلىپ - بىلمەي

ھەقسىز ئەرۋاھلارنىڭ ئالدىدىن تۇغرا ئۆتۈپ تاشلىغان بولۇشسىلا ، داخانلاردىن بىرەرى بىلەن ئۇقۇشۇپ باقايمىكىن ... بۇنداق بولغاندا تېۋىپنىڭ ئالدىغا بارمىز ، دەپ خەقلەرگە كۆرۈنۈپ يۈرۈشتىنمۇ ساقلانغىلى بولىدۇ .

بۇۋىسارە ماڭا « قانداق قىلىشنى سەن بەلگىلە » دېگەن مەنىدە قاراپ قويدى . مومانىڭ داخان تەكلىپ قىلىشىغا قوشۇلدۇم .

موماي ئۇچ - تۆت كۈنگىچە ھەر كۈنى ئەتىگەن چىقىپ كېتىپ ، بەزىدە شام ۋاقتى بىلەن ، بەزىدە خېلى قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتىپ كېلەتتى . ئۇ شەھەردە نامى بار ھەر قانداق روھىتەن ، ئالۋاستى ، ئەرۋاھ ، دۆ - دىۋىلەرنىمۇ ئەيۋاشقا كەلتۈرەلەيدىغان ئابدۇغاپپار بالا ھاجى ناملىق داخاننى ئەكىلىمەن دەپ ئاۋارە بولۇپ يۈرەتتى . ئۇنىڭ تەرىپلىشىچە ، ئابدۇغاپپار بالا ھاجى يەتتە ئايلىق ۋاقتىدا بۆشۈكىدىن غايىب بولۇپ كېتىپ ، يەتتە يېشىدا ئۆيىگە قايتقان ، ئۇنى ئاشۇ يەتتە يىل ئىچىدە غايىبى كارامەتلىك روھىتەنلەر مەخسۇس تەربىيىلىگەن . يانداۋۇرۇپ ئەكىلىپ قويۇش ۋاقتىدا مەككە - مەدىنىنى ھەج - تاۋاپ قىلدۇرغاچ قايتۇرغانلىقتىن ، « بالا ھاجى » دەپ ئاتالغانىدى . ئۇنىڭ يەتتە توپ « خەلقى » بولۇپ ، ھەر بىر توپى ئايرىم - ئايرىم ھالدا مازايى ماشايىقلارغا ، جىن - ئالۋاستىلارغا ، كەلگۈسىدە بولىدىغان بەخت - ئامەت ياكى پىشكەللىك - ئاپەتلەرگە مۇئەككەل ئىدى . ئەگەر بالا ھاجى گەپ قىلسا ئۇنىمىغان ئەرۋاھلار چىقىپ قالسا ، ئۇ قول ئاستىدىكى « خەلقى » نى بۇيرۇپ ، جازا يۈرۈشى قىلىپ ، گېپىگە كىرگۈزەتتى .

ـــ ئانداق - ماناداق داخانلارنى ئىزدەپ ئاۋارە بولغۇچە ئابدۇغاپپار بالا ھاجىنى تاپساق ئىش ئاسان ھەل بولىدۇ ، - دەيتتى موماي ھەر كۈنى قورۇق يانسىمۇ ئۇمىدسىزلەنمەي ، - ئۇ غېرىبپەرۋەر كىشى ، كىبرىسى يوق . شەھەردە ئۇنىڭغا ئامبالىنىڭ ھاجىتى چۈشمەيدۇ ، چۈشمەيدۇ ، بىلمىدىم ، لېكىن ئېتىنى ئاكىلىسىمۇ سۇر باسىدىغان باي سودىگەر بەگلەردىن تارتىپ ، تىلەمچى - دىۋانىلەر گىچە ئۇنى ئىزدىمەيدىغىنى يوق . كۆرۈشۈپلا قالالىسا ئۇ كىمنىڭلا بولسا ھاجىتىنى راۋا قىلىدۇ ... مەن ئۇنى

نەچچە كۆرگەن . ھاجىتىم بولمىغاندىكىن گەپ - سۆز قىلماپتىكەنمەن ، بۇدا نەدە كۆرسەم شۇ يەردىن غىمسسىدە باشلاپ كېلىمەن . شۇلا كەلسە خېنىمغا يېپىشۋالغان بۇ لەنتى ئەرۋاھنى كۆزىمزدىن نېرى قىلدۇ ...

بۇۋىسارە توختىماي قىزىتتى ، كالتە ، قۇرۇق يۆتىلەتتى ، كېچىلىرى سۇغا چىلىشىپ چىققاندەك تەرلەيتتى ۋە تاغىقنىك پەس تەرىپى ، ئالدىدىن مەيدىسىنىك پەسرەكى ئاغرىيدىغانلىقىدىن شىكايەت قىلاتتى . مومايغا باشتا بەرگەن ئىككى تەڭگىدىن باشقا يەنە ئون سەر تەڭگە بېرىپ بولدۇم . گەرچە ئۇ « ئابدۇغاپپار بالا ھاجى » نى باي - گاداي دېمەيدۇ ، غېرىبپەرۋەر دېگەن بولسىمۇ ، ئۇنىك تېزرەك كېلىشگە پۇل يارىدىم بېرىپ قالار ، دەپ ئۇمىدلىنەتتىم . مومای ئۇنى تاپالمىغىنى بىلەن بىزگە يەيدىغان ، ئىچىدىغان نەرسىلەرنى توشۇپ بېرىپ تۇراتتى . بىزنىك تەكلىپسىز بويىچە بىر چۆچەكنى ئۇچىمىز ئىشلىتىدىغان ھالەتنى ئۆزگەرتىپ ، يەنە ئىككى چىنە ، ئۇچ فوشۇق سېتىۋالدى ، بىر نىمكەش يوتقان ، ئىككى كۆرپە تاپتى . بۇلارنى ئۇ كېچىدە كەلتۇردى .

يەنە بىر ھەپتە ئۆتكەن ھاۋا تۇتۇلۇپ ، سوغۇق شامال چىقىپ تۇرغان بىر پەيشەنبە كۈنى چۈشتىن كېيىن ئابدۇغاپپار بالا ھاجى راستىنلا كەلدى . ئۇ مومای تەرىپلىگەندەك كەپتى پەس ، ئەسكى كۆرمەي ئىگىشپ كىردى . يېڭى ئېلىنغان بورىنىك ئۇستىگە سېلىنغان كۆرپىدە ئولتۇرماي ، داق يەرگە يۆكۈنۈپ ئولتۇردى ۋە كۆزىنى يۇمۇپ جىمىپ كەتتى . ئۇنىك لەۋلىرىنىك توختىماي مىدىرلاپ تۇرۇشىنى دېمىسە ، ئۇنى ئۇخلاۋاتىدۇ ، دەپ قالاتتى كىشى .

ئۇ پاكار ، ئورۇق ، ياغاق يۇز ، تېخى ياشلا كىشى ئىدى . بېشىغا كىيگەن سېرىق كۇلاسىنىك جىيەكلىرىدىن قۇلىقىنى يېپىپ تۇرغۇدەك چېچى چىقىپ تۇراتتى . قېشى ئايالارنىڭكىدەك ئەگىم ، قاڭشارلىق بۇرنى تېگىدىكى بۇرۇتى بىلەن ساقلى تېخى قاپقارا ئىدى . ئۇ ئۇستىگە كۆڭلەك كىيمىگەن بولۇپ ، پاختىلىق تونىنىك ئوچۇق ياقىسىدىن ئوقرەك سۆڭىكى، قوۋۇرغىلىرى ئېنىق كۆرۈنەتتى . پۇتى يالىڭاياغ بولۇپ ، تاپانلىرى بىر ئىلىك قېلىن كىر ۋە يېرىلغانىدى . مەن تەرىپىنى ئاڭلىغان ۋاقتىمدا

كۆز ئالدىمدا خىيالەن كەلتۇرۇپ باققان « بالا ھاجى » بىلەن ھازىر بۇ گەمىدە قىيىسىق كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئولتۇرغان بالا ھاجى ئوتتۇرىسىدا زەررىچىلىك يېقىنلىق يوقلىقىنى ھېس قىلدىم . بۇ بالا ھاجىدا ئەقەللىي سۇر - سالاپەت يوقلىقىغۇ ھېچ گەپ ئەمەس ، ئۇنىڭدا داڭقىغا لايىق ئادەملىك سالاھىيەتمۇ كەم ئىدى . چۈنكى ، ئۇنىك كۇلاسى بىر ئىلىك ياغلىشىپ كەتكەنىدى . ئۇچىسىغا كىيىۋالغان تونىنىك ياقىسىدىن بېشىغىچە ئوخشاشلا پارقىراپ تۇرغان مەينەت ياغ ئىدى . ئۇنىك بەدىنىدىن تەر ، توپا ۋە يەنە باشقا پۇراقلار چىقىپ تۇراتتى . كۇلاسىنىك تېشىغا چىقىپ قالغان چاچلىرىدا ، چېكسىدىن باشلاپلا تۇتىشىپ كەتكەن ، قويۇپ بەرگەندىن تارتىپ ھازىرغىچە تاراپ باقمىغان ساقاللىرىدا چوڭ ئاق قوناقتەك ، باشقىلىرى تېرىق دانىچىلىرىدەك پىتىلار مىغ - مىغ قىلاتتى . ئاشۇنچىۋالا جىق پىتىلارنىك قورساۋىدا تۇرغان بالا ھاجىنىك بېشىنى ، ئىڭىكىنى ياكى بەدىنىنى قاشلىمىغانلىقى ئۇنىك ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئادەتلىنىپ كەتكەنلىكىنى چۈشەندۈرەتتى . مەن شۇنچە كەمبەغەل ، نامرات مومايىنىك ئوخشاشلا مەينەت ، قاسماق تۇرۇپ ئۇستىبېشىدا ياكى بۇۋىسارىگە دەسلەپ چۈشەك قىلىپ بەرگەن « يوتقان » ئىسىملىك مازلارنىك دۆۋىسىدە پىت يوقلىقىغا كەلگەن كۈنۈملا دىققەت قىلغانىدىم . « پۇتۇن شەھەر ئىسمىنى ئاڭلىسا تىك تۇرىدىغان مەشھۇر داخان » بىلەن مومايىنىك ئەھۋالى مەن ئۇچۇن چۈشىنىكسىز ئىدى .

ئىككى قېتىم ئاش پىشقۇدەك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بالا ھاجى پىچىرلاشنى توختىتىپ ، كۆزىنى ئاچمايلا خىرقىراشقا باشلىدى ، ئۇنىك تۇتاقلىق ئاغرىقى بار ئوخشايدۇ دەپ ئويلاۋاتاتتىم ، ئىڭراپ ئورنىدىن تۇردى - دە ، يەرنى تېپىپ سەكرەشكە باشلىدى . ئۇنىك بۇ سەكرەشلىرى قالايمىقان ، تەرتىپسىز بولسىمۇ ئۆز ئىزىدىن چەتكە چىقمايتتى . سەكرەپ ھارغاندىن كېيىن ئۇ گەمىنىك پەس تۇرۇسىغا قارىتىپ مۇشت ئاتقىلى تۇردى . بىلىكىنى بەك ئۇزۇن سوزمىغانلىقى ، ئۇنىك ئۇستىگە بويىنىك پاكار بولۇشى تۆپەيلىدىن ئۇنىك مۇشتى تورۇسقا ساڭگىلاپ تۇرغان تورلارغىمۇ يەتمىدى . ھارغاندىن كېيىن ئۇ لاسسىدە ئولتۇرۇپ ، كۆزىنى

زورۇقۇپ چەكچەيتىپ ، بۇۋىسارىگە ئۆچ ئادەملەردەك قادىلىپ قارىدى ، بۇۋىسارە ماڭا يېقىن ئولتۇراتتى . ئۇ قورقتىمۇ نېمە ، قولۇمنى چىلك تۇتۇۋالدى .

— يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا سەئىدۇل ئاپاق خوجام دەرگاھىدىكى ھەلقىدىن يانغان روھلارغا ئۆرۈلۈپ كېتىپتۇ ، - دېدى ئۇ بوغۇق ، ئىگىرىغاندەك ئاۋاز بىلەن ، - روھلارنىڭ غەزىپى تېخى يانماپتۇ ، ئۇلار ماڭا ۋە خەلقىمگە پىسەنت قىلىدىغاندەكمۇ ئەمەس ... بۇ روھلار كاتتا ئەلۇللاھلارنىڭ روھى بولغاچقا ، خەلقىمنىڭ كۆچى بوش كېلىپ قالدىغاندەك تۇرىدۇ ... مەن ھەممە ئىقلىمدىكى خەلقىمنى يىغىپ ، ئۆگۈنلۈككە چۈشتىن كېيىن كېلىمەن ...

— ئەتە كېلەلمەسلىمۇ ھاجىم ؟ - سورىدى موماي تۇگۈلۈپ ئولتۇرغان بۇلۇڭدىن ئىنجىقلاپ تۇرۇۋېتىپ ، - بۇ نەۋرە قىزىمنىڭ تېنىدە چىرمىلىپ تۇرۇۋالغان قىزىتما بىلەن قۇرۇق يۆتەل ...

— مەن سەل تۇرۇپ ، يېقىن ئەتراپلاردىكى خەلقىمنى يىغىپ مەدىنىگە ماڭىمەن ، - دېدى بالا ھاجى ئورنىدىن تۇرۇپ ، - ئەتە جۈمەنى مەدىنىدە ئوقۇيمەن . نامازنىڭ ئالدىدا روھلارنىڭ كاتتىلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ باقمەن ...

ئۇ ھېچقايسىمىز بىلەن خوشلاشماي چىقىپ كەتتى . موماي بىلەن مەن ئۇزىتىپ قويۇشقا چىققىنىمدا ئۇ يۇگۇرگەندەك كېتىپ باراتتى .

— ئۇنىڭ گېپى راست ، - بالا ھاجىنىڭ ئۇزاقلاپ كېتىۋاتقان قارىسىغا قاراپ دېدى موماي ، - ئۇ ئەتە مەدىنىگە بېرىپ قايتسىلا ئۆگۈنلۈككە كېلىپ ، روھلارنىڭ غەزىپىنى ياندۇرىدۇ ...

— ئۇستىبېشىدىكى جانىۋارلار ئۈنى بىئارام قىلمامدىغاندۇ ؟ - دەپ سورىدىم كاللامغا كىرىۋالغان بۇ « قىم - قىم » سېزىمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن .

— ئۇلۇغلىقى بالام . پىتلارمۇ ئۇنىڭدىن ئايرىلغۇسى كەلمەيدۇ . ئۇنداق بولغاندىكىن ئۇنىڭ بەدىنىنى چاقامتى ؟

بىز گەمىگە قايتىپ كىردۇق . موماي سۇغا چىقىپ كەتكەندىن

كېيىن بۇۋىسارە ماڭا تەشۋىشلىنىپ قاراپ :

— مەن بۇ داخانىنى نەدە كۆرگەن بولغىيدىم ، تونۇغاندەكلا قىلىـ مەن ... ، - دېدى .

— شۇنداق تۇيۇلغاندۇر جېنىم ، ئۇ ئالدىلىرىدا ئۈزاق ئولتۇرۇپ كەتتى ، سىلىنىڭ مىجەزلىرى بولمىغاندىكىن ، شۇنداق تۇيۇلۇپ كەتكەنـ دۇر ...

— بەلكىم ... ، - بۇۋىسارە شۇنداق دېگەن بولسىمۇ ئۆزىنىڭ ئەسلىملىرىنى تەكشۈرۈۋاتقاندەك كۆزىنى يۇمۇپ جىمىپ قالدى .

— ئۇ ئۆگۈنلۈككە چۈشتىن كېيىن كېلەلىسلا ، كېسەلدىن قۇتۇـ لىلا ...

— كېلەلەيدۇ ، چوقۇم كېلىدۇ ، - دېگىنىچە كىرىپ كەلدى موماي سۆزۈمنى بۆلۈپ ، - ئۇلۇغلارنىڭ ۋەدىسىگە شەك كەلتۈرمەيدىغان بالام ، يامان بولىدۇ . ئۇلار غايىبنى بىلىدۇ .

— شەك كەلتۈرمىدىم موما ، - ئۆزۈمنى ئاقلاش ئۈچۈن شۇئان گەپىمگە ئاساس توقۇپ چىقتىم ، - ئەمدى ، بالا ھاجىم مەككە ، مەدىنە تەرەپلەردە ئاغىنە - بۇرادەرلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ قالسا ، ياكى ياناشىدا بېيرۇت ، باغدادلاردا تېخىمۇ ئۇلۇغ زاتلار بىلەن ، مەسىلەن : سەئىد ئابدۇقادىر جىلانى غەۋسىل ئەزەمدەك پىرلارغا يولۇقۇپ قالسا ھايال بولۇپ قالامدىكىن دەيمىنا ...

— شۇنداق بولسىمۇ يېتىپ كېلەلەيدۇ ، - موماي داڭقانغا سۇ قۇيۇۋېتىپ ماڭا بىر قارىۋالدى ، - ئۇلۇغلارنىڭ ئالدىدا ئون سەككىز مىڭ ئالەم بىر قەدەم دېگەن ، گەپ بار بالام ...

بۇۋىسارە گەپ قىلمىدى . ئۇ داڭقاندا قاينىغان شورپا پىشىپ ، بىرەر چىشلەمدىن گۆش ، سۆيىگە بىرەر بۇرىدىن نان چىلاپ يەپ بو- لۇپ ، موماي يوتقىنىنى ئېلىپ ئۇخلاشقا چىقىپ كەتكەندىن كېيىنمۇ ھېچنېمە دېمىدى . موماي سىرتتا تۇرۇپ بالا ھاجىغا بەش تەڭگە بەرگەن بولسىمۇ ، يېنىدا يەنە « بىر مۇنچە » پۇل بارلىقىنى ، بىزنىڭ « باھانىمىز » بىلەن ئۆزىنىڭ ۋە ئىتنىڭ بىر ئوبدان كۈنگە ئۇلىشىپ قالغانلىقىنى

تەكرارلاپ سۆزلەپ ، گېپىنىڭ ئايىغى چۈشۈپ بولغۇچە ئۇخلاپ كەتتى ، پەقەت شۇ چاغدىلا بۇۋىسارە :

ـــ ياق ، مەن بۇ ئادەمنى بۇگۈنلا ئەمەس ، بۇرۇنمۇ كۆرگەن ... ، ـ دەپ پىچىرلىدى .

ئۇنىڭ شۇنچە ئۇزاق ۋاقىت جىمىپ كەتكىنى ئاشۇ داخانىنى ۋە ئۇنى نەدە كۆرگەنلىكىنى ئەسلەش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئەجەبلەندىم . بۇرۇن كۆرگەنمۇ دەيلى ، شۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ ؟

ـــ سىلىنى ساقايتىش ئۈچۈن دۇئا ئوقۇمدۇ ، ئەپسۇن ئوقۇمدۇ ، مەدىنىگە بارامدۇ ، بۇخاراغمۇ ،نېمە كارىمىز بار ؟ بىز ئۈچۈن سىلىنىڭ ساغلاملىقلىرى ئەۋزەل ، ـ دېدىم .

خېلىدىن كېيىن ئۇ :

ـــ ماڭا يېقىن ياتسىلا ،نېمىدىندۇر ئەنسىرەۋاتىمەن ... ، ـ دېدى .

ئۇنىڭ ئەس ـ يادى داخانىدا قالغانلىقىنى بىلگەن بولسامۇ ، ئۇنىڭ خىيالىدىن بۇ تەسىرنى چىقىرىۋېتەلىگۈدەك سۆز تاپالمىغانلىقىمدىن دېگىنىنى ئورۇنلىدىم . ئۇ بۇ كېچىسى ماڭا چاپلىشىپ ياتقان بولسىمۇ چۈشىنىكسىز بىر نېمىلەرنى دەپ جۆيلۈپ ، بىئارام بولۇپ چىقتى ۋە ھەر قانداق بىر كېچىدىكىدىن بەكرەك قىزىپ ، تەرلىدى .

ئەتىسى چۈشتىن ئۆتكەندىن كېيىن ، مومايى يەنە بىر قېتىم سۇغا كەتكەن چاغدا ئۇ قولۇمغا ئېسىلىپ ئەنسىز ئاۋازدا :

ـــ تاپتىم ، ئاخىرى تاپتىم ، ـ دېدى ، ـ مەن ئۇنى بۇچىدا ، باغدا كۆرگەنىدىم . ئىككى ئايچە ئىلگىرى ، ئانام تېخى شەھەرگە قايتىپ كىرمىگەن چاغدا مۇشۇ پىتلىق داخان ئانامغا دۇئا ئوقۇغانىدى . دۇئادىن كېيىن ئۇ ئانامنىڭ تەلىپى بويىچە مېنىڭ « بەخت ـ تەلىيىم » ئۈستىدىمۇ بىشارەت گەپلەرنى قىلىمەن ، دەپ ئاشۇنداق سەكرىگەنىدى ...

مەنمۇ ئەنسىزلىشىپ قالدىم . شۇنداقتىمۇ كۆڭلۈمدە : « داخان دېگەن كىم پۇل بەرسە شۇنىڭغا ئوقۇۋېرىدۇ . بۇۋىسارە ئۇنىڭ يادىدا قالارمۇ ؟ يادىدا قالسىمۇ ئۇنى بۇ يەردە كۆرگەنلىكىنى مىرزامغا ئېيتىپ قويارمۇ ؟ ... بۇ مۇمكىن ئەمەس ! » دەپ ئويلىدىم ۋە بۇ ئويۇمنى بۇۋىسارىگە

ئېيتتىم .

ئۇنى نەدە كۆرگەنلىكىنى ئەسلەپ تاپقان بۇۋىسارىنىڭ چىرايىغا سەل قىزىل يۈگۈرگەنىدى . نامەلۇم بىر ۋەھىمە ھەر ئىككىلىمىزنى ئاپسۇئالغاندەك بىر تەسىرات كۆڭلۈمنى غەش قىلاتتى . بۇ ۋەھىمە بىر ئويلىغاندا ئاخشامدىن بېرى شۇ تۇيۇقسىز تېپىرلاۋاتقان بۇۋىسارە ئارقىلىق يۇققاندەك ، يەنە بىر ئويلىغاندا ئۆزۈمدىكى جىددىيلىشىش تۈيۇقسىز پەيدا بولغاندەك سېزىلەتتى . تەشۋىش ، ئەنسىزلىك ھەر قانچە چاندۇرماسلىققا ، ھەر قانچە بىلىندۇرمەسلىككە تىرىشساقمۇ بەربىر ئۆز ئىگىسىنى كۆرسىتىپ ، ئىككىلىمىزنى تىلسىز قىلىپ قويۇۋاتاتتى . ئۆزگىرىۋاتقان ھالىتىمىز مومايىنىڭمۇ دىققىتىنى قوزغىدى . ئۇ نېمە بولغانلىقىنى سوراشقا ، ئىككى ھەپتىدىن بۇيان چىقىشىپ ، سىرداشىپ ، ئىچەكلىشىپ كەتكەن مومايدىن يوشۇرماي سۆزلەپ بەردىم . كىشى شۇ ھالغا چۈشسە ، ئۇچىنچى شەخس ئارقىلىق ئۆتىدىغان ئىشەنچىنىڭ رولى بىزدىكى ، ئېھتىمال زۆرۈرىيىتى يوق ئورۇنسىز تەشۋىشنى تارقىتىۋېتىدۇ ، دەپ ئىشىنەتتىم .

ـــ بالا ھاجىم مەن دېگەندەك چوڭنى چوك ، كىچىكىنى كىچىك دېمەي ، باي ـ گاداي دەپ ئايرىماي ، ھەممە ئادەمنىڭ خىزمىتىنى قىلدىغان ئادەم ، ـ دېدى مومايى ئويلىنىپ تۇرۇپ ، ـ ئۇ شەرىئەت بىلەنمۇ ، تەرىقەت بىلەنمۇ كارى يوق ، ئۆزىنىڭ يولىدىن چىقمايدىغان كىشى . خېنىمنى بۇرۇن كۆرگەن بولسا ئەمدى تونۇپمۇ يۇرمىگەندۇ ... تونۇسىمۇ ھەر بىر لېرىنىڭ بۇ يەردىلىكىنى سۆزلەپ ، سوخەنچىلىك قىلسا نېمە نەپ ئالار ؟

مومايى بالا ھاجىنى « ئۇنداق قىلمايدۇ » دەپ كېسىپ ئېيتالمايى ئەنسىزلىكنى تېخىمۇ ئۇلغايتىۋەتتى . ئەندىشىمزنى ئۇ چىقىرىپ تاشلايدۇ ، دەپ ئىشىنىۋېدىم ، تەتۇرىسىچە ئىش بولۇپ ، ئۆزى ئەنسىزلىككە چۈشۈپ قالدى . بالا ھاجىنى ئۇ ئىزدەپ ـ سوراپ ، بىر ھەپتە ئاۋارە بولۇپ باشلاپ كەلگەنلىكتىن ، ئۇنىڭ تۇيۇقسىز بىزگە بىر ئىش بولۇپ قالسا ، خىجالەتكە قالىدىغىنى ئۇنىڭ ئۆزى بولىدىغانلىقى تەبىئىي . شۇڭا ، ئۇنىڭ

ئەنسىرىشنى يوللۇق دېيىشكە بولاتتى. بۇ سۆھبەتلەرنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان بۇۋىسارە قۇلىقىمغا:

— داخانىڭ يالغان گەپلىرىگە ئىشىنىپ ئولتۇرغىچە بىر ياققا ماڭمايلىمۇ؟ ئۇنىڭ باغدا بەختـ تەلىيىم ھەققىدە دېگەن گەپلىرىنىڭ ھەممىسى يالغان چىقتى، ـ دەپ پىچىرلىدى ۋە بوينىغىچە قىزىرىپ كەتتى. مەن بۇ «گەپلەر» نىڭ قانداق گەپلەر ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ بولدىمۇ، ئۇنچىقمىدىم.

— بىز بىر ياققا ماڭساق بولامدىكىن، دەۋاتىمىز موما، ـ دېدىم مومايغا قاراپ، ـ خېنىم سەللىمازا ساقىيىپ كېتەلمىگىنى بىلەن، ھەر ھالدا تۈزىلىپ قالدى. قىزىتمىسى بىلەن يۆتىلى بولسىمۇ بالدۇرقىدەك خەتەرلىك ئەمەس...

مومايى ئىككىمىزگە نۆۋەت بىلەن قاراپ چىقىپ، بۇۋىسارىگە يەنە قايتا، ئۇزاق نەزەر سالدى. بىر نېمىدىن ئىزا تارتقاندەك:

— شۇنداق قىلامسىلەر؟ ـ دەپ سورىدى پەس ئاۋازدا، ـ بالام ھاجىم ئۇنداق بولۇپ چىقمايى ئەتە دېگەن ۋاقتىدا كېلىپ قالسا نېمە دەيمەن؟

— سىلىنىڭ ئۇلۇشكۇنكى دۈگالىرى بىلەن روھلار كېيىن ئويلىنىپ غەزەپتىن يېنىپتۇ، دېمەملا؟ ـ دېدى بۇۋىسارە.

مەن گەپنى سەل سلىغايتىپ:

— سىلىنىڭ كارامەتلىرى بىلەن بىتاپ ئوگشىلىپ كەتتى. ئۆيگە قايتايلى، دەپ شۇ ئاخشاملا كېتىپ قالدى دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئۆزۈر قويۇپ قويارلا، ـ دېدىم.

— ماڭا بىر يىل يېتىپ ئاشقۇدەك پۇلنىغۇ ئالدى... ـ مومايى ئەمدى ئۆزىنى خاتىرجەم قىلدى، ـ كەلسىمۇ نارازى بولىدىغان ئورۇن يوق، ـ ئۇ شۇنداق دەۋېتىپ، قەتئىي ئىرادىگە كەلگەندەك ئۇنىنى كۆتۈردى، ـ مەيلى، ماڭىغۇ پايداڭلاردىن باشقا قىلچە زىيىنىڭلار تەگمەيتتى. كېتىمىز دەپ تۇرۇۋاتقىلار، ئۇنىمايدىغانغا يولۇممۇ، ھەققىمۇ يوق...

— ئەمىسە، بىز بىر نەرسىلىرىمىزنى يىغىشتۇرايلى...

بۇۋىسارە بىلەن مەن ئورنۇمىدىن تۇرۇپ گەمىگە ماڭغىلىۋاتقاندا، مومايى مېنى توختاتتى:

— بالام، سىلىگە بىر گەپ...

مەن قايتىپ ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇردۇم.

— تارتىنماي دەۋېرسىلە موما.

— كەچ بولۇپ قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىۋاتىدۇ. خېنىمنىڭ ئەھۋالى تۈزىلگەندەك قىلغىنى بىلەن يول مېڭىشقا چىدىيالامدۇ؟ ـ دەپ سورىدى ئۇ.

— قانداق قىلىمىز ئەمىسە؟ ئاستا ـ ئاستا ئولتۇرۇپ ـ قوپۇپ ماڭارمىز...

— نازۇك چوكان ئىكەن. ئۇزۇلۇپ قالىدۇ بالام. سىلى قايسى تەرەپكە مېڭىشنىمۇ بىلمەيسىلەر، يول دېگەننىڭ ئازابى بىر گەپ، ئوغرى ـ يالغىنى تېخىمۇ يامان، قارىسام ئاز ـ تولا ۋەجىگلارمۇ باردەك قىلىدۇ... ئادەم دېگەنگە جانمۇ كېرەك، مالمۇ كېرەك...

يىغىشتۇرىدىغان كۆپ نېمە بولمىغانلىقتىن، بۇۋىسارە دەرھال قايتىپ چىققانىدى. مەن مومايىنىڭ مەسلىھەتى بارلىقىنى پەملەپ سوراۋەردىم:

— سىلىچە قانداق قىلساق بولار؟

— خېنىم ئەمدى ئۇ ئۆتۈكنى كىيمىسۇن، ـ مومايى بۇۋىسارىنىڭ قولىدىكى ئۆتۈكنى كۆرسەتتى، ـ سوغۇق چۈشۈپ قالدى، يالىڭاياغمۇ يۇرمىسۇن. سىلىگە ماقۇل كەلسە، بىر پىيالە چاي ئىچكەنىنىڭ ئارىلىقىدا مەن دىككىدە خەندەك بويىدىكى سارايلارنى يوقلاپ كېلەي. پەيزىۋاتقا بولامدۇ، يېڭىسار، يوپۇرغا، مارالبېشىغا بولامدۇ، ئىشقىلىپ، يولۇچى ياكى يۈك ساقلاپ ياتقان ھارۋىلار بولسا نەرقىنى سۈرۈشتۈرمەي باشلاپ كېلەي، شۇ يەردە خېنىمغا لايىق سەندەل، پۇپۇش، مەسە... دېگەندەك ئاياغ ساتىدىغانلارمۇ چىقىپ قالار...

بۇ تەكلىپ ماڭا ناھايىتى يېقىپ كەتتى. بۇۋىسارىگە قارىۋېدىم،

تەك كۆرەيلى . بىز ئاللىقاچان ئەر - خوتۇن بولۇپ بولدۇققۇ ... ؟ نېمىدىن قورقىمىز ... ؟ بىز ئاللا ئالدىدا ، دىنىمىز ئالدىدا ، شەرىئەت ئالدىدا نېمە گۇناھ قىلدۇق ؟ مېنى نەگە ئاپارسا دەيدىغان گېپىم شۇ . دادامغىمۇ شۇنى دەيمەن ... سىلى تىغ ئىشلىتىپ سالسىلا ئۇلارغا باھانە بولۇپ بېرىدۇ ...

بۇ گەپلەر ئالدىدا نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم . شۇ ئارىلىقتا مومای بىزگە يېقىنلاپ كەلدى . ئۇ ئىككىمىزنىڭ بىر - بىرىمىزگە قاراپ تۇرۇپ قالغىنىمىزنى كۆرۈپ ، چېچىلىپ ۋارقىرىدى :

ـــ نېمە دەپ تۇرىسىلەر ؟ تېز قېچىڭلار .

بۇۋىسارە ماڭا مۆلدۈرلەپ قاراپ ياش تۆكۈشكە باشلىدى . مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەيتتىم .

ئىتنىڭ كۇچەپ قاۋۇشى بىلەن ئېسىمنى يىغدىم . ئەمدى يول تەرەپتىنمۇ ، قازىخانا ئادەملىرىنىڭ كەينى تەرىپىدىنمۇ ئون - يىگىرمە ئاتلىق ئادەم بىز تەرەپكە كەلمەكتە ئىدى . ئۇلارنىڭ كىيىنىشلىرىدىن يامۇلنىڭ يايىلىرى ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى . دېمەك ، ئەمدى قانات چىقىرىپ ئۇچۇپ قۇتۇلمىساق ، قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغانلىقى ئېنىق بولۇپ قالغاندى . بۇۋىسارىنىڭ بايا تىنىقى مەسلىھىتىنى قوبۇل قىلىشقا قارار قىلدىم .

« پايدىسىز قارشىلىق قىلىپ نابۇت بولغۇچە ، تۇتۇلۇپ كەتسەكمۇ كېتەيلا ، ـ دېدىم ئىچىمدە ، ـ دېمىسىمۇ ، نېمە گۇناھىمىز بار ؟ بۇ ئىككى قۇدىنىڭ ئۆزەگىگە سوقۇشتۇرۇپ ، مەنمەنلىك تالىشىشىدىن چىقىۋاتقان پالاكەتتۇر ، بەلكىم . بىزدە ئىلىپ قاچقان نەچچە يۈز سەرلەپ ئالتۇن بولمىغاندىكىن ، تىللاپ ، ئۇرۇپ ، قاماپ بېسىقىغا چۈشەر ... »

بىزنى تۇتقۇچىلار يېقىنلىشىپ قالدى . ئاتلىقلار نېمە سەۋەبتىن كەلگەنلىكىمىزنى ئاستىلاتقان پىيادىلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتۈشكە ھەرىكەت قىلمايتتى . ئىككى ئالدى پۇتىنى دۆگىگە ئىلىۋالغان ئىت غەزەپ بىلەن شىددەتلىك قاۋايتتى . مومای دەم تۇتقۇچىلارغا ، دەم ئىككىمىزگە قاراپ :

ـــ خۇدايا پاك پەرۋەردىگارا ، ئۆزۈڭ ھەممىگە قادىر . شۇ ئىككى بىگۇناھ سەبىگە ھامىي بولغايسەن ... ، ـ دەپ تەكرارلايتتى .

ـــ ئەنە ئۇ ، داخان ! ـ دەپ پىچىرلىدى بۇۋىسارە ماڭا چاپلىشىپ

تۇرۇپ .

ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە قاراپ ، ئاتلىقلارنىڭ كەينىدە ئات مىنىپ كېلىۋاتقان تۆنۈگۈنكى داخاننى كۆردۇم . ئۇنىڭ يېنىدا سەپتىن تاشقىرى بىر يايى كېلەتتى . يايىلارنىڭ باشلىقى سىياقىدىكى بۇ ئادەم داخانغا بىر نېمىلەرنى دەۋاتسىمۇ داخان گەپ يانمۇرمايۋاتاتتى .

پىيادىلەر بىزگە بەش قەدەمچە يېقىنلاپ كېلىپ توختاپ قالدى . قوللىرىغا قىسقا كالتەك تۇتقان ئاتلىقلار ئۇلارنىڭ كەينىدە توختىدى .

ـــ ئەنە شۇ ئىككىسى ، ـ دەپ بىزنى كۆرسەتتى داخان .

يايىلارنىڭ باشلىقى بىر نېمە دەي دېگۈچە مومای داخاننى كۆرۈپ قالدى ـ دە ، تىترەپ كەتتى . ئۇ دوگىغاقلاپ بېرىپ پىيادىلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ ، داخاننىڭ ئېتىنىڭ يېنىغا باردى . ئاندىن نېمە دەيدىكىن دەپ قاراپ قالغان داخاننىڭ پۇتىغا ئېسىلىپ يىغلاپ كەتتى ۋە :

ـــ نا ئەھلى كاپىر ، سېنىڭ مەدىنىگە بېرىپ جۇمە ئوقۇپ قايتقىنىڭ مۇشۇمۇ ؟ سېنىڭ باشلاپ كېلىدىغان خەلقىڭ مۇشۇ يۇندىخور ئىتلارمىدى ؟ خۇدا نېمىشقا سەندەك تۇزكور مۇناپىقنىڭ زۇۋانىنى بەنت قىلمۇەتمىگەندۇ ... ؟ ـ دەپ قاغاپ تىللاشقا باشلىدى .

داخان باشتا بۇ مومای پۇتۇمغا ئېسىلىپ شەپقەت تىلەيدۇ ، دەپ ئويلاپمىدىكىن ، كېيىن ئۇنىڭ تىل ، ئاھانەت ، قاغىش يامغۇرلىرىغا چىداشلىق بېرەلمەي مومای تۇتۇۋالغان پۇتىنى يۇلقۇپ تارتىۋېلىشقا ئۇرۇندى . مومای قوناق شېخىدەك ئورۇق بولسىمۇ ، قەھر - غەزەپتىن كۈچ ئالغان قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ پاقالچىكىگە ئېسىلغانچە بىر ئىزدا تۇرالمايۋاتقان ئاتنىڭ تىپىرلىغان يۇنلىشى بويىچە پىرقىراپ تۇرۇپ تىللايتتى .

ـــ ئىلاھىم ، ئۇچ كۈن ئىچىدە ئاغزىڭدىن قان كېلىپ ئۆلەرسەن تۆگىگۇز ! ئىلاھىم ، گۆرۈڭدە يىلان - چايانلار ئەتىجانىڭنى بېسىپ كەتكەن پىتلاردىنمۇ بەتتەر ئاۋۇپ كەتسۇن ! تۆگىگۇزمۇ يۇندا يالاتقان ئادەمنى يەنە كۆرسە قۇيرۇقىنى شىپاڭشتىدۇ ، سەن تۆگىگۇز چىلىك ۋاپاسىز بىلمەيدىغان مۇناپىق ...

ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىدىغان بۇ تىللاشلار

داخانىنى يايى ۋە مىرشاپلار ئالدىدا تولىمۇ ئوسال قىلۋەتكەنلىكتىن ، ئۇ بىكار قىلالمايۋاتقان پۇتىنى تارتقۇشلاپ يۇرۇپ ، يېنىدىكى يايى باشلىقىغا ۋارقىرىدى :

ـــ سىلى ... قامچىنى بېرىڭ ، قامچىنى !

يايى باشلىقى قامچىنى بېرىپ يۇرمەي ، ئېتىنى دېۋىتىپ يانداپ كېلىپ ، مومايغا قامچا سالدى . بويۇن ، يۇزىگە ئۇرۇلغان قامچا مومانىڭ ئاغزىنى بىر دەملىك تىنجىتتى . قاراڭ كەتكەن كىر تۇماق يەرگە چۈشۈپ كەتتى . چوققىسى ئايپاكلىشىپ قالغان باشتىكى ئاپئاق ، تارالمىغان چاچلار مومانىڭ قان ئېقىۋاتقان يۈزىنى توسۇۋالدى . ئۇ شۇ چاغدىمۇ داخانىڭ پاقالچىقىنى قويۇۋەتمەي :

ـــ سەگ ... ! ـ دەپ ۋارقىرىدى .

ئىككىنچى قامچا ئۇنىڭ بېشىغا تەگدى . مومانىڭ ئۇنى ئۆچۈشى بىلەن تەڭ قوناق شېخىدەك قوللىرىمۇ داخانىڭ پۇتىدىن ئايرىلدى ، ئۇ گۈپپىدە يېقىلدى . بۇ ئىشلارغا ئارىلىشالمايۋاتاتتىم . شۇ ئارىلىقتا ھېلىغىچە قاۋاشتىن توختىمىغان ئىت ئىگىسىنىڭ چاقىرىشى بىلەن ئېتىلىپ بارغانچە داخانىڭ يالىڭاچ ئوشۇقىغا ئېغىز سالدى . داخان چىرقىرىغىنچە ئاتتىن غۇلاپ ، ئات تۇۋاقلىرى ئاستىدا تىلغىنىپ كەتكەن يۇمشاق ، شورلۇق توپا ئۈستىگە دۇم يېقىلدى . بۇ ئىش شۇنچىلىك تېز ئارىدا يۈز بەردىكى ، ھېچ ئىشلار بولۇۋاتقىنىنى ئاڭقىرىپ بولغۇچە ، ئىت ئەمدى يايى باشلىقىنىڭ پاقالچىقىغا ئېسىلدى . بۇنىسى ئۆتكۈر كېيىۋالغىنى بىلەن ئېتىنىڭ ئۆتكۈر ئېزىقلىرى شاۋرۇندىن ئۆتۈپ ، ئۇنىڭ پاقالچاق گۆشىنى قاسۋېلىشقا دالدا بولالمىدى . ئات ھۆركۈپ ، مۆڭگەكلەپ ، داخانىڭ بوش ئېتىنى ھۆركۈتتى . يايى باشلىقى ئاتتىن يېقىلىشى بىلەنلا ، داخانىڭ ئېتى ئۇنىڭ يۇگەنىدىن چىقىرالمايۋاتقان قولىنى تارتىۋېلىشنى كۈتمەي سۆرىگەنچە يول تەرەپكە چېپىپ كەتتى .

ئېتىنىڭ شۇ ھالىدىمۇ بولدى قىلغۇسى يوق ئىدى . ئۇ قوغلاپ بېرىپ داخانىنى بىر ھازا تالىدى . قانداقتۇر سەۋەب بىلەن قولى يۇگەنىدىن ئايرىلىپ ، ئىككى قەبرە ئارىلىقىدا يېتىپ قالغان داخان ۋارقىراپ

جارقىراشتىن تىنجىپ قالغاندا ئۇ قايتىپ كېلىپ ، يايى باشلىقىنى تالىغىلى تۇردى .

قازىخانا ئادەملىرى بىلەن يامۇلنىڭ ئاتلىقلىرى قوشۇلغاندا ئوتتۇز نەچچە بولاتتى . ئۇلار داخان بىلەن يايى باشلىقى تالىنىپ شۇ ھالەتكە كەلگىچىمۇ يا ئادەمنى قۇتقۇزۇش ، يا ئېتىنى بىر نېمە قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشماي قاراپ تۇرىۋەردى . ئاخىر بولالماي قالغان يايى باشلىقى پەستە ئېغىناپ يۇرۇپ ۋارقىرىدى :

ـــ ئېتىنى ئۆلتۈرۈڭلار . ئېتىنى ئۇرۇڭلار ! نېمىشقا قاراپ تۇرىسىلەر ؟

ئوتتۇز نەچچە ئادەم ھەرىكەتكە كەلدى . قازىخانا ئادەملىرىنىڭ قولىدا قامچا ، ئاتلىق يايلارنىڭ قولىدا قىسقا كالتەك بولغىنى بىلەن ئېتىنى دەرھاللا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈشكە ئامالسىز قالدى . ئېت ئاتلارنىڭ چېتىدىن ، ئادەملەرنىڭ ئارىلىقىدىن شۇڭغۇپ ئۆتۈپ ، ئۆزىنى تەرەپ ـ تەرەپكە ئۇراتتى . ئاتلار ھۆركۈپ ، بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇپ كىشنەيتتى ، مۆڭگەكلەيتتى . ئاتلىقلارنىڭ ئۇرغان كالتەكلىرىنىڭ كۆپى ئېتىقا تەگمەي ، پىيادىلەرنىڭ باش ، دوللىرىغا تېگەتتى . پىيادىلەر سالغان قامچىمۇ ئېتىقا بىرەر بىر تېگىپ ، ئاتلارنى ھۆركىتىش ، مۆڭگەكلىتىش رولىنى ئويناپتتى .

مومايىنى يۆلىگىم ، باش ـ كۆزلىرىدىكى قانىنى سۈرتۈپ ، يېرىلغان جايلارنى تېڭىپ قويغۇم بار ئىدى . ئەمما ، شۇ تاپتا بۇنى قىلغىلى بولمايتتى . شۇڭا ، ئېچىم ئېچىشىۋاتقان بولسىمۇ ، يۈز بېرىۋاتقان بۇ مالامەتكە ئەقلى يەتمەي تۇرۇپ قالغان بۇۋىسارىگە :

ـــ سەندىلمىنى پۇتلىرىغا سېپىۋالسىلا ، بىز ماڭغاچ تۇرايلىمىكىن ، ـ دېدىم ، ـ ئوتتۇز ئادەم سىياق ئېت بىر ۋاپادار ئىت بىلەن خېلى ئېلىشىدىغاندەك تۇرىدۇ . ئىككىمىزگە بۇ يەردە قىلىشىدىغان ئىشمۇ يوقتەك ، قاراڭغۇ بەك قويۇقلىشىپ كەتكۈچە بىر يەرلەرگە مۆكۈۋالارمىز ...

بۇۋىسارە سەندىلمىنى ئۆرە تۇرغان ھالدىلا پۇتىغا ساپتى . ئۇنىڭ

قولىدىن يېتىلەپ ، شۇ تاپتا ماڭغىلى بولمىدىغان ، ئادەمسياق ئىتلارنىڭ كۆزى ئانچە چۈشمەيدىغان قەبرىلەر ئارىسىدىن بۆسۈپ ، قادىر خانىنىڭ گۈمبىزى تەرەپكە مېڭىپ كەتتىم . كەينىمىزدىن ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ، ئىتنىڭ غەزەپ بىلەن كاڭشىشلىرى ، ئادەملەرنىڭ قېيا - چېيا ، داد - پەر ، ياد ۋە تىللاشلىرى ئاڭلىناتتى . بۈۋىسارە تېز ماڭالمايۋاتاتتى . سەندەل پۇتىغا بەكلا بوش كەلگەنلىكتىن ، ھەر ئىككى قەدەمدە بىر توختاپ ، پۇ تىدىن نۆۋەتلىشىپ چۈشۈپ قېلىۋاتقان سەندەلنى سېپىش ئۈچۈن ئاۋارە بولاتتى . شۇنداقتىمۇ ئۇنى تاشلىۋېتىشكە بولمايتتى . چۈنكى ، ئۇچى ئۇچلۇق قاتتىق شور بىلەن تىكەنلەر ئۈستىدە يالىڭاياغ ماڭغىلى بولمايتتى .

نىھايەت ، بىز گۈمبەزنىڭ قورۇق تېمىغا ئولاشتۇق . سولغا بۇرۇلۇپ ، گۈمبەز ئالدىدىكى سەيناغىمۇ كەلدۇق . شۇ چاغدا مەقبەرە دەرۋازىسىدىن جۇل - جۇل كىيىم كىيگەن ، كىر ۋە مەينەت ، چاچ - ساقاللىرى ئۆسكەن ئۈچ - تۆت كىشى چىقىپ قالدى . بۈۋىسارە ماڭا پىچىرلىدى :

— ئايىغىم ياخشىراق بولغان بولسا ، پۇتلىكاشاڭ بولماي يىراق كېتىپ قالار ئىدۇق . مانا ئەمدى خۇپىتەندىن قېچىپ ، تاراۋىغا ئۇچرايدىغان بولدۇق ، - دېدى بوش ئاۋازدا .

— خۇپىتەندىنمۇ قاچالمايدىكەنمىز ، - دېدىم سول تەرەپنى ئىشارەت قىلىپ .

بۈۋىسارىمۇ شۇ تەرەپكە قارىدى . ئىتنى يىغىشتۇرۇپ بولغان بولسا كېرەك ، كەينىمىزدىن يەتتە - سەككىز ئاتلىق چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى . ئوڭ تەرىپىمىزدىمۇ ، بايا تىن مېڭىپ كەلگەن ئارقا تەرىپىمىزدىمۇ ئاتلىق ۋە پىيادىلەرنى كۆردۈم . قېچىپ كېتەلمەيدىغىنىمىز ئېنىق بولۇپ قالغانىدى .

— سىلى نېمە ئادەم ؟ - سورىدى شۇ چاغدا مەقبەرە دەرۋازىسىدىن چىققان كىشىلەردىن بىرى . قاراڭغۇلۇق ئۇ تەرەپتە قويۇق بولغانلىقتىن گەپ قىلغۇچىنىڭ رەڭگى - روينى ئوچۇق كۆرگىلى بولمايتتى ، - گەپ قىلىڭلار ! - ئۇنىنى كۆتۈردى ئۇ ، - بايا تىنىڭىزى ئاق چاچ مومايىنىڭ كەسى ئالدىدىكى ئۆپۈر - تۆپۈر نېمە ۋەجدىن چىقتى ؟ سىلەرنى نېمىشقا ئوغلايدۇ ... ؟

سوئاللارغا ئالدىرىماي بىر - بىرلەپ جاۋاب بېرىپ بولغىلى بولمايتتى . مومايىنىڭ گۈمبەز ئىچىدىكى ئادەملەرنىڭ پەيلىنى تونۇشتۇرۇپ ئېيتقان سۆزلىرى تېخى يادىمدا بولغانلىقتىن ، مېنى تېخىمۇ سۇر بېسىۋاتاتتى . مەن بايىلار بىزنى تۇتۇپ بولغۇچە ئارىلىقتا ، بۇ كىشىلەرگە يەم بولۇپ كەتمەسلىك ، ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈنلا جاۋاب بەردىم :

— بىز ئەر - خوتۇن ، ئاتا - ئانىلىرىمىز رازى بولمىسىمۇ ، قېچىپ تۇي قىلىۋالغانلىقىمىزدىن ئۇلار تۇتۇمىز دەپ قوغلاپ يۇرىدۇ ...

— ھە ، مۇنداق گەپ ئىكەن - دە ؟ - دېدى ئاۋازىدىن ياشانغانراق يەنە بىر كىشى ، - بالدۇرراق ئۇقماپتىمىز - دە ! بىز تېخى سىلەرنى يانچۇقچىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغان يەردىن قاچقان ئوغرىلار مىكىن ، دەپتۇق . ئىچكىرى كىرىڭلار ... بىز سىلەرنى تۇتقىلى قويمايمىز ... دەرۋازىنى ئاچماي خۇپتەندىن يانغىچە تارتىشاق ئوينىساق ، بىزنىڭ ھەممە يارەنلەر يىغىلىپ بولدۇ . يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىمنىڭ روھىناتى مەدەت بەرسە ، يايى تۇگۈل دوتەينىڭ چىرىكلىرى كەلسىمۇ بوي بەرمەيمىز ...

بۇ كىشىنىڭ ئاۋازى قەتئىي ، لېكىن مۇلايىم ئىدى . گەپ ئاھاڭىدىن چىقىپ تۇرغان ئىشەنچ ئونىڭ سۆزىگە گۇمان تۇغدۇرمايتتى . لېكىن ، مومايىنىڭ تەرىپلىشى بويىچە بۇ ئادەملەر باشقىچە بولۇشى كېرەك ئىدى . مومايغا ئىشىنىشىنىمۇ ياكى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگىنىم بويىچە چىقارغان ئەقلىي خۇلاسىگە ئىشىنىشىنىمۇ بىلەلمەي قالدىم . ئىككىلىۋاتقىنىمنى كۆرگەن ھېلىقى ئادەم ئەمدى ئاۋازىنى ئۆزگەرتتى :

— ئاللا ئالدىدا گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولساڭلار قېچىپ يۈرمەي ، تۇتۇدىغانلارنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ مېڭىڭلار . يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىمنى تىنچ ياتقىلى قويۇڭلار ، بىزنىمۇ بىسەرەمجان قىلماڭلار ...

نېمە بولسا بولسۇن دەپ دەرۋازا تەرەپكە قەدەم تاشلىدىم . بۈۋىسارە بۇ يەردە شورمۇ ، تىكەنلەرمۇ يوقلۇقىنى كۆرۈپ سەندەلنى قولىغا ئېلىپ

ماڭا يانداشتى . بىز بوسۇغىدىن ئاتلاپ تۇرۇشىمىزغا ئاتلىقلاردىن ئۇچى دەرۋازا ئالدىدىكى سەيناغا يېتىپ كەلدى . مەقبەرىدىن چىققان كىشىلەرنىڭ ئۇچى ئەر ، بىرى ئوتتۇرا ياشلىق ئايال ئىكەنلىكىنى شۇ يەردىلا بىلدىم . ئۇ تۆتەيلەن بىزنى كىرگۈزۈۋېتىپلا دەرۋازىنى ئېتىۋالماقچى بولغانىدى ، ئۇلگۈرەلمىدى . ئۇچ ئاتلىققا يەنە ئۇچى قوشۇلۇپ ئاتلىرىدىن چۈشتى ده ، دەرۋازىغا ئېتىلىپ كەلدى .

— مۇقەددەس يۈسۈپ قادىرخان غازى پادىشاھىمنىڭ ئېتەكلىرىگە ئات دەسسىتىپ نېمە قىلىشماقچى سەنلەر ؟ دەپ سوردى دەرۋازىنى قوغدىغان ئەنلەپ تۇرغانلاردىن بىرى .

— ساڭا گەپىنىڭ پارچىسى يوق تېجىمەل ، - ئاتلىرى چۈشكەنلەردىن بىرى يېقىنلاپ كەلدى ، - ساڭا ئوخشاش يۈزىنى يۇمايدىغان شەقىلەر شۇنداق ئۇلۇغ مازارنى خارلاپ يۇرۇشسەڭ بولىدىيۇ ، بىز يولدىن چىققان شەرىئەت ئاسىيلىرىنى تۇتۇش ئۈچۈن كېلەلمەيمىزمۇ ؟

— كىمنىڭ ئىجازىتى بىلەن مازارغا كىرىشسەن ؟ - سورىدى مەقبەرىدىن چىققان كىشىلەردىن بىرى .

شۇ چاغدا يېتىپ كەلگەن ، گېپىدىن قارىغاندا ئېت تالۋەتكەن يايلار باشلىقى غەزەپ بىلەن :

— گەپ تالىشىۋاتقان قايسى ئەبگاھ ئۇ ؟ - دېدى ۋە بىرلەپ ئىككىلەپ يىغىلىپ قالغان ئادەملىرىگە بۇيرۇدى ، - نەشىكەش ، ئوغرى قىمارۋازلارنىڭ ھەننۋاسى يىغىلىپ بولغۇچە تۇرامتىڭلار ؟ بېسىپ كىرىپ تۇتۇڭلار !

قازىخانا ئادەملىرى بىلەن يامۇل يايلىرى ئاتلىق كىرمىگەن بولسىمۇ ، پىيادە يوپۇرۇلۇپ كېلىشتى . دەرۋازىنى كەگەنلەپ تۇرغانلار قەدەمىمۇ قەدەم چېكىنگەن بولسىمۇ جىق ئادەمگە بەۋا كېلەلمىدى . ئىنسان رىشى ، نېرى تۇر - بېرى تۇرلاردىن كېيىن يايلار باشلىقىنىڭ يەنە بىر بۇيرۇقى ئاڭلاندى :

— مىرزامنىڭ قىزىدىن باشقىسىنىڭ خامىرىنى تۇزلەپ بولسىمۇ تۇتۇڭلار ، نېمانداق بوشاڭ نېمىلەرسىلەر ؟

ئۇنىڭ ئۇنى پەسلىشى بىلەن تەڭ قامچىنىڭ تارسىلدىشى ئىشتىلدى . مەقبەرىدىكى ئايال بولسا كېرەك ، ۋارقىراپ تاشلىدى . ئەمدى بىزنى قوتقۇزماقچى بولغان ھېلىقى كىشىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدىم :

— بولمىدى ، يۈسۈپ قادىرخان غازى پادىشاھىمنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بۇ ئەدەبسىز ، ئىمانسىز يوندىغا تېگىشكەن يايلارنى ئۇرۇڭلار ...

ئۆپۈر - تۆپۈر دەل بوسۇغىنىڭ ئىككى تەرىپىدە بولۇۋاتاتتى . بۇ ئىسارە ماڭا چىڭ چاپلىشىۋالغان بولۇپ ، يېرىم قاراڭغۇلۇق ئىچىدە تۇرتۇشۇاتقان ، مۇشتلىشىۋاتقان ئالمانغا قورقۇپ قاراپ تۇراتتى . جېدەل گەرچە ئوتتۇزغا قارشى تۆت كىشى تەرىپىدىن بولۇۋاتسىمۇ ، قارىماققا تەڭ بولۇنگەن ئىككى تەرەپ ئۇرۇشۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى . تۇتقىلى كەلگەنلەرنىڭ قامچا ، كالتەكلىرى ئۆزلىرىگە چۇشۇۋاتقاندەكمۇ قىلاتتى . ۋارقىراش ، ئىڭراش ، تىللاش بىرەر تىنىقمۇ توختمايتتى :

— ھۇ يۇندىخور يايى ، مانا ساڭا ...

— نەشىدە مېڭىسى سۈيۇلۇپ كەتكەن سارائ ، يولنى بىكار قىل . ساڭا بۇ ئىشقا ئارىلىشىپ نېمە كەپتىكەن ؟ ...

— كالتىكىڭنى قەلەندەرلەرگە ئۇرمامسەن ئىبلىس !

— پارىغا تويمىغان نەپسىگە ئۆزىنىڭ كالتىكىنى تىق !

— ...

مەن بۇ جەڭنىڭ مەقبەرىدىكى كىشىلەر ئۈچۈن پايدىسىز بولىدىغانلىقىنى پەملىدىم . تۆت تەرەپكە قاراپ قېچىپ چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ ياكى ئېغىز يوقلۇقىنى كۆردۈم ، ئالدىمىزدىكى دەرۋازا چىقىپ ئەتكىلى بولىدىغان بىردىنبىر ئېغىز بولسىمۇ ھازىر يايلار ۋە قازىخانىنىڭ ئادەملىرى تەرىپىدىن توسۇۋېلىنغانىدى ، بۇ يەردە بۇۋىسارە بىلەن مېنى ئۇچ ئەر ، بىر ئايال ئوتتۇزچە ئادەم بىلەن ئۇرۇشۇۋاتاتتى . بايا تىنمۇ بىر ئىككىمىزنى دەپ ئۆرە بولالىغۇچىلىكى يوق بىر موماي ئىتى بىلەن ئوتتۇزغا قارشى ئېتىلغان ۋە ئۆلمەگەندىمۇ ئۆلۈمگە يېقىن بېرىپ قالغانىدى . بۇلار مېنىڭ يۇرىكىمنى زەردە قىلىپ ، ئىزا تارتقۇزۇۋاتتى .

ئەگەر بۇۋىسارەمگە مالاللىق يەتكەن مۇشۇ بىر ئىش سادىر بولغان بولسا تۇرىۋېرىپ مەسلىھەت قىلىپ كۆرسۇن ، تۆت كىشىنىڭ قاملىنى بۆسۈپ ئۆتكەن ئىككى يايى ئۇدۇللاپ كېلىپلا بۇۋىسارە بىلەن ماڭا تەڭلا كالتەك سالدى . قاراڭغۇ قويۇقلىشىپ بېرىۋاتقانلىقتىن ، بۇۋىسارىگە تەگكەن كالتەك ئۇنىڭ ئەرىنى زەخمىلەندۈردى ، ئاڭقىرالمىدىم ، ئەمما بۇۋىسارە ئەنسىز چىرقىراپ ۋەتتى . دولامغا چۈشكەن ئىككىنچى كالتەكنىڭ ئاغرىقىنىمۇ سەزمەيدىغان بۇۋىسارىگە كالتەك تەڭلەۋاتقان يايىنىڭ دەل يۇرىنى چەنلەپ مۇشۇ ئاتتىم . يايى كەينىگە بىر مۇدۇرۇپ غىقىلداپ كەتتى . ئۇ بوش قولى بىلەن يۈزىنى چاڭگاللاۋاتقىنىدا قولىدىكى كالتەكنى تارتىۋالدىم . ئۇ كالتەكنى قويۇپ بېرىپ ، زوڭ ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇنى ئورنىدىن تۇرۇپ بۇۋىسارىگە ئازار بەرمەسۇن دەپ ئويلاپ ، پېشانىسىنى چەنلەپ كۆچ بىلەن بېرىپ تەپتىم . يايى ئېگىراپ كەينىگە يىقىلىپ چۈشتى . ئەمدى ماڭا شۇ چاغدىكى ئۇچ قېتىم كالتەك سېلىپ ۋايجان دېگۈزەلمىگەن ، تۆتىنچى قېتىم ماڭا يېمىنى چەنلەۋاتقان يايىنىڭ كالتەك تۇتقان قولىنىڭ بېغىشىغا كالتەك بىلەن بىرنى قويۇپلا كالتىكىنى چۈشۈرۈۋەتتىم ۋە يانتۇ بولۇۋاتقىنىدا قولىنىڭ ئۇستىگە بىر كالتەك سالدىم . بۇ يايمۇ ۋايجانلىغىنىچە يېنىپ قالدى .

ئىككى يايى ئۇستىدىن قازانغان غەلىبەم ماڭا كۆچ بېغىشلىدى . باشقا يەردە ، پەمىچە ، يەنە ئىككى يايى بىلەن قارا چاپانلىق بىر گەۋدە ئېگىراپ ياتاتتى . قارا چاپانلىقنى مەقسەتكە چىققان كىشىلەر ئارىسىدىكى ئايال دەپ گۇمان قىلدىم . شۇ چاغدا كاللامغا يايلار بىلەن قازىخانىدىكى ئادەملەرنى مەغلۇپ قىلىپ ، ئۇلارنىڭ ئېتىدىن ئىككىنى ئولجا قىلىپ ، چىپ كەتكىلى بولىدىغاندەك بىر تاتلىق خىيال كېرىۋالغانىدى . كەينىگە يېنىپ بېرىپ ئىگىنىنى سىلاپ تۇرغان بۇۋىسارىگە :

— سەل نېرىراق تۇرۇپ تۇرسىلا ، يايلار بىلەن غالچىلارنى چۈرۈۋېتەلەيدىغاندەك تۇرىمىز . ئاندىن ئېتىغا مېنىپ جانىنى ئالىمىز ، دېدىم .

ئۇنىڭ مەگزىدىن قان چىققان ، بۇ قانلار ئىگىكىدە توختاپ قالماي

ئىدى . ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىپ ، يايلارغا غەزەپلىنىپ ، ئاشۇ مەگزىنى سىلاپ قويماي دەۋاتاتتىم ، ئۇ ئەنسىز ۋارقىرىدى :

— كالتەك !

بۇرۇلۇپ سول قولۇمنى كۆتۈردۈم . سول قولۇمنى كۆتۈرۈشۈم ئاسان ھەرىكەت بولسىمۇ ، بېشىمغا چۈشۈۋاتقان كالتەكنى توسۇپ قالدى . قاتتىق ئاغرىقتىن چىشىمنى چىشلەپ ، ماڭا كالتەك ئۇرغان يايىنىڭ كۆزىگە كالتىكىمنى تىقتىم . ئۇ ئۆزىنى قاچۇرۇپ كۆزىنى ساقلاپ قالغان بولسىمۇ ، كالتەك بەربىر زاڭقىغا تەگدى . يايى ئۆزلۈكسىزلا كالتىكىنى تاشلاپ ئولتۇرۇپ قالدى . بۇۋىسارە شۇ يەرگە كەلگەندە ئاندىن

— بارسىلا ، خۇدايىم مەدەت بېرەر ، يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىم كۆچ قوشار ، - دەپ ئىجازەت بەردى ۋە باياتىن يايى تاشلۇۋەتكەن كالتەكنى قولىغا ئېلىپ ، سەل چېكىنگەن بولسىمۇ ئۆزىنى قوغداشقا تەييارلاندى .

ئەمدى ئىككىگە بۆلۈنگەن بۇ ماجىرا توپىنىڭ مەقبەرىدىن چىقىۋاتقان سېپىگە ئۆتكەنىدىم . بۇ يەردىكى ئىككى سەپ ئارىلىشىپ كەتكەنىدى . كىم - كىمنى ئۇرۇۋاتقىنىنى پەقەت دېيىشكەن سۆزلەر ئارقىلىلا پەرقلەندۈرگىلى بولاتتى :

— يامۇلنىڭ يۇندىخورلىرى بىلەن قازىخانىنىڭ كۆچۈكلىرىنى ئۇرۇڭلار !

— بىر چىشلەم ناننى ئوشۇق بەرسە نىسرا ياكى يەھۇدى دەپ ئايرىمايدىغان ئىمانسىز يوقاتقان غالچىلارنى ئۇرۇڭلار !

— يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىم ھايات ، ئۇنىڭ مۇقەددەس ئولى بىلەن ئۇرۇڭلار ... !

بۇ بىزنىڭ سەپتىكىلەرنىڭ قازىخانا ۋە يامۇلنىڭ ئادەملىرىگە قارىغان ھەم ئۆزىنىڭ قەيەردىلىكىنى قانداق ئۇرۇشقانلىقى ۋە يەنە قانداق ئۇرۇشىدىغانلىقىنى نامايىش قىلىدىغان سۆزلىرى ئىدى .

— ھارامزادە نەشكەشلەرنىڭ ھەممىسىنى تۇتۇڭلار !

— يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىمنى شېپى كەلتۈرۈپ ، ئۇلۇغ مازارنى خارلاۋاتقان ئوغرىلارنىڭ ئېزىقىنى چېقىڭلار !

— شەرئىتتى غەررار يولدا ئاسىيلارنىڭ تىلىنى كېسىڭلار ...!

بۇ يامۇل يايلىرى ۋە قازىخانىدىن چىققانلارنىڭ بىزگە قارىتىپ ئېزىنىڭ تۇرغان ئورنىمىزنى ھەمراھلىرىغا ۋاقتى - ۋاقتىدا ئاگاھلاندۇرۇپ ئېيتقان سۆزلىرى ئىدى .

ئۇرۇشقانسېرى بىز تەرەپتىكىلەرنىڭ ئۇنى بوغۇلۇپ ، پەسىپ ئۇ لىغىلى تۇردى . قازىخانىنىڭ ئادەملىرى بىلەن يامۇل يايلىرى سانى ئۇ بولغانلىقتىن ھەم بالدۇرقىدەك تۇتۇش ئۇچۇنلا دۆۋېلىشىپ كېلىۋاتا ئۇرۇپ كاردىن چىقىرىش ئۈسۈلىنى قوللانغانلىقتىن ، پەيدىنپەي قىسا بىزنى دەرۋازىنىڭ ئىككى ياقىسىسىدىكى تامنىڭ تۆۋىگە قاپسۇالدى . قوناق سوقۇۋاتقاندەك نۆۋەت بىلەن چۇشۇۋاتقان كالتەكلەرنىڭ ئا قالدىم . بۇ جەق كالتەكلەر ئارىسىدىن بۆسۈپ چىقىپ كې ئۇرۇنۇشلىرىم بىكار بولۇپ چىقتى . دولا ، بىلەك ۋە قوللىرىمنىڭ بې كەينى - كەينىدىن ئۇرۇلغان كالتەك ، قامچا تەسىرىدىن قولۇمدىكى كالتەكنى ئىشلىتىش تۇگۈل ، بەدىنىمدە « قول » نامليق ئەزايىم بار ، بۇ لۇقنىمۇ سېزىلمەيتتىم . بېشىمغا تېگىۋاتقان كالتەكلەر مېنى گەرەڭ قا قويۇۋاتاتتى . ئاشۇ ئەھۋالدا ئەمدى تىرىك قالمايدىغانلىقىمنى ھايات ئەمدىن ، بۇۋىسارىدىن ئايرىلىپ قالدىغانلىقىمنى ھېس قىلدىم . خىرقى مەرتىۋە يارىمنى بىر كۆرۈۋېلىش ، ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىرىۋېلى ئۇچۇن بويۇنداپ بۇرۇلۇشۇمغا بېشىم ۋاڭشىپ ، قۇلىقىم غوڭۇلداپ كەتتى كۆز ئالدىم بوياپ قويغاندەك قىپقىزىللىق ئىچىگە چۆكتى . بۇرنۇم ۋە ئې بوشلۇقىمغا تۇزلۇق ، ئىسسىق ، قويۇق سۇيۇقلۇق توشۇپ كەتتى . ھې نېمىنى كۆرەلمىدىم ۋە سېزەلمىدىم ...

سېزىمىم ۋە تۇيغۇلىرىم قاچان ، قانداق قىلىپ ئەسلىگە كې قالدى ؟ بۇنى بىلمەيمەن ، يەنىلا يايلار بىلەن قازىخانا ئادەملىرىنىڭ چىدە تۇرۇۋاتقىنىمەن ، دەپ بىلەتتىم . پوت ، بەل - بېقىنلىرىم كالتەك مۇشت يېغىۋاتقاندەك ئاغرىيتتى ، بېشىم لوقۇلداپ ئاغرىپ ، قۇلاقلىرىم

نىلا غوڭۇلدايتتى . بۇلارنى سەزگىنىم بىلەن ھېچنېمىنى كۆرەلمەيتتىم . كۆز ئالدىم قىزىلچىلىق ئىچىگە چۆككەن پېتى تۇراتتى ...

بۇۋىسارەم نەدىدۇر ، نېمە ئىش قىلىۋاتقاندۇ ، ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەنمىدۇ ؟ چۈشۈپ كېتىشى تۇرغان گەپ ، ئەمما ، ئۇ ھەلۋىنلار ئۇرۇپ - تارتقۇشلاپ ئازار بەرگەندىمۇ ، ياكى باشلىقى دېگەندەك ئورماي تۇتقانمىدۇ ؟ دەپ تىت - تىت بولاتتىم . ئۇنىڭ تۇتسا ماقۇل دەپ ، « بۇر » دېسە « خوپ » دەپ مېڭىشىغا كۆزۈم يەتمەيتتى . ئۇنىڭ قولىغا كالتەك ئالغانلىقىنى كۆرگەنىدىم . بۇلارنى ئەسلەش بەدىنىمنىڭ ئاغرىقىدىنمۇ بەكرەك ئازاب ئېلىپ كېلەتتى ...

بۇ سېزىم ۋە تۇيغۇلار ئالمىشاتتى ، تەكرارلىناتتى .

بۇ سېزىم ۋە تۇيغۇلار مەندىن تاشقىرى ، مۇستەقىل ھالەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقاندەك بىلىنەتتى . ئۆزۈم بولسا ئۇلارنى نېرىدىن ئۆزىتىۋاتقاندەك بولاتتىم ...

شۇنداق بىر ۋاقىتلار كېلىپ ، پېشانەمدە ، ئىككى چېكەمدە باشقا بىر ئادەمنىڭ بارماقلىرىنى سېزەلەيدىغان بولدۇم . بۇ بارماقلارنىڭ كىمگە تەۋەلۈق ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىم . چۈنكى ، كۆز ئالدىمدا بويىپ قويغاندەك قىپقىزىل تۇتۇقلۇق يېيىلغانىدى ...

شۇنداق بىر ۋاقىتلار كېلىپ ، ماڭا ئەمدى خېلى تونۇشلۇق بولۇپ قالغان بارماقلارنىڭ جاۋغىيمنى - لەۋلىرىمنى سىيلاشتۇرۇۋاتقىنىنى سېزەتتىم . بۇ بارماقلار ئاغرىپ كەتكەن قوۋزۇرىمنى تارتىپ ئېچىپ ، ئاغزىمغا لاۋزا - بەتتام ، يىرىك سۇيۇقلۇقلارنى قۇيۇاتتى ...

بۇ بارماقلارنىڭ ھەرىكىتى تەكرارلىناتتى . ئەمدى بۇ بارماقلارنى قاپلىغىنىڭ ئۈستى ۋە يانلىرىدىمۇ سېزىدىغان بولۇپ قالدىم . كۆز ئالدىدىكى قىزىلچىلىق بالدۇرقىدىن سۆزۈكلەشكەندەك ، سۇسلاشقاندەك ، قىزىل رېڭى ئازىيىپ ، ئاقۇش سېرىق رەڭگە ئالمىشىۋاتقاندەك بولاتتى ...

سەزگۈلىرىمۇ يېڭىلىنىپ باراتتى . ئەمدى ئۆزۈمنى يۇسۇپ قادىرخان غازى پادىشاھىم مازىرىدىن ئايرىپ چۈشىنىشكە باشلىغانىدىم . ئەمدى ئۇ يەردە ئەمەس ، باشقا بىر يەردە ئىدىم . ئۇنداق بولسا مەن نەدە ؟

قانداق بولۇپ ئۇ يەردىن ئايرىلىپ قالدىم ؟ « ئۇر - چاپ » ، « سۇر ، يىقىت » ئاۋازلىرى نېمىشقا ئاڭلانمايدۇ ؟ بۇۋىسارىنىڭ ئۆزىنى كۆرەلمەسلىكىمۇ ئاۋازىنى ئاڭلىشىم كېرەك ئىدىغۇ ... ؟ بۇلار توغرىسىدا ھېچنېمە بىلمەيتىم ...

ئاقسۆڭەت مەن كۆزۈمنى ئاچتىم . كۆز ئالدىم روشەن ئەمەس ، كۆزۈمگە تور تارتىپ قويغاندەك بىلىنسىمۇ ، نەرسە ۋە يورۇقلۇقنى ، قاراڭغۇلۇقنى ئاڭقىرالايدىغان بولدۇم . بىراق ، قادىلىپ ئۆزاقراق قارىيالمايتتىم . قاپقىمنىڭ ئېچىگە قۇم تىقىۋەتكەندەك كۆز ئىچىم ئېچىشاتتى . قاپقىمنىڭ ئۇستىگە ئېغىر يۈك ئارتىلىپ قالغاندەك ، كۆزۈمنى يۇمۇشقا مەجبۇر قىلاتتى . كۆزۈمنى ناھايىتى قىسقا ۋاقىتلىق ئاچالىغان ئۇ پۈرسەتتە قىزىلى كۆپ ، سېرىق ۋە ئاق رەڭ ئارىلاشتۇرۇپ بويالغان ئۆينى پەرق قىلالىدىم . نۇرغۇن - نۇرغۇن كۆرۈپ بېقىشنى ئارزۇ قىلغان بارماقلىرىمۇ ئەمدى غۇۋا كۆرۈنۈشكە باشلىدى . بۇ بارماقلار پېشانە ، ئىككى چېكەم ۋە جاۋغايلىرىمنى سىلىغان چاغدىكى يۇمشاق بارماقلار بىلەن ئوخشىمايدىغاندەك تۇيۇلاتتى . چۈنكى ، مەن كۆرۈۋاتقان بارماقلار ئادەمنىڭ بارمىقىغا ئوخشىغىنى بىلەن شەكلى ناھايىتى يوغان ، تۇم ۋە ئۇزۇن ئىدى . يەنە ئۇستۇمدە ئېگىشىپ قاراپ تۇرغان چۆچەكتەك يوغان كۆزلەرنى ، دەرۋازىدەك كەڭ ئېغىز ۋە تۆۋرۈكتەك ئىگىز چىشلارنى كۆرەتتىم . ئېغىزلارنىڭ ئۇستىدە قوتازنىڭ قۇيرۇقىدەك ئۇزۇنلۇقتا ۋە تولۇقتا بۇرۇتمۇ بار ئىدى . ئېغىزلار ئېچىلىپ يېپىلىپ ، بىر نېمىلەرنى دېگەندەك قىلاتتى . بىراق ئۇ گەپلەر ماڭا ئاڭلانمايتتى .

« قىزىلى كۆپ ، سېرىق ۋە ئاقۇش رەڭ ئارىلاشتۇرۇپ بۇيالغان بۇ ئۆي قەيەر ؟ قوتاز قۇيرۇقىدەك بۇرۇت قويغان ، چۆچەكتەك كۆز ۋە دەرۋازىدەك ئېغىز ، تۆۋرۈكتەك چىشلىرى بار بۇ مەخلۇق ئادەممىدۇر ياكى دېۋىمىدۇر ؟ - دەپ ئويلايتتىم ئىچىمدە ، - مېنى بىر غايىب تىلسىمات دۇنياغا ئەكىلىپ قويغانمىدۇ ؟ بۇ مەخلۇقنىڭ چىكلىرىمدىكى بارمىقى كىچىك ۋە يۇمشاقتۇ ... ؟ » كۆز ئالدىمدىكى بۇ كۆرۈنۈشلەرمۇ ھەر قېتىم كۆزۈمنى ئاچسام قايتىلىنىدۇ ، يېڭىلىنىدۇ ، ئۆينىڭ بويىقى بارغانسېرى

ئاقىرىدۇ ، بارماقنىڭ بەدەنلىرىمنى تۇتقان چاغدىكى يۇمشاقلىقى يىرىكلىشىپ ، شەكلى كىچىكلەيدۇ . بۇلا ئەمەس ، كۆزلەرمۇ ، ئېغىز ، چىش ، بۇرۇتلارمۇ كىچىكلەيدۇ ...

ئۇ لەۋلەرنىڭ گەپ قىلغانغا ئوخشاش مىدىرلىشىمۇ تەكرارلىنىدۇ . لېكىن ، نېمىلەرنى دەۋاتقىنىلا ئاڭلانمايدۇ ...

كۆزۈم رەسىمى كۆرەلەيدىغان ، ئەتراپىمدىكى ھەممە نەرسە ئاۋۇالىدەك ، ماڭا ئەسلىدىكىدەك كۆرۈنىدىغان بولغۇچە يەنە تالاي كۈنلەر ئۆتتى . قۇلىقىمنىڭ ئاڭلاش ئىقتىدارى ئەسلىگە كەلگۈچە يەنە بىرمۇنچە كۈنلەرنى ، ھەتتا ئۆز ئاۋازىمنىمۇ ئاڭلىيالماي ئۆتكۈزدۇم . بېلىمنى روسلاپ ئۆرە بولۇشۇم مۇمكىن بولمىغاچقا ، تېخى راۋۇرۇس ماڭالمايتتىم .

سولاقلىق ئىكەنلىكىمنى بىلدىم . بۇ ئۆي قازىخانا مەھكىمە شەرئىيىسىنىڭ ھويلىسىنىڭ ئارقىسىدىكى يوغان ساراينى توسۇپ ياسالغان قاماقخانا ئىدى . قاچاندۇر بىر چاغلاردا ئات ئېغىلى قىلىنغانلىقى مۇشۇ كۈنلەردىمۇ تېگى - تەگدىن چىقىپ تۇرغان قىخ پۇرىقىدىن مەلۇم ئىدى . ئىككى تەرەپتىكى تامنىڭ ئادەم بويى يېتىدىغان جايىغا ئېچىلغان كۆزنەكلەرنىڭ بىر تەرىپىدىكىسى كىسەك بىلەن ئېتىپ تاشلىنىپ سۇۋۇۋېتىلگەن ، بىر تەرەپتىكىسىنىڭ تېشىغا ئادەم بىلىكى تومۇقىدىكى شادا مىخلۇېتىلگەن . ئۆينىڭ ئۇ يەر ، بۇ يېرىگە پاخال يېپىتىپ سېلىنغان بولۇپ ، بۇرۇن ئاشۇ پاخاللاردا ئادەم يانقانلىقىنى بىلۇېلىش تەس ئەمەس ئىدى . لېكىن ، ھازىر بۇ چوڭ ئۆيدە مەندىن باشقا بىرلا ئادەم بار ئىدى .

ئۇنىڭ ئىسمى مۇھەممەت ئاقچى ئىكەن ، ئوتتۇز يەتتە كۈندىن بۇيان ماڭا كىچىيۇ كۈندۈز غەمخورلۇق قىلىپ كەلگەن ، بارماقلىرى ، كۆز ، بۇرۇت ، ئېغىز ، چىشلىرى غەلىتە كۆرۈنگەن كىشى دەل شۇ كىشى ئىكەن . ئۇ ماڭىلىيمنى ، چىكىلىرىمنى ، قاپقىمنى ئۇۋۇلاپ ھارماپتۇ . تاماق يېگۈزۈپ ، سۇ ئىچكۈزۈپ ، ھاجىتىمنى راۋا قىلىپ كەپتۇ ۋە مېنى بۇاقىت ئۆلۈپ كېتىشىدىن ساقلاپ قاپتۇ .

ئۇنىڭ يېشى ، كۆزىتىشىمچە ئوتتۇز بەش ياشلاردا بولۇپ ، بويى ئېگىز ، تەمبەل ، مەغتا كىشى ئىدى . كۆزى چوڭ ، زىناق سۆگىكى پۈلتە-

يىپ چىققان ، كالپۇكى قېلىن بولغاچقا ، كۆرگەن كىشىگە يېقىمسىز تەسىرات قالدۇراتتى . ئەمما ، ئۇنىڭ ئەقىللىك ، زېرەك ، مېھرىبان ، باغرى يۇمشاقلىقىنى سەزدىم . ماڭا كۆيۈنۈپ ، مېنى يېڭىباشتىن ئادەملەر قاتارىغا ئېلىپ كەلگەنلىكى بۇنىڭ بىر مىسالى ئىدى .

ئۇ بۇ يەرگە قانداق ئەپكىلىنگىنىمنى سۆزلەپ بەردى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ سولانغىنىغا ئۇچ كۈن بولغانىكەن . مېنى يېرىم كېچىگە يېقىن بىر توپ ئادەم سۆرەپ ئەكىرىپ تاشلاپتۇ . يا ۋاراقرىماي ، يا ئىنجىقلىماي ، ھەتتا ئىگىراپمۇ قويماي يېتىۋەرگەنلىكىمدىن ، مۇھەممەت ئاقچى مېنى ئۆلگەن ئادەم ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلاپتۇ . ئۇنىڭ ماڭا غەمخورلۇق قىلىشىنىڭ باشلىنىشى ئەسلىدە ئۆز جېنىمدىن قورققانلىقتىن ئىكەن . يەنى ، قازىخانا ئادەملىرى مېنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپ ، بۇ يەرگە ئەكىلىپ تاشلىۋېتىپ ، كېيىن ئىككى مەھبۇس مۇشتلىشىپ بىرىنى بىرى ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ ، دەپ گۇناھ ئارتامدىكىن دەپ ئەنسىرەپتۇ . بارا - بارا ئۆزىدىكى ئادەمگەرچىلىك خىسلىتىنىڭ تۇرتكىسىدە كۆيۈنۈپتۇ . ئۆلمىگەنلىكىم ، مۇۋاپىق بېقىش تاپسام ئەسلىمگە كېلىدىغانلىقىم ئايان بولۇپ قالغاندىن كېيىن ، ئۇ ئۆز گۇناھىنى ئاللانىڭ مەغپىرىتى قىلىشىغا ئىشىنىپ ، ساۋاب تېپىش ئۈچۈن تېخىمۇ كۆيۈنۈپ بېقىپتۇ . بارا - بارا مەن جۆيلۈپ ، بىر ئايالنىڭ (ئەلۋەتتە بۇۋىسارىنىڭ) ئىسمىنى كۆپ تەكرارلىغاندىن كېيىن ، ئۇ جەھەننەمنىڭ سەۋەبچىسى مەن ئەمەسلىكىمنى ، ئىشىنىڭ تېغى ئىشق - مۇھەببەتكە چېتىلىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەپ « ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قېلىش ئۈچۈن » دەپ قىلغان غەمخورلۇقىنى ئاڭلىق غەمخورلۇققا ئايلاندۇرۇپ ، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپلا قالمىسۇن ، بەلكى يەنە ئاۋۇالقى بېجىرىملىككە قايتىپ ، ئىسمىنى تولا دەيدىغان شۇ مەھبۇبسىگە ئېرىشىسۇن ... دېگەن نىيەتكە كەپتۇ ، زورلاپ يېگۈزۈپ - ئىچۈرۈپ ، ئۆزى بىلىدىغان « ھۈنەر » لىرىنى ئىشقا سېلىپ ، بىرمۇ ئەزايىمنىڭمۇ ئېيبناق بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن تىرىشىپتۇ .

ئۇنىڭ ئۆزى توغرۇلۇق سورىغانلىرىمغا ئۇ :

— تېگىم يېڭسارلىق ، كەسپىم ، ئوغرى ، - دەپلا جاۋاب بەردى .

چۈچىدىم . نەزەربىمدە ئوغرى دېگەن بۇ كىشىدەك مېھرىبان كۆيۈمچان بولمايتتى . ئۇلار دەھشەتلىك ، رەھىمسىز ، ۋەھشىي كىشىلەردىن ئىدى .

ئۇ بېشىمدىن كەچۈرگەن سەرگۈزەشتىلىرىمنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ئېغىر تىنىپ ، خورسىنىش بىلەن :

— ئىشىك باقىدىغان يۇندىخورلارنىڭ ئۆزئارا قىلىشقان گېپىگە سەگىرسەم ، سىلىنى يامۇل قاماقخانىسىگە سولىسا دادىلىرىنىڭ پارا بېرىپ ئېلىپ چىقىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيدىغان ئوخشايدۇ . شۇڭا ، مۇشۇ ئېغىلغا سولاپ ساقىيىپ قوپۇشلىرىنى كۈتىدىكەن ، - دېدى .

— ئاندىن قانداق قىلار ؟

— سىلىنى شەھەر ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلۇېتىپ ، يامۇل قاماقخانىسىغا تاپشۇرۇپ بەرگۈدەك . جەمەلدە ئادەم ئۆلۈپتىكەن ئەمەسمۇ ؟ قاتىلنى قازىخانا بىر تەرەپ قىلالايدىغان ھوقۇققا ئىگە ئەمەس ، ئۇنى ھۆكۈمەت سورايدۇ ...

— يامۇل مېنى ئېتىۋېتەرمۇ ؟

— قازىخانىدىكىلەر ئەنسىرىگەن ئىش يۇز بېرىپ ، دادىلىرى پارا بەرسە ئاتمايدۇ . جىق بەرسە ئورنىلىرىغا باشقا بىر تەلپى كاجنى ئېتىپ ، سىلىنى قويۇپ بېرىشمۇ ، « قېچىپ كەتتى » قىلىشمۇ مۇمكىن ، - دېدى ئۇ ۋە سىنىماقچى بولغاندەك سوراپ قالدى ، - دادىلىرىنىڭ شۇنچىۋالا جىق ۋەجى بارمۇ ؟ قازىخانىدىكىلەر ئەنسىرىگۈدەك باي ، يامۇلغا پارا بېرىپ ئېلىپ چىقىپ كەتگۈدەك يۇز - ئابرۇيى بارمۇ ؟

— بايلىقى كاتتا باي ، يۇز ئابرۇيىمۇ بار . قۇتقۇزۇۋالاي دېسە ، قانچىلىك پارا كەتسە بېرەلىگۈچىلىك ماغدۇرىمۇ بار ... لېكىن ئۇ بايلىقنى ، يۇز - ئابرۇيىنى ھەرگىز ماڭا سەرپ قىلمايدۇ ، - دېدىم . شۇنىڭدىن كېيىن ، دادامنىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بەردىم . ئاخىرىدا شۇنداق دەپ قوشۇپ قويدۇم ، - ئۇ مېنى بالىسى بولغىنىم ئۈچۈن ئەمەس ، مەندىكى يۇز نەچچە سەر كۈمۈش بىلەن ئىككى تىللانى تېپىپ بېرىشىمدىن ئىلگىرى ئاتقۇزماسلىققا پارا بېرىدۇ ...

مۇھەممەت ئاقچى ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ كېتىپ :

ـــ مەنمۇ شۇنداق ئويلىۋېدىم ... بالىسى ھەپسىگە كىرىپ قالسا ، قانداقراق ئەھۋالىڭ دەپ يوقلىمىغىنى نېمىسى ؟ دەپ ھەيران قېلىۋېدىم ... ؟ ـ دېدى .

بىز كۇنلىرىمىزنى ئاشۇنداق پاراڭلار بىلەن ئۆتكۈزەتتۇق . ئۇ مېنى گەپنى پەس ئاۋازدا قىلىشقا ، قازىخانىنىڭ ئادەملىرى كىرگەندە قاتتىق ئاغرىق سىياقىغا كىرىۋېلىپ ، كۆزۈمنى ئاچماي يېتىپ ، ئىڭراپ قويۇشقا ئۇندەيتتى .

ـــ تازا بېجىرىم بولۇۋاتقۇچە بۇلارنىڭ كۆزىگە قويۇپ ئولتۇرالمايدىغان بولۇپ كۆرۈنسىلە ، ئۇنداق بولمىسا ، يامۇلنىڭ گۇندىسىغا سولىۋەتسە قۇتۇلماق تەس . سىلىنى سازايى قىلىۋېلىپلا يۆتكىمەكچى ئەمەسمۇ ؟

ـــ ھۆكۈمەت ئەجەب قازىخانىنىڭ گېپىمكە ماقۇل دەيدىكەن - ھە ؟

ـــ قازىخانا « ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئىتى غەرار » يولىنى تۇتمىز ، دىنى ئىشلىرىمىزنى ئۆزىمىز باشقۇرۇمىز ، دېگىنى بىلەن ، بۇ پۇقرانى ئالدايدىغان قۇرۇق گەپ . ئىككىسىنىڭ تېگى بىر . ھۆكۈمەتلىرى ملتىققا تايىنىپ بۇلاڭچىلىق قىلىدۇ ، قازىخانىلىرى « شەرىئەت » دەپ خەلقنىڭ كۆزىنى تېڭىپ قويۇپ ، ھۆكۈمەتكە پانۇس يېقىپ بېرىدۇ . شۇڭا ، لازىم بولسا بىر - بىرىگە ھەمدەم بولۇشۇپ تاپان يالىشىدۇ ...

بىزگە ئىككى ۋاق غىزا بېرەتتى . ئاش ۋاقتى مەھەلدە كەچىك بالىنىڭ مۇشتۇمچىلىك بىر زاغرا بىلەن بىر چۆچەك خۇدانىڭ سوغۇق سۇيىنى ، نامازغا ئەسىرىدىن يانغاندا ئاشۇ چۆچەكتە بىر ئوماچنى ئەكىرەتتى . بەش ۋاقىت نامازنى ئۆتەشنى تەلەپ قىلاتتى . تاھارەتكە سۇ بەرمەي ، « گۇناھكار دېگەن تەيەممۇم قىلىپ نامازغا ئوقۇيدۇ » دېيىشەتتى . مەنغۇ ئەھۋالىم شۇنداق ، نامازغا ئوقۇيالمايتتىم . مۇھەممەت ئاقچى بولسا ماقۇل دەيتتىيۇ ، ئوقۇمايتتى . « بىزنىڭ سولىنىپ ياتقىنىمىزنىڭ ئۆزى ئىبادەت ، ئىستغامەت . بىز بەش ئەمەس ، يىگىرمەتۆت ۋاق نامازغا ئۇستىدە ... » دەيتتى ئۇ .

ئۇنىڭ كېسەك بىلەن چاپلۇۋېتىلگەن چەتتىكى كۆزنەكنىڭ پەس تەرىپىدە يېمەكلىك ساقلايدىغانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم . بۇ نەرسىلەرنى ئۇ شامغا ئەزان چىقىپ بولغاندىن كېيىن ئالاتتى . چۈنكى ، شۇنىڭدىن كېيىن سولاقخانىغا ھېچكىم كىرمەيتتى . ئىككىمىزنىڭ ئالدىغا يېيىلغان داستىخاندا ھەسەل ، پەشمەت ، گۆش ، سامسىلارنى كۆرگەندە ھەيران قېلىپ سورايتتىم :

ـــ بۇ نەرسىلەرنى نەدىن تاپلا ؟

ـــ خۇدايىم بەرگەن ئىنىم . تېلىنى سورىماي يىمىشىنى يەۋەرسىلە . سوغۇق سۇ بىلەن ئوماچ ئىچىپزە ، ئۆرە تۇرغىلى بولامدىغان ؟ سىلىنىڭ ساقىيىشلىرىغىمۇ مۇشۇنداق ئۆزۈقنىڭ جىق پايدىسى تەگدى ...

بۇگۈن يەنە مۇشۇ ماۋزۇدا سۆز ئېچىلىپ ، ئۇ راستىنى ئېيتتى :

ـــ خۇپتەن مەھەلدە غېپىدە چىقىمەن - دە ، بەزىسىگە پۇل تۆلەپ ، بەزىسىگە پۇل تۆلىمەي سېتىۋالىمەن .

ـــ قانداق چىقالايلا ؟ - ھەيران بولۇپ سورىدىم .

ئۇ شادا مىخلانغان بىر كۆزنەكنى كۆرسىتىپ :

ـــ ئاشۇ يەردىن چىقىپ كىرىمەن ، - دېدى كۈلۈپ ، - كۆزنەكتىن ئۆگزىكە چىقىمەن . ئۆگزىدىن يان كوچىغا چۈشۈش ، ئۇ يەردىن چوڭ يولغا چىقىش تەس ئىشمىدى ؟ سىلىمۇ خېنىملىرى بىلەن ئۆگزىمۇ ئۆگزە ، يەنە كېلىپ ، سىرمەج ئاتلاپ يولغا چىقىشىپتىكەنلىغۇ ؟ مېنىڭ چىقىپ - كىرمىگىم سىلەرنىڭكىدىن ئاسان . بىر سەۋەب ، بۇ بۇرۇن ئىبغىل بولغاچقا سىرمەج تېمى يوق ، يەنە بىر سەۋەب مەن ئۆزۈم يالغۇز ، ئاندىن ئادەتلىنىپ كەتكەن ...

ئۇنىڭ ئوغرىلىق قىلىپ ياشىشى مۇمكىن ئەمەس ھالغا كېلىپ قالمىغاندىكىن ، باشقا كەسىپ قىلسا ئوبدانراق بولۇشى ھەققىدە نەسىھەت قىلغۇم كېلىپ قالدى :

ـــ نەرسە - كېرەكلىرى ئوغرىلانغانلار يىغلايدۇ ، پىغان چىكىدۇ ، ئاھ ئۇرىدۇ ، ئەمەسمۇ ؟

— ئوغرى بولماستىن ئىلگرى مەنمۇ شۇنداق ئىدىم ، - دېدى ئۇ قاپتىلىغا ئالماي ، - هوسۇل بەرمەيدىغان ئۇچ مو يېرىم بار ئىدى . ئەر - خوتۇن ئىككىمىز ئۈچيۈز ئاتمىش كۈن باش كۆتۈرمەي ئىشلىسەكمۇ ، ئۇچىمىز يىلىغۇدەك كىيىم ، چىشىمىزنى كولىغۇدەك گۆش - ياغ كۆرمەي ، بىر بالىمىزنى يىغلاتماي ، قاقشاتماي باقالمايتتۇق . ئەتىيازدا قوش كالا سوراپ ، باينىڭ ئالدىغا يىغلاپ باراتتۇق . زىرا ئېتىمىز قۇچقاچ چۆكۈرگۈدەك بولغاندىن باشلاپ مىراپ ، كۆكبېشىلەرنىڭ ئالدىغا سۇ ئۇ- چۇن يىغلاپ باراتتۇق . خامان ۋاقتىدىكى ئۆشۈر - زاكات ، كەپسەنچىلەردىن ، باجگىرلار ، يىغلىماي ، نالەزار قىلماي ئۆتىدىغان كۈنى- مىز يوق ئىدى . هېيت - ئايەملەردىمۇ يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىدىن بەرھەر قۇيماق سالالمىغىنىمىز ، مەن بىر شاپاق دوپپا ، خوتۇن بىر سەكەز ئىش- تان ، بالىمىز بىر تال تاگىگازىغا ئېرىشەلمىگەنلىكىمىز ئۈچۈن يىغلايتتۇق ... قەرزگە بوغۇلۇۋېرىپ ياندۇرالمىغانلىقىمىز ئۈچۈن باي بىزنى زار - زار يىغلىتىپ ، يېرىمىزنى تارتىۋالدى . بىز ئىككى جان ئادەمنى قەرزىمىز ئۈچۈن ئۆزىنىڭ شەخسى يېرىگە ئاپىرىپ ئەمگەكگە سالدى . مەن بىر كۈنى بىر كۆزۈم ياش ، بىر كۆزۈم قان ئېرىق چېپىپ كەلسەم ، ئىشتان - كۆڭلىكى تىتىلماكاتاق بولۇپ يىرتىلىپ كەتكەن خو- تۇنۇم كۈتىلەك كەپىمزدە ئېسىلىپ ئۆلۈۋاپتۇ . كۆزۈم هەممىدىن ئاۋۋال كۆرگىنى ئۇنىڭ كۆزىدىن جاۋغىيىغچە ئىز قالدۇرغان ياش يۇقى بولدى . ئىككى كۈن ئىزدەپ بۇغدايلىقىنىڭ قىرىدا خام بۇغداي يەپ ، سۇ ئىچىپ قويۇپ ئۆلۈپ قالغان بالامنى تاپتىم . ئۇ ئوغۇل ئىدى . ئەمدىلەتىن بەش ياشقا كىرگەنىدى . يىغلىدىم ، پۇتۇن بەدىنىمدە ، ۋۇجۇدۇمدا ياش دېگەن نەرسە قالمىسۇنا ، دېگەندەك يىغلىدىم . خۇدا بۇ تىلىكىمنى ئىجابەت قىلدىمۇ نېمە ، شۇنىڭدىن تارتىپ يىغلىمايدىغان بولدۇم ... ، - ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ياش يۇقى ، هەتتا ياش پەردىسىدەك بىر ئالامەتىمۇ كۆرمىدىم ، — مانا توققۇز - ئون يىل بولدى . مەن ئوغرى ، لېكىن مەن ئوغرى ، بۇلاڭچىلارنىڭكىنى ئوغرىلايدىغان ، ئۇلارنىڭ كۆزىدىن ياش ، باغرىدىن قان ئېلىشقا بارلىقىمنى ئاتىغان ئوغرى . ئۇ ئوغرى ، بۇلاڭچىلار

ئودا يېتىپ ، هەربىرىمىز قىلماي ئوغرىلايدۇ ، مەن هەرهالدا ئەجىر قىلىپ ، پۇت - قولۇمنى ئىشقا سالىمەن ... نەچچە قېتىم تۇتۇۋېلىپ ، نەچچە قېتىم ئۇلتۇرىمىز دېيىشتى . لېكىن ، مەن يولۇمدىن يانمىدىم .

مەن ئۇنىڭدىن سوربغىلى بولمايدىغان ئىشنى سوراپ ، يۈرەك يارىسىنى ئاچىدىغان ئىشنى قوزغاپ قويغىنىمنى چۈشىنىپ ، بەك پۇشايمان قىلدىم . ئەمما ، ۋاقتى ئۆتكەچكە ئۇنى توسۇۋېلىشنىڭ ئىلاجى يوق ئىدى . ئۇ ئۆزىمۇ بۇ هەقتىكى گەپلەرگە بولغان قىزىقىشىمنىڭ سۇسىيىپ كەتكىنىنى تۇيدىمۇ نېمە ، گېپىنى يۆتكىدى .

— بۇ قېتىم قازىخانىغا سولىنىپ قېلىشىم ، بىر خانىقانىڭ ئامبىرىغا تەگكەنىدىم . ئىشاننىڭ ئالتۇن - كۈمۈشلىرى بار ، دەپ ئاگلاپ تەگكەنىدىم ، ئۇ يوق بولۇپ چىقتى . كات - ساندۇقلارنى ئاختۇرىمەن ، دەپ سەل بىخەستەلىك قىلىپ قويۇپتىمەن ، تۈيۈق چۈشۈپ قېلىپ تۇتۇلۇپ قالدىم . مۇناپىق سوپىلار مېنى قولى ئاغرىپ ، پۇتى تېلىپ بولالمىغۇدەك هالغا كەلگۈچە ئۇرۇپ ، يامۇلغا يوللاپ بېرىشكەنىدى . ئۇ يەردىكىلەر ئۇستىبېشىمنى ئاختۇرۇپ ، هېچنېمە تاپالمىغاندىن كېيىن « دىنى ساهەدىكىلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىشى » ئۈچۈن مۇشۇ يەرگە ئەكىلىپ قويدى .

— قېچىپ كېتەلمىگەندىن كېيىن چىقىپ كەتمەمدىغان ؟ - دېدىم .

— سىلىنى قانداق قىلىمىز ؟ - ئۇ كۈلۈپ قويدى ، - بۇلار سىلىنىڭ ساقىيىشلىرىنى ماگا تاپشۇرۇپ ، « بۇ قاچان ساقىيىپ ئېشەكتە ئولتۇرالىغۇدەك بولسا ، سېنى شۇ چاغدا قويۇپ بېرىمىز » دېگەن تۇرسا قانداق قىلاي ؟ - ئۇ ماگا چاقچاق قىلغاندەك سۆزلەيتتى ، - سىلىنى سازايى قىلىش هارپىسىدا مېنى قويۇپ بېرىدۇ ...

— ئەمدى سازايى قىلىنىشقا يارىمسامۇ ، ئۆلۈپ قالىدىغان هالەتتە ئەمەس ، - شۇنداق دېگىنىم بىلەن ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قېلىشنىڭ ناهايىتى ئازابلىق ئىش ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلەيتتىم . بۇ يالغۇز قىلىش ئازابى ئىدى .

— ياق ، ۋاقىت تېخى بالدۇر ، سىلى ماگالايدىغان بولغاندا بىر

نەرسە دېيىشەرمىز . سىلىنى ئۇچراتقاندىن تارتىپ يىكرىمنى نەچچە قېتىم ئۆزگەرتتىم ... ، ـ ئۇ داستىخانىنى يىغىشتۇرۇپ ، ئاپىرىپ كېسەك چاپلانغان كۆزنەكنىڭ ئۆزى بىلىدىغان يېرىگە تىقىپ قويىدى . قايتىپ كېلىپ سۆزىنى داۋام ئەتتى ، ـ سىلىگە ئېيتىپ بەرگىنىمدەك ، دەسلەپ « ئۆلۈكنى ماڭا ئىتتىرىپ قويمىسۇن » دەپ باقتىم . كېيىن « ياش ئىكەن ، گۇناھىمغا ساقىت ، ساۋاب بولار ... » دەپ باقتىم . ئاندىن « مەھبۇبىسى بار ئىكەن ، بېجىرىم بولۇۋالسۇن ... » دېدىم . گەپ لىرىگە قارىسام دادىلىرى ئارىچىلمايدىكەن ، ئۇنداق بولغاندا سىلىنى جېدەلدە ئۆلگەنلەرنىڭ خۇنى ئۇچۇن ئېتىۋېتىدۇ ...

يۇرىكىم « قارتتىدە » قىلدى . مەن كالتەكلەر ئاستىدا قالغاندا بىر قېتىم « ئەمدى ئۆلۈپ كېتىدىغان بولدۇم » دەپ ئويلىغان ، لېكىن يۇرىكىم پۇلاڭشىمغاندى . ئەمدى ئۆلۈمدىن ئېشىپ قالغاندىن كېيىن ياشاش ، بۇۋىسارىگە يەنە تەلپۈنۇش تۇيغۇسىدىن بولسا كېرەك ، ئۆلۈم ماڭا ناھايىتى يىراقتەكى ، مەۋھۇم نەرسە بولۇپ ، مەن ئۇنىڭغا ، ياكى ئۇ ماڭا يېقىن كەلسە بولمايدىغاندەك تۇيۇلدى .

ـ شۇڭا مەن سىلىنى ساقايمىغاندەك يۇرسىلە دېگەن ... ، ـ دەپ گېپىنى داۋام قىلاتتى مۇھەممەت ئاقچى ، ـ بۇ يەردىن چىقىپ كەتمەكىم يۆتەلنىڭ ئورنىدىكى ئىش . مەن بىللە چىقىپ كەتسەك ، خېنىملىرىنى تېپىۋالسىلا ، ئەگەر خالاشسىلا ئىككىلىرىنى ئۆزۈم يولغا سېلىۋېتىپ ، ئاندىن مەنمۇ ئۆز يولۇمغا ماڭايمىكىن ، دەپ ئويلاۋاتىمەن ...

ئۇنىڭ سۆزىدىن شۇنداق خۇش بولۇپ كەتتىمكى ، ئورنۇمدىن شاققىدە قوپۇپ « يۇرسىلە ئەمسە ... » دېگۈلىرىم كېلىپ كەتتى . لېكىن ، بۇ يەردىن قېچىپ كېتىش ئۇچۇن ، ئۇ دېگەندەك ئۆزۈم ماڭالايدىغان بولۇشۇم كېرەك ئىدى . ئەمما ، ھازىر ماڭالمايتتىم . سول پۇتۇمغۇ بىر نۆرە ، ئوڭ پۇتۇمنىڭ ئوشۇقى مىدىرلاتسامىلا پىچاق تەگكەندەك ئاغرىيتتى . ئۇ نەچچە قېتىم ماڭا پۇت ـ بارماقلىرىمنى ھەركەتلەندۈرۈپ بېقىشنى ئېيتقان ، سېزىمىمنى سوراپ بېقىپ : « سۇنمىغان ، قاتتىق

زەخىم يېگەن ، ـ دەپ خۇلاسە چىقارغاندى مۇھەممەت ئاقچى ، ـ قاتتىق نەرسە زەرپ بىلەن تەگكەن ، ئاستا ـ ئاستا ئوڭشىلىدۇ . مەن ئۇچىنچى قېتىم تۇتۇلۇپ قالغاندا ، ئوشۇقىنى چاقمىز دەپ ئۇرۇپ ، مېنىمۇ شۇنداق قىلىپ قويغان ... »

كېيىن ئۇنىڭ مەسلىھەتى ۋە ياردىمى بىلەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ مېڭىشنى مەشىق قىلىشقا كىرىشتىم . بۇ ئىش دەسلىپىدە شۇنچىلىك ئېغىر كەلدىكى ، ئوشۇقۇملا ئەمەس ، جىمى بەدىنىم ئاغرىپ ، ھەممە يېرىمگە يىڭنە سانجىپ قويغاندەك بولۇپ كەتتى . پېشانە ـ يۈزلىرىمدىن مونچاق ـ مونچاق تەر قويۇلدى . مۇھەممەت ئاقچى پىسەنتىگە ئالماي :

ـ ئۆرە بولالىغاندىكىن ماڭماق ئاسان ، چىدىسىلا ... ، ـ دەپ رىغبەت بېرىپ تۇردى .

بىر ھەپتىدىن كېيىن ئۆي ئىچىدە ماڭالايدىغان بولۇپ قالدىم . مۇھەممەت ئاقچى يۇگۇرۇپ بېقىشقا مەسلىھەت بېرىۋېدى ، بۇنى ئەپلەشتۇرەلمىدىم .

ـ كېرەك يوق . مۇشۇنچىلىك بولسىمۇ بولۇۋېرىدۇ ، ـ دېدى ئۇ ئۆزىنى ۋە مېنى رىغبەتلەندۈرۈۋاتقاندەك ، ـ مەن يول باشلاپ كېتىۋېرىمەن . ئالدىمغا ئۇچرىغانىنى غىقلا بوغمەن ، قوغلاپ كېلىپ قالسا كالتەك بىلەن سېلىپ يېقىتۇۋېرىلا ، بۇنىڭدا تەجرىبىلىرى بارغۇ ...

قېچىپ چىقىپ كېتىشنى خىيال قىلىۋېتىپ ، قېچىپ چىققاندىن كېيىن بۇۋىسارىنى نەدىن تېپىشنى بىلەلمەي قالدىم . ئۇنىمۇ تۇتقان بولۇشلىرى چوقۇم . ئۇنداقتا ئۇ ھازىر نەدە ؟ مىرزامنىڭ ئۆيىدىمۇ ، ئاندىسىنىڭ بۇچىدىكى بېغىدىمۇ ياكى باشقا بىر يەرلەرگە قاماقلىقمۇ ؟ ... بۇلارنى بىلمەيتتىم . يەنە تېخى مېنىڭ تۇپەيلىمدىن قامىلىپ ياتقان مولالا ـ بەشىرى ، نېغىمەتۇللا قارىلارمۇ بار . ئۇلار ھېلىمۇ سولاقتىمۇ ، بوشىنىپ چىقتىمۇ ، بۇمۇ مەلۇم ئەمەس ئىدى . بۇلارنى مۇھەممەت ئاقچىغا ئېيتىپ بەردىم .

ئۇ بۇرۇتىنى تاتىلاپ ، ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتتى . كېيىن مۇنداق دېدى :

ـــ ئويلىغانلىرى راست . ئۆزى ئەركىنلىككە ئېرىشكەندە دوستىنى يادىدا تۇتمىسا نامەردلىك بولىدۇ . لېكىن ، بۇنىڭ يەنە بىر يولمۇ بار ، ـ ئۇ شۇنداق قىلىشقا بولامدۇ ، بولمامدۇ دېگەندەك قىلىپ بېرەمدۇ ئويلاندى ، ـ ھەممىز توپلىشىپ بىللە قاچىمىز ، دېسەك ئەپلەشمىگۈدەك ، بىز بۇ يەردىن چىقىپلا خېنىملىرىنى ئېلىپ ، ئىككىلىرىنى جەم قىلايلى ، ئاۋۇال يولغا چىقىشسلا . ئاندىن ئىككى ئاغىنىلىرىنى مەن ئۆزۈم تاپاي ، قاماقخانىدا بولسا قاچۇرۇپ ئاچىقىپ كېتەيلى . تالادا ئەركىن يۈرگەن بولسا ئىككىلىرىنىڭ خەۋىرىنى بېرىپ خاتىرجەم قىلايلى .

خۇشال بولدۇم . لېكىن :

ـــ بۇۋىسارىنىڭ ھازىر نەدىلىكىنى بىلمەيمەن ئەمەسمۇ ؟ ـ دېدىم .

ـــ مەنمۇ شۇنى دېمەكچى ئىدىم ، ـ دېدى ئۇ ئالدىرىماي ، ئەستايىدىللىق بىلەن ، ـ ئۆيىنى ئېيتىپ بەرسىلە ، تاملىرىنى تېشىپ بولسىمۇ كىرىپ ، بار ـ يوقلىقىنى بىلىپ كېلەي ، ياكى ئۇنىڭ بىلەن تونۇشلۇقى بار ، تونۇشلۇقى بولمىسىمۇ ئۇچۇر ئالالايدىغان بىرەرىنىڭ ئۆيىنى دەپ بەرسىلە ، خەۋىرىنى بىلىپ كېلەي ...

مۇھەممەت ئاقچى ئۇنىڭ ئۆيىنى تاپالىشى تەس ئىدى . تاپقاندىمۇ قات ـ قات ھويلىلاردىن ئۆتۈپ ، قاملىپ تۇرغان بولۇشى مۇمكىن بولغان بۇۋىسارىنىڭ خەۋىرىنى ئالالمايتتى . ئۆيگە كىرەلىگەن تەقدىردىمۇ بۇۋىسارىنى تونۇمايتتى ، يېمىش خېنىمنىڭ خىزمەتچى قىزلىرىغا ئۇچرىشىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى . ھەممىدىن مۇھىمى ، بۇۋىسارە شۇ تاپتا زادى نەدە ؟ بۇنى بىلمەيتتىم . شۇڭا ، ئۇنىڭ ئىككىنچى تەدبىردىن پايدىلىنىشنى مۇۋاپىق دەپ قارىدىم .

ـــ سىلى شەھەرنىڭ ھەممە كوچا ، يول رەستىلىرىنى بىلەملا ؟ ـ سورىدىم .

ـــ خۇدايىم بۇيرۇسا ھېچقايسىسى مەخپى ئەمەس . مەن بىلگەن شەھەرنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرىنى شەھەرلىكلەرمۇ بىلمەيدىغان يەرلىرى بار ، ـ

ماختىنىپ قوشۇپ قويدى ئۇ ، ـ بىزنىڭ كەسپىمىز بىزنى مۇشۇنداق موللا قىلىۋېتىدۇ ...

ـــ سىلى دۆگمەسىچىتكە ، نېغىزىغا ئۇرۇلغان ئۆيگە كىرىپ باقسىلا بولارمىكىن ، شۇ يەرگە بارسىلا نېغىزىغا ئۇرۇلغان قارىنىڭ ، موللا بەشىرىنىڭ ، بۇۋىسارىنىڭ جېمى خەۋىر ـ ئۇچۇرىنى بىلىپ كېلەلەيلا ...

ـــ دۆگمەسىچىتنىڭ نەرىدە ؟ قېنى يەرگە سىزىپ كۆرسەتسىلە ...

سىزىپ كۆرسەتتىم . ئۇ ئىشەنچ بىلەن تاپالايدىغانغا ھۆددە قىلدى . ئالمىدىس نېغىزىغا ئۇرۇلغان قارى تېخى بوشاپ چىقمىغان بولسا ياكى ئۆيدە بولماي قالسا ، ئايال كىشىلەرنىڭ قورقۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن خۇيىتەندىن بالدۇرراق بارماقچى ، بۇنىڭ ئۈچۈن شامغا ئەزەن چىقىشى بەلەنلا يولغا چىقماقچى بولدى .

ۋاقىت تېخى چۈشتىن ئاشقاندى . بىز قانداق خەۋىر قولغا كېلىشتىن قەتئىينەزەر ، بۇگۈن كېچىچە قېچىپ چىقىپ ، تاڭ ئېتىپ بولغۇچە شەھەردىن چىقىۋېلىش ئۈستىدە مەسلىھەتنى بىر قىلدۇق .

ـــ خېنىم توغرۇلۇق بۇگۈن ئۈچۈر ئالالمىساقمۇ كارى چاغلىق ، ـ دېدى ئۇ ئىرادىسىدىن يانايدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ ، ـ سىلىنىڭ بۇ يەردە تۇرۇۋېرىشلىرى خەتەرلىك . خېنىمنىڭ خەۋىرىنى شەھەردىن چىقىۋالغاندىن كېيىن ئېلىشقىمۇ بولىدۇ . ناھايىتى كەلسە ئىككىمىز شەھەرگە بىر قېتىم ئوشۇق كىرىپ ـ چىقارمىز شۇ ...

بۇ پىكىرىگە قوشۇلدۇم . ئۇنىڭ ئىشەنچى ماڭا ئۆتكەندى . ئۇ شەھەردىن چىقىپ كېتىش ، يەنە بىر قېتىم كىرىش توغرىسىدا سۆزلىگەندە خۇددى بىر ئوتلام سۇ ئىچىش توغرۇلۇق گەپ قىلىۋاتقاندەك سۆزلەيتتى .

كېچىلىك پائالىيەت ئۈچۈن كۈچ يىغىپ تەييارلىق قىلمىز ، دەپ ئوخلىماقچى بولدۇق . مۇھەممەت ئاقچى پاخالغا يۆگەلدىيۇ ، ئۇخلاپ كەتتى . مېنىڭ زادىلا ئويقۇم كەلمەيتتى . كۆزنەكلىرى ئوچۇق ئۆي چىداپ بولمايدىغان دەرىجىدە سوغۇق ئىدى . ئۆيگە قالاش ئۈچۈن بېرىدىغان بىر باغلام ئۆتۈننى بىز ھەركۈنى كېچىسى ئوت يېقىشقا قالدۇرۇپ ، كۈندۈزى پاخالغا يۆگىنىپ ئولتۇراتتۇق . كىيىملىرىم مازارلىقتىكى

ئۇر - يىقىتتىنكى ئالدىدىكى كىيىملەر ئىدى . ئۆتۈكتىن تارتىپ كۆكلەك-كىچە تېخى ئۇچامدىن سېلىپ باقمىغانىدىم . بۇ يەردە ھوشۇمغا كەلگەندىن كېيىن كۆرگىنىم بېشىمدىكى شاپاق دوپپىچىلىك كونا تۇماق بىلەن ، سالىسىلا قايتا كىيگىلى بولمايدىغاندەك كۆرۈنىدىغان جۇل - جۇل ، كۆ-رەك جۇۋا ئىدى . بۇ ئالىقانچىلىك تۇماق بىلەن ئالىقانچىلىك ساق يېرى يوق جۇۋىنى قاچان ، قانداق قىلىپ كىم ماڭا كىيدۈرۈپ قويغان ، بۇنىسى نامەلۇم . بىر ئېھتىمال ، بۇمۇ بەلكى بۇرۇن سولىنىپ چىقىپ كەتكەنلەردىن قالغان يادىكارلىق بولۇپ ، مۇھەممەت ئاقچى كىيدۈرۈپ قويغاندۇر ... ئۇي-غۇم كەلمەسلىكى سوغۇق تۆپەيلىدىنلا ئەمەس ئىدى . ئادەم نېمىگە كۆنمەيدۇ ؟ بۇ سوغۇققۇمۇ خۇددى پىتقا كۆنگەندەك كۆنۈپ كەتكەنىدىم . قاچانلاردىن تارتىپكى ، مېنىمۇ « بالا ھاجى » دەك پىت بېسىپ كەتكە-نىدى .

شۇنداق ، ئۇيقۇم كەلمەسلىكى سوغۇق تۆپەيلىدىن ئەمەس ئىدى . مۇھەممەت ئاقچىنىڭ خالىسانە ياردىمى بىلەن يەنە بىر قېتىم قاچاقچى بۇلۇڭۇاتقېنىمدا ، ھاياجانلىنىپ تۇرۇپ بۇڭۇسارەمنى ئويلايتتىم . ئۇمۇ تۆت-قۇن ھالەتتە تۇرۇڭۇاتقاندىمۇ ؟ موللا بەشىرى ، نېغەمتۇللا قارىلارچۇ ؟ مەن تۆتۈلغاندىن كېيىن ئۇلارنى قويۇپ بەرگەندىمۇ ياكى يەنە تۇتۇپ تۇرۇڭۇاتامدىغاندۇ ؟ ...

ئويۇمنى ، مۇھەممەت ئاقچى بىلەن ئىككىمىزنىڭ پىلانلىرىنى ئوڭ-تەي - تۇڭتەي قىلىۋېتىدىغان ئىش يۈز بەردى : سولاقخانا ئۆيىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ ، ئىككى موللىسياق كىشى ئىتتىرىپ كىرگۈزۈلدى - دە ، ئىشىك ئېتىلىپ قالدى .

بۇلارنىڭ بىرى سېمىز ، پاكار ، چارسىقال ، ئوتتۇرىچە كېلىنگەن ، بېشىدىكى سەللىسى تازا - پاكىز ، ئەللىك ياشلاردىكى كىشى ئىدى . يەنە بىرى ، بۇنىڭغا سېلىشتۇرما بولسۇن ئۇچۇن يېنىغا ئەكىرىپ قويغاندەك ئېگىز ، ئورۇق ، سىقال - بۇرۇتلىرى شالاڭ ، بېشىغا سەرپۇچ تۇماق كىيگەن ، ئاۋۇالقىسىدىن ئۇچ - تۆت ياشچە چوڭ كۆرۈنىدىغان كىشى ئىدى . ئۇلار كىرىپ ، بۇ يەرنىڭ سولاقخانا ياكى ئەمەسلىكى بىلەن كارى

بولمايلا بىر دۆۋە پاخال ئۇستىدە روبىرو ئولتۇرۇشتى . سەللىلىك كىشى مەسىسىنىڭ كالىچىنى يېشىپ ، پەللىكىگە باسۇرۇۋالدى . ئۇنىڭ قىلىقى مەھەللە مەسچىت ئىمامىلىرىنىڭ نەزىر - چىراغلاردىكى قىلىقىغا بەك ئوخ-شايتتى . ئۇرۇق ، ئېگىز كىشى تۇمشۇقى ئۇستىگە قايرىلىپ تۇرىدىغان كارۋانچە ئۆتۈك كىيگەنىدى . ئۇمۇ روبىرۇسىدىكى كىشىنى دوراپ ئۆ-تۈكىنىڭ باشلىقىدىلا ئولتۇردى . ھەر ئىككىلىسى قېلىن پاختىلىق چاپان كىيگەن بولۇپ ، توڭغاندەك كۆرۈنمەيتتى . بۇنداق ئادەملەرنىڭ سولىنىپ قېلىشى غەلىتە ئىش ئىدى . ئۇلار گويا بىزنى كۆرمىگەندەك نېمىنىدۇرتا-لىشىپ ، بەسلىشەتتى .

ئۇلارنىڭ بىرى ئىشان - سوپىلىقنى سۆكەتتى : ئۇلار مۇرت ئاۋۇتۇپ ، دائىرە بەلگۈلەپ ، مۇسۇلمانلار ئارىسىغا تەپرىقچىلىق سالدى . تەركىدۇنيالىقنى تەرغىپ قىلىپ ، ھەممە كىشىنىڭ ئۆي تۆتماسلىقى ، بالا - چاقا قىلماسلىقى ، يەر - زېمىن تېرىماسلىقى ، داش-قازان ئەتراپىغىلا يىغىلىپ ، ھالقا تۇزۇپ ساما سېلىشى كېرەكلىكى ئۇستىدە جار سېلىشتى . شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانى مۆمىنلەر جاھان بە-لەن كارى بولمايدىغان ، ئاچ - توق قالسىمۇ تىرىكچىلىك قىلىشقا ئىزدەنمەيدىغان ، بېرىپ - بېرىپ ئاللانىڭ پەرزى ، رۇسۇلىللانىڭ سۇن-نىتى ، چاھار يارلارنىڭ يولى بىلەنمۇ ھېسابلاشماي ، پەقەت قايسىبىر ئىشاننىڭ سۆزىنىلا مۇقەددەس بىلىدىغان ، نامازغا ئوقۇمايدىغان ، روزا تۇت-مايدىغان ، ئۆشرە - زاكاتلارنى بەرمەيدىغان ، مەسچىت - مەدرىسەلەردىن خانىقانى ئەۋزەل كۆرۈدىغان بىمەنىلەرگە ئايلىنىپ كەتتى ... دەپ ئەيىب-لەيتتى . ئىككىنچىسى ئۇنىڭغا قارشى چىقىپ ، ئاشۇنداق قىلىشنىڭ يامىنى يوق . ئۇ دىنىنى كۇچەيتىپ ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىمانىنى قۇۋۋەتلەيدۇ . كە-شىلەر ھەمىشە دىلىدا ئاللادىن ، تىلىدا رۇسۇلىللادىن ئايرىلمايدۇ . ئەگەر شۇ ئىشان ، سوپىلار بولمىغان بولسا ، نەشكەشلىك ، قىمارۋازلىق ، زىنا-خورلۇق ، بەچچىۋازلىق ، مەيىپەرەستلىك تۆپەيلىدىن كىشىلەر ئاللىبۇرۇن ئىسلام دۇنياسىدىن چەتتە قالغان بولاتتى ... دەپ ئىسپات قىلىشقا ئۇرۇ-ناتتى . ئاۋۋالقىسى ، دەل ئاشۇ گۇناھى كەبىرلەر ئىشانلارنىڭ خانىقاسىدىن

تارقىلدۇ ، دەپ بىر مۇنچىلىغان مىساللارنى تىزىپ قويياتتى . كىيىنكىسى بولسا ئۇنىڭغا قارشى دەللىلەرنى سۆزلەيتى .

ئۇلار تالاش - تارتىش قىلغىنى بىلەن ئۆز مەۋقەيىنى بىلىپ بىلمەي يەڭگۈشلەپ ، مەنتىق ئاساسىنى ئارلاشتۇرۇپ ، قارشى تەرەپنىڭ يېڭىدىن تالاش باشلىشىغا تۇتقا قىلىپ بېرەتتى . ئۇلارنىڭ موللىسياق ئادەملەر بولسىمۇ ،قورسىقىدىكى ئومىچىنىڭ چاغلىق ئىكەنلىكىنى ، دېيىشكەنلىرىنىڭ بېرىپ - بېرىپ ئۆز مەنپەئىتىنى ئەلا بىلىدىغان ئاچكۆزلۈك نۇقتىسىدا توختاپ قالىدىغانلىقىنى بايقىدىم . ئۇلارنىڭ نېمىشقا بۇ يەرگە سولىنىپ قېلىشىلا قىزىقارلىق مەسىلە ئىدى .

مۇھەممەت ئاقچىمۇ ۋاراڭ - چۇرۇڭدىن ئويغىنىپ كەتتى . ئۇ مەندىن بەكرەك ھەيران بولدى ۋە بىزنىڭ پىلانىمىزنىڭ بىتچىت بولىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىدى بولغاي ، ئاچچىقىدا ھەدەپ بۇرۇتىنى يالمىغلى تۇردى .

— نەدىن كەلدى بۇ ئۇماچ ئوغرىلىرى ؟ - دەپ سورىدى ئۇ ئۇلارنىڭ گېپىنى بىردەم ئاڭلىغاندىن كېيىن تېرىكىپ ، ئۇلارغا ئاڭلىتىپ تۇرۇپ .

موللىسياق ئىككىيلەن شۇ چاغدىلا بىز تەرەپكە قارىدى . ئىككىمىزنى ئەمدى كۆرگەندەك گېپىنى توختىتىپ ، بىزگە سىنچىكلەپ سەپسالدى . ئەمما ، بىزنىڭ كىملىكىمىز ، نېمىشقا سولىنىپ قالغانلىقىمىز بىلەن زادى كارى بولماي ، ئادەتتىكى سالاملىشىشنىمۇ قويۇپ توپتوغرا سورىدى :

— ئىككىڭلار بىزنىڭ تالاش - تارتىشىمىزنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇدۇڭلار ، قارا تۇرۇكلەردىن بولساڭلارمۇ ، قېنى ئېيتىپ بېقىڭلار ، قايسىمىزنىڭ تەرغىپ قىلغان يولى توغرا ؟

— بىرىڭلارنىڭ يولى پۇقرالارنى ئالداپ قاقشىتىدۇ ، يەنە بىرىڭلارنىڭ يولى زۇلۇم سېلىپ قاقشىتىدۇ ، پەرقى يوق ! - دېدى مۇھەممەت ئاقچى قىلچە ئويلانماي .

— مۇرتەد ئىكەنسەن ... - سەللىلىك موللا چىشلىرىنىڭ ئارىلىقىدىن چىقىرىپ تىللىدى ، - نەق دەھرىنىڭ ئۆزى ، ئەبلەخ !

— ئەپتىگە قارىسىلا ئاخۇنۇم ، ئەپتىگە ، - تۇماق كىيگەن ئورۇق ، ئېگىز كىشى رەھىمسىزلەرچە چەكچەيدى ، - جېنىدىن تويغان دىن ئاسىيلىرى ئىكەنلىكى ئەپتىدىنلا بىلىنىپ تۇرمامدۇ ؟ قازىخانىنىڭ ئۇلارنى پەلەققە تارتماي تىنچ قويغانلىقىغا قارىمامدىغان ...

— پەلەق نېمىسى ، تىلىنى كېسىش كېرەك ، تىلىنى !

مۇھەممەت ئاقچى بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ ئورنىدىن كۆتۈرۈلۈپ ، ئۇنى جېدەل قىلىشىپ قالمىسۇن دەپ ، مۇرىسىدىن بېسىپ قويدۇم . مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ئۆزىمۇ بىر نېمىنى ئويلىدىمۇ قانداق ، ئاچچىقىنى يۇتۇپ ، پاخال ئۇستىگە يانپاشلىدى .

موللىسياق ئىككىيلەن جىمىپ قالدى . ئەمما ، ئۇلار توختاپ توختاپ بىز تەرەپكە قاراپ ، غەزەپ بىلەن ئالياتتى . چىشلىرىنى غۇچۇرلىتاتتى . نېمىلەرنىدۇ دېمەكچى بولۇپ ئۆرىدەيتتىيۇ ، يەنە جىم ئولتۇرۇشۇپ قالاتتى .

ئەسىردىن يانغاندا بېرىلىدىغان ئوماچ كىرگەندە ، ئۇلار ئوماچ قاچىلانغان سوغا كۆتۈرۈپ كىرگەن ئوتتۇرا ياشلىق ئاشپەزنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ بېرىپ ، بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن شىكايەت قىلىشقا باشلىدى :

— بىزدەك دىن ئەھلىنى جۇلدۇر كېپەن دىن ئاسىيلىرىنىڭ قاتارىغا قوشۇپ قويغىنى نېمىسى ؟ ئۇلار بىلەن بىر يەردە تۇرۇش ئەمەس ، سياقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشنىڭ ئۆزىمۇ ئىمانغا دەخلى قىلىدۇ ...

— يا ئۇلارنى يۆتكەتتۈرۈڭەتسىلە ، ياكى بىزنى باشقا يەرگە ئاچقىتۇرۇڭەتسىلە تەقسىر ، ئۇلارنى ھەر كۆرسەم قىيامەت ئالدىمغا كېلىۋېلىپ ، بىسەرەمجان بولىدىكەنمەن ...

ئاشپەز بۇ قاقشاشلارنىڭ ھەممىسىگە بىرلا جاۋاب بەردى :

— دىن دۇشمىنى ، ئاسىي بولغانلىقتىن ئۇلار بۇ يەرگە سولانغان تەقسىرلەر ، ھەر بىرلىرىنىمۇ ئىمانىنى قۇۋۇڭەتلەندۇرۇپ ، گۇناھىنى تەلمۈالسۇن دەپ سولاپ قويۇشتى . بۇ ئۆينىڭ ئىچىگە كىرگەن ئىكەنسىلەر ، تۆتىلىڭلار ئوخشاش . بۇ يەر مەسچىت ئەمەس ، ياكى خانقا ئەمەس ،

بەلكى سولاقخانا .

موللىسياقلار غەزەبلىنىپ ۋارقىراشقان بولسىمۇ ، ئاشپەز باشقا گەپ قىلماي هەممىزگە بىر چۆچەكتىن ئوماچ بېرىپ چىقىپ كەتتى . ئۇلار ئوماچنى كۆرۈپ تېخىمۇ جەهلى تۇتتى :

— ئىت ئىچمەيدىغان ئاداپ ئەكەنغۇ بۇ ؟ قازىخانىنىڭ ئىتلىرىمۇ بىزدىن ياخشى ...

— بىزنىڭ توخۇلارمۇ پولۇ يەيدىغان تۇرسا ، بۇ قانداق تاماق ؟

— ئۇنداقتا ، بىرىگلارنى ئىتنىڭ ، بىرىگلارنى توخۇنىڭ كاتىكىگە سولاش كېرەك ئىكەندۇق ، - دېدى مۇھەممەت ئاقچى زاڭلىق قىلىپ ، - ئۆزۈگلار دېدىگلار ، قازىخانىنىڭ ئىتلىرىمۇ بىزدىن ياخشى دەپ .

موللىسياقلار مۇھەممەت ئاقچىغا بىر قاراپ قويۇپ گەپ قىلىشمىدى . ئۇلار مۇھەممەت ئاقچىنىڭ ئەمدى كۆتۈرۈلۈپ ئولتۇرغان چېغىدىكى بەستىگە ، سۆز قىلغان چېغىدىكى كۆرەڭلىكىگە قاراپ ، ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشىشتىن هەزەر قىلدى بولغاي ، دەپ چۈشەندىم .

ئۇلار خالىمىغان بولسىمۇ ئوماچنى ئىچىشتى . غودۇڭشىپ - غۇدۇراپ يۇرۇپ دۇئا قىلىشتى. توپىدا تەيەممۇم قىلىپ ئەسر ، كېيىن شام نامىزىنى ئوقۇشتى . ئىككىمىزنى ئېسىدىن چىقارغاندەك ياكى دۇئا ياكى نامازغا تەكلىپمۇ قىلمىدى .

خۇپتەن ۋاقتىدا مۇھەممەت ئاقچى قۇلىقىمغا پىچىرلاپ مۇنداق دېدى :

— مۇنۇ ئوغرىلار ئىشىمىزغا بەرهەم بەردى . خۇپتەندىن يېنىپ چىقىمىنىم بىلەن ، دۆڭمەسچىتكە بېرىپ بولغۇچە يېرىم كېچە بولۇپ كېتىدۇ . ماۋۇ ئىككى كاپىر موللا خۇپتەندىن يېنىپلا ئوخلىسا شۇنداق بولىدۇ تېخى . ئۇ چاغدا ئۇخلىشىمۇ ناتايىن . ئۇنداقتا ، يېرىم كېچىدىن ئاشقاندىمۇ دۆڭمەسچىتكە بارغىلى بولماي قالار ...

— قانداق قىلغانىمىزدا ئېپى بار ؟ - پىچىرلاپ سورىدىم .

— سۇبهى پەيتىدە چىقسام ، بامداتتىن يانغۇچە قايتىپ كېلىپ بولالايمەن . ئىشىك بەربىر ئاش ۋاقتى بىلەن ئېچىلىدۇ ئەمەسمۇ ؟

— موللىلار تاڭ ئاتقاندا يوقلىقلىرىنى بىلىپ قالسا ...

— تاڭ ئاتقۇچە كېلىپ بولىمەن ، - دېدى ئۇ ئويلىنىۋېلىپ ، - كېلەلمەي قالسامۇ كارايىتى يوق . قازىخاندىكىلەر كۆرمىسلا بولدى ، بۇلارنىڭ كۆرگىنىنىڭ چېقىشتۇرۇشقا لازىمى بولىدۇ شۇ . چېقىشتۇرۇپ بولغۇچە قورقىتىپ قويمايمەنمۇ ؟

شۇنداق قىلىشتىن باشقا ئامال بولمىغانلىقتىن ، گەپ - سۆز قىلمىدىم . مۇھەممەت ئاقچى تېزلا ئۇيقۇغا كەتتى .

موللىسياقلار هەقىقەتەن دەرهال ئوخلاشمىدى . خۇپتەندىن يېنىپ خېلى ئۇزاققىچە پەس ئاۋازدا سۆزلىشىپ ئولتۇرۇشتى . ئۇلار پاخالغا يۆگىنىپ يېتىشنى خالىمىدىمۇ ، كۆنمىگەنلىكى ئۈچۈنمۇ ، ئەيتاۋۇر يۆكىنىپ ئولتۇرۇشۇپ تالاش - تارتىشنى باشلۇۋېتىشتى .

ئۇلارنىڭ زۇۋانى بېسىقىپ ئۇيقۇغا چۈشكەندىن كېيىنمۇ ئۇخلىيالمىدىم . مۇھەممەت ئاقچى چىقىپ كېتەلەرمۇ ، نېمىمەتۇللا قارى بولسا ئۇنىڭ بىلەن ، بولمىسا خېلىچىغان ئانا بىلەن كۆرۈشەلەرمۇ ، خېلىچىغان ئانا بۇۋىسارىنىڭ مەن تۇتۇلغاندىن كېيىنكى تەقدىرىنى بىلەمدىغاندۇ ، بۇۋىسارە هازىر نەدىدۇ ، مۇھەممەت ئاقچى بۇ يەرگە قايتىپ كېلەلەرمۇ ؟ ... دېگەندەك گادىرماش خىياللار بىلەن ئۇيانداىن بۇيانغا ئۆرۈلەتتىم .

ناهايىتى سەھەردە ، تېخى ئادەم ئادەمنى ئېنىق پەرق قىلالمايدىغان سۇبهى قاراڭغۇلۇقى تارقىمىغان چاغدا ، گۈلدۇر - تاراق ئاۋازدىن ئويغىنىپ كەتتىم . بىز سولانغان ئۆينىڭ تېشىدا نېمە ئىش بولدىكىن ، ئۆرتۆپىچىلىك ۋە بىرىنىڭ كىملەرنىدۇر تىللىغان ئاۋازى ئاڭلانماقتا ئىدى . چۈچۈپ يېنىمغا قارىدىم . مۇھەممەت ئاقچى ياتقان ئورنىدا يوق ئىدى . « ئاپلا ، ئۇ تۇتۇلۇپ قاپتۇ - دە ، - دەپ ئويلىدىم ئەندىكسىپ ، - چىقىۋاتقۇچە تۇتۇلغانمىدۇ ، كىرىۋاتقىچىمۇ ... »

شۇ ئارىدا تالادىكى تاراق - تۇرۇق بېسىقىپ قالدى . كىملەردۇر تالىشىپ - تىللىشىپ نېرى كېتىشتى . ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن پەرق ئېتەلمىگىنىم « بولىدۇ ئەمسە ، قايسىڭ بېرىپ قىچقارساڭ قىچقىرىپ كېلىش ،

بىز ساقلاۋەرمەيمىز ... » دېگەن گەپ بولدى . بۇ گەپلەرنىڭ مۇھەممەت ئاقچىنىڭ « چىقپ - كىرىشى » بىلەن چېتىشلىقى يوق ئىدى . بۇلاردىن ھەم كۆڭلۈم توق ، ھەم بىر يېرى بەپىلە ئىدى .

سىرتتىكىلەرنىڭ تاراق - تۇرۇقى بىر كېچىنى يۇكۇنۇپ ئۆتكۈزگەن ئىككى مۇللىسياق ئادەمنىمۇ ئويغىتىۋەتكەنىدى . ئۇلارنىڭ كېرىلگىنىنى ، تالاغا قۇلاق سالغىنىنى ، ئاندىن ئۆينىڭ تۆت تېمىغا ھەيران بولۇپ قاراشقانلىرىنى كۆرۈپ ياتاتتىم . پەمىمچە ، ئۇلار باشقىچە چۈش كۆرۈشكەن . ئويغانغىنىدا ئۆزىنى بۇ سوغۇق ، كۆرۈمسىز ئۆيدە كۆرۈپ ھەيران قىلىۋاتاتتى .

— دولا - ئېغىزمانلىرىمدا بىرنېمىلەر قىمىرلايدىغۇ ئاخۇنۇم ؟ - دېدى بىرى ئۈيقۇغا تويمىغان ئاۋازدا .

— مەن نېمە بىلەي ؟ - ئىككىنچىسىنىڭ ئاۋاز قوشتى ، - سىلىنىڭ ئېغىزمانلىرىدا ئەمدىلەتىن مىدىرلىغان بولسا ، پەقىرنى ئاۋۋال ئاخشامدىن تارتىپلا بىئارام قىلىشقا باشلىغانىدى ....

— ھېلىقى جانۋارلار ئولىشۋالمىغاندۇر - ھە ؟

— خۇدايىم ساقلار ، خۇدا ئۇ كۈننى كۆرسەتمىگەي . بۇ پاخال ئىچىدە ئۇ جانۋارلار نېمە ئىش قىلار ؟

شۇ ئەھۋالدا ياتقان بولسامۇ ، ئۇلارنىڭ گەپلىرىگە كۈلگۈم كەلدى . ئۇلارنىڭ ئۇستىبېشىغا پىت ئولاشقانىدى . پىتلارنىڭ پاخال ئىچىدە ياشىيالايدىغىنىغا مەنمۇ دەسلەپ ئىشەنمىگەنىدىم .

ئۇلار تەيەممۇم قىلىشىپ ، شۇ جەريانىدا توختىماي بەدەنلىرىنى تاللىشىپ بامدات نامىزىغا تۇرۇشتى . چۈنكى سىرتتىن ئەزان ئاۋازى ئاڭلانغانىدى .

ھەر مىنۇت ، ھەر سېكۇنت مۇھەممەت ئاقچىنى كۈتەتتىم . ئۇ دۆڭمەسچىتكە بارسا ، بامداتنىڭ ئالدى - كەينىدە ئاندىن نېغىمەتوللا قارى بىلەن ، ئۇ بولمىسا خېلىچىغان ئانا بىلەن كۆرۈشەلەيتتى . ئۇنىڭدىن ئىلگىرى بارسا ئۇلاردا چۈشىنىشمەسلىك پەيدا قىلىپ قويۇشىمۇ مۇمكىن ئىدى . مۇشۇنداق پەرەز قىلغاندا ، ئۇ ھازىر ئۇلار بىلەن سۆزلىشىۋاتقان

پەيت بولاتتى . ئۇنداقتا قايتىپ كەلگەندە يورۇق چۈشۈپ قالسا قانداق قىلغۇلۇق ؟ ئۆيدىكى ئىككى مۇللاسياقنىغۇ ، ئۇ دېگەندەك « چىقىشتۇرساڭ سويۇۋېتىمەن ... » دەپ قورقۇتقىنىمۇ بولار ، لېكىن ئۇ قازىخانا ئادەملىرىنىڭ كۆزىگە چىلىقماي كىرەلىشى مۇمكىنمۇ ؟ ...

ئىشىكنىڭ تاراقلاپ ، غىچىلداپ ئېچىلىشى خىيالىمنى بۆلۈۋەتتى . سىرتتىن بىرى قوپال ئاۋازدا :

— مىربىلال ، بۇ يەرگە چىق ! - دەپ بۇيرىدى .

خېلىغىچە زۇۋان سۈرەلمەي قالدىم . مېنى ئاچىقىپ ئېتىۋېتەرمۇ ، يامۇل سولاقخانىسىغا يۆتكىۋېتەرمۇ ، مۇھەممەت ئاقچى كېلىپ قالسا يوقلۇقىمنى بىلىپ نېمىلەرنى ئويلار ، قانداق قىلار ؟ ... دېگەندەك سوئاللار ئېڭىمدا تېز - تېز پەيدا بولۇپ ، يەنە يوقايتتى .

— مىربىلال چىقمامسەن ؟ - يەنە توۋلىدى ھېلىقى ئاۋاز ، - ياكى يەنە بىر قېتىم ئوشۇقۇڭغا كالتەك يېگۈڭ كېلىۋاتامدۇ ؟

مەن : « ماڭالمايمەن » دېمەكچىمۇ بولدۇم . شۇنداق دېسەم ئۇلار ھەرگىز بوپتۇ ئەمىسە ، دەپ كەينىگە يېنىپ كەتمەيتتى . ئەكسىچە ، مېنى كالتەكلىمىگەندىمۇ ، سۆرەپ چىقمىز ، دەپ ئادەم كىرسە ، مۇھەممەت ئاقچىنىڭ يوقلىقىنى بىلىپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى . شۇڭا ، « بوپتۇلا ، ئەمدى خۇدادىن كەلگىنىنى كۆرەي ... » دەپ ، چىقىش ئۈچۈن پاخال ئىچىدىن چىقتىم . موللىسياق ئىككىيلەن ماڭا ھەيران بولۇپ بويۇنداپ قاراشتى . ئۇلار بامداتنى ئوقۇپ بولغان ، ئەمدى دۇرۇت ئوقۇپ ئولتۇرۇشاتتى .

تالاغا چىقتىم . تالا ئۆيدىن يورۇقراق ، بەش - ئالتە قەدەم نېرىدىكى ئادەمنى ئىلغا قىلغىلى بولغۇدەك تاك ئاتقانىدى .

سولانغىنىمغا قانچە كۈن بولدى ، نەچچە كۈن ھوشسىز ياتتىم ، ھوشۇمنى بىلىپ ماڭالايدىغان بولغۇچە نەچچە كۈن ، ئۇنىڭدىن كېيىن نەچچە كۈن ئۆتتى ؟ ... ھېچنېمنى بىلمەيتتىم . كۈنلەرنىڭ ھېسابى ، ئايلارنىڭ ئېتىمۇ مەلۇم ئەمەس ئىدى . شۇ بۇگۈنكى كۈن ھەپتىنىڭ قايسى كۈنى ئىكەنلىكىمۇ ماڭا قاراڭغۇ ئىدى .

ئەتراپىمدا بەش كىشى بار ئىدى . ئۇلارنىڭ ئۇچى قىسقا كالتەك تۇتقان ، يامۇل يايلىرىنىڭ كېيىمىنى كىيگەنىدى . قالغان ئىككىسىنى كىيىم - كېچىكى ۋە تۇرقىدىنلا قازىخانا ئادەملىرى دەپ ھۆكۈم قىلىشقا بولاتتى . « مېنى يامۇلىنىڭ سولاقخانىسىغا ئەكەتسە كېرەك ، - دەپ ئويلىدىم ، - شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى نېمىشقا ئەكەتمىگەن بولغىيدى ... ؟ »

ئۇچ يايى كەينىمدىن يالاپ ، قازىخانىنىڭ ئىككى ئادىمى ئالدىمدا يول باشلاپ ، مېنى ئېلىپ ماڭدى . بىر تار ئارىلىق ۋە يەنە كىچىكرەك بىر سەينادىن ئۆتكەندىن كېيىن ، مېنى ئوتتۇرىسىدا ئۇجمىسى بار بىر كىچىك ھويلىغا ئەكىرىپ ، قىبلە تەرەپتىكى بىر ئىشىكتىن كىرىشكە بۇيرۇپ ، ئۆزلىرى كىرىشمىدى .

ئۆيگە كىرىپلا دادامنى كۆرۈپ چۈچۈپ كەتتىم . ئۇ سۇپىنىڭ گىرۋىكىدە پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى . پۇتىدا چەمى قېلىن چىگىرىن ئۆتۈك ، ئۈستىدە موۋۈت تون ، بېشىدا كەمچەتتىن گىرۋەك تۇتۇلغان سەرپۇچ تۇماق بار ئىدى . ئۇنىڭ چىرايى بۇرۇنقىدەك قىپقىزىل ۋە سېمىز ئىدى . ئۇ مېنى كۆرۈپ بېشىمدىن ئايىغىمغىچە سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن ، ئېغىر بىر تىندى - دە :

ــ ماڭالىغۇدەك بوپسەن - دە ؟ - دەپ سورىدى .

جاۋاب بەرمىدىم . ئۇ ماڭالىغىنىمنى كۆرگەنىدى . ماڭا ئۇنىڭ بۇ سوئالى ئەمەس ، بۇندىن كېيىنلىكىم ھەققىدىكى گېپى كېرەك ئىدى . شۇ يەردە ئىنسانى ئاجىزلىقىمنى ھېس قىلىپ تۇرۇپ « مېنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىپ قالار ... ئۇ نېمىلا بولمىسۇن دادام ئەمەسمۇ ؟ ... » دەپ ئويلاۋاتاتتىم . ئېتىلىپ كېتىش ، ھاياتىمدىن ، بۇ ئالەمدىن ئايرىلىپ كېتىش مەن ئۈچۈن چىدىغىلى بولمايدىغان قورقۇنچلۇق چۈشتەك تۇيۇلۇۋاتاتتى .

ــ ئەينەك بولغان بولسا ئەپتىڭنى بىر كۆرگەن بولساڭ بولاتتى ، ــ دېدى ئۇ ماڭا قاپقىنى تۇرۇپ قاراپ ، - نېمىگە ئوخشاپ قالغىنىڭنى بىلەمسەن ؟

يەنە جاۋاب بەرمىدىم . ئەپتىمنى كۆرمىسەممۇ پەرەز قىلالايتتىم .

ئاندىن ئۆز ئەپتىمنى كۆرۈشۈمنىڭ نېمە ھاجىتى بار ؟

ــ گەپ قىلمامسەن ، تىلىڭ بارمۇ ياكى كېسىپ تاشلىدىمۇ ؟ - دادام غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى .

ــ نېمە دەيمەن ؟ ، ــ دېدىم ھېلىقىدەك تەمەيىم بولغانلىقتىن يەنە ئەدەپ ساقلاپ ، - ناھايىتى سەتلىشىپ كەتكەن بولسام كېرەك ، - دەپ قوشۇپ قويدۇم .

دادام قاپقىنى تۇرۇپ ، ماڭا باشقىدىن قادىلىپ قارىدى .

ــ ئادەمگە ئوخشىماي قاپسەن ، ئادەمگە ! سەن مېنىڭ ...

ئۇ گېپىنىڭ داۋامىنى يۇتۇۋەتتى . « سەن مېنىڭ بالامغا ئوخشىماي قاپسەن » دېمەكچىمۇ ، « سەن مېنىڭ بالامۇ ، نېمە ؟ » دەپ سورىماقچىمۇ ، « سەن مېنىڭ ئابرويۇمنى تۆكتۇڭ » دېمەكچىمۇ ، بىلگىلى بولمايتتى .

ــ سېنى قازىخانىدىكىلەر شۇڭىپەن ، نەچچە ئادەمنىڭ خۇنىغا زامىن بولغان ، يامۇلغا ئۆتكۈزۈپ بېرىمىز ... دەپ جېدىل قىلىشۇاتقىنىغا خېلى بولدى ، ــ بىر ھازادىن كېيىن ئېغىز ئاچتى ئۇ ، ــ مەن سېنى يامۇلغا ئۆتكۈزۈپ بەرسە ئاشۇنداق خۇن قەرزىڭ ئۇچۇن ئېتىۋېتەمدىكىن دەپ ، مۇشۇ يەردە تۇتۇپ تۇرۇشلىرى ئۇچۇن بىر مۇنچە ئوشۇق يول ماڭدىم . يامۇلدىكىلەرنىمۇ ، قازىنىمۇ قولغا كەلتۈرىمەن دەپ بېھۇدە پۇل خەجلىدىم ...

ــ رەھمەت سىلىگە ، ــ دېدىم . ھېلىقى تەمە ۋۇجۇدۇمنى قىسماقتا ئىدى .

ــ باسىت سەرراپتىن ئالغان ئالتۇن ، كۈمۈشلەر نەدە ؟ ــ ئۇ ئۇنىنى مۇلايىملاشتۇرۇپ سورىدى .

ئۇنىڭ يۈرىكىنى غاجىلاۋاتقان بۇ پۇللارنىڭ ئورنىنى كۆرسەتمەسەم ، ئۇنى خاتىرجەم قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ ، دەرھال ئىزاھات بېرىشكە ئالدىرىدىم .

ــ ئۇنى خەجلەۋەتكەنىدىم دادا ...بىر قىسمىنى ئاغىنىلەر بىلەن باراۋەتتە ...

— ئابلەھەت مىرزىنىڭ قانچۇقىنى يېتىلەپ يۈرۈپ ، مەخپى كاتەكلەردە يۈرگەندە نېمە خەجلىدىڭ ؟ - دادام غەزەپلىنىپ تۇرسىمۇ ئۇنى يەنىلا مۇلايىم ئىدى .

بايا تىن « بىر قىسمىنى باراۋەت سورۇنلىرىدا ، قالغىنىنى قېچىپ يۈرگەندە خەجلىۋەتكەنىدىم » دېمەكچى ئىدىم . دادامنىڭ گېپىمنى بۆلۈپلا بۇۋىسارىگە تىل سالغىنى ھەم ئاچچىقىمنى كەلتۈردى ، ھەم سەگەكلەشتۈردى . پۈل ئىشىغا بۇۋىسارىنى ئارىلاشتۇرماسلىق كېرەكلىكىنى ھېس قىلدىم .

— ئۇ چاغلاردا بۇۋىسارە خېنىمنىڭ ئالغاچ چىققان پۇلىنى خەجلىگەنىدۇق ...

— تۇۋى ... ! — دادام ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ يۇزۇمگە تۇكۈردى . بۇرنۇمنىڭ ئوڭ تەرىپى قېتىش مەڭزىمدە پەسكە سىرغىۋاتقان ئىسسىق تۇكۈرۈكىنى سەزدىم . ئۆمرۈمگە كېلىپ ئۇچراپ باقمىغان بۇ خورلۇقتىن پۈتۈن بەدىنىم ئۆزۈمنىڭ ئەمەستەك بىر تۇيغۇغا چۆمدۇم . ئالدىمدىكى دادام ئەمەس ، دادام سىياقىدىكى توڭگۇزدەك كۆرۈنۈپ كەتتى . غەزىپىم تېشىۋاتقىنىنى تۇيمىغان دادام ئۆرە تۇرغىنىچە مېنى تىللاشقا چۈشتى ، — ئۆتۈپ - تېشىپ ئابلەھەت مىرزىنىڭ قانچۇقىنىڭ پۇلىنى خەجلىدىڭمۇ ؟ سېنى نېمىدەپ باققان بولار ئىدىم ؟ ئاشۇنداق گەپ سېنىڭ ئاغزىڭدىن چىقىۋاتامدۇ - ھە ؟ كىچىكلىكىڭدە بىلمەي ئىت ئېمىپ تاشلىغانمۇ ، ئىشەك ئېمىپ تاشلىغانمۇ ... ؟ ...

— قاينىمسىلا دادا ، كۆچەپ كەتمىسلە ... ، — ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدۈم ئاچچىقىمنى باسالماي ، — مەن ئېمىدىغان چاغلىرىمدا ھېچنېمىنى بىلمەيتتىم ، ماڭا نېمىنى ئەمدۇرگەن بولسىلا ، شۇنى ئەمگەن بولغىيدىم ...

— سەن ئالتۇن ئېمىپ چوڭ بولغان ، ئۇقتۇڭمۇ ؟

ئۇ شۇنداق دەۋېتىپ تۇرۇپ ، ئالدىمغا دېۋىلەپ كېلىپ ، مېنى ئۇرىدىغاندەك دىقماق مۇشتۇمىنى بۇرنۇمنىڭ ئۇچىغا ئەكىلىپ پۇلاڭشىتتى . ئىككى بارمىقىدىكى ئالتۇن ئۈزۈك ۋالىلداپ كەتتى .ئۇمېنى ئۇرماي ، كەينىگە بۇرۇلۇپ يەنە سۆپىدا ئولتۇرى .

— ئالتۇن ئەمدۇرۇپ چوڭ قىپلا ، - دېدىم ئۆزۈمنى زورغا بېسىپ سالماقلىق بىلەن ، - مۇشۇ يېشىمغىچە بېقىپ ئۆستۈرۈپلا، شۇ ئەرزىمەس يۈزنەچچە سەر تەڭگە بىلەن ئىككى تىللانى ئۈنتۇپ قالسىلا بولمامدۇ ...؟

ئۇ دەمالىلققا گەپ قىلمىدى . گېپىم ئۇنىڭغا تەسىر قىلدى ، دېيەلمەيتتىم ، ئۇنىڭ چىراي — تۇرقىدىن تەسىرلەنگەنلىكى بىلىنمەيتتى . ئۇبىرنېمىنى ئويلاۋاتقاندەك تۇراتتى .

— مۇندىق قىلايلى ، - دېدى ئۇھېسسىياتسىز قۇرۇق ئاۋازدا ، - سەن ماڭا ئابلەھەت مىرزىنىڭ قىزى مېنى ئازدۇرۇپ ، دۇئا ئوقۇتۇپ ، ئىسىتقۇ قىلىپ ، ئالتۇن - كۈمۈشلىرىمنى ئالداپ ئېلىۋالدى ،دەپ تىلخەت يېزىپ بەر . سانىنى ئاشۇ باستا سەررايتتىن ئالغان سان بويىچە يازساڭمۇ بولىدۇ ، جىقراق قىلىپ يازساڭ تېخى ياخشى بولىدۇ ...

— نېمىشقا ئۇنداق يازىدىكەنمەن ؟ - ئۇنىڭ مەككارلىقىدىن سەسكىنىپ گېپىنى بۆلدۈم .

— ئۇسەن دېگەندەك چاغلىقلا بىر پۇل ، - دادام كۆزلىرىنى قىسىپ ، ساقىلىنى تېز-تېز تاراشقا باشلىدى . بىراق ، ئۇنىڭ غەزىپى ماڭا ئەمەس ئىدى ، - ئۇنچىلىك پۇلدىن نەچچىنى مۇشۇ بىر - ئىككى ئايدىن بۇيان سېنى دەپ خەجلەپمۇ بولدۇم . لېكىن ، شۇنداق يازساڭ ، دادا ئىنىڭ بېقىپ ئۆستۈرگەنلىكىگە جاۋاب بەرگەن بولسەن . مەن ... بۇ خەتنى قانداق قىلىمەن ،دېمەمسەن ؟ - ئۇ جاۋابىنى كۈتمەي سوغۇق كۈلۈپ قويدى ، - مەن بۇ خەتنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ ، ۋەجمىنىڭ تېڭىنى زىيان تارتسامۇ ، ئابلەھەت مىرزا بىلەن ئىنسى ئابلەق بەگ دېگەننىڭ جەددى - جەمەتتىگىچە سورۇۋېتىمەن ...

— ئۇنداق تىلخەتنى يازمايمەن ! - دېدىم چورتلا كېسىپ .

دادام بىر ھازاغىچە ماڭا تىكىلىپ قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىپ :

— قېيىن ئاتاڭغا ناھايىتى كۆيۈنىدىغان كۆيئوغۇل ئوخشىمامسەن ؟ - دەپ مەسخىرە قىلدى .

— ئۇ قېيىن ئاتىنى كۆرگىنىمۇ يوق . خېنىم مېنى ئازدۇرغىنىمۇ ، ئالدىغىنىمۇ يوق . مەن ئۇنى ، ئۇ مېنى خۇدايىم ئۆزى سالغان ئىشق بىلەن

ياخشى كۆرۈشۈپ ....

ـــ جادۇ قىپتۇ ـ ده ؟ گۇمانىم توغرا چىقتى ، دۇئا ئوقۇتۇپ جادۇ قىپتۇ ...

ـــ جادۇ قىلغىنىمۇ يوق ، يەنە دېسەم يەنە شۇگەپ ...

ـــ تىلخەت يازمايسەن ؟

ـــ يازمايمەن !

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ يېنىمغا تېزكەلدى . ئۆزىگە ماس كەلمەيدىغان تېزلىك ۋە چاققانلىق بىلەن كاچىتىمغا بىرنى سالدى ـ ده :

ـــ ئىتنىڭ كۆچىكىنى ئاتقانده‌ك ئېتىپ تاشلايدۇ سېنى ! ـــ ده‌پ تىللىغىنىچە ئىشىكنىڭ يېنىغا بېرىپ ، يېرىم بۇرۇلۇپ قوشۇپ قويدى ، ـ مېڭه‌گدىن ئىس چىقىرىدۇ ئەبلەخ ...

ئۇ چىقىپ كەتتى . خېلى يەگگىللىشىپ قالغانده‌ك بولدۇم . ئۆزۈم يالغۇز قالغاندىن كېيىنلا كۆرەك جۇۋىنىڭ پېشى بىلەن قىزىپ ئاغرىۋاتقان مەگزىم بىلەن تۇكۇرۇك نېمى كەتمىگەن مەگزىمنى قوشۇپ سۈرتتۇم . ئەمدى ئۇنى دادام بولغاندىكىن مېنى قۇتقۇزۇۋالار ، ده‌پ تەمە قىلغىنىم ئۈچۈن ئىككى تەستىكىمگە بىردىن ئىككىنى ئۇرغۇم كەلدىيۇ ، يەنە قولۇمنى چۇشۇردىم .

بۇ ئۆيىنىڭ تۇگلۇكى باش ئۇستۇمده ئىدى . تۇگلۇكنىڭ مەن كۆرەلەيدىغان قىسمىدىن ئاقىرىپ كېلىۋاتقان ئاسمانغا قارىدىم . دادام چەقىپ كەتكۈچە ئارىلىقتا ئېچىلغان ئىشىكتىنمۇ ئاللىقاچان تاك ئېتىپ ، كىشىلەر ئەتىگەنلىك ناشتىغا ئولتۇرىدىغان ۋاقىت بولغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى .

دادام چىقىپ كېتىپ كۆپ ئۆتمەي ، بايا‌تىن يامۇل يايلىرى بىلەن مېنى بۇ ئۆيگە ئەكىرىشته بىلله بولغان قازىخانىنىڭ بىر خىزمەتچىسى ئىشىكنى قىيا ئېچىپ ، مېنى سرتقا چىقىشقا بۇيرۇدى . مەن چىققاندىن كېيىن ئۇ مېنى ئەسلىدىكى سولاقخانا تەرەپكە ئەمەس ،باشقا بىر تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى ، دادامنىڭ دېگىنىچە بولغاندا مېنى « ئېتىش » ئۈچۈن يامۇلغا ئاپىرىپ بېرىشى لازىم ئىدى . يامۇل يايلىرىنىڭمۇ يوقلىقىغا

قارىغاندا ، مېنى « يۆتكەش » بۇگۈن بولمايدىغانلىقىنى هېس قىلدىم .

مېنى كىچىك بىر ئۆيگە سولاپ قويدى ، بۇ ئۆينىڭ تۇگلۇكىمۇ ، دېرىزىسىمۇ يوق ئىدى . ئۆيگە ئىشىك ياغىچىنىڭ ئاراشلىرىدىن ناھايىتى ئاز يورۇقلۇق كېرەتتى . مۇشۇنداق هم بولغاندىكىن ئۇ ئىسسىق بولۇشى كېرەك بولسىمۇ ، شۇ تاپتا تام ـ تورۇسلىرى ۋە يەر بېتىدىنمۇ سوغۇق چىقىپ تۇرغانده‌ك بىلىنەتتى . ئۇنىڭ ئۇستىگە شاللىقنىڭ ئۇستىگە سېلىنغانده‌ك سېسىق ، زەي پۇرايتتى .

تامنىڭ بۇلۇڭىغا بېرىپ ئولتۇردۇم . كۆزۈم قاراڭغۇلۇققا كۆنگەندىن كېيىن ، ئۆينىڭ ئاستىغا خىش تىزىلغانلىقىنى ، ئىككى يەرده ئەۋرەز بارلىقىنى كۆردۇم . دېمەك ، بۇ ئۆي قازىخانا خىزمەتچىلىرىنىڭ ياز پەسلىده غۇسل ـ تاھارەت ئالىدىغان ـ خىلۋەتگاهى ئىدى .

ئېسىم ـ يادىم مۇهەممەت ئاقچىدا قالدى . ئۇ قايتىپ كىردىمۇ ، يوق ، بىلمەيتتىم . قايىتىپ كىرگەن بولسا ناھايىتى ياخشى ئىش بولاتتى . ئۇ مەسلىهەت كۆرسەتكىنده‌ك مېنى قاچۇرۇپ ، بۇۋىسارەم بىلەن شەهەرده بولمىسا سرتتا بولسىمۇ تېپىشىش ئىمكانىيىتى يارىتىش ئۈچۈن ياردەم بېرەتتى . ئەمما ، قازىخانىدىكىلەرنىڭ نېمە قىلغىنى بۇ ؟ مېنى نېمىشقا ئەسلىدىكى سولاقخانىغا قايتۇرۇپ ئاپارماي ، بۇ يەرگە سولاپ قويىدۇ ؟

بۇ سوئالىمغا چۈشكە يېقىن جاۋاب ئالدىم . تونۇش بولۇپ كەتكەن ئاشپەز بىر چۆچەك قاينىقسۇ بىلەن ئۇلى كۆيگەن ، قېتىپ كەتكەن خېلى يوغان بىر گىرده بەردى . مەن ئەجەبلەنگەن هالدا :

ـــ بۇگۈن قايسى ياقتىن كۈن چىقتى ، ئۇستام ؟ نان زاغرا ئەمەسقۇ ؟ ـــ ده‌پ سوردىم .

ـــ كۈن يەنىلا بۇرۇنقى جايىدىن چىقتى ، ـــ جاۋاب بەردى ئۇ ، ـــ سېنى يامۇلغا ئۇزىتىش ئۈچۈن بېرىلگەن گىرده ئۇ . بۇگۈن ئاۋۇ ياقتىكى ئىككى موللا هەمراهىگا زاغرا بىلەن سۇمۇ بېرىلمەيدىغان بولدى . چۈنكى ، سېنى داداڭ بىلەن كۆرۈشتۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ ماڭغانىدا ، ئىشىك تېشىدا ئادەم قالمىغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ، هېلىقى ۋەخپە ئوغرىسى شاپبۇرۇت قېچىپ كېتىپتۇ . كۆزىنەك شادىلىرى ئۆز جايىدا ،

ئىشكىنىڭ تېشىدىن سولاقلىق بولغاندىكىن ، ئۇ شۇ پۇرسەتتە چىقىۋالمىسا نەدىن چىقالايىتتى ؟ ئوماچ ئوغرىسى موللىلار نۆزەمبىللار كۆرمىدۇق ، دەپ قەسەم ئىچىدۇ تېخى ...

كۆڭلۈم ناھايىتى يېرىم بولدى . « ئاخشام مەنمۇ بىللە چىقىپ كەتەي ، كۆرۈشىدىغانلار بىلەن بىللە كۆرۈشەيلى ... دېسەم بوپتىكەن ... » دەپ ئويلىدىم ئىچىمنى ھەرە چاقىقاندەك بولۇپ .

نانىنى قولۇمدا تۇتۇپ ، سوۋۇپ كېتىۋاتقان قاينىقسۇ چۆچىكىنى پەستىلا قويۇپ ئولتۇرۇپ قالدىم . نان يېگۈم ، سۇ ئىچكۈم كەلمەيتتى . تەقدىرىمنىڭ ناياپلىقىدىن ، قىسمىتىمنىڭ ئۆزگىرىۋاتقانلىقىدىن ، تەلەيسىزلىكىمدىن كۆزۈمگە ياش كېلەتتى . شۇ چاغدا بۇۋىسارە بىلەن كۆرۈشۈپ قېلىشتىن تارتىپ ، يۈسۈپ قادىرخان مازارى ئالدىدا تۇتۇلۇپ قېلىشقىچە بولغان ھەممە كەچمىشلىرىمنى ئەسلەپ چىقتىم . ئۇ چاغدىمۇ ھەرمىنۇت ، ھەر سېكۇنت خەۋپ ئەگىپ تۇرغان بولسىمۇ ، يارىم ماگا ، مەن يارىمغا ھەمدەم بولۇپ ئۆتكۈزگەنىدۇق . ئەمدى يالغۇز - يېگانە قالغانىدىم . يېنىمدا مەسلىھەت بەرگۈدەك ، كۆڭۈل كۆتۈرگۈدەك ھېچكىم قالمىغانىدى . مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ ، يەنە مۇھەممەت ئاقچىنى ئەسلەپ قالدىم . ئەپچىللىك ۋە چاققانلىقىنى خۇدا بىرلا ئۇنىڭغا بېرىپتىكەنمۇ ؟ ... ئويلىنا - ئويلىنا بىر ئامالىنى قىلىپ قېچىش قارارىغا كەلدىم . « يامۇلغا يۆتكەپ كېتىشتىن ئىلگىرى مۇشۇ يەردە بىر ئامالىنى قىلاي ، يامۇلغا ئاپارسا گۇندىسى مۇستەھكەم ، كۆزىتىشى قاتتىقتۇر بەلكى . مۇشۇ يەردە بىر تىرىشىپ كۆرەي ... »

قورسىقىمنى تويغۇزغاندىن كېيىن ئىشكىنى تەپسىلىي تەكشۈردۈم . ئىشكىنىڭ يان ياغىچى پۈختا ، قېلىن ئىدى . ئىشىك بىر قاناتلىق بولۇپ ، قېلىن شالدىن تۆتى يېپىشتۇرۇلۇپ ياسالغانىدى . يېپىشتۇرۇلغان يېرىدىن ئايرىلىپ كەتمىسۇن دېگەندەك قىلىپ ، ئاستى - ئۈستىدىن ئىككى توغرا بالداقتا مىخلانغانىدى . ئىشىكنىڭ مۇجۇقى كېشىكىگە ئويۇپ كىرگۈزۈلگەن بولۇپ ، يېپىق تۇرغىنىدا ئاستى - ئۈستىگە مىدىرلىمايتتى . دېمەك ، قۇرۇق قول بىلەن بۇ ئىشكىنى ئاچرىتىش مېدىرلىتىشمۇ مۇمكىن

ئەمەس ئىدى .

كۆزۈم زەنجىر ئۈچىغا چۈشتى ، ئىشكىنىڭ قارغاتۇمشۇقى سىرتىدىن كېشەككە مىخلانغان بولسا كېرەك ، ئۇچى كۆرۈنمەيتتى . ئەمما ، شالغا مىخلانغان زەنجىرنىڭ ئۇچى ئىچىگە ئۆتۈشكەن ۋە ئۆتۈشكەن بىر ئىلىكتەك قىسمى ئىككى تەرەپكە قايرىپ ياتقۇزۇۋېتىلگەنىدى . ئەگەر بۇ ئىشكىتىن چىقىپ كېتىش ئۈچۈن يول ئېچىلسا ، ئاشۇ زەنجىر ئۈچىدىن ئېچىلىشى مۇمكىن ئىدى . بۇنىڭغىمۇ تېخى بىرمەر ئەسۋاب ، ھېچبولمىغاندا چىمچىلاق چوڭلۇقىدا مىخ ياكى قاتتىق بىر نېمە كېرەك ئىدى .

تامدا مەن ئارزۇ قىلغاندەك تومۇلۇقتا بولمىسىمۇ ، ھەر ھالدا مىخ بارلىقىنى بايقىدىم . بۇ مىخلار قوزۇقلار بىلەن قاتار قېقىلغانىدى . ئۇلار ئۇسۇلى قىلغۇچىلارنىڭ كېيىملىرىنى ئېسىپ قويۇش ئۈچۈن قېقىلغىنى ئېنىق . ئاشۇنداق مىختىن ئىككىنى سۇغۇرۇۋالدىم .

شال ئاز - تولا ئويۇلۇپ ، ئىزنا چىققىلى باشلىغاندا كىملەردۇر كېلىپ ئىشكىنى ئاچتى . بۇ شۇنداق تۇيۇقسىز بولدىكى ، ئېچىلغان ئىشىك بىلەن تەڭ ئارقامغا يانىدىم . ئالقىنىمدىكى مىخنىمۇ تاشلۇۋېتىشكە ئۈلگۈرەلمەي ، مۇشتۇمۇمنى تۇگۇپ يۇشۇرۇۋالدىم . ئىشكىنىڭ تېشىدا ئىككى يايى بىلەن قازىخانا ئادەملىرىدىن ئۆچ - تۆتى تۇراتتى . « ئاپلا ، - دەپ قالدىم ئىچىمدە ، - مېنى ئەمدى يامۇلنىڭ گۇندىخانىسىغا ئېلىپ كېتىدىكەن - دە ... »

قازىخانىنىڭ ئىككى ئادىمى كىرىپ ئىككى بىلىكىمدىن قارماپ تۇتۇپ ، مېنى سىرتقا ئاچقىشتى . سىرتتا تۇرغانلار باشتىن - ئاياغىمغىچە قاراپ قويۇشتىيۇ ، ھېچنېمە دېمەي ، تار ئارىلىق بىلەن تاشقىرى ھويلا تەرەپكە مېڭىشتى . مېنى ئىككەيلەن ئاشۇنداق قاماپ تۇتقىنىچە ، ھېلىقىلارنىڭ كەينىدىن يۇگۇرتۇپ دېگۈدەك ئېلىپ چىقىشتى .

قىرىق - ئەللىكچە ئادەم يىغىلغان چىرايلىق ھويلا قازىخانا مەھكىمەئىشەرئىيى ئىكەنلىكىنى بىلدىم . ئىككى مەپە قاتارلىشىپ كېرىلگەن ئۈدەك دەرۋازا ئۇلۇغ ئوچۇق ئىدى . دەرۋازىنىڭ ئۈدۈلىدا ئادەمنىڭ بوۋىسىگە كەلگۈدەك خىش كۆتۈرمە ، ئۇستىدە ناھايىتى چىرايلىق پە-

شايۇان قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى . مېنى بۇ چىرايلىق ھويلىغا قارىتۇبلىش پۈرسىتىدىنمۇ مەھرۇم قىلىشتى .قارماپ تۇتقانلار بىلەكلىرىمنى كەينىمگە قىلىپ ، كۈلا ئارغامچىدا باغلىغلى تۇردى . ئۇلار ئارغامچىنى دولامدىن سىلىپ ، ئىككى تەرىپىنى ئىككى بىلىكىمدىن ئىككى قېتىمدىن يۆگەپ ، بېغىشىمغا كەلگەندە ئۇچىنى بىر - بىرىگە چېتىشقا باشلىدى . مۇھەممەت ئاقچى ئۇزۇن ، زىرىكىشلىك كۈنلەردە ئۆز بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەگەندە ، نۇرغۇن قېتىم باغلاقتا چۈشكەنلىكىنى ، كېيىنچە باغلاقتا تۇرۇپمۇ قېچىپ كېتەلىگەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەندى . ئۇنىڭ بىر تەجرىبىسى ، باغلاۋاتقاندا باغلىغۇچىلارغا ماسلىشىپ بەرمەسلىك ، بىلەكنى بەدەندىن يىراقتا تارتىپ ، كۆكرەكنى كېرىۋېلىش ، بېغىشنى تاشقىرى ئىگىۋېلىش ئىدى . « ئۇلار باغلاقنى تامام قىلىپ ، مېنى سولاقتا ئېلىپ مېڭىشىدۇ ، — دېگەنىدى ئۇ ، — يولدا ئۇلار باغلىۋالدۇق دەپ بېخۇدلىشىدۇ . بۇ چاغدا مەن بىلىكىمنى بېقىنىمغا چاپلايمەن ، كۆكرىكىمنى ئېچىمگە تارتىمەن ، قول بېغىشلىرىمنى ئېچىمگە يىغىمەن . مېنى باغلىغان ئارغامچە بەزىدە بوشاپلاپ كېتىدۇ ، بەزىدە بەك بوشاپ كەتمەسمۇ ، قول بارماقلىرىم چىگىككە يەتكۈدەك ھالغا كېلىدۇ . چىگىككە بارمىقىمنى يەتكۈزۈۋالسامۇ خۇدانىڭ رەھمىتى ياغدى ، دېگەن سۆز . ئۇلارنىڭ كۆزىنى غەلەت قىلىپلا تىكىۋېتىمەن ... » بۇنچىۋالا جىق ئادەملەر ئېچىدىن قېچىپ كېتەلەيتتىم . يول ئۇستىدىمۇ تىكىۋەتكىلى بولمايتتى . يامۇل دېگەن چوڭ يولدا ، ماڭىدىغىنىمزمۇ چوڭ يول تۇرسا نەگە تىكىۋەتكىلى بولار ؟ شۇنداقتىمۇ : « نېمىشقا بۇ باغلاۋاتقانلارغا ماسلىشىپ بېرىمەن - دەپ ئويلىدىم ، — يا-مۇلىنىڭ گۈندىخانىسىغا تارغاقلىرىم كىرىشىپ ، كۆكرەكلىرىم تارتىشىپ ، بىلەكلىرىم قېتىشىپ ، قول بېغىشلىرىم ئېچىشىپ بارغۇچە ، سەل - پەل بولسىمۇ جان قېينالماي باراي ... »

مۇھەممەت ئاقچى دېگەندەك قىلىپ باقتىم . بۇمۇ ئاسان ئەمەس كەن . لېكىن ، باغلىغۇچىنىڭ كۇچ ئىشلىتىشى تېخىمۇ غالجىرلاشتى . ئۇ مېنى ئىگىشتۈرۈپ ، بىلىكىمنى بوش تۇتۇشقا بۇيرۇپ بىردەم يوتامغا ، بىردەم ئېغىزىمىنىمغا ، بىردەم توققۇز - كۆزۈمگە دىسلايتتى . مەن جىم

تۇرۇپ بەرمىگەنسېرى ئۇ ئارغامچىنى ھەدەپ تارتاتتى ۋە :

— بوش تۇردەيمەن خۇنپەر ، ھېلى بىكار تارغىقىڭنى چىقىرىۋېتىمەن ، - دەيتتى .

— جەينىكىنى كۆتۈر ، — دەپ ئۆگىتەتتى كىمدۇر بىرى ياندىن ، — جەينىكىنى كۆتۈرسەڭ ئىگىشىپلا قالىدۇ ...

شۇ ئاردا بىر مويسىپت كىشى :

— ئاتا - ئانىسىنىڭ قارغىشىنى ئالغان بۇ خۇنخۇرنى مەزگىلىدىن ئىلگىرى ئۆلتۈرۈپ قويماڭلار يەنە ... باغلىق چىڭ بولۇپ كەتسە دېمى سىقىلىپ ، يۇرىكى يېرىلىپ كېتىدۇ ، - دېدى .

— يامۇلغا ساق ئاپىرىۋالايلى ، - دېدى يەنە بىرەيلەن يان تەرەپتىن .

شۇلارنىڭ گېپىنى بىلەنمۇ ، ياكى سىرتتىن كىرىپ كەلگەن بىر كىشىنىڭ سەۋەبىدىنمۇ ، ئىشقىلىپ ، باغلاقچىلار شاپۇر - شۇپۇر قىلىپ باغلاشنى ئاياغلاشتۇردى .

كىرگەن كىشى ئاتمىشلاردىن ئاشقان ، ئېگىز بويلۇق ، يۇمىلاق ئاق يۈزلۈك ، قاڭشارلىق كىشى ئىدى . ئۇ جىيىكى نېپىز مەخمەل تاشلىق سەرپۇش تۇمىقى ئۇستىگە قاردەك ئاق داكىدىن خېلى قېلىن سەللە يۆگەن بولۇپ ، قارا مۆ ۋۇت تونلۇق ، پارقىراپ تۇرغان ئىسكىلاچ مەسىلىك بەستىگە ناھايىتى ياراشقانىدى . تون ئېچىدىن باغلىغان ھاۋارەڭ بەلبېغىغا مسۋاك ۋە ھەمىيان ئېسىۋالغانىدى . ھەمياننىڭ پۇل ساقلاشقا ئەمەس ، ھۈججەت ساقلاشقا ئىشلىتىدىغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى .

ھەممەيلەن ئۇنىڭغا سالام بەردى . بىراق ، ئۇ بوغۇق ئاۋاز بىلەن :

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، - دەپ قويغىنىچە مەن تەرەپكە كېلىۋەردى . ئۇنىڭ كۆزى دەرۋازىدىن كىرىۋاتقىچىلىكلا مەندە ئىدى . ئالدىمغا كەلگەندە نائىنىق رەڭلىك بۇ كۆزلەردىن ھەددىدىن ئارتۇق غەزەپ ، ئۆچ ئۇچقۇنلىرى چىقىۋاتقانلىقىنى ئېنىق كۆردۈم .

— سېنىڭ مۇشۇنداق قارا يۈز ، جۇلدۇر كېپەن ، ئادەم سياقىنى يوقاتقان ئالۋاستى ئىكەنلىكىڭنى پەرەز قىلغانىدىم ، — دېدى ئۇ ئاپئاق ، تېخى بىرىمۇ چۈشۈپ باقمىغان چىشلىرىنى غۇچۇلتىپ تۇرۇپ . ئۇ سۆز-لىگەندە ئاق كۆپەيگەن گۇرجەك ساقىلى لىكىلداپ تۇراتتى ، - قىياپەت - تۇرقۇڭدىنلا دىندىن تايغان شەقىقلىقىڭ بىلىنىپ تۇرىدۇ ... ئاتا - بوۋە-لىرىمىزنىڭ قايسى گۇناھى ئۈچۈن قىزىم خۇدانىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ ، سەن ئىبلىسنىڭ كۆزىگە چۈشۈپ قالغان بولغىيدى ؟ ...

« ئابلەھەت مىرزام شۇ ئىكەن - دە ؟ — دەپ ئويلىدىم مېنى يەپ ، پۈرگۈچۈەتگۈدەك ئەلپازدا تىللاۋاتقان بۇ مويسپىتكە قىزىقىپ قاراپ ، — بۇۋىسارىنىڭ دادىسى ، مېنىڭ قېيىن ئاتام ... بىز مۇشۇنداق ئۇچرىشىدە-كەنمىز - دە ، مۇھتىرەم ئاتا ! »

— خۇدايىم بۇۋىسارە خېنىم بىلەن مېنى بەختلىك قىلغانىدى ئاتا ، — دېدىم ئاۋازىمدا ھۆرمەت ئىپادىسىنى كۆرسىتىپ ، - ھەر بىرلىرى تەرەپ - تەرەپتىن قارشى چىقىپ ، خۇدانىڭ ئىرادىسىگە رو-بىرۇ بولۇۋېلىشلا . خېنىم بىلەن مەن ئۇچرىغان قىسمەت ئاللانىڭ غەزىپى ئەمەس ، رەھمىتى ئىدى . ..

— كاپىر ! ... ، - دېدى ئۇ چىشلىرىنىڭ ئارىلىقىدىن چىقىرىپ ۋە قولىدىكى ھاسىسى بىلەن ماگلىيىمغا « ۋاققىدە » سالدى .

قىرىق - ئەللىك ئادەم يىغىلىپ قالغان بۇ سورۇندا تارا بىر سۆزلىۋالاي ، ئۆلۈپ كەتسەممۇ گەپ - سۆزلىرىم قالسۇن ... بۇۋىسارەم ئۆ-لۈم ئالدىدىن ئېيتىلغان بۇ سۆزلەردىن ئىشقەمنىڭ پاك ، ساپلىقىنى بىلىۋالسا ئەجەب ئەمەس ... دەپ ئويلىغانىدىم . بۇ ھاسا نېمىدىن ياسالغا-نىكىن ، بېشىم زەخىلداپ ئاغرىپ ، كۆزۈمگە قىزىلچىلىق تېقىلدى . قولىقىم ئىچىدە بوران گۈركىرەيتتى . ماگلىيىمدىن بۇرنۇمنىڭ ئىككى تەرىپىنى بويلاپ يېپىشقاق ، ئىسسىق سۇيۇغلۇق ئېقىپ چۈشۈۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇردۇم . ئۇ لەۋلىرىمگە كەلگەندە ئۇنىڭ تۇزلۇق ئىكەنلىكىنى تېتىدىم . بۇرنۇمغىمۇ قان پۇرىدى .

قېيىن ئاتام يەنە بىر نېمىلەرنى دەپ ، ھاسىسىنى شىلتىپ تۇراتتى .

ئەمما ، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىيالمايتتىم . قولىقىم ئىچىدىكى بوران سەل پەسەيگەن بولسىمۇ ، تېخى توختىمىغانىدى .

نەدىندۇر بىر يەردىن قىچىرداق يوغىنىغان كۈل رەڭ بىر ئېشەك كەلتۈرۈپ ، مېنى ئىككىيلەن كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا تەتۈر مىنگۈزگەنىدىلا ئې-سىمنى يىغدىم . ئالدى - ئارقامغا قاراپ بولغۇچە ئېشەكنىڭ قورسىقى ئاستىدىن پۇتلىرىنى ئارغامچا بىلەن چېتىپ قويۇشتى . ئېشەكنىڭ ئۇچە-لىقىنىڭ كەينى تەرىپى ئېگىز ، ئولتۇرىدىغان ئۇستى كەڭ ، تۆز ئىدى . بۇ ئۇستىدىكى كىشىنىڭ ئۆزىنى ئىككى يانغا ياكى ئالدىغا تاشلىۋېتىپ ، سىرىلىپ چۈشۈپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالدىغان ئۇچىلىق ئىكەنلىكىنى پەملىدىم .

« سازايى ! »

بۇ ماڭا ناھايىتى دەھشەتلىك ۋەقە بولۇپ تۇيۇلدى . بۇرۇنمۇ شەرئەت مەھكىمىسى بولغان قازىخانا تەرىپىدىن « سازا-يى » قىلىشقا بۇيرۇلغانلارنى قانداق سازايى قىلىدىغانلىقىنى كۆرگەنىدىم . ئۇلارنىمۇ مۇشۇنداق ئېشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ ، يول ، رەستە - كوچىلار-دىن ئايلاندۇرۇپ ئۆتكۈزەتتى . يۈزىنى قارا بويىپ ، تونۇغۇسىز قىلىۋېتىلگەن بۇ ئادەملەر ئەڭ ئەشەددىي ئوغرى ، بۇزۇق ، ئوچۇق - ئاش-كارا دىنىي ئەھكاملارنى بۇزغان ، بولاڭچى ، قاتىل ... لار ئىدى . سازايى قىلىنغانلارنىڭ كۆپى ئۆلتۈرۈلىدىغان كىشىلەر ئىدى . ئۆلتۈرۈلمەيدىغان-لىرىمۇ ناھايىتى نۇرغۇن پارا - ئارىلىق بېرىپ ، جېنىنى ساقلىغىنى بىلەن ، ياكى سولاقتا چىرىپ ئۆلۈشى ، ياكى شەھەرنى تەرك ئېتىپ ، يىراق - يىراقلارغا تەركىدۇنيا بولۇپ چىقىپ كېتىشى كېرەك ئىدى .

مېنىڭ نېمە گۇناھىم بار ؟ ئاشىق بولغىنىمۇ ؟ دېمەك مەن ئۆلتۈ-رۈلىدىكەنمەن - دە ؟ دادام دېگەندەك مېنى ئىتنىڭ كۈچىكىنى ئېتىپ تاشلىغاندەك ئۆلتۈرىدىكەن - دە ؟ ياموللا ئاپىرىپ ، ئاتىدىغانغا ھۆكۈم چىقىرىپ بولغۇچە قېيىن ئاتام بولغان ئابلەھەت مىرزام مېنى بىر سازايى قىلىۋالدىكەن - دە !

ئۇلار يۈز - كۆزۈمگە قارىسى سۇرتۇشنىڭ گېپىنى قىلىشۋا-

تاتتى . ئۆزۈمنى باسالماي يۇلقۇنۇپ ، بوشۇنۇشقا هەرىكەت قىلدىم . ئاڭغۇچە ئىككى تەرىپىمدىكى ئىككىيلەن مۇرەمدىن بېسىپ قىمىر قىلغۇزمىدى .

— قېيىن ئاتا ، مىرزا ئاتا ، ئۇنداق قىلمايلا ئۆلتۈرگۈزۈۋەتسىلە ، — دېدىم چىڭقىلىپ ۋارقىراپ ، - ئېتىلىشقا هۆكۈم قىلغۇدەك گۇناهىم ئاشىق بولغىنىم . ئەمما ، بۇ ئىسارە خېنىم ئۈچۈن بولسىمۇ سازايى قىلمىسلا . بىز ئاللا ئىگەمنىك ، رۇسۇلىللانىك ، چاهاريالارنىك ئىسمىنى گۇۋاه قىلىپ نىكاه ئوقۇتقان ئاتا ... ماڭا ئەمەس ، قىزلىرىغا ئۆۋال قىلىلا ...

بېشىمغا تەگكەن يەنە بىر هاسىنىك زەربى بىلەن تىلىمنى چىشلەپ تاشلاپ ، گەپ قىلالماي قالدىم . پىشانەمدىن يەنە قان ئېقىشقا باشلىدى . بۇ قېتىم ئاققان قان چىكەمدىن يالاپ ، قۇلقىمنىك كەينىگە ساقىشقا باشلىدى .

— ماۋۇ كايىر يەنە ئاشۇنداق هاگىرغىلى تۇرسا تىلىنىك ئۈچىغا جۇۋالدۇرۇز تىقۇۋېتىڭلار ! - دەپ بۇيرۇق بەردى مىرزام ئىككى دولامدىن بېسىپ تۇرغانلارغا .

ئۇلار مېنى بېسىپ تۇرۇشنى يادىدىن چىقارماي قوللۇق بىلدۇرۇشتى . جۇۋالدۇرۇز تىقمىسمۇ گەپ قىلىشتىن ۋاز كەچتىم . ئابلەهەت مىرزىمۇ دادامنىك باشقىچە بىر تىپى ئىكەنلىكىنى ، بۇ ئادەمدە ئىنساپ ، رەهىم - شەپقەت بولىدىغان بولسا ، قىزى بۇۋىسارىگە شۇنچە جىق سوروقچىلىق تارتىش زۆرۈرىيىتى يوقلۇقىنى ، ئۆز قىزىغا يۇرىكى تارتىشمىغان ئادەمنىك ماڭا ئەسلا رەهىم قىلمايدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم چۈشەندىم . بۇلارنى بىلەتتىم ، چۈشىنەتتىمغۇ ؟ شۇنداق تۇرۇقلۇق ئاغزىمنى ئۇپرىتىپ يۇرۇشلىرىمنىك رولى بولاتتىمۇ ؟

— سازايى قىلىش ! - تووللىدىم غەزەپ بىلەن ، - سازايى بولىدىغىنى مەن ئەمەس ، سەن مۇناپىقلار ...

قازانىنىك قارا كۆيىسى كەلتۈرۈلدى . يۇزۈمنى ئەينەكتە كۆرمىگەن بولسامۇ ساقلىمنىك ئۆسۈپ ئىككىلىك ئۇزۇنلۇققا يەتكىنىنى بىلەتتىم .

شۇڭا قارا كۆيە يۈزۈمنىك ساقال ، بۇرۇت يوق يەرلىرىگە - پىشانەمگە ، قاپقىمغا ، بۇرنۇم ۋە مەڭزىمگىلا سۈرتۈلدى . مىرزام ئەمدى جاكارچىغا بىر نېمىلەرنى جىكىپ ، مېنى ئېلىپ مېڭىشقا بۇيرۇق بەردى .

ئېشەكنىك ئالدىدا بىر جاكارچى ، ئىككى ناغرىچى ماڭدى . ناغرا ناغرىچىلارنىك بوينىغا ئېسىلغان بولۇپ ، ئۇلار يول بويى چېلىپ مېڭىشى ، دوقمۇش ، گۈزەرلەردە ، ئاۋات بازارلاردا توختاپ ئادەم يىغىشى ، جاكارچى سازايى قىلىنىشىمغا سەۋەبچى بولغان گۇناهىمنى ئىلان قىلىشى كېرەك ئىدى . مىرزامنىك جىكىلەشلىرىنىك ئاساسىي مەزمۇنى شۇ ئىدى . ئەگەر ئەسكىلىك قىلسام ئۆلىمەيدىغان يېرىمگە هەرقانداق تەدبىر قوللانسا بولۇۋېرىدىغانلىق توغرىسىدا ئىككى دولامدىن تۇتۇپ ماڭغۇچىلارمۇ كۆرسەتمە ئالدى . ئېشەكنىك كەينىدە ئىككى يايى كېلەتتى . ئېشەككە تەتۇر مىندۈرۈلگەنلىكىمدىن ئۇلار بىلەن يۈزمۇ يۈز ئىدىم .

بىرىنچى جاكار قازىخانا ئالدىدىكى سەينادا ئىلان قىلىندى . قازىخانىغا هەر خىل دەۋا ، ئەرز - شىكايەتلەر بىلەن كەلگەن ئادەملەر ئاللىبۇرۇن توپلىشىپ كەتكەنىدى . بۇ يەردە سودىگەرلەر ، دۇكاندارلار ، هۆنەرۋەنلەر ، ئاهالىلەر - ئەر - ئاياللارنىك هەممىسى ، هەممە خىلدىكىلىرى تېپىلاتتى . رەمچىلەر ، تىلەمچىلەر ، دەرۋىشلەر ، ئەرز - شىكايەتچىلەرنىك خېتىنى يېزىپ بەرگۈچى خەتچىلەرمۇ ئالاهازەل بىرەر يۇزدىن ئاشاتتى . بۇنداق كۆپ سانلىق ئالمان بۇ يەردە هەر كۈنى كەم بولمايدىغانلىقى ئۈچۈن ، بۇ يەرنىك دائىملىق باققاللىرى سامسىپەز ، لەگمەن پۇگچى ، ساتىراچلىرىمۇ بار ئىدى . شەهەرنىك بۇ كىچىكلىتىلگەن قىسمىدا جاكارچى گۇناهلىرىمنى هەيۋەت بىلەن ئىلان قىلدى :

— ... ئەهلى مۆئمىنلەر ، ئەييۇهەننەس ، ئىشتىڭلار ئامۇخاس ! ئېشەككە تەتۇر مىنگەن بۇ بەدبەختىنىك نامىدۇركى مىربىلال ، گۇناهى كەبىرى ئۈچۈن مەزگىلسىز تاپقاي زەۋال ... ئول نائىنساپ ئاللانى ، دىنى ئىسلامنى ئۇنتۇغان . رەسۇللىلاهى سەمەرەتۇل سەقەلەين ۋە قۇربەتى قابى قەۋسىنىنىك شەرئىتىگە پۇت ئاتقان . ئۆرپ - ئادەت ، ئەهكاملىرىمىزنى كۆزگە ئىلماي بىر مۆئمىنى مۇسۇلماننىك ئىپپەتلىك قىزىنى بۇلاپ قاچ-

قان .... هەممىگە قابىل ھۆكۈمەتىمىزنىڭ خادىملىرى ۋە شەرئىي مەھكىمىمىزنىڭ خىزمەتچىلىرىنىڭ شەپقەتلىك نەسىھىتىگە قۇلاق سالماي ، دەھرىلىك پاتقاقلىغا چوڭقۇر پاتقان . بۇ نابۇكارنىڭ تۇپەيلىدىن نەچچە - نەچچە بىگۇناھ مۇئمىننىڭ ئىسسىق قېنى بىھۇدە ئاققان ... دىنى ئىسلامنى قۇۋۋەتلەندۈرۈش ، ھۆكۈمىتىمىزنىڭ مېھر - شەپقىتىگە جاۋاب قايتۇرۇش ، دەھرىلىك ، مۇرتەدلىك ، كۇپىرلىقنى تۈگىتىش ، مەزلۇملارنىڭ تىنچ - ئاسايىشلىقىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن ، بۇ ئەبلەخ دەھرىنى ، شەرم - ھاياسىز تۈزكورنى سازايى قىلۇرمىز....

ئەتراپقا يىغىلۋاتقانلار بىر - بىرىنى قىستىشىپ ، ئېشەكنىڭ كەينى تەرىپىگە ئۆتۈپ ، مېنى كۆرمەكچى بولۇشاتقىنى . جاكارچىنىڭ گېپى تۈگەمەي تۇرۇپ - تۇرۇپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى .

— چالما - كېسەك قىلىش كېرەك دەيۇزنى !

— ھېيتگاھ مۇنارىسىدىن تاشلىسا بولىدۇ ...

— قوزۇقتا ئولتۇرغۇزۇش كېرەك ، خەقنىڭ قىزىنى ئېلىپ قېچىشقا جۈرئەت قىلغان جېنى قېينىلىپ چىقىشى ئۈچۈن بويى بىلەن تەڭ كەلگۈدەك قوزۇقتا ...

— مۇشۇ ئالەمدىلا قارا يۇز بولۇپ كەتكىنىگە قارىغىلار ئۇنىڭ ..

تۇۋلاۋاتقان ، قاغاۋاتقان ، تىللاۋاتقان بۇ كىشىلەرنى تونۇمايتتىم ، ئۇلارمۇ مېنى بىلمەيتتى . لېكىن ، ئۇلار ئۆز دەۋا - شىكايەتلىرىنىڭ ئۆزىگە قولايلىقراق ھەل قىلىنىشى ئۈچۈن جېنىنىڭ بارىچە ۋاقىراپ ، قازىخانىغا يېقىشى كۆرۈنۈشنىڭ كويىدا تېپىرلايتتى . بۇ يەرگە يىغىلغان ھەممە ئادەملەرنى ، ھۆپىگەرلەر ، سېتىۋېچىلار ، ھۇنەرۋەنلەر بولسا ئادەمنىڭ كۆپلىكىگە ھەسسە قوشۇپلا تۇراتتىكى ، جاكارچىنىڭ سۆزلىرىدىن غەزەپلەنگىنىنى ، ياكى ھاياجانلانغانلىقىنى بىلدۈرمەيتتى .

قازىخانا كاتىپلىرىدىن قايسىبىرى ئىشارەت قىلدى بولغاي ، جاكارچى :

— يولنى بىكار قىلمىغلار ، بىزنى ماڭغىلى قويۇڭلار ! - دەپ ۋارقىرىدى .

ناغرىچىلار گۈمبىرلىتىپ ئاغرا ئۇرۇشتى .

مېنى ئۆستەڭبويى گۈزىرىگە ، ئۇ يەردىن ھېيتگاھ مەيدانىغا ، خام بازىرىغا ، ئاندىن ياباغقا ئېلىپ بېرىشتى . ھەر بىر دوقمۇش ، گۈزەر ۋە ئاۋاتراق رەستىلەردە جاكارچى « قىرىق يىل تۇمەن سۇيى بىلەن يۇسىمۇ ئېرىمەيدىغان گۇناھى كېبىرىم » نى ئېلان قىلىپ ، مۇسۇلمانى مۆئمىنلەرنىڭ ماڭا غەزەپلىنىشىنى ، شەرئىي مەھكىمىنىڭ دانا قارارىنى ھمايە قىلىشىنى تەلەپ قىلاتتى . كىشىلەرنىڭ بىر مۇنچىسى ياقىسىنى تۇتۇپ توۋا قىلاتتى ، بىر مۇنچىسى جاكارچىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپلا بېشىنى چايقاپ كېتىپ قالاتتى ، بىر مونچىلىرى ماڭا ئالياتتى ، يۈزۈمگە تۈكۈرەتتى ، مۇشتۇملىرىنى تۇرۇپ ئۇرىدىغاندەك ھەيۋە قىلىپ سىلكىيتتى . قازىخانا ئالدىدىكى ئالمانداك ۋارقىراپ ، چۇقان سېلىپ تىللايدىغانلارمۇ بار ئىدى .

ئاخىرى تۈگمەيدىغاندەك كۆرۈنىدىغان بۇ يوللارنى بېسىپ ئۆتۈكۈچە كىشىلەر توپىنى كۆزىتىپ ماڭدىم . نۇرغۇن تونۇش چىرايلارنى كۆردۈم . ئەمما ، ئۆز يېقىنلىرىمدىن بىرمۇنىنمۇ ئۇچرىتالمىدىم ، ياكى موللا بەشىرى ، نېغمەتۇللا قارى كۆرۈنمەيتتى . چۈمبەل - پەرەنجىلىك ئايالارمۇ توختاپ ماڭا قارىشاتتى ۋە بەزىلىرى جاكارچىنىڭ ئىلانىنى ئاڭلايتتى . ئاشۇلارنىڭ ئىچىدە ئاينۇر ، خېلىچىغان ئانا ، ئۇنىڭ كېلىنى ، بولۇپمۇ بۇۋىسارە بولۇپ قېلىشىنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتىم .

تۆرە يارباغ ئارقىسىدىكى ئامبارچىغا ، چارسۇغا ۋە تۆشۈكدەرۋازىغا باردۇق . مۇشۇ يولدا كېتىۋاتقىنىمدا ھېلىقى ئارزۇيۇم چىكىگە يەتتى . بۇ يوللار ئاشۇ يېقىن كىشىلىرىم ماڭىدىغان ياكى ئۇلارنىڭ ئۆيىگە يېقىن جايلار ئىدى . لېكىن ، ئەرلەر ئىچىدىن موللا بەشىرى بىلەن نېغمەتۇللا قارىنى كۆرەلمىدىم ، ئاياللارنىڭ پەرەنجىسى كەينىدىكى يۈزلىرى مەخپي ئىدى . بۇۋىسارە ئۆزى چىقالمايدىغۇ ، شۇنداقتىمۇ بۇ خەۋەرنى چوقۇم ئاڭلايدۇ ، دەپ پەرەز قىلدىم .

تۆشۈك دەرۋازىسىدىن قازانچى يارىبشى ئارقىلىق ماڭدۇق . ئۆزۈمگە تونۇش كوچىنىڭ ئاغزىنى ۋە ئۇ يەردە بىزگە ئۆي - ھويلىسىنى

بېرىپ تۇرغان بوۋاينى كۆردۈم ، ئۇنى بىر دەقىقىلا كۆردۈم ، بوۋاي غايىب بولدى . ئۇ « تاماشا » كۆرۈپ : « گۇناھكار » بولۇشتىن قاچا ـ مكىن ؟ ئۇنىڭ سولىنىپ قالماي ، مېنىڭ كاساپىتىم بىلەن تىرىك چىلىكىدىن ئايرىلىپ قالماي ياشاۋاتقىنىغا خۇشال بولدۇم . بوۋاي نېمىلەرنى ئويلىدىكىن ؟

قارقىدەرۋازىسىدا كۆلىمى ۋە ھەيۋىتى ناھايىتى داغدۇغلىق بولغان « سازايى مۇراسىمى » بولدى . ئەمدى بۇ ئاخىرقىسى بولۇپ قالار ، دەپ ئۈمىدلىنەتتىم . بەل ، يوتا ، ئېغىزمانلىرىم تېلىپ ئاغرىماقتا ئىدى . يايلار ، ناغرىچىلارمۇ چارچاپ سولىشىپ قالغانىدى . جاكارچىنىڭ ئۇنىمۇ ئەمدى ئۇنچۇالا جارانلىق ۋە راۋان چىقمايىتتى .

بىراق ، مېنىڭ ئارىيار يولى بىلەن كەسكەنيارغا ، ئاندىن ئوردا ـ ئالدىغا ئاپىرىپ داۋاملىق سازايى قىلدى . ناغرىچىلار بىلەن جاكارچى ئاخىرقى ماغدۇرىنى ئىشقا سالدى . شۇنىڭدىن كېيىن يامۇل ئالدىدىكى سەينا‌غا ئېلىپ باردى . « ئەمدى يامۇلغا تاپشۇرۇپ بېرىمىز » دەپ ئويلىدىم .

يامۇلنىڭ ئالدىدا بىر توپ كىشىلەر تۇرۇشاتتى . شۇلارنىڭ قاتا‌ـ رىدا دادامنى كۆردۈم . ئۇنىڭ ئەتىگىنكى ھالىتىدىن پەرقى ، چىرايلىق سەللە ئورىغانىدى . ئۇ قوللىرىنى كەينىگە قىلىپ ، باشقىلارنىڭ قاتارىدا ماڭا قارايىتتى . ئۇنىڭ قارىشىدا ماڭا ئىچ ئاغرىتىش ئالامىتىنۇ يوق ، ئەكسىچە غەزەپ ، ئۆچلۈك ئەكىس ئېتەتتى . ئۇ ماڭا تازا يېقىن كېلىپ كۆزۈمگە قارىغان بولسا ، ئۇنىڭغا قانچىلىك غەزەپ بىلەن ، ئۆچمەنلىك بىلەن قاراۋاتقىنىنى كۆرگەن ۋە ھەيران قالغان بولارئىدى . غەزىپىم ۋە ئۆچلىكىمگە ئۇنىڭ ماڭا بولغان غەزەپ ۋە ئۆچلىكى سەيمۇ بولمايتتى .

مېنى يامۇلنىڭ ئالدىدا خىلى ۋاقىت توختىتىپ قويدى . كېيىن يامۇلدىن ئىككى مىلتىقلىق چېرىك چىقىپ ، ئېشەكنىڭ كەينىدىكى يا‌ـ يىلارنىڭ كەينىگە ئۆتتى . مېنى يامۇل ئىچىگە ئېلىپ ماڭماي ، پەسكە ئەچۈشۈپ كەتتى . نەگە ئېلىپ بېرىشى ھەققىدە ئويلاپ ئۇلگۈرمەيلا ، ئاقئوردا‌كوچىسىغا بۇرۇلغىنىمىزنى سەزدىم . نەگە ئېلىپ بېرىشى ، بۇگۈن ياكى ئەتە ئېتىش ـ ئاتماسلىقى ئۈستىدە باش قاتۇراتتىم . ئالقانلىرىمدا

ھېلىمۇ ئىككى مىخ بار ئىدى . نەچچە قېتىم باغلاق ئارغامچىسىنىڭ بېغىشىمدىكى چىگىكىنى بوشىتۇېتىش ئىمكانىيىتى بارلىقىنى سەزگەنـ دىم ، ئەمما ملتىقلىق ئىككى چېرىكنىڭ قوشۇلۇۋالغىنى نېمىسى ؟ سېپىل تۈۋىگە ئاپىرىپلا ئېتىۋېتىدىغان ئوخشىمامدۇ ؟

ئۇلار دەرھال ئېتىۋېتىدىغانىدەكمۇ قىلمايتتى . مېنى قۇمدەرۋازىسى گۈزىرىگە ئاپىرىپ ، كۆلەم جەھەتتىن باشقا دەرۋازىلاردىكىدىن تۆۋەن بولمىغان داغدۇغا بىلەن بىر قېتىم « سازايى » قىلىۋالدى .

بىز سېپىلدىن چىقتۇق ، مېنى ئېشەكتىن چۈشۈرۈشتى . ئالدىمىـ دىكى قىڭغىر ـ قىيىسىق ئۆيلەر ھازىرلا يىقىلىپ چۈشىدىغانىدەك كۆرۈنەتتى . پۇتلىرىم قىل ئارغامچىدا باغلانغانلىقتىن ، ئوشۇقۇمنىڭ ئۈسـ تىنى پېچاقتا كېسىۋاتقاندەك ئاغرىيتتى . كەينىگە قىلىپ باغلانغان قوللىرىم ئاۋۇالقىدەك دۈمبەمدە ئىدى .

جاكارچى ، قازىخانىنىڭ ئادەملىرى ۋە ناغرىچىلار ئېشەك بىلەن بىرتەرەپ بولۇپ ، ئىككى چېرىككە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى . يامۇلنىڭ ئىككى يايىسى چېرىكلەر بىلەن بىرسەپتە تۇرۇپ مېنى نازارەت قىلماقتا ئىدى .

ـــ ھەممەڭ قايىتىش ! ـ بۈيرۇدى ئىككى چېرىك ئىچىدىكى ئۈيـ غۇرچە سۆزلىيەلەيدىغان بىرى ، ـ ئەمدى بۇ شۇڭپەننى بىز ئۆز جايىغا ئاپىرالايمىز . پايدىسى يوق سازايى قىلىشىڭمۇ تۇگىدى ...

چېرىكلەردىن بىرى ئالدىمغا ئۆتۈپ ، بىرى كەينىمدىن يالاپ ماڭدى . بىز ئانچە ئۇزۇن يول باسمايلا شەھەر تېشىدىكى دەڭ ـ سارايلار ، نېرى ـ بېرىلا سېلىنغان دۇكانلاردىن ئۆتۈپ ، يېزا يولىغا چۈشتۇق . بۇ تەرەپلەرگە زادى كېلىپ باقمىغانلىقىم ئۈچۈن ، بۇ يولنىڭ نەگە ئاپىرىدىغانلىقىنى ، بۇ ئەتراپلارنىڭ نېمە دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى بىلـ مەيتتىم . شۇ ئارىدا ئالدىمدىكى ئۈيغۇرچە بىلىدىغان چېرىك يېرىم بۇرۇلۇپ ماڭا قاراپ :

ـــ سەن قەلەندەرنىڭ تۇرقىدىن قارىغاندا ، بىزگە ئاز ـ تولا تاپان ھەققى بېرەلەيدىغاندەكمۇ تۇرمايسەن ؟ ـ دېدى .

شۇ چاغدا يۇسۇپ قادىرخان مازىرى ئالدىدا جەڭ - جېدەل بولۇشتىن ئىلگىرى ، بىزگە خەۋەندىخالىق قىلغان مومايغا بېرىش ئۈچۈن ئېلىپ ، ئۇلۇغۇرلىمەي ئۆتۈكۈمنىڭ قونچىغا سېلىۋەتكەن كۆمۈش تەڭگىلەرنى يادىمغا ئالدىم . شۇندىن تارتىپ ھازىرغا قەدەر ئۆتۈكۈمنى سالغىنىمنىمۇ بىلمەيمەن ، بۇ تەڭگىلەر قونچىمدىمۇ ، تاپىنىم تېگىگە چۈشۈپ كەتكەنمۇ ، بۇنىمۇ بىلمەيمەن . چۈنكى ، كۆزدە كىيىۋالغان ئۆتۈك شۇ چاقچىقىچە سېلىنماي كەلگەنلىكتىن ، پوتۇم ئۆتۈككە ، ئۆتۈك پۈتۈمغا ئايلىنىپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى . مۇنۇ ئىككى چېرىككە ئۆتۈكۈمنىڭ ئىچىدە كۆمۈش تەڭگە بارلىقىنى ئېيتسام ، ئۇلار قولۇمنى بوشىتىپ : « قېنى تەڭگىلىرىڭنى بەرگىن - دە ، يولۇڭغا ماڭ ! سەن بىزنى گۆرمىدىڭ ، بىز سېنى كۆرمىدۇق ... يامۇلغا ئېتىپ ئۆلۈكىنى كۆمۈۋەتتۇق ، دېيىشمىز ئۈچۈن ئىككىنچىلەپ بۇ شەھەرگە ئايىغ باسما ! » دەرمۇ ؟ دەپ ئويلاپ باقتىم . ئۇلارنىڭ ئەلپازىدىن ، ماڭا گەپ قىلغان چېرىكنىڭ سۆز ئاھاڭىدىن ئۇنداق دېيىش تۇگۈل « بوپتۇ ، ئۆتۈكۈڭنى سال ! » دەپ قولۇمنى بوشىتۇۋېتىدىغان ئالامەتنىمۇ تاپقىلى بولمايتتى . ئەكسىچە ، ئۇلار ئۆتۈكۈمنى ئۆزلىرى سالدۇرۇۋېلىشى مۇمكىن ئىدى . شۇڭا « كۆمۈش تەڭگىلەر بۇ ئەلپازى بۇزۇق چېرىكلەرگە ئولجا بولغۇچە يا جەسىدىم بىلەن توپىغا كۆمۈلۈپ كېتەر ، يا خۇدانىڭ بۇيرۇغىنى بولار ... » دەپ ئويلىدىم .

« تاپان ھەققى » توغرىسىدا ھېچنېمە دېمىگەنلىكىم ئۈچۈن چېرىكلەر مېنى تىللاشقا باشلىدى . ئالدىمدىكى چېرىكتىن ئىككى - ئۈچ قەدەمچە ئارىلىق قالدۇرۇپ كېتىۋاتاتتىم . يەنىمۇ تېز مېڭىش ئىمكانىيىتى يوق ئىدى . شۇنداق تۇرسىمۇ كەينىمدىكى چېرىك ھەر بەش - ئالتە قەدەم ماڭغاندا گەجگەمگە ياكى بىلىكىمگە مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇرۇپ ، نوقۇپ ، تېز مېڭىشقا ئالدىرىتاتتى .

كۈن ئولتۇرۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئاخىرقى شەپەق نۇرىدا ئاسمانىنىڭ كۈنپېتىش گىرۋىكى قانداق يالتىراپ تۇراتتى . ئوڭ تەرىپىمدە كەڭلىكى بىر يېرىم غۇلاچ كېلىدىغان ، ئىككى قىرغىقى چىم ، خوخا ۋە

چۇڭ گۈنلەر بىلەن كۆرۈنمەي قالغان چوڭقۇر ئېرىقتا سۇ ئېقىپ تۇراتتى . ئېرىقنىڭ نېرى تەرىپىدە رەتسىز ، ئېگىز - پەس ھويلا ۋە باغلارنىڭ ئارقا تېمى قىڭغىر - قىيىشىق سوزۇلۇپ ياتاتتى . سول تەرەپ - بىز كېتىۋاتقان تار ، توپا يولنىڭ بىر تەرىپى كۆز يېتىم يەرگە بارغۇچە ئاخىر تاماملىق ئىدى . كەچ كۈزدە ھەيدەپ ئاغدۇرۇۋېتىلگەن بۇ يەرلەرنىڭ ئېگىز - پەس چالمىلىق يۈزى قېتىپ ، مۇزلاپ كەتكەن بولسىمۇ ، تۇيۇقسىز ئىزىدىكى چوڭقۇرلۇقلاردا سەكرىشىپ يۇرۇشەتتى . ئۇلارنىڭ تۇرۇپ - تۇرۇپ قاقىلداپ سايراشلىرى بىلەن ئېتىز قىرلىرىدىكى بىرەر - بىر تېرەك ۋە قارىياغاچلارغا قونۇۋالغان قاغىلار تېخىمۇ بەكرەك « قاق - قاق » لىشاتتى . ئىنسانلار ئۈچۈن ئەزەلدىن تارتىپ يېقىمسىزلىقى بىلەن « شۇملۇقنىڭ ئالامىتى » دەپ قارىلىپ كەلگەن بۇ قاقىلداشلار يۇرىكىمگىمۇ ئەنسىزلىك تىرنىقىنى پاتۇرماقتا ئىدى .

« ئادەملەرنىڭ ھەر قاندىقى مەڭگۈ ئۆلمەي ياشىيالايدىغانلىقىغا ئۇمىد قىلسىمۇ ، ئەمەلىيەتتە يەنە ئۇنىڭغا ئىشەنمەي ، ئېرىشەلمەي كەلدى ... ، - دەپ خىيال سۈرەتتىم ، - لېكىن ئۆلۈم مۇقەررەر تۇرسا ، بىر بۆلۈك ئادەملەر يەنە بىر بۆلۈكىنى نېمە ئۈچۈن ئۆلۈم ئارقىلىق جازالايدۇ ؟ ئەجەل ئاللانىڭ خاھلىشى بىلەن كېلىدۇ ، دەپ تەرغىب قىلىشقان موللا ، ئۆلۈمالارمۇ نېمىشقا بىراۋلارنىڭ ئۆلۈشى ئۈچۈن كۈچەپ كېتىشىدۇ؟ ئىنسانلارنى جازالاش ئۈسۈللىرىنى ئىجاد قىلغۇچىلارغا شان - شەرەپ بولسۇن! راستىنى ئېيتقاندا ، ئادەملەرنىڭ ئارزۇ - ئۈمىدىنى بوغۇپ قويۇش - ئەڭ چوڭ جازا . ئادەملەرنىڭ ئۆلۈمدىن قېچىش ، ئۆلىمەسلىككە ئىنتىلىش ئارزۇسى بارلىق ئارزۇلىرى ئىچىدىكى ئەڭ يۇقىرى ۋە ئەڭ زۆرۈر ئارزۇ . بىر بۆلۈك كىشىلەرنىڭ يەنە بىر بۆلۈك كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈپ ، ئۇنىڭ ئۆلۈمدىن قېچىش ، ئۇزاق ياشاش ئارزۇسىنى يوق قىلىشى < ئۆلۈم > جازاسىنىڭ مەنبەسى بولسا كېرەك ... »

كۆز يېتىم نېرىدا سېپىلدەك ئېگىز سوقۇلغان ئەنجان تام كۆرۈندى . يولمىزنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئېرىق ئاشۇ تەرەپكە كېتەتتى .

پوتلىشىپ كەتكەن بولۇپ كەينىمدىكى بۇ چېرىكنىڭ ماڭا بولغان دىققىتىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى كۆزىتىپ باقتىم . ئۇ ماڭا دىققەت بىلەن نەزەر سېلىپ ، مىلتىقىنىڭ پاينىكىنى پات - پات شىلتىپ قويۇاتتى ، كەينىمدىكى چېرىك بىردەملىك بولسىمۇ ، ماڭا دىققەت قىلمىسا ياخشى ئىدى . شۇ چاغدا مەن باغلاقنىڭ چىگىكىنى بىرنېمە قىلىپ يېشىپ ، تەۋەككۇللاسىغا قېچىپ باقسام بولاتتى . قېچىپلا كېتەلىسەم ، ھامان بىر كۈنى يارىمنى - بۇۋىسارەمنى تېپىش پۇرستىگە ئېرىشەلمەي قالارمىدىم ؟

شۇ چاغدا ھېچكىم كۈتمىگەن ، ماڭا نىسبەتەن شۇنداق بولۇپ قالسىكەن ، دەپ ئويلاپمۇ باقمىغان بىر ۋەقە سادىر بولدى : كەينى تەرىپىمىزدىن ئېشىكىنى دەم « قىخ » دەپ ، دەم تىلىنى چىكىلدىتىپ كېلىۋاتقان بىر ئادەمنىڭ ۋە پۇشقۇرۇپ ، قەدىمىنى قىسقا يۆتكەپ كېلىۋاتقان ئېشەكنىڭ تىۋىشى ئاڭلاندى . ئالدىمدا كېتىۋاتقان چېرىك كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراپ ، تاريولدىن ئاختارما قىلىنغان ئېتىزلىقنىڭ قىرىغا چىقۇۋەتىپ ، مېنىمۇ شۇنداق قىلىشقا ئىشارەت قىلدى . مەن قىرغا چىقا - چىقماي قارا ئېشەك بىز بىلەن قاتارلاشتى . ئېشەكنىڭ ئۈستىدە ئۇنچە يەچمۇدە بولۇپ كەتمىگەن ئۇچۇلۇق ، ئۇچۇلۇقنىڭ تۆپىسىدە كاجۇۋىغا قويۇلغان يوغان ئىككى قۇرۇق سۇكەن بار ئىدى . ئېشەكنىڭ كەينىدىن كېلىۋاتقان ئىككى كىشى مەن بىلەن قاتارلاشقان چاغدا بىرىنىڭ يەنە بىرىگە قاتتىق ئاۋازدا :

— كۆۋرۈكنىڭ ئوڭ تەرىپىكە بۇرىلىدىغان يول بىلەن يۈرسە دەريا بويىغا ئۇدۇل بارغىلى بولىدۇغۇ ؟ - دېگىنىنى ۋە ھەمراھىنىڭ :

— ئىتتىكرەك ماڭسا بارغىلى بولىدۇ ... ، - دەپ جاۋاب بەرگىنىنى ئاڭلىدىم .

قاتتىق ھەيران بولدۇم ، مېنى ھەيران قالدۇرغىنى ئۇلارنىڭ ئاۋازىنىڭ تونۇشلۇقى ئىدى . قىلچە خاتالاشماي ھۆكۈم قىلالايتتىمكى ، دەسلەپ سوئال سورىغىنى مۇھەممەت ئاقچى ، جاۋاب بەرگىنى نېغمەتۇللا قارى ئىدى . بۇ يېقىنلىرىمنىڭ ئاۋازىنى ئادەمنىڭ ئاۋازى ئېچىدىنمۇ ئايرىپ ئالالايتتىم .

گۇمانىم ئاقلاندى . ئىككىيلەن ئالدىمدىكى چېرىك بىلەن قاتارلاشقاندا ، مۇھەممەت ئاقچى كەينىگە بۇرۇلۇپ ماڭا مەنىلىك قاراپ قويدى . ئۇنىڭ كېچىدە سىرتقا چىقىپ كېتىپ نېغمەتۇللا قارى بىلەن ئۇچرىشالمىغانلىغا . مولا بەشىرى ، بۇۋىسارىلەر ھەققىدە خەۋەر ئىگىلىيەلمىگىنىگە ئىشەندىم . مېنى يۆتكەپ ئاچىقىپ كەتكىچە قايتىپ كېلەلمىگىنىنى ھازىرچە پەرەز قىلىشقا بولاتتى : ياكى ئۇ كەلگەندە مېنى يۆتكەۋاتقانلىقىنى ئۇستىگە توغرا كەلگەن ، مېنى نازارەت قىلىپ يۆتكۈگۈچىلەرنىڭ كۆزدىن يۆتۈشىنى ساقلىغان ، ياكى نېغمەتۇللا قارى بىلەن باشقا بىرئىش ئۈستىدە ھايال‌لىشىپ قالغان . شۇنسى شۇبھىسىزكى ، ئۇ ۋە نېغمەتۇللا قارى مېنى سازايى قىلىپ يۇرگەندە كۆزىتىپ تۇرغان ، شەھەردىن بۇياقتا ئېلىپ ماڭغاندا ئەگىشىپ كەلگەن ... مولا بەشرى نېمىشقا ئۇلار بىلەن بىللە ئەمەس ؟ ئىككىيلەن شۇنداق قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئېشەك ، كاجۇۋا ، سۇكەنلەرنى نەدىن تاپتى ؟ ... بۇلارغا ئەقلىم يەتمەيتى . بىرلا نۇقتا ئېنىقكى ، ئۇلار مېنى قۇتقۇزۇشقا بەل باغلاپ يولغا چىققان ، بايا تىن ئىككىسىنىڭ دېيىشكىنى ماڭا بىرىلگەن بەلگە : « كۆۋرۈكتىن ئوڭ تەرەپكە بۇرىلىدىغان يول بىلەن ماڭساڭ دەريا غا ئۇدۇل بارالايسەن ، ئىتتىكرەك ماڭ - يەنى ، قېچىپ كەت ! » بۇ سۆزلەردىن يەنە ، دەريا بويىغا بارسام مېنى كۈتمىدىغان ئادەم (ھازىرچە پەرەز قىلىشقا بولىدىغىنى مولا بەشرى) بولۇشى مۇمكىن ، دەپ مۆلچەرلىدىم .

بىراق كۆۋرۈك قېنى ؟

ئىككىيلەن ئالدىمزغا ئۆتۈپ كەتتى . ئۇلارنىڭ مېڭىشى ئاستىلاپ قالغانىدەك تۇيۇلاتتى . دېگەندەكلا بىرەر يۈز قەدەمچە ماڭغاندا كۆڭلۈم تويغاندەك بولۇپ ، بېجىرىم ئېشەكنىڭ ئۇستىدىكى قۇرۇق سۇكەن ئۆرۈلۈپ كەتتى . ئۇلار ئىككىسى سۇكەنلەرنى ئېشەك ئۇستىگە ئېلىشنىڭ ئورنىغا نېغمەتۇللا قارى ئېشەكنىڭ نوختىسىنى تۇتۇپ تۇردى ، مۇھەممەت ئاقچى قولىدىكى ئىنچىكە تايىقى بىلەن ئېشەكنى چۆگىلەپ يۇرۇپ ئۇرۇشقا باشلىدى . ئېشەكنىڭ پىرقىرىشى بىلەن چاڭ - توزان كۆتۈرۈلدى .

سەگەكلىك بىلەن كەينىمدىكى چېرىككە كۆزۈمنىڭ قىرىدا قارا-

دىم ، ئۇمۇ ئالدىمدىكى چېرىككە ئوخشاش پۇتۇن دىققىتى بىلەن ئېشەك توپا توزۇتقان ياققا بويۇنداپ قاراپ ماڭماقتا ئىدى . قېچىش ھەرىكىتىنى مۇھەممەت ئاقچى بىلەن نېغمەتۇللا قارىغا سەل يېقىنلاشقاندىراق ، ئۇلار چېرىكلەرنىڭ مېنى قوغلىشىغا پۇتلىكاشاڭ بولالايدىغانراق شارائىتتا باشلاشنى قارار قىلىپ ، قوللىرىنى قىمىرلتىشقا باشلىدىم . باغلاق ئارغامچىسى خېلى بوشىغان بولسىمۇ ، قولۇمنى تارتسامىلا چۈۋۈلۈپ كەتكۈدەك دەرىجىدە ئەمەس ئىدى . پۇتۇنلەي بوشىنىش ئۈچۈن ئەتىگەندىن بۇيان ئۆزۈمۈ ھەيران بولغۇدەك چىدامىلىق بىلەن سەمىمدىن ئايرىمىغان ئىككى مېخنى ۋە تۇغۇپلا تۇرغان بارماقلىرىمنى ئىشلىتىشىم كېرەك ئىدى . بۇنداق قىلىش ئۈچۈن ، كاندەك يېپىشۋالغان مۇنۇ ئىككى چېرىكتىن بىردەمگە بولسىمۇ قۇتۇلۇشۇم لازىم ئىدى .

ــ ھەي ئېشەكلەر ، يولدىن چىقىپ ئېغىناشمامسەن ؟ ــ ۋارقىرىدى ئالدىمدىكى چېرىك مۇھەممەت ئاقچى بىلەن نېغمەتۇللا قارىغا يېقىنلىشىپ .

ئېشەك توپا توزۇتقان يەرنىڭ نېرىسىدا بىرئېشەك ھارۋىسى ئۆتەلىگۈدەك كەڭلىكتىكى كۆۋرۈكنى كۆردۈم . كۆۋرۈك ئاددى ، شاخ ــ شۇمبىلار بىلەن يېپىلىپ ، ئۈستىگە توپا باسۇرۇلغان كۆۋرۈك ئىدى . كۆۋرۈك ئاستىدىكى سۇ شۇيەردە سولغا بۇرۇلۇپ ئاقاتتى . كۆۋرۈكنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى توپا يول ئىككى تەرەپكە بۆلۈنگەن ، سول ياقتىكىسى ئېگىز ئەنجان تېمى بار قورۇققا كەتكەن ، ئوڭ تەرەپتىكىسى ئىككى تەرەپى ئاختارما ئېتىزلىقلار ئارىسىدىن ئۆتەتتى . باياتىن ئۇلار بەلگە قىلغان كۆۋرۈك ۋە دەريا بويىغا ئېلىپ بارىدىغان يول ئېغىزىغا كەلگەنلىكىمنى ھېس قىلدىم .

ھەرىكەت قىلىشىم كېرەكلىكىنى ئىشارەت قىلىپ ، مۇھەممەت ئاقچى كۆزى ئارقىلىق ماڭا بەلگە بەردى ۋە ئاغزىدىمۇ ئېشەككە دېگەن بولۇپ :

ــ قاچە ، ئەمدى قاچمىساڭ تۇگەيسەن ! ــ دەپ توۋلىدى . ئاندىن نېغمەتۇللا قارىغا قارap خىتاب قىلدى ، ــ ئالدى پۇتىنى مەن توسىمەن ،

كەينى پۇتىنى سىلى قۇچاقلاپلا ئېرىققا ئىتتىرىۋەتسىلە بۇ ئېشەكنىڭ !

ــ نېمىلەرنى ۋالاقلاپ يۇرىسەن ؟ ــ ئالدىمدىكى چېرىك مۇھەممەت ئاقچى تەرەپكە قەدەم تاشلىدى ، ــ يولنى بىكار قىل ، توپاڭنى چەتكە چىقىپ سورۇ ...

مۇھەممەت ئاقچى ماڭا يەنە بىر قاراپ « قاچ ! » مەنىسىنى ئىپادىلىدى ۋە ئالدىغا كېلىپ قالغان چېرىكنىڭ نەق يۈزىگە تاياق سالدى . چېرىك « ۋايجان » دېيىشكە ئارانلا ئۈلگۈردىيۇ ، مىلتىقىنى كۆتۈردى . كەينىدىكى چېرىك بىلەن نېغمەتۇللا قارىنىڭ ئارىلىقى يېراقراق ئىدى . شۇنداقتىمۇ ، ئالدىن تەييارلىقى بار نېغمەتۇللا قارى ماڭا :

ــ دەريا تەرەپكە يۈگرىسىلە ، كەينىلىرىدىن يېتىمىز ! ــ دېگىنىچە چېرىككە ئۆزىنى ئاتتى .

مۇھەممەت ئاقچىنىڭ تاياق يېگەن چېرىكنى بېسىۋالغىنىنى ئىنىق كۆردۈم . نېغمەتۇللا قارى يەنە بىر چېرىكنى قۇچاقلۇۋالغانىدى . ماڭا قېچىش ئۈچۈن ياخشى پۇرسەت چىققانىدى . قولۇم ئارقىغا باغلاقلىق بولغانلىقتىن ، كەڭ كۈشادە ھەرىكەت قىلالمىسامۇ ، ئۆردەكتەك ئىرغاڭلاپ كۆۋرۈكتىن ئۆتتۈم ۋە دەريا بويىغا ئاپىرىدىغان يول بىلەن يۈگۈرۈشكە باشلىدىم .

قانچىلىك يۈگۈردۈم ، بىلمەيمەن . بىرتەرەپتىن يۈگۈرگەچ بېغىشىدىكى باغلاقنىڭ چىگىكىنى تاپىمەن ۋە بوشتىمەن دەپ ئۇرۇناتتىم . ماڭا ئاسانلا تېپىلىدىغانداەك تۇيۇلغان بۇ چىگىك تۈگۈنى ئالدىراشچىلىقتا زادىلا قولۇمغا ئېلىنمايتتى . قايسىبىر كاتاڭدىن ئۆتكۈچە پۇتلىشىپ يىقىلىپ بىرتال مىق چۈشۈپ قالدى . ئۇنى ئىزدەشنىمۇ قويۇپ يۈگۈرۈشنى داۋام ئەتتىم . پۇتۇن ئەس ــ يادىم ئىككى دوستۇمنى تېخىمۇ ئېغىر بالاغا تىقماي ، يىراقتىراق قېچىپ كېتىۋېلىشتا ئىدى .

كۆۋرۈك تەرەپتىن ئوق ئاۋازى چىقتى . بوئاۋاز بوغۇق ، لاتا يىرتىلغاندەك ئاڭلاندى . كەينىمگە قارىغاچ يۈگۈردۈم ، كۆزۈمگە ئادەم قارىسى ئەمەس ، توپا ــ چاڭمۇ كۆرۈنمەيتتى . بۇ بارغانسىرى گۈگۈم چۈشۈۋاتقانلىقتىن ھەم يۈگۈرۈپ خېلى يىراقلاپ كەتكەنلىكىمدىن ئىدى .

ئوق ئاۋازىنى ئاڭلاپ كەينىمگە بۇرۇلسەن دەپ يەنە يىقىلدىم ، ئىككى تىزىمنىڭ ئاغرىقى ئىككى چېكەمگە يېتىپ باردى . ئۇرنۇمدىن تۇرۇپ ، ئاغرىقىمۇ قارىماي ، دەريا بويىغا يېتىشۈپلىشقا ئالدىرايتتىم . شۇ تاپتا دەريا بويى مېنى قوتقۇزالايدىغان ، مۇھەممەت ئاقچى بىلەن نېغەتۇللا قارىغا ئۇچراشتۇرالايدىغان خاسيەتلىك جاي بولۇپ كۆرۈنەتتى .

دەريا بويى قېلىن قۇمۇش ۋە يېكەنلىك ئىدى . قۇمۇش ، يېكەنلەر ئورۇۋېلىنغان بولسىمۇ چالا قالغانلىرى ، يېتۈالغانلىرى يەنىلا ئادەم بوشۇرالايتتى . ئورغاقتىن قالغان يىلتىزلارمۇ ئادەمنىڭ تىزىغا كېلەتتى ۋە مېڭىشنى قىينىلاشتۇراتتى . بۇلار مۇھەممەت ئاقچى بىلەن نېغەتۇللا قارىنىڭ نېمىشقا مېنى مۇشۇ يەرنى مۆلچەرلەپ قېچىشقا بۇيرىغىنىنىڭ سەۋەبىنمۇ چۈشەندۈرەتتى .

مەن سۇ بويىغا كەلگىنىمدە ئادەمنى تونۇمىغۇدەك قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى . شۇنداقتىمۇ قاراڭغۇغا ئۆگەنگەن كۆزلىرىمگە قىزىل دەرياسىنىڭ سۇيى جىمىرلاپ كۆرۈنەتتى .

قىرغاقتا - مۇز بېسىپ كەتكەن قومۇشلۇقنىڭ قىرىدا ئوڭدامغا يېتىپ تۇرۇپ ، باغلاقنى يېشىشكە ئۇرۇندۇم . يۈگۈرۈپ ھېرىپ كەتكەنلىكىمدىن تىنىقىم تىنىقمغا ئۇلاشمايتتى . پۇتلىرىم ئۆزۈمنىڭ ئەمەستەك تېلىپ كەتكەن ، چىگىنىڭ تۈگۈچىنى ئىزدەپ سوزۇلغان بارماقلىرىم تىترەيتتى . چېرىكلەردىن قېچىش ، ياشاشقا ئىنتىلىش ئىستىكىلا ماڭا كۈچ بېرىپ ، چىدامليق بولۇشقا ، باغلاقتىن بوشىنىشقا ئۈندەيتتى .

ئاقسۆەت مىڭنى بىر تۈگۈچكە كىرگۈزۈۋالدىم . بولمىغىندا بارماقلىرىمنىڭ ئۇچى بىلەن بۇ تۈگۈچنى يېشەلىشىم قېيىن ئىدى . تۈگۈچ يېنىشلىدى ، چىگىك بوشاپ كەتتى ۋە ئارغامچا يۆگىشىپ تۇرغان بولسىمۇ ، مەن باغلاقتىن خالاس بولغىنىمنى چۈشەندىم . بىراق ، ئازكەم بىر كۈنگە يېقىن كەينىگە قايرىلىپ تۇرغان بېلەكلىرىمنى ھەرىكەتلەندۈرۈش ، ئالدىمغا ۋە يان تەرەپلەرگە سوزۇش ئاسان ئەمەسلىكىمۇ مەلۇم بولدى . ئەركىنلىكنىڭ تاتلىقلىقى ، ئازادلىكنىڭ مەستخۇشلىقىدا ئوشۇق ، پاقالچاق ، يوتىلىرىمنىڭ سىرقىراپ ئاغرىشىغا ، ئۆزۈمنىڭ ئەمەستەك بو-

لۇپ قالغان ئاغرىقىمدىن تارتىپ قول بېغىشلىرىمغىچە تېلىشلىرىغا ، قورسىقىمنىڭ ئاچقانلىقى ئۆزىنى كۆرسىتىپ كۆڭلۈمنىڭ ئايىنىشلىرىغا بەرداشلىق بېرىپ ، جاقاڭدا ياتقىنىمچە كۈتۈشكە باشلىدىم . نېغەمەتۇللا قارىنىڭ بايانىنى ئېيتقان « كەينىلىرىدىن يېتىمىز ! » دېگەن سۆزى قۇلۇقۇمدا ئۇۋۇلداپ جاراڭلاپ تۇراتتى . ئۇلارنىڭ مۇشۇ چاققىچە ھايال قىلىشىنى ئۈگۈنسىزلىققا يولۇققىنىدىن ، دەپ قارىمايتتىم . چېرىكلەردە مىلتىق بولسىمۇ ، بۇيى - بەستىدىن ، روھى تەيياركىدىن ئالغاندا ، مۇھەممەت ئاقچى بىلەن نېغەمەتۇللا قارىنىڭ ئاجىز كېلىپ قېلىشىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەلمەيتتىم . ئۇلارنىڭ تېخىچە كېلەلمەسلىكى چېرىكلەرنى ئېزىلدۈرۈش ئۈچۈن ، باشقىچەرەك يوللاردىن ئەگىپ كېلىش ئۈچۈن بولسا كېرەك ، دەپ ئويلايتتىم .

ئەمەلىيەتتە يۇزبەرگىنى پۈتۈنلەي باشقىچە ئىش بولدى ، باشتا پاڭىلداپ ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى . مەن جاقاڭدا يېتىشتىن ئۆرۈلۈپ دۈم بولۇپ ، ئۆزۈم كەلگەن تەرەپكە قارىدىم . بىر كەمدە قۇمۇشلۇقنىڭ نېرىقى قىرغىدا ئىككى ئادەم قارىسى پەيدا بولدى . ئۇلار ئۆزلىرىچە بىر نېمىلەرنى دېيىشكەندىن كېيىن ، بەش - ئون قەدەمدىن ئىككى تەرەپكە يۈگۈرۈپ بېقىپ ، يەنە بىريەرگە جەم بولدى - دە ، دەريا تەرەپكە قارىتىپ ئېتىشقا باشلىدى . ئۇلارنى مېنى كۆرۈپ قېلىپ ، ماڭا قاراپ ئېتىۋاتىدۇ ، دېيەلمەيتتىم . قاراڭغۇدا ئوچۇق كۆرۈنىدىغان ئوق بىر پارچە ئوتتەك باش ئۈستۈمدىن خىلىلا ئېگىزلىكتىن ھالقىپ ئۆتۈپ ، ۋاشىلداپ ئاۋاز چىقىرىپ ، دەريانىڭ ئاللىقانداق بىر يېرىگە - سۇغا چۈشتى . ھاڭ - تاڭ قالدىم . مۇھەممەت ئاقچىنىڭ نېغەمەتۇللا قارىغا بۇيرۇغىنى بويىچە ، بۇ چېرىكلەر ئېرىققا ئېتىتىرىۋېتىلىشى كېرەك ئىدىغۇ ؟ ئېرىققا ئېتىتىرىۋېتىلگەن بولسا ، ئۆمۈلەپ چىقىشتىمۇ يا ؟ ئۇنداقتا ، مۇھەممەت ئاقچى بىلەن نېغەمەتۇللا قارى باشقا تەرەپكە قاچقانمىدۇ ؟ ... بۇ سوئاللارغا جاۋاب تاپالمىغۇچىلىكىم يوق ئىدى .

قالايمىقان ئوق ئېتىش توختىغاندىن كېيىن ،قومۇشلۇقنىڭ قىرغىدا ئوتقاش كۆتۈرگەن يەتتە - سەككىزدەك ئادەم پەيدا بولدى .

گەپ - سۆزلىرىگە قارىغاندا ، بۇلار يەرلىك كىشىلەر بولۇپ ، يېزا - كەنتلىك كاتتىلىرىدەك قىلاتتى . ئۇلار ياكى مەجبۇرەن ، ياكى پىدائي بولۇپ مېنى تۇتۇشقا كەلگەندەك تۇراتتى . ئۇلار ئۆزلىرىچە مۇلاھىزە قىلىشاتتى ...

ـــ باغلاغلىقلا بولسا ھېچ يەرگە بارالمايدۇ ...

ـــ باغلاپ قويۇلغان مەھبۇس سۆگىگىچە ئوق يېگەن كىيىككە ئوخشايدۇ ، قاچقىنى بىلەنمۇ ھامان تۇتۇلىدۇ . ئالدىمىز دەريا ، قولى باغلاقتا بولسا سۇغا كىرەلمەيدۇ ...

... ...

گۇمانغا ئاساس قالمىغاندى . مۇھەممەت ئاقچى بىلەن نېغمەتۇللا قارىلارغا بىرەر كىلىشمەسلىك يۈزلەنگىنى چوقۇم ، ئۇلارنى كۈتەلمەيدىغان بولدۇم . ئەمدى قانداق قىلاي ؟ ئالدىمدا مىلتىقى ئوقلانغان ئىككى چېرىك بىلەن ئۇلارغا ھەمدەم بولۇپ گۈپپاك ئېتىۋاتقان يەتتە - سەككىز ئادەم ، كەينىمدە قىش پەسلىدە سۈيى تارتىلىپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئۇلۇغ ئېقىۋاتقان قىزىل دەريا سى ئىدى . يېتىۋەرسەم تۇتۇلۇپ قالاتتىم . ئوتقاشلارنىڭ يورۇقى قەدەممۇ قەدەم يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . سۇغا كىرسەم دەريانىڭ نېرىقى قىرىغىچە ئۈزۈپ بارالايمەنمۇ ؟ سۇنىڭ ئىچىدە مۇزلاپ قالمەنمۇ ، ياكى قىرغاققا چىققاندىن كېيىن مۇزلاپ قالمەنمۇ ؟

ئىككىلىنىشىم بېشىمغا چىقتى . كۆمسەم پىشارمۇ ، ياپىسام پىشارمۇ بىلەن مەگدەپ يېتىۋېرىپتىمەن ، ئاخىر ئۇلار مېنى كۆرۈپ قېلىشتى . مەشئەل تۇتۇپ ماڭغان يەرلىك كىشىلەردىن بىرى جۆلىگەندەك ۋارقىراپ :

ـــ ئەنە ، ئەنە ئۇ ... دۇم ياتىدۇ ! - دەپ سەكرەپ كەتتى .

ـــ تېرىك تۇتمىز ! - توۋلىدى مېنى بىللە يالاپ كەلگەن چېرىك ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ، - ئۇ باغلاقلىق ، ھېچ يەرگە قاچالمايدۇ ...

كەينىمدىلا دەريا بار ئىدى . ئەگەر شۇ تاپتا ئورنۇمدىن شاققىدە تۇرۇپ ، دەريا غا ئۆزۈمنى ئاتسام سۇ قوينىغا كىرىپ كەتكىلىمۇ بولاتتى . بىراق ، مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، سۇغا چۆكۈۋالغۇچە بولغان ئارىلىقتا

يېقىنلىشىپ كېلىۋالغان ئاشۇ چېرىك ئوق چىقىرىپ قالسا ، تېرىك قېلىشمىغا كۆزۈم يەتمەيتتى . ئويلاشقا باشلىدىم .

خەۋپ - خەتەر ھەلقۇمۇمغا كەلگەندە ئەقلىم ماڭا بۇيرۇيتتى : « ئۇ يەنىمۇ يېقىنلاشسۇن ، سېنى باغلاقلىق كۆرۈپ تارتقۇشلاش ئۈچۈن قول سوزىدۇ . شۇ چاغدا قولىنى كاپىيدە تۇتقىن - دە ، ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغۇچە دەريا غا سۆرەپ ئەكېرىپ كەت . ئۇ يېنىڭدا تۇرغاندا يەنە بىر چېرىك ئوق چىقىرالمايدۇ . سۇغا ئەكىرىۋالغاندىن كېيىن ، ئۇمۇ ئۆز جېنى بىلەن قالىدۇ ، سەن نېرىقى قىرغاققا قېچىپ بارالايسەن . ئەگەر شۇنداق قىلىشقا بولمىسا ، سۇ ئىچىدە چېرىك بىلەن تەڭ ئۆلەرسەن ، شۇندا ئارمانسىز كەتمەمسەن ؟ بىرگە بىر ! »

چېرىك ماڭا بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلدى : ئۈچ قەدەم ، ئىككى قەدەم ، بىر قەدەم ... ئۇنىڭ لاتا يۆگەلگەن پاقالچىكىنىلا كۆرۈپ ياتاتتىم . ئۇ مىدىرلىماي ياتقىنىمنى كۆرۈپ پۈتۈنلەي خاتىرجەم بولدى بولغاي ، ئىگىشكەن قەددىنى تىكلەپ ئۆرە بولدى . مەن پەستىن ئۇنىڭغا قارىدىم . ئۇ مىلتىقىنى دۈمبىسىگە ئېسىپ ، تاسمىسىنى دولا ، مەيدىسىدىن ئۆتكۈزۈپ بولۇپ ماڭا ئىككى قولىنى سوزۇپ ئېگىشتى .

« باشقا كەلسە باتۇر بولۇپتۇ » نى ئۆز ئەمەلىيىتىمدىن ئۆتكۈزدۈم . ئۇنىڭ ئىگىكىمنى كۆتۈرۈپ ، تېرىك ياكى ئۆلۈكلىكىمنى تەكشۈرۈپ باقماقچى بولۇپ سوزغان بىلىكىدىن كاپىيدە تۇتتۇم - دە ، ئۇ قورقۇپ ئورنىدىن كۆتۈرۈلگەندە ، شۇنىڭ كۈچى بىلەن مەنمۇ قوپۇۋالدىم . ئۇ ھەم تاساداپىلىقتىن ، ھەم كۆتۈرۈلۈپ قوپۇشۇم بىلەن ئۆزىنىڭ تەگىپۇگلۇقىنى يوقىتىپ ، جاقاگدا يىقىلغىنىچە مۇزدا سېرىلىپ دەريا بويىغا بېرىپ قالدى . ئۇنىڭ بېغىنى قويۇپ بەرمەي ، ئۆزۈمنى كەينىچە سۇغا تاشلىدىم .

چېرىك ئېچىنىشلىق بىر توۋلاپ سۇغا چۆمۈپ كەتتى . ئۇنىڭ توۋلىشىمۇ ئاخىرىغا چىقمىدى . ئەمدى ئۇنىڭ بېغىنى قويۇپ بەرسەممۇ بولاتتى . بىراق ، جىددىيلىشىشتىن بۇ ئېسىمگە كەلگەندە . ئىككىمىز قاشتىن ئون - ئون بەش غۇلاچ ئۇزاپ كەتكەندۇق . سۇ ئېقىمى

ئاياغقا ئېقىتىپ كېتىۋاتقانلىقتىن ، مېنى تۇتقۇچىلار ئەمدى ۋارقىرىشىپ - جارقىرىشىپ ، قاشنى بويلاپ يۈگۈرمەكتە ئىدى .

چېرىكنىڭ قولىنى قويۇۋەتتىم . بىراق ، كاساپەت چېرىك قانداق قىلدى ، بېغىشىمغا ئېسىلىۋالدى . ئۇ سۇ ئۈزۈشنى بىلمەيدىغان بىرنېمە بولسا كېرەك ، مېنىمۇ قوشۇپ ھەدەپ سۇنىڭ ئاستىغا سۆرەيتتى . لېكىن ، قۇتۇلۇشقا ئىنتىلىش ھەۋىسى ئۇرغۇپ تۇرغاچقا ، كىچىكلىكىمدە نورېشى خەندەكىنىڭ ئېغىزىدا سۇغا چۆمۈلۈپ ئويناغانلىرىمنىڭ پايدىسى كۆرۈلۈپ ، سۇغا بوي بەرمىدىم . چېرىكنىڭ بېغىشىمنى تۇتۇۋالغان قولىغا مۇشتلاپ يۇرۇپ ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇۋالدىم .

دەريانىڭ ئوتتۇرىغا بېرىپ قالغىنىمنى سەزدىم . سۇ بۇيەردە تېز ۋە سەل قاينام ھاسىل قىلىپ ئاقاتتى ، مېنى ھەدەپ ئاياغقا ئېلىپ ماڭاتتى ، قوينىغا تارتاتتى . ئېغىر جۈۋا مىڭ جىڭلىق تاشتەك يەلكەمدىن باساتتى . ئېغىز - بۇرنۇمغا كىرگەن سۇ دۇمبەمنى قىسىپ ، ماغدۇرۇمنى تۆگەتمەكتە ئىدى .

ئاخىرقى قېتىم كەينىمدە قالغان قىرغاقنى يالدىن قارىدىم ، قاراڭغۇلۇق بېسىپ كەتكەن قىرغاقتا ئوتقاشلار روشەن كۆرۈنەتتى ، ئۇنى كۆتۈرۈۋالغان كىشىلەر قارا - قۇرا بىرنېمىلەردەك مىدىرلاپ يۈرەتتى ۋە بارغانسېرى ئارقامدا قالماقتا ئىدى .

ئارقامدا قېلىۋاتقىنى يالغۇز ئاشۇ دەريانىڭ قېشى ، قاش ئۈستىدىكى ئالجىغان ئادەملەر ۋە ئۇلار كۆتۈرۈۋالغان ئوتقاشلارلا ئەمەسلىكىنى سېزەتتىم . قاراڭغۇلۇقنىڭ يەنمۇ نېرىسىدا ئانا يۇرتۇم قەشقەر ، دوستلىرىم موللا بەشرى ، نېغمەتۇللا قارى ، مۇھەممەت ئاقچىلارمۇ قېلىۋاتاتتى ؛ يەنە كۆز ئېچىپ كۆرگەن يارىم - خوتۇنۇم بۇۋىسارەممۇ قېلىۋاتاتتى . ئۇلارنىڭ شۇ پەيتتە نېمە ئۈچۈن قاراڭغۇ بولسىمۇ ، ئۇلارنىڭ مېنى ئۇنتۇماسلىقىغا شەكلەنمەيتتىم . شۇتاپتا ئاياغقا ئېقىپ كېتىۋېتىپ : « قەشقەر ، ئىشقىم سەندە ئامانەت قالدى ... ! » دەپ

توۋلىغۇم كېلەتتى .

دەريا مېنى تېگىگە دەم تارتىپ ئېقىتماقتا ئىدى . ئەمما ، غەرق بولۇپ ئۆلگۈم كەلمەيتتى .

بىرىنچى كىتابنىڭ ئاخىرى

1969 - 1970 - يىللار ، قەشقەر .

责任编辑：买买提依明·西帕
封面设计：刘培勤

生活之风（维吾尔文）
（长篇小说）（1）
赛买提·都尕利 著

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放南路348号 邮政编码 830001）
新疆新华书店发行
新疆人民出版社微机室排版
乌苏县印刷厂印刷
850×1168毫米 32开本 15.57印张 3插页
1996年4月第1版 1996年4月第1次印刷
印数：1—3000

ISBN7—228—03891—6/I·1439 定价 16.00